

53. MSKN

53. Międzynarodowe Seminarium Kół Naukowych w Olsztynie

„Interdyscyplinarny charakter
inteligentnych specjalizacji”

TOM 2

AKTUALNE PROBLEMY BADAWCZE
**NAUKI EKONOMICZNE
I POLITYCZNO-PRAWNE**

nauki ekonomiczne | nauki polityczno-prawne

Organizatorzy:

Patronat honorowy:

Rektor Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego
dr. hab. Jerzy A. Przyborowski, prof. UWM
Wojewoda Warmińsko-Mazurski Radosław Król
Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego Marcin Kuchciński
Samorząd Studencki UWM

Patronat medialny:

Studenckie Koło Telewizyjne ZOOM UWM
Radio UWM FM
Wiadomości Uniwersyteckie

Sponsorzy i partnerzy:

AGROWIT

Aktualne problemy badawcze.
Tom 2.
Nauki ekonomiczne i polityczno-prawne

Redakcja naukowa
mgr Magdalena Łada

Korekta i redakcja
Aleksandra Radziszewska
Jolanta Rżanek

Projekt okładki
Kaja Żabińska

© Copyright by Grupa Wydawnicza FNCE
© Copyright by texts Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydawnictwo Naukowe FNCE

ISBN 978-83-68074-87-1
Poznań 2024

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
53. MSKN – Komitet organizacyjny	11
53. MSKN – recenzenci	13

SEKCJA NAUK EKONOMICZNYCH

Przedmioty „kosmetyczne” w grach wideo jako alternatywna forma inwestowania	17
Jakub Borowski	
Przedsiębiorczość studentów na przykładzie Uniwersytetu Rzeszowskiego	31
Aleksandra Czok	
Analiza krajów dominujących w produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej w 2022 roku	40
Krzysztof Drózdź	
Zmiany stopy oszczędności w następstwie kryzysu finansowego	53
Magdalena Duszak	
Segmentacja rynku lustrzanek cyfrowych w Polsce	64
Kamil Gomulski	
Neuro-manipulacja w marketingu i jej konsekwencje	75
Bartosz Kaczmarczyk	
Zarządzanie różnorodnością w organizacji w kontekście zachowań obywatelskich	86
Wojciech Kielbik	
Transhumanizm jako nowy nurt społeczno-ekonomiczny	102
Julia Młynek, Paweł Ciechanowski	

Zachowania inwestycyjne polskich gospodarstw domowych w warunkach globalnego kryzysu inflacyjnego.....	116
Adrian Piotr Płocharczyk	
Specyfika zachowań konsumenckich pokolenia Z na rynku recommerce.....	131
Wiktoria Radziun, Daria Piotrowska	
Inflacja a wzorce konsumpcyjne - zmiany preferencji zakupowych konsumentów w odpowiedzi na rosnące ceny	143
Julia Rochon	
Narzędzia sztucznej inteligencji jako środek wsparcia studentów w szkolnictwie wyższym.....	154
Klaudia Ruszczyk	
Reklama dźwignią handlu, czyli jak konkurencja buduje sprzedaż	166
Damian Simionkowski	
Czynniki motywujące konsumentów do zakupu napojów energetycznych.....	179
Anna Skibowska	
Świadomość społeczeństwa na temat kredytów bankowych.....	190
Wojciech Sordyl	
Świadomość generacji Z na temat spółdzielni energetycznych.....	204
Natalia Watras	
Rozwój kapitału intelektualnego w sektorze budowlanym na podstawie analizy wybranych przedsiębiorstw w Polsce.....	215
Ewa Zahor	

SEKCJA NAUK POLITYCZNO-PRAWNYCH

E-książeczka stanu cywilnego.....	231
Alicja Cendrowska	
Konstytucja II Republiki – czyli Konstytucja francuska z 4 listopada 1848 r.....	245
Mateusz Dąbrowski	
Hejt i mowa nienawiści w Internecie a samobójstwo – zagrożenia i możliwości prewencji	253
Julia Dzierżęga	

Wtórne przetwarzanie danych osobowych	265
Małgorzata Kasiak, Dawid Sutkowski	
Samobójstwo poagresyjne a samobójstwo rozszerzone	273
Mikołaj Orfin	
Analiza porównawcza włoskiego faszyzmu i niemieckiego nazizmu.....	285
Igor Jacek Rapicki	
Analiza ustrojów politycznych wybranych mikropaństw europejskich.....	299
Jan Marian Romanowski	
Od zakładu penitencjarnego wprost do ośrodka terapeutycznego. Próba poprawy stanu zdrowia czy odbywanie kary po karze – „Ustawa o bestiach”	309
Małgorzata Ryfa	
Korupcja i działania antykorupcyjne w Polsce Ludowej i III RP	319
Gabriela Weronika Tybuś	
Czy zmiana Konstytucji jest nieunikniona?.....	332
Katarzyna Wasilewska	
Wykorzystanie sztucznej inteligencji do prewencji samobójstw	343
Paulina Waszelewska	
Konstytucyjne gwarancje wolności prasy. Zagrożenia i wyzwania w erze dezinformacji.....	351
Ewelina Wittkowska	
Delay factors’ analysis and its related sanctioning practice in construction projects governed by polish law.....	360
Alicja Ziemińska	
Czy w XX wieku monarchia znajduje uzasadnienie?	369
Łukasz Żółciński	

WSTĘP

Szanowni Państwo,

Mam zaszczyt oddać w Państwa ręce monografię, będącą zbiorem artykułów przygotowanych przez Uczestników 53. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych „Interdyscyplinarny charakter Inteligentnych specjalizacji”, które odbyło się na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie w dniach 27-28 maja 2024 r. Tomy niniejszej publikacji zawierają najlepsze prace z zakresu nauk medycznych, o zdrowiu i o żywności, weterynaryjnych i zootechnicznych, biologicznych, humanistycznych i społecznych, ekonomicznych, polityczno-prawnych oraz rolniczych, leśnych i ochrony środowiska. Autorami tych prac są Studenci i Doktoranci uczestniczący w 53. MSKN.

Organizatorem 53. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych było Studenckie Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative z Wydziału Nauk Ekonomicznych UWM w Olsztynie pod opieką mgr Magdaleny Łady, zaś organizatorem wspomagającym było Studenckie Koło Naukowe Mykologów z Wydziału Biologii i Biotechnologii pod opieką dr hab. Anny Biedunkiewicz.

W tegorocznej edycji projektu wzięło udział 221 studentów i doktorantów z uczelni wyższych w Polsce. Obrady odbywały się w 12. sekcjach tematycznych obejmujących swoim zakresem niemal wszystkie dyscypliny naukowe UWM w Olsztynie.

Serdeczne podziękowania kieruję do osób zaangażowanych w organizację tego wydarzenia, w tym nauczycieli akademickich UWM w Olsztynie, którzy pomagali w realizacji konferencji, wszystkich Koordynatorów sekcji, Członków komisji, Recenzentów nadesłanych prac, Pełnomocników Dziekanów ds. Kół Naukowych oraz Kół Naukowych.

Szczególne podziękowania składam Prorektorowi ds. Studenckich dr hab. Sławomirovi Przybylińskiemu, prof. UWM oraz Pełnomocnikowi Rektora ds. Kół Naukowych prof. dr. hab. inż Adamowi Okorskiemu, prof. UWM za życzliwość i zaangażowanie.

Dziękuję wszystkim uczestnikom 53. MSKN, którzy wytrwale pracowali naukowo. Mam nadzieję, że monografia, którą Państwu przekazuję, będzie ciekawą i inspirowaną lekturą.

mgr Magdalena Łada

Przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego
53. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych

53. MSKN – KOMITET ORGANIZACYJNY

Główny koordynator seminarium – mgr Magdalena Łada

Organizator Seminarium – Studenckie Koło Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative

Współorganizator Seminarium – Studenckie Koło Naukowe Mykologów

Koło Aktywizacji i Wspierania Animatorów KAWA: dr Izabela Szatrawska

Koło Biologii Medycznej „Exon”: prof. dr hab. Nina Smolińska

Koło Naukowe Miłośników Roślin Ozdobnych: dr inż. Beata Płoszaj-Witkowska

Koło Naukowe Parazytologii „VERMIS”: dr Katarzyna Kubiak

Koło Naukowe Zarządzania Środowiskowego „PROSPERO”: dr inż. Wojciech Truszkowski

Naukowe Koło Biotechnologów: dr Agata Żmijewska

Naukowe Koło Hodowców Trzody Chlewnej: dr inż. Dorota Bugnacka

Naukowe Koło Młodych Konstruktorów: dr inż. Paweł Pietkiewicz

Sekcja nauk medycznych: dr n. med. Katarzyna Jezierska-Woźniak, dr Emilia Sinderewicz

Studenckie Koło Naukowe „Rozród Koni”: dr hab. Anna Rapacz-Leonard

Studenckie Koło Naukowe Higieny Żywności i Toksykologii: dr inż. Magdalena Polak-Śliwińska

Studenckie Koło Naukowe Technologów Przetwórstwa Surowców Roślinnych: dr hab. inż. Małgorzata Tańska, prof. UWM

Studenckie Koło Naukowe Towaroznawczej Oceny Sensorycznej: dr inż. Anna Gątorska

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „CASUS”: dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, dr Monika Giżyńska

Studenckie Koło Telewizyjne ZOOM: dr Magdalena Golińska-Konecko

Studenckie Koło Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative: dr hab. inż. Mirosława Witkowska-Dąbrowska prof. UWM, mgr Magdalena Łada

Studenckie Koło Naukowe Mykologów: dr hab. Anna Biedunkiewicz

53. MSKN – RECENZENCI

Sekcja nauk rolniczych, leśnych i ochrony środowiska

prof. dr hab. Bożena Kordan
dr hab. Agnieszka Kosewska, prof. UWM

Sekcja nauk społecznych i pedagogiki

dr Iwona Staszkievicz-Grabarczyk
dr Małgorzata Stańczak
dr hab. Krzysztof Szatravski, prof. UWM
dr hab. Małgorzata Ciczowska-Giedziun,
prof. UWM,
dr Lidia Domańska
dr Martyna Kotyśko
dr Izabela Szatravska
dr Agata Fijałkowska-Mroczek

Sekcja nauk polityczno-prawnych

mgr Marek Gmerski
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz
dr Monika Giżyńska
dr Radosław Fordoński
dr hab Magdalena Rzewuska
dr Krystyna Ziółkowska
dr Bogna Przybyszewska Szter
dr Robert Dziembowski
dr Andrzej Gawliński
dr Arkadiusz Tomczyk
dr Monika Ziniewicz

Sekcja nauk o żywności

dr hab. inż. Małgorzata Tańska, prof.
UWM

dr n. wet. inż. Magdalena Polak-Śliwińska
dr inż. Anna Gątorska
dr inż. Lucyna Kłębukowska
dr inż. Beata Paszczyk
dr inż. Joanna Ciborska
dr inż. Joanna Łuczyńska
dr inż. Elżbieta Haponiuk
dr inż. Justyna Bojarska
dr inż. Natalia Żak
dr hab. inż. Marzena Danowska-Oziewicz,
prof. UWM
dr inż. Marta Czarnowska-Kujawska

Sekcja nauk biologicznych

dr Kamil Dobrzyń
dr Łukasz Pauksztó
dr Aleksandra Kurzyńska
dr hab. Anna Biedunkiewicz
dr Barbara Strojny-Cieślak

Sekcja nauk ekonomicznych

dr hab. Małgorzata Juchniewicz, prof.
UWM
dr hab. inż. Mirosława Witkowska-Dą-
browska prof. UWM
dr inż. Katarzyna Chrobocińska
dr Kamil Kotliński
dr Agnieszka Napiórkowska-Baryła
dr inż. Zbigniew Nasalski
dr Wioletta Wierzbicka
dr Karol Wojtowicz

Sekcja nauk weterynaryjnych

prof. dr hab. Andrzej Rychlik
dr Remigiusz Gałęcki
dr hab., prof. UWM Zenon Pidsudko
dr Joanna Pajdak-Czaus
dr hab., prof. UWM Michał Załęcki
dr hab. Krystyna Makowska

Sekcja nauk medycznych

dr n med. Katarzyna Jezierska-Woźniak
dr inż. Emilia Sinderewicz
mgr inż. Joanna Staszkiwicz-Chodor

Sekcja nauk humanistycznych

dr hab. Renata Makarewicz, prof. UWM
dr Magdalena Żmijkowska
dr Marta Cichy

dr Magdalena Golińska-Konecko
dr Grzegorz Kała
dr Czesław Kiński
dr Dominika Kotuła

**Sekcja nauk zootechnicznych
i rybactwa**

dr hab. Marek Lecewicz, prof. UWM
dr hab. inż. Marzena Mogielnicka-Brzo-
zowska, prof. UWM

Sekcja nauk o zdrowiu

dr Katarzyna Kubiak
dr hab. Ewa Kupcewicz, prof. UWM
dr Hanna Szymańska
dr Małgorzata Kuśmierczyk

**SEKCJA NAUK
EKONOMICZNYCH**

Jakub Borowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów, jakub.borowski@student.uwm.edu.pl

Opiekun koła: dr Karol Wojtowicz

PRZEDMIOTY „KOSMETYCZNE” W GRACH WIDEO JAKO ALTERNATYWNA FORMA INWESTOWANIA

Wprowadzenie

Przedmioty „kosmetyczne”, znane jako „skiny” lub „skórki”, stały się wszechobecnym elementem współczesnych gier wideo. Choć nie wpływają one bezpośrednio na mechanikę rozgrywki, ich znaczenie wykracza daleko poza estetykę. „Skinny” pełnią funkcję personalizacyjną, pozwalając graczom na wyrażanie swojej osobowości i preferencji wizualnych. Stają się symbolem prestiżu, odzwierciedlając umiejętności, czas poświęcony grze, a nawet zamożność gracza. Dla wielu osób kolekcjonowanie „skiniów” staje się celem samym w sobie. Rzadkie lub poszukiwane przedmioty mogą osiągać imponujące ceny na specjalnych rynkach, stając się atrakcyjną inwestycją. Ten aspekt budowania kolekcji motywuje graczy do dalszej rozgrywki i zdobywania coraz cenniejszych przedmiotów. „Skinny” można często pozyskać na wiele różnych sposobów, takich jak wykonywanie zadań, zakup za prawdziwe pieniądze, czy (najczęstszy przypadek) tak zwane skrzynki z łupami możliwe do kupienia za często niewielką kwotę, jednak z małą szansą na trafienie wymarzonego malowania do broni, pojazdu, a także ubioru dla postaci. Z perspektywy deweloperów „skiny” stanowią istotne źródło dochodu. Sprzedaż cyfrowych przedmiotów pozwala im na finansowanie dalszego rozwoju gry, tworzenie nowych treści i zapewnianie graczom ciągłej rozrywki, dlatego twórcy dokładają wszelkich starań, aby wyglądały one jak najatrakcyjniej i zachęcająco dla gracza. Niektóre „skórki” są niezwykle rzadkie, przez co mogą się okazać cenne i pożądane przez kolekcjonerów. Ceny mogą z czasem rosnąć, szczególnie jeżeli gra zyskuje na popularności lub w związku z dużym wydarzeniem w grze lub o charakterze e-sportowym. Istotna jest także wysoka wartość emocjonalna związana z ważnymi wspomnieniami lub osiągnięciami w grze, która sprawia, że dla właściciela te przedmioty mają większą wartość niż rynkowa.

Celem badań jest ocena potencjału inwestycyjnego przedmiotów „kosmetycznych” potocznie zwanymi „skórkami” stosowanych w grze „Counter-Strike 2”. Wyjaśnione zostanie: dlaczego powinny się znaleźć w naszym portfelu inwestycyjnym, rola dostępności wejścia na rynek dla nowych użytkowników oraz jakie procesy wpływają na wartość danego dobra na rynku.

Inwestycje alternatywne

Inwestycją nazywamy sytuację, w której decydujemy się wykorzystać określoną ilość naszego kapitału z zamiarem powiększenia go lub czerpania dowolnych innych okresowych korzyści z tytułu posiadania danego dobra.¹ Na rynku kapitałowym mamy dostęp do wielu form lokowania kapitału. Fundusze inwestycyjne, obligacje państwowe i akcje są to tradycyjne inwestycje, które przynoszą nam często niewielki zysk ze względu na to, że posiadamy dużo informacji na temat oferty.

W ostatnich latach szczególnie wzrosło zainteresowanie inwestycjami alternatywnymi, czyli depozytami w formie aktywów fizycznych. Przykładami tego typu inwestycji są: zegarki, dzieła sztuki, zabytkowe samochody, wino, buty, praktycznie wszystko, co posiada określoną wartość, która z czasem może wzrastać i pozwoli na odsprzedanie danego dobra z zyskiem.²

Transakcje tego typu do dziś trudno jest zdefiniować, ponieważ rynek towarów zaliczających się do tego typu depozytów jest bardzo rozległy i dla każdego charakterystyka może być inna, jednak jest kilka cech, o których warto wspomnieć przed podjęciem tego przedsięwzięcia.³ Inwestycje alternatywne są odporne na kryzysy finansowe i sytuacja gospodarcza nie oddziałuje na nie bezpośrednio w przeciwieństwie do tradycyjnych metod. Przedsiębiorcy znają tego typu depozyty pod nazwą „safe haven” (z ang. „bezpieczna przystań”), ponieważ w trakcie zawirowań na rynku dobro alternatywne zachowuje swoją wartość lub zwiększa.⁴ Przeważnie charakteryzuje je długoterminowy horyzont inwestycyjny oraz często nieregularne przepływy pieniężne, co jest skutkiem niskiej płynności aktywów.⁵ Jesteśmy w stanie korzystać z aktywa

---

¹ Nadolna B. 2022. Aktywa inwestycyjne przedsiębiorstwa. W: M. Hass-Symiotuk Rachunkowość finansowa przedsiębiorstwa od jego powstania do likwidacji. 1/V: 157–186. Polska: Wyd. Wolters Kluwer.

² Walker W. 2021. Nowa macierz inwestycyjna. Stany Zjednoczone: Wyd. PublishDrive.

³ Wieprow J. 2019. Inwestycje alternatywne w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Katowice: Wyd. UEK.

⁴ Banasik M. 2016. Inwestycje alternatywne – problem definiowania oraz ich znaczenie w czasach kryzysu. Poznań: Wyd. WSBP

⁵ Prędko A. 2018. Wybrane zastosowania metod analitycznych w naukach ekonomicznych. W: S. Ziembicki (red.), Złoto jako bezpieczna przystań inwestycyjna – chwilowa moda, czy długotrwała tendencja? 1/XIV: 135–142. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

do momentu jego sprzedaży, ale może spaść jego wartość w zależności od jego stanu technicznego. Bardzo ciekawą cechą inwestycji alternatywnych jest to, że możemy je skutecznie połączyć z naszymi zainteresowaniami. Wiele przedmiotów kolekcjonerskich, takich jak monety, koszulki znanych piłkarzy czy karty znanych sportowców, cieszą się popularnością w wielu grupach społecznych, co sprawia, że praktycznie każdy, kto posiada wiedzę w danym zakresie, jest w stanie zacząć inwestowanie w danym polu. Wielu ludzi rezygnuje z angażowania się w rynek finansowy z obawy, że będą generować tylko straty, ponieważ posiadają ograniczoną wiedzę na ten temat, bo nie skończyli odpowiedniej szkoły czy kursów. Chcąc dywersyfikować ryzyko, inwestorzy chętnie korzystają z tego typu depozytów, ponieważ pozwalają im na wybór odpowiedniego aktywa zgodnie z ich stopniem awersji do ryzyka.⁶ Częstym przypadkiem jest też kupno aktywa dla spełnienia naszej przyjemności i satysfakcji (inwestycja emocjonalna). W historii możemy spotkać przypadki, gdzie samochody sportowe, dzieła sztuki lub znaczki pocztowe zostały sprzedane za absurdalne kwoty w postaci kilku, a nawet kilkudziesięciu milionów dolarów amerykańskich.⁷

Przedmioty kosmetyczne w grze „Counter-Strike 2”

Gra „Counter-Strike 2” znana również jako „CS2” jest ulepszoną i bardziej zoptymalizowaną wersją swojego poprzednika „Counter-Strike: Global Offensive” (CSGO). Wydany 21 sierpnia 2012 roku „Counter-Strike Global Offensive” był pierwszą odsłoną serii, w której pojawiły się wyżej wymienione „skórki”. Gracze byli zachwyceni możliwością zmiany wyglądu ich ulubionych broni, ale jeszcze większe wrażenie wywarła na nich opcja pozyskiwania przedmiotów za pomocą skrzynek z łupami i późniejszy handel nimi lub wymiana przedmiotami z przyjaciółmi i graczami z całego świata.

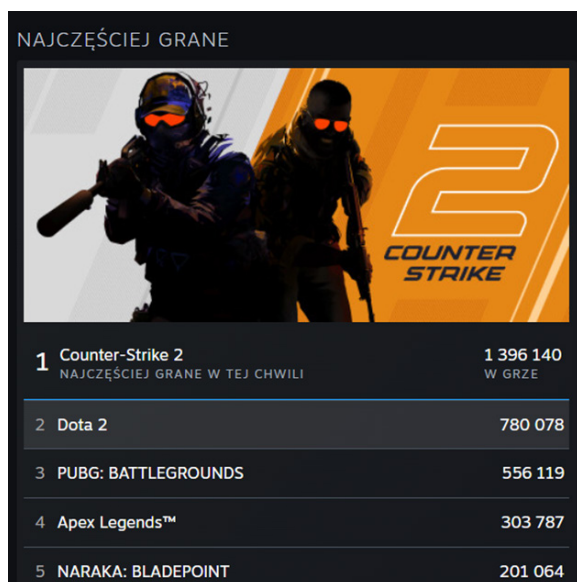
Gra bardzo mocno przyczyniła się również do rozwoju e-sportu – najlepsi gracze rywalizują ze sobą na specjalnie zorganizowanych turniejach w potyczkach 5 na 5 o nagrody, których pula często przekracza milion dolarów. Mimo ponad 20-letniego rozwoju tego tytułu, turnieje są śledzone przez ogromną rzeszę fanów, która pokazuje szerokie zainteresowanie nim mimo długiego upływu czasu.⁸

„Counter-Strike 2” można odebrać za darmo wyłącznie na platformie „Steam”. W 2024 roku ze Steama korzysta dziennie około 30 milionów graczy, z czego w „Counter-Strike” gra prawie 1,5 miliona użytkowników w ciągu dnia.

⁶ Michalczyk W. 2023. Ku kryptofinansom? W: M. Broszkiewicz (red.), Psychologiczne aspekty inwestycji w kryptowaluty Wrocław: Wyd. UEW 1/VII, 162–182. Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

⁷ Czupryna M., Oleksy P. 2016. Dywidenda emocjonalna z inwestycji alternatywnych na przykładzie win francuskich. Kraków: Wyd. UEK.

⁸ <https://www.redbull.com/pl-pl/historia-counter-strike-od-moda-do-2> [dostęp 12.05.2024]

Rysunek 1. Top 5 najczęściej granych gier na platformie Steam

Źródło: <https://store.steampowered.com/charts/>

Przedmioty „kosmetyczne” w CS 2 mają bardzo szeroki zasięg cenowy zaczynający się od kilku centów, a w nielicznych przypadkach sięgający nawet kilkuset tysięcy dolarów. Wysokie ceny przedmiotów najczęściej zależne są od ich rzadkości, dostępności na rynku, powiązania z konkretną drużyną e-sportową oraz ziarna, z jakim zostały wygenerowane. Ziarno lub częściej używane z angielskiego „seed” jest to numer od 0 do 1000, do którego przypisany jest wcześniej wygenerowany wygląd broni, który sprawia, że dwie bronie o tym samym wzorze nie będą wyglądać dokładnie tak samo.⁹ Najważniejszym czynnikiem determinującym wartość przedmiotu jest stan zużycia i jakość przedmiotu „kosmetycznego”. Mimo że jakość i zużycie w teorii mogą mieć bardzo podobne znaczenie, to w tym przypadku mają zupełnie inne zastosowanie.

„Skórki” można sklasyfikować na podstawie:

Jakości, która oznacza rzadkość i wartość danego przedmiotu na rynku, można wyróżnić następujące stopnie i szanse wypadnięcia ze skrzynki¹⁰:

- Biały (powszechny) - Konsumencka jakość – brak, dotyczy tylko skrzynek i kluczy służących do otwarcia ich;
- Jasny niebieski (niecodzienny) - Przemysłowa jakość – dotyczy tylko skrzynek, które nie zawierają wzorów do noży i rękawiczek (cofnąć wtedy kryterium o jeden poziom);

⁹ https://pattern.wiki/wiki/skin_seeds/ [dostęp 12.05.2024]

¹⁰ <https://borealis.net.pl/wiki/Skórki> [dostęp 12.05.2024]

- Niebieski (rzadki) - Wojskowa jakość - 79,92%;
- Fioletowy (mityczny) - Zakazany - 15,98%;
- Różowofioletowy (legendarny) - Poufny - 3,2%;
- Czerwony (antyczny) - Tajny - 0,64%;
- Złoty (niezmiernie rzadki) - ★ (tylko dla skórek noży i rękawiczek) - 0,26%.

Jak można się domyślić im rzadsza „skórka”, tym jest więcej warta, chociaż zdarzają się też pewne wyjątki.

Stan zużycia, który oznajmia nam, jak bardzo zdrapany i uszkodzony będzie lakier, którym jest pokryta broń, wyrażany w skali od 0 do 1 (wartość pokazuje, jak duża powierzchnia broni będzie miała uszkodzony lakier)¹¹:

- Factory New – fabrycznie nowy – 0.00– 0.07
- Minimal Wear – lekko używany – 0.07– 0.15
- Field Tested – przetestowany w boju – 0.15– 0.37
- Well-Worn – ślady używania – 0.37– 0.44
- Battle-scared – zaprawiony w walkach – 0.44– 1

Dodatkowym czynnikiem, który wpływa na wartość przedmiotu, jest „Stat track”. To licznik, który znajduje się na bocznej ścianie broni sumujący wszystkie eliminacje wykonane daną bronią. Bardzo ciekawy i praktyczny dodatek, jednak w przypadku skórek kolekcjonerskich wygląda nieestetycznie. Ostatnim czynnikiem jest tytuł „pamiątka”, który posiadają bronie o dotychczas już wysokiej wartości. Mianem „pamiątka” oznaczono „skórki”, które są do zdobycia wyłącznie ze skrzynek oferowanym graczom, którzy zakupili przepustkę widza na specjalne wydarzenia e-sportowe.¹²

Jednak trzeba pamiętać też o tym, że wartość przedmiotów na rynku ciągle się zmienia w zależności od decyzji deweloperów lub na przykład bieżących wydarzeń e-sportowych. Od przejścia z „Counter-Strike: Global Offensive” do „Counter-Strike 2” znacząco polepszyła się oprawa graficzna, dzięki czemu wartość wielu przedmiotów podniosła się nawet dwukrotnie. Do niedawna naklejki na broń można było tylko przykleić w 4 miejscach wyznaczonych przez deweloperów, lecz jedna z najnowszych aktualizacji pozwoliła graczom na dodanie nalepek w dowolnym miejscu, co umożliwiło tworzenie zabawnych i ciekawych wzorów (znacząco wzrosła ich cena). Na ostatnich wydarzeniach turniejowych jeden z profesjonalnych zawodników postanowił pochwalić się nowym wyglądem swojej broni, co również wpłynęło na jej cenę i pragnienie posiadania wśród kolekcjonerów.

Handel przedmiotami kosmetycznymi w „Counter-Strike 2” stał się rozbudowanym i dochodowym ekosystemem, oferującym graczom szeroki wachlarz możliwości personalizacji oraz generowania zysku. Do rozpoczęcia handlu „skórkami” nie jest wymagana nawet sama gra, wystarczy aktywne konto Steam, na którym przechowywane są

¹¹ <https://www.videotesty.pl/arttykul/971/skiny-csgo-co-jest-i-jak-sprawdzic-float-value/> [dostęp 12.05.2024]

¹² <https://respawn.pl/poradnik-jak-dropic-skrzynki-na-pgl-major/> [dostęp 12.05.2024]

wszystkie przedmioty „kosmetyczne” wszystkich poszczególnych produkcji. Aktywacja konta ogranicza się tylko do zalogowania na nim, włączeniu dwuetapowej weryfikacji i kupieniu dowolnej gry za minimum 1 zł – wówczas jesteśmy gotowi do handlu.

Istnieje wiele platform do handlu przedmiotami CS 2. Można je podzielić na dwie główne kategorie:

- Oficjalna platforma Steam: Steam Marketplace oferuje bezpieczny i łatwy sposób na handel „skinami” z innymi graczami. Niestety, platforma pobiera prowizję od każdej transakcji, a uzyskane środki można jedynie wykorzystać na zakup innych gier lub przedmiotów na Steam.
- Strony zewnętrzne: Istnieje wiele stron internetowych oferujących handel „skinami” CS: GO, takich jak SkinPort czy SkinBid. Te platformy zazwyczaj oferują wyższe ceny niż Steam Marketplace, ale mogą być bardziej podatne na oszustwa. Należy więc zachować ostrożność i dokładnie sprawdzić daną stronę przed dokonaniem transakcji.

Rysunek 2. Kapsuła z naklejkami „Pretendenci EMS Katowice 2014”

Źródło: <https://dmarket.com/pl/csgo-skins/product-card/ems-katowice-2014-challengers>

W 2014 roku w Katowicach odbył się Intel Extreme Masters jeden z pierwszych turniejów e-sportowych CS na świecie. W trakcie trwania wydarzenia można było zakupić kapsułkę z naklejkami zawierającymi podpis profesjonalnych graczy, traktowanymi w pewien sposób jak autograf. Taki pojemnik można było wtedy zakupić za 1,17\$, nie pozostało ich zbyt wiele na rynku, ale ostatni znana wartość sprzedaży to 93 378,86 zł na stronie SkinPort.

Jednym z najbardziej pożądanых przedmiotów jest „skórka” „Dragon Lore” do broni AWP. Jej wartość na rynku wynosi około 4000\$, ale egzemplarze w formie pamiątki z autografami drużyn sięgają nawet cen 400 tysięcy dolarów.

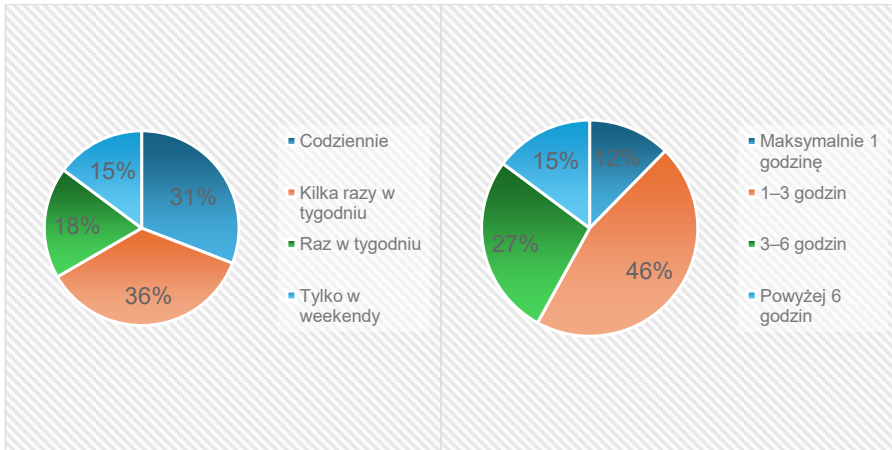
Rysunek 3. Skórka do broni AWP „Dragon Lore”

Źródło: <https://skinport.com/pl/market?sort=price&order=desc>

Wyniki badań

Badania zostały przeprowadzone w formie internetowego formularza ankietowego na grupie 81 respondentów. Dzięki niemu jesteśmy w stanie poznać relację użytkowników z przedmiotami „kosmetycznymi” w grach. Formularz składa się z 19 pytań, z czego 16 to część merytoryczna, a pytania są metryczkowe. Swojej odpowiedzi w ankiecie udzieliło 46 mężczyzn (56,79%), 32 kobiety (39,51%) 3 osoby nie podawały informacji o płci (3,7%). Znaczną część ankietowanych stanowi grupa w przedziale wiekowym 18–24, jest to aż 75 osób i 92,6% wszystkich odpowiedzi, w przedziale 25–34 znalazły się 4 osoby (4,9%), a po jednej osobie w przedziale 35–44 i 45+ (1,25% każda). Już na tym etapie można wywnioskować, że taka forma inwestycji jest rzadko spotykana, ponieważ dominującą grupą są osoby młode, które nie mają lub mają bardzo małe doświadczenie w inwestowaniu. Z badania zostały wyłączone osoby poniżej 18 roku życia, ponieważ teoretycznie nie powinny mieć one możliwości zakupu przedmiotów „kosmetycznych” w grach lub zakup odbywał się za pośrednictwem i zgodą opiekuna. Ostatnie pytanie metryczkowe odnosiło się do statusu zatrudnienia respondenta, miało ono na celu oszacowanie jego zdolności finansowych. Przeważającą grupę reprezentują studenci, grupa składa się z 45 osób (55,56%), następnie mamy 19 osób pracujących (23,46%), 9 uczniów (11,11%), 5 osób bezrobotnych (6,17%) i 3 inne (3,7%).

Część merytoryczna zaczyna się pytaniami dotyczącymi czasu, jaki respondenci poświęcają na rozgrywkę.

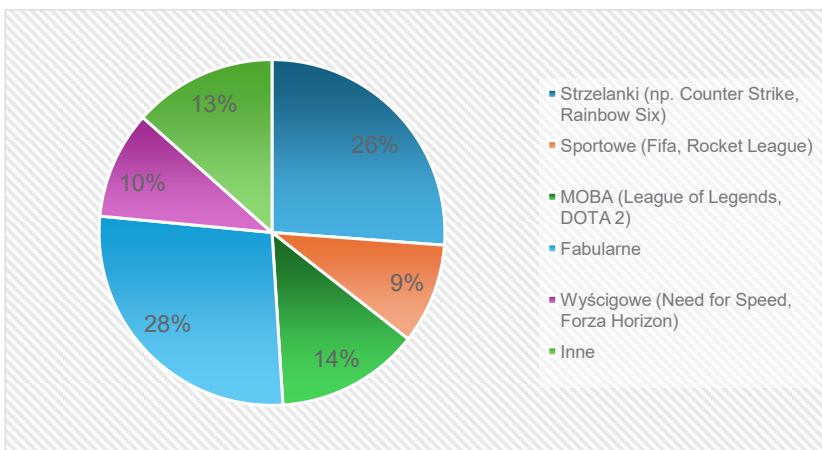

Wykres 1. Ilość czasu poświęcona na rozgrywkę (w ciągu tygodnia oraz w ciągu dnia)

Źródło: opracowanie własne

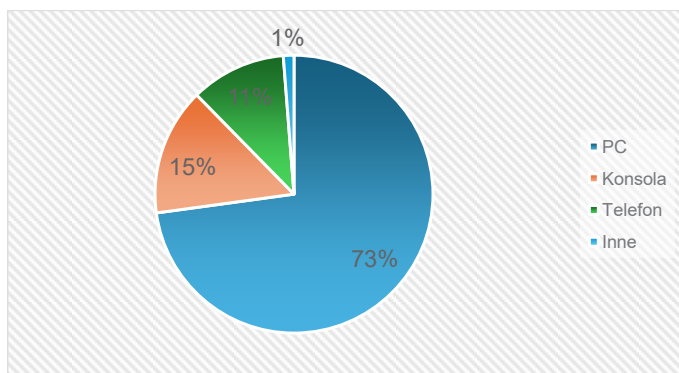
Znajomość czasu spędzonego przez użytkowników jest bardzo istotna, ponieważ, jak można zauważyć na Wyk. 1 oraz Wyk. 2, ponad połowa respondentów spędza na grze po kilka godzin w ciągu dnia oraz kilka dni w tygodniu. Kiedy spędzamy dużo czasu na grze, przedmioty „kosmetyczne” są w stanie nam urozmaicić rozgrywkę i zachęcić do dalszej gry.

Znajomość ulubionego gatunku może zasugerować, jakiego typu „skórki” będą najatrakcyjniejsze dla poszczególnych grup. W przypadku strzelanek najlepsze są „skórki” historyczne lub modernistyczne. Dla gier sportowych będą to przedmioty „kosmetycz-

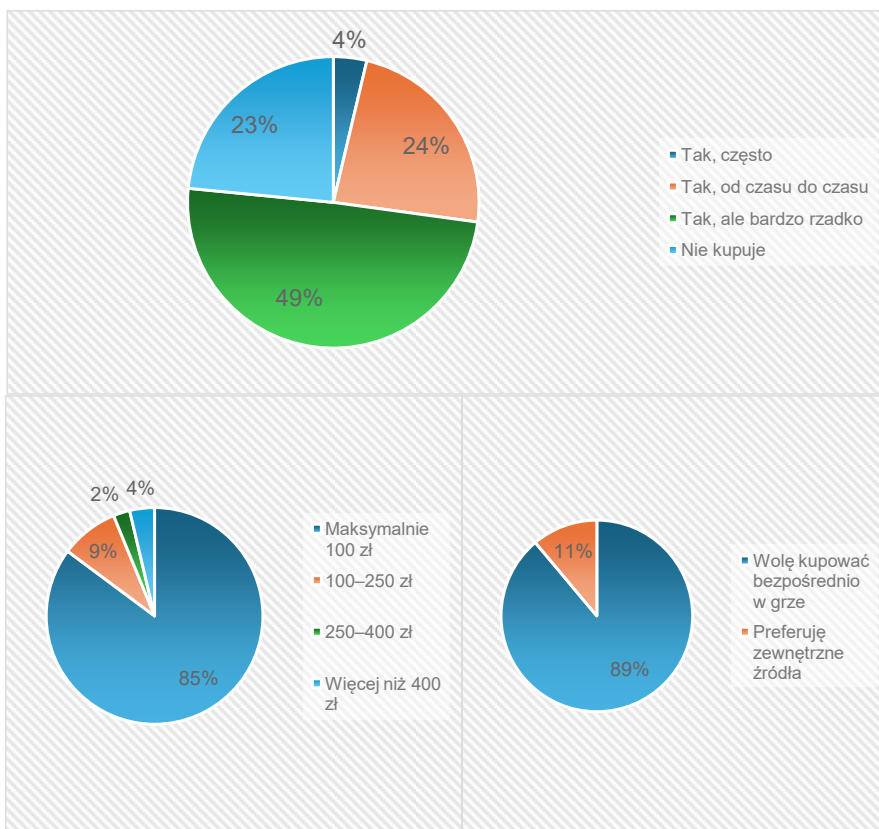
Wykres 3. Najpopularniejsze gatunki gier

Źródło: opracowanie własne

Wykres 4. Najpopularniejsza platforma do grania

Źródło: opracowanie własne

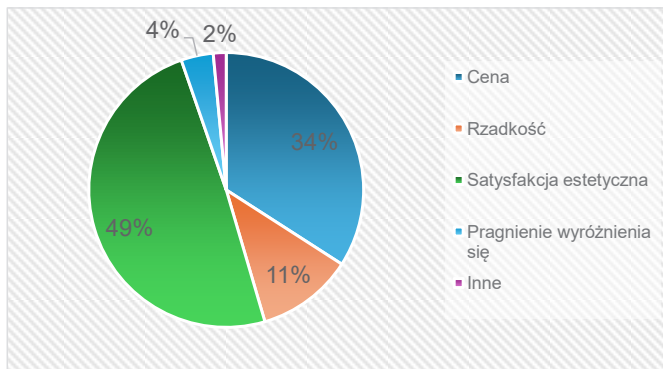
Wykres 5. Częstotliwość kupowania przedmiotów „kosmetycznych” przez graczy, przeciętna poświęcona kwota oraz preferowany sposób ich zakupu

Źródło: opracowanie własne

ne” należące do najpopularniejszych drużyn sportowych. W grach typu MOBA dużą popularnością będą się cieszyć „skórki” fantastyczne. Gry fabularne i wyścigowe nie mają motywu przewodniego dla „skinów”.

Aż 73% respondentów najchętniej gra na komputerze, co jest najbardziej korzystne do handlu i inwestowaniu przedmiotami.

Mimo tego, że przedmioty „kosmetyczne” są zakupem opcjonalnym, wielu użytkowników decyduje się na ich pozyskanie. Na ogół oznacza to wydatkowanie niewielkich środków poniżej 100 zł, jednak zakupy są wykonywane dosyć często, więc kwota się kumuluje. Zdecydowana większość użytkowników decyduje się na zakupy bezpośrednio w grze, ponieważ te są zdecydowanie bezpieczniejsze, ale nisza użytkowników jest gotowa zaryzykować, korzystając z zewnętrznych stron, żeby kupić przedmioty po niższych cenach niż rynkowa albo sprzedać własne przedmioty za wyższą.

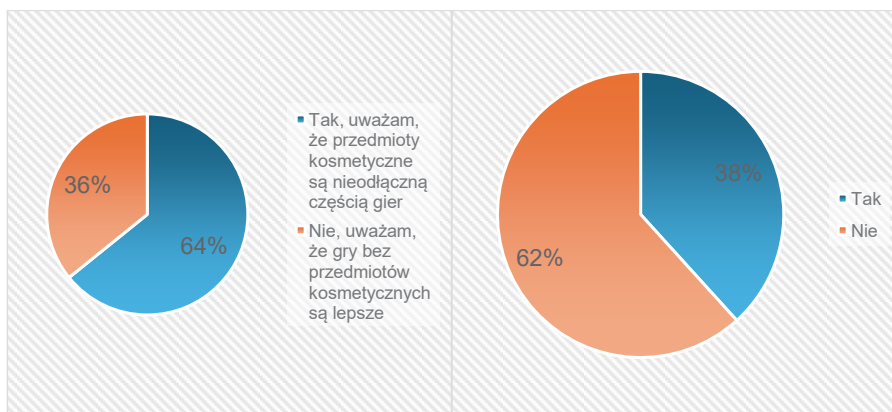

Wykres 8. Czynniki mające największy wpływ na zakup przedmiotów „kosmetycznych”

Źródło: opracowanie własne

Trzema najczęstszymi kryteriami, które zachęcają graczy do zakupu przedmiotów, są satysfakcja estetyczna, niska cena i rzadkość. Gracze często kupują przedmioty, które po prostu im się podobają i pasują do ich stylu gry lub preferencji. Estetyka przedmiotów odgrywa kluczową rolę w budowaniu własnej tożsamości w grze i wpływa na czerpanie przyjemności z rozgrywki. Atrakcyjniejszą ofertą stają się przedmioty charakteryzujące się ciekawą prezentacją i w przystępnej cenie. Promocje, wyprzedaże i pakiety zniżkowe zachęcają do zakupu większej ilości przedmiotów za mniejsze kwoty. Natomiast przedmioty „kosmetyczne” o ograniczonej dostępności lub te, które są trudne do zdobycia, są idealne dla kolekcjonerów i osób pragnących wyróżnić się z tłumu. Rzadkość przedmiotu może znacząco podnieść jego wartość – zarówno w grze, jak i na zewnętrznych platformach handlowych.

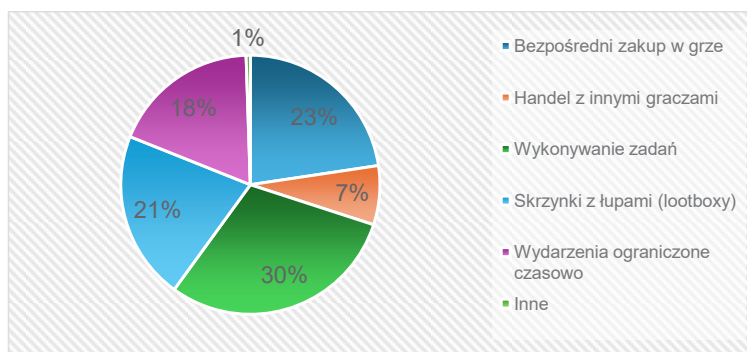
Badania przeprowadzone wśród graczy wskazują, że większość z nich uważa „skórki” za ważny element współczesnych gier. Doceniają oni możliwość personalizacji, a także satysfakcję z posiadania unikatowych przedmiotów. Jednak ich obecność nie

Wykres 9. Odpowiedzi na pytania „Czy uważasz, że przedmioty kosmetyczne są ważną częścią gry?” oraz „Czy zdarza Ci się grać w gry wideo częściej, jeśli oferują one atrakcyjne przedmioty kosmetyczne?”

Źródło: opracowanie własne

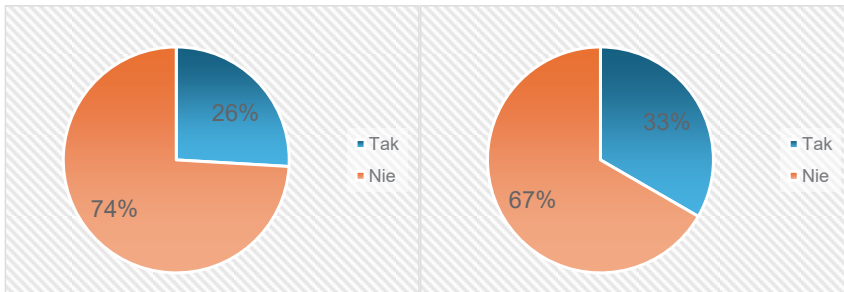
gwarantuje sukcesu gry i nie jest w stanie zachęcić graczy do pozostawania przy produkcji, która sama w sobie jest słaba.

Wykres 11. Ulubione sposoby pozyskiwania przedmiotów „kosmetycznych”

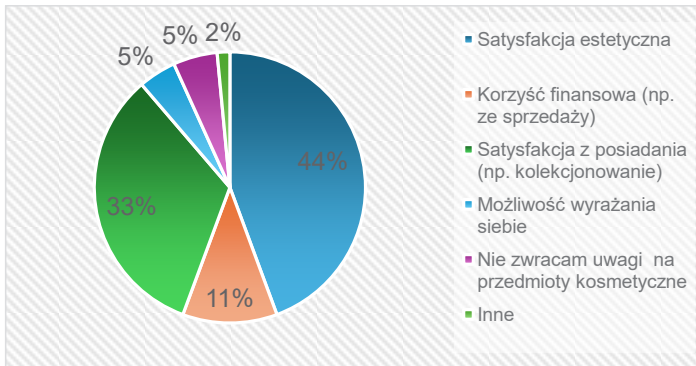
Źródło: opracowanie własne

Najczęstszymi sposobami na zdobywanie przedmiotów kosmetycznych wśród ankietowanych są: wykonywanie zadań, bezpośredni zakup w grze i skrzynki z łupami. Wybór metody zdobywania przedmiotów kosmetycznych zależy od preferencji gracza, dostępnego czasu i budżetu. Gracze, którzy cenią satysfakcję z wykonywania zadań, mogą preferować zdobywanie przedmiotów poprzez grę. Ci, którzy wybierają wygodę i szybkość, mogą preferować bezpośredni zakup przedmiotów. Z kolei osoby lubiące ryzyko i element zaskoczenia wybierają otwieranie skrzynek z łupami.

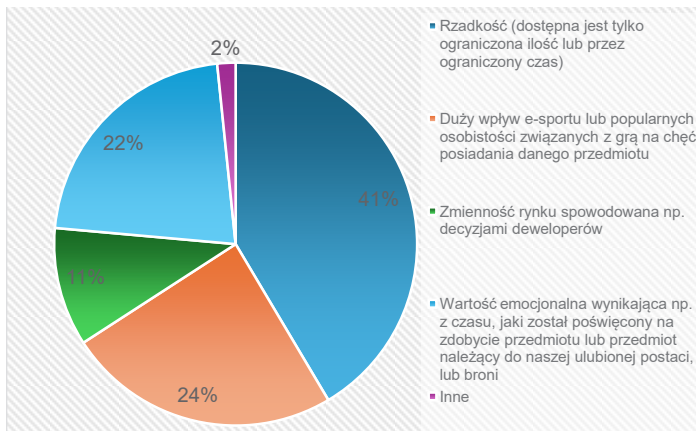
Wykres 12. Odpowiedzi respondentów na pytania „Czy zdarza Ci się kupować przedmioty kosmetyczne, których nigdy nie używasz?” oraz „Czy zdarzyło Ci się kupić przedmiot kosmetyczny, który nie zadowalał Cię walorami estetycznymi, ale był bardzo rzadki lub trudny do zdobycia?”

Źródło: opracowanie własne

Wykres 14. Korzyści wynikające z tytułu posiadania przedmiotów „kosmetycznych”

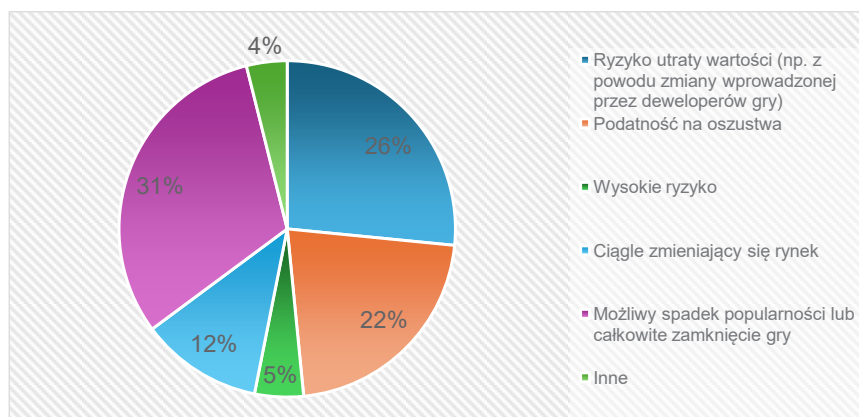
Źródło: opracowanie własne

Wykres 15. Czynniki sprawiające, że przedmioty kosmetyczne mogą być dobrą inwestycją

Źródło: opracowanie własne

Wykres 16. Obawy dotyczące inwestowania w przedmioty kosmetyczne

Źródło: opracowanie własne

Inwestycja z definicji oznacza rezygnację z konsumpcji i wkład pieniężny w aktywo w celu osiągnięcia korzyści, nie dotyczy to wyłącznie korzyści finansowych. Wielu ankietowanych odczuło satysfakcję z posiadania „skinów”, dla 44% była to satysfakcja estetyczna, a 33% kolekcjonerska, dzięki czemu aktywa te można uznać jako element inwestycji alternatywnych/emocjonalnych. Na wartość tych aktywów duży wpływ mają rzadkość i wpływ e-sportu oraz sławnych twórców związanych z grą. Mimo tego, że przedmioty mogą zostać wygenerowane w nieograniczonych ilościach przez deweloperów, ci jednak decydują się na ekonomiczne podejście. Gracze chętnie oglądają wszelakiego typu filmy dotyczące ich ulubionych produkcji, powodami mogą być rozrywka lub podniesienie własnych umiejętności, jednak większość chętnie będzie korzystać ze „skórek”, z których korzystają ich idole. Możliwym jest, że większa ilość użytkowników zdecydowałaby się na inwestowanie w tego typu aktywa. Najczęstszymi obawami przed wejściem na rynek są możliwy spadek popularności gry, ryzyko utraty wartości i podatność na oszustwa. Wszystkie te czynniki są wysoce nieprzewidywalne. Dalszy rozwój może pozwolić nam na skuteczniejsze i bezpieczniejsze korzystanie z rynku.

Podsumowanie

„Skórki” są bardzo popularne wśród graczy, wielu nie jest w stanie wyobrazić sobie gry bez nich. Dzięki rozbudowanemu rynkowi można nimi handlować oraz zdarzają się przypadki osiągnięcia przez nie wysokiej ceny. Ograniczona dostępność, wartość sentymentalna i wzrost wartości spowodowany ważnymi wydarzeniami w grze pozwala na zidentyfikowanie przedmiotów „kosmetycznych” jako inwestycje alternatywne.

Celem badań była ocena potencjału inwestycyjnego przedmiotów kosmetycznych potocznie zwanymi „skórkami” stosowanych w grze „Counter-Strike 2”.

Korzystając z wyników badań można zatem stwierdzić, że przedmioty „kosmetyczne” są wyjątkowo złożonym aktywem. Choć na chwilę obecną nie są one formalnie uznawane za instrumenty inwestycyjne, ich potencjał w tym zakresie jest wysoki. Zdecydowanie można je zaliczyć do zbioru inwestycji alternatywnych oraz emocjonalnych. Wielu użytkowników decyduje się na wejście w posiadanie konkretnej „skórki”, ponieważ odczuwają, że zyskują tym sposobem jakieś korzyści. Te przedmioty mogą mieć dla właściciela większą wartość niż ich cena rynkowa. Zjawisko to nie jest szeroko zbadane, przez co ludzie obawiają się tego przedsięwzięcia, a niektórzy nawet nie zdają sobie sprawy z możliwości, jakie oferują im „skiny”. Rozwój rynku handlu „skórkami” i wzrost świadomości graczy mogą w przyszłości doprowadzić do formalizacji tego typu inwestycji. Na chwilę obecną można sobie pozwolić na eksperymenty i włączenie ich do swojego portfela inwestycyjnego, ale nie należy ich traktować jako głównego źródła zysku.

Bibliografia

- Nadolna B. 2022. Aktywa inwestycyjne przedsiębiorstwa. W: M. Hass-Symiotuk Rachunkowość finansowa przedsiębiorstwa od jego powstania do likwidacji. 1/V: 157–186. Polska: Wyd. Wolters Kluwer.
- Banasik M. 2016. Inwestycje alternatywne – problem definiowania oraz ich znaczenie w czasach kryzysu. Poznań: Wyd. WSBP.
- Czupryna M., Oleksy P. 2016. Dywidenda emocjonalna z inwestycji alternatywnych na przykładzie win francuskich. Kraków: Wyd. UEK.
- <https://borealis.net.pl/wiki/Skórki> [dostęp 12.05.2024]
- https://pattern.wiki/wiki/skin_seeds/ [dostęp 12.05.2024]
- <https://respawn.pl/poradnik-jak-dropic-skrzynki-na-pgl-major/> [dostęp 12.05.2024]
- <https://www.redbull.com/pl-pl/historia-counter-strike-od-moda-do-2> [dostęp 12.05.2024]
- <https://www.videotesty.pl/arttykul/971/skiny-csgo-co-jest-i-jak-sprawdzic-float-value/> [dostęp 12.05.2024]
- Michalczyk W. 2023. Ku kryptofinansom? W: M. Broszkiewicz. Psychologiczne aspekty inwestycji w kryptowaluty Wrocław: Wyd. UEW 1/VII 162 – 182. Wrocław: Wyd. UEW
- Prędko A. 2018. Wybrane zastosowania metod analitycznych w naukach ekonomicznych. W: S. Ziembicki Złoto jako bezpieczna przystań inwestycyjna – chwilowa moda, czy długotrwała tendencja? 1/XIV: 135–142
- Walker W. 2021 Nowa macierz inwestycyjna. Stany Zjednoczone. Wyd. PublishDrive.
- Wieprow J. 2019. Inwestycje alternatywne w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Katowice: Wyd. UEK.

Aleksandra Czok

Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Społecznych
Koło Naukowe Ekonomistów Interkreator
ac126702@stud.ur.edu.pl
Opiekun: dr hab. Anna Barwińska-Małajowicz, prof. UR

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ STUDENTÓW NA PRZYKŁADZIE UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO

1. Wstęp

Przedsiębiorczość jest nowatorstwem polegającym na poszukiwaniu odmienności w tym, co robią inni, znajdowaniu najbardziej skutecznych sposobów działania na rynku, dających wyższą użyteczność produktów i usług oraz większą efektywność gospodarowania.¹

Przedsiębiorczość jest niewątpliwie pojęciem niejednoznacznym tak w języku potocznym, jak i naukowym. Jest wielowątkowym tematem badawczym, „ekonomiści zajmujący się badaniem przedsiębiorczości uważają, że brakuje kompleksowej i jednolitej teorii przedsiębiorczości czy nawet jej definicji, co jest wynikiem wielowątkowości zagadnień poruszanych przy jej badaniu oraz interdyscyplinarnego charakteru tego fenomenu”. Sytuacja taka przejawia się również w podejściach do partykularnych wątków badawczych, w tym do analizy uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości. Można w bardzo dużym uogólnieniu przyjąć, że w piśmiennictwie naukowym przedsiębiorczość ujmowana jest w co najmniej dwóch głównych kategoriach, a mianowicie: (i) przedsiębiorczość jako fenomen społeczny oraz (ii) przedsiębiorczość jako dyscyplina naukowa. Każde z wymienionych podejść inaczej definiuje, analizuje i interpretuje fenomen przedsiębiorczości, a przytaczanie w tym miejscu wszystkich możliwych definicji nie jest uzasadnione.²

2. Cel pracy

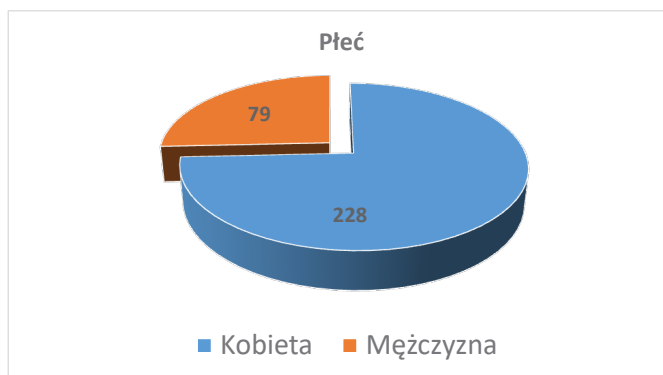
Zasadniczym celem pracy badawczej było przeprowadzenie oceny poziomu zjawiska przedsiębiorczości wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zbadanie, jakimi cechami się opisują, czy mają aspiracje do założenia własnej firmy.

3. Charakterystyka grupy badawczej

Główną techniką badania była ankieta, która objęła grupę 307 studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego z takich kierunków, jak: ekonomia, finanse i rachunkowość, odnawialne źródła energii i gospodarka odpadami, ratownictwo medyczne, administracja, biologia, agroleśnictwo, psychologia, lingwistyka stosowana, dietetyka, grafika, sztuki wizualne, filologia germańska, ochrona środowiska, wychowanie fizyczne, turystyka historyczna i kulturowa, fizjoterapia i mechatronika.

4. Analiza struktury próby:

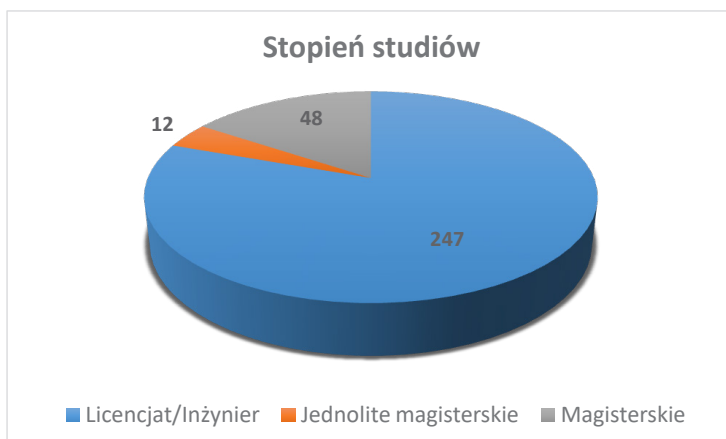
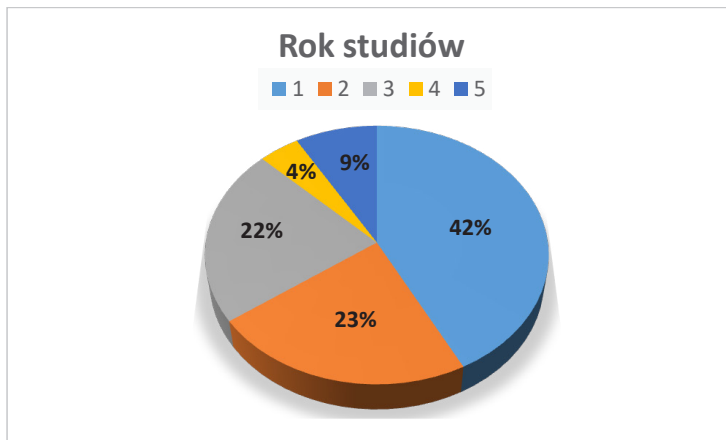
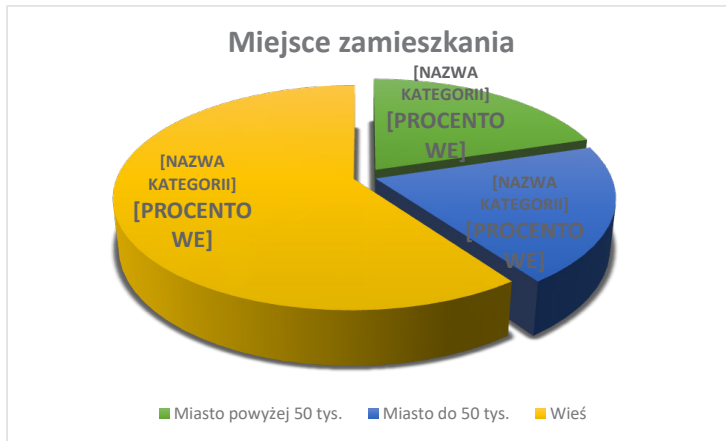
Analizie poddano strukturę próby, którą uwzględniono w metryczce. Na wykresach zostały przedstawione podstawowe informacje o badanej populacji: płeć, miejsce zamieszkania, rok studiów, stopień studiów.

W badaniu wzięło udział 228 (74%) kobiet i 79 (26%) mężczyzn.

Większość osób ankietowanych pochodziło ze wsi (60%), a pozostali z miasta powyżej i do 50 tys. (po 20%).

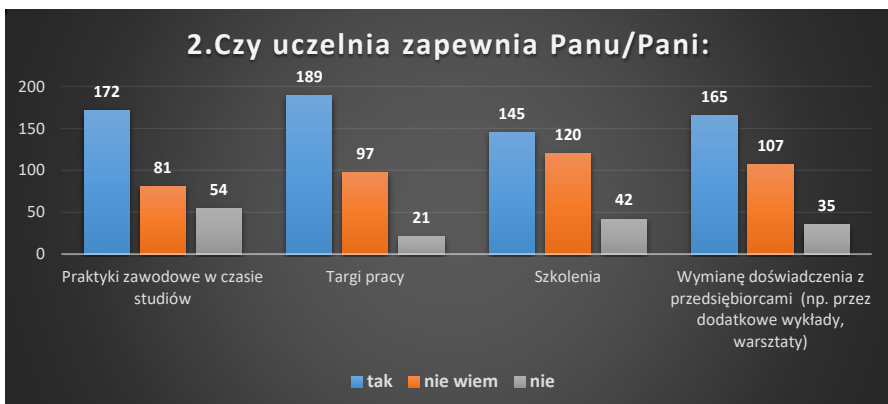
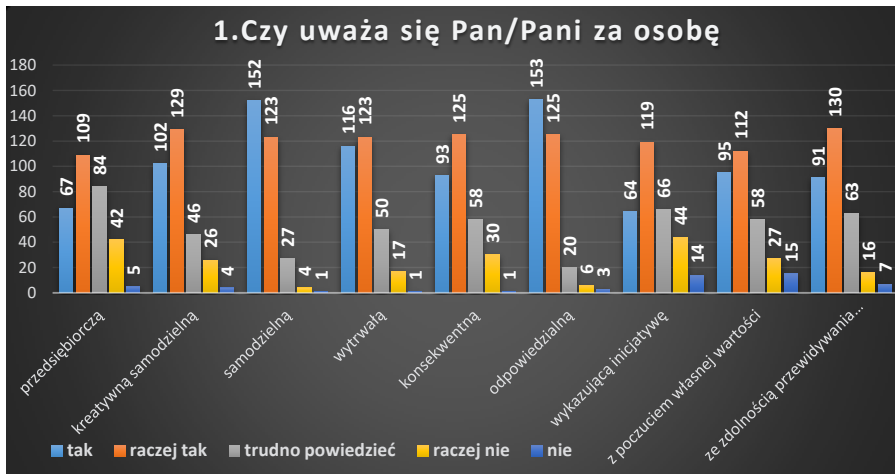
Zdecydowana większość ankietowanych osób studiuje na pierwszym, drugim oraz trzecim roku.

Najwięcej badanych jest na pierwszym stopniu studiów (247 osób), a pozostali są na magisterskich lub jednolitych magisterskich (osób).

5. Analiza potencjału aktywności przedsiębiorczej studentów z uzyskanych wyników badania

W pierwszej części badania respondenci zostali poproszeni o dokonanie swojej samooceny poprzez określenie, czy są osobami przedsiębiorczymi, kreatywnymi, samodzielnymi, wytrwałymi, konsekwentnymi, odpowiedzialnymi, wykazującymi inicjatywę i z poczuciem własnej wartości w skali tak, raczej tak, trudno powiedzieć, raczej nie i nie.

Większość przebadanych studentów ocenia swoją osobę pozytywnie w przebadanych cechach.

Większość studentów uważa, że uczelnia zapewnia praktyki zawodowe. Jednak znacząca liczba studentów (81) nie jest pewna, co może sugerować potrzebę lepszego informowania studentów o dostępnych możliwościach praktyk.

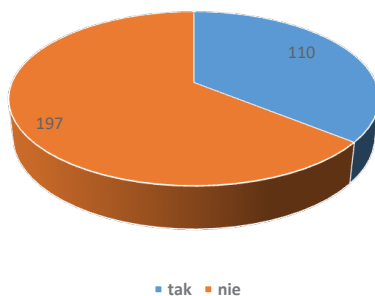
Targi pracy są postrzegane jako dobrze dostępne na uczelni, co pokazuje wysoka liczba odpowiedzi „tak”.

Większa część studentów nie wie lub uważa, że uczelnia nie zapewnia szkoleń.

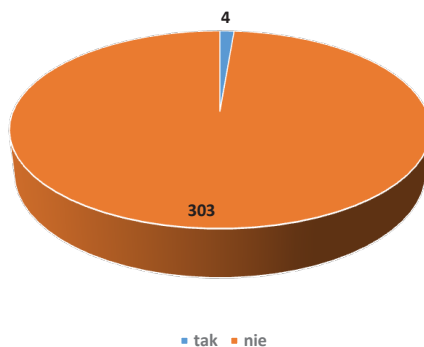
Wymiana doświadczenia z przedsiębiorcami – podobnie jak w przypadku targów pracy, większość studentów uważa, że uczelnia zapewnia możliwość wymiany doświadczeń z przedsiębiorcami. Mimo to, 107 osób nie jest tego pewnych.

Wyniki sugerują konieczność lepszego komunikowania i organizowania tych wydarzeń.

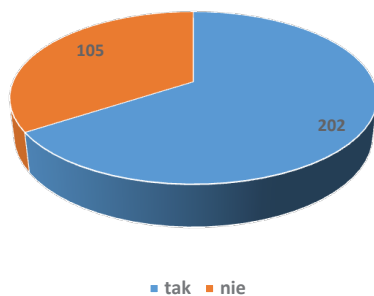
3. Czy po zajęciach (studiach) na Uniwersytecie Pan/Pani pracuje:

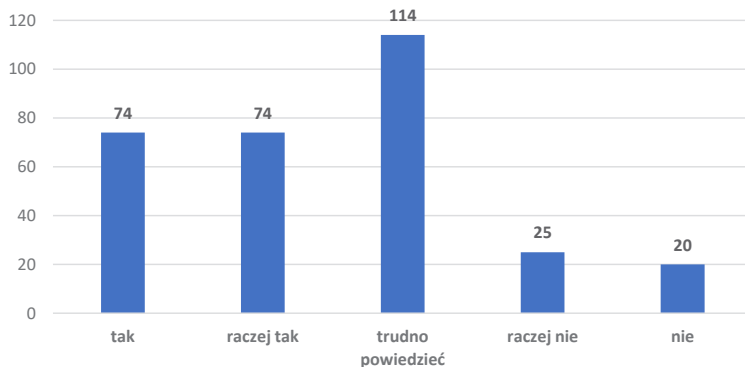
4. Czy posiada Pan/Pani własną firmę:

5. Czy kiedykolwiek zastanawiał/a się Pan/Pani nad założeniem własnej firmy:

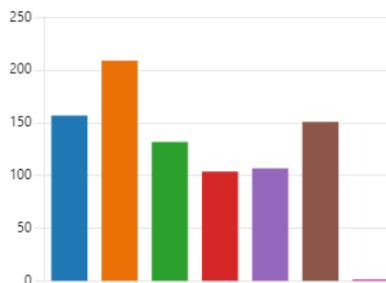
6. Czy chciałby/aby Pan/Pani założyć swoją firmę:

7. Co według Pana/Pani pozytywnie wpływa na założenie własnej firmy:

[Więcej szczegółów](#)

● chęć większych zarobków	157
● pomysł na biznes	209
● elastyczne godziny pracy	132
● posiadany kapitał	104
● możliwości samozatrudnienia	107
● realizacja własnych pomysłów i ...	151
● Inne	2

Zdecydowana większość studentów nie posiada własnej firmy, tylko 1% założyło własne przedsiębiorstwo.

Większość badanych (202 osoby) zastanawiała się nad założeniem własnej firmy, podczas gdy (10% osób) nie miało takich rozważań.

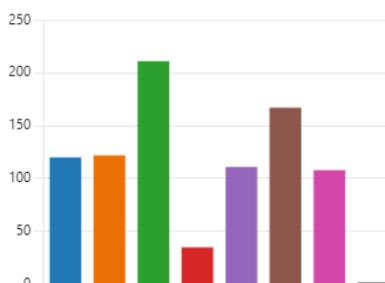
Duża grupa studentów jest zainteresowana założeniem własnej firmy. Co wskazuje na silny potencjał przedsiębiorczości wśród studentów. 114 osób nie jest zdecydowanych na założenie firmy, co może sugerować, że potrzebują wsparcia lub zachęty. Niska liczba osób jest raczej niechętna do założenia firmy.

Pomysł na biznes – 209 studentów wskazało, że posiadanie pomysłu jest jednym z kluczowych czynników wpływających na założenie własnej firmy. 157 studentów uważa, że możliwość osiągnięcia wyższych zarobków jest istotnym motywatorem. Pozytywnym czynnikiem według badanych jest realizacja własnych pomysłów i wykorzystanie wiedzy.

8. Co według Pana/Pani negatywnie wpływa wśród studentów na założenie własnej działalności gospodarczej:

[Więcej szczegółów](#)

● duża biurokracja	120
● przepisy prawne	122
● brak kapitału własnego	211
● brak szkoleń	35
● brak wiedzy o dofinansowaniac...	111
● ceny (lokalii, paliwa, podatki)	167
● brak wiedzy jak założyć własną f...	108
● Inne	2

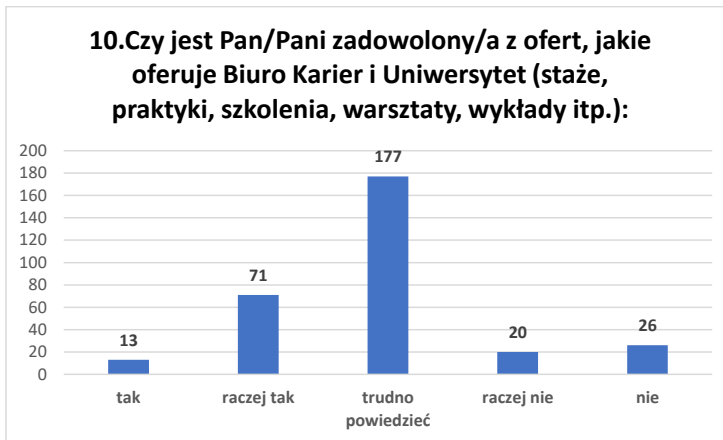
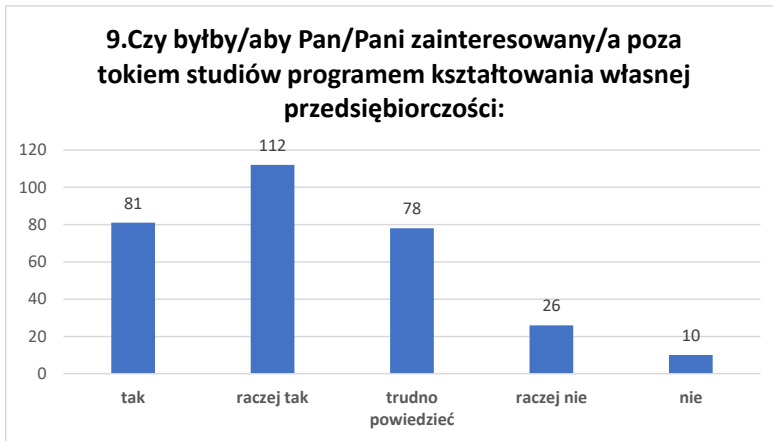

Najważniejsze bariery:

- Finansowe bariery – brak kapitału własnego oraz wysokie koszty związane z prowadzeniem działalności są najczęściej wymienianymi barierami, co sugeruje, że przedsiębiorcy potrzebują większego wsparcia finansowego.
- Biurokracja i przepisy prawne – znaczna liczba studentów postrzega biurokrację i skomplikowane przepisy prawne jako istotne przeszkody.
- Niedobór wiedzy i wsparcia – brak wiedzy na temat zakładania firmy i dostępnych dofinansowań wskazuje na potrzebę lepszego informowania.

Ponad połowa studentów jest zainteresowana rozwijaniem swoich umiejętności przedsiębiorczych poza tokiem studiów, co wskazuje na duży potencjał do wdrożenia takiego programu.

Istotny odsetek studentów jest niezdecydowany, co sugeruje, że właściwe informowanie o korzyściach programu może przyciągnąć więcej uczestników.

Mała liczba studentów nie jest zainteresowana takim programem, co jest pozytywnym sygnałem dla jego wdrożenia.

Mniejszość studentów jest zadowolona z ofert.

Większość studentów nie ma wyraźnego zdania na temat ofert Biura Karier i Uniwersytetu.

Część studentów jest niezadowolona, co sugeruje, że istnieją obszary w funkcjonowaniu Uniwersytetu wymagające poprawy.

6. Podsumowanie

Badanie pokazuje, że istnieje znaczący potencjał przedsiębiorczy wśród studentów Uniwersytetu. Warto skupić się na wspieraniu tych, którzy są zainteresowani założen-

niem własnej firmy, oraz na dostarczaniu informacji i zapewnieniu wsparcia dla niezdecydowanych, aby mogli podjąć świadomą decyzję.

Wnioski

- Większość studentów nie pracuje w trakcie studiów.
- Bardzo niewielu studentów posiada własną firmę, ale znaczna część myślała o jej założeniu.
- Istnieje znaczne zainteresowanie programem kształtowania przedsiębiorczości poza tokiem studiów.
- Kluczowe motywatory do zakładania własnej firmy to: pomysł na biznes, chęć większych zarobków, elastyczne godziny pracy oraz możliwość realizacji własnych pomysłów i wiedzy.
- Najważniejsze bariery to: brak kapitału własnego, wysokie koszty prowadzenia działalności, skomplikowane przepisy prawne oraz biurokracja.
- Większość studentów jest niezdecydowana co do swojego zadowolenia z ofert Biura Karier i Uniwersytetu, co sugeruje potrzebę lepszej komunikacji i dostosowania ofert do potrzeb studentów.
- Rekomendacje:
- Stworzenie funduszy start-upowych, programów dotacyjnych i preferencyjnych pożyczek dla studentów.
- Organizowanie praktycznych szkoleń i warsztatów dotyczących zakładania i prowadzenia firmy.
- Prowadzenie kampanii informacyjnych o dostępnych ofertach, dofinansowaniach i wsparciach finansowych.
- Wprowadzenie programów mentorskich, w których studenci mogą uczyć się od doświadczonych przedsiębiorców.
- Regularne zbieranie opinii od studentów na temat ofert Biura Karier i wprowadzanie niezbędnych ulepszeń.
- Podsumowując, istnieje znaczne zainteresowanie przedsiębiorczością wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego, ale także wiele barier, które należy pokonać. Poprawa edukacji i komunikacji może przyczynić się do zwiększenia liczby młodych przedsiębiorców.

Bibliografia

Brzozowski T, Przedsiębiorczość – pojęcie polisemiczne czy niewłaściwe rozumienie. Przedsiębiorczość – Edukacja nr 3, Wyd. Nowa Era, Kraków-Warszawa 2007.
<https://sloownikispoleczne.ignatianum.edu.pl/pliki/przedsiębiorczosc.pdf>

Krzysztof Drózdź

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Koło Debaty Ekonomicznej, krzysztof.drozd@edu.uekat.pl

Opiekun: dr hab. Dominika Bochańczyk-Kupka, prof. UE

ANALIZA KRAJÓW DOMINUJĄCYCH W PRODUKCJI MATERIAŁÓW I PÓLFABRYKATÓW DRZEWNYCH W UNII EUROPEJSKIEJ W 2022 ROKU

Wstęp

Rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych jest jednym z trzech istniejących subrynków drzewnych. Pozostałe subrynki to rynek surowca drzewnego oraz rynek wyrobów finalnych z drewna. Wszystkie razem tworzą w skali globalnej rynek określany jako drzewny [13]. Rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych podlega wpływom zewnętrznym i wewnętrznym. Podaż na tym rynku uzależniona jest od dostępności i ceny krajowego oraz zagranicznego surowca drzewnego, czyli pośrednio od polityki ekonomicznej i ekologicznej, ale również od czynników losowych, takich jak katastrofy ekologiczne. Popyt na tym rynku kształtowany jest poprzez zapotrzebowanie branż produkujących materiały o charakterze wyrobów finalnych z drewna. Istotnymi determinantami są również zdolności produkcyjne, koszty produkcji, stopień liberalizacji handlu, poziom cen konkurentów zagranicznych, jak i ceny substytutów materiałów drzewnych [14]. Przedmioty wymiany występujące na rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych to przede wszystkim tarcica, fornir, płyty OSB, SDF, MDF, HDF oraz sklejka. Są one towarami powstałymi po wstępnej obróbce surowca drzewnego [5][8]. Rynek ten w 2022 roku osiągnął produkcję o łącznej wartości 152,30 miliardów dolarów w skali światowej [19]. Podmiotami występującymi na tym rynku są firmy tartaczne oraz zakłady przetwórcze produkujące materiały (tworzywa) drzewne. Podmioty występujące na rynku surowca drzewnego często obwarowane są ograniczeniami podaży surowca zależnymi w dużej mierze od uwarunkowań środowiskowych, politycznych i ekologicznych często razem nazywanych zrównoważonym podejściem do gospodarki leśnej [18]. Przedsiębiorstwa dostarczające na rynek materiały i półfabrykaty drzewne zobowiązane są w dobie wzmożonej sekwestracji węgla przez obszary leśne do wpro-

wadzania coraz to nowszych rozwiązań technologicznych i marketingowych. Taka sytuacja sprzyja ogólnoeuropejskiemu rozwojowi gospodarstwu, ponieważ zaostrza konkurencję o konsumentów pomiędzy tartacznikami i wyrobnikami. Konsumentci coraz częściej sięgają po wyroby z naturalnego bądź przetworzonego drewna. Globalny rynek mebli drewnianych jest na to dobrym przykładem, ponieważ przewidywany wzrost wartości tego rynku wynosić ma do 2027 roku 16% wartości z roku 2022 [9]. Jednak niższe ceny substytutów wyprodukowanych z materiałów sztucznych stanowią poważne ograniczenie rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych, co w przyszłości może odbić się na wielkości podaży materiałów naturalnych. Rok 2022 był kluczowy dla gałęzi przemysłu drzewnego ze względu na poprzedzające go lata pandemii oraz wybuch konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy, która stanowiła do tej pory bogate źródło surowca drzewnego dla europejskich producentów materiałów drewnianych [4].

Cel pracy

Głównymi celami poznawczym niniejszego opracowania było wyodrębnienie grupy krajów produkujących największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej oraz określenie najważniejszych materiałów i półfabrykatów drzewnych wytwarzanych w 2022 roku przez te grupy. W pracy sformułowano następującą hipotezę badawczą: W 2022 roku Polska była jednym z krajów należących do grupy krajów produkujących największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej.

Przegląd literatury

Aby w pełni przedstawić proces wyodrębniania kluczowych producentów materiałów i półfabrykatów drzewnych oraz ich specyfikę, posłużono się literaturą polską i anglojęzyczną. Dostępna literatura dotyczyła przede wszystkim rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych, czynników wpływających na jego funkcjonowanie, charakterystyki materiałów i półfabrykatów drzewnych oraz sposobów i zasadności ich produkcji. Autorzy nigdy wcześniej nie dokonali próby analizy kluczowych producentów tych wyrobów przy użyciu wtórnych danych przekrojowych i hierarchicznej metody grupowania. Wybrane artykuły i prace badawcze pomogły przeprowadzić analizę, zinterpretować uzyskane wyniki oraz wysnuć wnioski.

Ewa Ratajczak (2003) w swojej publikacji o rynku drzewnym w perspektywie integracji z Unią Europejską opisała podział rynku drzewnego na trzy odrębne pod względem przedmiotów wymiany rynki: rynek surowca drzewnego, rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych oraz rynek wyrobów finalnych z drewna. Zaobserwowała również, że rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych (analizowany w póź-

niejszych rozdziałach) jest rynkiem towarowym, na którym panuje heterogeniczność przedmiotów wymiany. Ratajczak (2006) określiła również, jakie czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wpływają na rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych. Drouet, Leśnikowski, Oniśko i Starecki (1994) oraz Kaputa (2004) wyodrębnili przedmioty wymiany na tym rynku, a były to: tworzywa drzewne – czyli wszystkie towary, które powstają po przynajmniej jednym etapie przetwarzania surowca drzewnego. Wymienili oni towary, takie jak: tarcica, fornir, okleina, sklejka, kształtki sklejkowe, lignofol, płyty stolarskie, płyty wiórowe, płyty pilśniowe, celuloza, papier i tektura oraz podali ich charakterystykę. Rynek materiałów i półfabrykatów drzewnych jest zależny od dostępności surowca drzewnego, dlatego Wanat i Klus (2015) opisali występujące na rynkach drzewnych ograniczenia podaży surowca drzewnego wynikające z uwarunkowań środowiskowych i politycznych. Publikacja Kavitha i Pragadeeswaran (2023), dotycząca sprzedaży mebli drewnianych, przybliżyła istotność tematyki poniższego opracowania ze względu na przewidywany wzrost wielkości popytu na meble w najbliższych latach, co z kolei świadczy o wzroście zapotrzebowania na materiały i półfabrykaty drzewne. Czaplińska i Kibych (2019) we wspólnym dziele opracowały syntezę problemu eksportu nielegalnego surowca drzewnego z obszarów Ukrainy, co stanowiło uzasadnienie wyboru tematyki opracowania. Rokicki i Ratajczak (2018), Salamaga (2019), Sobczak (2010) oraz Zapotoczna (2014) potwierdzili w swoich pracach zasadność wykorzystania hierarchicznej metody grupowania Warda w przypadku wyodrębniania grup złożonych z krajów Unii Europejskiej.

Następnie przegląd literatury przeprowadzany był w celu uzasadnienia wyników badania krajów produkujących największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych. Jonsson wraz ze współautorami (2021) w pracy badawczej analizującej dane inwentarzowe Szwedzkich Lasów Państwowych opisali ich charakter oraz znaczenie dla Europejskiego rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych. Mahnert i Hundhausen (2018) w swojej pracy określili istotność surowca drzewnego w przemyśle szwedzkim. Kumar i Verkasalo (2019) w swoim artykule o potencjale paneli drewnopochodnych opisali Finlandię jako kraj specjalizujący się w produkcji określonych przedmiotów rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych, co pomogło uzasadnić przydzielenie tego kraju do odpowiedniej grupy krajów, utworzonej w procesie klasyfikacji hierarchiczną metodą Warda. Publikacja autorstwa Buongiorno, Peyron, Houllier i Bruciamacchie (1995) nawiązująca do charakterystyki i składu gatunkowego francuskich lasów przyczyniła się do uzasadnienia powstania grupy krajów o specyficznej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych z surowca drzew liściastych. Wzrost cen surowca liściastego oraz materiałów z niego wyprodukowanych stanowił kolejne uzasadnienie wyborów produkcyjnych w Rumunii i Francji, a zjawisko to opisane zostało przez Antonoaie (2013). Przy wykazywaniu zasadności powstania ostatniej grupy krajów produkujących największe masy materiałów i półfabrykatów drzewnych posłużono się pracą Nguyen, Luedtke, Nopens i Krause (2023). Jej autorzy podkreślali przyczyny zwiększonej produkcji płyt drewnopochodnych z drewna iglastego, szczególnie pochodzącego z recyklingu.

Metodyka

Aby wyodrębnić kraje produkujące największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej, posłużono się ilościowymi danymi wtórnymi z ogólnodostępnego źródła *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Do realizacji celów projektu oraz do weryfikacji hipotezy badawczej obliczono i przeanalizowano statystyki opisowe zmiennych oraz zastosowano hierarchiczną metodę grupowania Warda. Metoda ta pozwoliła wskazać kraje o zbliżonym wolumenie produkcji poszczególnych materiałów i półfabrykatów drzewnych. Jest ona często wykorzystywana do segmentacji rynków w skali międzynarodowej [17]. Wielu autorów potwierdziło skuteczność tej metody, używając jej do przeprowadzenia swoich badań, w szczególności do podziału krajów należących do Unii Europejskiej przy zastosowaniu odrębnych zmiennych charakteryzujących te kraje [15][16][20]. Do pomiaru odległości pomiędzy analizowanymi obiektami zastosowano kwadrat odległości euklidesowej. Obiektami analizy były kraje Unii Europejskiej, jednak ze względu na bardzo niskie wartości produkcji materiałów drzewnych Malta została wyłączona z obliczeń. Zmienne wytypowane do analizy to masy wybranych popularnych materiałów i półfabrykatów drzewnych wyprodukowanych w 2022. Podczas procesu doboru zmiennych statystycznych kierowano się ich merytoryczną przydatnością, ich zmiennością oraz dostępnością danych. Bazowo do analizy zostały wybrane zmienne dotyczące produkcji: tarcicy iglastej, tarcicy liściastej, węgla drzewnego, pelletu drzewnego, miazgi drzewnej, forniru, sklejki, płyty wiórowej, płyty OSB, masy celulozowej, papieru użytkowego, płyty pilśniowej, płyty MDF/HDF, innych płyt drewnopochodnych. Inne płyty drewnopochodne w całym opracowaniu oznaczały płyty wyprodukowane z drewna, które nie były płytami OSB, pilśniowymi i MDF/HDF. Ze względu na wysoką zmienność i podobne wykorzystywanie w przemyśle do analizy po procesie eliminacji wybrano zmienne dotyczące produkcji: tarcicy iglastej, tarcicy liściastej, forniru, sklejki, płyty

Tabela 1. Zmienne analizowane w badaniu

Opis zmiennej	Jednostka
X1 – Produkcja tarcicy iglastej	Tysiące metrów sześciennych [tys. m ³]
X2 – Produkcja tarcicy liściastej	
X3 – Produkcja forniru	
X4 – Produkcja sklejki	
X5 – Produkcja płyty wiórowej	
X6 – Produkcja płyty OSB	
X7 – Produkcja płyty pilśniowej	
X8 – Produkcja płyty MDF/ HDF	
X9 – Produkcja innych płyt drewnopochodnych	

Źródło: opracowanie własne

wiórowej, płyty OSB, płyty pilśniowej, płyty MDF/HDF oraz innych płyt drewnopochodnych (Tab. 1). Przy interpretacji wyników posłużono się kwerendą literatury tematu z aktualnych dla badanego roku ram czasowych. Zmienne oznaczono symbolami od X1 do X9 na potrzeby dalszej analizy.

Wyniki

Najwyższą średnią masę wyprodukowanego materiału zaobserwowano w przypadku tarcicy iglastej, a wynosiła ona 3892,52 tys. m³. Najwięcej tarcicy iglastej w 2022 roku wyprodukowano w Niemczech, a wartość ta wynosiła 24314,05 tys. m³. Najniższą wartość produkcji tej tarcicy, bo 1,37 tys. m³ zaobserwowano na Cyprze. Odchylenie standardowe w przypadku tego towaru również osiągnęło najwyższą wartość 5962,28 tys. m³ (Tab. 2). Produkcja wszystkich półfabrykatów i materiałów drzewnych w 2022 odznaczała się wysoką zmiennością w układzie badanych państw Unii Europejskiej. Największe zróżnicowanie w tym zakresie odnotowano w przypadku produkcji innych płyt drewnopochodnych, najniższe, aczkolwiek i tak bardzo wysokie zróżnicowanie, odnotowano w przypadku produkcji forniru.. Wszystkie wzięte do analizy zmienne diagnostyczne dotyczące produkcji materiałów drzewnych w układzie badanych krajów Unii Europejskiej charakteryzowały się prawostronną asymetrią, oznaczało to, że zmienne dotyczące produkcji skupiają się przy wartościach cechy mniejszych od średniej arytmetycznej. Największą skośność 3,57 zaobserwowano w przypadku innych

Tabela 2. Statystyki opisowe produkcji wybranych do analizy materiałów drzewnych

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
Średnia	3892,52	367,61	51,71	177,34	1180,33	246,76	26,03	528,54	146,89
Mediana	1230,00	201,81	34,63	92,00	656,24	1,22	0,00	103,50	1,00
Odchylenie standardowe	5962,28	407,87	51,36	239,47	1488,41	342,63	48,90	960,74	465,29
Współczynnik zmienności	153,17	110,95	99,31	135,04	126,10	138,85	187,85	181,77	316,76
Skośność	2,30	1,47	1,03	2,60	1,73	1,38	2,74	2,65	3,57
Kurtoza	5,19	1,21	0,26	8,12	2,47	0,97	8,91	6,71	12,27
Minimum	1,37 ^a	0,19 ^a	0,00 ^b	0,00 ^c	0,00 ^d	0,00 ^e	0,00 ^f	0,00 ^g	0,00 ^h
Maksimum	24314,05	1450,00	184,00	1110,00	5526,33	1163,56	221,00	3791,55	2050,00

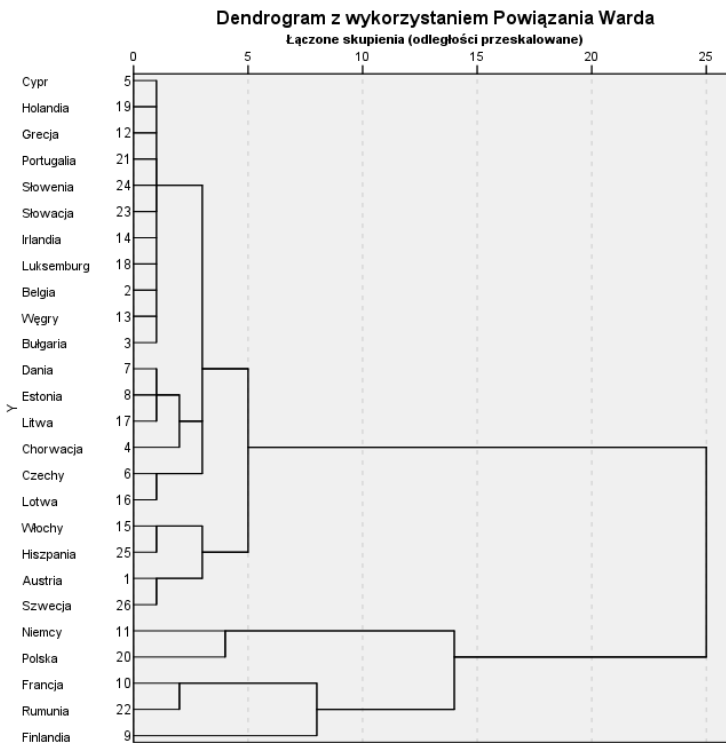
^a Cypr; ^b Łotwa, Irlandia, Luksemburg, Grecja, Holandia; ^c Irlandia, Dania, Luksemburg, Holandia; ^d Irlandia, Słowenia, Luksemburg, Holandia, Cypr; ^e Szwecja, Austria, Finlandia, Słowacja, Litwa, Portugalia, Estonia, Chorwacja, Słowenia, Dania, Grecja, Holandia, Cypr; ^f Niemcy, Szwecja, Czechy, Łotwa, Belgia, Słowacja, Portugalia, Estonia, Irlandia, Chorwacja, Słowenia, Dania, Luksemburg, Grecja, Holandia, Cypr; ^g Szwecja, Finlandia, Słowacja, Litwa, Estonia, Chorwacja, Dania, Holandia, Cypr; ^h Szwecja, Austria, Finlandia, Czechy, Łotwa, Belgia, Słowacja, Litwa, Bułgaria, Słowenia, Luksemburg, Grecja, Cypr.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

plyt drewnopochodnych. Produkcja innych plyt drewnopochodnych charakteryzowała się zatem bardzo wysoką wartością w wielu krajach Unii Europejskiej, a w pozostałych osiągała wartości niskie bądź takich plyt nie produkowano. Wszystkie zmienne dotyczące produkcji w tych krajach Unii miały rozkład leptokurtyczny, co skutkowało dużą koncentracją wartości wokół średniej. Najbliżej rozkładu mezokurtycznego w obrębie badanych krajów Unii była produkcja forniru. Najczęściej minimum oznaczało całkowity brak produkcji, znów najwyższa wartość maksymalna należy do produkcji tarcicy iglastej (24314,05 tys. m³). Statystyki opisowe pozostałych zmiennych zostały ukazane w tabeli numer 2.

Na podstawie analizy dendrogramu uzyskanego w wyniku hierarchicznej analizy skupień przeprowadzonej metodą Warda wyodrębniono 4 skupienia (Rys. 1). Najmniejsza różnica współczynników pomiędzy etapami przeglądu aglomeracji wystąpiła pomiędzy 21 a 22 etapem. Skład skupień krajów Unii Europejskiej podobnych pod kątem wolumenu produkcji określonych materiałów i półfabrykatów drzewnych został przedstawiony w tabeli numer 3.

Rysunek 1. Dendrogram ukazujący skupienia obserwacji dla badanych zmiennych

Źródło: opracowanie własne w programie SPSS na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Skupienie S1 składa się z największej ilości krajów podobnych pod względem analizowanych zmiennych. Sumaryczna produkcja wszystkich materiałów i półfabrykatów drzewnych (zmienne X1 do X9) w przypadku żadnego kraju z tej grupy nie przekraczała 10% ogólnej wielkości produkcji tych materiałów i półfabrykatów w całej Unii. Jedynym krajem, który wyróżniał się wysoką sumaryczną wielkością produkcji wszystkich analizowanych materiałów i półfabrykatów drzewnych, była Szwecja, która w 2022 roku pokryła 11% tej produkcji w całej Unii Europejskiej. Większość krajów z grupy S1 charakteryzowała się bardzo niską wartością produkcji płyt OSB, płyt pilśniowych, płyt MDF/HDF i innych płyt drewnopochodnych w stosunku do sumarycznej produkcji tych płyt w Unii Europejskiej w 2022 roku. W badanym roku w Szwecji zostało wyprodukowane niemal 19% europejskiej tarcicy iglastej (Tab. 3). Skupienie S2 reprezentuje jedna obserwacja, którą jest Finlandia. Finlandia wyróżniała się w 2022 roku przewagą w produkcji materiału sklejkowego na tle całego układu krajów Unii Europejskiej. Wielkość produkcji materiału sklejkowego w tym kraju wynosiła 24% ogólnie wyprodukowanej w Unii Europejskiej sklejki. Produkcja sklejki w Finlandii wynosiła niemal 9% wszystkich wyprodukowanych w tym kraju w badanym roku materiałów i półfabrykatów drzewnych analizowanych w badaniu (Rys. 2). Żaden inny kraj należący do innych skupień (S1, S3 i S4) nie charakteryzował się tak wysoką wartością udziału produkcji sklejki w ogólnej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych analizowanych w badaniu. Do skupienia S3 należały Francja i Rumunia. Oba te kraje charakteryzowała w 2022 roku produkcja tarcicy liściastej o najwyższym udziale w sumarycznej produkcji tej tarcicy w obrębie wszystkich analizowanych krajów Unii Europejskiej (niemal 14% dla Francji, 15% dla Rumunii). Państwa te produkowały duże wielkości innych materiałów i półfabrykatów drzewnych. Francja miała największy udział w produkcji płyt pilśniowych w ogólnej wielkości produkcji tych płyt w całej Unii Europejskiej (33%), Rumunia charakteryzowała się również dużym udziałem wielkości produkcji płyt pilśniowych wynoszącym 14% ogólnej produkcji płyt pilśniowych w Unii Europejskiej. Skupienie S4 reprezentowane było przez Niemcy i Polskę. Same Niemcy były w 2022 roku głównym producentem tarcicy iglastej (24%) w badanym układzie krajów Unii Europejskiej, przy czym Polska nie wykazywała w przypadku produkcji tego materiału drzewnego wysokich wartości w stosunku do wolumenu produkcji w układzie badanych krajów Unii Europejskiej. Oba te kraje odznaczały się w badanym roku dominacją produkcyjną niemal w przypadku każdej płyty drewnopochodnej. Niemcy produkowały w 2022 roku 18% ogólnej produkcji płyt wiórowych w całej Unii Europejskiej, 18% ogólnej produkcji płyt OSB w całej Unii Europejskiej, niemal 28% produkcji płyt MDF/HDF w całej Unii Europejskiej i 37% innych płyt drewnopochodnych w całej Unii Europejskiej. Polska produkowała w 2022 roku 16% ogólnej produkcji płyt wiórowych w całej Unii Europejskiej, niemal 13% ogólnej produkcji płyt OSB w całej Unii Europejskiej, 25% ogólnej produkcji płyt MDF/HDF w całej Unii Europejskiej i niemal 54% ogólnej produkcji innych płyt drewnopochodnych (Tab. 4).

Tabela 3. Skupienia krajów podobnych do siebie pod względem badanych zmiennych diagnostycznych

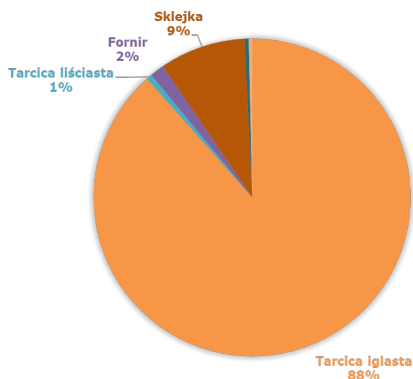
Oznaczenie skupienia	Kraje
Skupienie 1 = S1	Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Holandia, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja
Skupienie 2 = S2	Finlandia
Skupienie 3 = S3	Francja, Rumunia
Skupienie 4 = S4	Niemcy, Polska

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4. Udziały w ogólnej produkcji materiałów drzewnych w Unii Europejskiej dla krajów dominujących w produkcji materiałów drzewnych w Unii Europejskiej

	Tarcica iglasta [%]	Tarcica liściasta [%]	Fornir [%]	Sklejka [%]	Wiórowa [%]	OSB [%]	Pilśniowa [%]	M/HDF [%]	Inne [%]
Niemcy	24,02	10,75	8,18	1,83	18,01	18,14	0,00	27,59	36,71
Szwecja	18,65	1,05	4,46	1,95	2,07	0,00	0,00	0,00	0,00
Polska	4,35	4,71	3,20	11,39	16,26	12,63	11,82	24,74	53,68
Francja	7,18	13,74	11,68	5,49	10,35	4,71	32,65	6,94	1,64
Austria	9,98	2,49	0,56	2,85	7,43	0,00	7,98	3,03	0,00
Finlandia	11,07	0,76	13,68	24,07	0,17	0,00	6,44	0,00	0,00
Rumunia	4,53	15,17	9,35	4,92	4,55	15,84	14,49	6,45	0,05

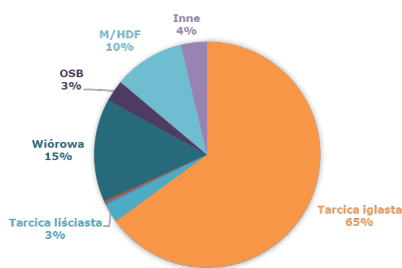
Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Rysunek 2. Struktura produkcji materiałów drzewnych w Finlandii w 2022 roku

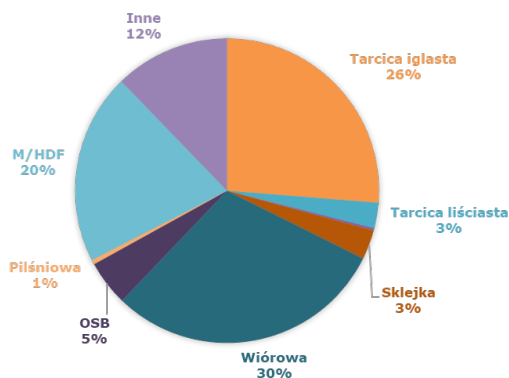
Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Materiały i półfabrykaty drzewne produkowane w największej ilości w 2022 roku w Niemczech to tarcica iglasta, płyty wiórowe i płyty MDF/HDF. Produkcja płyt wiórowych, MDF/HDF, OSB i innych płyt drewnopochodnych wyniosła w 2022 roku sumarycznie 32% ogólnej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych w tym kraju. Niemcy produkowali w 2022 roku również tarcicę iglastą (65%) oraz tarcicę liściastą (3%) (Rys. 3). Produkcja pozostałych analizowanych w badaniu produktów rynku materiałów i półfabrykatów drzewnych nie przekraczała 1% sumarycznej produkcji tych towarów w 2022 roku. W Polsce produkcja płyt drewnopochodnych, takich jak płyty wiórowe, płyty MDF/HDF, płyty OSB, płyty pilśniowe i inne płyty drewnopochodne, stanowiła sumarycznie 68% wszystkich wyprodukowanych w tym kraju materiałów i półfabrykatów drzewnych. Polska produkowała w 2022 roku również tarcicę iglastą (26%), tarcicę liściastą (3%) i sklejkę (3%) (Rys. 4). Produkcja forniru w Polsce nie przekroczyła w 2022 r. 1% sumarycznej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych w tym kraju.

Rysunek 3. Struktura produkcji materiałów drzewnych w Niemczech w 2022 roku

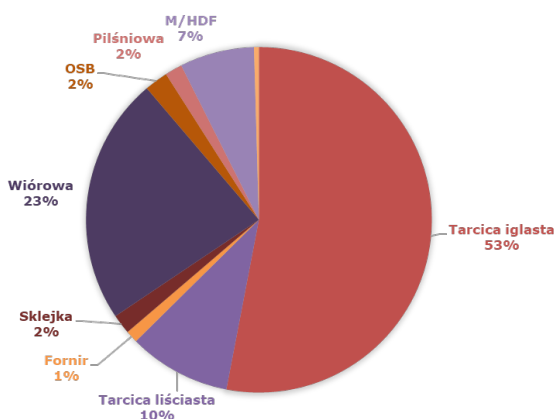
Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Rysunek 4. Struktura produkcji materiałów drzewnych w Polsce w 2022 roku

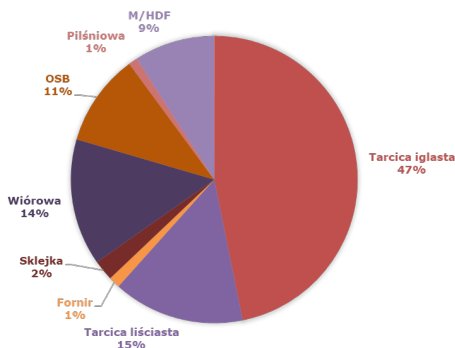
Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Francja wyprodukowała w 2022 roku tarcicę iglastą, a produkcja ta wynosiła 53% wszystkich wyprodukowanych na jej terenie materiałów i półfabrykatów drzewnych w tym roku. Produkowano tam również tarcicę liściastą, a jej produkcja stanowiła 10% całej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych we Francji. Kraj ten produkował również płyty wiórowe (23%), płyty MDF/HDF (7%), płyty pilśniowe (2%), płyty OSB (2%), sklejkę (2%) oraz fornir (1%) (Rys. 5). Produkcja innych płyt drewnopochodnych w tym kraju w 2022 r. nie przekroczyła 1% sumarycznej masy produkowanych materiałów i półfabrykatów drzewnych. Produkcja tarcicy iglastej w Rumunii stanowiła 47%, a produkcja tarcicy liściastej wynosiła 15% ogólnej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych produkowanej w tym kraju. Rumunia produkowała również płyty wiórowe (14%), płyty OSB (11%), płyty MDF/HDF (9%), sklejkę (2%),

Rysunek 5. Struktura produkcji materiałów drzewnych we Francji w 2022 roku

Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

Rysunek 6. Struktura produkcji materiałów drzewnych w Rumunii w 2022 roku

Źródło: opracowanie własne w programie Microsoft Excel na podstawie: <https://www.fao.org/faostat/en/#home> (dostęp 2024.01.23)

fornir (1%) i płyty pilśniowe (1%) (Rys. 6). Produkcja innych płyt drewnopochodnych w tym kraju w 2022 r. nie przekroczyła 1% sumarycznej masy produkowanych materiałów i półfabrykatów drzewnych.

Dyskusja i wnioski

Analiza skupień przeprowadzona w badaniu ukazuje podział krajów na takie, które w 2022 roku specjalizowały się w produkcji różnych materiałów i półfabrykatów drzewnych. Szwecja posiadała duży udział w produkcji tarcicy iglastej w całej Unii Europejskiej, ze względu na charakterystykę gospodarki leśnej opartej na lasach borealnych [7]. Wiele elementów infrastruktury w tym kraju zbudowane jest niemal wyłącznie z surowego drewna bądź tarcicy [11]. Przynależność Szwecji do pierwszej grupy nie definiuje jej jako producenta o małym udziale w produkcji europejskiej, jednak wielkość produkcji tarcicy iglastej nie było wystarczającym argumentem, aby przydzielić ją do grup o charakterystycznych wielkościach produkcji innych materiałów i półfabrykatów drzewnych. Finlandia dominowała w produkcji sklejki iglastej i liściastej. Przedsiębiorstwa w tym kraju skupiają swoją produkcję niemal wyłącznie na tego rodzaju materiałach drzewnych, a jest to skutkiem rozwoju linii produkcyjnych oraz trendów w ekologicznym budownictwie [10]. Takie trendy w 2022 roku miały wpływ na pewnego rodzaju specjalizację krajów produkujących największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej. Rumunia i Francja charakteryzowały się dużym udziałem w produkcji tarcicy liściastej w stosunku do sumarycznej produkcji wszystkich krajów Unii Europejskiej w 2022 roku, co miało związek z dużym udziałem lasów liściastych na terenach zalesionych należących do tych państw [3]. Należy wspomnieć, że nie tylko udziały w produkcji były charakterystyczne dla tych krajów. Same wielkości produkcji były wartościami dużymi w skali europejskiej, a mianowicie 1450 tys. m³ w przypadku Rumunii i 1313 tys. m³ w przypadku Francji. Rok 2022 pokazuje zatem specjalizację tych krajów w produkcji materiałów liściastych. Przewidywane wzrosty cen takiego asortymentu stały się rzeczywistością, co stanowi argument za stosowaniem przez te kraje takiego wyboru produkcyjnego i pozwala im na uzyskanie statusu krajów produkujących jedno z największych ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w całej Unii [1]. Przeprowadzone badanie ukazuje dominację Niemiec i Polski w ogólnej produkcji materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej w 2022 roku. W tych krajach praktykuje się intensywną i racjonalną gospodarkę drzewną opartą na fundamentach wieloletnich badań zaplecza naukowego i tradycji leśnej. Oba kraje z grupy S4 posiadają dużą lesistość (33% Niemcy, 31% Polska), a wiodącymi gatunkami drzew w tamtych lasach są drzewa iglaste [2]. Rozwój technologiczny procesu produkcji, ilość podmiotów przetwórstwa drzewnego i dostępność iglastego surowca drzewnego stanowiły podstawę sukcesu produkcyjnego tych krajów. W myśl zrównoważonego rozwoju zintensyfikowano produkcję ekolo-

gicznych materiałów zbudowanych z surowca drzewnego, aby stopniowo doprowadzić do substytucji materiałów z tworzyw sztucznych. W krajach takich jak Niemcy płyty drewnopochodne produkuje się coraz częściej z odpadów drzewnych, co sprzyja idei ekologicznej produkcji [12]. Badanie ukazało Niemcy i Polskę jako jedne z krajów produkujących największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych w Unii Europejskiej w 2022 roku, a tę dominację produkcyjną uzyskały poprzez produkcję płyt drewnopochodnych, takich jak płyty wiórowe, MDF/HDF, OSB, pilśniowe oraz inne płyty drewnopochodne.

Bez wątpienia za sukcesem produkcyjnym krajów z grupy S2, S3 i S4 stoi tradycja krajów zalesionych i posiadających za sobą dekady tradycji leśnego przemysłu i leśnictwa. Dane zebrane i poddane klasyfikacji i analizie statystyk opisowych nie pozwalają na wybranie jednej grupy największych producentów materiałów i półfabrykatów drzewnych. Największe ilości materiałów i półfabrykatów drzewnych produkują kraje z grupy S4, jednak bez krajów z grupy S2 i S3 rynek Europejski zostałby pozbawiony dostatecznej ilości kluczowych produktów drzewnych. Idąc tym tokiem myślenia, pozytywnie zweryfikowana została hipoteza badawcza, iż Polska należy do grupy największych producentów materiałów i półfabrykatów drzewnych. Dalsze badania powinny być uzupełnione o analizę szeregów czasowych przy zastosowaniu takich samych zmiennych i badanych obiektów.

Bibliografia

- [1] Antoanoe, V. (2013). The effects of the Euro adoption on the timber market in Romania. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences. Series V*, 6(1), 29.
- [2] *Bank Danych o Lasach*. (b.d.). Pobrane z: <https://www.bdl.lasy.gov.pl/portal/lasy-na-swiecie> (dostęp 31.01.2024).
- [3] Buongiorno, J., Peyron, J.-L., Houllier, F., & Bruciamacchie, M. (1995). Growth and management of mixed-species, uneven-aged forests in the French Jura: Implications for economic returns and tree diversity. *Forest science*, 41(3), 397–429.
- [4] Czaplińska, A., & Kibych, I. (2019). Eksport drewna z Ukrainy na tle rosnącego deficytu surowcowego w przemyśle drzewnym UE. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 33(4), 151–164.
- [5] Drouet, T., Leśnikowski, A., Onisko, W., & Starecki, A. (1994). Technologia tworzyw drzewnych. Wydaw. Szk. I Pedagog. Warszawa Poland, 45, 336–343.
- [6] *FAOSTAT*. (b.d.). Pobrane z <https://www.fao.org/faostat/en/#data/FO> (dostęp 28.01.2024).
- [7] Jonsson, B. G., Dahlgren, J., Ekström, M., Esseen, P.-A., Grafström, A., Ståhl, G., & Westerland, B. (2021). Rapid changes in ground vegetation of mature boreal forests—An analysis of Swedish National Forest Inventory data. *Forests*, 12(4), 475.
- [8] Kaputa, V. (2004). Rynek materiałów drzewnych w Polsce. *Intercathedra*, 20, 74–78.
- [9] Kavitha, T., & Pragadeeswaran, S. (2023). Furniture Towards Online Marketing. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 2633–2636.
- [10] Kumar, A., & Verkasalo, E. (2019). *Wood-based panel industries in Finland—current status and development potential*. Miejsce wydania?

- [11] Mahnert, K.-C., & Hundhausen, U. (2018). A review on the protection of timber bridges. *Wood Material Science & Engineering*, 13(3), 152–158.
- [12] Nguyen, D. L., Luedtke, J., Nopens, M., & Krause, A. (2023). Production of wood-based panel from recycled wood resource: A literature review. *European Journal of Wood and Wood Products*, 81(3), 557–570.
- [13] Ratajczak, E. (2003). Rynek drzewny w Polsce w perspektywie integracji z Unią Europejską. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia*, 37, 317–328.
- [14] Ratajczak, E. (2006). Zmiany strukturalne na rynku materiałów drzewnych w Polsce. *Intercedra*, 22, 148–153.
- [15] Rokicki, T., & Ratajczak, M. (2018). Segmentation of the EU countries in terms of the sheep production. *Proceedings of the 2018 International Conference Economic Science for Rural Development, Jelgava, LLU ESAF*, 48, 229–236. Pobrane z: https://www.academia.edu/download/77992854/Latvia_ESRD_48_2018-229-236.pdf (dostęp?).
- [16] Salamaga, M. (2019). Analysis of the Competitive Position of EU Countries in Foreign Trade with the Use of the CMS and Ward's Methods. *Przegląd Statystyczny*, 66(1), 69–83.
- [17] Sobczak, E. (2010). *Segmentacja rynków zagranicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Pobrane z: https://www.researchgate.net/profile/Elzbieta-Sobczak/publication/341914802_Segmentacja_rynkow_zagranicznych/links/5ed9693592851c9c5e815bae/Segmentacja-rynkow-zagranicznych.pdf (dostęp?).
- [18] Wanat, L., & Klus, S. (2015). Sytuacja konkurencyjna branży i mezoekonomiczne aspekty polityki sektorowej państwa na przykładzie rynku drzewnego w Polsce. *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, 1(13), 41–45.
- [19] *Wood—Worldwide | Statista Market Forecast*. (b.d.). Statista. Pobrane z <https://www.statista.com/outlook/io/manufacturing/material-products/wood/worldwide> (dostęp 28.01.2024).
- [20] Zapotoczna, M. (2014). Taxonomic Analysis of Spatial Diversification of Housing in Selected Countries of the European Union. *Regional Barometer. Analyses & Prognoses*, 12(3), 85–90.

Magdalena Duszak

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauk Ekonomicznych

170196@student.uwm.edu.pl

Koło Naukowe Liberalizmu Gospodarczego

Opiekun: Dr Kamil Kotliński

ZMIANY STOPY OSZCZĘDNOŚCI W NASTĘPSTWIE KRYZYSU FINANSOWEGO

Wstęp

Pojęcie oszczędzania towarzyszy nam od najmłodszych lat, dla wielu gospodarstw domowych jest to niełatwe przedsięwzięcie. Na zmianę stopy oszczędności może wpływać wiele czynników. Jest to problem bardzo złożony. Ciekawym zjawiskiem, które warte jest analizy jest wpływ kryzysu finansowego na oszczędności.

Celem pracy jest ocena zmian stopy oszczędności podczas kryzysu finansowego i podczas podwyższonej inflacji w drugiej dekadzie XXI wieku. Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest zależność pomiędzy stopą oszczędności a inflacją?
2. Jak zmieniała się stopa oszczędności podczas kryzysu finansowego?

Zakres czasowy badań to 1999 do 2022.

Zakres przestrzenny badań to w głównej mierze kraje Unii Europejskiej.

Źródłem danych jest Eurostat.

Czynniki wpływające na poziom oszczędności

Instytucjami, które mają wpływ na stopy oszczędności w danej gospodarce są banki centralne. Banki centralne mają bardzo odpowiedzialną funkcję, mianowicie prowadzą politykę pieniężną[5]. Mechanizm transmisji polityki monetarnej odnosi się do procesu, poprzez który decyzje banku centralnego wpływają na gospodarkę, a w szczególności na poziom oprocentowania kredytów i depozytów w bankach komercyjnych. Główne stopy procentowe ustalane przez bank centralny, takie jak stopa referencyj-

na, stopa lombardowa, stopa depozytowa i stopa redyskontowa, odgrywają kluczową rolę w tym mechanizmie. Stopa referencyjna, znana także jako stopa bazowa lub stopa repo, to główna stopa procentowa ustalana przez bank centralny (np. Narodowy Bank Polski - NBP). Jest to cena, po jakiej bank centralny udziela krótkoterminowych pożyczek bankom komercyjnym. Gdy bank centralny podnosi stopę referencyjną, koszty pożyczek dla banków komercyjnych rosną. Banki te, w celu utrzymania swojej rentowności, podnoszą oprocentowanie kredytów udzielanych klientom. Z kolei obniżenie stopy referencyjnej skutkuje obniżeniem kosztów pożyczek dla banków, co może prowadzić do obniżenia oprocentowania kredytów dla klientów. Podobnie, zmiany w stopie referencyjnej wpływają na oprocentowanie depozytów. Wyższa stopa referencyjna zachęca banki do oferowania wyższych odsetek na depozyty, aby przyciągnąć więcej kapitału. Niższa stopa referencyjna zazwyczaj skutkuje niższym oprocentowaniem depozytów [3].

Mechanizm transmisji polityki monetarnej działa poprzez wpływ stóp procentowych ustalanych przez bank centralny na koszty finansowania banków komercyjnych. Zmiany w stopie referencyjnej, lombardowej, depozytowej i redyskontowej wpływają na decyzje banków komercyjnych dotyczące oprocentowania kredytów i depozytów. Wysokie stopy procentowe zwiększają koszty pożyczek i mogą prowadzić do wyższych oprocentowań kredytów oraz depozytów, podczas gdy niskie stopy procentowe zmniejszają te koszty i mogą skutkować obniżeniem oprocentowania kredytów i depozytów.

W latach dwudziestych XXI wieku również dało przypomnieć o sobie zjawisko inflacji, która może wpłynąć pozytywnie lub negatywnie na stopy oszczędności. Duże znaczenie ma również tutaj sytuacja w kraju i to jak kształtuje się popyt i podaż na rynku pożyczek. Jeśli popyt na pożyczki jest duży możemy się spodziewać wysokich stóp procentowych proponowanych przez banki. Gdy popyt na pożyczki jest wysoki, oznacza to, że wiele osób i firm chce pożyczyć pieniądze od banków lub innych instytucji finansowych. Banki biorąc pod uwagę duży popyt na pożyczki mogą ocenić, że ryzyko niewypłacalności kredytobiorców wzrasta. W związku z tym, aby zabezpieczyć się przed potencjalnymi stratami, mogą zaoferować wyższe stopy procentowe, aby zrekompensować to ryzyko. Gdy popyt na pożyczki jest duży, banki mogą konkurować o ograniczoną ilość środków dostępnych do pożyczania. W takiej sytuacji, banki mogą podnieść stopy procentowe, aby ograniczyć popyt i utrzymać równowagę między popytem a podażą pożyczek. W przypadku dużej konkurencji między bankami, te instytucje mogą podnieść stopy procentowe, aby zwiększyć swoje zyski. Jeśli popyt na pożyczki jest silny, banki mogą wykorzystać tę sytuację do zwiększenia swoich marż, co może prowadzić do wzrostu stóp procentowych. Bank centralny może zareagować na duży popyt na pożyczki poprzez podwyższenie stóp procentowych [8]. W ten sposób stara się on ograniczyć wzrost aktywności kredytowej, aby zapobiec nadmiernemu wzrostowi inflacji lub przegrzewaniu się gospodarki. Gdy popyt na pożyczki jest duży, banki mogą reagować poprzez podniesienie stóp procentowych, co może wpłynąć na koszty pożyczek dla konsumentów i firm. Dlatego właśnie wysoki popyt na pożyczki

często idzie w parze z wysokimi stopami procentowymi proponowanymi przez banki. Wykres popytu na pieniądź i podaży pieniądza jest kluczowym narzędziem w analizie monetarnej w makroekonomii. Na osi pionowej umieszczamy wartość popytu na pieniądź. Jest to ilość pieniądza, jaką ludzie chcą trzymać w danym czasie. Popyt na pieniądź zazwyczaj maleje wraz ze wzrostem stóp procentowych (z powodu kosztu alternatywnego, im wyższa stopa procentowa, tym bardziej opłacalne jest trzymanie pieniądza na rachunkach oszczędnościowych lub inwestowanie), a rośnie w okresach niskich stóp procentowych (gdy koszt alternatywny jest niższy). Na osi poziomej umieszczamy ilość pieniądza w gospodarce. To może być ilość pieniądza w obiegu (M1), czyli gotówka plus depozyty oszczędnościowe, na żądanie itp. Krzywa popytu na pieniądź jest to krzywa ujemnie nachylona, która pokazuje, jak ilość pieniądza, jaką ludzie chcą trzymać, zmienia się w odpowiedzi na zmiany w stopach procentowych. Im wyższe stopy procentowe, tym niższy popyt na pieniądź, więc krzywa jest nachylona w dół. Jest to krzywa pozioma, ponieważ ilość pieniądza w gospodarce jest determinowana przez bank centralny. Bank centralny decyduje, ile pieniądza emituje do obiegu w gospodarce. Podaż pieniądza pozostaje stała na krótką metę (w krótkim okresie bank centralny może kontrolować podaż pieniądza) [5].

Poruszając sytuację popytu i podaży nie można zapomnieć o regulacjach i polityce danego państwa, gdyż ona ma kluczowy wpływ na cały przebieg zdarzeń. Prowadząc politykę monetarną bank centralny kontroluje podaż pieniądza i stopy procentowe w gospodarce. Poprzez manipulację stóp procentowych, bank centralny może wpływać na popyt na pożyczki i popyt na pieniądź. Na przykład, obniżając stopy procentowe, bank centralny może zachęcać do zwiększonego popytu na kredyty i inwestycje, co może prowadzić do większego popytu na pieniądź. Wprowadzenie lub zmiana rezerw obowiązkowych dla banków również może wpłynąć na ilość pieniądza dostępnej w gospodarce. Istotny wpływ ma również prowadzona przez rząd polityka fiskalna obejmująca zakres wydatków rządowych, opodatkowanie i poziom zadłużenia państwa. Zwiększając wydatki rządowe lub obniżając podatki, rząd może stymulować popyt konsumpcyjny i inwestycyjny, co może wpłynąć na popyt na pieniądź. Jednak zbyt duże zadłużenie rządowe może prowadzić do wzrostu stóp procentowych, co może zmniejszyć popyt na pożyczki i pieniądź. Rząd może wprowadzać różnorodne regulacje dotyczące sektora finansowego, które mogą wpływać na dostępność i koszty kredytów oraz na zachowanie banków. Na przykład, ograniczenia w udzielaniu kredytów hipotecznych mogą zmniejszyć popyt na kredyty mieszkaniowe i wywierać presję na stopy procentowe. Ponadto, regulacje dotyczące rezerw obowiązkowych, wymogi kapitałowe czy ograniczenia w spekulacji finansowej mogą także wpłynąć na działania banków i ich zdolność do udzielania kredytów. Rząd może również interweniować na rynku walutowym, co może mieć wpływ na popyt na pieniądź poprzez zmiany w wartości waluty krajowej. Na przykład, interwencja w celu osłabienia waluty może zwiększyć eksport i przyciągnąć więcej zagranicznych inwestorów, co może wpłynąć na popyt na pieniądź w kraju.

Stopa oszczędności gospodarstw domowych

Średnia stopa oszczędności gospodarstw domowych jest wskaźnikiem, który przedstawia sumę oszczędności jako procent dochodu do dyspozycji netto, czyli wynagrodzenie netto powiększonego o otrzymane świadczenia społeczne i pomniejszone o zapłacone podatki. Jest to miara, która wskazuje jaką część dochodów jest oszczędzana przez gospodarstwa domowe. Dodatni wskaźnik wskazuje na wzrost majątku finansowego gospodarstw domowych, podczas gdy wskaźnik ujemny oznacza, że gospodarstwa domowe wydały więcej niż zarobiły [1]. Stabilność ekonomiczna, zarówno na poziomie gospodarstwa domowego, jak i na poziomie krajowym, jest kluczowym czynnikiem wspierającym zdolność do oszczędzania.

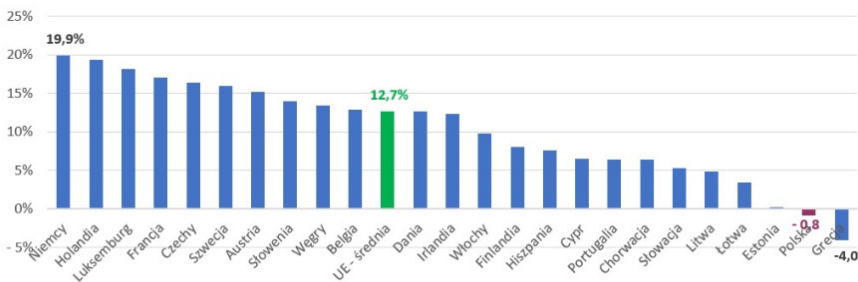
Reakcja NBP na kryzys finansowy

Biorąc pod uwagę kryzys gospodarczy możemy powiedzieć, że jest to sytuacja nagła, gdzie obserwujemy poważny spadek wartości aktywów finansowych oraz trudności w uzyskaniu płynności finansowej przez instytucje finansowe i gospodarstwa domowe. Trzeba zauważyć, że kryzys finansowy może mieć wielorakie przyczyny i wywoływać nadmierne zadłużenie. Częstymi uwarunkowaniami są również błędnie prowadzona polityka monetarna, czy też bańki spekulacyjne, które są bardzo niebezpieczne w późniejszym etapie. Niestabilność rynków finansowych jest kolejnym powodem powstających kryzysów finansowych na świecie, czy też niestabilne nierówności i polityka. Przynosi to bardzo poważne konsekwencje dla gospodarek i wpływa negatywnie na wzrost gospodarczy, ponadto w znacznym stopniu oddziałuje na spadek produkcji, wzrost bezrobocia, utrata zaufania do instytucji państwowych i spółek skarbu państwa. W najbardziej skrajnych przypadkach wszystkie te skutki prowadzić do załamania systemu finansowego i konieczności interwencji rządu w celu zapewnienia stabilności finansowej. Ceny ich takich jak m.in. akcje czy nieruchomości mogą gwałtownie spadać. Co jest niedogodnym ruchem i wpływa na spadek wartości portfela inwestycyjnego osób oszczędzających w tego typu aktywach. Takie negatywne skutki w obliczu kryzysu finansowego mogą wprowadzić niepewność w wydatkach i bardziej ostrożnych oraz przemyślanych inwestycji. Obserwuje się, iż w obliczu kryzysów jednostki podejmują chęć zwiększania oszczędności jako formę zabezpieczającą przed niepewnością ekonomiczną. Co też w takim przypadku stopa oszczędności może wzrosnąć.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, kryzys finansowy może prowadzić do zmiany stóp procentowych przez Narodowy Bank Polski (NBP), co ma na celu zarządzanie gospodarką i stabilizację sytuacji finansowej. Po wybuchu kryzysu finansowego w 2008 roku, NBP podjął działania mające na celu złagodzenie skutków kryzysu na polską gospodarkę. W reakcji na spowolnienie gospodarcze NBP zdecydował się obniżyć stopy procentowe. Na przykład, w październiku 2008 roku, stopy procentowe

spadły o 0,25 punktu procentowego do 6,5%, a w listopadzie tego samego roku o kolejne 1 punkt procentowy do 5,5%. Natomiast w 2020 roku gospodarka Polski, podobnie jak wiele innych, doświadczyła kryzysu związanego z pandemią COVID-19. NBP podjął szybkie działania w celu złagodzenia skutków kryzysu. W marcu 2020 roku, NBP zdecydował się na niespotykane wcześniej obniżki stóp procentowych. Stopa referencyjna spadła o 0,5 punktu procentowego do rekordowo niskiego poziomu 1%, a następnie w maju 2020 roku o kolejne 0,5 punktu procentowego do 0,5%. Po pierwszym szoku związanym z kryzysem, NBP monitorował sytuację gospodarczą i podejmował działania w zależności od potrzeb. W miarę stopniowego poprawiania się sytuacji gospodarczej, NBP może zacząć stopniowo podnosić stopy procentowe, aby uniknąć nadmiernego pobudzania gospodarki i zapobiec wzrostowi inflacji. Jednak tempo i zakres podwyżek mogą zależeć od wielu czynników, takich jak tempo wzrostu gospodarczego, poziom inflacji, czy stabilność rynków finansowych.

Rządy i banki centralne mogą wykorzystywać te dane do kształtowania polityki fiskalnej i monetarnej, np. poprzez stymulowanie oszczędności lub konsumpcji w zależności od potrzeb gospodarki. Wysoka stopa oszczędności może oznaczać, że gospodarstwa domowe są lepiej przygotowane na przyszłe wyzwania finansowe, w tym emeryturę. W przypadku krajów z niską stopą oszczędności, może być konieczne wprowadzenie reform wspierających długoterminowe oszczędzanie.

Brak danych dla Malty, Rumunii i Bułgarii

Źródło: ciekaweliczby.pl na podstawie danych Eurostatu

Rys. 2. Stopa oszczędności gospodarstw domowych w 2022 r. w krajach UE

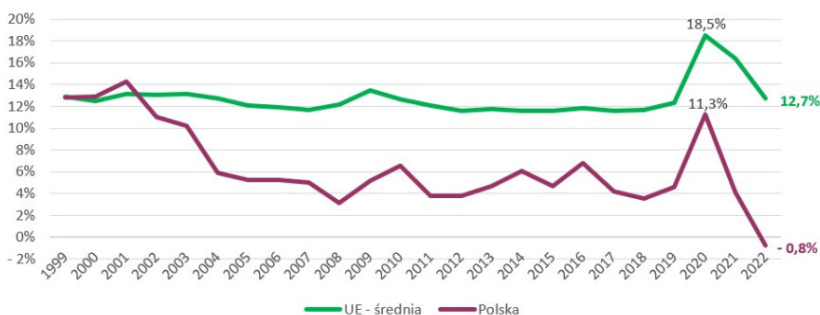
Rys. 2 przedstawia stopę oszczędności gospodarstw domowych w 2022 roku, wyrażoną jako procent dochodu rozporządzalnego, dla różnych krajów europejskich na podstawie danych z Eurostatu. Niemcy mają najwyższą stopę oszczędności, wynoszącą 19,9%. Oznacza to, że niemieckie gospodarstwa domowe przeznaczają znaczną część swojego dochodu rozporządzalnego na oszczędności. Kraje takie jak Holandia, Luksemburg i Francja również mają wysokie stopy oszczędności, przekraczające 15%. Wskazuje to na podobne tendencje oszczędnościowe w tych krajach. Może wynikać z kilku czynników, takich jak wysoki poziom dochodów, obawy o przyszłość ekono-

miczną, brak zaufania do systemów emerytalnych, czy też silna kultura oszczędzania. Średnia stopa oszczędności w Unii Europejskiej wynosi 12,7%. Kraje takie jak Węgry i Belgia mają stopy oszczędności bliskie tej średniej. Kraje takie jak Estonia, Łotwa i Litwa mają stosunkowo niskie stopy oszczędności, poniżej 5%. Polska (-0,8%) i Grecja (-4,0%) mają ujemne stopy oszczędności, co oznacza, że gospodarstwa domowe w tych krajach wydają więcej niż ich dochód rozporządzalny, co może wskazywać na zadłużenie lub korzystanie z wcześniejszych oszczędności. Może być związana z niższymi dochodami, wyższymi kosztami życia, brakiem możliwości oszczędzania, czy też większymi wydatkami na konsumpcję bieżącą. Wykres ten dostarcza cennych informacji na temat różnic w zachowaniach oszczędnościowych między krajami europejskimi. Wysoka stopa oszczędności może wskazywać na większą stabilność finansową gospodarstw domowych, podczas gdy niska lub ujemna stopa oszczędności może sugerować konieczność interwencji politycznej w celu poprawy sytuacji finansowej obywateli.

Ujemne stopy oszczędności gospodarstw domowych, takie jak te obserwowane w Polsce (-0,8%) i Grecji (-4,0%), mogą wynikać z różnych czynników. Wzrost kosztów życia, w tym cen żywności, mieszkań, energii i usług, może powodować, że gospodarstwa domowe muszą wydawać więcej na bieżące potrzeby, co ogranicza ich zdolność do oszczędzania. Gospodarstwa domowe o niskich dochodach mogą mieć trudności z pokryciem podstawowych wydatków, co uniemożliwia im oszczędzanie. W takich sytuacjach bieżąca konsumpcja ma priorytet nad oszczędnościami. Wysoki poziom bezrobocia lub niestabilność zatrudnienia mogą prowadzić do niestabilnych dochodów, co z kolei wpływa na zdolność do oszczędzania. Możemy też dopatrzeć się tutaj czynników behawioralnych w krajach, gdzie dominuje kultura konsumpcji, gospodarstwa domowe mogą bardziej skłaniać się ku wydawaniu niż oszczędzaniu. Reklama i łatwy dostęp do kredytów mogą dodatkowo stymulować konsumpcję kosztem oszczędności. Niska świadomość finansowa i brak edukacji dotyczącej znaczenia oszczędności mogą prowadzić do nieodpowiedzialnych decyzji finansowych i braku planowania na przyszłość. Łatwy dostęp do kredytów konsumpcyjnych może prowadzić do sytuacji, w której gospodarstwa domowe finansują swoje wydatki pożyczkami zamiast oszczędnościami. To z kolei może prowadzić do wzrostu zadłużenia i spadku oszczędności. Niewłaściwie dostosowana polityka fiskalna i monetarna, np. niskie stopy procentowe, mogą zmniejszać motywację do oszczędzania. Wysokie podatki lub brak ulg podatkowych dla oszczędności również mogą zniechęcać do odkładania pieniędzy.

W sytuacji kryzysu gospodarczego, takiego jak recesja, gospodarstwa domowe mogą być zmuszone do korzystania ze swoich oszczędności, aby przetrwać trudne czasy. W ekstremalnych przypadkach mogą zadłużać się, aby pokryć podstawowe potrzeby, co prowadzi do ujemnej stopy oszczędności. W Grecji, kryzys zadłużeniowy i związane z nim restrykcje finansowe oraz zmniejszenie dochodów mogą znacząco wpływać na zdolność gospodarstw domowych do oszczędzania. Po kryzysie zadłużeniowym w latach 2010, gospodarka grecka doświadczyła głębokiej recesji, wysokiego bezrobocia

i obniżki dochodów, co wpłynęło na negatywne stopy oszczędności. Gospodarstwa domowe często musiały korzystać z oszczędności na bieżące wydatki lub spłaty długów. Mimo, że Polska jako całość notuje stosunkowo dobre wskaźniki gospodarcze, niektóre gospodarstwa domowe mogą doświadczać trudności finansowych związanych z rosnącymi kosztami życia i relatywnie niskimi dochodami w porównaniu do innych krajów UE. Ujemne stopy oszczędności mogą wynikać z kombinacji czynników ekonomicznych, strukturalnych i behawioralnych. Zrozumienie tych czynników jest kluczowe dla formułowania odpowiednich polityk mających na celu poprawę sytuacji finansowej gospodarstw domowych i zachęcanie do oszczędzania.

Źródło: ciekaweliczby.pl na podstawie danych Eurostatu

Rys. 3. Stopa oszczędności gospodarstw domowych w Polsce na tle średniej w UE w latach 1999-2022

Rys. 3 przedstawia stopę oszczędności gospodarstw domowych w Polsce na tle średniej stopy oszczędności w Unii Europejskiej w latach 1999-2022. Jest to wartość wyrażona jako procent dochodu rozporządzalnego. W latach 1999-2000, stopa oszczędności w Polsce była na poziomie około 11-12%. Od 2001 roku nastąpił znaczący spadek, osiągając najniższy punkt w 2010 roku na poziomie poniżej 2%. Od 2010 roku do 2020 roku stopa oszczędności w Polsce wykazywała pewne wahania, ale generalnie pozostawała na niskim poziomie, z wyraźnym wzrostem do około 11,3% w 2020 roku. W 2021 roku stopa oszczędności w Polsce gwałtownie spadła do -0,8%. Średnia stopa oszczędności w UE wykazuje stosunkowo stabilny trend, z niewielkimi wahaniem wokół poziomu 10-14%. Znaczący wzrost nastąpił w 2020 roku, osiągając 18,5%, co jest wyraźnie związane z reakcją na pandemię COVID-19. W 2022 roku stopa oszczędności w UE spadła do 12,7%, ale nadal była wyższa niż w poprzednich latach przed pandemią. Polska przez większość okresu miała znacznie niższą stopę oszczędności niż średnia UE. W latach 2001-2010 różnica ta była szczególnie wyraźna, co wskazuje na specyficzne czynniki ekonomiczne i strukturalne wpływające na gospodarstwa domowe w Polsce.

Spadek stopy oszczędności w Polsce w latach 2001-2010 może być związany z trudnościami gospodarczymi i przejściem do gospodarki rynkowej po transformacji ustrojowej. Wzrost stopy oszczędności w Polsce w 2020 roku prawdopodobnie wynikał z pandemii COVID-19, gdzie wiele gospodarstw domowych ograniczyło konsumpcję z powodu niepewności ekonomicznej i lockdownów. Spadek w 2021 roku może być efektem zniesienia restrykcji pandemicznych i powrotu do konsumpcji, a także inflacji, która obniża realną wartość oszczędności.

Obliczenie współczynnika korelacji pozwoli zrozumieć, jak zmiany stopy oszczędności są skorelowane z poziomem inflacji, co może być użyteczne dla ekonomistów i decydentów politycznych w ocenie stabilności gospodarki i podejmowaniu decyzji makroekonomicznych. W tab. 1 zestawiono stopę oszczędności i stopę inflacji w wybranych krajach.

Tab. 1. Stopa oszczędności i inflacja dla poszczególnych krajów w roku 2022

Kraj	Stopa oszczędności (%)	Inflacja (%)
Niemcy	19,9	7,6
Holandia	19,4	10,0
Luksemburg	18,1	8,4
Polska	-0,8	14,4
Grecja	-4,0	9,6

Źródło: Eurostat

Współczynnik korelacji Pearsona wynoszący -0.78, obliczony na podstawie przykładowych danych z Eurostat dotyczących stopy oszczędności i inflacji w kilku krajach UE w 2022 roku, sugeruje silną, ujemną korelację między tymi dwiema zmiennymi. Oznacza to, że wzrost inflacji jest skorelowany ze spadkiem stopy oszczędności i odwrotnie. Wartość -0.78 jest bliska -1, co oznacza silną ujemną zależność między stopą oszczędności a inflacją. W praktyce oznacza to, że kiedy inflacja rośnie, stopa oszczędności zwykle spada, a gdy inflacja maleje, stopa oszczędności rośnie. Negatywna korelacja wskazuje, że zmienne poruszają się w przeciwnych kierunkach. W kontekście ekonomicznym, wysoka inflacja często zniechęca ludzi do oszczędzania, ponieważ realna wartość ich oszczędności maleje. Wysoka stopa oszczędności (19.9%) przy relatywnie niższej inflacji (7.6%) w porównaniu do innych krajów. Bardzo niska (negatywna) stopa oszczędności (-0.8%) przy wysokiej inflacji (14.4%), co ilustruje ujemną korelację. Wynik podkreśla znaczenie skutecznej polityki monetarnej w kontrolowaniu inflacji, aby zachęcać do oszczędzania. Banki centralne mogą podnosić stopy procentowe, aby zwalczać inflację i stymulować oszczędności. Wysoka inflacja zmniejsza realne zyski z oszczędności, co może prowadzić do większego zainteresowania inwestycjami, które oferują ochronę przed inflacją, takimi jak nie-

ruchomości czy metale szlachetne. Wysoka inflacja jest negatywnie skorelowana ze stopą oszczędności, co potwierdza współczynnik korelacji Pearsona wynoszący -0.78 . Oznacza to, że zarządzanie inflacją jest kluczowe dla utrzymania wysokiego poziomu oszczędności w gospodarce. Ekonomiczne strategie powinny uwzględniać te zależności, aby promować stabilność finansową i dobrobyt gospodarczy.

Zarówno w Polsce, jak i w UE, pandemia COVID-19 miała znaczący wpływ na wzrost stopy oszczędności w 2020 roku. Ograniczenia w konsumpcji, zamknięcia gospodarek i niepewność co do przyszłości skłoniły gospodarstwa domowe do zwiększenia oszczędności. Po ustąpieniu najostrzejszych ograniczeń, stopa oszczędności spadła, co jest widoczne w danych za 2021 i 2022 rok. Utrzymujące się różnice w stopach oszczędności między Polską a UE mogą wynikać z różnych poziomów dochodów, stabilności zatrudnienia, polityki społecznej i gospodarczej, oraz kultury oszczędzania. Dla decydentów politycznych ważne jest zrozumienie przyczyn niskiej stopy oszczędności w Polsce w długim okresie oraz wdrażanie strategii wspierających długoterminowe oszczędzanie, np. poprzez edukację finansową i zachęty podatkowe. Pandemia COVID-19 wyraźnie pokazała, jak globalne wydarzenia mogą wpływać na zachowania oszczędnościowe. W przyszłości podobne kryzysy mogą mieć podobne skutki, co wymaga odpowiedniego przygotowania zarówno ze strony gospodarstw domowych, jak i instytucji publicznych.

Podsumowanie

Zależność między stopą oszczędności, a inflacją jest złożona i zależy od wielu czynników, takich jak polityka monetarna, oczekiwania inflacyjne, struktura dochodów oraz indywidualne preferencje konsumpcyjne. Wysoka inflacja może zarówno zniechęcać do oszczędzania przez zmniejszenie realnej wartości oszczędności, jak i zachęcać do oszczędzania przez wyższe nominalne stopy procentowe i niepewność ekonomiczną. Wysoka inflacja zazwyczaj zniechęca do oszczędzania, ponieważ wartość oszczędności maleje w czasie. Ludzie mogą preferować konsumpcję teraz, zanim ceny wzrosną jeszcze bardziej. Wysoka inflacja często prowadzi do wyższych stóp procentowych, co z kolei może zachęcić do oszczędzania, ponieważ oprocentowanie depozytów staje się bardziej atrakcyjne. Jeśli ludzie spodziewają się wzrostu inflacji, mogą zwiększyć oszczędności, aby zabezpieczyć się przed przyszłymi podwyżkami cen. W długim okresie, wysoka inflacja może zmniejszyć realne bogactwo, co prowadzi do zmniejszenia akumulacji kapitału i inwestycji. To z kolei może negatywnie wpłynąć na gospodarkę, co może zmniejszyć motywację do oszczędzania. Inflacja może zwiększać niepewność ekonomiczną, co może prowadzić do zwiększenia oszczędności jako środka ochrony przed przyszłymi nieprzewidywalnymi wydarzeniami ekonomicznymi. Banki centralne mogą reagować na inflację przez zacieśnianie polityki monetarnej (podnoszenie stóp procentowych), co zachęca do oszczędzania kosztem konsumpcji. W okresach niskiej

inflacji, banki centralne mogą obniżyć stopy procentowe, aby stymulować konsumpcję i inwestycje, co może prowadzić do zmniejszenia stopy oszczędności.

Odpowiadając na drugie pytanie badawcze stopa oszczędności podczas kryzysu finansowego ulegała znacznym zmianom, co było wynikiem złożonych interakcji między niepewnością gospodarczą, spadkiem dochodów, a reakcjami polityki monetarnej i fiskalnej. W obliczu rosnącej niepewności gospodarczej, ludzie stali się bardziej ostrożni w wydatkach i zaczęli oszczędzać więcej. Wzrost bezrobocia, spadek wartości aktywów (w tym nieruchomości) oraz niepewność co do przyszłych dochodów skłaniały gospodarstwa domowe do zwiększenia oszczędności jako środka ostrożnościowego. Wiele gospodarstw domowych skoncentrowało się na spłacie długów zamiast na konsumpcji, co również przyczyniło się do wzrostu stopy oszczędności. Proces ten był szczególnie widoczny w USA, gdzie przed kryzysem poziom zadłużenia gospodarstw domowych był wyjątkowo wysoki. Kryzys finansowy doprowadził do spadku dochodów wielu gospodarstw domowych, co mogło wpłynąć na wzrost stopy oszczędności w krótkim okresie, gdy ludzie ograniczali wydatki na niekonieczne dobra i usługi. Nawet osoby, które nie utraciły pracy, zmniejszyły swoje wydatki ze względu na niepewność co do przyszłości gospodarki. Ta ostrożność konsumentcka przyczyniła się do wzrostu stopy oszczędności. W USA, przed kryzysem finansowym, stopa oszczędności gospodarstw domowych była stosunkowo niska, wynosząc około 3-4% dochodu rozporządzalnego. W szczytowym okresie kryzysu, stopa oszczędności wzrosła do około 7-8%, co odzwierciedlało wyżej wymienione czynniki. Zmiany stopy oszczędności podczas kryzysu finansowego były wynikiem kombinacji niepewności gospodarczej, redukcji zadłużenia, spadku dochodów oraz reakcji polityki monetarnej i fiskalnej. W krótkim okresie, wzrost niepewności i spadek dochodów przyczyniły się do wzrostu stopy oszczędności, podczas gdy działania stymulacyjne miały na celu jej zmniejszenie, aby pobudzić konsumpcję i inwestycje.

Bibliografia

- [1] Bauer K. Hońko S. Orzeszko T. Szadziwska A. 2020. *Informacje finansowe i niefinansowe w ocenie działalności banku*. Instytut Prawa Gospodarczego Sp. z o.o.
- [2] Bywalec C. 2012. *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*. Wydawnictwo Naukowe (PWN). Warszawa
- [3] Demchuk O. Łyżiak T. Przystupa J. Sznajderska A. Wróbel E. 2011. Mechanizm transakcji polityki pieniężnej w Polsce. Raport. Narodowy Bank Polski.
- [4] Frączek B. 2012. *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*. Studia Ekonomiczne / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
- [5] Grostal W. Jablecki J. Beniak P. Ciżkowicz-Pękała M. Skrzewska-Paczek E. Wesołowski G. Żuk P. 2016. *Alternatywne strategie polityki pieniężnej*. Narodowy Bank Polski.
- [6] Korzeniowska A. 2015 *Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów*. Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach Nr 239

-
- [7] Kurowski Ł., Smaga P. 2024. *Communicating Financial Stability in Monetary Policy: a Text-mining Experiment in Postcommunist Countries*. Central European Management Journal, nr. 1, s. 57-75.
- [8] Łukasiewicz-Kamińska A. 2014. *Nadzór makroostrożnościowy nad rynkiem finansowym w UE i w Polsce*. Pieniądze i Więź, nr 2(63), s. 70-78
- [9] Nowaczewska M. 2023 *Sposoby ochrony oszczędności gospodarstw domowych przed inflacją na przykładzie Polski*. Zeszyty studenckie Nasze Studia Nr 13.

Kamil Gomulski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Koło Naukowe Analiz Rynku Finansowego
kamil.gomulski@edu.uekat.pl
Opiekun koła: mgr Wojciech Kaczmarczyk

SEGMENTACJA RYNKU LUSTRZANEK CYFROWYCH W POLSCE

Wprowadzenie

Fotografia cyfrowa jest współcześnie powszechna, a sposobów tworzenia zdjęć jest wiele. Zdjęcia mogą być wykonywane zarówno za pośrednictwem smartfonów, cyfrowych aparatów kompaktowych, bezlusterkowców oraz lustrzanek cyfrowych. Niniejsza praca poświęcona będzie wyłącznie lustrzankom cyfrowym, które charakteryzują się obecnością lustra odbijającego światło do wizjera aparatu. Obecność lustra umożliwia dokładny pogląd kadru zdjęcia w czasie rzeczywistym, a samo zdjęcie wykonywane jest w momencie podniesienia lustra, kiedy światło pada na matrycę [7]. Aparaty te mają większe możliwości od tradycyjnych aparatów kompaktowych czy smartfonów, chociażby pod względem jakości zdjęć w trudnych warunkach oświetleniowych czy podczas dynamicznych ujęć. Pozwalają również na większą manualną ingerencję w parametry wykonywanych fotografii [21]. Lustrzanki cyfrowe są wykorzystywane przede wszystkim przez profesjonalistów – zarówno do wykonywania zdjęć, jak i nagrywania filmów. Lustrzanki są jednak również popularne wśród amatorów, w szczególności wśród osób, które pasjonują się fotografią [11].

Lustrzanki cyfrowe są najbardziej zaawansowanymi technologicznie produktami na rynku fotograficznym, jednak ich udział w rynku zmniejsza się z roku na rok. Głównymi przyczynami tego stanu rzeczy są szybki postęp w technologii aparatów montowanych w smartfonach, które współcześnie zapewniają wystarczające możliwości dla większości użytkowników [23], oraz rozwój systemów aparatów bezlusterkowych, na które zdecydowała się większość producentów sprzętu fotograficznego. Systemy bezlusterkowe również zapewniają duże możliwości fotografom, przy jednoczesnym zmniejszeniu gabarytów aparatów oraz ich ceny dzięki zastosowaniu elektronicznego wizjera [25].

Wśród 20 najpopularniejszych aparatów cyfrowych w Polsce w 2022 roku były tylko dwie lustrzanki cyfrowe (Canon EOS 6D Mark II oraz Canon EOS 5D Mark IV) [12], a w roku 2023 na tej liście znalazły się wyłącznie aparaty bezlusterkowe. Wielu producentów już wygasilo produkcję lustrzanek cyfrowych (m.in. Sony czy Olympus), pozostali również ograniczają premiery nowych aparatów tego typu [13]. Dlatego też obecnie dostępne na polskim rynku są lustrzanki jedynie trzech producentów, tj. Canon, Nikon oraz Pentax. W związku z tym współcześnie rynek lustrzanek cyfrowych ma charakter oligopolistyczny. Ponadto rynek ten charakteryzuje się dużym przywiązaniem konsumenta do konkretnej marki aparatu. Wpływ na to ma m.in. brak kompatybilności urządzeń i akcesoriów dodatkowych (takich jak obiektywy czy lampy błyskowe) z aparatami innych producentów [14].

Cel pracy

Celem pracy jest przedstawienie struktury rynku lustrzanek cyfrowych w Polsce oraz przeprowadzenie segmentacji rynku na podstawie cen oraz wybranych parametrów technicznych dostępnych w sprzedaży lustrzanek cyfrowych. Po dokonanej segmentacji poszczególne grupy zostaną nazwane oraz scharakteryzowane pod względem parametrów technicznych i cen. Wyniki badania mogą służyć jako wskazówka dla potencjalnego konsumenta przy wyborze konkretnego modelu lustrzanki cyfrowej. W polskiej literaturze naukowej brak jest badań dotyczących segmentacji rynku lustrzanek cyfrowych, choć analogiczne podejście stosowane jest w segmentacji rynku innych produktów, m.in. rynku hulajnóg elektrycznych [18]. Uzasadnia to wybór takiego tematu badania.

Materiał i metody

Badana populacja zawiera wszystkie dostępne w sprzedaży w Polsce na dzień 01.02.2024r. fabrycznie nowe lustrzanki cyfrowe wybrane na podstawie serwisu porównywarki cenowej *ceneo.pl* [9] zawierającej dane z wielu sklepów internetowych oraz asortymentu sklepów *cyfrowe.pl* [10] i *abfoto.pl* [5]. W składzie grupy liczącej 23 aparaty znalazło się: 11 aparatów marki Canon, 9 aparatów marki Nikon oraz 3 aparaty marki Pentax. Wśród badanych lustrzanek były urządzenia, które miały swoje premiery nawet wiele lat wcześniej, ale nadal są oferowane w sprzedaży. W przypadku niektórych aparatów dostępne są dwie generacje danego modelu (np. Canon EOS 5D Mark III oraz Canon EOS 5D Mark IV).

Do porównania wybrano modele aparatów bez obiektywów, ponieważ lustrzanki cyfrowe umożliwiają wymianę obiektywów, a same obiektywy znacząco różnią się parametrami w zależności od producenta i modelu. Wybór aparatów z obiektywami

prowadziłby zatem do zaburzenia porównywalności danych. W badaniu wzięto pod uwagę najniższe ceny dostępne w serwisie *ceneo.pl*, a w przypadku aparatów nieujętych na ww. stronie wybrano najniższą dostępną cenę w pozostałych sklepach.

Do głównych czynników wpływających na wybór konkretnego modelu lustrzanki zaliczyć należy m.in. cenę, rozmiar aparatu, wygląd, rozdzielczość i wymiary matrycy, żywotność baterii oraz dodatkowe funkcje [26]. Na wybór konkretnego aparatu poza jakością techniczną wpływ ma również postrzeżenie marki producenta przez konsu-

Tabela 1. Zmienne użyte do segmentacji rynku lustrzanek cyfrowych

Zmienna	Jednostka	Znaczenie dla jakości lustrzanek cyfrowych
Cena	Złoty Polski [PLN]	Najniższa na dzień 01.02.2024 cena brutto zakupu danego aparatu bez obiektywów [tzw. korpus]
Rozdzielczość matrycy	Megapiksele [Mpix]	Informuje o ilości elementów światłoczułych na matrycy aparatu, które wpływają na odwzorowanie szczegółów na fotografiach.
Waga	Gramy [g]	Waga lustrzanki wraz z akumulatorem oraz kartą pamięci, większa masa może być związana z rozmiarami aparatu oraz jakością materiałów, z których jest wykonana.
Maksymalna szybkość zdjęć seryjnych	Klatki na sekundę [kl./s]	Wysoka szybkość pozwala na wykonanie wielu zdjęć w krótkim czasie, co ułatwia uwiecznienie optymalnego momentu na fotografii.
Maksymalna czułość (po rozszerzeniu)	ISO	Im wyższa czułość matrycy, tym mniej światła potrzebne jest to odwzorowania obrazu. Pozwala to na wykonywanie zdjęć przy bardzo słabym oświetleniu.
Liczba punktów autofocusa	Sztuki	Im więcej punktów autofocusa, tym dokładniej aparat może ustawić ostrość obiektywu na fotografowany obiekt.
Minimalny czas naświetlania	Sekundy [s]	Wskazuje na minimalny możliwy czas otwarcia migawki. Im krótszy czas, tym lepiej można wykonywać dynamiczne ujęcia, parametr ten wskazuje też pośrednio na jakość samej migawki aparatu.
Przekątna ekranu	Cale ["]	Rozmiar wyświetlacza cyfrowego ułatwiającego bieżącą weryfikację parametrów i jakości wykonywanych fotografii.
Szerokość matrycy	Milimetry [mm]	Wskazuje na rozmiar matrycy, im większa, tym lepsza jakość poszczególnych elementów światłoczułych.
Żywotność akumulatora	Sztuki zdjęć na jednym naładowaniu akumulatora	Mierzona wg standardu CIPA – jedno zdjęcie robione co 30 sekund w temperaturze 23°C. Wyższa wartość pozwala na dłuższe używanie aparatu bez konieczności wymiany/naładowania akumulatora.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Farell I., *Fotografia cyfrowa – kompendium*, wyd. Arkady, Warszawa, 2014; Pogue D., *Fotografia cyfrowa*, Helion S.A., Gliwice, 2010; Konieczka A., Balawajder S., *Stanowisko do automatycznego badania parametrów aparatów cyfrowych*, Przegląd Elektrotechniczny nr 9/2022. Pobrane z: <https://radartechnologiczny.pl/lustrzanka-ranking/> (dostęp 03.02.2024).

mentów [4]. Przyjęte do segmentacji rynku zmienne oraz ich znaczenie dla jakości lustrzanek przedstawiono w tabeli 1.

Wśród 9 przytoczonych parametrów technicznych większość można uznać za zmienne będące stymulantami, ponieważ wraz ze wzrostem wartości danej zmiennej obiekt może być zasadniczo uznany za lepszy. Jedynie w przypadku minimalnego czasu naświetlania mamy do czynienia ze zmienną o charakterze destymulantu, gdyż dla fotografów pożądanym jest jak najniższy możliwy czas otwarcia migawki [16].

Segmentacja określająca strukturę rynku dokonana zostanie przy wykorzystaniu hierarchicznych metod aglomeracyjnych [3]. Metody te są wykorzystywane w badaniach związanych z segmentacją dostępnych na rynku produktów [18] oraz segmentacją konsumentów na danym rynku [20]. Parametry techniczne całej badanej populacji oraz poszczególnych grup po segmentacji zostaną poddane podstawowej analizie statystycznej.

Wyniki

Podstawowe charakterystyki zmiennych w badanej grupie przedstawiono w tabeli 2.

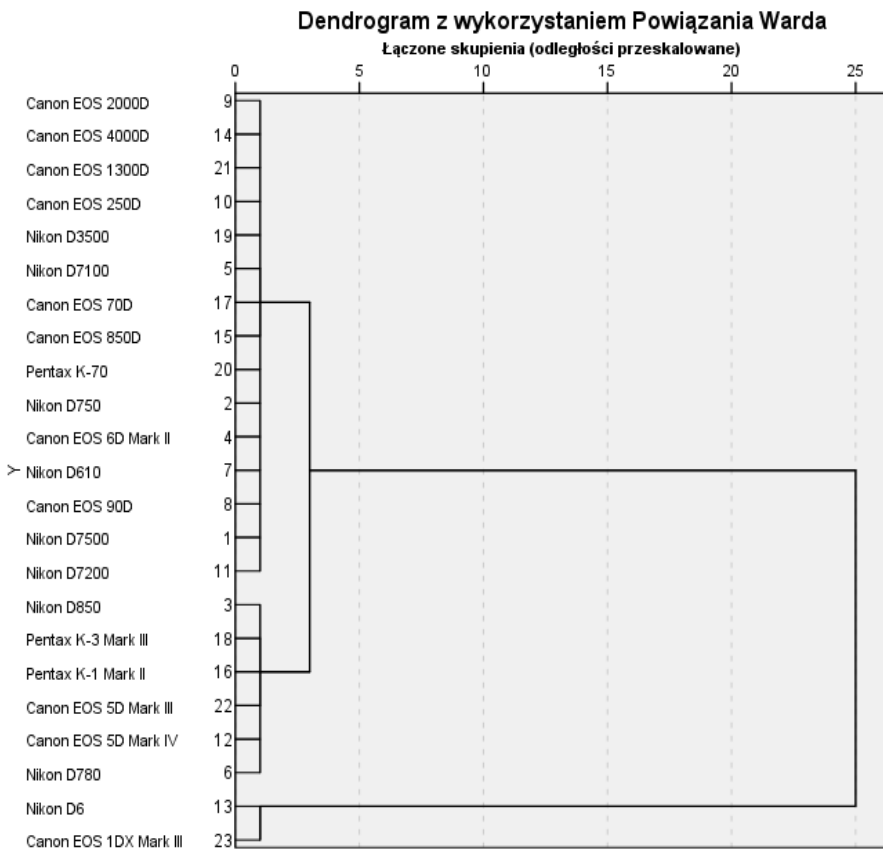
Tabela 2. Charakterystyka zmiennych w badanej grupie

	Mini- mum	Maksi- mum	Średnia	Odchyle- nie stan- dardowe	Współ- czynnik zmienn- ości	Skośność	Kurtoza
Cena [PLN]	1398	31499	6118,15	6299,35	102,96%	3,37	13,35
Rozdzielczość [Mpix]	18	45,7	25,39	6,23	24,54%	1,95	4,76
Waga [g]	415	1450	731,64	249,29	34,07%	0,95	1,81
Szybkość zdjęć se- ryjnych [kl./s]	3	14	7,20	2,92	40,55%	0,73	0,37
Maksymalna czu- łość [ISO]	12800	3280000	314327,27	753939,83	239,86%	3,42	12,27
Liczba punktów au- tofocusa [szt.]	9	273	67,00	64,24	95,88%	1,82	3,92
Minimalny czas na- świetlania [s]	0,0000625	0,00025	0,000175	0,0000658	37,54%	0,17	-1,74
Przekątna ekrana [„]	2,7	3,2	3,10	0,13	4,29%	-1,26	1,97
Szerokość matrycy [mm]	22,3	36	28,26	6,55	23,17%	0,38	-2,03
Żywotność baterii [szt. zdjęć]	480	3580	1106,36	702,12	63,46%	2,43	7,00

Źródło: opracowanie własne

Ceny lustrzanek cyfrowych dostępnych w Polsce wahają się od 1398 zł. do 31499 zł., przy średniej cenie wynoszącej 6118,15 zł. Współczynnik zmienności wynosi ponad 100%, co świadczy o bardzo dużym zróżnicowaniu cen. Poszczególne parametry techniczne aparatów cechują się również dość dużym zróżnicowaniem oraz prawostronną asymetrią, za wyjątkiem przekątnej ekranu. Największym zróżnicowaniem oraz asymetrią charakteryzuje się maksymalna czułość.

Z uwagi na zbyt niskie zróżnicowanie zmiennej z dalszej analizy usunięto parametr przekątnej ekranu (współczynnik zmienności wynoszący 4,29%). Do obliczeń użyto programu IBM SPSS. Segmentację rynku przeprowadzono za pomocą metody Warda – hierarchicznej analizy skupień w oparciu o kwadrat odległości euklidesowej zmiennych. Do graficznej prezentacji proces łączenia obiektów w klasy wykorzystano dendrogram [3], który został przedstawiony na rysunku 1.

Rysunek 1. Proces łączenia obiektów w klasy (dendrogram)

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu IBM SPSS

Na podstawie przeprowadzonej analizy można wyróżnić trzy zasadnicze klasy lustrzanek cyfrowych:

- klasę I, „profesjonalną”, zawierającą 2 aparaty, po jednym aparacie marki Canon oraz Nikon;
- klasę II, „półprofesjonalną”, zawierającą 6 aparatów, po 2 aparaty marki Canon, Nikon oraz Pentax;
- klasę III, „amatorską”, zawierającą 15 aparatów, z czego 8 marki Canon, 6 marki Nikon oraz 1 marki Pentax.

Dyskusja

Pierwsza klasa lustrzanek zawiera jedynie „flagowe” modele lustrzanek dwóch największych producentów. Lustrzanki te stanowią najbardziej zaawansowane technologicznie aparaty cyfrowe i są używane przede wszystkim przez osoby zawodowo zajmujące się fotografią. Urządzenia te współcześnie często służą również do nagrywania różnego rodzaju krótkich filmów, takich jak reportaże, reklamy czy teledyski muzyczne [24]. Toteż zasadne jest określenie tej klasy jako lustrzanek „profesjonalnych”. Statystyki opisowe dotyczące ww. lustrzanek przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Charakterystyka badanych parametrów w grupie lustrzanek „profesjonalnych”

	Średnia	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności	Minimum	Maksimum
Cena [PLN]	32292	1121,47	3,47%	31499	33085
Waga [g]	1350	141,42	10,48%	1250	1450
Rozdzielczość [Mpix]	20,45	0,49	2,42%	20,1	20,8
Szybkość zdjęć seryjnych [kl./s]	17	4,24	24,96%	14	20
Maksymalna czułość [ISO]	2049600	1740048,37	84,90%	819200	3280000
Liczba punktów autofocusa [szt.]	148	60,81	41,09%	105	191
Minimalny czas naświetlania [s]	0,000125	0	0,00%	0,000125	0,000125
Szerokość matrycy [mm]	35,95	0,07	0,20%	35,9	36
Żywotność baterii [szt. zdjęć]	3215	516,19	16,06%	2850	3580

Źródło: opracowanie własne

Lustrzanki profesjonalne kosztują średnio ponad 30 000 złotych, co czyni je sprzętem dostępnym głównie dla profesjonalistów i bardzo zamożnych amatorów. Pamiętać również należy, iż do takiej lustrzanki niezbędne są odpowiedniej jakości obiektywy oraz pozostały osprzęt, które również kosztują dziesiątki tysięcy złotych. Obie lustrzanki charakteryzują się bardzo wysoką szybkością zdjęć seryjnych, liczbą punktów autofocusa, żywotnością baterii oraz maksymalną czułością. Średnia waga lustrzanek profesjonalnych niemal dwukrotnie przewyższa średnią wagę w całej próbie. Co ciekawe jednak, ich średnia rozdzielczość matrycy jest niższa od średniej rozdzielczości dla pozostałych lustrzanek. Pokazuje to mniejsze znaczenie tego parametru dla jakości finalnego produktu. Rozdzielczości matryc tych aparatów są wielokrotnie mniejsze od rozdzielczości matryc nawet większości współczesnych smartfonów. Jednakże z uwagi na znacznie mniejszy rozmiar matryc (a co za tym idzie, niższą jakość poszczególnych elementów światłoczułych) smartfony nie będą w stanie osiągnąć takiej jakości zdjęć, jak lustrzanki cyfrowe [1].

Druga klasa lustrzanek wyodrębniona w badaniu może być nazwana „półprofesjonalną”. Choć nie są to urządzenia dedykowane profesjonalistom, to z powodzeniem mogą być również wykorzystywane w niektórych formach zarobkowej działalności fotograficznej. Jednocześnie, z uwagi na większą dostępność cenową, są one również popularne wśród bardziej zaawansowanych pasjonatów fotografii, w tym również miłośników astrofotografii. Wykonywanie zdjęć nocnego nieba lustrzankami cyfrowymi wymaga w szczególności dobrej jakości matrycy (najlepiej pełnoklatkowej, tj. posiadającej matrycę o szerokości 36mm, odpowiadającej tradycyjnej analogowej klatce filmu) [8] oraz dużej czułości, niezbędnej do fotografowania słabo świecących obiektów nocnego nieba [22]. Charakterystykę badanych zmiennych wśród lustrzanek półprofesjonalnych przedstawiono w tabeli 4.

Średnia cena lustrzanek półprofesjonalnych wynosi 8683,04 zł i jest niemal czterokrotnie niższa od średniej ceny aparatów profesjonalnych. Największe zróżnicowanie parametrów dotyczy maksymalnej czułości i powodowana jest różnymi możliwościami rozszerzania podstawowych czułości za pośrednictwem oprogramowania lustrzanek. Dużym zróżnicowaniem cechuje się również liczba punktów autofocusa oraz żywotność baterii. Wszystkie lustrzanki półprofesjonalne umożliwiają wykonywanie zdjęć z minimalnym czasem naświetlania wynoszącym 1/8000 sekundy. 5 spośród 6 lustrzanek z tej grupy to lustrzanki pełnoklatkowe. Pozycjonuje to całą grupę jako bliższą aparatom profesjonalnym, jednak wśród badanych parametrów lustrzanki półprofesjonalne mają, średnio rzecz ujmując, znacznie niższą maksymalną szybkość zdjęć seryjnych oraz żywotność baterii.

Trzecia klasa lustrzanek cyfrowych nazwana może być klasą „amatorską”. Mimo iż nadal są to sprzęty zasadniczo bardziej zaawansowane technologicznie niż standardowe aparaty, to jednak ich parametry techniczne i jakość nie będą wystarczające do profesjonalnego użytku. Lustrzanki tej klasy są dobrym wyborem dla początkujących miłośników fotografii oraz osób używających takiego sprzętu jedynie okazjonalnie. W tabeli 5. przedstawiono statystyki dotyczące 15 lustrzanek amatorskich.

Tabela 4. Charakterystyka badanych parametrów w grupie lustrzanek „półprofesjonalnych”

	Średnia	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności	Minimum	Maksimum
Cena [PLN]	8683,04	1771,24	20,40%	6999	11498
Waga [g]	30,8	8,89	28,85%	22,1	45,7
Rozdzielczość [Mpix]	904,17	95,42	10,55%	800	1010
Szybkość zdjęć seryjnych [kl./s]	8,73	2,73	31,29%	6,0	12,0
Maksymalna czułość [ISO]	488533,3	611964,06	125,27%	102400	1600000
Liczba punktów autofocusa [szt.]	113,67	88,487	77,85%	33	273
Minimalny czas naświetlania [s]	0,000125	0,00	0,00%	0,000125	0,000125
Szerokość matrycy [mm]	33,833	5,1605	15,25%	23,3	36,0
Żywotność baterii [szt. zdjęć]	1236,67	650,93	52,64%	670	2260

Źródło: opracowanie własne

Tabela 5. Charakterystyka badanych parametrów w grupie lustrzanek „amatorskich”

	Średnia	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności	Minimum	Maksimum
Cena [PLN]	3400,13	1286,16	37,83%	1398	5600
Waga [g]	23,53	3,50	14,88%	18,0	32,5
Rozdzielczość [Mpix]	614,73	160,33	26,08%	415	850
Szybkość zdjęć seryjnych [kl./s]	6,13	2,14	34,92%	3,0	11,0
Maksymalna czułość [ISO]	469333,33	323333,5	68,89%	12800	102400
Liczba punktów autofocusa [szt.]	45,8	43,3	94,55%	9	143
Minimalny czas naświetlania [s]	0,000199	0,000068	34,30%	0,000063	0,00025
Szerokość matrycy [mm]	25,51	5,40	21,18%	22,3	35,9
Żywotność baterii [szt. zdjęć]	889,33	305,51	34,35%	480	1550

Źródło: opracowanie własne

Lustrzanki amatorskie w lutym 2024 roku w Polsce kosztują średnio 3400,13 zł, a najtańszy aparat można kupić za 1398,00 zł. Są to znacznie niższe ceny niż lustrzanek półprofesjonalnych, co stanowi o większej dostępności dla konsumentów. Większość badanych aparatów to lustrzanki z pomniejszoną matrycą, co przekłada się na średnią szerokość matrycy wynoszącą 25,51 mm. Mimo tego, średnia rozdzielczość matrycy w tej grupie jest większa o około 3 megapiksele niż w grupie lustrzanek profesjonalnych. Lustrzanki amatorskie mają znacznie niższą niż pozostałe badane aparaty szybkość zdjęć seryjnych, maksymalną czułość oraz liczbę punktów autofocusa. W badanej klasie największym zróżnicowaniem charakteryzuje się liczba punktów autofocusa oraz maksymalna czułość. Lustrzanki amatorskie umożliwiają zatem rozpoczęcie przygody z fotografowaniem lustrzankami cyfrowymi [19].

Wnioski

Podsumowując, dostępne w sprzedaży w Polsce lustrzanki cyfrowe charakteryzują się dużym zróżnicowaniem zarówno cen, jak i parametrów technicznych. Przeprowadzone badanie pozwoliło wyodrębnić trzy zasadnicze grupy lustrzanek, wśród których wybierac mogą konsumenci w zależności od swoich potrzeb i możliwości finansowych. Lustrzanki profesjonalne przeznaczone są dla zawodowców, zapewniając największe możliwości wykonywania zdjęć również w najtrudniejszych warunkach. Lustrzanki półprofesjonalne skierowane są zarówno do mniej wymagających zawodowych fotografów, jak i zaawansowanych amatorów fotografii. Natomiast lustrzanki amatorskie, dzięki stosunkowo niskim cenom, umożliwiają większemu gronu konsumentów dostęp do tego typu produktów.

Współcześnie lustrzanki cyfrowe są wypierane z rynku przez smartfony oraz aparaty bezlusterkowe. Zmniejsza się liczba premier nowych lustrzanek, co na zaawansowanym technologicznie rynku prowadzić będzie do zdezaktualizowania rozwiązań technicznych w nich stosowanych [15]. Zatem w przyszłości lustrzanki mogą podzielić los analogowych aparatów fotograficznych, które współcześnie są wykorzystywane jedynie przez pasjonatów tradycyjnej fotografii. Jednakże wciąż dostępnych jest wiele modeli lustrzanek produkowanych na przestrzeni ostatnich lat. Nadal konsument jest w stanie wybrać aparat dostosowany do jego potrzeb i możliwości. Właściwy wybór wymaga jednak uwagi i dokładnego przeanalizowania cen oraz parametrów technicznych lustrzanek cyfrowych z danego segmentu.

Przeprowadzone badanie ma swoje ograniczenia, związane przede wszystkim z ujęciem jedynie parametrów technicznych o charakterze ilościowym. Nie analizowano m.in. jakości wykonania aparatów, ergonomii użytkownika czy też wizualnej jakości wykonywanych zdjęć. Choć jakość pośrednio wynika z przytoczonych w badaniu parametrów, to mogą występować różnice między lustrzankami poszczególnych producentów i poszczególnymi modelami. Dalsze badania mogą natomiast dotyczyć również rynku aparatów cyfrowych niebędących lustrzankami oraz innego sprzętu fotograficznego.

Bibliografia

- [1] Bonecki J. 2016. Smartfonowy zawrót głowy, Edipresse Polska, Warszawa
- [2] Farrell I. 2014. Fotografia cyfrowa – kompendium, wyd. Arkady, Warszawa
- [3] Gatnar E., Walesiak M. (red.). 2004. Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu
- [4] Gunadi M. 2015. The influence of product quality and consumer perception to purchase decision on canon dslr camera, Journal EMBA, Vol.3 No.1. DOI: <https://doi.org/10.35794/emba.3.1.2015.6681>
- [5] <https://abfoto.pl/lustrzanki> (dostęp 01.02.2024)
- [6] <https://radartechnologiczny.pl/lustrzanka-ranking/> (dostęp 03.02.2024)
- [7] <https://www.canon.pl/get-inspired/tips-and-techniques/dslr-vs-mirrorless/> (dostęp 03.02.2024)
- [8] <https://www.canon-europe.com/get-inspired/tips-and-techniques/aps-c-vs-full-frame/> (dostęp 03.02.2024)
- [9] https://www.ceneo.pl/Lustrzanki_cyfrowe/Rodzaj_objektywu:Bez_objektywu;szukaj-lustrzanka;0115-1.htm (dostęp 01.02.2024)
- [10] <https://www.cyfrowe.pl/aparaty-cyfrowe-lustrzanki,1,2,205/spp.html> (dostęp 01.02.2024)
- [11] <https://www.fotopolis.pl/opinie/analizy/35431-lustrzanka-czy-bezlusterkowiec-co-wybrac>, (dostęp 03.02.2024)
- [12] https://www.optyczne.pl/904.3-artyku%C5%82-Prze%C4%85d_polskiego_ryнку_sprz%C4%99tu_fotograficznego_w_2022_roku_Top_20_-_Aparaty_z_wymienn%C4%85_optyk%C4%85.html (dostęp 03.02.2024)
- [13] https://www.optyczne.pl/947.7-artyku%C5%82-Prze%C4%85d_polskiego_ryнку_sprz%C4%99tu_fotograficznego_w_2023_roku_Trendy_na_ryнку_spostrze%C5%BCenia__podsumowanie.html (dostęp 03.02.2024)
- [14] Hung F., Lu Y., Yang C. 2013. The study of digital camera consumer's purchasing behaviour. W: Innovation, Communication and Engineering - Proceedings of the 2nd International Conference on Innovation, Communication and Engineering
- [15] Kirjavainen J., Makinen S., Dedehayir O. 2022. Early entrants attract better customer evaluations: evidence from the digital camera industry, European Journal of Innovation Management, Vol. 25, Issue 1. 95–112. DOI:10.1108/EJIM-03-2020-0086
- [16] Kolenda M. 2006. Taksonomia numeryczna – klasyfikacja, porządkowanie i analiza obiektów wielocechowych, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu
- [17] Konieczka A., Balawajder S. 2022. Stanowisko do automatycznego badania parametrów aparatów cyfrowych, Przegląd Elektrotechniczny 9/2022. DOI:10.15199/48.2022.09.48
- [18] Kubiczek J., Hadasik, B. 2020. Segmentation of the electric scooter market in Poland, w: Econometrics. Ekonometria. Advances in Applied Data Analysis, 24(4). 50–65. DOI: 10.15611/ead.2020.4.04
- [19] Li J. 2015. Gateway Products in the DSLR Camera Market: Dynamic demand, consumer learning and switching costs. W: Job Market Paper, Boston
- [20] Maciejewski G., Mokrzyż S., Wróblewski Ł. 2019. Segmentation of Coffee consumers using sustainable values: cluster analysis on the Polish Coffee Market, w: Sustainability, 11 (3). Pobrane z: <https://doi.org/10.3390/su11030613>
- [21] Pogue D. 2010. Fotografia cyfrowa, Helion S.A., Gliwice
- [22] Potępa P., Kałużny M., Poradnik astrofotografa, Hevelianum. Pobrane z: <https://astrocamera.pl/poradnik-astrofotograficzny.pdf> (dostęp 05.02.2024)

- [23] Singh G., Walia J.S. 2021. Showdown in the camera sector: Strategies for an industry in decline, w: *Journal of Cultural Marketing Strategy*, vol. 6, issue 1
- [24] Vasudevan K. 2019. Depth of Field: How DSLR cameras informed video journalism habitus and style. W: *Journalism Practice*, Vol. 13, Issue 2. 229–246. Pobrane z: <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1419826>
- [25] Yoon B., Anderson T. 2014. Comparison of technological performance between digital single-lens cameras and mirrorless cameras, w: *Advances in Business and Management Forecasting*, Vol. 10.
- [26] Zhang P. i in. 2016. Decision-Making Model on DSLR Cameras choosing for 18–30 years Old College Students, *Engineering and Technology Management*, Portland State University.

Bartosz Kaczmarczyk

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości

Koło Marketingowe bakaczma@student.wszib.edu.pl

mgr inż. Joanna Brandys

NEURO-MANIPULACJA W MARKETINGU I JEJ KONSEKWENCJE

Wstęp

Neuromarketing, będący interdyscyplinarnym polem badawczym, połączeniem neuronauki, psychologii i marketingu, dostarcza nowych narzędzi i metodologii służących zrozumieniu zachowań konsumentów na poziomie głębszym niż tradycyjne metody badawcze. Analiza aktywności mózgu, reakcji emocjonalnych i procesów decyzyjnych, prowadzona przy użyciu zaawansowanych technologii neuroobrazowania, pozwala lepiej zrozumieć, jak ludzki umysł reaguje na bodźce marketingowe [6].

Niniejszy artykuł skupia się na jednym z najbardziej kontrowersyjnych aspektów neuromarketingu, czyli możliwości manipulacji konsumentem z wykorzystaniem badań obrazujących reakcje emocjonalne. O ile w teorii neuromarketing ma na celu zrozumienie zachowań konsumentów i dostosowanie oferty do ich potrzeb, o tyle istnieje również ryzyko wykorzystania tych technik w celu manipulacji i zwiększenia kontroli nad decyzjami zakupowymi odbiorców.

Opierając się na teorii powstawania emocji zauważyć można, że twórcy materiałów reklamowych próbują wywrzeć wrażenie na odbiorcy, wywołując reakcję fizjologiczną. Dopiero to pozwala na zaistnienie emocji, a w konsekwencji skojarzenie jej z bodźcem marketingowym, który podczas wtórej dyspozycji na pierwotnie zaistniały bodziec przywoła wcześniej skojarzone uczucie [1]. Zdarza się, że takie skojarzenia buduje się latami w konsumentach, by móc wywołać emocje na żądanie. W przypadku marek fast food często wykorzystuje się specjalnie przygotowany unikatowy zapach [8], czego przykładem może być promocja firmy McDonald, w której wykorzystano billboardy pachnące świeżo usmażonymi frytkami [7].

Dostęp do licznych danych dotyczących aktywności mózgu oraz reakcji emocjonalnych klientów otwiera przed przedsiębiorstwami możliwość kształtowania precyzyjnych w skutkach doświadczeń konsumentckich. Posiadanie takiej wiedzy daje dużą

przewagę nad odbiorcami, umożliwiając korzystanie z perswazji, lecz także i z manipulacji.

Liczne badania wskazują, że techniki marketingowe coraz częściej wykorzystują wiedzę z zakresu psychologii behawioralnej i neurobiologii, aby maksymalizować zaangażowanie użytkowników. Między innymi badania przeprowadzone przez B. J. Fogga i jego zespół w Stanford Persuasive Technology Lab wskazały, że strategie oparte na mechanizmach nagrody i wzmocnienia pozytywnego mogą znacząco wpływać na zachowania konsumentów, prowadząc do powtarzalnych i często kompulsywnych reakcji [4].

Z kolei raporty organizacji, takich jak UNICEF i American Psychological Association, podkreślają, że nadmierne korzystanie z mediów cyfrowych, stymulowane przez agresywne strategie marketingowe, może prowadzić do problemów zdrowotnych, takich jak uzależnienie od Internetu i mediów społecznościowych. W związku z tym rośnie potrzeba prowadzenia dalszych badań oraz wdrażania regulacji, które chroniłyby konsumentów przed potencjalnie szkodliwymi praktykami [11][5].

Cel pracy

Celem artykułu była analiza odpowiedzi uzyskanych za pośrednictwem kwestionariusza ankiety online od osób eksponowanych na bodziec marketingowy. Pozyskano ocenę respondentów na temat wpływu reklam na ich własne decyzje zakupowe. Użytkowano również odpowiedzi dotyczących emocji wskazanych przez badanych jako doświadczane podczas oglądania reklam wideo sieci fast food McDonald's oraz KFC.

Celem podjętych działań badawczych było uzyskanie odpowiedzi na pytanie badawcze, które zostało sformułowane następująco: „Czy konsumenci są świadomi wpływu reklam na ich decyzje zakupowe?”.

Niniejsze badanie można potraktować jako pilotaż do szeroko zakrojonych badań neuromarketingowych, bazujących na precyzyjnych narzędziach umożliwiających śledzenie mikro ekspresji twarzy [3][10], a co za tym idzie emocji respondentów. Ze względu na ograniczenia czasowe oraz małą liczebność próby wyniki przytoczonych tu badań własnych nie mogą być generalizowane na szerszą populację.

Artykuł traktuje również o kwestiach etycznych związanych z wykorzystywaniem technik manipulacyjnych w reklamie, rozważa możliwe konsekwencje takich działań w różnej skali.

Materiał i metody

Do celów badawczych wykorzystano metodę ankiety internetowej, zaś samo badanie przeprowadzono za pomocą platformy Microsoft Forms. Kwestionariusz ankiety został udostępniony w różnorodnych grupach na portalu społecznościowym Facebook.

Z uwagi na ograniczenia czasowe i małą liczebność próby nie wprowadzono ograniczeń wiekowych. Warunkiem uczestnictwa w badaniu było korzystanie z oferty gastronomicznej restauracji typu fast food. Pilotaż badania przeprowadzono przed głównym etapem zbierania danych, co pozwoliło na dokonanie niezbędnych korekt w narzędziu badawczym. Właściwe badania zostały przeprowadzone w okresie od 01.03.2024 do 14.03.2024.

W badaniach wzięło udział 91 osób, w tym 47 kobiet (52% respondentów) i 42 mężczyźni (46% respondentów) oraz 1 osoba niebinarna i 1 osoba, która nie chciała podać swojej płci (odpowiednio po 1% respondentów udzieliło takich odpowiedzi). Pod względem wieku najliczniejszą grupę (63% badanych) stanowiły osoby w wieku od 20 do 26 lat. Drugą co do liczności grupą badanych były osoby w wieku od 27 do 35 lat (27% badanych), dalej osoby poniżej 20 roku życia (8% badanych), osoby w wieku od 36 do 45 lat (5% badanych) oraz osoby od 46 do 55 lat (3% badanych), żaden badany nie miał więcej niż 55 lat. Większość badanych wskazało, że ma wykształcenie średnie (58% ankietowanych), dalej osoby, które miały wykształcenie wyższe (37% ankietowanych), osoby z wykształceniem podstawowym (3% ankietowanych) oraz osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (1% ankietowanych). Znaczna część respondentów (84%) określiła swoje zarobki, najwięcej osób wskazało przedział od 4501 a 6000 złotych brutto miesięcznie (27% badanych), nieco mniej osób wskazało przedział powyżej 6000 złotych brutto miesięcznie (23% badanych), dalej poniżej 3000 złotych brutto miesięcznie (19% badanych), a przedział od 3000 do 4500 zł brutto miesięcznie (14% badanych).

W pierwszej części kwestionariusza ankiety znalazły się pytania ogólne dotyczące preferencji, metod konsumpcji czy zakupu oraz inne pozwalające na dokonanie segmentacji. Zadano również pytanie dotyczące świadomości respondentów co do wpływu reklam na ich decyzje zakupowe. W tej samej części proszono, aby respondenci wybrali swoją ulubioną restaurację, a potem swoje ulubione produkty z wcześniej wskazanej restauracji, w tym momencie pojawiły się już pierwsze bodźce marketingowe w postaci zdjęć produktów z różnych menu danej sieci fast food.

W następnej części kwestionariusza ankiety osoby badane zostały wyeksponowane na pierwszą reklamę sieci fast food, była ona zależna od wcześniej wybranej odpowiedzi dotyczącej preferowanej restauracji. Poproszono o ocenę materiału w skali od 1 do 5, a potem skierowano badanego do pytania o odczuwane podczas oglądania materiału emocje. Ta sekcja kwestionariusza ankiety pozwoliła na uzyskanie szczegółowych informacji o złożonych stanach emocjonalnych, które respondent odczuwał podczas oglądania udostępnionego materiału.

Zestaw odpowiedzi, które zawarto w pytaniu następującym po obejrzeniu przez badanego reklamy, opracowano na bazie teorii emocji podstawowych Roberta Plutchika [9]. Jak podaje autor, emocje mają podłoże ewolucyjne, a pojęcie to ma zastosowanie tak u ludzi, jak i większości zwierząt. Autor uważa, że emocje mają swoją historię powstania, różne warianty występowania oraz poziomy natężenia. Emocje są następstwem

konieczności radzenia sobie organizmów z różnego rodzaju sytuacjami w środowisku. Jest mała liczba emocji, które można nazwać podstawowymi. Plutchik wymienia ich osiem, lecz wskazuje na to, iż mogą one występować w różnym natężeniu oraz mieszać się między sobą (Rys. 1). Dodatkowo autor proponuje łączenie ich w pary, które są swoimi przeciwieństwami, budując konstrukt bipolarnych energii emocjonalnych. Ta ostatnia propozycja pozwala na podzielenie emocji na negatywne i pozytywne. Nie jest to oczywiście podział cechujący dane emocje jako moralnie złe czy dobre bądź gorsze czy lepsze, może bardziej jako pożądanego i niepożądanego, zawsze jednak ich odbiór będzie czysto subiektywny dla danego organizmu.

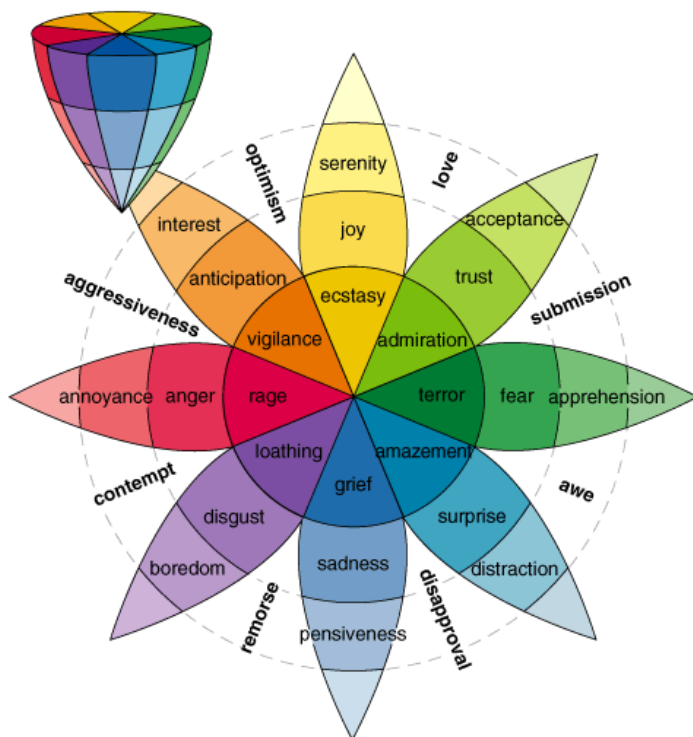
**SKALA EMOCJI POŻĄDANYCH I
NIEPOŻĄDANYCH W
MARKETINGU SIECI FAST FOOD**

GŁÓD	1
ZAINTERESOWANIE	0,75
ROZBAWIENIE	0,5
APROBATA	0,25
REZERWA	0
ZASKOCZENIE	-0,25
NOSTALGIA	-0,5
NUDA	-0,75
ROZDRAŻNIENIE	-1

Tabela 1. Skala emocji pożądanego i niepożądanego w marketingu z dodatkiem głodu

opracowanie własne na podstawie sugestii R. Plutchik z artykułu *The Nature of Emotion*, *American Scientist* 2001, nr 89, s. 344-350

Do badania posłużono się nieco zmienioną formą nazewnictwa emocji w języku polskim, by wydawały się one bliższe osobie oglądającej reklamę nawiązującą do jedzenia. Jest to zabieg podyktowany ukazaniem możliwych do wyboru emocji jako bardziej subtelnych. Sam odbiorca mógłby być zdezorientowany, mogąc wybrać między gniewem czy strachem podczas oglądania reklamy jedzenia. Jednak zastąpienie pojęcia strachu pojęciem rezerwy lub użycie słowa gniew lub złość zamiast rozdrażnienie, może

Rysunek 1. Radialny diagram Roberta Plutchika opisujący strukturę emocji podstawowych i ich pierwszych pochodnych

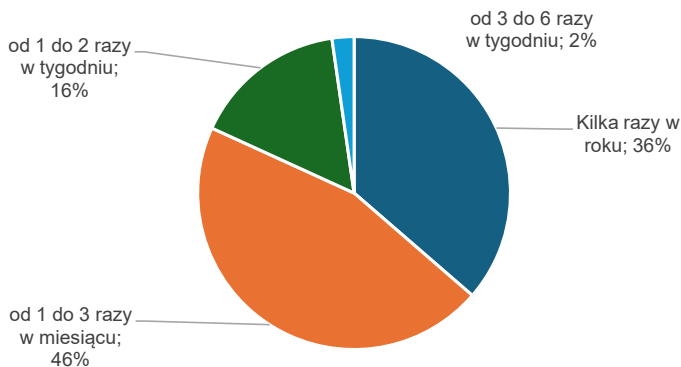
spowodować, że odpowiedź taka wydawać się będzie bliższa osobie eksponowanej na bodziec. Każda z odpowiedzi została dopasowana do jednej z grup emocji podstawowych, ukazanych w diagramie (Rys.1) jako odnoga w kształcie soczewki. Do zestawu dodano odpowiedź wskazującą odczucie nazwane „głód”, za jego pomocą łatwiej wykażać reakcję organizmu, która wydaje się być najbardziej pożądaną przez twórców tego typu reklam. Mimo że sam głód jest raczej czysto fizjologicznym odczuciem, z którego to później dopiero może wyłonić się emocja, to nietrudno jest je pomylić z odczuciem wywieranym przez układ nagrody będący reakcją organizmu na zmniejszający się poziom dopaminy. Poziom tego neuroprzekaźnika w prosty i przyjemny sposób można podnieść między innymi za pomocą konsumpcji produktów typu fast food. Tego odczucia jednak bardzo często człowiek nie jest w stanie łatwo nazwać czy odróżnić od zwykłego głodu, z tego powodu postanowiono posłużyć się właśnie określeniem „głód”, który jest prostym do wyobrażenia bodźcem fizjologicznym, a przy okazji najbardziej nawiązującym do produktów żywnościowych.

Za pomocą pytań dotyczących wskazania dominujących emocji podczas oglądania reklam badano reakcje fizjologiczne respondentów, które, jak wskazuje teoria powsta-

wania emocji Jamesa-Langego [12], są pewnego rodzaju powodem do powstawania emocji. To właśnie odczucia w ciele, takie jak zwiększone tętno, aktywacja gruczołów czy zmiana rytmu oddechu, po zarejestrowaniu przez zmysły człowieka mogą być interpretowane jako konkretne emocje. Możliwość wglądu w te reakcje ciała respondentów, eksponowanych na bodziec marketingowy dostarcza badaczom danych na temat korelacji percepcji materiałów reklamowych z system dopaminergicznym lub wzmożoną aktywnością określonych części mózgu czy układu nerwowego. Takie działania na fizjologiczne stany organizmu za pośrednictwem zewnętrznych bodźców mogą wpływać na ludzką zdolność podejmowania decyzji lub zaburzać umiejętności kontrolowania swoich zachowań.

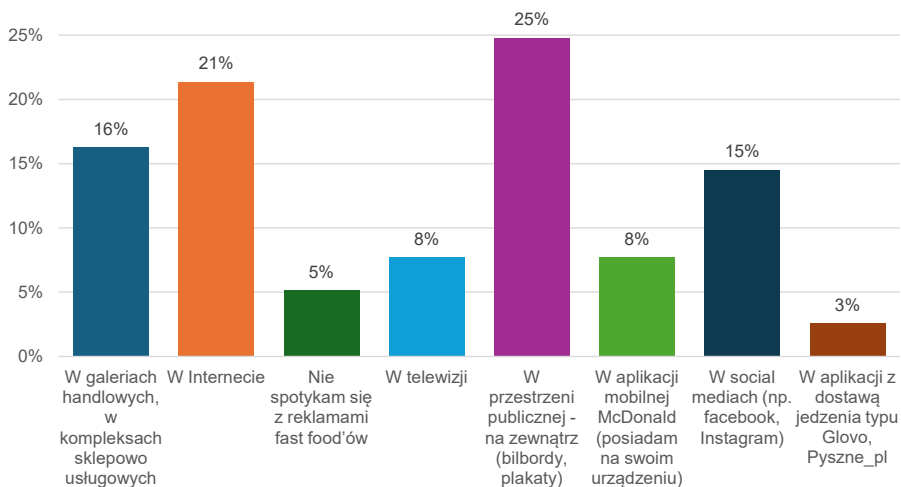
Wyniki

Na początku sprawdzono, jak często ankietowani korzystają z oferty McDonald's oraz KFC. Największa grupa badanych (46% respondentów) odpowiedziała, że jest to częstotliwość od 1 do 3 razy w miesiącu (Rys. 2).

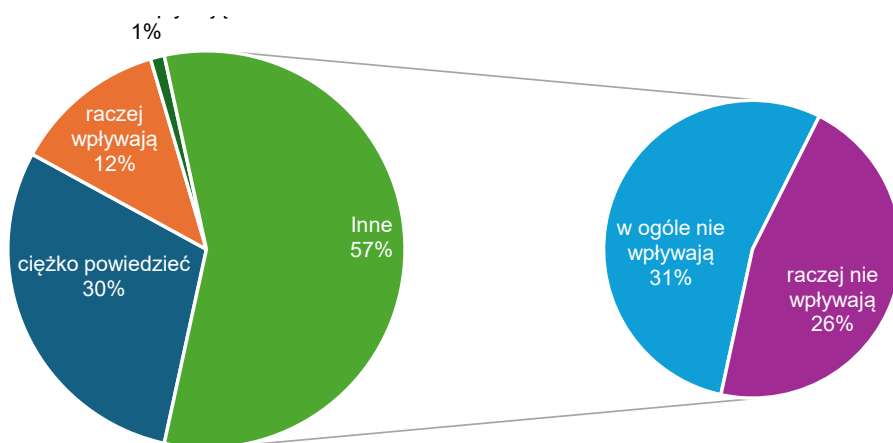
Rysunek 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Jak często korzystasz z oferty sieci fast food?”

Kolejnym pytaniem skierowanym do respondentów było, z jakimi rodzajami reklamy i gdzie spotykają się najczęściej. 25% respondentów wskazało, że są to billboardy lub plakaty w przestrzeni publicznej na zewnątrz, wskazuje to na reklamy wizualne, statyczne. Niewiele mniej badanych, bo 21% odpowiedziało „W Internecie”, a więc również wskazało reklamy wizualne, tym razem jednak niekoniecznie statyczne. Dalej 16% badanych wskazało, że „w galeriach handlowych [...]”, a 15% w „social mediach [...]”. Z analizy uzyskanych odpowiedzi wynika, że w większości wypadków reklamy, o które pytano, są dodatkowym elementem przestrzeni, a nie jej centralnym punktem, jak jest to na przykład w wypadku reklam telewizyjnych, co może sugerować, że często ich oglądanie jest mimowolne.

Rysunek 3. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Gdzie najczęściej spotykasz się z reklamami fast foodów?” (zsumowano odpowiedzi dotyczące McDonald's i KFC)

W dalszej części zapytano, w jakim stopniu reklamy wpływają na decyzje zakupowe, odpowiedzieć można było w skali, gdzie 1 oznaczało „w ogóle nie wpływają”, a 5 „zawsze wpływają”. Średnią ze wszystkich ocen wskazanych przez respondentów była w przybliżeniu liczba 2,27, a więc bliżej odpowiedzi negatywnej niż neutralnej. Wartość ta wskazuje na przekonanie większości badanych (56%) o braku wpływu lub niskim wpływie reklam na podejmowane decyzje. Warto wspomnieć, iż odpowiedź „w ogóle nie wpływają” wskazało najwięcej osób, bo aż 30% badanych, gdy odpowiedź „zawsze wpływają” udzieliło 1% badanych.

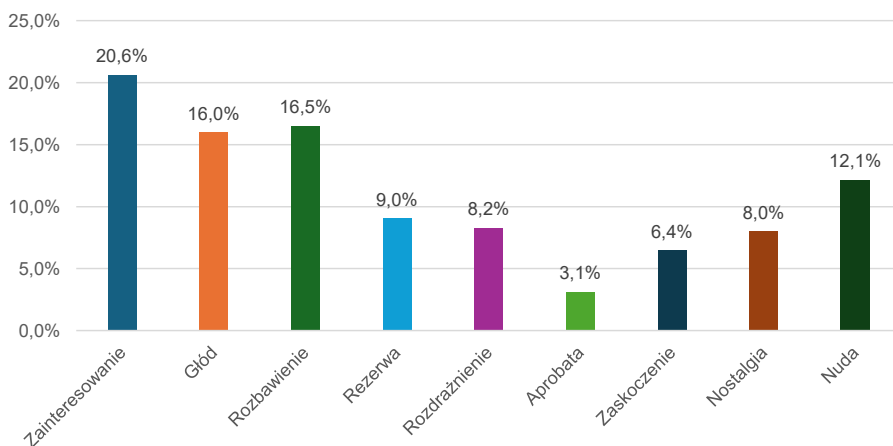

Rysunek 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Jaki wpływ mają reklamy na twoje decyzje?”

Po głębszej analizie można zauważyć pewną tendencję, mianowicie osoby, które stawiały negatywną ocenę (to jest 1 lub 2) w pytaniu o wpływ reklam na ich decyzje, stawiały także niższe oceny samym reklamom. Średnim stosunkiem ocen reklam do odpowiedzi negatywnych w pytaniu o wpływ reklam na decyzje badanych była w przybliżeniu liczba 0,7, a tylko w około 10% odpowiedzi ocena reklamy okazała się wyższa niż sama ocena wpływu reklam na decyzje. Odchylenie standardowe proporcji dwóch ocen to 0,31. Może wskazywać to na zależność między percepcją atrakcyjności reklamy, a przekonaniem o swojej własnej odporności na efekt takiego materiału. Z tego wynika, że osoby nie darzące sympatią danych materiałów reklamowych wątpią także w ich możliwości wpływania na swoje decyzje, jest to zapewne związane ze sceptycznym nastawieniem, które może uruchomić reakcję obronną w psychice człowieka i skutecznie zmniejszyć możliwości obiektywnej obserwacji własnego stanu psychicznego.

W dalszej części badania uczestnicy oglądali dwie wybrane na podstawie swoich wcześniej udzielonych odpowiedzi reklamy KFC lub McDonald's, a następnie proszeni byli o wybór trzech emocji lub odczuć, które towarzyszyły im podczas oglądania. Respondenci nie mogli się wcześniej przygotować, co zapewniało spontaniczność odpowiedzi. Lista emocji i odczuć do wyboru obejmowała: rozbawienie, głód, nudę, zainteresowanie, nostalgię, zaskoczenie, aprobatę, rozdrażnienie oraz rezerwę. Wyniki zostały przedstawione na wykresie słupkowym (Rys. 5) ukazującym rozkład procentowy wszystkich wskazanych emocji.

Wykres (Rys. 5) jest procentowym rozkładem wszystkich wskazanych emocji. Trzeba zaznaczyć, iż respondenci często odpowiadali wskazując zestawy dwóch lub trzech emocji. Analiza wyników wykazała, że najczęściej występującymi emocjami podczas oglądania reklam były „zainteresowanie”, „rozbawienie” oraz „głód”. „Głód” odnoto-

Rysunek 5. Procentowy rozkład wskazanych przez respondentów emocji lub odczuć, które towarzyszyły im podczas oglądania reklam udostępnionych w kwestionariuszu ankiety

wano w 62 odpowiedziach po obejrzeniu reklamy (34% odpowiedzi), „zainteresowanie” wystąpiło w 80 odpowiedziach, czyli w 44% odpowiedzi, a „rozbawienie” w 64 odpowiedziach, a więc w 35% odpowiedzi. Zaraz po nich występowała „Nuda” w 47 odpowiedziach (26% odpowiedzi).

Osoby, które deklarowały, że reklamy nie mają wpływu lub mają niewielki wpływ na ich decyzje, najczęściej po obejrzeniu reklamy wskazywały „zainteresowanie” (w 62% odpowiedzi), „rozbawienie” pojawiło się w 45% odpowiedzi, a w 34% odpowiedzi pojawił się „głód”, natomiast w 29% odpowiedzi pojawiła się „nuda”. W tej grupie respondentów „głód” występował razem z „zainteresowaniem” w 15% odpowiedzi, a z „nudą” tylko w 1%. „Głód” pojawiał się również w zestawieniu z „rozbawieniem” w 15% odpowiedzi, z „rozdrażnieniem” w 3% odpowiedzi.

Pozytywne emocje dużo częściej łączyły się z odczuciem „głodu”, wskazuje to, że reklamy mogą mieć podświadomy wpływ na odczucia związane z chęcią konsumpcji respondentów, mimo że fizjologicznie mogą nie odczuwać głodu. Zgodnie z teorią emocji Roberta Plutchika, „zainteresowanie” jest emocją mającą kierunek pozytywny, sprzyjającą zapamiętywaniu i budowaniu skojarzeń. „Rozbawienie”, również emocja z wektorem pozytywnym, może sprzyjać tworzeniu kotwic emocjonalnych (skojarzeń), co jest korzystne dla twórców materiałów marketingowych.

Zestawienie tych stanów emocjonalnych z odczuciem „głodu” wskazuje na silny wpływ reklam na układ nagrody, oparty na neuroprzebieżniku nazywanym dopaminą. Wskazanie „głodu” sugeruje wpływ reklamy na decyzje zakupowe badanych, choć nie można jednoznacznie określić jego stopnia ze względu na indywidualne schematy zachowań.

Taki zestaw emocji i odczuć może zaburzać lub utrudniać przebieg procesu autonomicznego podejmowania decyzji. Jak wskazują badania z 2012 roku wykonane w Dartmouth Collage [2], ekspozycja osób na bodźce wizualne związane między innymi z pożywieniem sprawiała zwiększoną aktywację jądra półleżącego oraz części kresomózgowia w okolicy płata limbicznego. Wskazano, że im mocniejsze ukrwienie wcześniej wymienionych obszarów mózgu podczas ekspozycji na bodziec wizualny, tym większa tendencja danej osoby do utraty kontroli podczas wykonywania czynności związanych z przedstawianym bodźcem. Okazało się, iż osoby, u których wskazano mocniejsze reakcje jądra półleżącego oraz części układu limbicznego na widok pożywienia, na przestrzeni 6 miesięcy zwiększyły swój wskaźnik BMI (Body Mass Index – Indeks Masy Ciała).

Badanie własne wykazało, że reklamy KFC i McDonald's mają istotny wpływ na odczucia respondentów, wywołując emocje, takie jak „głód”, „zainteresowanie” i „rozbawienie”. Wyniki sugerują, że nawet osoby deklarujące brak wpływu reklam mogą podświadomie reagować na bodźce wizualne. Reklamy te wykorzystują mechanizmy emocjonalne, które mogą wpływać na decyzje zakupowe i nawyki żywieniowe.

Ludzie, którzy nie są głodni, ale po obejrzeniu reklamy nabierają ochoty na zjedzenie, mają tendencję do przejadania się, konsumpcji nadmierowej ilości produktów

oraz generowania niezdrowych nawyków przekształcających się często w zachowania kompulsywne. Z jednej strony może powodować to choroby żywieniowe, a z drugiej napędza produkcję nadmiarowej żywności, zmieniając zapotrzebowanie. Taki sztucznie generowany popyt może skutkować niezrównoważoną produkcją żywności, co za tym idzie, mogą powiększać się nierówności w dostępie do produktów żywieniowych.

Pogłębiająca się industrializacja przemysłu żywieniowego, powodowana ciągle wzrastającym popytem w częściach świata, gdzie dostęp do surowców oraz możliwości produkcyjne są na wysokim poziomie, pozwala na budowanie społecznych postaw konsumpcjonistycznych. Sprawia to, iż zwierzęta, jak i rośliny zostają poddane różnym rodzajom modyfikacji fizycznych, jak i genetycznych, wszystko to podyktowane próbą pozyskania jak największej ilości surowca spożywczego jak najmniejszym nakładem czasu i pieniędzy, niestety bardzo często z pominięciem wpływu takich działań na przyrodę wokół oraz kwestie etyczne.

Podsumowanie

Analiza przeprowadzonych badań wskazuje, że wizualne bodźce reklamowe mogą wpływać na zachowania ludzi oraz ich decyzje w odniesieniu do omawianych kwestii. Wyniki badań własnych ujawniają, że część odbiorców reklam nie jest świadoma lub zaprzecza oddziaływaniu reklam na własne decyzje, mimo iż w rzeczywistości mogą one wywierać istotny wpływ. Ze względu na ograniczoną liczebność grupy respondentów nie jest możliwe generalizowanie wyników na całą populację.

Konsekwencje, które niesie za sobą manipulacja w marketingu, mogą sięgać nie tylko jednostek nieetycznie nakłonionych do kupna produktu, ale o wiele dalej, gdzie wyobraźnia osoby projektującej marketingowe doświadczenie klienta nie jest w stanie dotrzeć. Z biegiem czasu konsekwencje takie mogą rozprzestrzenić się nie tylko na najbliższe populacje, ale także stać się globalnym problemem i zmienić cały ludzki świat.

Bibliografia

- [1] Bartkowiak J. 2014. *Secrets of the NLP Masters: 50 Techniques to be Exceptional*. Teach Yourself. United Kingdom. McGraw-Hill Education.
- [2] Demos K. E., Heatherton T. F., Kelley W. M. 2012. Individual Differences in Nucleus Accumbens Activity to Food and Sexual Images Predict Weight Gain and Sexual Behavior. *Po-brane z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3377379/>* (dostęp 18.05.2024).
- [3] Ekman P., Rosenberg E. L. 2005. *What the Face Reveals: Basic and Applied Studies of Spontaneous Expression Using the Facial Action Coding System (FACS)*. Oxford University Press.
- [4] Fogg, B. J. 2003. *Persuasive Technology: Using Computers to Change What We Think and Do*. United States. Morgan Kaufmann Publisher Inc.

-
- [5] Huff Ch. 2022. Media overload is hurting our mental health. Here are ways to manage headline stress. Pobrane z: <https://www.apa.org/monitor/2022/11/strain-media-overload> (dostęp 18.05.2024).
- [6] Mruk H., Sznajder M. 2008. Neuromarketing. Interdyscyplinarne spojrzenie na klienta. UP, Poznań.
- [7] Makurat K. 2024. McDonald's zrobił pachnące billboardy. Czuć... kultowy produkt. Pobrane z: <https://noizz.pl/kultura/mcdonalds-zrobil-pachnacy-billboard-czuckultowy-produkt/z3dzq63> (dostęp 18.05.2024).
- [8] Maniaa K., Szymusiak H. 2012. Między aromamarketingiem a neuromarketingiem: zapach i jego wpływ na emocje konsumenta. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, zeszyty naukowe (244) s. 145–166.
- [9] Plutchik R. 1980. A general psychoevolutionary theory of emotion. New York. Academic Press.
- [10] Shichuan Du, Yong Tao, Martinez A. M. 2014. Compound facial expressions of emotion. New York. New York University. Proceedings of the National Academy of Sciences.
- [11] UNICEF. 2023. Aggressive marketing tactics by the food industry can have an impact on your health. Pobrane z: <https://www.unicef.org/southafrica/blog/aggressive-marketing-tactics-food-industry-can-have-impact-your-health> (dostęp 18.05.2024).
- [12] Witwicki W. 1963. Psychologia. T. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. s. 70.

Wojciech Kielbik

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Human Resource Development

wojciech.kielbik@edu.ukeat.pl

ORCID 0000-0001-7692-382X

ZARZĄDZANIE RÓŻNORODNOŚCIĄ W ORGANIZACJI W KONTEKŚCIE ZACHOWAŃ OBYWATELSKICH

Wstęp

W erze globalizacji, kiedy organizacje coraz częściej spotykają się z wyzwaniami i możliwościami wynikającymi z różnorodności pracowników, kluczowe staje się zrozumienie, jak różnorodność wpływa na dynamikę i efektywność w miejscu pracy. Różnorodność, rozumiana jako zróżnicowanie w aspektach, takich jak pochodzenie kulturowe, doświadczenia zawodowe czy perspektywy życiowe pracowników, ma znaczący wpływ na interakcje wewnątrz organizacji oraz na postawy i zachowania pracowników.

W kontekście różnorodności pojawia się pytanie, jak zróżnicowane środowisko pracy wpływa na procesy identyfikacyjne pracowników. Różnorodność może bowiem prowadzić do wyzwań w budowaniu spójnej tożsamości organizacyjnej, gdyż pracownicy mogą doświadczać różnic w percepcji celów i wartości organizacji. W rezultacie rozbieżności te mogą wpływać na poziom identyfikacji pracowników z organizacją, co z kolei ma wpływ na ich zachowania, w tym na takie aspekty, jak zaangażowanie i zachowania obywatelskie w organizacji.

Identyfikacja organizacyjna pracowników, czyli stopień, w jakim pracownicy utożsamiają się z celami, wartościami i kulturą organizacji, wywiera znaczący wpływ na ich zaangażowanie i efektywność. Pracownicy, którzy silnie identyfikują się z organizacją, często wykazują większe zaangażowanie i są skłonni do podejmowania działań wykraczających poza ich formalne obowiązki, co może być korzystne dla całej organizacji.

Jednocześnie nie można pominąć roli zarządzania różnorodnością w organizacji jako znaczącego elementu strategicznego zarządzania zasobami ludzkimi. Efektywne strategie zarządzania różnorodnością mogą nie tylko pomóc w łagodzeniu potencjalnych negatywnych skutków zróżnicowania na identyfikację i zachowania pracownicze,

ale również mogą wzmocniać pozytywne aspekty różnorodności, takie jak kreatywność, innowacyjność i efektywność pracy zespołowej.

Niniejszy artykuł ma na celu wyjaśnienie powyższych zależności, dążąc do lepszego zrozumienia, jak różnorodność, identyfikacja organizacyjna oraz zarządzanie różnorodnością wzajemnie na siebie wpływają i kształtują środowisko pracy. Rozważania osadzone są w obszarze strategicznego zarządzania zasobami ludzkimi oraz zachowań organizacyjnych. Aby wyjaśnić możliwe zależności między prezentowanymi zmiennymi, odwołano się do teorii kategoryzacji społecznej, różnorodności kognitywnej, identyfikacji społecznej oraz tożsamości społecznej. Zaprezentowano model badawczy ukazujący zależność między różnorodnością i organizacyjnymi zachowaniami obywatelskimi przy założeniu mediującego udziału identyfikacji z organizacją oraz moderacji pierwszego stopnia przez proaktywną strategię zarządzania różnorodnością.

Różnorodność w organizacji

Różnorodność jest uznawana za ważny czynnik wspierający innowacyjność organizacyjną, przewagę konkurencyjną i zrównoważone wyniki [58]. Odnosi się ona do wszelkich różnic kompozycyjnych między ludźmi w ramach jednostki organizacyjnej [54]. Różnorodność, obejmuje szerokie spektrum obiektywnych i postrzeganych różnic między członkami organizacji. Badacze rozróżniają różnorodność demograficzną związaną z obserwowalnymi cechami indywidualnymi oraz różnorodność związaną z pracą [67]. Różnorodność związana z pracą to stopień, w jakim członkowie zespołu różnią się pod względem „odrębnych doświadczeń, umiejętności lub perspektyw istotnych dla zadań poznawczych w pracy” [62] i obejmuje rozbieżności między członkami zespołu w zakresie ich funkcjonalnego, edukacyjnego i zawodowego tła [67]. Można także dokonać podziałów różnorodności, biorąc pod uwagę cechy bio-demograficzne i związane z zadaniami. Różnorodność bio-demograficzna obejmuje wrodzone, widoczne cechy, takie jak wiek, płeć i pochodzenie etniczne. Z kolei różnorodność związana z zadaniami obejmuje nabyte atrybuty, takie jak specjalistyczna wiedza, wykształcenie i staż pracy [31]. Sposoby kategoryzacji i etykietowania tych cech różnią się w zależności od badaczy, ale istnieje ogólna zgoda co do ich wpływu na efekty zespołów. Zauważalnie cechy różnorodności związane z pracą mają większy wpływ na efekty zespołów w porównaniu z cechami demograficznymi, szczególnie w zespołach wykonujących skomplikowane, nietypowe zadania [13]. Różnorodność demograficzna nazywana jest także różnorodnością powierzchowną (surface-level), podczas gdy różnice w stosunku do postaw, osobowości i wartości określa się jako różnorodność głęboką (deep-level) [42][62]. Z kolei Pelled [46] podzielił różnorodność na mniej związaną z pracą (wiek, płeć i rasa) oraz bardziej związaną z pracą (tło funkcjonalne, wykształcenie i staż) na podstawie związku z charakterem pracy. Co więcej, można także wyodrębnić różnorodność obiektywną i postrzeganą. Różnorodność obiektywna odnosi się

do rzeczywistych, mierzalnych różnic w cechach członków, podczas gdy różnorodność postrzegana opiera się na świadomości i rozpoznawaniu tych różnic przez członków. To rozróżnienie jest istotne, ponieważ reakcje i interakcje ludzi często opierają się na ich percepcjach, a nie na obiektywnej rzeczywistości [28][60].

Organizacyjne zachowania obywatelskie

Zachowania Obywatelskie w Organizacji (Organizational Citizenship Behaviors – OCB) są definiowane jako zachowania jednostek, które są dobrowolne, nie są bezpośrednio lub wyraźnie uznawane przez formalny system nagród i które sprzyjają efektywnemu funkcjonowaniu organizacji [43]. OCB reprezentuje zachowania demonstrowane przez pracowników, które, choć nie są wymagane do wykonywania ich obecnych zadań lub ról, przyczyniają się do działalności i rozwoju organizacji [2]. Przykłady OCB w miejscu pracy mogą obejmować pomoc współpracownikom i inicjowanie działań doskonalących. Organ [44] zaproponował pięć kategorii OCB. Sumienność oznacza, że pracownicy wykonują zadania w ramach roli znacznie powyżej minimalnych wymagań. Altruizm oznacza, że pomagają innym. Obywatelska cnota sugeruje, że pracownicy odpowiedzialnie uczestniczą w życiu politycznym organizacji. Sportowe zachowanie wskazuje, że ludzie nie narzekają, ale mają pozytywne nastawienie. Uprzejmość odnosi się do traktowania innych z szacunkiem. Podsakoff et al., (2000) [50] zaproponowali, aby rozwijać OCB jako konstrukt siedmiowymiarowy składający się z: zachowania pomocowego, zachowania sportowego, lojalności organizacyjnej, zgodności organizacyjnej, inicjatywy indywidualnej, cnoty obywatelskiej i samorozwoju. Wraz ze wzrostem zainteresowania OCB, konstrukty OCB zostały rozszerzone i zróżnicowane. Zidentyfikowano prawie 90 potencjalnie różnych form OCB, a w ciągu ostatnich lat badano zachowania wykraczające poza pełnioną rolę, pro-socjalne zachowania organizacyjne, spontaniczność organizacyjną i wydajność kontekstową [44].

OCB umożliwiają zarządzanie współzależnościami między członkami danej jednostki / grupy, zwiększają wspólne wyniki, redukują potrzebę poświęcania ograniczonych zasobów na realizację podstawowych funkcji. Sprawia to, że zasoby mogą być wykorzystane w inny sposób, zwiększając produktywność. OCB poprawiają zdolność innych do wykonywania swoich zadań [43][45][50]. W efekcie OCB mają znaczący wpływ na poprawę wyników zarówno na poziomie całej organizacji, jak i poszczególnych grup pracowników [8]. Na poziomie organizacyjnym OCB przyczyniają się do poprawy wyników firmy [51], a także do zwiększania efektywności operacyjnej i satysfakcji klientów [66]. Na poziomie grupy OCB są pozytywnie związane zarówno z efektami w rozumieniu ilościowym, jak i jakościowym [49], a także przyczyniają się do zwiększenia efektywności działania poszczególnych zespołów [49]. Badania wykazują, że jednostki organizacyjne / grupy o wyższych wynikach mają wyższy poziom OCB niż jednostki osiągające niższe wyniki [36].

Identyfikacja z organizacją

Ponieważ organizację można postrzegać jako zorganizowaną jednostkę społeczną składającą się z osób, które wspólnie pracują nad osiągnięciem konkretnych celów [20], może ona stanowić byt, z którym pracownicy identyfikujący się jednocześnie budują tożsamość społeczną. Identyfikacja organizacyjna (Organizational Identification - OI) to: „postrzeganie jedności z organizacją lub przynależność do niej”[40]. Opisana jest także jako „psychologiczne powiązanie między jednostką a organizacją, w którym jednostka odczuwa głęboką, określającą tożsamość więź afektywną i poznawczą z organizacją jako bytem społecznym”[18]. Identyfikacja organizacyjna obejmuje komponenty poznawcze (tj. jestem A; autodefinicja), ewaluacyjne (tj. cenię A; znaczenie) i afektywne (tj. czuję do A; afekt), które łącznie oznaczają postrzeganie jedności z organizacją lub przynależności do niej [5]. Identyfikacja organizacyjna jest specyficzna dla organizacji i służy do odróżniania pracowników w konkretnej organizacji (tj. grupa wewnętrzna) w relacji do pracowników w innych organizacjach (grupy zewnętrzne). Wreszcie pracownicy w tej samej organizacji mogą mieć różne poziomy identyfikacji organizacyjnej, w zależności od tego, jak mocno definiują siebie na podstawie swojego członkostwa w organizacji [70].

OI może być kształtowana przez interakcje ze współpracownikami. Dzieje się tak, kiedy nowi pracownicy otrzymują pozytywne społecznie informacje zwrotne na temat swoich zachowań od innych pracowników. Ponadto mogą oni sami zapewniać emocjonalne wsparcie i poczucie przynależności do grupy. Także doświadczenie poczucia przynależności na poziomie grupy, zespołu lub działu stanowi podstawę, na której pracownicy mogą budować ogólne poczucie przynależności do organizacji, a tym samym rozwijać OI [68].

Identyfikacja z organizacją i jej wartościami oraz celami jest ważna, ponieważ wiąże się z wieloma postawami i zachowaniami związanymi z pracą, takimi jak: zaangażowanie, satysfakcja, dzielenie się informacjami i zachowania obywatelskie, które wpływają na wyniki indywidualne i organizacyjne [25][35]. Pracownicy, którzy mocno identyfikują się ze swoją organizacją, są bardziej zmotywowani, lojalni wobec swojej organizacji i lepiej wykonują swoją pracę. Identyfikacja organizacyjna ma również silny wpływ na szeroki zakres pożądaných zachowań, postaw i poznawania pracowników [10][25]. Pracownicy z silniejszą OI mają tendencję do angażowania się w większą ilość zachowań obywatelskich w organizacji oraz osiągają lepsze wyniki w pracy [21][69].

Zarządzanie różnorodnością

Zarządzanie różnorodnością (Diversity Management – DM) odnosi się do procesu przygotowywania środowiska pracy, w którym każdy może przyczynić się do osiągnięć organizacji. Jest to reakcja na zmiany demograficzne i alternatywa dla pojęć, takich jak

np. wyrównywanie szans, silniej związanych z argumentami moralnymi i prawnymi dotyczącymi różnorodność [1][29]. DM zakłada budowanie konkretnych umiejętności, tworzenie polityki i praktyk, które mają na celu najlepsze wykorzystanie potencjału każdego pracownika, zakładając jednocześnie spójne środowisko w organizacji i dążenie do efektywności, produktywności oraz konkurencyjności. Skuteczne zarządzanie różnorodnością integruje zasady i podejścia do zarządzania codziennymi praktykami menedżerskimi, tworząc aktywne środowisko uczenia się w miejscu pracy [56]. Właściwie prowadzony proces zarządzania różnorodnością może zwiększać kreatywność i innowacyjność [48], DM pomaga pracownikom zrozumieć wartość odmienności i tworzy przestrzeń, która zapewnia szacunek i równość dla wszystkich pracowników [55]. Organizacje zarządzające różnorodnością już na etapie rekrutacji powinny być postrzegane jako społecznie odpowiedzialne i rozwijające dobrą reputację korporacyjną [3]. Kolejnym ważnym elementem jest zapewnienie równych szans w dostępie do szkoleń i rozwoju personelu, które zapewniają świadomość zaspokajania zróżnicowanych potrzeb pracowników [37][53]. Istotnym elementem zarządzania różnorodnością jest także ocena wyników pracy. Dobre praktyki w tym zakresie wymagają, by kryteria oceny były obiektywne, związane z wykonywanymi zadaniami, sprawiedliwe i równe dla wszystkich pracowników [39]. Zarządzanie różnorodnością w zakresie płac zapewnia wynagrodzenie odpowiednie do wniesionego wkładu i zaangażowania w osiąganie celów przez zróżnicowanych pracowników. Bariery, takie jak dyskryminacja alokacyjna, dyskryminacja wartościująca oraz jawny rasizm, mogą wpływać na tworzenie różnic w wynagrodzeniach np. między grupami demograficznymi [61].

Zgodnie z podejściem zaproponowanym przez Dassa i Parker [14], można wyróżnić cztery strategie zarządzania różnorodnością. Podejście reaktywne (Reactive Approach) obejmuje opór wobec różnorodności, postrzegając ją jako zagrożenie lub nieistotną kwestię. Charakteryzuje się dążeniem do utrzymania homogeniczności i ochrony status quo. Podejście obronne (Defensive Approach) jest związane z perspektywą dyskryminacji i sprawiedliwości, polega na traktowaniu różnorodności jako problemu organizacyjnego do rozwiązania, skupiając się na grupach historycznie marginalizowanych i na równości dostępu. Podejście akomodacyjne (Accommodative Approach) zakłada akceptację różnorodności i dążenie do jej włączenia, często w kontekście dostępu i legitymizacji. Podkreśla się potrzebę asymilacji poszczególnych osób i wyrównywania szans dla chronionych grup. Podejście proaktywne (Proactive Approach) kładzie akcent na uczeniu się i wykorzystywaniu różnorodności jako atutu, skupiając się na różnicach i podobieństwach oferujących możliwości oraz kosztach. Wymaga indywidualnego i organizacyjnego uczenia się na dłuższą metę.

Wyprowadzenie hipotez badawczych

Teoria kategoryzacji społecznej wykorzystywana jest często do wyjaśniania powiązania różnorodności płytkiej na tzw. stany emergentne czy też zachowania pracowników. Sugeruje ona, że w zróżnicowanych grupach pracownicy często faworyzują członków własnej grupy lub podobnych sobie w stosunku do osób postrzeganych jako odmienne, a także bardziej ufają współpracownikom z własnej grupy i są bardziej skłonni do współpracy z nimi [11]. Co więcej, czynniki, takie jak: staż pracy w zespole czy poziom wykształcenia lub pełnione dotychczas funkcje, stanowią podłoże wielu konfliktów [47][34]. Sprawia to, że różnorodność na poziomie płytkim powinna być negatywnie powiązana z zachowaniami obywatelskimi.

Zgodnie z perspektywą przyciągania na podstawie podobieństwa, wykorzystywaną do opisu różnorodności na poziomie głębokim [57], członkowie zespołów czują przyciąganie do osób podobnych do siebie w jakiś sposób [12] i na odwrót. Ponadto teoria różnorodności kognitywnej podkreśla, że różnorodność w perspektywach i sposobach myślenia może prowadzić do konfliktów kognitywnych. Pomimo iż różnorodność kognitywna może przynieść wiele korzyści w zakresie kreatywności i rozwiązywania problemów, może ona także prowadzić do nieporozumień, które negatywnie wpływają na zachowania obywatelskie. To wskazuje, że takie konflikty mogą negatywnie wpływać także na relacje interpersonalne w grupie, co z kolei może ograniczać zachowania obywatelskie, takie jak współpraca i wzajemne wsparcie między pracownikami [32].

Hipoteza H1: Występuje negatywna zależność między różnorodnością pracowników a zachowaniami obywatelskimi w organizacji

W środowiskach pracy, gdzie występuje znaczna różnorodność pracowników, może występować niższy poziom identyfikacji z organizacją. Jednym z możliwych wyjaśnień może być to, że w bardziej zróżnicowanych środowiskach pracownicy mogą odczuwać większe trudności w nawiązywaniu głębokich relacji z kolegami a także organizacją jako całością, co może prowadzić do obniżenia poczucia przynależności i identyfikacji z firmą [41]. Badania sugerują, że ludzie przeciętnie zdecydowanie mniej lubią pracować w zespołach zróżnicowanych niż w homogenicznych. Na przykład pracownicy, którzy różnią się bardziej od innych członków zespołu, wykazują mniejszą psychiczną więź z zespołem i mogą być bardziej skłonni do jego opuszczenia [64]. Taką zależność można wyjaśnić przy wykorzystaniu teorii tożsamości społecznej, zgodnie z którą ludzie klasyfikują siebie i innych do różnych grup. Te klasyfikacje wpływają na ich samoocenę i zachowanie w grupach. W kontekście organizacyjnym, jeśli pracownicy odczuwają, że różnorodność w miejscu pracy osłabia ich poczucie przynależności do grupy, mogą czuć się mniej związani z organizacją [63]. Teoria kategoryzacji społecznej sugeruje, że gdy różnorodność jest wyraźna, będzie dochodziło do kategoryzacji, a członkowie zespołu będą postrzegać siebie jako bardziej podobnych do członków

swojej grupy wewnętrznej [11]. Tak więc członkowie zróżnicowanych zespołów są bardziej skłonni do identyfikowania się z mniejszymi podgrupami w zespole, a nie z całością zespołu. Stąd też postrzegana różnorodność prawdopodobnie będzie miała negatywny wpływ na identyfikację z całą firmą [27].

Hipoteza H2: Występuje negatywna zależność między różnorodnością pracowników a identyfikacją organizacyjną

W oparciu o teorię identyfikacji społecznej [63], która podkreśla, że jednostki dążą do utrzymania pozytywnej tożsamości społecznej poprzez identyfikację z grupami, do których należą, można przewidywać, że identyfikacja z organizacją będzie miała pozytywny wpływ na zachowania obywatelskie [4]. Rozszerzono tę teorię na kontekst organizacyjny, argumentując, że silna identyfikacja z organizacją prowadzi do większego zaangażowania w jej cele i wartości. Identyfikacja organizacyjna wiąże się z silnym poczuciem związku z grupą, a osoby silnie z nią zidentyfikowane postrzegają siebie i swoją organizację jako nakładające się na siebie byty [16]. W takiej sytuacji sukces innych pracowników organizacji jest równoznaczny z ich indywidualnym sukcesem [22]. Kluczowym twierdzeniem w ramach teorii tożsamości społecznej jest to, że identyfikacja organizacyjna sprzyja motywacji jednostek do angażowania się w działania zorientowane na grupę [26]. Pracownicy silnie identyfikujący się z innymi pracownikami są wewnętrznie zmotywowani do pomagania im [9] i są bardziej skłonni wykazywać zachowania obywatelskie. Zachowania te skutecznie przyczyniają się do sukcesu i funkcjonowania grupy; jednakże są kosztowne dla poszczególnego pracownika. Jeśli pracownicy angażują się w OCB, takie jak przejmowanie większych obciążeń pracy lub wspieranie kolegów z zespołu, prawdopodobnie pomagają organizacji działać lepiej. Jednakże ci pracownicy będą mieli mniej czasu i zasobów na skupienie się na własnych interesach. Pracownicy silnie identyfikujący się z organizacją odczuwają również silne powiązanie z grupą. Jeśli grupa osiąga dobre wyniki, będzie to pozytywnie odbijało się także na nich. Dlatego pracownicy silnie zidentyfikowani powinni być szczególnie zmotywowani do angażowania się w zachowania obywatelskie zorientowane na grupę [59]. Proponuję więc postawienie następującej hipotezy:

Hipoteza H3: Występuje pozytywna zależność między identyfikacją pracowników z organizacją a zachowaniami obywatelskimi

Współpracujące osoby z różnym obszarem wykształcenia, poziomem wiedzy, zdolności, różnicami poznawczymi mogą mieć trudności z uzgodnieniem swoich perspektyw, co może prowadzić do frustracji w pracy zespołowej. Identyfikacja pracowników z organizacją może pełnić rolę kluczowego mediatora, transformując potencjalne wyzwania związane z różnorodnością w pozytywne wyniki [52]. Identyfikacja z organizacją może łagodzić potencjalnie negatywne efekty kategoryzacji społecznej wynikające ze zróżnicowania, zmniejszając skupienie na negatywnym ocenianiu „innych”,

różniących się od siebie i podkreślając zamiast tego inkluzywną, wspólną tożsamość zbiorową [30]. W ten sposób różnice między członkami grupy, zamiast stanowić źródło podziału i zagrożenia, zaczynają definiować tożsamość zespołu [33]. Na poparcie tego badania empiryczne wykazały, że silna tożsamość zbiorowa kieruje członków zespołu w stronę dążenia do celów zbiorowych (a nie indywidualnych) [15], generując bardziej kooperacyjne zachowania w pracy [17] i motywując członków do działania na rzecz ich wspólnej przynależności grupowej [7]. Silna tożsamość zbiorowa pozwala zespołowi stać się „czymś więcej niż sumą jego części” [65]. Gdy pracownicy silnie identyfikują się z organizacją, mogą lepiej doceniać i wykorzystywać różnorodność jako atut, co sprzyja zachowaniom obywatelskim, takim jak współpraca, innowacyjność w działaniu i wsparcie dla kolegów [52]. Ponadto silna identyfikacja z organizacją może promować poczucie jedności i wspólnego celu wśród różnorodnych pracowników, co dodatkowo wzmacnia pozytywne zachowania obywatelskie [30]. Dlatego też można przypuszczać, że:

Hipoteza H4: Identyfikacja pracowników z organizacją mediuje relację między różnorodnością związaną z pracą a zachowaniami obywatelskimi

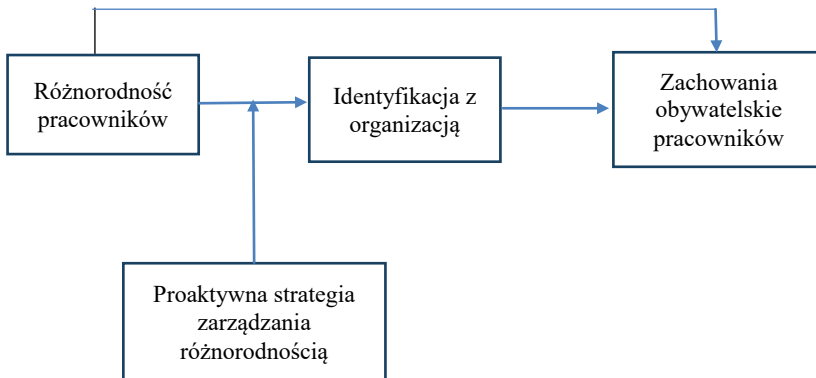
Zarządzanie różnorodnością może pełnić kluczową rolę w moderowaniu wpływu różnorodności związanej z pracą na identyfikację pracowników z organizacją. Efektywne strategie zarządzania różnorodnością, takie jak szkolenia w zakresie świadomości kulturowej, polityki inkluzywności czy tworzenie grup wsparcia, mogą pomóc w zbudowaniu pozytywnego środowiska pracy, gdzie różnorodność jest ceniona i respektowana. W takim środowisku pracownicy z różnego tła mogą czuć się bardziej zaangażowani i identyfikować się z organizacją, co sprzyja lepszemu funkcjonowaniu całej organizacji [38]. Ely i Thomas [19] uważają, że chociaż różne strategie zarządzania różnorodnością mogą być wykorzystane do skutecznego zróżnicowania personelu, tylko ich integracja i perspektywa uczenia się (czyli proaktywna strategia) zapewniły kulturę niezbędną dla trwałych korzyści. Perspektywa uczenia się jest głównie związana z aktywnymi inicjatywami strategicznymi. Organizacje, które przyjmują tę perspektywę, często są wczesnymi implementerami polityk różnorodności. Te polityki mają na celu pielęgnowanie jednorodności i różnorodności oraz adresowanie kluczowych kompetencji związanych z różnorodnością a ważnych dla organizacji. Perspektywa uczenia się, właściwa dla strategii proaktywnej, jest niezbędna do wytworzenia poczucia podobieństwa wśród grup przyzwyczajonych do różnic [14]. Taka strategia pozwala na balansowanie potrzeb przynależności i unikalności [6]. Dlatego też postawiono następującą hipotezę:

Hipoteza H5: Proaktywna strategia zarządzania różnorodnością moderuje zależność między różnorodnością a identyfikacją z organizacją

Biorąc pod uwagę hipotezę o mediacji, postawiono także hipotezę dotyczącą moderowanej mediacji:

Hipoteza H6: Zarządzanie różnorodnością wzmacnia mediujący efekt identyfikacji pracownika z zespołem w relacji między postrzeganą różnorodnością a zachowaniami obywatelskimi

Omawiane zależności zaprezentowano na poniższym schemacie.

Rysunek 1. Model badawczy

Źródło: Opracowanie własne

Dyskusja oraz implikacje teoretyczne

Skuteczne zarządzanie organizacją, w której występuje różnorodność możliwa do uszeregowania według różnych kryteriów, może wymagać podjęcia działań strategicznych opierających się na indywidualnych założeniach, co pociąga za sobą różne konsekwencje [23]. Oznacza to, że zarządzanie różnorodnością jest złożonym i wielowymiarowym wyzwaniem, które wymaga strategicznego podejścia i zaangażowania na wszystkich poziomach organizacji. Sukces w zarządzaniu różnorodnością nie leży wyłącznie w rekrutacji różnorodnego personelu, ale również w tworzeniu kultury organizacyjnej, która wspiera, integruje i wykorzystuje rodzaje różnorodność na korzyść całej organizacji.

Kluczowe wyniki i implikacje teoretyczne przedstawionych rozważań są wielowymiarowe i złożone, co wskazuje na potrzebę prowadzenia dalszych analiz i badań w celu co raz lepszego zrozumienia tej dynamiki w kontekście strategicznego zarządzania zasobami ludzkimi. Przedstawiane w literaturze dotychczasowe badania wskazują, że różnorodność pracowników związana z pracą może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki dla organizacyjnych zachowań obywatelskich. To sugeruje, że organizacje powinny być świadome potencjalnych konfliktów wynikających z różnorodności i dążyć do tworzenia środowiska pracy, które promuje współpracę i wzajemne zrozumienie. Warto zauważyć również, iż identyfikacja z organizacją wyłania się jako kluczowy mediator między różnorodnością a zachowaniami obywatelskimi. Wskazuje to, że organizacje mogą wspierać pozytywne postawy i zachowania pracowników

poprzez kształtowanie silnej identyfikacji z organizacją. Powyższe rozważania pokazują także, iż kluczową rolę dla możliwości wystąpienia korzyści z różnorodności jest zarządzanie różnorodnością. Zaproponowano, aby zbadać rolę proaktywnego podejścia do zarządzania różnorodnością dla kształtowania relacji między różnorodnością a zachowaniami obywatelskimi.

Implikacje praktyczne

Przedstawione rozważania mają także znaczące implikacje dla praktyki zarządzania zasobami ludzkimi. Sugerują one, że organizacje powinny nie tylko koncentrować się na rekrutacji różnorodnego personelu, ale również na rozwijaniu strategii, które wspierają integrację i pełne wykorzystanie potencjału różnorodności. Obejmuje to tworzenie środowiska pracy, które jest otwarte na różnorodność, promuje szacunek i równość, a także rozwija umiejętności niezbędne do efektywnej pracy w różnorodnych zespołach. Warty uwagi wydaje się również wskazanie na wykorzystanie różnorodności pracowników przy podziale zadań w organizacji. Daje to menadżerom liniowym narzędzie do maksymalnego wykorzystania potencjału drzemiącego w podległych pracownikach przy jednoczesnym stymulowaniu ich do zachowań obywatelskich, takich jak dzielenie się wiedzą i doświadczeniem.

Działania organizacji powinny skupić się na identyfikowaniu konkretnych strategii i praktyk, które efektywnie promują pozytywne aspekty różnorodności i wzmacniają identyfikację pracowników z organizacją. Szczególną uwagę należy zwrócić na rozwijanie umiejętności interpersonalnych, które umożliwiają skuteczną komunikację i współpracę w różnorodnych zespołach, a także na tworzenie kultury organizacyjnej, która wspiera różnorodność i inkluzywność. Ważne jest również, aby organizacje kontynuowały monitorowanie i ocenę skuteczności wdrożonych strategii w celu dostosowywania ich do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Poprzez ciągłe uczenie się i adaptację można skutecznie zarządzać różnorodnością i wykorzystywać jej pełny potencjał w celu osiągnięcia trwałego sukcesu organizacji.

Kierunki przyszłych badań

Naturalnym następnym krokiem w rozwoju zrozumienia przedstawionych zależności byłoby przeprowadzenie badań empirycznych pozwalających na zweryfikowanie postawionych hipotez. W tym celu proponuję rozważyć dwa podejścia do badania różnorodności korespondujące z dwoma jej rodzajami – obiektywne miary dla płytkiej różnorodności oraz badania percepcji dla badania różnorodności głębokiej. Różnorodność na poziomie płytkim można mierzyć zgodnie z sugestią Harrisona i Klein [24], którzy proponują, żeby operacjonalizacja miary różnorodności była określona przez

jej konceptualizację. Różnorodność może być pojmowana w kategoriach nierówności (disparity), zróżnicowania (variety) i rozdzielania (separation). Pierwsze dwa koncepty odnoszą się do kompozycyjnych różnic w zasobach (separation) lub istotnych doświadczeniach (variety), natomiast ostatni opisuje procesy dyferencjacji w zbiorowych jednostkach ze względu na procesy kategoryzacji społecznej (separation). Różnorodność mierzy się odpowiednio jako (1) współczynnik zmienności, (2) indeks Blau'a bądź indeks Teachmana oraz (3) odchylenie standardowe. Z kolei postrzeganą różnorodność można mierzyć na trzy sposoby w zależności od jej typu. Po pierwsze, postrzegana różnorodność od jednostki względem zespołu, odnosi się do stopnia, w jakim poszczególni członkowie postrzegają siebie jako różnych od swojej jednostki. To podejście podkreśla procesy i wyniki związane z doświadczeniem osób w grupie, które są ograniczone przez ich widzenie i rozumienie własnej pozycji w grupie w stosunku do innych członków. Drugi rodzaj różnorodności to postrzeganie podziału na podgrupy. W zrozumieniu efektów postrzeganych podziałów na podgrupy najczęściej przywoływana jest teoria linii podziału (faultline). Ten nurt badawczy bada efekty dopasowania wielu atrybutów różnorodności do (hipotetycznych) jednorodnych podgrup w zespołach. Ostatni typ to różnorodność zespołu jako całości, innymi słowy postrzegana heterogeniczność grupy. Odnosi się do stopnia, w jakim członkowie postrzegają swoją grupę jako złożoną z osób różnych od siebie pod pewnym atrybutem [60].

Jak wskazują wyniki badań przeprowadzonych przez Yadav i Lenka [71], różnorodność dotycząca aspektów związanych z pracą była badana głównie w przemyśle wysokich technologii, sektorze informatycznym, produkcyjnym, bankowości czy też w szkołach wyższych. Cytowani autorzy proponują, aby rozszerzyć badania o inne sektory. Współczesne firmy działające w każdej branży mierzą się z różnorodnymi oczekiwaniami klientów w zakresie jakości oraz komplementarności oferowanych produktów i usług, ale także muszą sprostać ciągle zmieniającym się wymaganiom stawianym przez klientów w zakresie ich profesjonalnej obsługi i serwisu. Nie bez znaczenia więc dla efektywności działań pozostaje współpraca pomiędzy pracownikami, a także chęć pracowników do stałej wymiany doświadczeń i informacji popartych różnymi punktami widzenia, które wynikają z ich różnorodnych: doświadczeń, światopoglądów, charakterów czy reprezentowanych kultur. To wszystko sprawia, że zjawiska różnorodności i zarządzania nią są specyficzne i wymagają podjęcia odrębnych badań.

Bibliografia

- [1] Ahonen, P., Tienari, J., Meriläinen, S., & Pullen, A. (2014). Hidden contexts and invisible power relations: A Foucauldian reading of diversity research. *Human Relations*, 67(3), 263–286, <https://doi.org/10.1177/0018726713491772>
- [2] Al-Ahmadi, A. T., & Mahran, S. M. (2021). Organizational Citizenship Behavior and Job Satisfaction from The Nurses' Perspective. *Evidence-Based Nursing Research*, 4(1), <https://doi.org/10.47104/ebnrojs3.v4i1.230>

- [3] Allen, R. S., Dawson, G., Wheatley, K., & White, C. S. (2007). Perceived diversity and organizational performance. *Employee Relations*, 30(1), 20–33, <https://doi.org/10.1108/01425450810835392>
- [4] Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20, <https://doi.org/10.2307/258189>
- [5] Ashforth, B. E., Harrison, S. H., & Corley, K. G. (2008). Identification in Organizations: An Examination of Four Fundamental Questions. *Journal of Management*, 34(3), 325–374, <https://doi.org/10.1177/0149206308316059>
- [6] Ashikali, T., Groeneveld, S., & Kuipers, B. (2021). The Role of Inclusive Leadership in Supporting an Inclusive Climate in Diverse Public Sector Teams. *Review of Public Personnel Administration*, 41(3), 497–519, <https://doi.org/10.1177/0734371X19899722>
- [7] Bergami, M., & Bagozzi, R. P. (2000). Self-categorization, affective commitment and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the organization. *British Journal of Social Psychology*, 39(4), 555–577, <https://doi.org/10.1348/014466600164633>
- [8] Bergeron, D. M. (2007). The potential paradox of organizational citizenship behavior: Good citizens at what cost? *Academy of Management Review*, 32(4), 1078–1095, <https://doi.org/10.5465/amr.2007.26585791>
- [9] Blader, S. L., & Tyler, T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: Linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extrarole behavior. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 445–464, <https://doi.org/10.1037/a0013935>
- [10] Blader, S. L., Patil, S., & Packer, D. J. (2017). Organizational identification and workplace behavior: More than meets the eye. *Research in Organizational Behavior*, 37, 19–34, <https://doi.org/10.1016/j.riob.2017.09.001>
- [11] Brewer, M. B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86(2), 307–324, <https://doi.org/10.1037/0033-2909.86.2.307>
- [12] Byrne, D. (1971) *The Attraction Paradigm*. Academic Press, New York
- [13] Chi, N. W., Huang, Y. M., & Lin, S. C. (2009). A double-edged sword? exploring the curvilinear relationship between organizational tenure diversity and team innovation: The moderating role of team-oriented HR practices. *Group and Organization Management*, 34(6), <https://doi.org/10.1177/1059601109350985>
- [14] Dass, P., & Parker, B. (1999). Strategies for managing human resource diversity: From resistance to learning. *Academy of Management Perspectives*, 13(2), 68–80, <https://doi.org/10.5465/ame.1999.1899550>
- [15] Dietz, B., van Knippenberg, D., Hirst, G., & Restubog, S. L. D. (2015). Outperforming whom? A multilevel study of performance-prove goal orientation, performance, and the moderating role of shared team identification. *Journal of Applied Psychology*, 100(6), 1811–1824, <https://doi.org/10.1037/a0038888>
- [16] Dukerich, J. M., Golden, B. R., & Shortell, S. M. (2002). Beauty is in the Eye of the Beholder: The Impact of Organizational Identification, Identity, and Image on the Cooperative Behaviors of Physicians. *Administrative Science Quarterly*, 47(3), 507–533, <https://doi.org/10.2307/3094849>
- [17] Eckel, C. C., & Grossman, P. J. (2005). Managing diversity by creating team identity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 58(3), 371–392, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2004.01.003>
- [18] Edwards, M. R., & Peccei, R. (2007). Organizational identification: Development and testing of a conceptually grounded measure. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(1), 25–57, <https://doi.org/10.1080/13594320601088195>

- [19] Ely, R. J., & Thomas, D. A. (2001). Cultural Diversity at Work: The Effects of Diversity Perspectives on Work Group Processes and Outcomes. *Administrative Science Quarterly*, 46(2), 229–273, <https://doi.org/10.2307/2667087>
- [20] Etzioni, A. (1964) *Modern Organizations*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- [21] Finch, D. J., Abeza, G., O'Reilly, N., & Hillenbrand, C. (2018). Organizational identification and independent sales contractor performance in professional services. *Journal of Services Marketing*, 32(4), 373–386, <https://doi.org/10.1108/JSM-07-2016-0278>
- [22] Giessner, S. R., Ullrich, J., & van Dick, R. (2011). Social Identity and Corporate Mergers. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 333–345, <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00357.x>
- [23] Gross-Golacka, E. (2018). Zarządzanie różnorodnością. W kierunku zróżnicowanych zasobów ludzkich w organizacji, Difin, Warszawa
- [24] Harrison, D. A., & Klein, K. J. (2007). What's the difference? diversity constructs as separation, variety, or disparity in organizations. *Academy of Management Review*, 32(4), 1199–1228, <https://doi.org/10.5465/amr.2007.26586096>
- [25] Harush, R., Loewenstein, J., Klang, M., & Rubin, M. (2022). My Department or My Company? Group Status, Identity Configurations, and Citizenship Behaviors. *Group & Organization Management*, <https://doi.org/10.1177/10596011221121463>
- [26] Haslam SA (2004) *Psychology in Organizations: The Social Identity Approach*. London: SAGE
- [27] Hentschel, T., Shemla, M., Wegge, J., & Kearney, E. (2013). Perceived Diversity and Team Functioning. *Small Group Research*, 44(1), 33–61, <https://doi.org/10.1177/1046496412470725>
- [28] Hobman, E. V., Bordia, P., & Gallois, C. (2004). Perceived dissimilarity and work group involvement: The moderating effects of group openness to diversity. *Group and Organization Management*, 29(5), <https://doi.org/10.1177/1059601103254269>
- [29] Holvino, E., & Kamp, A. (2009). Diversity management: Are we moving in the right direction? Reflections from both sides of the North Atlantic. *Scandinavian Journal of Management*, 25(4), 395–403, <https://doi.org/10.1016/j.scaman.2009.09.005>
- [30] Homan, A. C., Hollenbeck, J. R., Humphrey, S. E., Knippenberg, D. Van, Ilgen, D. R., & Van Kleef, G. A. (2008). Facing Differences With an Open Mind: Openness to Experience, Salience of Intragroup Differences, and Performance of Diverse Work Groups. *Academy of Management Journal*, 51(6), 1204–1222, <https://doi.org/10.5465/amj.2008.35732995>
- [31] Horwitz, S. K., & Horwitz, I. B. (2007). The Effects of Team Diversity on Team Outcomes: A Meta-Analytic Review of Team Demography. *Journal of Management*, 33(6), 987–1015, <https://doi.org/10.1177/0149206307308587>
- [32] Jehn, K. A., Northcraft, G. B., & Neale, M. A. (1999). Why Differences Make a Difference: A Field Study of Diversity, Conflict and Performance in Workgroups. *Administrative Science Quarterly*, 44(4), 741–763, <https://doi.org/10.2307/2667054>
- [33] Jetten, J., Postmes, T., & McAuliffe, B. J. (2002). 'We're all individuals': group norms of individualism and collectivism, levels of identification and identity threat. *European Journal of Social Psychology*, 32(2), 189–207, <https://doi.org/10.1002/ejsp.65>
- [34] Johnson, A., Nguyen, H., Groth, M., & White, L. (2018). Reaping the Rewards of Functional Diversity in Healthcare Teams: Why Team Processes Improve Performance. *Group & Organization Management*, 43(3), 440–474, <https://doi.org/10.1177/1059601118769192>
- [35] Junker, N. M., van Dick, R., Häusser, J. A., Ellwart, T., & Zyphur, M. J. (2022). The I and We of Team Identification: A Multilevel Study of Exhaustion and (In)congruence Among Individuals and Teams in Team Identification. *Group & Organization Management*, 47(1), 41–71, <https://doi.org/10.1177/10596011211004789>

- [36] Karambayya, R. (1990). Contextual Predictors Of Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Proceedings*, 1990(1), 221–225, <https://doi.org/10.5465/ambpp.1990.4978727>
- [37] Kochan, T., Bezrukova, K., Ely, R., Jackson, S., Joshi, A., Jehn, K., Leonard, J., Levine, D., & Thomas, D. (2003). The effects of diversity on business performance: Report of the diversity research network. *Human Resource Management*, 42(1), 3–21, <https://doi.org/10.1002/hrm.10061>
- [38] Kulik, C. T., & Roberson, L. (2008). Common Goals and Golden Opportunities: Evaluations of Diversity Education in Academic and Organizational Settings. *Academy of Management Learning & Education*, 7(3), 309–331, <https://doi.org/10.5465/amle.2008.34251670>
- [39] Kundu, S. C., Mor, A., Bansal, J., & Kumar, S. (2019). Diversity-focused HR practices and perceived firm performance: mediating role of procedural justice. *Journal of Asia Business Studies*, 13(2), 214–239, <https://doi.org/10.1108/JABS-02-2018-0032>
- [40] Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103–123, <https://doi.org/10.1002/job.4030130202>
- [41] Milliken, F. J., & Martins, L. L. (1996). Searching for Common Threads: Understanding the Multiple Effects of Diversity in Organizational Groups. *Academy of Management Review*, 21(2), 402–433, <https://doi.org/10.5465/amr.1996.9605060217>
- [42] Mohammed, S., & Angell, L. C. (2004). Surface- and deep-level diversity in workgroups: examining the moderating effects of team orientation and team process on relationship conflict. *Journal of Organizational Behavior*, 25(8), 1015–1039, <https://doi.org/10.1002/job.293>
- [43] Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington Books/DC Heath and Com. Human Performance, 10(2)
- [44] Organ, D. W. (2018). Organizational citizenship behavior: Recent trends and developments. In *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* (Vol. 5), <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104536>
- [45] Organ, D. W., & Konovsky, M. (1989). Cognitive versus affective determinants of organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Psychology*, 74(1), 157–164, <https://doi.org/10.1037/0021-9010.74.1.157>
- [46] Pelled, L. H. (1996). Demographic Diversity, Conflict, and Work Group Outcomes: An Intervening Process Theory. *Organization Science*, 7(6), 615–631, <https://doi.org/10.1287/orsc.7.6.615>
- [47] Pelled, L. H., Eisenhardt, K. M., & Xin, K. R. (1999). Exploring the Black Box: An Analysis of Work Group Diversity, Conflict and Performance. *Administrative Science Quarterly*, 44(1), 1–28, <https://doi.org/10.2307/2667029>
- [48] Piwowar-Sulej, K., Wawak, S., Tyrańska, M., Zakrzewska, M., Jarosz, S., & Sołtysik, M. (2023). Research trends in human resource management. A text-mining-based literature review. *International Journal of Manpower*, 44(1), 176–196, <https://doi.org/10.1108/IJM-03-2021-0183>
- [49] Podsakoff, P. M., Ahearne, M., & MacKenzie, S. B. (1997). Organizational citizenship behavior and the quantity and quality of work group performance. *Journal of Applied Psychology*, 82(2), 262–270, <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.2.262>
- [50] Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. *Journal of Management*, 26(3), 513–563, <https://doi.org/10.1177/014920630002600307>
- [51] Podsakoff, P. M., & MacKenzie, S. B. (1994). Organizational Citizenship Behaviors and Sales Unit Effectiveness. *Journal of Marketing Research*, 31(3), <https://doi.org/10.2307/3152222>

- [52] Roberge, M.-É., & van Dick, R. (2010). Recognizing the benefits of diversity: When and how does diversity increase group performance? *Human Resource Management Review*, 20(4), 295–308, <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2009.09.002>
- [53] Roberson, L., Deitch, E. A., Brief, A. P., & Block, C. J. (2003). Stereotype threat and feedback seeking in the workplace. *Journal of Vocational Behavior*, 62(1), 176–188, [https://doi.org/10.1016/S0001-8791\(02\)00056-8](https://doi.org/10.1016/S0001-8791(02)00056-8)
- [54] Roberson, Q. M. (2019). Diversity in the Workplace: A Review, Synthesis, and Future Research Agenda. In *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* (Vol. 6), <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012218-015243>
- [55] Roberson, Q., Ryan, A. M., & Ragins, B. R. (2017). The evolution and future of diversity at work. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 483–499, <https://doi.org/10.1037/apl0000161>
- [56] Sanchez, J. I., & Brock, P. (1996). Research Notes. Outcomes Of Perceived Discrimination Among Hispanic Employees: Is Diversity Management A Luxury Or A Necessity?, *Academy of Management Journal*, 39(3), 704–719, <https://doi.org/10.2307/256660>
- [57] Schaubroeck, J., & Lam, S. S. K. (2002). How Similarity To Peers And Supervisor Influences Organizational Advancement In Different Cultures. *Academy of Management Journal*, 45(6), 1120–1136, <https://doi.org/10.2307/3069428>
- [58] Schubert, T., & Tavassoli, S. (2020). Product innovation and educational diversity in top and middle management teams. *Academy of Management Journal*, 63(1), <https://doi.org/10.5465/amj.2017.0741>
- [59] Schuh, S. C., Van Quaquebeke, N., Göritz, A. S., Xin, K. R., De Cremer, D., & van Dick, R. (2016). Mixed feelings, mixed blessing? How ambivalence in organizational identification relates to employees' regulatory focus and citizenship behaviors. *Human Relations*, 69(12), 2224–2249, <https://doi.org/10.1177/0018726716639117>
- [60] Shemla, M., Meyer, B., Greer, L., & Jehn, K. A. (2014). A review of perceived diversity in teams: Does how members perceive their team's composition affect team processes and outcomes? *Journal of Organizational Behavior*, 37(S1), <https://doi.org/10.1002/job.1957>
- [61] Shen, J., D'Netto, B., & Tang, J. (2010). Effects of human resource diversity management on organizational citizen behaviour in the Chinese context. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(12), 2156–2172, <https://doi.org/10.1080/09585192.2010.509622>
- [62] Simons, T., Pelled, L. H., & Smith, K. A. (1999). Making Use of Difference: Diversity, Debate, and Decision Comprehensiveness in Top Management Teams. *Academy of Management Journal*, 42(6), 662–673, <https://doi.org/10.5465/256987>
- [63] Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178, <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202>
- [64] Tsui, A. S., Egan, T. D., & III, C. A. O. (1992). Being Different: Relational Demography and Organizational Attachment. *Administrative Science Quarterly*, 37(4), 549, <https://doi.org/10.2307/2393472>
- [65] van Veelen, R., & Ufkes, E. G. (2019). Teaming Up or Down? A Multisource Study on the Role of Team Identification and Learning in the Team Diversity–Performance Link. *Group & Organization Management*, 44(1), 38–71, <https://doi.org/10.1177/1059601117750532>
- [66] Walz, S. M., & Niehoff, B. P. (1996). Organizational Citizenship Behaviors And Their Effect On Organizational Effectiveness In Limited-Menu Restaurants. *Academy of Management Proceedings*, 1996(1), 307–311, <https://doi.org/10.5465/ambpp.1996.4980770>
- [67] Webber, S. S., & Donahue, L. M. (2001). Impact of highly and less job-related diversity on work group cohesion and performance: a meta-analysis. *Journal of Management*, 27(2), 141–162, <https://doi.org/10.1177/014920630102700202>

- [68] Weisman, H., Wu, C.-H., Yoshikawa, K., & Lee, H.-J. (2023). Antecedents of Organizational Identification: A Review and Agenda for Future Research. *Journal of Management*, 49(6), 2030–2061, <https://doi.org/10.1177/01492063221140049>
- [69] Wu, C.-H., Liu, J., Kwan, H. K., & Lee, C. (2016). Why and when workplace ostracism inhibits organizational citizenship behaviors: An organizational identification perspective. *Journal of Applied Psychology*, 101(3), 362–378, <https://doi.org/10.1037/apl0000063>
- [70] Wu, C.-H., Weisman, H., Yoshikawa, K., & Lee, H.-J. (2021). Organizational identification. In V. I. Sessa & N. A. Bowling (Eds.), *Essentials of job attitudes and other workplace psychological constructs*, 71–98
- [71] Yadav, S., & Lenka, U. (2020). Diversity management: a systematic review. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 39(8), 901–929, <https://doi.org/10.1108/EDI-07-2019-0197>

Julia Młynek

Paweł Ciechanowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów

julia.mlynek@student.uwm.edu.pl

pawel.ciechanowski@student.uwm.edu.pl

Opiekun koła: dr Karol Wojtowicz

TRANSHUMANIZM JAKO NOWY NURT SPOŁECZNO-EKONOMICZNY

Wstęp

Transhumanizm jako nowy potencjał ewolucyjny problematyzuje jednocześnie rozumienie istot ludzkich w dobie postępu biotechnologicznego. Modyfikacja i ulepszanie technologiczne jest ważnym pojęciem w kontekście transhumanizmu. Porusza kwestie nie tylko związane z technologią, ale także skłania do refleksji w odniesieniu do norm etycznych, jak i kwestii społecznych, mających odzwierciedlenie w społeczeństwie. Cele dotyczące transhumanizmu to przede wszystkim przedłużenie życia, ulepszenie ciała oraz zwiększanie wydajności funkcjonowania organizmu. Zakłada, iż obecny gatunek człowieka jest tylko formą przejściową, a końcowym stadium rozwoju ma stać się postczłowiekiem. Problem, którego dotyczy transhumanizm, to niewidzialna dotąd granica pomiędzy człowiekiem a postczłowiekiem. Możliwa akceptacja przez społeczeństwo w przyszłości zmian genetycznych organizmu ludzkiego określona może zostać „końcem *homo sapiens*” a początkiem całkiem „nowego bytu”.

Refleksje etyczne nad transhumanizmem

Termin transhumanizm miał swoje początki już w latach 50. XX wieku, wówczas został spopularyzowany przez angielskiego filozofa Juliana Huxleya, który w tamtym okresie uważał, że instytucje społeczne mogą zastąpić ludzką ewolucję. W latach 80. natomiast powstały nowe organizacje, które rozpowszechniły technologie w kontekście przedłużenia ludzkiego życia, a dekadę później nowa doktryna o nazwie „ek-

tropianizm” zapoczątkowała nurt mówiący o pokonywaniu ludzkich barier dzięki technologii. Wraz z rozwojem tychże idei istotną rolę odgrywały kwestie etyczne. Wiele kontrowersyjnych badań naukowych posiada swoich zwolenników, a także ich krytyków. Przykładowo pierwsze zapłodnienie metodą in-vitro z 1978 roku również wywołało międzynarodową dyskusję o wadach i zaletach tego procesu biologicznego. Świat, dzieląc się na dwie części, wywołał chaos, w którym ludzie dyskutowali ze sobą, próbując przekonać siebie nawzajem o racji swoich poglądów. Transhumanizm również jest jednym z prowodyrów międzynarodowego chaosu dotyczącego rozumienia ruchu z etycznego punktu widzenia, który trwa do dziś. Amerykański naukowiec Francis Fukuyama wyraził zdanie w jednej z publikacji, gdzie nazwał transhumanizm „najniebezpieczniejszą ideą świata”. Jego obawą było to, iż technologia poszerzy nierówności społeczne i gospodarcze¹.

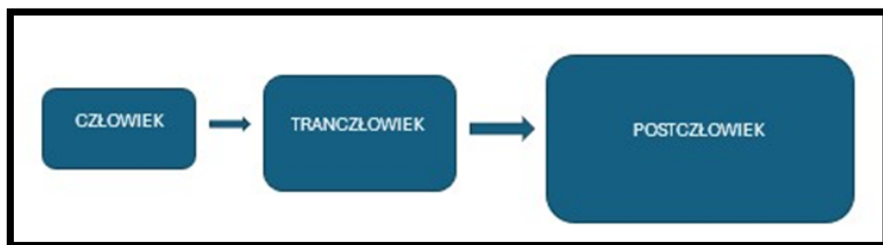
Kwestia nierówności społecznych dotyczy przede wszystkim dostępności do innowacyjnych urządzeń konkretnych grup społecznych oraz kosztów, jakie trzeba ponieść, by je sfinalizować. Przykładem może być zakup protezy nogi dla starszej osoby, której ceny oczywiście w zależności od wielu czynników np. wymagań pacjenta, kształtują się między 15 a 25 tysięcy złotych. Na rynku można znaleźć protezę nawet o 5 tys. zł tańszą, ale również o ponad 150 tys. droższą (jeśli osoba potrzebuje dodatkowo np. kolana elektronicznego). Przypadek ten jest tylko „obrazem” pokazującym, jak kosztownym jest posiadanie dodatkowych lub zastępujących podstawowe narządy urządzeń. Niepełnosprawne osoby starsze otrzymujące emeryturę czy niepełnosprawne osoby otrzymujące rentę nie byłyby w stanie sfinalizować zakupu tego sprzętu. W takiej sytuacji z pomocą przychodzi państwo, które przez odpowiednią redystrybucję dochodów może wesprzeć osoby potrzebujące poprzez dofinansowania do zakupu protezy kończyny. Przykład ten pokazuje, jak kosztowny jest zakup protezy, osoby nieposiadające wystarczającej kwoty i spełniające określone wymogi są wspierane przez państwo, co wyrównuje w tej sytuacji kwestie dysproporcji społecznych. Jednak jaką pomoc otrzymałaby osoba, która minimalnie odstaje od wyznaczonych przez biurokrację rządową kryteriów?

Wprowadzenie zaawansowanych technologii do ludzkiego ciała dotyczy również kwestii samej tożsamości człowieka. Człowiek według Słownika Języka Polskiego² to „istota żywa, która wyróżnia się najwyższym stopniem rozwoju psychiki i życia społecznego”. Natomiast jeśli chodzi o definicję transczłowieka, można doszukać się kilkudziesięciu wyjaśnień tego terminu. Według Rogalskiej-Marasińskiej [8] transczłowiek to istota całkowicie materialna, której nie dotyczą typowe dla materii zmiany np. upływ czasu. Natomiast według Klichowskiego [5] transczłowiek to „cyborg przejściowy – obiekt procesu odczłowieczania”, który jest etapem po człowieku, a ostateczną wersją

¹ Ostberg, R. 2024. Transhumanizm. Encyklopedia Britannica. Pobrane z: <https://www.britannica.com/topic/transhumanism> (dostęp: 21.04.2024).

² <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 23.04.2024)

człowieka będzie cyborg ostateczny, czyli postczłowiek (rys. 1). Dwie powyższe definicje sugerują, iż nie każdy naukowiec termin *transhuman* rozumie w ten sam sposób. Dlatego ustalając granice między człowiekiem a transczłowiekiem, należy postawić pytanie, gdzie dokładnie kończy się człowieczeństwo, a zaczyna technologia?

Rys. 1. Etapy w procesie tranhumanizmu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Klichowski M. 2014. *Narodziny cyborgizacji. Nowa eugenika tranhuamanizm i zmierzch edukacji.*

Koncepcja natury a transhumanizm to jedno z zagadnień, które w artykułach jest omawiane na wiele sposobów, a co za tym idzie, dotyczy problemu nie tylko etycznego, ale i biologicznego. Natura ludzka jest zagadnieniem, z którym uczeni zmagają się od najdawniejszych czasów. W kontekście biologicznych i zakorzenionych uwarunkowań natura jest wrodzoną cechą biologiczną, która powoduje przetrwanie genów i składa się z zakodowanych w genach elementów behawioralnych. Kolejnym poglądem na naturę ludzką formułuje socjobiologia, która mówi o pierwotnie wykształconych cechach gatunku, a nie konkretnej jednostki, a zatem o tym, iż ludzka natura nie jest uwarunkowana biologicznie. Pierwszy nurt nie jest zgodny co do płynnej relacji – technologia – człowiek. Sfera biologiczna odgrywa bardzo istotną rolę w życiu człowieka, a zatem jakakolwiek ingerencja w ludzkie ciało postrzegana jest jako dewiacja³. Natomiast drugi nurt umożliwia ingerencję technologii w ludzkie ciało. Koncepcja podkreśla niekompletność człowieka co do cech kluczowych, dlatego istotnym według niej jest ulepszenie kondycji organizmu. Dwa odmienne nurty przedstawiają dwa skrajne stanowiska w zakresie transhumanizmu, jednak każdy człowiek sam musi ustosunkować się do tematu i ustalić, z którą z koncepcji się zgadza. Dążenie do doskonałości poprzez poprawę ludzkiego ciała i umysłu otwiera wiele możliwości, ale także stawia wiele pytań dotyczących moralności, wartości oraz szeroko rozumianych kwestii etycznych [9].

³ Dewiacja – silne odchylenie od norm i wartości działania społecznego, znaczne naruszenie równowagi.

Novus rex, nova lex

W ciągu ostatnich dziesięcioleci prawo zarówno w Polsce, jak i innych krajach doświadczyło drastycznych zmian. W krótkim czasie musiało sprostać uregulowaniem zupełnie nowego, dotąd nieznanego ludzkości obszaru – świata wirtualnego. Jak się okazało, to dopiero początek wielkoskalowej nowelizacji współczesnych systemów prawnych. W obecnym wymiarze postęp nie dotyczy już tylko otoczenia człowieka, lecz także niego samego. Coraz większa ingerencja w ludzki organizm tworzy potrzebę do rewitalizacji obowiązującego prawa oraz usankcjonowania nowych technologii. Udoskonalenie ludzkiego organizmu bezpośrednio związane z transhumanizmem, będące niegdyś utopijną wizją, dzisiaj staje się ważną gałęzią prawodawstwa. W tytułowej paremii „Nowym królem” przy zaistniałych realiach nie jest osoba, lecz zjawisko, a mianowicie postęp technologiczny człowieka, który jest kluczowym czynnikiem tworzącym i zmieniającym prawo.

Implementacja technologii w ludzki organizm od wieków była przedmiotem badań i rozważań. Świadczyć może o tym między innymi obecność tego wątku w mitologii greckiej – Dedal pragnie usprawnić ciało, doczepiając do niego skrzydła. W obecnych czasach człowiek ma do dyspozycji znacznie bardziej zaawansowane technologicznie urządzenia, m. in. protezy skomunikowane z systemem nerwowym⁴, implanty soczewkowe korygujące astygmatyzm czy też wyposażone w filtr promieni UV⁵. Nowe technologie stwarzają osobom niepełnosprawnym warunki do prowadzenia godnego życia, a nawet niekiedy oferują większą sprawność w porównaniu do osób zdrowych. Stało się to przedmiotem prawa sportowego, aby zagwarantować warunki „fair play” w profesjonalnych zawodach sportowych. Kazus południowoafrykańskiego, niepełnosprawnego atlety Oscara Pistoriusa jest jednym z pierwszych dotyczących technologicznie zmodyfikowanego człowieka. Pistorius uprawiał zawodo sport z wykorzystaniem zaawansowanych biomedycznie protez opracowanych przez inżyniera Van Phillips’a oraz wyprodukowanych przez firmę Össur. Miał ambicje wystartować na Igrzyskach Olimpijskich, jednakże nie uzyskał pozwolenia od IAAF z uwagi na zatwierdzone przez Niemiecki Uniwersytet Sportowy w Kolonii badania traktujące o lepszej wydajności jego organizmu w porównaniu do innych sportowców. Odwołał się od tego wyroku do Trybunału Arbitrażowego do spraw Sportu zlokalizowanego w Szwajcarii. Ostatecznie został dopuszczony do udziału w kwalifikacjach do zawodów, gdyż naukowcy udowodnili empirycznie, że spala on podczas biegu podobną ilość energii co inni sportowcy, zatem można stwierdzić, iż jest to dla niego taki sam wysiłek. Co ważne ten werdykt nie oznacza powszechnego dopuszczenia osób niepełnosprawnych, korzystających z nowych technologii do ry-

⁴ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S266652392300096X> (dostęp: 10.05.2024).

⁵ <https://okulistykawpolsce.pl/chirurgia-zacmy-zaawansowane-technologicznie-implanty-soczewkowe/?> (dostęp: 10.05.2024).

walizacji ze zdrowymi. Każdy taki przypadek ma być rozpatrywany indywidualnie. Kazus Pistoriusa niejako wybiega poza ramy prawa sportowego, zmusił instytucje legislacyjne, by zmierzyły się z określeniem, czy technologicznie zmodyfikowany człowiek może być traktowany tak samo jak zwykły. Trwające spory podczas wydawania wyroku w sprawie lekkoatlety tylko dowodzą, jak niejednoznaczna jest ta sprawa. Czy aby na pewno w prawodawstwie, nawet tym sportowym, powinno być miejsce na niejednoznaczną interpretację?

Modyfikowanie ludzkiego organizmu nie jest związane wyłącznie z usprawnieniami fizycznymi. Wraz z postępem nauk biologicznych (m.in genetyki) sztuczny dobór cech, klonowanie organizmów, laboratoryjne tworzenie embrionów stały się rzeczywistością, a nie huxleyowską dystopią. Stwarza to możliwość udoskonalania człowieka jeszcze przed jego narodzeniem, w etapie embrionalnym. Uprzednio wspomniane zagadnienia zasadnie stały się przedmiotem regulacji prawa międzynarodowego z inicjatywy Organizacji Narodów Zjednoczonych. Tak ogromna moc sprawcza musi wiązać się odpowiedzialnym i zrównoważonym podejściem. Opracowane zostały trzy deklaracje bioetyczne: Powszechna Deklaracja w sprawie genomu ludzkiego i praw człowieka z dnia 11 listopada 1997 r., Międzynarodowa Deklaracja o danych genetycznych z 16 października 2003 r. oraz Powszechna Deklaracja w sprawie bioetyki i praw człowieka z 19 października 2005 r. Tego typu działania pozwalają utrzymać jedność legislacyjną w wymiarze międzynarodowym oraz zagwarantować godność ludzkiej istocie w obliczu postępu cywilizacyjnego [1].

Ekonomiczny przejaw idei transhumanizmu

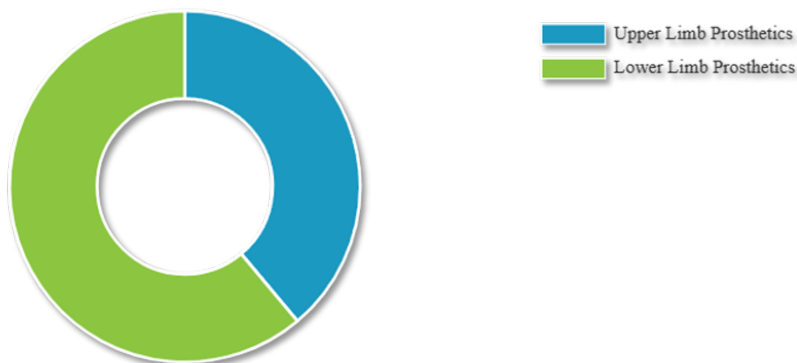
Transhumanizm nie przybiera wyłącznie formy futurystycznej idei czy też przedmiotu rozważań znamienitych filozofów, świadczy o tym między innymi fakt, iż jego pochodne stają się ważną gałęzią gospodarek światowych. Współczesne rynki zaawansowanych urządzeń biotechnologicznych sięgają bilionów dolarów. Międzynarodowe koncerny medyczne opracowują innowacyjne rozwiązania, tworząc coraz więcej segmentów tego rynku. Prognozy dla tejże branży nie pozostawiają wątpliwości, że technologizacja otoczenia człowieka, jak i jego samego postępuje.

Jednym z kluczowych fragmentów branży biotechnologicznej jest rynek protez, którego wartość wyniosła w 2022 r. 1,59 biliona dolarów amerykańskich. Oszacowany wartościowy rozmiar tego rynku w 2023 r. wynosi około 1,67 bilionów USD, a w 2030 r. może zwiększyć się do kwoty 2,44 bilionów USD. Należy jednak podkreślić, że nie jest on sterylnym bytem i różne zmienne losowe oraz tzw. „czarne łabędzie” mogą wpływać na jego ostateczną wielkość. Dla przykładu sytuacja na rynku protez w okresie pandemii COVID-19 uległa pogorszeniu z uwagi na zmniejszoną liczbę operacji amputujących. Wpłynęło to na ograniczenie liczby sprzedawanych protez, co pogorszyło wyniki

finansowe wielu przedsiębiorstw z tej branży. Głównymi czynnikami napędzającymi rynek protez są innowacje oraz zintensyfikowanie badań w tej materii⁶.

Przykładem „medycznych kamieni milowych” mogących powiększyć ten rynek jest elektroniczna skóra reagująca na ból, stworzona przez zespół badawczy na Uniwersytecie RMIT w Australii. Sztuczna skóra wykonana z silikonowej gumy ma bardzo podobne właściwości mechaniczne do prawdziwej, a zewnętrzne jej warstwy wyposażone w wielowarstwowe obwody elektroniczne posiadają czujniki reagujące na bodźce. Jak twierdzi kierownik badań Profesor Madhau Bhaskaran (2020), pozwoli to stworzyć nową generację urządzeń biomedycznych – w tym reagujących na bodźce protez [7].

Rynek protez jest nieznacznie bardziej skoncentrowany wokół kończyn dolnych (rys. 2) W świecie państw wysoko rozwiniętych przyczyną 75% amputacji kończyn dolnych jest cukrzyca i choroba tętnic obwodowych, natomiast w krajach słabo rozwiniętych amputacje są najczęściej skutkiem urazów, infekcji i nowotworów [3]. Pacjenci z cukrzycą mają 30-krotnie większe ryzyko amputacji w ciągu całego życia w porównaniu z pacjentami bez cukrzycy, co przekłada się na obciążenie ekonomiczne systemów opieki zdrowotnej w wysokości ponad 4,3 miliarda dolarów rocznych kosztów w samych Stanach Zjednoczonych [6].

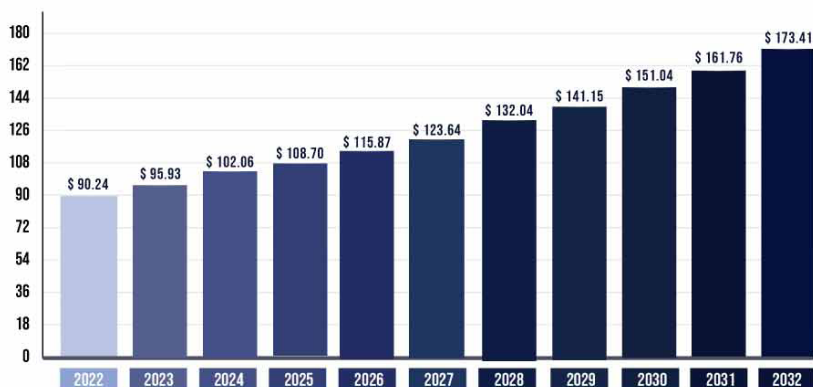
Rys. 2. Podział udziału rynkowego globalnej produkcji protez kończyn ze względu na rodzaj

Źródło: <https://www.fortunebusinessinsights.com/limb-prosthetics-market-106893> (dostęp: 11.05.2024).

Kolejną ważną odnogą branży biotechnologicznej jest rynek implantów medycznych. W 2023 r. jego wartość oscylowała na poziomie 95,93 miliardów USD i prognozuje się wzrost w roku 2032 do wartości 173,41 miliardów USD (rys. 3). Wzrost w ciągu niespełna 10 lat o około 100% wskazuje, że rynek implantów prężnie się rozwija oraz poszerza grono odbiorców⁷.

⁶ <https://www.fortunebusinessinsights.com/limb-prosthetics-market-106893> (dostęp: 11.05.2024).

⁷ <https://www.precedenceresearch.com/medical-implants-market> (dostęp: 11.05.2024).

Rys. 3. Wielkość rynku implantów medycznych od 2022 do 2032 roku (mld USD)

Źródło: <https://www.precedenceresearch.com/medical-implants-market> (dostęp: 11.05.2024).

Wynika to między innymi z postępującego starzenia się społeczeństwa nie tylko w Polsce, ale i na świecie. Według ONZ w 2022 roku około 10% populacji świata było w wieku 65 lat lub starszych, estymuje się, że liczba ta ma wzrosnąć do około 16% w 2050 r.⁸ Za sprawą udoskonalenia opieki medycznej oraz systemu świadczeń społecznych osoby starsze zgłaszają coraz większe zapotrzebowanie na implanty ortopedyczne i stomatologiczne. Ponadto w przeciągu ostatnich lat znacząco wzrosła jakość operacji chirurgicznych i zmniejszony został stopień inwazyjności niektórych zabiegów medycznych, co było dodatkową stymulantą rynku implantów. Innowacje technologiczne, takie jak druk 3D, biokompatybilne materiały czy też nanotechnologia, gwarantują systematyczny wzrost temu rynkowi.⁹ W nadchodzących latach segment implantów stomatologicznych będzie głównym „motorem napędowym” rynku implantów. Szacuje się, że co roku od 100 tys. do 300 tys. implantów dentystycznych jest umieszczanych w szczękach pacjentów w Stanach Zjednoczonych. Jest to wartość zbliżona do łącznej ilości zabiegów implikujących sztuczne biodra oraz stawy kolanowe [4].

Case study Neuralink

Projekt Neuralink, którego współzałożycielem jest Elon Musk, to innowacyjny pomysł, który ma umożliwić sterowanie urządzeń zewnętrznych za pomocą własnych myśli. Projekt skierowany jest głównie do osób niepełnosprawnych lub sparaliżowanych, które mają problem z codziennym funkcjonowaniem i kontrolowaniem swojego ciała,

⁸ <https://www.un.org/en/global-issues/ageing> (dostęp: 11.05.2024).

⁹ <https://www.precedenceresearch.com/medical-implants-market> (dostęp: 11.05.2024).

a Neuralink ma się stać dla nich alternatywą odmieniającą ich życie. Czynności, które wymagają sprawnych rąk i nóg, dzięki Neuralink, z wykorzystaniem interfejsu BCI, wymagałyby tylko odpowiednich sekwencji myślowych. Interfejs mózg – komputer (BCI) jest bezpośrednim połączeniem mózgu z urządzeniem peryferyjnym, który rejestruje sygnały w mózgu, a następnie przeanalizowany sygnał tłumaczy tzw. poleceniem wyjściowym obsługiwanym przez dane urządzenie¹⁰.

Interfejsy rozwijane są na świecie od kilkunastu lat, a za początek uznaje się pokaz BCI, który miał miejsce na Wydziale Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego (UW) w 2008 r. Badania UW były prowadzone z jedną z najpopularniejszych klinik opiekujących się ludźmi w spektrum zaburzeń świadomości – Kliniką Budzik w Warszawie. Dzięki technologii BCI możliwa stała się komunikacja z pacjentem posiadającym schorzenia związane z działaniem mózgu. Zastosowania BCI wspierają również osoby cierpiące na choroby neurodegeneracyjne, tj. Parkinson. W 2020 roku w Szwajcarii zaprezentowano neuroprotezę, która wysyła bezprzewodowo polecenia do układu stymulującego rdzeń kręgowy, powodując wzmocnienie ruchów, co łagodzi chód oraz stabilizuje ciało [2].

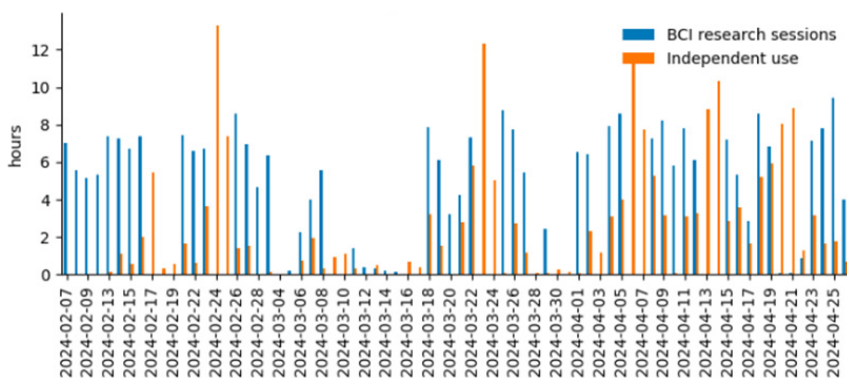
Praca nad znanym już światu interfejsem w Neuralink przebiegła bardzo szybko i według agencji prasowej Reuters bez odpowiedniej staranności. W ujawnionych dokumentach wykazano, iż podczas pracy nad interfejsem w eksperymencie brały udział zwierzęta. Z 25 małp uczestniczących w badaniu aż 15 umarło, a w przypadku świń zmarło 25 z 60, gdyż zaimplementowano wszczepy o złych wymiarach. Według ogólnych danych w 2022 roku podczas badań zabito około 1500 zwierząt. Z informacji od sekretarza USA (Tom Vilsack) wynikała, że gdyby te doniesienia okazały się prawdą, doszłoby do istotnego naruszenia przepisów dotyczących ochrony zwierząt. Mimo wycieku tak istotnych informacji Elon Musk zaprzecza tym informacjom. Z tego powodu eksperymenty wzbudzają wiele wątpliwości i obaw u ekspertów o bezpieczeństwo testów na ludziach. Ponadto pojawiał się szereg wątpliwości dotyczących prywatności użytkowników BCI, m.in. czy Neuralink będzie miał dostęp do danych mózgowych, a jeśli tak, to co z nimi zrobi. Niepokój o kradzież tożsamości budzi wiele etycznych i moralnych pytań¹¹.

Agencja Żywności i Leków (FDA) to amerykańska instytucja rządowa, która m.in. była odpowiedzialna za zatwierdzenie prac związanych z Neuralinkiem. Pierwszy wniosek o badania kliniczne został odrzucony w 2022 roku, a ponownie miało to miejsce w marcu 2023 roku. Dopiero w maju 2023 roku firma otrzymała zgodę na badanie, a we wrześniu tego samego roku rozpoczęła rekrutację. Przełomowe badanie kliniczne PRIME (Precise Robotically Implantet Brain-Computer Interfase) polega na chirurgicznym wprowadzeniu przewodów implantu do mózgu przy użyciu robota, a jej celem jest implementacja mikroskopijnego implantu w część mózgu, która odpowiada

¹⁰ <https://www.npr.org/2024/01/30/1227850900/elon-musk-neuralink-implant-clinical-trial> (dostęp: 03.05.2024).

¹¹ <https://itech.lukasiewicz.gov.pl/wp-content/uploads/2024/03/Neuralink.pdf> (dostęp: 03.05.2024).

za ruch. Badanie posiada trzy elementy sprzętowe: aplikację użytkownika Neuralink, robot i kluczowy ostatni element – implant N1 (zasilany bezprzewodowo przez małą baterię za pomocą indukcyjnej ładowarki, rejestrujący aktywność neuronalną za pomocą 1024 elektrod usytuowanych na 64 nitkach)¹².

Rys. 4. Godziny stosowania BCI od pierwszej sesji

Źródło: <https://neuralink.com/blog/prime-study-progress-update-user-experience/> (dostęp: 05.05.2024).

Pierwsze badanie PRIME, w którym zastosowano ludzką implementację BCI, zostało przeprowadzone w styczniu 2024 roku w Barrow Neurological Institute w Phoenix w Arizonie. Jak twierdzi Neuralink, „operacja przebiegła bardzo dobrze, a uczestnik mógł wrócić do domu następnego dnia”¹³. Noland Arbaugh, to Amerykanin, który doznał poważnego urazu rdzenia kręgowego, co doprowadziło do porażenia cztero-kończynowego i to właśnie on stał się pierwszym uczestnikiem badania PRIME. Po pomyślnym przebiegu operacji pacjent otrzymał Link do sterowania laptopem, dzięki czemu mógł m.in. grać w gry komputerowe. Mimo bezproblemowej operacji Noland był poddawany licznym obserwacjom i sesjom badawczym. Konieczna podczas sesji była ocena wydajności Linku, a także kontrola liczby godzin używanych w celach rekreacyjnych bądź ustrukturyzowanych sesji. W ostatnim badanym tygodniu pacjent używał urządzenia przez 69h (35h – ustrukturyzowana sesja; 34h – użytek własny) (rys. 4). Noland, jak twierdzi w wywiadzie, „doświadczył luksusu”, mogąc robić rzeczy, których nie mógł wykonywać przez 8 lat. Zwiększył swoje możliwości, np. pokonując przyjaciół w meczach internetowych, a co najważniejsze, dało mu to poczucie szczęścia i wolności¹⁴.

¹² <https://www.npr.org/2024/01/30/1227850900/elon-musk-neuralink-implant-clinical-trial> (dostęp: 05.05.2024).

¹³ <https://neuralink.com/blog/prime-study-progress-update/> (dostęp: 05.05.2024).

¹⁴ <https://neuralink.com/blog/prime-study-progress-update-user-experience/> (dostęp: 05.05.2024).

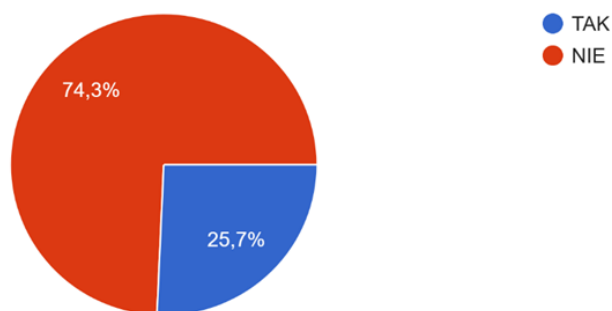
Analiza badania pierwotnego

Zmiany w społecznej percepcji rzeczywistości kształtowane są głównie przez młode pokolenie na uczelniach wyższych. Z tego powodu zbiorowością w przeprowadzonym badaniu ankietowym byli studenci z różnych uczelni, m. in. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Politechniki Gdańskiej, Uniwersytetu Gdańskiego, Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Badanie zostało upowszechnione w okresie 12.05.2024 r. – 19.05.2024 r. drogą elektroniczną z wykorzystaniem oprogramowania Google Forms. Wzięło w nim udział 70 respondentów.

Za przyjęte cele badania uznano: zbadanie świadomości wśród środowiska studentckiego na temat idei transhumanizmu i powiązanych z nią projektów, zbadanie otwartości na zagrożenia związane z transhumanizmem oraz subiektywnych stosunków względem możliwych zmian społeczno-gospodarczych na skutek upowszechnienia transhumanizmu. Niestety liczebność badanej zbiorowości nie pozwala na postawienie jednoznacznej tezy w oparciu o wyniki badania. Jednakże, wykorzystując rezultaty przeprowadzonej ankiety, można nakreślić problematykę różnych aspektów transhumanizmu.

Z badania wynika, że około 3/4 ankietowanych nie spotkało się nigdy ze słowem transhumanizm (rys. 5). Jest to dość zaskakujący rezultat z uwagi na realia obecnej epoki – postępującą technologizację otoczenia człowieka. Tak niski stopień zaznajomienia z badanym terminem być może wynika z nieaktualnianej podstawy programowej polskiego systemu nauczania. Cykliczne przeprowadzania tego badania na szerszą skalę wśród nowo utworzonych roczników pomogłoby ocenić, czy w przyszłości obserwować będziemy społeczny wzrost świadomości na temat transhumanizmu.

Aż 70% respondentów nie rozważa udoskonalenia swojego organizmu poprzez implementacje urządzeń technologicznych, np. implantów, układów scalonych, protez. Świadczyć to może o biokonserwatywnym podejściu młodego środowiska uniwersy-

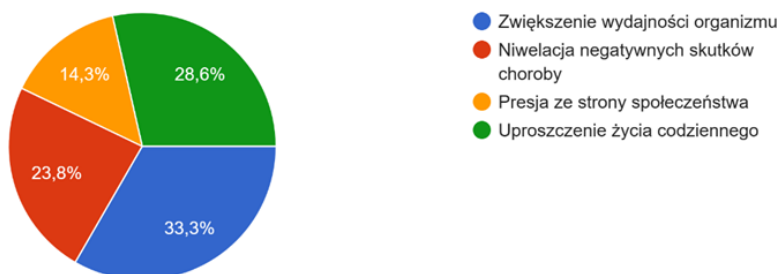

Rys. 5. Czy spotkałeś/aś się ze słowem transhumanizm?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

teckiego. Warto obserwacji byłyby zmiany w powyższej materii, gdy większe grono konsumentów uzyska dostęp do urządzeń biotechnologicznych, np. interfejsów typu mózg-maszyna.

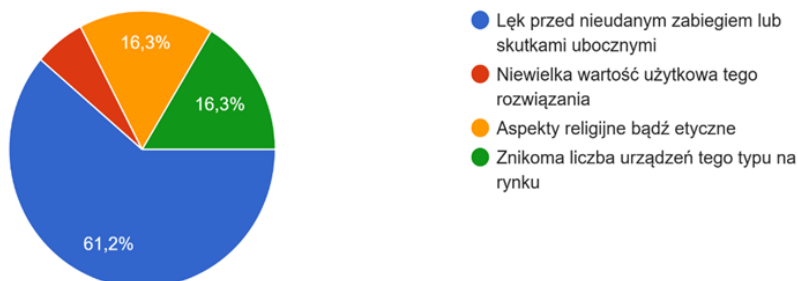
Osoby, które opowiedziały się za opcją technologicznego zmodyfikowania swojego organizmu, zrobiłyby to głównie w celu zwiększenia wydajności organizmu (33,3%) oraz uproszczenia życia codziennego (28,6%). Zaledwie 23,8% ankietowanych określonych jako „transhumaniści” motywowałoby taką decyzję niwelacją negatywnych skutków choroby, a 14,3% presją ze strony społeczeństwa (rys. 6). Wynika z tego, że większość „transhumanistów” odczuwa potrzebę udoskonalenia organizmu, optymalizacji jego funkcjonowania. Być może realizacja tych potrzeb w przyszłości zwiększy liczbę osób biokonserwatywnych skłonnych do zmodyfikowania ciała z wykorzystaniem technologii wskutek presji ze strony społeczeństwa.

Rys. 6. Z jakiego powodu zdecydowałbyś/łabyś się na technologiczne zmodyfikowanie swojego organizmu?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Znaczna większość ankietowanych określanych mianem „biokonserwatystów” (61,2%) (rys. 7) nie zdecydowałaby się na technologiczne zmodyfikowanie swojego organizmu z powodu lęku przed nieudanym zabiegiem lub skutkami ubocznymi. Naj-

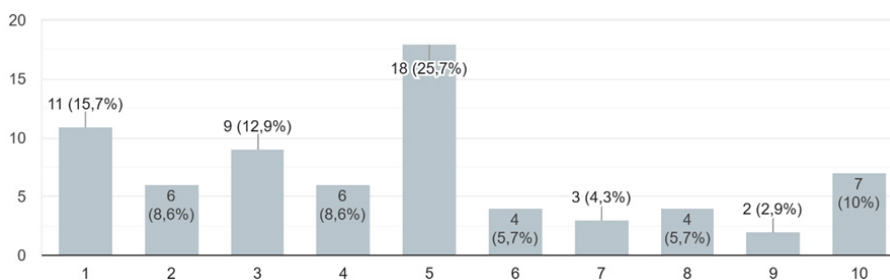
Rys. 7. Z jakiego powodu nie zdecydowałbyś/łabyś się na technologiczne zmodyfikowanie swojego organizmu?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

mniej „biokonserwatystów” upatrywało w tym przedsięwzięciu niewielkiej wartości użytkowej. Można by domniemać, że zabiegi medyczne implikujące w ludzkie ciało technologię nie są na tyle spopularyzowane bądź są utożsamiane z niebezpieczeństwem przez relatywnie dużą liczbę respondentów.

W dalszej części badania wykorzystano skalę od 1 do 10 w celu oceny przez respondentów stopnia etyczności technologicznego modyfikowania swojego ciała. Aż 20% ankietowanych zadeklarowało neutralny stosunek wobec takich zmian, większość osób uczestniczących w badaniu było bliżej uznania ich za wysoce etyczne niż za wysoce nieetyczne. Warto zauważyć, że zarówno 7,1% respondentów uważa technologiczną modyfikację swojego ciała za wysoce etyczną, jak i za wysoce nieetyczną. Wynika z tego, iż znaczna część zbiorowości nie postrzega jednego z aspektów transhumanizmu za nieetyczny. W takim przypadku można przypuszczać, że osoby, które zdecydują się na taki zabieg, nie będą stygmatyzowane przez społeczeństwo.

Kolejnym przedmiotem badań był stopień etycznego uznania przez ankietowanych genetycznego ingerowania w embrion człowieka. Ponownie najwięcej respondentów (25,7%) cechowało się indyferencją wobec badanego zagadnienia, zaobserwować natomiast można rozbieżny rezultat w porównaniu do poprzedniego pytania – większa część populacji była bardziej skłonna uznać genetyczne ingerowanie w embrion człowieka za nieetyczne. Dodatkowo w przypadku skrajnych pozycji skali wystąpiła dysproporcja, owe zagadnienie uznało za wysoce nieetyczne 15,7% ankietowanych, a za wysoce etyczne 10% (rys. 8). Wsnuć można wniosek, że społeczność studencka jest mniej otwarta na genetyczną modyfikację embrionu człowieka. Zmiany genetyczne wzbudzają więcej negatywnych opinii od implikacji technologii w organizm ludzki.

Rys. 8. W jakim stopniu uważasz za etyczne genetyczne ingerowanie w embrion człowieka?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Z ankiety wynika, że dokładnie 50% ankietowanych byłoby skłonne zainwestować w akcje spółki, której działalność opiera się na technologicznym udoskonalaniu człowieka, a pozostałe 50% było temu przeciwnie. Z uwagi na popularność, jaką cieszy się branża high-tech m. in. na rynku New Connect, oczekiwać można było większej skłonności do inwestowania w tego typu spółkę. Uzyskany rezultat świadczyć może o nieuf-

ności wobec wschodzącego rynku. Zasadnym byłoby zadać pytanie: czy większa liczba tego typu podmiotów na rynku zwiększy poziom zaufania dla branży?

Przeprowadzone badanie wskazuje, że mimo „burzy medialnej” wokół projektu Neuralink relatywnie duża część badanej zbiorowości (62,9%) w ogóle nie słyszała o nim. 28,6% respondentów uznało projekt Neuralink za przełom w dziedzinie biotechnologii i inżynierii biomedycznej, zaledwie 8,6% było w opozycji do tego stwierdzenia. Społeczność studencka nie wykazuje znaczącego zainteresowania projektami powiązаныmi z ideą transhumanizmu. Być może w przyszłości za sprawą postępu biotechnologii wiedza na temat podobnych przedsięwzięć stanie się bardziej powszechna.

Sporządzone badanie pierwotne wykazuje, że 60% ankietowanych uważa technologiczną ingerencję w organizm człowieka za szansę dla społeczeństwa, podczas gdy 40% uznaje ją za zagrożenie. Wyniki wskazują, że udoskonalanie organizmu człowieka spotyka się z aprobatą większości społeczeństwa. Niejako legitymizuje to podejmowanie dalszych działań w tej materii i uwidacznia potrzebę człowieka do ciągłego rozwoju, nawet jeśli dotyczy szeroko rozumianej modyfikacji własnego organizmu.

Przeprowadzone badanie z pewnością rozpowszechniło ideę transhumanizmu wśród studentów polskich uczelni. Zadane pytania dotyczyły głównie subiektywnych odczuć osób badanych, dzięki czemu można określić, jakie nastroje społeczne wzbudza temat transhumanizmu oraz jego różnych aspektów. W obecnym czasie udoskonalanie człowieka za pomocą technologii jest obiektem rozważań coraz większej liczby osób, a być może we wcale nie tak dalekiej przyszłości stanie się codziennością. Cykliczne prowadzenie badań na ten temat pozwoli określić, jak młode pokolenie uniwersyteckie reaguje na gruntowne zmiany w obecnej rzeczywistości.

Podsumowanie

Od Nietzsche’go do Huxley’a transhumanizm był przedmiotem rozważań w wymiarze czysto teoretycznym i dystopijnym. We współczesnych realiach drastycznego rozwoju technologicznego owa idea przybiera namacalną postać. Udoskonalanie własnego organizmu za pomocą biotechnologii przestaje być społecznym tabu, a jak wynika to z przeprowadzonego badania, dostrzega się w niej szanse dla ludzkości. Kluczowym w całym procesie adaptacji tej koncepcji jest sprzężenie z materią ekonomiczną oraz prawną, na fundamentach których opiera się współczesna cywilizacja. Być może ludzkość znajduje się obecnie u schyłku dotychczasowych dogmatów i od pewnego czasu jest w trakcie transformacji w całkiem nową strukturę społeczno-organizacyjno-technologiczną? Czy w przyszłości człowiek nadal będzie składał się z żywych tkanek? Zmiany te będą z pewnością przedmiotem obserwacji następných pokoleń.

Bibliografia

- [1] Bałaban A., Michalkiewicz Kędziela E. 2019. Legal Aspect of Human Cloning. Teka Komisji Prawniczej PAN, Lublin 12(1), 15–29.
- [2] Durka P., Dereziński K. 2021. Neurogranice. Magazyn Polskiej Akademii Nauk, 34-37.
- [3] Eidmann A., Kamawal Y., Luedemann M., Raab P., Rudert M., Stratos I. 2023. Demographics and Etiology for Lower Extremity Amputations-Experiences of an University Orthopaedic Center in Germany. *Medicina Wuerzburg*.
- [4] Jain S., Soni S., Lodhi S., Khan R., Jain A., Khare B., Singh B., Kumar P. 2022. Contemporary Trends in Dental Implants. *Asian Journal of Dental and Health Sciences, USA*, 48-52.
- [5] Klichowski M. 2014. Narodziny cyborgizacji. Nowa eugunika, transhumanizm i zmierz edukacji. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- [6] Molina S., Faulk J. 2022. Lower Extremity Amputation. StatPearls Publishing, USA.
- [7] Rahman A. 2020. Artificial Somatosensors: Feedback Receptors for Electronic Skins. University Melbourne, Australia.
- [8] Rogalska-Marasińska, A. 2019. Człowiek-postczłowiek-transczłowiek: kto podejmie edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju? *Interdisciplinary Studies in Education & Society*, 22: 131–152.
- [9] Smyczek S. 2019. Transhumanizm a rozwój praw człowieka. *Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris* 46: 125–136.

Adrian Piotr Płocharczyk

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative

adrian.plocharczyk@student.uwm.edu.pl

Opiekun: mgr Magdalena Łada

ZACHOWANIA INWESTYCYJNE POLSKICH GOSPODARSTW DOMOWYCH W WARUNKACH GLOBALNEGO KRYZYSU INFLACYJNEGO

Wprowadzenie

Współczesna gospodarka globalna podlega wpływom różnorodnych czynników, z których jednym z najistotniejszych jest inflacja. Wzrost ogólnego poziomu cen dóbr i usług ma złożony wpływ na gospodarstwa domowe, kształtując zachowania konsumenckie oraz inwestycyjne. W kontekście globalnego kryzysu inflacyjnego, wywołanego m.in. przez niestabilność geopolityczną czy zmiany w relacjach handlowych między krajami, zrozumienie zachowań inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych staje się kluczowe. Wzrost inflacji na skalę światową jest zjawiskiem mającym istotne konsekwencje dla gospodarek krajowych, w tym również dla Polski. Różnorodne czynniki, takie jak polityka pieniężna czy zmienne warunki klimatyczne, mogą prowadzić do wzrostu kosztów produkcji, co z kolei przekłada się na wzrost cen. Zrozumienie tych mechanizmów stanowi ważny kontekst dla analizy sytuacji inflacyjnej w Polsce [12].

Inwestycje stanowią istotny element planowania finansowego dla gospodarstw domowych, pozwalając na pomnażanie kapitału oraz stanowiąc formę zabezpieczenia przed negatywnymi skutkami inflacji. W kontekście globalnego kryzysu inflacyjnego właściwe zarządzanie portfelem inwestycyjnym staje się niezwykle istotne dla utrzymania stabilności finansowej. Wzrost inflacji prowadzi do zmiany preferencji inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych. Tradycyjne formy oszczędzania, takie jak lokaty bankowe czy obligacje, mogą stać się mniej atrakcyjne w przypadku spadku realnej stopy zwrotu. W takim kontekście gospodarstwa domowe mogą poszukiwać alternatywnych form lokowania kapitału, które są bardziej odporne na skutki inflacji [11].

Celem niniejszej pracy jest identyfikacja preferencji inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych w okresie globalnego kryzysu inflacyjnego oraz identyfikacja strategii inwestycyjnych. Badanie własne przeprowadzono przy użyciu metody sondażu z wykorzystaniem techniki ankietowej. Wybór tej metody uzasadniony był możliwością pozyskania danych od różnorodnej grupy respondentów, co jest istotne ze względu na zróżnicowane oddziaływanie wzrostu cen na poszczególne gospodarstwa. Dodatkowo zastosowanie tej metody umożliwiło zbieranie informacji na szeroką skalę, co jest istotne przy analizie wpływu inflacji na dużą populację. Poprzez analizę zachowań inwestycyjnych gospodarstw domowych w warunkach wysokiej inflacji można zrozumieć, jakie czynniki wpływają na decyzje inwestycyjne oraz jakie strategie mogą pomóc w zarządzaniu portfelem inwestycyjnym w tak trudnym kontekście ekonomicznym.

Gospodarstwo domowe jako podmiot inwestycyjny

W literaturze naukowej gospodarstwa domowe są kluczowym przedmiotem zainteresowania w analizach ekonomicznych, zwłaszcza pod kątem ich funkcji jako inwestorów. Decyzje inwestycyjne podejmowane przez gospodarstwa domowe mają istotny wpływ na działanie rynków finansowych oraz ogólną dynamikę gospodarki. Aby pełniej zrozumieć rolę gospodarstw domowych jako inwestorów, konieczne jest szczególnie zbadanie ich zachowań, preferencji oraz strategii alokacji kapitału [17].

Pojęcie gospodarstwa domowego nie jest jednoznacznie zdefiniowane. Według Światowego [2012, s.57] gospodarstwo domowe jest interpretowane jako grupa ludzi mieszkających razem, którzy łączą swoje siły w celu realizacji wspólnych celów i potrzeb. Według Wiśniewskiej [2016, s.92–93] gospodarstwo domowe to podmiot gospodarujący, który zajmuje się zarządzaniem swoimi zasobami finansowymi. Jego głównym zadaniem jest podejmowanie decyzji dotyczących alokacji dochodów w celu zaspokojenia określonych potrzeb konsumpcyjnych oraz realizacji celów życiowych, ściśle związanych z finansami osobistymi lub rodzinnymi. Zakres obowiązków gospodarstwa domowego obejmuje planowanie budżetu, kontrolę wydatków, oszczędzanie, inwestowanie, zarządzanie długiem, planowanie emerytalne oraz inne aspekty związane z finansami osobistymi.

Gospodarstwa domowe, jako podstawowe jednostki ekonomiczne, pełnią kluczową rolę nie tylko w codziennym funkcjonowaniu społeczeństwa, lecz także w kształtowaniu ogólnego stanu gospodarki. Ich funkcje obejmują zaspokajanie podstawowych potrzeb, ale także wpływają na inwestycje i oszczędności. Decyzje podejmowane przez gospodarstwa domowe w zakresie oszczędzania i inwestowania mają istotne znaczenie dla dostępnego kapitału dla sektora prywatnego oraz dla dynamiki rynku finansowego. Funkcje gospodarstw domowych dzielą się więc na ekonomiczne i społeczne [16].

Funkcje ekonomiczne gospodarstw domowych stanowią istotny element w gospodarce, gdyż są one fundamentalnymi jednostkami zarządzającymi zasobami finansowy-

mi i materialnymi. Decyzje podejmowane przez nie w obszarze zarabiania, wydawania, inwestowania i oszczędzania mają znaczący wpływ na stabilność ekonomiczną społeczeństwa. Te działania nie tylko są kluczowe dla codziennego funkcjonowania, ale także przyczyniają się do kształtowania jakości życia oraz do realizacji różnorodnych celów i potrzeb członków gospodarstwa domowego. Natomiast funkcje społeczne gospodarstw domowych są wszechstronne i odzwierciedlają ich kluczową rolę w utrzymywaniu tożsamości kulturowej, edukowaniu młodszych pokoleń, kształtowaniu norm społecznych oraz w zapewnianiu opieki i wsparcia członkom rodziny i społeczności [19].

Inwestycje stanowią kluczowy element planowania finansowego oraz budowy kapitału dla gospodarstw domowych. Inwestycja może być zdefiniowana jako zaangażowanie określonej kwoty pieniędzy na określony okres z zamiarem otrzymania zwrotu, który kompensuje inwestorowi czas, przez który pieniądze były zainwestowane, uwzględniając przewidywany współczynnik inflacji oraz ryzyko związane z daną inwestycją. W tej definicji kluczowe są trzy główne elementy: czas, inflacja i ryzyko [14]. Czas odgrywa istotną rolę w inwestycji, ponieważ wpływa zarówno na potencjalne zyski, jak i na ryzyko. Współczynnik inflacji uwzględnia zmiany siły nabywczej pieniądza w czasie, co wpływa na wartość inwestycji w przyszłości. Ryzyko inwestycji odnosi się do możliwości utraty części lub całości zainwestowanych środków, co jest spowodowane różnymi czynnikami, takimi jak zmiany na rynku, sytuacje makroekonomiczne czy specyficzne warunki branżowe [9].

Podziału ryzyka inwestycyjnego można dokonać na kilka głównych kategorii:

- ryzyko rynkowe – związane z niestabilnością rynków finansowych, w tym zmiennością cen akcji, obligacji, surowców i innych instrumentów finansowych; występuje ono ze względu na zmienne warunki makroekonomiczne, polityczne czy nawet naturalne;
- ryzyko kredytowe – polega na możliwości niewypłacalności emitenta obligacji lub pożyczkobiorcy; występuje, gdy emitent obligacji nie jest w stanie spłacić odsetek lub głównego kapitału w terminie lub w ogóle;
- ryzyko płynności – dotyczy możliwości trudności w szybkim zbyciu aktywów na rynku bez większego wpływu na ich cenę; w przypadku braku płynności inwestor może napotkać trudności w realizacji transakcji;
- ryzyko walutowe – związane z niepewnością co do przyszłych kursów walutowych; występuje, gdy inwestor posiada aktywa lub zobowiązania w obcej walucie, a zmiany kursów walutowych mogą wpłynąć na wartość tych aktywów lub zobowiązań;
- ryzyko polityczne – związane z działaniami rządu, zmianami prawnymi lub innymi czynnikami politycznymi, które mogą mieć negatywny wpływ na inwestycje; obejmuje zmiany w prawie podatkowym, regulacje branżowe lub nawet konflikty międzynarodowe;
- ryzyko operacyjne – dotyczy ryzyka wynikającego z procesów, procedur, ludzi i systemów wewnętrznych organizacji; wynika z błędów ludzkich, awarii systemów informatycznych, oszustw czy katastrof naturalnych [10].

Podział ryzyka inwestycyjnego umożliwia inwestorom lepsze zrozumienie i zarządzanie różnymi rodzajami ryzyka w ich portfelach inwestycyjnych. Dzięki temu mogą podejmować bardziej przemyślane decyzje inwestycyjne, uwzględniając różnorodność czynników wpływających na potencjalne zyski i straty.

Decyzje dotyczące inwestowania i zarządzania oszczędnościami są procesem kompleksowym, który podlega wpływowi wielu czynników. Oszczędzanie i inwestowanie stanowią istotny element planowania finansowego jednostek oraz gospodarstw domowych, mając kluczowe znaczenie dla osiągnięcia stabilności finansowej i realizacji długoterminowych celów. W zrozumieniu tych procesów istotne są główne czynniki, które kształtują proces decyzyjny jednostek w zakresie alokacji kapitału [6].

Dochód gospodarstwa domowego stanowi fundamentalny czynnik determinujący zdolność do oszczędzania oraz inwestowania. Wyższy dochód często wiąże się z większą możliwością gromadzenia środków finansowych, co umożliwia realizację bardziej ambitnych celów inwestycyjnych. Jednakże istnieją również inne czynniki, takie jak poziom stóp procentowych, które wywierają istotne oddziaływanie na decyzje dotyczące alokacji kapitału. Ponadto sytuacja gospodarcza, w tym etap koniunktury, ma istotny wpływ na preferencje inwestycyjne oraz ryzyko podejmowane przez inwestorów. W okresach stabilności ekonomicznej, inwestorzy mogą być skłonni do poszukiwania bardziej ryzykownych inwestycji w celu osiągnięcia wyższych zwrotów. Z kolei w okresach recesji preferowane są bezpieczne opcje oszczędzania, które zapewniają ochronę kapitału. Kolejnym istotnym czynnikiem są preferencje i cechy psychologiczne inwestorów, takie jak postawa wobec ryzyka, doświadczenie oraz wiedza finansowa. Te czynniki mają istotny wpływ na podejmowanie decyzji inwestycyjnych oraz na sposób zarządzania portfelem inwestycyjnym. Dodatkowo aspekty socjalne i kulturowe mogą także wpływać na preferencje inwestycyjne oraz na wybór konkretnych instrumentów finansowych [5].

Kryzys inflacyjny a zachowania inwestycyjne gospodarstw domowych

Kryzys inflacyjny to nie tylko wyzwanie dla gospodarek narodowych, ale także dla codziennych budżetów i planów inwestycyjnych gospodarstw domowych. Wzrost poziomu inflacji wpływa bezpośrednio na siłę nabywczą pieniądza, stawiając przed gospodarstwami domowymi pytanie, jak najlepiej chronić i pomnażać swoje oszczędności w warunkach ekonomicznej niepewności [2].

Według nomenklatury GUS „inflacja jest procesem zmian cen w całej gospodarce. Jest ona mierzona przez statystykę publiczną i prezentowana w formie wskaźników cen. Przez inflację rozumie się najczęściej średnie zmiany cen konsumpcyjnych towarów i usług nabywanych przez przeciętne gospodarstwo domowe” [7]. Ze względu na przyczyny wywołujące zjawiska inflacyjne wyróżnia się:

- inflację popytową (pieniężną), która charakteryzuje się przewyższeniem ogólnego popytu konsumenckiego nad dostępną różnorodnością towarów i usług przeznaczonych do konsumpcji, co skutkuje ogólnym wzrostem kosztów życia;
- inflację podażową (kosztową), czyli wzrost ogólnych cen na rynku, który wynika z podwyżek cen czynników produkcji, zarówno na rynkach krajowych, jak i zagranicznych;
- inflację strukturalną odnoszącą się do wzrostu ogólnego poziomu cen, który wynika z długoterminowych problemów strukturalnych w gospodarce [15].

Współczesny kryzys inflacyjny stanowi kompleksowe wyzwanie dla gospodarek na całym świecie, niosąc za sobą szereg skutków ekonomicznych i społecznych. Istnieje kilka głównych przyczyn, które wspólnie prowadzą do narastania inflacji na globalną skalę. Te czynniki, zarówno indywidualnie, jak i w połączeniu, wpływają na destabilizację cen, siłę nabywczą walut oraz ogólną stabilność gospodarczą. Wśród najważniejszych przyczyn kryzysu inflacyjnego należy wymienić:

- zakłócenia w globalnych łańcuchach dostaw, wywołane głównie przez pandemię COVID-19, które spowodowały znaczne trudności w transporcie i zaopatrzeniu, prowadząc do wzrostu kosztów produkcji oraz ograniczenia podaży na rynku [4];
- wzrost cen surowców energetycznych, szczególnie ropy naftowej, wywołany głównie wojną na Ukrainie; po inwazji Rosji na Ukrainę, ceny ropy naftowej gwałtownie wzrosły, co zaowocowało wzrostem cen produkcji, paliw oraz usług, negatywnie wpływając na kondycję gospodarki europejskiej [3];
- nadmierna emisja pieniądza w stosunku do tempa wzrostu gospodarczego; wzrost podaży pieniądza w stosunku do realnej produkcji i usług sprawia, że waluta traci na wartości, co skłania ludzi do szybszego wydawania pieniędzy, co z kolei naciśka na wzrost cen [2].

Kryzys inflacyjny to zjawisko, które ma istotne ekonomiczne konsekwencje, dotykając szeroko zakrojonych obszarów gospodarki. Wzrost ogólnego poziomu cen towarów i usług, charakterystyczny dla tego kryzysu, wywołuje szereg skutków, które mogą mieć głęboki wpływ na życie społeczne, funkcjonowanie rynków oraz stabilność makroekonomiczną. Do najważniejszych ekonomicznych skutków kryzysu inflacyjnego dla gospodarstw domowych należy zaliczyć:

- spadek siły nabywczej pieniądza, co prowadzi do zmniejszenia wartości oszczędności oraz wprowadza niepewność w planowaniu finansowym gospodarstw domowych ze względu na trudności w przewidywaniu przyszłej wartości walut [1];
- podwyżki stóp procentowych, które skutkują wzrostem kosztów kredytów, pożyczek i hipotek; wzrost tych kosztów ogranicza dostępność kredytów oraz zwiększa całkowite koszty spłaty, co ma konsekwencje w finansowaniu zakupów [13];
- spadek wartości realnej inwestycji, co prowadzi do tego, że nawet jeśli nominalne zyski z inwestycji rosną, ich wartość rzeczywista może maleć na skutek inflacji, co obniża realną siłę nabywczą oszczędności i inwestycji.

Podsumowując, kryzys inflacyjny stanowi ogromne wyzwanie nie tylko dla gospodarek narodowych, ale również dla codziennych budżetów i planów inwestycyjnych gospodarstw domowych. Współczesny kryzys inflacyjny jest złożonym problemem, który ma swoje korzenie w globalnych zakłóceniach w łańcuchach dostaw, wzroście cen surowców energetycznych oraz nadmiernej emisji pieniądza w stosunku do tempa wzrostu gospodarczego. Wzrost poziomu inflacji bezpośrednio wpływa na siłę nabywczą pieniądza, co stawia przed gospodarstwami domowymi pytanie, w jaki sposób najlepiej chronić i pomnażać swoje oszczędności w warunkach ekonomicznej niepewności [5].

Metodyka oraz cel badań własnych

Problemem badawczym podjętym w pracy była charakterystyka zachowań inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych w warunkach globalnego kryzysu inflacyjnego. Celem opracowania była identyfikacja preferencji inwestycyjnych ze szczególnym uwzględnieniem lokalizacji potencjalnych inwestorów. W badaniu skupiono się na identyfikacji głównych wzorców inwestycji, determinant wpływających na wybór rodzaju inwestycji oraz zmian w sposobie inwestowania przez gospodarstwa domowe w kontekście sytuacji inflacyjnej. Narzędziem, które zostało wykorzystane do zgromadzenia danych pierwotnych był kwestionariusz ankiety skierowany do osób pełnoletnich. Ze względu na specyfikę tematu do przeprowadzenia badania zastosowana została technika CAWI. Ankieta internetowa składała się z pytań jednokrotnego oraz wielokrotnego wyboru, a do jej rozpowszechnienia służyły media społecznościowe (Facebook, Instagram).

W oparciu o wyznaczony problem oraz cel badań przyjęto następujące hipotezy badawcze:

- gospodarstwa domowe w mieście po wystąpieniu aktualnego kryzysu inflacyjnego w większym stopniu preferują inwestowanie w ryzykowne instrumenty finansowe (takie jak akcje czy kryptowaluty), niż gospodarstwa domowe na wsi;
- poziom dochodu gospodarstwa domowego jest najczęstszym czynnikiem inspirującym wybór instrumentu inwestycyjnego.

Dobór uczestników badania był celowy i obejmował 120 gospodarstwa domowe, przy założeniu 92% poziomu ufności oraz błędu maksymalnego na poziomie 8%. Przyjęto, iż cała populacja gospodarstw domowych w Polsce wynosi 12 516 459 [8]. Wielkość próby ustalono za pomocą kalkulatora wielkości próby dostępnego w internecie [20]. W badaniu ankietowym zastosowano dobór kwotowy z uwzględnieniem gospodarstw domowych funkcjonujących w mieście oraz na wsi. Na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego określono liczbę respondentów, która wyniosła w przypadku gospodarstw domowych w mieście – 81 respondentów, natomiast gospodarstw domowych na wsi – 39 respondentów.

Wyniki badań

W badaniu dotyczącym zachowań inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych w warunkach globalnego kryzysu inwestycyjnego zrozumienie demograficznych i społeczno-ekonomicznych cech respondentów jest kluczowe dla identyfikacji ewentualnych zróżnicowań w podejściu do inwestycji. Analizując płeć, wiek, wielkość gospodarstwa domowego, miejsce zamieszkania oraz liczbę osób niepełnoletnich w gospodarstwie, dąży się do lepszego zrozumienia profili respondentów i ich wpływu na podejmowanie decyzji inwestycyjnych. W badaniu skupiono się głównie na analizie i identyfikacji zróżnicowań w podejściu do inwestowania między gospodarstwami domowymi w mieście oraz podmiotami zamieszkującymi wieś.

W tabeli 1. przedstawiono dane dotyczące charakterystyki populacji przeprowadzonego badania własnego.

Tabela 1. Charakterystyka respondentów badania własnego (w %)

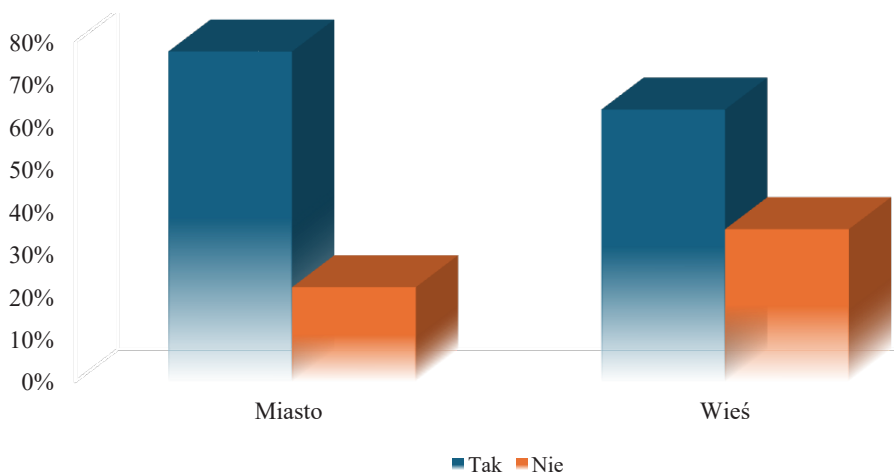
Płeć	Mężczyzna			Kobieta	
	41			59	
Wiek	18–29 lat	30–39 lat	40–49 lat	50–59 lat	60 lat i powyżej
	50	25	16,7	4,2	4,2
Wielkość gospodarstwa domowego	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5- i więcej osobowe
	5	21,7	28,3	27,5	17,5
Miejsce zamieszkania gospodarstwa domowego	wieś	miasto poniżej 20 000 mieszkańców	miasto między 20 000 a 100 000 mieszkańców	miasto powyżej 100 000 mieszkańców	
	32,5	30	15	22,5	
Liczba osób niepełnoletnich w gospodarstwie domowym	0	1	2	3 i więcej	
	45	22,5	19	13,5	

Źródło: opracowanie własne

Analizując dane z tabeli 1., można zauważyć, że większość respondentów stanowią kobiety (59%), natomiast mężczyźni reprezentują mniejszą grupę (41%). Pod względem wieku największą część populacji stanowią osoby w przedziale 18–29 lat (50%). Wielkość gospodarstw domowych oscyluje przeważnie między trzema (28%) a czterema osobami (27,50%). Co więcej, większość respondentów mieszkała na wsi (33%) lub w miastach liczących ponad 100 000 mieszkańców (22,50%). Badanie wykazało także, że w większości gospodarstw domowych nie było osób niepełnoletnich (45%),

przy czym te z jednym niepełnoletnim stanowią 22,50% całości badanej populacji, z dwójką 19%, a z trójką lub więcej 13,50%.

Na rysunku 1. przedstawiono dane dotyczące tego, czy gospodarstwa domowe inwestują swoje oszczędności

Rysunek 1. Inwestowanie na rynku w warunkach globalnego kryzysu inflacyjnego

Źródło: opracowanie własne

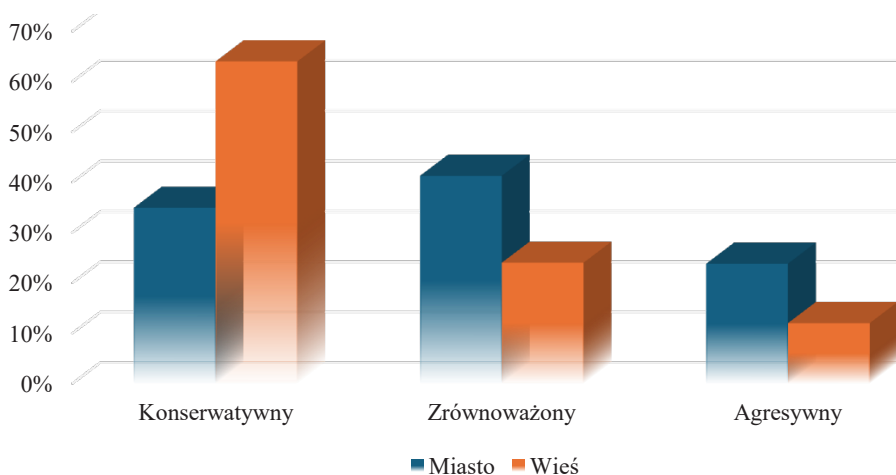
Na podstawie danych przedstawionych na rysunku 1. można sądzić, że większość gospodarstw domowych inwestuje swoje oszczędności. W przypadku miejskich gospodarstw domowych ponad 75% inwestuje swoje oszczędności, podczas gdy w przypadku gospodarstw domowych na wsi odsetek ten wynosi ponad 60%. Natomiast 25% gospodarstw domowych w miastach nie inwestuje swoich oszczędności, w porównaniu do 40% gospodarstw domowych na wsi. Wyniki te sugerują, że mieszkańcy miast są bardziej skłonni do inwestowania swoich oszczędności niż mieszkańcy wsi. W dalszej części badania udział wzięły gospodarstwa domowe inwestujące na rynku.

Na rysunku 2. przedstawiono wyniki badania dotyczącego stylu inwestowania gospodarstw domowych w czasie globalnego kryzysu inflacyjnego, z podziałem na gospodarstwa domowe w mieście (kolor niebieski) oraz na wsi (kolor pomarańczowy). Na rysunku uwzględniono trzy kategorie stylów inwestowania:

- konserwatywny – inwestor skupia się na bezpieczeństwie kapitału poprzez lokowanie środków w najbardziej stabilne instrumenty finansowe, takie jak bezpieczne fundusze inwestycyjne, produkty strukturyzowane z gwarancją zwrotu kapitału lub lokaty bankowe; ten styl inwestycji ma niski poziom ryzyka;
- zrównoważony – połączenie inwestycji w akcje oraz bezpieczne instrumenty finansowe, takie jak obligacje, zwłaszcza skarbowe; inwestorzy o umiarkowanym

podejściu lokują swoje środki na rynku pieniężnym, w obligacje, a czasami także w akcje; poziom ryzyka jest tu średni, zależnie od proporcji aktywów ryzykownych i bezpiecznych;

- agresywny – polega na inwestowaniu wszystkich dostępnych środków w instrumenty wysoce ryzykowne, takie jak akcje; te instrumenty charakteryzują się wysoką zmiennością cen i przyszłe ich kształtowanie jest trudne do przewidzenia; styl ten niesie za sobą wysokie ryzyko inwestycyjne [21].

Rysunek 2. Styl inwestowania badanych gospodarstw domowych w czasie globalnego kryzysu inflacyjnego

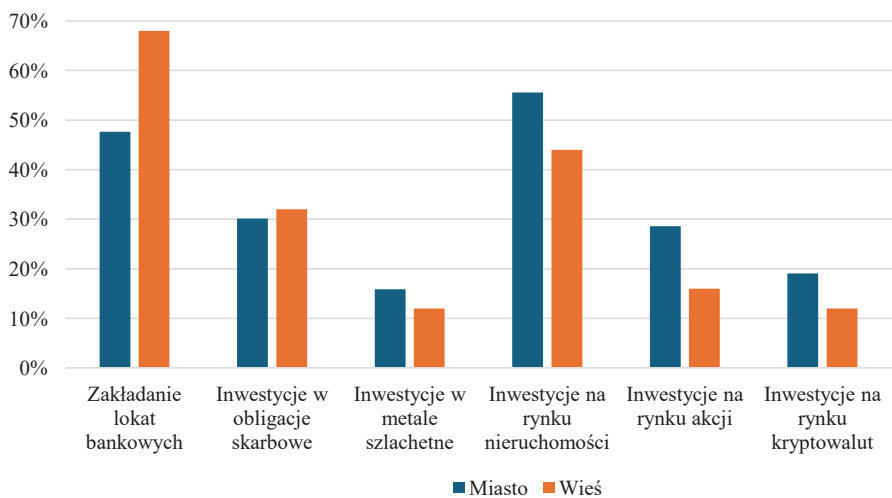
Źródło: opracowanie własne

W kategorii stylu konserwatywnego można zauważyć wyraźną przewagę gospodarstw domowych na wsi, gdzie 65% preferuje ten model inwestowania, w porównaniu do 35% gospodarstw domowych w miastach. Oznacza to, że większy odsetek mieszkańców wsi wybrało konserwatywną strategię inwestycyjną prawdopodobnie w poszukiwaniu większego bezpieczeństwa finansowego w niepewnych czasach. Styl zrównoważony jest bardziej popularny w miastach, gdzie ponad 40% gospodarstw domowych deklaruje takie podejście do inwestowania, w porównaniu do 25% gospodarstw domowych na wsi. Sugeruje to, że mieszkańcy miast byli bardziej skłonni do podejmowania umiarkowanego ryzyka w zamian za potencjalnie wyższe zyski. Styl agresywny był również bardziej popularny w miastach, gdzie ponad 20% gospodarstw domowych preferuje tę strategię, w porównaniu do 10% podmiotów gospodarczych mieszkających na wsi. Mimo że jest to najmniej popularny styl inwestowania w obu grupach, wyraźnie więcej mieszkańców miast było gotowych na większe ryzyko w celu osiągnięcia wyższych zwrotów.

Sformułowana hipoteza badawcza zakłada, że gospodarstwa domowe zamieszkujące miasto po wystąpieniu aktualnego kryzysu inflacyjnego w większym stopniu

preferują inwestowanie w ryzykowne instrumenty finansowe, takie jak akcje czy kryptowaluty, niż gospodarstwa domowe zamieszkujące wieś. Na rysunku 3. przedstawiono dane dotyczące sposobu ochrony oszczędności poprzez inwestycje wśród badanych gospodarstw domowych.

Rysunek 3. Sposoby ochrony oszczędności w badanych gospodarstwach domowych w warunkach kryzysu inflacyjnego

Źródło: opracowanie własne

Analiza preferencji inwestycyjnych między gospodarstwami miejskimi a wiejskimi ukazuje różnice w podejściu do alokacji kapitału. Gospodarstwa domowe na wsi częściej preferują tradycyjne formy oszczędzania, takie jak lokaty bankowe (68%) i obligacje skarbowe (32%), co może wynikać z większego poczucia bezpieczeństwa i mniejszej skłonności do ryzyka. Z drugiej strony, gospodarstwa miejskie wykazują większe zainteresowanie bardziej zróżnicowanymi i ryzykownymi inwestycjami, takimi jak akcje (29%) oraz kryptowaluty (19%), co może być spowodowane większym dostępem do informacji, zasobów finansowych oraz wyższym poziomem świadomości finansowej. W obu typach gospodarstw domowych duże znaczenie mają inwestycje na rynku nieruchomości. Na podstawie zgromadzonych danych zidentyfikowano przesłanki do potwierdzenia hipotezy badawczej.

W tabeli 2. przedstawiono wpływ wybranych czynników ekonomicznych na wybór instrumentów inwestycyjnych badanych gospodarstw domowych.

Analizując dane przedstawione w tabeli 2., można zauważyć, że największy wpływ na wybór instrumentu inwestycyjnego ma poziom dochodu zarówno w miejskich gospodarstwach domowych (89%), jak i wiejskich (80%). Istotny wpływ na decyzje odnośnie inwestycji w gospodarstwach domowych w mieście miała sytuacja makro-

Tabela 2. Wpływ wybranych czynników ekonomicznych na wybór instrumentów inwestycyjnych (w %)

Gospodarstwa domowe w mieście					
Wyszczególnienie	zdecydowanie nie	raczej nie	trudno powiedzieć	raczej tak	zdecydowanie tak
Poziom dochodu	0	3,2	7,9	23,8	65,1
Poziom ryzyka inwestycyjnego	15,9	23,8	9,5	38,1	12,7
Planowany czas inwestycji	31,8	22,2	23,8	12,7	9,5
Wiedza i doświadczenie	7,9	12,7	25,4	31,8	22,2
Sytuacja makroekonomiczna	4,8	9,5	19,1	30,1	36,5
Gospodarstwa domowe na wsi					
Wyszczególnienie	zdecydowanie nie	raczej nie	trudno powiedzieć	raczej tak	zdecydowanie tak
Poziom dochodu	0	4	16	20	60
Poziom ryzyka inwestycyjnego	8	12	20	16	44
Planowany czas inwestycji	12	32	32	12	12
Wiedza i doświadczenie	8	16	20	24	32
Sytuacja makroekonomiczna	4	12	16	28	40

Źródło: opracowanie własne

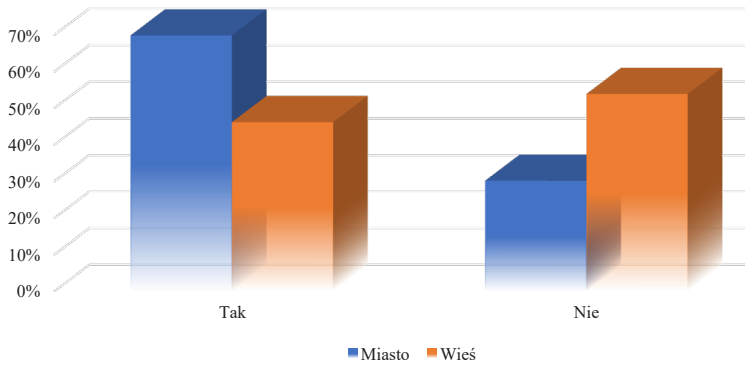
ekonomiczna (67%) oraz wiedza i doświadczenie (54%). Natomiast w podmiotach gospodarczych funkcjonujących na wsi znaczące oddziaływanie wywierała sytuacja makroekonomiczna (68%) oraz poziom ryzyka inwestycyjnego (60%). Najmniej istotnym z wymienionych czynników wpływających na decyzje inwestycyjne był planowany czas inwestycji. Na podstawie zgromadzonych danych zidentyfikowano przesłanki do potwierdzenia drugiej hipotezy badawczej.

Na rysunku 4. przedstawiono dane dotyczące monitorowania wskaźników inflacji przez badane gospodarstwa domowe.

Wyniki badań wskazują, że większość gospodarstw domowych w mieście (70%) monitoruje wskaźniki inflacji, co sugeruje wysoki poziom świadomości ekonomicznej i zainteresowania aktualną sytuacją gospodarczą. W przeciwieństwie do tego, gospodarstwa domowe na wsi wykazują niższy poziom monitorowania wskaźników inflacji, gdzie jedynie 46% respondentów deklaruje takie działania.

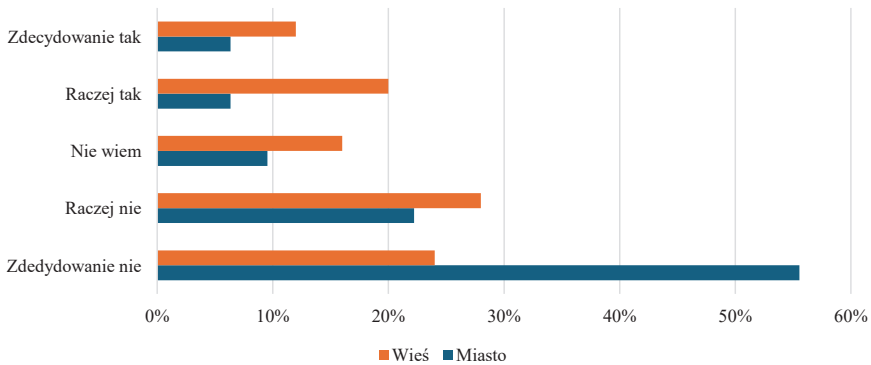
Na rysunkach 5. oraz 6. przedstawiono opinie respondentów dotyczące skuteczności działań rządu oraz NBP podczas kryzysu inflacyjnego.

Na podstawie danych zawartych na powyższych rysunkach można zauważyć, że gospodarstwa domowe funkcjonujące w mieście bardziej surowo oceniały działania rządu oraz NBP niż podmioty mieszkające na wsi. W miastach większość respondentów wyrażało zdecydowane niezadowolenie z działalności rządu oraz NBP podczas

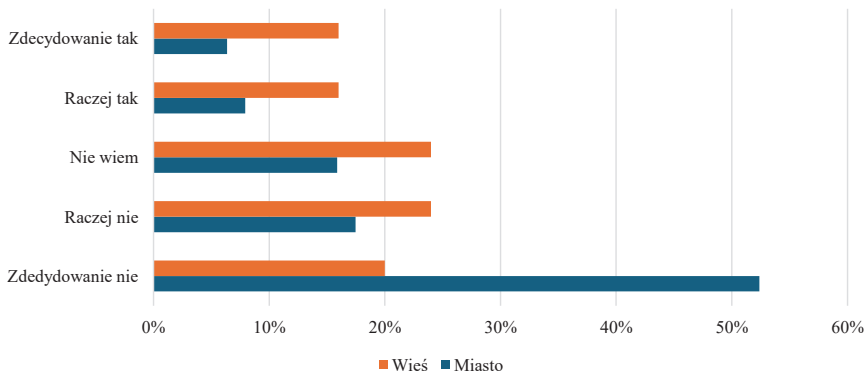
Rysunek 4. Deklaracje respondentów odnośnie monitorowania wskaźników inflacji

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 5. Opinia respondentów dotycząca tego, czy działania rządu podczas kryzysu inflacyjnego były skuteczne

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 6. Opinia respondentów dotycząca tego, czy działania NBP podczas kryzysu inflacyjnego były skuteczne

Źródło: opracowanie własne

kryzysu inflacyjnego. W przeciwieństwie do tego, mieszkańcy wsi wykazują bardziej zróżnicowane opinie na temat skuteczności działań rządu. Pomimo że istnieje znaczny odsetek osób, które zdecydowanie lub raczej negatywnie oceniały działania rządu oraz NBP, to jednak odsetek osób, które raczej lub zdecydowanie pozytywnie oceniały te działania, był wyższy niż w przypadku mieszkańców miast.

Podsumowanie

Rozwój globalnego kryzysu inflacyjnego nie tylko kształtuje bieżący krajobraz ekonomiczny, ale także rzuca nowe światło na zachowania inwestycyjne polskich gospodarstw domowych. Badanie koncentrowało się na identyfikacji preferencji inwestycyjnych między mieszkańcami miast i wsi, zwracając uwagę na ich podejście do ryzyka, wybór instrumentów finansowych oraz kluczowe czynniki determinujące te decyzje w obliczu kryzysu inflacyjnego.

Gospodarstwa domowe w mieście po wystąpieniu aktualnego kryzysu inflacyjnego w większym stopniu preferują inwestowanie w ryzykowne instrumenty finansowe, takie jak akcje czy kryptowaluty, niż gospodarstwa domowe na wsi. Wynika to prawdopodobnie z większej świadomości finansowej i dostępu do różnorodnych źródeł informacji, które skłaniają mieszkańców miast do podejmowania bardziej zróżnicowanych decyzji inwestycyjnych. Z drugiej strony, mieszkańcy wsi byli bardziej konserwatywni w podejmowaniu decyzji inwestycyjnych, preferując stabilniejsze i mniej ryzykowne instrumenty, takie jak lokaty czy obligacje skarbowe.

Na podstawie zgromadzonych danych zidentyfikowano przesłanki do potwierdzenia hipotez badawczych. Najważniejszym czynnikiem determinującym wybór instrumentu inwestycyjnego wśród polskich gospodarstw domowych był poziom dochodu. Wysoki poziom dochodu był kluczowym czynnikiem decydującym o gotowości do inwestowania, zarówno w miastach, jak i na wsi. Mieszkańcy z wyższymi dochodami są bardziej skłonni podejmować ryzyko inwestycyjne oraz eksplorować bardziej złożone instrumenty finansowe. Natomiast osoby o niższych dochodach są bardziej skłonne do wybierania stabilnych i bezpiecznych opcji inwestycyjnych.

Opinie respondentów na temat skuteczności działań rządu podczas kryzysu inflacyjnego są różne dla mieszkańców miasta i wsi. Mieszkańcy miast wykazują większą tendencję do krytyki działań rządu, podczas gdy mieszkańcy wsi są bardziej zróżnicowani w swojej ocenie, z większym udziałem osób, które postrzegają te działania bardziej pozytywnie.

Podsumowując, badanie podkreśla istotność dostosowania strategii inwestycyjnych do indywidualnych preferencji i możliwości finansowych gospodarstw domowych oraz lokalizacji inwestorów. W obliczu kryzysu inflacyjnego działania zarówno rządu, jak i Narodowego Banku Polskiego (NBP) były krytycznie oceniane przez gospodarstwa domowe. Rząd i NBP powinny ustalić wspólne cele makroekonomiczne, szczególnie

w zakresie kontroli inflacji. Obejmuje to synchronizację działań, takich jak polityka podatkowa, wydatki publiczne oraz regulacje dotyczące stóp procentowych. Wprowadzenie edukacji finansowej oraz promowanie różnorodności instrumentów inwestycyjnych może pomóc w zwiększeniu świadomości i umiejętności inwestycyjnych polskich gospodarstw domowych, co przyczyni się do bardziej stabilnego zarządzania finansami w czasach kryzysu inflacyjnego.

Bibliografia

- [1] Buta B. 2023. *Postrzeżenie inflacji oraz metody ochrony studentów przed jej negatywnymi skutkami*. *Finanse i prawo finansowe*, 4(40): 46–65.
- [2] Działo J. 2020. *Działania stabilizacyjne banków centralnych w okresie kryzysów ekonomicznych: analiza porównawcza polityki monetarnej Europejskiego Banku Centralnego i Systemu Rezerwy Federalnej USA*. *Mysł ekonomiczna i polityczna*, 4(75): 9–38.
- [3] Elak L., Chrzęszcz A., Żurawski S., Urbańska N. 2022. *Wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo ekonomiczne Europy*. *Studia Społeczne*, 4(39): 63–74.
- [4] Fikus J., Skórnióg D. 2022. *Wpływ globalnych kryzysów na zakłócenia w łańcuchach dostaw*. *Zarządzanie i jakość*, 4(4): 92–108.
- [5] Frączek B. 2012. *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*. *Studia Ekonomiczne / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, 122: 96–97.
- [6] Giordano C., Marinucci M., Silvestrini A. 2019. *The macro determinants of firms' and households' investment: evidence from Italy*. *Economic Modelling*, 78: 118–133.
- [7] GUS. 2019. *Co warto wiedzieć o inflacji?* Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.
- [8] GUS. 2023. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021. Rodziny w Polsce w świetle wyników NSP 2021*. Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.
- [9] Halicki M. 2015. *Inwestycje – charakterystyka pojęcia i podstawy rachunku inwestycyjnego*. *Przegląd Geopolityczny*, 12: 85–93.
- [10] Jajuga K. 2009. *Pojęcie ryzyka i zarządzanie ryzykiem*. W: K. Jajuga (red.). *Zarządzanie ryzykiem*, PWN, Warszawa.
- [11] Kuflewska W., Juszczyk K. 2022. *Sklonność gospodarstw domowych z województwa lubelskiego do oszczędzania i inwestowania*. *Progress*, 11: 147–162.
- [12] Nowaczewska M. 2023. *Sposoby ochrony oszczędności gospodarstw domowych przed inflacją na przykładzie Polski*. *Zeszyty Studenckie Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego* „NASZE STUDIA”, 13: 172–182.
- [13] Pollok A., Wałęga G. 2011. *Elastyczność zadłużenia gospodarstw domowych względem stopy procentowej i dochodu*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 167: 306–326.
- [14] Reilly F. K., Brown K. C. 2001. *Analiza inwestycji i zarządzanie portfelem*, Wyd. PWE, Warszawa.
- [15] Rosiak J. 2005. *Gospodarowanie na rynku zasobów, dóbr i usług*. Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom.
- [16] Świątowski G. 2012. *Gospodarstwo domowe jako kreator przemian społecznych i gospodarczych*, *Konsumpcja i rozwój*, 2: 56–66.

- [17] Viaggi D., Raggi M., Paloma S. G. 2011. *Farm-household investment behaviour and the CAP decoupling: Methodological issues in assessing policy impacts*. Journal of Policy Modeling, 33(1): 127–145.
- [18] Wiśniewska A. 2016. *Determinanty nadmiernego zadłużania się polskich gospodarstw domowych*. Współczesne Finanse. Teoria i Praktyka, 1: 91–100.
- [19] Zalega T. 2007. *Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji*. Studia i Materiały. Wydział Zarządzania UW. , 1: 7–24.
- [20] https://www.naukowiec.org/dobor.html#google_vignette [dostęp: 10.05.2024].
- [21] <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Strategie-inwestora-gieldowego-1710352.html> [dostęp: 17.05.2024].

Wiktoria Radziun

Daria Piotrowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative

Opiekun: dr hab. inż. Mirosława Witkowska-Dąbrowska

SPECYFIKA ZACHOWAŃ KONSUMENCKICH POKOLENIA Z NA RYNKU RECOMMERCE

Wstęp

Wzrost popularności platform e-commerce sprawił, że aktualnie przez Internet można dokonać zakupu różnorodnych produktów. Jednym z dynamicznie rozwijających się sektorów jest recommerce, czyli używane produkty sprzedawane przez Internet przez wyspecjalizowane platformy. Temat przeprowadzonych badań jest niezwykle istotny, ze względu na występującą lukę badawczą w literaturze przedmiotu, a także aktualny w kontekście wzrastającej świadomości konsumentów dotyczącej ekologii oraz zrównoważonego rozwoju. Uzupelnienie wiedzy w tym zakresie może być istotne dla interesariuszy (sprzedających) w celu optymalnego dostosowania oferty do potrzeb i preferencji nabywców. W rezultacie zwiększenie wiedzy kupujących, a także kwestie ekonomiczne dotyczące społeczeństwa, doprowadziły do powstania nowych trendów konsumenckich, które skłaniają pokolenie Z do częstszego kupowania produktów „z drugiej ręki”. Stąd też analiza uzyskanych wyników może dostarczyć potrzebnych informacji sprzedawcom oraz konsumentom na rynku recommerce.

Zachowania i trendy konsumenckie

Według literatury przedmiotu zachowania konsumenckie to proces, który polega na wyborze, nabyciu oraz używaniu dóbr, usług bądź pomysłów w celu zaspokojenia własnych lub grupowych potrzeb. Wpływają na nie czynniki demograficzne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe i psychologiczne, które często warunkują powstawanie pewnych schematów działań konsumentów nazywanych trendami^[7].

Jednym z kluczowych czynników demograficznych wpływających na zachowania konsumentów jest wiek. Na rynku wyróżnia się pokolenie baby-boomers (1949–1963), pokolenie X (1964–1979), pokolenie Y (1980–1994) oraz pokolenie Z (1995–2012), przynależność określonych lat do generacji może się różnić w zależności od opracowań naukowych^[3].

Badaną w artykule generację Z określa się jako bardziej świadomą, poszukującą większej ilości informacji oraz bardziej krytyczną wobec wybieranych produktów i usług niż poprzednie pokolenia^[11]. Stąd też wśród nich wykształciły się nowe trendy w zachowaniach konsumenckich, takie jak ekologizacja konsumpcji, zrównoważona konsumpcja i LOHAS czy konsumpcja kolaboratywna. Chętniej korzystają również z zakupów internetowych oraz mobilnych^[10].

Ekokonsumpcja to przemyślane zakupy w kontekście własnego zdrowia oraz stanu środowiska naturalnego. Ten trend objawia się głównie na rynku żywności, gdzie powstają produkty lepszej jakości, w tym także zawierające naturalne składniki^[9].

Z tym zjawiskiem wiążą się także trendy zrównoważonej konsumpcji oraz LOHAS, które skupiają się na odpowiedzialności społecznej. Reprezentują one podobne do siebie podejścia do zakupów, jednakże zrównoważona konsumpcja przykłada większą wagę do środowiska naturalnego, a LOHAS do aspektów społecznych^[2]. Konsumentki warunkują wybór produktów poprzez respektowanie przez producentów praw człowieka, promowanie odpowiedzialnych reklam, ograniczenie zużycia zasobów naturalnych oraz ekologiczną produkcję^[15].

Konsumpcja kolaboratywna to wypożyczenie, udostępnianie lub wymienianie własnych dóbr innym osobom. Konsumentki skupiają się na użytkowaniu, a nie na posiadaniu. Coraz częściej można spotkać m.in. rowery miejskie, samochody oraz książki, które można wypożyczyć na określony czas. Pozwala to zoptymalizować indywidualną konsumpcję, ale także wzmacnia więzi w społeczeństwie^[13].

Ostatnim omówionym trendem jest rozwój rynku e-commerce oraz m-commerce. Pokolenie Z jest bardziej skłonne do zakupów internetowych z wykorzystaniem komputera lub telefonu^[8]. Jest to generacja, która została wychowana w erze cyfrowej, co oznacza, że komputery i smartfony są dla niej naturalnym środkiem komunikacji i interakcji z otoczeniem, w tym również z markami i produktami. Według młodszych pokoleń kupowanie online jest wygodniejsze i oferuje szerszy wybór produktów^[12]. To właśnie rozwój technologii w znacznej mierze przyczynił się do rozwoju rynku recommerce, przez co umożliwił większą dostępność, ale także wygodę zarówno dla konsumentów i sprzedawców produktów używanych^[23].

Podsumowując, wszystkie te trendy pokazują, że osoby urodzone w latach 1995–2012 coraz częściej podczas zakupów zwracają uwagę na środowisko oraz odpowiedzialność społeczną. Dla pokolenia Z szczególnie charakterystyczna jest popularyzacja technologii informacyjnych w życiu społecznym. Stąd też jednym z szybciej rozwijających się rynków jest recommerce, czyli sprzedaż produktów używanych przez Internet.

Rynek recommerce na tle panujących trendów konsumenckich

Trendy panujące we współczesnej gospodarce głównie podążają w dwóch przeciwnych kierunkach. Z jednej strony można wyróżnić nadmierną, niezrównoważoną konsumpcję, która w dłuższej perspektywie może prowadzić do wielu szkód zarówno w społeczeństwie, jak i środowisku. Z drugiej strony pojawiają się trendy, które koncentrują się na świadomej i zrównoważonej konsumpcji^[4]. To właśnie trendy proekologiczne, które związane są ze wzrastającą świadomością klimatyczną społeczeństwa, zyskują coraz większą popularność szczególnie wśród młodych konsumentów^[4].

Nowe technologie w dobie cyfrowej transformacji przyczyniają się zarówno do wielu zmian zachowań konsumenckich oraz strategii marketingowych przedsiębiorstw, jak również kreują nowe możliwości i wyzwania. Pod wpływem zmian w zachowaniach konsumenckich, przedsiębiorcy próbują podejmować takie działania, które będą odpowiadać na ich potrzeby^[4]. Współcześni konsumenci coraz bardziej cenią ekologiczne podejście do handlu elektronicznego. Można tu wyróżnić między innymi sprzedaż produktów używanych. To właśnie rynek recommerce odpowiada na ich potrzeby. Recommerce odnosi się do sprzedaży różnego rodzaju przedmiotów poprzez platformy internetowe, aplikacje czy media społecznościowe^[6]. Recommerce można określić też jako handel odwrotny. Polega na wymianie lub odsprzedaży produktów już wcześniej posiadanych, nowych lub używanych kolejnym nabywcom. Natomiast nabywcy często decydują się na naprawę, ponowne wykorzystanie, recykling lub dalszą odsprzedaż produktów^[1]. Z badań przeprowadzonych przez firmę Kantar, wśród motywów skłaniających do zakupów „z drugiej ręki” wskazano także kierowanie się konsumentów poszukiwaniem oszczędności, chęcią przeznaczenia środków na inne cele konsumpcyjne oraz dążenie do minimalizacji marnotrawstwa. Stąd też wynika, że podejmowane przez konsumentów decyzje silnie uwarunkowane są czynnikami z zakresu ekonomii oraz ekologii^[18].

Najczęstszą formą odsprzedaży tych produktów są platformy sprzedażowe, tzw. marketplace, które zyskały w ostatnich latach w Polsce ogromną popularność. Wśród nich największe zainteresowanie zyskały Allegro, Olx, Vinted, a także Empik. Dotyczy to głównie zakupów sprzętu elektronicznego, książek, kosmetyków oraz z kategorii moda. Wybór takiej formy dokonywania zakupów umożliwia klientom szeroki wybór oferowanych produktów, a przede wszystkim zapewnia wygodę^[4]. Rynek recommerce szczególnie może zyskać zainteresowanie wśród młodych konsumentów, ponieważ to właśnie ich wyróżnia powszechne dokonywanie zakupów za pośrednictwem Internetu, a także pozytywne nastawienie wobec zakupu produktów używanych w ramach odpowiedzialnej i zrównoważonej konsumpcji^[5].

Z raportu przygotowanego przez Olx^[16] recommerce jest jednym z najszybciej rozwijających się trendów na rynku. Wśród towarów tego rynku można wymienić rzeczy używane, naprawione, odnowione lub przetworzone na nowo (recykling). Na

rozwój tego rynku wpłynęły takie czynniki, jak: różnicowanie produktów oraz dostępu, oszczędność oraz związana z panującym trendem zrównoważona konsumpcja. Z danych zawartych w raporcie wynika, że w pierwszej połowie 2023 roku zostało opublikowanych 111 mln ogłoszeń związanych ze sprzedażą produktów używanych, a blisko połowa (52,8 mln) ogłoszeń otrzymało odpowiedzi od innych użytkowników. Szacuje się, że 59% wszystkich zakupionych produktów używanych było dokonane za pośrednictwem Internetu^[20].

Podsumowując, obecne trendy konsumpcyjne silnie związane są zarówno z kwestiami ekonomicznymi dotyczącymi społeczeństwa, jak również ze wzrastającą świadomością ekologiczną. Kupowanie rzeczy używanych może być odpowiedzią na współczesne problemy pauperyzacji społeczeństwa czy pragmatyzm konsumentów, którzy kierują się praktycznym podejściem do zakupów oraz chęcią zaoszczędzenia pieniędzy^[21]. Nowe technologie zmieniają zachowania konsumentów i strategie marketingowe firm, tworząc nowe możliwości i wyzwania. Dlatego też, w odpowiedzi na te zmiany, rynek recommerce zyskuje coraz większe zainteresowanie szczególnie wśród młodych osób, którzy preferują ekologiczne i zrównoważone podejście do zakupów.

Cel oraz metodyka badań własnych

Celem badań było określenie preferencji zakupowych pokolenia Z oraz czynników wpływających na podejmowane przez nie decyzje na rynku recommerce. Dobór próby badawczej opierał się na wielkości populacji generacji Z występującej w kraju, która w 2017 roku stanowiła 23,4% całej ludności Polski. Według źródła, z którego zostały uzyskane te informacje, metodologia polegała na określeniu liczby osób urodzonych po 1995 roku i ustaleniu ich odsetka wśród całej ludności Polski. Stąd też pokolenie Z liczyło 8,983 mln osób^[17]. Z 8,983 mln osób wyliczono próbę badawczą z poziomem ufności wynoszącym 93% oraz błędem maksymalnym równym 7%. Stąd też niezbędne dane potrzebne do opracowania tego zagadnienia uzyskano z przeprowadzonego sondażu za pomocą kwestionariusza ankietowego na grupie 167 respondentów. W badaniach uwzględniono stosunek płci występujący w kraju, co oznacza, że próba składała się w 52% z kobiet oraz w 48% z mężczyzn, co pozwoliło na analizę niezależności chi-kwadrat wpływu płci respondentów na odpowiedzi w niektórych pytaniach. Z uwagi na identyfikację zachowań konsumenckich pokolenia Z w badaniach uczestniczyły osoby urodzone w latach 1995–2012. Sondaż opierał się na technice CAWI, co oznacza, że do jego udostępnienia wykorzystano media społecznościowe.

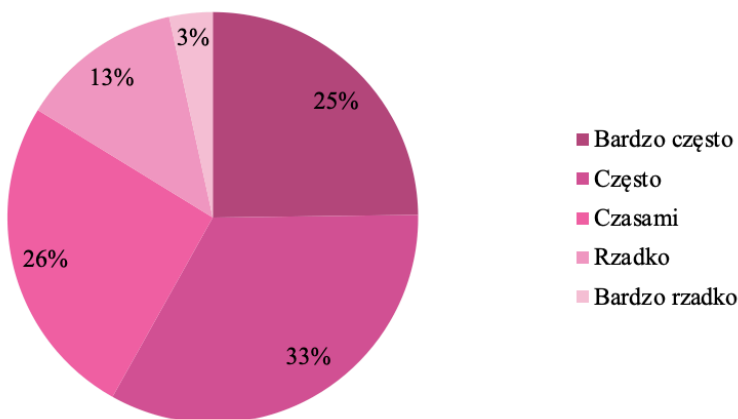
Wyniki badań

W badaniu udział wzięło łącznie 167 respondentów. Zgodnie z założeniem doboru kwotowego w badaniu uczestniczyło 87 kobiet oraz 80 mężczyzn. W strukturze badanej populacji największa była grupa osób pracujących zawodowo (43,1%), a następnie grupa studentów (35,3%). Mniejszy udział w badaniu reprezentowany był przez studentów pracujących zawodowo (16%), a także uczniów (6%). Wśród kobiet najwięcej było studentek (45%), natomiast w przypadku mężczyzn dominującą część stanowili pracujący zawodowo (65%).

Najlichnieszą grupą w badanej populacji byli respondenci posiadający wykształcenie średnie (44,3%), a także respondenci z wykształceniem wyższym (32,3%). Najmniejszy udział stanowiły osoby z wykształceniem zawodowym (18%), podstawowym (3%), a także gimnazjalnym (2,4%). Zarówno wśród kobiet, jak również mężczyzn dominujący udział mieli respondenci z wykształceniem średnim.

Analizując miejsce zamieszkania respondentów, można stwierdzić, że najwięcej z nich zamieszkiwało miasta duże (powyżej 100 tys. mieszkańców), a ich udział uplasował się na poziomie 41%. Miasta średnie (od 20 do 100 tys. mieszkańców) zamieszkiwało 34% badanych osób. Miasta małe (poniżej 20 tys. mieszkańców) oraz wieś jako swoje miejsce zamieszkania zadeklarowało odpowiednio 15% oraz 10,2% ankietowanych. W badanej populacji ze względu na płeć, kobiety głównie zamieszkiwały miasta duże, natomiast mężczyźni – miasta średnie.

Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że spośród 167 respondentów, aż 70,1% kupuje produkty na rynku recommerce, natomiast blisko 30% nie podejmuje takich działań. Na rysunku 1. przedstawiono częstotliwość kupowania przez respondentów używanych produktów przez Internet.

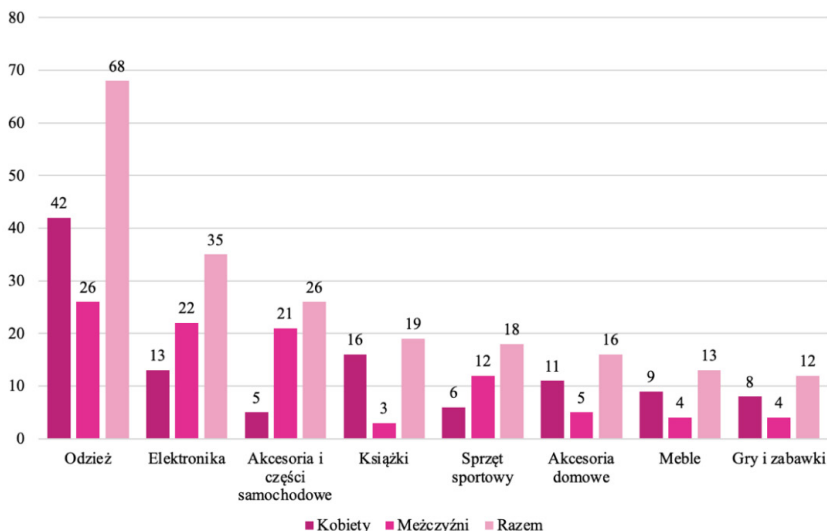

Rysunek 1. Częstotliwość zakupów produktów używanych przez Internet

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

Z przedstawionych na rysunku 1. danych można wywnioskować, że 58% respondentów bardzo często lub często kupuje używane produkty przez Internet. Wyłącznie 16% badanej populacji uważa, że kupuje je rzadko bądź bardzo rzadko.

Respondenci zostali zapytani także o najczęściej kupowane kategorie produktów na rynku recommerce. Odpowiedzi zostały przedstawione na rysunku 2.

Rysunek 2. Najczęściej kupowane produkty na rynku recommerce [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

Z uzyskanych odpowiedzi można wywnioskować, że najczęściej kupowaną kategorią produktów na rynku recommerce zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn była odzież (68%). Najmniejsze zainteresowanie ogółem dotyczyło natomiast zakupów gier i zabawek (12%). Kobiety uważają, że równie często kupowały używaną elektronikę (13%), książki (16%) oraz akcesoria do domu (11%). W odróżnieniu od tego mężczyźni decydowali się na zakup „z drugiej ręki” elektroniki (22%), akcesoriów i części samochodowych (21%) oraz sprzętu sportowego (12%). Dane posłużyły do wykonania testu niezależności chi-kwadrat z poziomem istotności 1%. Z uzyskanych wyników wynika, że pomiędzy płcią respondentów, a najczęściej kupowaną kategorią produktów na rynku recommerce istnieje zależność stochastyczna. Może to być cenna wskazówka dla sprzedawców, którzy powinni dostosowywać swoją ofertę, uwzględniając preferencje zależne od płci odbiorców.

W tabeli 1. przedstawiono determinanty decydujące o wyborze konsumentów produktów używanych zamiast nowych na rynku recommerce.

Większość respondentów (87%) stwierdziła, że najczęściej kupują produkty na rynku recommerce ze względu na korzystniejszą cenę. Część populacji zwraca rów-

Tabela 1. Determinanty wyboru produktów używanych zamiast nowych

Wyszczególnienie	Cena produktu [%]	Świadomość ekologiczna [%]	Unikalność produktu [%]	Trendy społeczne [%]	Opinie innych klientów [%]
Kobiety	45	21	16	10	4
Mężczyźni	42	14	11	2	2
Razem	87	35	27	12	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

niez uwagę na aspekty ekologiczne (35%) oraz unikalność kupowanych rzeczy (27%). Najmniej istotnym czynnikiem motywującym badanych do tego typu zakupów były opinie innych klientów (6%). Na podstawie analizy niezależności chi-kwadrat z poziomem istotności 1% nie znaleziono przesłanek, by potwierdzić zależność między płcią respondentów, a czynnikami wpływającymi na zakup tych produktów. Podobnie jak w prezentowanych wynikach badań własnych, cena jako główna determinanta motywująca do zakupów produktów używanych, jest wskazywana także w artykule portalu ekonomiczno-biznesowego Business Insider. Z uzyskanych informacji wynika, że wśród wielu przeprowadzonych badań rynkowych udział osób, które wybierają aspekty ekonomiczne jako główne determinanty wyboru produktów używanych, mieści się w przedziale między 60% a 90%, podobnie jak w przypadku badań własnych, gdzie cenę wskazało 87% populacji. Natomiast jako drugie kryterium decyzji konsumenci wskazują aspekty ekologiczne^[19]. W badaniu przeprowadzonym przez Kamińską oraz Krakowiak-Drzewiecką^[5] na populacji studentów drugiego roku także zaobserwowano, że młodzi dorośli uwzględniają aspekt ochrony środowiska naturalnego przy podejmowaniu decyzji zakupowych. Badani uważają zakupy produktów „z drugiej ręki” jako ekologiczne, a także umożliwiające nabycie oryginalnych rzeczy, które trudno kupić w regularnej sprzedaży. Wiąże się to zatem z unikalnością produktu. Dodatkowo wyrażają chęć uzyskania informacji dotyczących kupowanych produktów między innymi na temat testowania na zwierzętach czy wpływu produkcji na bezpieczeństwo środowiska naturalnego^[5].

Najpopularniejszymi platformami internetowymi wśród badanej populacji były OLX (75%) oraz Vinted (72%). Ponad połowa respondentów robiła zakupy również na stronie Allegro. Co ciekawe, 70% badanych uważa, że platformy internetowe służące do zakupu używanych produktów powinny mieć strategie marketingowe bardziej dostosowane do potrzeb użytkowników pokolenia Z, tak aby przyciągnąć nowych klientów tej generacji lub skłonić obecnych do częstszych zakupów „z drugiej ręki”. Podobne wyniki zostały uzyskane także w raporcie Cyrek Digital, w którym także największym zainteresowaniem wśród zakupów „z drugiej ręki” cieszą się platformy takie jak Vinted (72%) oraz OLX (59%). Mimo znacznego zainteresowania tymi platformami, konsumenci recommerce w znacznej części (79%) nie śledzą profili w mediach społecznościowych zajmujących się tą tematyką^[22].

W tabeli 2. zamieszczono determinanty rezygnacji wobec zakupów na rynku re-commerce.

Tabela 2. Determinanty rezygnacji z zakupów na rynku re-commerce

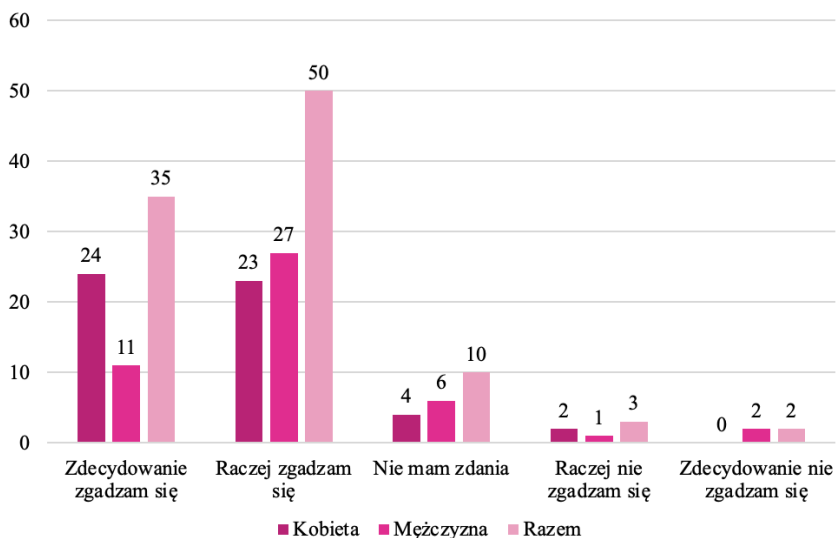
Wyszczególnienie	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]	Razem [%]
Brak pewności co do jakości produktu	14	18	32
Preferowanie nowych produktów zamiast używanych	20	30	50
Obawy przed ukrytymi wadami lub uszkodzeniami produktu	22	26	48
Brak zaufania do anonimowych sprzedawców na platformach internetowych	32	26	58
Obawy przed kradzieżą danych lub oszustwami związanymi z transakcjami online	4	16	20
Negatywne doświadczenia z poprzednimi zakupami używanych produktów online	10	12	22

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

Z danych umieszczonych w powyższej tabeli wynika, że wśród osób, które nie kupują produktów na rynku re-commerce, głównym tego powodem jest brak zaufania do anonimowych sprzedawców na platformach internetowych (58%). Osoby te kierują się także indywidualnym podejściem do zakupów takim jak preferowanie nowych produktów zamiast używanych (50%). Dodatkowo zakupy na rynku re-commerce budzą obawy związane z ukrytymi wadami lub uszkodzeniami produktów (48%) czy niepewnością co do ich jakości (32%). Respondenci rezygnują z zakupów na rynku re-commerce także z powodu wcześniejszych negatywnych doświadczeń na tym rynku oraz obaw związanych z kradzieżą danych lub oszustwami związanymi z transakcjami online (20%). Kobiety nie dokonują zakupów na rynku re-commerce najczęściej ze względu na brak zaufania do anonimowych sprzedawców (32%), natomiast mężczyźni preferują nowe produkty zamiast używanych (30%).

Uwzględniając obecne trendy wśród konsumentów, respondentów zapytano, w jakim stopniu zgadzają się ze stwierdzeniem, że kupowanie produktów na rynku re-commerce pozytywnie wpływa na środowisko. Na rysunku 3. zaprezentowano ich postawy wobec tego stwierdzenia.

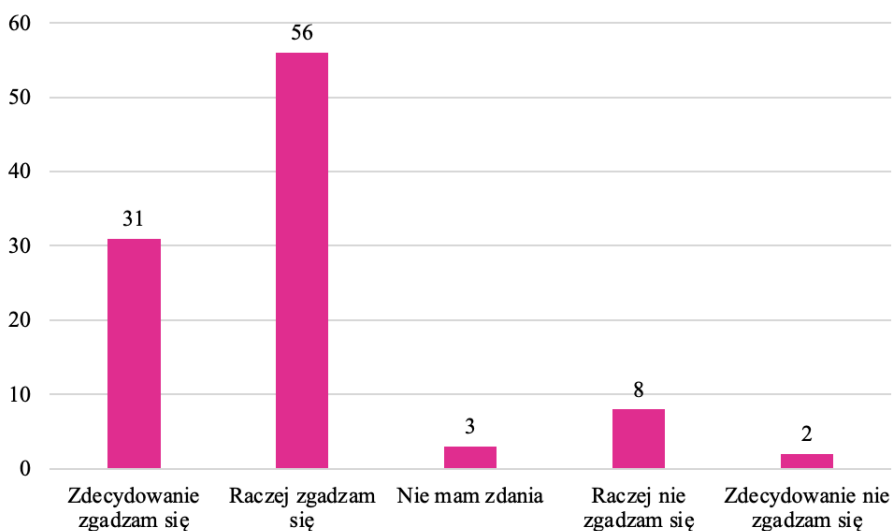
Z uzyskanych danych wynika, że znaczna część respondentów (85%) wyraża całkowitą lub częściową aprobatę wobec tego stwierdzenia. Wśród badanych zaledwie 5% nie zgadza się z sądem, że kupowanie produktów na rynku re-commerce ma pozytywny wpływ na środowisko, a blisko 10% nie wyraziło swojej opinii. Na podstawie przeprowadzonego testu niezależności chi-kwadrat, przy założeniu poziomu istotności wynoszącym 1%, wynika, że nie występuje zależność między płcią a wyrażaną postawą wobec tego stwierdzenia.

Rysunek 3. Postawy respondentów wobec pozytywnego wpływu rynku recommerce na środowisko [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

Na rysunku 4. przedstawiono zadowolenie respondentów z produktów kupowanych na rynku recommerce.

Rysunek 4. Zadowolenie respondentów z zakupów na rynku recommerce [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych

Zdecydowana większość badanej populacji zgadza się ze stwierdzeniem, że są oni zadowoleni z kupowanych przez siebie produktów na tym rynku. Wyłącznie 10% badanej populacji nie podobały się dokonane zakupy. Respondenci odpowiedzieli również, że mają pozytywny stosunek do zakupów używanych produktów.

Pomimo dużego zainteresowania respondentów rynkiem recommerce istnieją także obawy co do używanych produktów kupowanych przez Internet. Respondenci najbardziej boją się ukrytych wad lub uszkodzeń produktu (66%) oraz nie darzą wystarczającym zaufaniem anonimowych sprzedawców (39%). Co trzeci z respondentów obawia się również kradzieży danych przy zawieraniu transakcji przez Internet.

Podsumowanie i wnioski

Rynek recommerce zyskuje coraz większe zainteresowanie wśród młodych osób. Z części teoretycznej artykułu można wywnioskować, że jednym z głównych czynników jego postępu jest rozwój technologii i powszechność dostępu do Internetu. Z przeprowadzonego badania wynika, że wśród badanej populacji pokolenia Z, respondenci dostrzegają pozytywny wpływ tego rynku na środowisko, a sami przy wyborze zakupów produktów używanych przez Internet często kierują się świadomością ekologiczną. Wyniki badań wskazują, że rynek recommerce umożliwia nabycie produktów w atrakcyjniejszej cenie czy takich, które charakteryzują się unikalnością. Dużą popularnością cieszą się przedmioty z kategorii, takich jak odzież, elektronika czy akcesoria i części samochodowe. Co ciekawe, istnieje zależność między płcią a najczęściej kupowanymi kategoriami produktów. Dokonywane transakcje najczęściej są zawierane na platformach internetowych OLX, Vinted, a także Allegro. Wyniki pokazują również potrzebę dostosowania strategii marketingowych do specyfiki użytkowników analizowanego pokolenia. Mogłoby to potencjalnie zwiększyć zainteresowanie tymi zakupami czy skłonić obecnych zainteresowanych do częstszych zakupów. Badani uczestnicy rynku recommerce z pokolenia Z są ogólnie zadowoleni z dokonywanych zakupów. Mimo to respondenci mieli obawy dotyczące m.in. stanu produktu czy uczciwości i rzetelności anonimowych sprzedawców internetowych. Te czynniki przyczyniają się także do całkowitej rezygnacji z zakupów na rynku recommerce.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że rynek recommerce wykazuje pozytywne perspektywy rozwoju, zwłaszcza wśród pokolenia Z, które silnie związane jest z obecnie panującymi trendami proekologicznymi. Sprzedawcy tego rynku powinni skupić się na dostosowaniu swoich strategii marketingowych skierowanych do odbiorców tego pokolenia, a w zależności od kategorii oferowanych produktów także uwzględnić różnorodne działania, biorąc pod uwagę płeć konsumentów.

Wprowadzenie dodatkowych działań w zakresie bezpieczeństwa użytkowników oraz dostosowanie działań skierowanych wobec potrzeb pokolenia Z, przy obecnie

panujących trendach, stanowi ogromny potencjał umożliwiający znaczący rozwój rynku recommerce.

Bibliografia

- [1] Arman S. M., Mark-Herbert C. 2021. *Re-Commerce to Ensure Circular Economy from Consumer Perspective*. Sustainability, 13(18): 10242. Pobrane z: <https://doi.org/10.3390/su131810242>
- [2] Choi S., Feinberg R. A. 2021. *The LOHAS (lifestyle of health and sustainability) scale development and validation*. Sustainability, 13(4): 1598. Pobrane z: <https://doi.org/10.3390/su13041598>
- [3] Dolińska-Weryńska D. 2016. *Motywacje i potrzeby pracowników pokolenia Y w gospodarce opartej na wiedzy*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie, 92: 31–47.
- [4] Garbarski L., Tkaczyk J. 2023. *Klient i marketing w erze transformacji cyfrowej*. W: M. Ciszewska-Mlinarič (red.) *Przyszłość jest dziś. Trendy kształtujące biznes, społeczeństwo i przywództwo*. I/6: 105–118. Miejsce wydania.
- [5] Kamińska M., Krakowiak-Drzewiecka M. 2023. *Młodzi konsumenci w społeczeństwie konsumpcyjnym – wnioski z badań*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 67: 46–63. Pobrane z: <https://doi.org/10.15611/pn.2023.1.03>
- [6] Łysoń T. 2023. *Zjawisko i przegląd trendów handlu elektronicznego w dobie personalizacji i mobilności*. Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, 194: 7992.
- [7] Salomon M.R. 2006. *Zachowania i zwyczaje konsumentów*. One Press, Gliwice.
- [8] Senn, J. A. 2000. *The emergence of m-commerce*. Computer, 33(12): 148–150.
- [9] Sobczyk G. 2014. *Współczesna konsumpcja – nowe trendy na polskim rynku*. Zeszyty Naukowe WSEI, 9(2): 87–104.
- [10] Sobczyk G. 2018. *Zachowania konsumentów wobec nowych trendów konsumpcji – wyniki badań*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H Oeconomia, 52(1): 171–180.
- [11] Szydło J., Potmalnik E. 2022. *Decyzje zakupowe przedstawicieli Pokolenia Z na przykładzie branży modowej*. Marketing i Rynek, 9: 15–26.
- [12] Szymański G. 2017 *M-commerce jako nowy trend współczesnych konsumentów*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 501: 35–43.
- [13] Wardak P. 2013 *Konsumpcja kolaboratywna jako nowy trend konsumencki*. Studia i Materiały. Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 1: 7–32.
- [14] Wasilik K. 2014. *Trendy w zachowaniach współczesnych konsumentów – konsumpcjonizm a konsumpcja zrównoważona*. Konsumpcja i Rozwój, 1(6): 66–74.
- [15] Wilk I. 2015. *Konsument zrównoważony jako segment odniesienia dla działań marketingowych przedsiębiorstwa*. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu, 38: 183–191.

Źródła internetowe

- [16] <https://www.raport-recommerce.pl/> (dostęp z dnia 12.05.2024r.)
- [17] <https://www.newspoint.pl/blog/raport-newspoint-pokolenia-w-polsce-i-potrzeba-monitorowania-ich-rosnacej-aktywnosci> (dostęp z dnia 11.05.2024 r.)
- [18] <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/rozwój-i-perspektywy-dla-rynku-re-commerce-w-swietle-najwazniejszych-trendow-konsumenckich.html> (dostęp z dnia 30.06.2024r.)

- [19] <https://businessinsider.com.pl/biznes/wartosc-rynku-re-commerce-bedzie-dynamicznie-wzrastac/95t1ctm> (dostęp z dnia 30.06.2024r.)
- [20] <https://autopay.pl/baza-wiedzy/blog/ecommerce/recommerce-tymczasowy-trend-czy-przyszlosc-handlu> (dostęp z dnia 20.09.2024r.)
- [21] <https://www.empressia.pl/blog/438-recommerce-co-to-jest> (dostęp z dnia 20.09.2024r.)
- [22] <https://cyrekdigital.com/pl/blog/recommerce-raport-2023/> (dostęp z dnia 20.09.2024r.)
- [23] <https://nowymarketing.pl/re-commerce-czyli-e-commerce-z-drugiej-reki/> (dostęp z dnia 20.09.2024r.)

Julia Rochon

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów

julia.rochon@student.uwm.edu.pl

Opiekun: dr Karol Wojtowicz

INFLACJA A WZORCE KONSUMPCYJNE - ZMIANY PREFERENCJI ZAKUPOWYCH KONSUMENTÓW W ODPOWIEDZI NA ROSNĄCE CENY

Wstęp

W ostatnich latach słowo „inflacja” nabrało ogromnego znaczenia, nie tylko stało się przedmiotem badań ekonomistów, ale także zostało przedmiotem zainteresowań całego społeczeństwa. Jak podaje raport GUS, przez inflację najczęściej rozumiemy średnie zmiany cen konsumpcyjnych towarów i usług nabywanych przez przeciętne gospodarstwo domowe [6]. Oczywistym jest, że inflacja wpływa także na inne obszary gospodarki, ponieważ ceny na każdym etapie procesu gospodarczego wpływają na końcową cenę towaru, którą otrzymuje konsument. Jednakże to gospodarstwa domowe odczuwają największy wzrost cen, przy czym trzeba zaznaczyć, że inflacja, którą odczuwają konsumenci, może być o wiele wyższa niż ta, która jest w rzeczywistości. Dzieje się tak z kilku powodów, przede wszystkim jednostki bardzo często wnioskuje wysoką inflację, patrząc na poszczególne produkty, których ceny wzrosły najbardziej. Wszystko zależy od koszyka zakupowego gospodarstwa domowego, ponieważ każde ma inny standard życia, a jego zakupy różnią się cenowo. Drugim powodem, dla którego konsumenci często bardziej odczuwają wzrost inflacji, jest fakt, iż przedsiębiorcy są w stanie wykorzystać wzrost inflacji dla podniesienia swojej marży, zrzucając winę wysokich cen na ogólnokrajowe zjawisko. W taki sposób przedsiębiorcy albo próbują zarobić więcej dla siebie, albo po prostu obawiają się dalszego wzrostu inflacji, dlatego dają sobie większy margines, aby w najbliższej przyszłości znowu nie podnosić cen. Konsumenci są świadomi, że ceny rosną, a standard ich życia maleje, jednakże często nie zdają sobie sprawy, że przedsiębiorcy to wykorzystują.

Wszechobecna kultura konsumpcjonizmu przyzwyczaiła konsumentów do nabywania ogromnej ilości produktów oraz korzystania z wielu usług, często nie zważając na

cenę. Czynniki, takie jak: inflacja, pandemia COVID-19 czy wojna na Ukrainie, zmusiły Polaków do zmiany swoich dotychczasowych przyzwyczajeń, ale przede wszystkim do zmiany struktury wydatków. Jak ukazuje badanie „Finanse Polaków w czasach postpandemicznych 2022”, które zostało zrealizowane na zlecenie Blue Media przez agencję badawczą Satisface, prawie wszyscy badani odczuli wzrost cen wynikający z inflacji. Połowa z nich przyznała, że w ostatnim czasie została zmuszona sięgnąć po oszczędności, a jeszcze więcej respondentów przewiduje taką konieczność w najbliższej przyszłości [7].

Biorąc pod uwagę ogólnokrajowy, a nawet ogólnosiwiatowy problem inflacji, połączony z panującą wszechobecnie konsumpcją, nasuwa się pytanie: Jak zmieniają się zachowania konsumentów w odpowiedzi na wzrastające ceny? Celem głównym badań jest identyfikacja zmian preferencji zakupowych konsumentów w warunkach rosnących cen. Realizacja celu wiąże się z badaniem opinii z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego.

Inflacja – definicja, rodzaje, przyczyny i skutki

W literaturze występuje wiele definicji terminu „inflacja”, jednakże neutralną definicją inflacji jest proces spadku siły nabywczej pieniądza [1]. W praktyce wygląda to następująco: jeśli wzrasta podaż pieniądza w gospodarce, ludzie posiadają więcej funduszy na zakup dóbr i usług. Jeżeli ilość dóbr w tym czasie nie wzrasta, ich ceny rosną, a co za tym idzie, ludzie kupują drożej. Wartość każdej złotówki maleje, ponieważ ludzie posiadając więcej pieniędzy, cenią je mniej [4].

Aby dokonać pomiaru inflacji, wykorzystuje się odpowiednie wskaźniki cen, które są procentową zmianą wydatków związanych z zakupem koszyka dóbr w określonym czasie. Do najczęściej używanych wskaźników należy przede wszystkim CPI, który jest wskaźnikiem cen dóbr i usług konsumpcyjnych, określa on przeciętne zmiany wydatków gospodarstw domowych, badając ich budżety. Kolejnym wskaźnikiem jest PPI, wskaźnik dóbr produkcyjnych, który uwzględnia koszty ponoszone przez producentów na różnych etapach produkcji. Trzecim, najczęściej obliczanym wskaźnikiem jest tzw. deflator PKB, który uwzględnia wszystkie ceny dóbr i usług wchodzących w skład PKB.

W literaturze istnieje kilka klasyfikacji odnoszących się do tego, jaki rodzaj inflacji występuje. Przede wszystkim wyróżniamy rodzaje inflacji ze względu na jej tempo:

- pelzająca – występuje wtedy, gdy tempo wzrostu przeciętnego poziomu cen nie przekracza 5% rocznie, inflacja na takim poziomie jest bezpieczna dla gospodarki;
- umiarkowana (krocząca) – tempo wzrostu przeciętnego poziomu cen waha się w granicach 5–10% rocznie;
- galopująca – tempo wzrostu cen oscyluje od 10% do 150% rocznie;
- hiperinflacja – zjawisko zauważalne, jeśli tempo wzrostu cen jest powyżej 150% rocznie.

- Inflację w literaturze rozróżnia się również ze względu na przyczyny jej powstawania. Teorie inflacji uzasadniające jej przyczyny to:
  - teoria monetarna;
  - teoria popytowa;
  - teoria podażowa (kosztowa).

Zgodnie z **teorią monetarną** przyczyn inflacji należy upatrywać w zbyt dużej ilości pieniądza w obiegu, czyli zbyt dużej podaży pieniądza, a mówiąc jeszcze bardziej precyzyjnie zbyt dużego tempa wzrostu pieniądza. Organem kontrolującym podaż pieniądza w gospodarce jest Bank Centralny, dlatego za przyczynę inflacji uważa się jego błędną politykę.

Według **teorii popytowej** przyczyną inflacji jest zbyt wysoki popyt globalny, który przewyższa możliwości wytwórcze, jakie posiada gospodarka. Powstaje wówczas tzw. luka inflacyjna, która prowadzi do wzrostu cen. Jej wielkość to różnica między globalnym popytem na towary, a wielkością dochodu narodowego, który odpowiada pełnemu wykorzystaniu zdolności wytwórczych. Wystąpienie luki inflacyjnej w warunkach swobodnego kształtowania się cen wywołuje inflację.

Ostatnią teorią jest **teoria podażowa**, inaczej mówiąc kosztowa. Według niej przyczynę inflacji upatruje się we wzroście kosztów produkcji, takich jak: wzrost płac, cen surowców, podatków, niezależnych od popytu na dobra. Gdy koszty produkcji rosną, przedsiębiorcy podnoszą ceny wyrobów gotowych, obarczając w ten sposób swoich nabywców [5].

Według Narodowego Banku Polskiego celem polityki pieniężnej jest utrzymanie inflacji na poziomie 2,5% z symetrycznym przedziałem odchyień o szerokości ± 1 punktu procentowego w średnim okresie. W Polsce do grudnia 2019 r. cel inflacyjny pozostawał na zakładanym poziomie, jednakże wszystko zmieniła pandemia COVID-19, kiedy to inflacja zaczęła rosnąć. Przez pierwsze trzy miesiące 2020 roku inflacja podskoczyła do prawie 5%, co jednak było jeszcze bezpieczne dla gospodarki. Od kwietnia do marca 2021 roku Bankowi Centralnemu udało się osiągnąć z powrotem cel inflacyjny. Poważne problemy z inflacją zaczęły pojawiać się w połowie 2021 roku, wcześniej wspomniany wskaźnik CPI zaczął rosnąć z miesiąca na miesiąc. Najwyższy poziom inflacji odnotowano w lutym 2023 roku, kiedy wskaźnik wyniósł 18,4%, od tamtego momentu inflacja zaczęła stopniowo spadać.¹ Według raportu MBanku, za praprzyczynę wysokiej inflacji w ostatnich latach należy uznać interwencję rządu w stosunki społeczne lub inaczej mówiąc błędne zarządzanie gospodarką w czasie pandemii. Ekspertci twierdzą, że Bank Centralny i rząd rozpoczęły prowadzenie zbyt ekspansywnej polityki pieniężnej i fiskalnej. Wśród głównych przyczyn należy również wymienić fakt, iż we wczesnej fazie pandemii ludzie zaczęli obawiać się o dostępność produktów spożywczych oraz środków do dezynfekcji. W efekcie

¹ Dane z GUS.

wzrósł popyt na tego rodzaju dobra przy wolno rosnącej, a nawet często malejącej dostępności tych produktów. Niedobory były najbardziej zauważalne w czasie pandemii, kiedy łańcuchy dostaw zostały zakłócone. W związku z tym odłożono popyt, który związany był z ponownym otwarciem gospodarki i chęcią powrotu do normalności. Ludzie optymistycznie podchodzili do przyszłości, wyższe dochody napędzały politykę fiskalną, pojawiły się nowe możliwości, jeśli chodzi o konsumpcję dóbr. Z powodu pandemii wiele firm zawiesiło swoją działalność, część z nich upadła, jednakże działania osłonowe rządu niektórym z nich pozwoliły wrócić na rynek. Ponowne otwarcie gospodarki nie było najłatwiejszym procesem. Łańcuchy dostaw pozostawały zerwane, kontenery zalegały w portach, ceny transportu i surowców rosły. Dodatkowym problemem był również brak pracowników, którzy chorowali albo w obawie o swoje zdrowie nie przychodzili do pracy. Inwazja rosyjska na Ukrainę uwydatniła kolejną kwestię, jaką jest ograniczona dostępność nośników energii. Poprzez sankcje nałożone na Rosję pojawił się problem z poszukiwaniem i wydobywaniem węglowodorów [9]. Rząd, chcąc wesprzeć obywateli w trudnych czasach pandemicznych, uruchomił wiele programów, jednakże w dłuższym okresie nie były one skuteczne. Tarcza finansowa na przykład spowodowała wykreowanie dodatkowych pieniędzy dla przedsiębiorców kosztem deficytu w budżecie państwa. Środki te obudziły dodatkowy popyt, który w konsekwencji wywarł presję inflacyjną. Z kolei tarcza antyinflacyjna obniżyła ceny żywności, paliwa czy energii, ale nie wyeliminowała źródeł inflacji, obniżyła tylko jej szczyt i mimo to tempo wzrostu cen pozostało wysokie. Jak piszą Sławomir Dudek, główny ekonomista oraz Marcin Zieliński, ekonomista z Forum Obywatelskiego Rozwoju: „tarcze antyinflacyjne to garść leków przeciwbólowych o krótkotrwałym i wątpliwym działaniu” [2].

Inflacja powoduje różnorodne konsekwencje i oddziałuje z różną siłą na uczestników rynku. W literaturze do negatywnych skutków inflacji zalicza się między innymi zniekształcenie informacyjnej funkcji ceny, gdyż silne procesy inflacyjne mają wpływ na informacje rynkowe. Dodatkowo spada wartość i zaufanie do pieniądza, ludzie wolą wówczas ulokować swój kapitał w nieruchomościach, obrazach czy innych dobrach trwałych. Kolejnym negatywnym skutkiem inflacji jest redystrybucja dochodów, podczas której dochody przesuwane są od podmiotów otrzymujących względnie stałe dochody do tych, którzy mogą wywierać wpływ na wzrost swoich dochodów. Silne procesy inflacyjne wpływają także na wzrost niepewności w zakresie przewidywań cen, a tym samym osłabia to aktywność gospodarczą. Wysoka inflacja w Polsce może skutkować także pogorszeniem konkurencyjności towarów kraju na rynkach wewnętrznych i zewnętrznych, spadkiem eksportu i wzrostem importu, a co za tym idzie, może spowodować pogorszenie się polskiego bilansu płatniczego i obniżki kursu walutowego. Szybki wzrost cen w gospodarce skutkuje także dodatkowymi kosztami, które związane są z obsługą procesów gospodarczych, m.in. zmianą wywieszek z cenami w sklepach. Oprócz negatywnych efektów inflacji wyróżnia się też te, które pozytywnie wpływają na gospodarkę. Jeśli występują powolne procesy inflacyjne, czyli

inflacja pełzająca, to wywiera ona korzystny wpływ na dynamikę wzrostu gospodarczego, o ile jest to tendencja względnie trwała. Powolne procesy pozwalają na obniżki realnych stóp procentowych i stawek płac, co skutkuje poprawą rentowności produkcji. Pozytywne zjawiska zwiększają chęć dokonywania inwestycji przez przedsiębiorców, co wpływa efektywnie na wzrost gospodarczy [5].

Konsumpcja i wzorce konsumpcyjne

Obecnie konsumpcja i konsumpcjonizm panuje na całym świecie, ale w szczególności zjawiska te uwidocznione są w kulturze zachodniej. „Trudno jest przewidywać cokolwiek niż bezustanny wzrost konsumpcji i ekspansję świątyń służących konsumentom” pisze w swojej książce G.Ritzer [8]. Kultura konsumpcyjna charakteryzuje się przede wszystkim „braniem”. Konsumentami oczekują gotowych towarów, przy czym ich zadaniem jest tylko i wyłącznie wybór dóbr z określonej oferty. Nabywanie czy oglądanie przedmiotów dla wielu z nich stało się przyjemnością. Decyzję o zakupie konsumenci podejmują pod wpływem chwili, często traktując nabywane dobro jako nagrodę czy formę pocieszenia z powodu jakiegoś niepowodzenia. Co więcej, konsumenci przyzwyczaili się do kupowania rzeczy, które kiedyś robiło się samemu. Potrzeby zaspokajają bez marnotrawstwa energii, chcąc zaoszczędzić jak najwięcej czasu. Przez to wybierają na przykład obiad w restauracji, zamiast przygotowania posiłku w domu, czy zakupy przez Internet zamiast odwiedzenia sklepów stacjonarnych [3].

Cały ten pęd życia i kulturę konsumpcjonizmu zmieniła pandemia. Nagle konsumenci zostali postawieni w trudnej dla nich sytuacji. Byli zmuszeni do ograniczenia swoich zakupów stacjonarnych, pozostając w domu z obawy o swoje zdrowie. Przerwane łańcuchy dostaw, brak towarów na półkach, inflacja, brak pracy, wszystkie te czynniki wywarły ogromny wpływ na zmianę dotychczasowego zachowania konsumentów. Pod wpływem globalnego kryzysu zachowania konsumenckie stają się bardziej złożone, podjęcie decyzji bardziej skomplikowane, a wybór trudny do przewidzenia. Ze względu na nową sytuację konsumenci zastanawiają się, co jest im potrzebne w danym momencie, a jakie wydatki odłożyć na później. Wygospodarowanie jakichś oszczędności z dochodu w warunkach kryzysu staje się wyzwaniem. Dodatkowo może rosnąć poczucie lęku, przez co spada poziom zaufania konsumenckiego, co odbija się na wydatkach konsumpcyjnych. W pandemię na przykład wiele osób rezygnowało ze standardowych zakupów z obawy o swoje zdrowie. Jeśli ceny towarów rosną, a budżet gospodarstwa domowego się nie zmienia, to możliwości nabywania dóbr i usług zmniejszają się. Zakup produktów, które wcześniej były nieodłączne w strukturze wydatków konsumpcyjnych gospodarstwa domowego, ustępuje miejsca dobrom tańszym. Przez co popyt na niektóre kategorie dóbr maleje, a co za tym idzie, przedsiębiorstwa ograniczają ich podaż [10].

Konsumenci w warunkach kryzysu i wysokiej inflacji, podczas której ceny dóbr rosną, zmieniają swoje dotychczasowe zachowania. Przede wszystkim mogą wybrać tańsze alternatywy, kupować towary na zapas w obawie o dalszy wzrost cen czy ograniczać wydatki na pewne rodzaje dóbr i usług. Pomimo wszechobecnej konsumpcji, kryzys gospodarczy zmusza konsumentów do zmiany swoich dotychczasowych przyzwyczajeń.

Metodyka badań

W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, wykorzystując wywiad jako narzędzie badawcze. Dobór próby badawczej był losowy. Badanie przeprowadzono za pomocą anonimowego kwestionariusza ankietowego umieszczonego w Internecie. Wypełnienie ankiety zajmowało badanym około 8 minut. W badaniu wzięło udział 60 osób. Metryczka dotycząca grupy badawczej została przedstawiona za pomocą tabeli.

Tabela 1 Metryczka

Płeć	Kobieta		Mężczyzna	
	68%		32%	
Wiek	18–25 lat	26–40 lat	41–65 lat	
	53%	27%	20%	
Wykształcenie	Podstawowe/Zawodowe	Średnie	Wyższe	
	8%	55%	37%	
Aktywność zawodowa	Uczeń/Student	Pracujący	Emeryt/Rencista	
	32%	63%	5%	
Miejsce zamieszkania	Wieś		Miasto	
	30%		70%	
Dochody netto na jednego członka gospodarstwa domowego	do 1000 zł	1001–2500 zł	2501–5000 zł	powyżej 5000 zł
	3%	22%	55%	20%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Struktura wieku i płci respondentów jest zróżnicowana, ze zdecydowaną przewagą kobiet oraz osób młodych w wieku 18–25 lat. Większość ankietowanych posiada wykształcenie średnie oraz pracuje. Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość respondentów mieszka w mieście, a ich dochody netto na jednego członka gospodarstwa domowego wynoszą od 2501 do 5000 zł.

Wyniki

Z przeprowadzonych badań wynika, że respondenci nie są w pełni świadomi, czym właściwie jest inflacja. Tylko 13% ankietowanych ocenia swoją wiedzę na temat inflacji jako bardzo dobrą. Prawie połowa (47%) uważa, że posiada dobrą wiedzę w tej dziedzinie. 12% respondentów ocenia swoją wiedzę jako słabą lub bardzo słabą, a 28% określa ją jako przeciętną.

Skutki inflacji są wyraźnie odczuwalne przez respondentów. Ponad połowa z nich doświadcza tych skutków bardzo mocno, podczas gdy 33% odczuwa je w umiarkowanym stopniu.

W ciągu ostatnich 12 miesięcy nie tylko zmieniły się ceny produktów i usług, ale również dochody gospodarstw domowych. 45% badanych zauważyło niewielki wzrost swoich dochodów, a 8% odnotowało ich znaczący wzrost. Niewielki spadek dochodów zgłosiło 10% respondentów, natomiast 30% stwierdziło, że ich dochody pozostały bez zmian.

Rysunek 1. Wzrost cen których produktów i usług odczuwa Pan/i najbardziej?

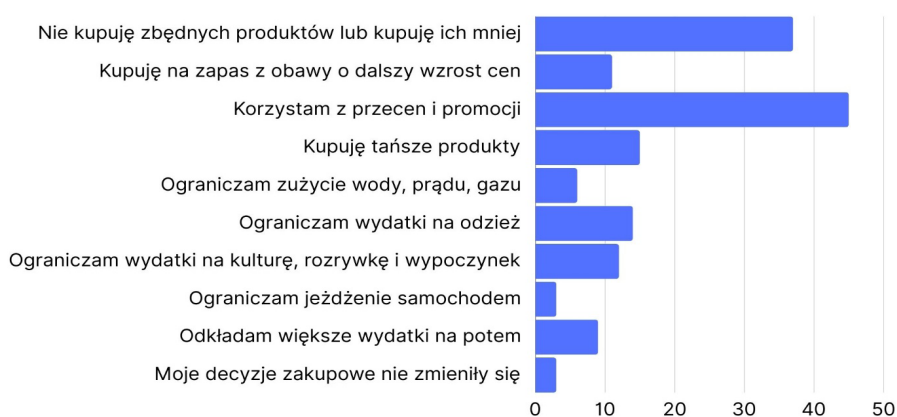
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Zdecydowana większość respondentów (58%) uważa, że w ciągu ostatniego roku ceny najczęściej kupowanych przez nich produktów i usług znacząco wzrosły. 35% twierdzi, że ceny wzrosły nieznacznie, natomiast 7% badanych nie potrafi jednoznacznie ocenić tych zmian.

Aż 93% respondentów deklaruje, że najbardziej odczuwa podwyżki cen artykułów spożywczych. Jest to całkowicie uzasadnione, gdyż są to towary pierwszej potrzeby, które człowiek kupuje, aby funkcjonować. Zdecydowana większość badanych, bo aż 65% ubolewa także nad wzrostem cen paliwa. Respondenci odczuwają również w dużym stopniu wzrost opłat komunalnych (48%) oraz cen odzieży (28%).

Biorąc pod uwagę zmianę zachowań konsumenckich w dobie wysokich cen, należy również przyrzeć się czynnikom, jakie konsument bierze pod uwagę podczas zakupów w warunkach wysokiej inflacji. Aż 87% respondentów zawsze lub często bierze pod uwagę cenę produktu lub usługi. Jakość produktu jest z kolei ważna dla 70% ankietowanych, którzy zawsze lub często biorą ją pod uwagę. Miejsce zakupu jest czasami brane pod uwagę przez 38% respondentów. Natomiast dostępność produktów jest uwzględniana zawsze lub często przez 60% badanych.

Badania wykazują, że inflacja wpłynęła na zmianę decyzji zakupowych respondentów. Aż 67% ankietowanych stwierdza, że ich decyzje częściowo się zmieniły, a 7% twierdzi, że zmieniły się one w znacznym stopniu. Dla 22% respondentów decyzje pozostały niezmiennione lub trudno jest im to określić.

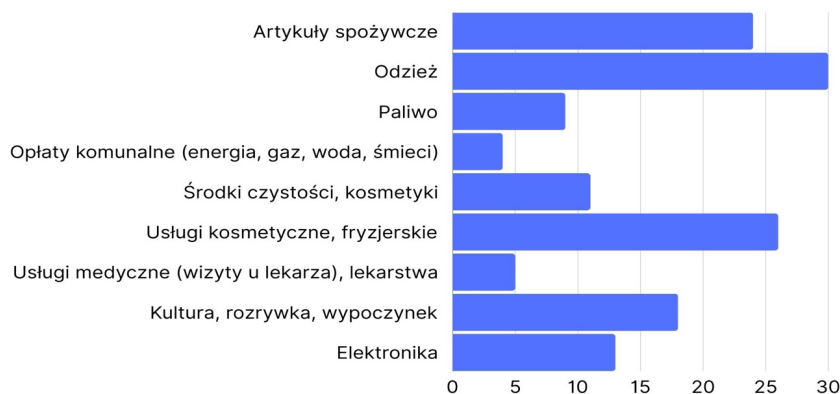

Rysunek 2. W jaki sposób zmieniły się Pana/i decyzje zakupowe w czasie inflacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jedną z głównych zmian zakupowych zauważonych w czasie inflacji wśród respondentów jest korzystanie z przecen i promocji (75%). Drugą najczęstszą zmianą jest niekupowanie zbędnych produktów lub kupowanie ich mniej (62%). Respondenci w dobie inflacji także kupują tańsze produkty (25%), ograniczają wydatki na odzież (23%), ograniczają wydatki na kulturę, rozrywkę i wypoczynek (20%) oraz kupują na zapas z obawy o dalszy wzrost cen (18%). Ankietowani w mniejszym stopniu odkładają większe wydatki na potem (15%) czy ograniczają zużycie wody prądu i gazu (10%).

Gdy ceny rosną, konsumenci starają się trochę zaoszczędzić. Połowa respondentów deklaruje, że najbardziej stara się zaoszczędzić na odzieży. 43% oszczędza na usługach kosmetycznych i fryzjerskich, a 4 na 10 ankietowanych oszczędza na artykułach spożywczych. Badani starają się także zaoszczędzić na kulturze, rozrywce i wypoczynku (30%) oraz elektronice (22%). W mniejszym stopniu ankietowani próbują oszczędzać na środkach czystości i kosmetykach (18%) oraz na paliwie (15%).

Rysunek 3. Na jakich produktach i usługach stara się Pan/i najbardziej zaoszczędzić?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 4. Zakupy których produktów i usług ogranicza Pan/i najczęściej z powodu inflacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W czasach inflacji zakupy niektórych produktów i usług są ograniczane. Konsumentom w warunkach wysokich cen nie mogą sobie pozwolić na wszystko, czego pragną. Według przeprowadzonych badań respondenci najczęściej ograniczają usługi kosmetyczne i fryzjerskie (43%), zakup nowej odzieży (42%) oraz wydatki na kulturę, rozrywkę i wypoczynek (33%). Ankietowani stawiają także na ograniczanie wydatków na elektronikę (25%) oraz paliwo (15%). 14% respondentów ogranicza wizyty u lekarza i zakup lekarstw, co jest bardzo niepokojącym zjawiskiem. Nasuwa się pytanie - jak często konsumenci rezygnują z produktów i usług z powodu zbyt wysokiej ceny? Okazuje się, że 37% ankietowanych czasami rezygnuje z artykułów spożywczych. Natomiast ponad połowa respondentów (58%) nigdy nie rezygnuje z opłat komunal-

nych, a 42% z zakupu paliwa. Co więcej, 4 na 10 badanych czasami rezygnuje z zakupu środków czystości czy kosmetyków, a 35% często rezygnuje z usług kosmetycznych i fryzjerskich. Często respondenci rezygnują także z udziału w kulturze, z rozrywki i wypoczynku (30%) oraz z zakupu elektroniki (47%). 12% badanych deklaruje częstą rezygnację z wizyt u lekarza i zakupu leków z powodu zbyt wysokiej ceny, 1 na 4 ankietowanych czasami ogranicza wydatki z tej kategorii.

Ponad połowa respondentów (52%) spodziewa się lekkiego wzrostu cen produktów i usług w ciągu najbliższych 12 miesięcy. Jednakże 25% przewiduje ich znaczny wzrost, a tylko 12% sądzi, że ceny pozostaną na obecnym poziomie. Co więcej, 7% badanych oczekuje, że ceny trochę spadną.

Wnioski i dyskusja

Inflacja w znacznym stopniu zmusiła konsumentów do zmiany swoich dotychczasowych preferencji zakupowych. Wzorce konsumpcji zostały zachwiane. Ludzie musieli stanąć przed wyborami, jak rozplanować na nowo swoje domowe budżety. Skutki inflacji bardzo mocno są odczuwane przez konsumentów. Ceny najczęściej kupowanych przez nich produktów i usług znacząco wzrosły. Konsumenti podwyżki zauważają przede wszystkim w artykułach spożywczych, paliwie i opłatach komunalnych. Nic więc dziwnego, że głównym czynnikiem, który bierze pod uwagę konsument, jest cena. Prawie wszyscy deklarują, że ich decyzje zakupowe zmieniły się z powodu inflacji w mniejszym lub większym stopniu. Dwie główne zmiany to: korzystanie z przecen i promocji oraz niekupowanie zbędnych produktów lub kupowanie ich mniej. Konsumenti mając ograniczony budżet, stoją przed wyborem, które produkty są potrzebne, a z jakich należy zrezygnować. Nie kupują towarów tak jak wcześniej pod wpływem chwili, nie zważając na nic. W dobie inflacji kupują tańsze produkty, ograniczają wydatki na odzież, kulturę, rozrywkę i wypoczynek oraz często kupują towary na zapas z obawy o dalszy wzrost cen. Konsumenti starają się oszczędzać przede wszystkim na odzieży i usługach kosmetycznych. Coraz częściej wybierają sklepy z odzieżą używaną czy postanawiają zrobić sobie manicure w domowych warunkach. Jednakże zmiany, takie jak: rezygnacja z wydatków na wizyty lekarskie czy leki, w dłuższej perspektywie czasowej mogą negatywnie odbić się na zdrowiu. Nowa rzeczywistość stawia przed konsumentami nowe wyzwania, jednakże z upływem czasu wprowadzone zmiany stają się nawykami. Zmiana dotychczasowych preferencji nie jest łatwa, dlatego wielu konsumentów może gorzej radzić sobie z nową sytuacją.

Bibliografia

- [1] Ciborowski R. W. 2003. Inflacja. W: K. Meredyk (red.) Teoria ekonomii. Makroekonomia. Tom II. 1/X:190. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- [2] Dudek S., Zieliński M. FOR. 2022. Tarcze antyinflacyjne w dłuższej perspektywie nie pomogą w zwalczaniu inflacji. Pobrane z: <<https://bank.pl/tarcze-antyinflacyjne-w-dluzszej-perspektywie-nie-pomoga-w-zwalczaniu-inflacji/>> [dostęp: 15.05.24].
- [3] Dziura M. 2009–2010. Kultura konsumpcji. Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL, Tom V–VI, zeszyt 2, s. 271-286.
- [4] Hazlitt H. 2007. Inflacja. Wróg Publiczny Nr 1. Tłum. Fijor J. M. Wyd. Fijorr Publishing, Warszawa, s. 19–20.
- [5] Milewski R., Kwiatkowski E. 2018. Podstawy ekonomii. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 414–425.
- [6] Publikacja GUS. Co warto wiedzieć o inflacji? red. D. Borek, A. Dominiczak-Astin, A. Zielkowska, Warszawa 2019.
- [7] Raport „Finanse Polaków w czasach postpandemicznych”. Badanie postaw i opinii Polaków. Blue Media. 2022. Pobrane z: <<https://autopay.pl/baza-wiedzy/badania-i-raporty/finanse-polakow-w-czasach-postpandemicznych-edycja-2022>> [dostęp: 15.05.24].
- [8] Ritzer G. 2004. Magiczny świat konsumpcji. Tłum. Stawowy L. Wyd. Muza, Warszawa, s. 338.
- [9] Skąd wzięła się inflacja? Dominujące narracje gospodarcze. 2022. Pobrane z: <<https://makroekonomia.mbank.pl/193121-skad-wziela-sie-inflacja-dominujace-narracje-gospodarcze>> [dostęp: 15.05.24].
- [10] Śleszyńska-Świdorska A. 2017. Zachowania polskich konsumentów w warunkach globalnego kryzysu gospodarczego [Rozprawa doktorska, Uniwersytet w Białymstoku]. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku.

Klaudia Ruszczyk

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative
166565@student.uwm.edu.pl
Opiekun: mgr Magdalena Łada

NARZĘDZIA SZTUCZNEJ INTELIGENCJI JAKO ŚRODEK WSPARCIA STUDENTÓW W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

Wstęp

W obecnym dynamicznym świecie, gdzie technologia stale się rozwija, narzędzia oparte na sztucznej inteligencji, takie jak zaawansowane chatboty wykorzystujące modele generatywno-transformacyjne, zyskują coraz większą popularność, zwłaszcza w środowisku akademickim. Niniejszy artykuł miał na celu zidentyfikowanie obszarów wykorzystania Chat GPT jako narzędzia wspierającego proces nauki studentów na poziomie szkolnictwa wyższego oraz zbadanie ich postaw wobec jego użycia podczas studiów. W artykule przedstawiono również podobieństwa i różnice w podejściu do wykorzystania sztucznej inteligencji na różnych polskich uczelniach, opisano charakterystykę Chat GPT oraz jego rolę w procesie edukacyjnym. Dodatkowo przeprowadzone badanie ankietowe wśród polskich studentów pozwoliło na analizę ich postaw wobec wykorzystania Chat GPT w procesie kształcenia.

Charakterystyka, rola i wyzwania stawiane przed chatbotami opartymi na modelach generatywno-transformacyjnych w procesie edukacyjnym

Sztuczna inteligencja (AI), powszechnie definiowana przez ogół społeczeństwa jako zdolność maszyn lub komputerów do naśladowania myślenia i działania ludzkiego, stanowi próbę stworzenia zautomatyzowanych systemów modelujących ludzki umysł i aktywność [3]. Pomimo rozbieżności w definiowaniu jej przez różnych badaczy, kluczowym

aspektem każdej z definicji jest kierunek dążenia sztucznej inteligencji do precyzyjnego odwzorowania ludzkich zachowań [11]. W Słowniku „The Oxford Dictionary of Phrase and Fable” znajduje się jedno z bardziej precyzyjnych wyjaśnień, które opisuje AI jako teorię oraz rozwój systemów komputerowych zdolnych do wykonywania zadań, które normalnie wymagają ludzkiej inteligencji i umiejętności, takich jak percepcja wzrokowa, rozpoznawanie mowy, podejmowanie decyzji i tłumaczenie między językami [14].

Wszechstronność systemów sztucznej inteligencji wraz z szybkim postępem technologii i globalizacją wzajemnych powiązań, sprawia, że AI ma znaczący wpływ w wielu sektorach, w tym również edukacji. Jednym z istniejących narzędzi sztucznej inteligencji, które można wykorzystać do celów edukacyjnych, jest Chat GPT, czyli chatbot oparty na technologiach GPT - Generative Pre-trained Transformer [8]. Ten rodzaj modelu językowego sztucznej inteligencji, który został opracowany przez OpenAI jest zaprojektowany do generowania tekstu przypominającego ludzki poprzez przewidywanie następnego słowa w zdaniu na podstawie kontekstu poprzednich słów. Wykorzystuje on głębokie sieci neuronowe do przetwarzania dużej ilości danych tekstowych i uczenia się wzorców językowych, co pozwala na generowanie spójnych i gramatycznie poprawnych zdań [5]. GPT bazuje na architekturze transformatora, wykorzystującej mechanizmy samouczenia do przetwarzania sekwencji wejściowych i generowania sekwencji wyjściowych. [4]. Koncepty stojące za GPT są doskonalone poprzez dwuetapowy proces: generatywny, nienadzorowane wstępne szkolenie z wykorzystaniem nieoznakowanych danych oraz dyskryminatywny, nadzorowane dostrajanie w celu poprawy wydajności w konkretnych zadaniach, takich jak tłumaczenie, podsumowywanie tekstu i odpowiadanie na pytania. Podczas fazy wstępnego szkolenia model uczy się naturalnie, podobnie jak człowiek może uczyć się w nowym środowisku, podczas gdy faza dostrajania obejmuje bardziej kierowane i strukturalne doskonalenie przez twórców [10].

W trakcie pracy akademickiej studenci mogą wykorzystywać Chat GPT na różnorodne sposoby, włączając w to m.in.:

- generowanie pomysłów związanych z prowadzonymi badaniami oraz innymi tekstami naukowymi;
- odpowiadanie na pytania dotyczące określonych zagadnień, pojęć, itp.;
- tworzenie podsumowań na podstawie materiałów źródłowych;
- pomoc w kwestiach poprawności językowej i gramatycznej w tekstach;
- generowanie dokumentów tekstowych, takich jak podręczniki i raporty;
- wyszukiwanie literatury potrzebnej do napisania prac naukowych [4].

Wykorzystanie narzędzi sztucznej inteligencji w edukacji przynosi jednak liczne korzyści nie tylko dla studentów, lecz również kadrze akademickiej. Dzięki temu narzędziu nauczyciele mogą generować pytania otwarte, dostosowane do określonych celów dydaktycznych, oszczędzając tym samym znaczącą ilość czasu. Ponadto Chat GPT może oferować automatyczne ocenianie prac z pomocnymi informacjami zwrotnymi dla studenta, co jest istotne do doskonalenia ich osiągnięć edukacyjnych, a także umożliwia nauczycielom skupienie się na zadaniach mających realny wpływ na rozwój ich uczniów [17].

Platformy oparte na sztucznej inteligencji mają jednak zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na edukację. Wprowadzają element konkurencji między nauczycielami a maszynami, co może utrudniać pozyskiwanie wiedzy przez studentów. Korzystanie z Chat GPT może potencjalnie zmniejszyć niektóre umiejętności, które uczniowie powinni opanować, w tym umiejętności krytycznego, kreatywnego i opartego na współpracy myślenia oraz pisanie w sposób twórczy. To stanowi wyzwanie dla świata edukacji, ponieważ zadania, które tradycyjnie wykonywane są przez nauczycieli, mogą zostać zautomatyzowane, jeśli nie zostaną odpowiednio ograniczone [12].

Wprowadzenie technologii opartych na sztucznej inteligencji, takich jak Chat GPT, do środowiska edukacyjnego stawia przed nim również szereg wyzwań. Jednym z kluczowych aspektów jest prywatność danych. W celu przeprowadzenia treningu modele sztucznej inteligencji często wymagają danych, a problemy związane z prywatnością wynikają z faktu, iż dane te mogą zawierać poufne informacje dotyczące użytkowników, czyli w tym przypadku studentów i pracowników dydaktycznych. W związku z tak dużym zagrożeniem przy wykorzystywaniu narzędzi opartych na sztucznej inteligencji, w tym również Chat GPT, konieczne jest podjęcie odpowiednich działań w celu zabezpieczenia prywatnych danych [2]. Innym, także istotnym wyzwaniem jest budowanie zaufania do informacji zwrotnych generowanych przez narzędzia sztucznej inteligencji. Studenci mogą mieć wątpliwości, czy zaufać ocenom lub informacjom zwrotnym tworzonym przez systemy sztucznej inteligencji, preferując oceny od ludzi [7]. Związek z brakiem zaufania może mieć problem z niecisłościami w generowanych przez chatboty informacjach. Badania sugerują, że Chat GPT może formułować błędne odpowiedzi, co może być trudnością dla jego użytkowników [16]. Dodatkowo cytaty i odniesienia do literatury generowane przez Chat GPT również często bywają niedokładne. To stawia uczniów w niebezpieczeństwie korzystania z fałszywych informacji, a nauczycieli i naukowców czyni podatnymi na problemy przy korzystaniu z Chat GPT w celach edukacyjnych lub badawczych. Z tego wynika, że użytkownicy muszą poświęcać sporo czasu na dokładne sprawdzanie dostarczanych przez Chat GPT odpowiedzi, aby uniknąć nieetycznych lub błędnych działań [6].

Ostatnim już aspektem, który budzi kontrowersję wśród badaczy i pracowników akademickich, jest kwestia uczciwości akademickiej w kontekście wykorzystania Chat GPT w szkolnictwie wyższym. Istnieje obawa, że narzędzie to może być nadużywane lub wykorzystywane nieetycznie, prowadząc do oszustwa, nadużyć i plagiatu. W tym kontekście konieczne jest zapewnienie studentom kompleksowych szkoleń i wskazówek, które pomogą im nauczyć się etycznego i odpowiedzialnego korzystania z Chat GPT, aby zapobiegać niewłaściwemu postępowaniu akademickiemu, które może zaszkodzić ich sukcesom naukowym. Niektóre uczelnie właśnie między innymi ze względu na tę kwestię postanowiły udostępnić swoim pracownikom i studentom dokumenty zawierające wytyczne odnośnie korzystania z narzędzi sztucznej inteligencji [9].

Wytyczne dotyczące wykorzystania narzędzi sztucznej inteligencji wśród wybranych polskich uczelni

Wprowadzenie narzędzi opartych na sztucznej inteligencji do środowiska akademickiego otwiera przed uczelniami nowe możliwości, lecz stawia również przed nimi szereg wyzwań. W kontekście szybko rosnącej roli AI coraz więcej polskich uczelni podejmuje decyzje o wydaniu oficjalnych rozporządzeń i rekomendacji odnośnie wykorzystania jej narzędzi przez studentów i pracowników dydaktycznych. W niniejszym rozdziale zostaną one przedstawione na podstawie dokumentów wydanych przez 3 wybrane polskie uczelnie: Szkołę Główną Handlową w Warszawie [13], Akademię Leona Koźmińskiego [1] oraz Uniwersytet Warszawski [15]. Analiza tych wytycznych pozwoli na zrozumienie podejścia polskich uczelni do włączenia sztucznej inteligencji w proces nauczania i badań, identyfikację podobieństw oraz różnic w podejściu do tego zagadnienia.

Pierwszym istotnym aspektem, który łączy podejścia wszystkich trzech uczelni, jest wyraźne akcentowanie otwartości na wykorzystanie narzędzi sztucznej inteligencji, w tym Chat GPT. Taka strategia ma na celu przygotowanie studentów do wyzwań współczesnego świata, rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia, stymulowanie potencjału do generowania innowacji oraz promowanie eksperymentalnego podejścia. Niemniej jednak polskie uczelnie konsekwentnie podkreślają znaczenie samodzielności studentów oraz zachowania przejrzystości przy wykorzystywaniu takich technologii w swoich pracach. Szczególnie istotnym wydaje się też podkreślenie przez wybrane polskie szkoły wyższe, że tekst wygenerowany przez narzędzia typu Chat GPT nie może być traktowany jako oryginalna praca studenta. Takie narzędzia są postrzegane jako środek wspomagający, a samodzielność w refleksji i tworzeniu pozostaje kluczowym aspektem procesu edukacyjnego.

Jako ważny aspekt wśród rekomendacji i wytycznych Akademii Leona Koźmińskiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego został poruszony temat możliwości weryfikacji prac studentów przez nauczycieli akademickich przy pomocy dostępnych detektorów wykrywających nieujawnione korzystanie z narzędzi sztucznej inteligencji. Dodatkowo Akademia Leona Koźmińskiego rekomenduje swoim nauczycielom akademickim korzystanie z form zaliczenia zajęć, które minimalizują ryzyko wykorzystania podczas nich Chat GPT, co ma sprawić, że weryfikacja wiedzy i umiejętności studentów będzie rzetelna i uczciwa. Jednakże, w przypadku naruszenia zasad dotyczących uczciwego zdobywania ocen i zaliczeń przez studentów, Uniwersytet Warszawski w swoich wytycznych określa możliwe konsekwencje takich działań.

W dokumencie opublikowanym przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie największą uwagę zwrócono natomiast na aspekt przygotowywania prac pisemnych. Według władz SGH sztuczna inteligencja może być wykorzystywana w procesie identyfikacji zagadnień badawczych oraz generowania sugestii tematów, jednak nie powinna

być wykorzystywana do generowania koncepcji pracy pisemnej. Możliwe jest wykorzystanie AI do wyszukiwania literatury, generowania słów kluczowych oraz streszczenia tekstów, jednakże streszczenia te nie mogą być wykorzystane w przygotowywanej przez studenta pracy. Wygenerowanie tekstu przez AI jest niedozwolone, a treści merytoryczne powinny być wynikiem samodzielnej refleksji autora. Sztuczna inteligencja może być używana jedynie do korekty językowej, formatowania tekstu oraz tworzenia tabel i generowania grafik według wytycznych autora.

Podsumowując, polskie uczelnie wyraźnie rozumieją potencjał, jaki posiada sztuczna inteligencja, jednakże równie istotne jest dla nich zachowanie wysokich standardów uczciwości i jakości edukacji. Poprzez dążenie do równowagi między wykorzystaniem nowoczesnych technologii a zachowaniem wartości akademickich te instytucje kształtują odpowiedzialnych i kompetentnych absolwentów, gotowych do wyzwań przyszłości.

Cel oraz metodyka badań własnych

Celem przeprowadzonego badania była identyfikacja zakresu wykorzystania Chat GPT jako instrumentu wspierającego studentów w procesie uczenia się na poziomie szkolnictwa wyższego, a także zbadanie postaw studentów w obliczu jego wykorzystania w trakcie ich studiowania. Narzędziem, które zostało użyte do zgromadzenia danych pierwotnych, był kwestionariusz ankiety skierowany do studentów uczelni wyższych z siedzibą w Polsce, przeprowadzony na terenie Polski w dniach 22.04.2024 – 03.05.2024. Ze względu na specyfikę tematu do przeprowadzenia badania zastosowana została technika CAWI. W niniejszej pracy analizie poddano 9 pytań merytorycznych oraz 6 pytań metryczkowych, a główną techniką zastosowaną do zgromadzenia danych była ankieta audytoryjna. Dobór uczestników przeprowadzonego badania był celowy i obejmował 167 osób przy poziomie ufności wynoszącym 93%, przy założonym marginesie błędu wynoszącym 7%. Cała populacja, z której wybrano quasi-reprezentatywną grupę respondentów, liczyła 1 223 629 osób. Liczbę uczestników badania ustalono przy użyciu kalkulatora wielkości próby dostępnego online¹.

Wyniki badań

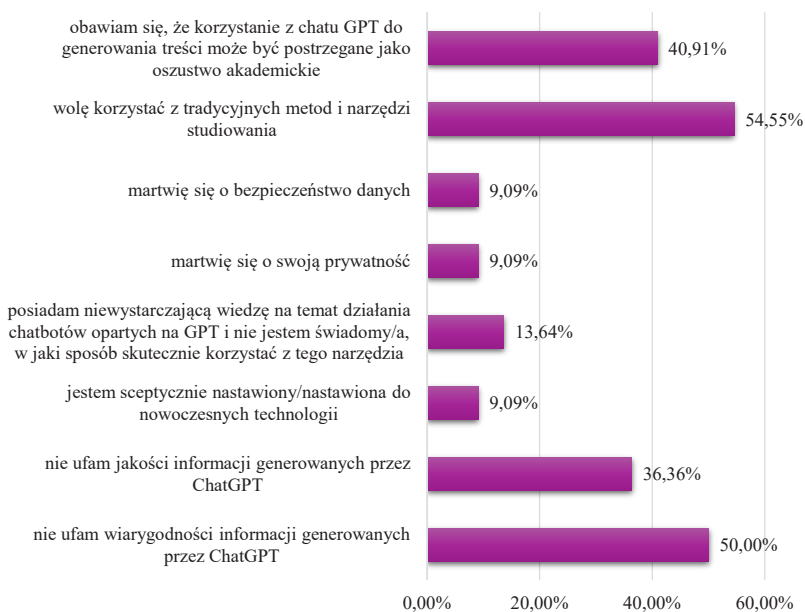
Każdy ze 167 uczestników badania był studentem uczelni wyższej z siedzibą na terenie Polski. Niemniej jednak respondenci różnili się między sobą pod względem

---

¹ <https://uxchojrak.pl/kalkulator-doboru-proby-populacji/> (dostęp: 04.04.2024). Niekompletny opis.

określonych cech demograficznych, miejsca zamieszkania oraz typu i stopnia studiowanego kierunku. W badanej populacji zauważalna była istotna przewaga kobiet, które stanowiły 63,47%, podczas gdy odsetek mężczyzn wyniósł 36,53%. Pod względem wieku dominującą grupą były osoby w wieku do 25 lat (95,81%), jedynie 4,19% respondentów stanowili uczestnicy w wieku od 26 do 35 lat. Największe zróżnicowanie zidentyfikowano w odniesieniu do miejsca zamieszkania, gdzie 34,13% respondentów zamieszkiwało miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, 32,93% to mieszkańcy wsi, a odpowiednio 16,77% oraz 16,17% badanych to osoby mieszkające w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców oraz miastach od 20 do 100 tys. mieszkańców. Niemal 80% respondentów to studenci studiów pierwszego stopnia, natomiast około 20% uczestniczy w studiach magisterskich. Największy odsetek respondentów studiuje kierunki ekonomiczne (85,63%), pozostałe osoby to studenci takich typów kierunków, jak medyczne (4,79%), psychologiczne (2,99%), humanistyczne (2,99%) oraz inne (8,38%).

Na podstawie materiału zgromadzonego w trakcie badań można stwierdzić, że prawie 87% respondentów korzysta z narzędzia sztucznej inteligencji, jakim jest Chat GPT w trakcie studiowania. Tak wysoki wynik wskazuje na wzrastającą popularność chatbotów opartych na zaawansowanych modelach generatywno-transformacyjnych wśród uczących się osób. Oprócz Chat GPT istnieje jednak wiele innych programów

Rysunek 1. Powody niewykorzystywania Chat GPT w trakcie studiowania przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

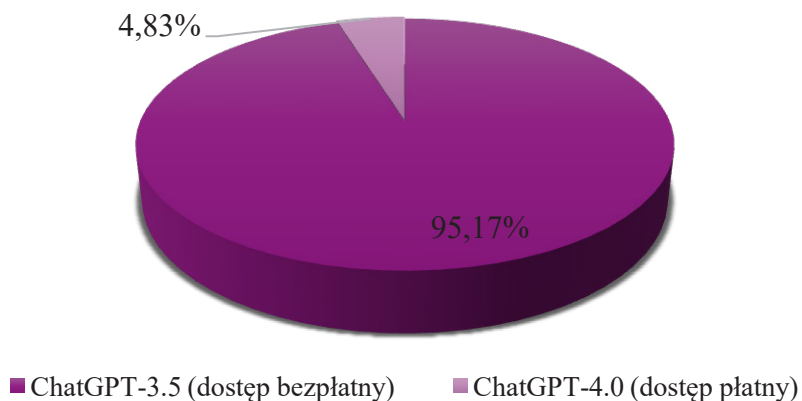
opartych na sztucznej inteligencji, które mogą istotnie wspomóc proces nauki. Prawie połowa respondentów (49,66%) deklaruje korzystanie z innych narzędzi AI.

Pozostałe 13,17% respondentów, które zadeklarowało, że nie korzysta z narzędzi AI zostało zapytane o powód swojej decyzji. Rozkład procentowy udzielonych odpowiedzi został zamieszczony na Rys. 11.

Na podstawie danych zamieszczonych na Rysunku 1. wnioskować można, że najczęściej wymienianymi powodami niewykorzystywania Chat GPT przez studentów jest preferowanie przez nich tradycyjnych metod i narzędzi studiowania (54,55%), brak zaufania co do wiarygodności generowanych przez chatbota informacji (50,00%) oraz obawy wynikające z postrzegania korzystania z Chat GPT do generowania treści jako oszustwa akademickiego (40,91%).

Z powodu tego, iż pozostałe zagadnienia poruszane w kwestionariuszu ankiety dotyczyły osób wykorzystujących Chat GPT w trakcie studiowania, wyniki zamieszczone w dalszej części dotyczą populacji odniesienia na poziomie $N = 145$. Każdy ze studentów ma swoje indywidualne potrzeby, dlatego OpenAI jako twórca Chat GPT udostępnia swoim klientom do użytkowania 2 modele tego narzędzia: wariant bezpłatny – Chat GPT-3.5 oraz wariant płatny – Chat GPT-4.0. Na Rysunku 2. zamieszczono dane odnośnie wyboru poszczególnych wersji przez respondentów.

W tej kwestii zdecydowana większość respondentów (95,17%) w trakcie studiowania wybiera bezpłatną wersję modelu opracowanego przez OpenAI, a zaledwie 4,83% ankietowanych postanawia zainwestować swoje pieniądze w bardziej rozbudowany wariant. Prawdopodobnym powodem tego zjawiska jest fakt, że bezpłatna wersja modelu, pomimo swoich ograniczeń, spełnia podstawowe potrzeby użytkowników w zakresie wsparcia w nauce. Ponadto dla większości studentów, którzy często są w trudnej sytuacji finansowej, wybór bezpłatnej opcji jest bardziej atrakcyjny.

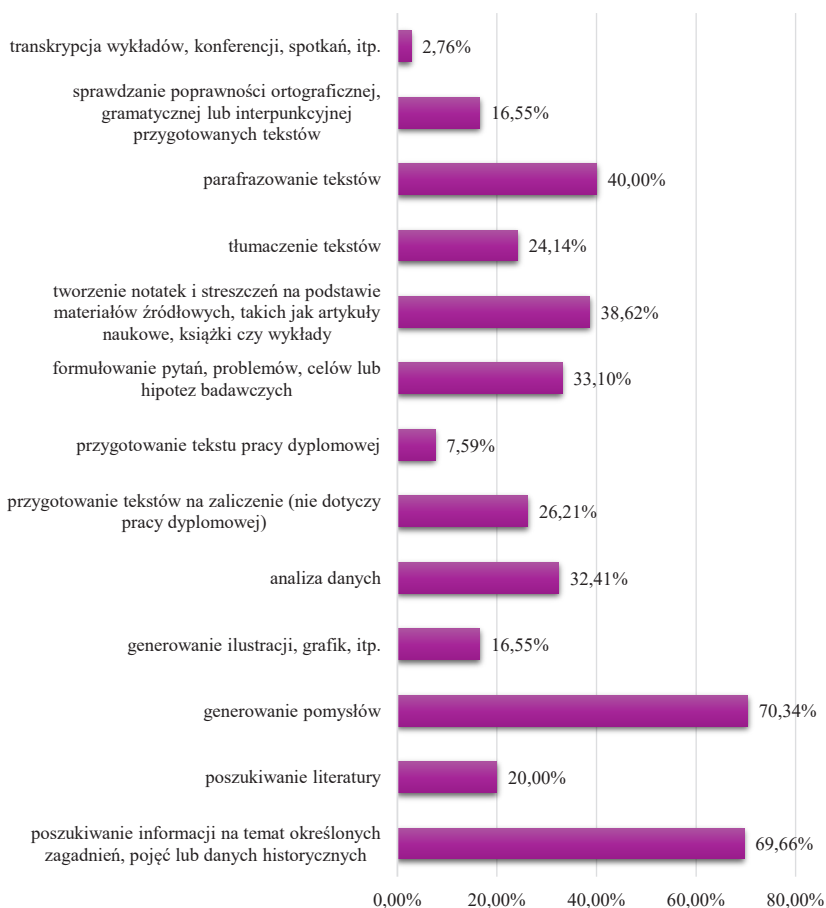

Rysunek 2. Wybór modeli Chat GPT przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Wachlarz różnorodnych funkcji oferowanych przez Chat GPT umożliwia studentom wykorzystanie go na różnych etapach i w różnych kontekstach podczas ich procesu kształcenia. W celu zidentyfikowania problemów, których rozwiązanie to narzędzie sztucznej inteligencji najczęściej wspomaga, badani zostali zapytani o obszary, w jakich wykorzystują Chat GPT w trakcie swoich studiów. Strukturę udzielonych odpowiedzi obserwować można na Rysunku 3.

Ponad 70% uczestników badania zadeklarowało, że wykorzystuje Chat GPT do generowania pomysłów, podczas gdy 69,66% korzysta z niego w celu pozyskiwania informacji na temat określonych pojęć lub danych historycznych. Pomimo mniej powszechnego wykorzystania tego narzędzia w innych działaniach, takich jak parafrazowanie tekstów (40,00%), tworzenie notatek i streszczeń (38,62%) oraz formułowanie

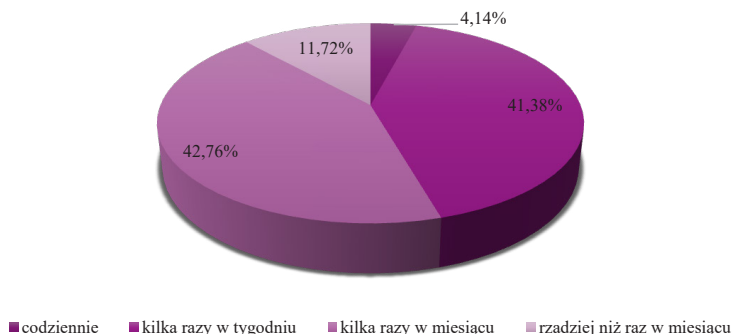

Rysunek 3. Obszary, w jakich respondenci wykorzystują Chat GPT w trakcie studiowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

problemów, celów lub hipotez badawczych (33,10%), Chat GPT został uznany za użyteczne narzędzie w tych oraz w wielu innych kontekstach.

Częstotliwość korzystania z oprogramowania Chat GPT również była aspektem analizowanym w przeprowadzonym badaniu. Z tego powodu respondenci zostali poproszeni o określenie, jak często korzystają z tego narzędzia w celach związanych z ich studiowaniem (Rysunek 4).

Rysunek 4. Częstotliwość wykorzystywania Chat GPT przez respondentów w trakcie studiowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

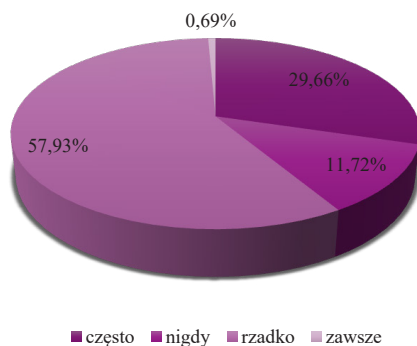
Największa liczba respondentów (42,76%) przyznała, że wykorzystuje Chat GPT w trakcie studiowania kilka razy w miesiącu, podczas gdy 41,38% używa go kilka razy w tygodniu. Mniejszy odsetek, bo zaledwie 11,72% uczestników badania korzysta rzadziej niż raz w miesiącu, a codziennie po Chat GPT sięga jedynie 4,14% badanej populacji.

Podejście studentów do wykorzystania nowoczesnych technologii edukacyjnych oraz ich zaufanie do sztucznej inteligencji jako narzędzia wspomagającego uczenie się jest bardzo indywidualne. W celu zidentyfikowania stopnia, w jakim odpowiedzi generowane przez Chat GPT są dla studentów rozstrzygające i ostateczne, respondenci zostali poproszeni o określenie, jak często w trakcie studiowania korzystają z Chat GPT jako głównego źródła informacji.

Na podstawie rezultatów badań można wnioskować, że ponad połowa zbadanych respondentów rzadko wykorzystuje Chat GPT jako główne źródło informacji. 26,66% uczestników badania twierdzi, że często bierze pod uwagę informacje generowane przez chatbota jako decydujące, a 11,72% deklaruje, że treści te nigdy nie są dla nich kluczowe.

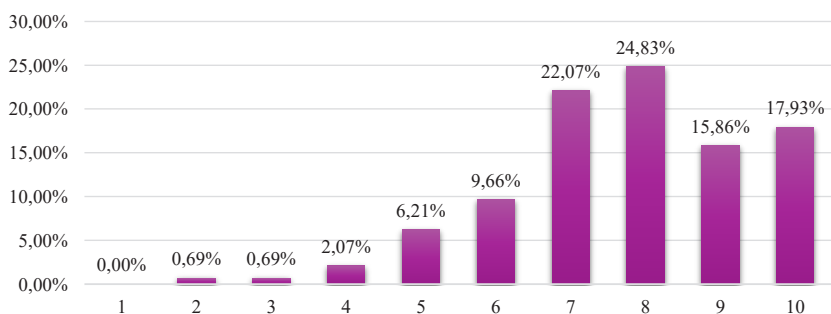
W celu zgromadzenia wiedzy na temat opinii respondentów w temacie pomocności Chat GPT w trakcie studiowania uczestnicy badania zostali poproszeni o ocenę tego narzędzia w skali od „0” do „10”, gdzie „10” oznaczało „bardzo pomocne narzędzie”, a „0” „zupełnie niepomocne narzędzie” (Rysunek 6).

Na podstawie wyników zawartych na Rysunku 6. można stwierdzić, że respondenci uważają Chat GPT za bardzo pomocne narzędzie w trakcie studiowania. Około 90%

Rysunek 5. Częstotliwość korzystania przez respondentów z Chat GPT jako głównego źródła informacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Rysunek 6. Ocena Chat GPT jako narzędzia pomocnego w trakcie studiowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

uczestników badania z dziesięciopunktowej skali wybrało ocenę powyżej „5”, a prawie 18% przyznało mu w tej kwestii maksymalną ocenę („10”).

Ostatnim z zagadnień analizowanych w ramach niniejszego badania było ustalenie posiadania przez uczelnie respondentów oficjalnych wytycznych lub rekomendacji odnoszących się do wykorzystania Chat GPT przez studentów w trakcie ich procesu kształcenia. Na podstawie zgromadzonych danych stwierdzić można, że 64,83% respondentów nie jest świadomych istnienia takich wytycznych na ich uczelniach. Może mieć to związek z dużą przewagą wśród respondentów studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, gdzie takie wytyczne nie zostały opublikowane. Z tego względu studenci nie zagłębiający się w ten temat mogą nie być pewni swojego doinformowania w tej kwestii. Zaledwie 6,90% respondentów twierdzi, że ich uczelnia wydała oficjalne wytyczne odnośnie do wykorzystania Chat GPT, podczas gdy 28,28% jest pewna, że na ich uczelni nie ma żadnych zaleceń w tej sprawie. Wnioskując, istotne jest, aby w większej liczbie instytucji edukacyjnych tworzyć regulacje i rekomendacje doty-

czące wykorzystania narzędzi sztucznej inteligencji. Popularność tych narzędzi stale rośnie, a brak odpowiednich regulacji może sprawić, że studenci będą mieli trudności z rozpoznaniem właściwych praktyk związanych z ich używaniem podczas nauki.

Podsumowanie

Chat GPT to stosunkowo nowe narzędzie, które dzięki swoim funkcjom zyskuje coraz większą popularność wśród studiujących osób. Przy jego wykorzystaniu studenci wyszukują informacje na temat danych zagadnień lub pojęć, generują pomysły, parafrazują teksty oraz wykonują wiele innych czynności. Rzadko osoby uczące się na uczelniach wyższych traktują go jako główne źródło informacji w danym temacie, jednakże pomocniczość tego narzędzia w trakcie ich procesu zdobywania wiedzy oceniają bardzo pozytywnie. Mimo tego, że duża część studentów w trakcie studiowania wykorzystuje Chat GPT nawet kilka razy w tygodniu, to nadal w przeważającej liczbie instytucji edukacji wyższej nie zostały opublikowane żadne wytyczne regulujące korzystanie z tego narzędzia, co stanowi zagrożenie dla osób studiujących, związane z nieświadomym naruszeniem pewnych granic etycznych lub zasad akademickiej integralności.

Badania przeprowadzone w ramach tego artykułu pozwoliły na identyfikację zakresu wykorzystania Chat GPT jako instrumentu wspierającego studentów w procesie uczenia się na poziomie szkolnictwa wyższego, a także zbadanie postaw studentów w obliczu jego wykorzystania w trakcie ich studiowania. Niemniej jednak nadal pozostaje wiele niezgłębionych zagadnień w tym temacie, m.in. dotyczących aspektów moralnych związanych z używaniem Chat GPT przez studentów w ich pracach czy też innych obaw dotyczących stosowania tego narzędzia, które warte są poddania analizie w przyszłych pracach badawczych.

Bibliografia

- [1] Akademia Leona Koźmińskiego. 2023. Akademia Leona Koźmińskiego z rekomendacjami dotyczącymi wykorzystania Chat GPT. Pobrano z: <https://www.kozminski.edu.pl/pl/news/akademia-leona-kozminskiego-z-rekomendacjami-dotyczacymi-wykorzystania-chatgpt> (dostęp: 04.05.2024)
- [2] Awad P., Ionescu S., Oueida S., Zayoud M. 2023. Impact of chatgpt on education: challenges and opportunities. International Conference of Management and Industrial Engineering. 11:75–82. DOI: 10.56177/11icmie2023.18.
- [3] Aydemir F., Gocen A. 2020. Artificial Intelligence in Education and Schools. Research on Education and Media. 12: 13–21. DOI: 10.2478/rem-2020-0003
- [4] Bankar, R. S., Lihitkar, S. R. 2023. Artificial Intelligence-Based Utility Tools for Research Communication: A Brief Overview. Proceedings of National Conference, Shivaji University, Kolhapur-2023, 251–262.

- [5] Božić V., Poola I. 2023. Chat GPT and education. [Preprint] DOI: 10.13140/RG.2.2.18837.40168
- [6] Day T. 2023. A Preliminary Investigation of Fake Peer-Reviewed Citations and References Generated by Chat GPT. *The Professional Geographer*, 75(6): 1024–1027. DOI: 10.1080/00330124.2023.2190373
- [7] Harry A. 2023. Role of AI in Education. *Injuruty: Interdisciplinary Journal and Humanity*, 2(3):260–268. DOI: 10.58631/injuruty.v2i3.52
- [8] Heng K., Sok S. 2023. Chat GPT for education and research: A review of benefits and risks. *Cambodian Journal of Educational Research*, 3(1):110–121. DOI: 10.2139/ssrn.4378735
- [9] Heng K., Sok S. 2024. Opportunities, challenges, and strategies for using Chat GPT in higher education: A literature review. *Journal of Digital Educational Technology*, 4(1):ep2401. DOI: 10.30935/jdet/14027
- [10] Lund B. D., Wang, T. 2023. Chatting about Chat GPT: How may AI and GPT impact academia and libraries? *Library Hi Tech News*, 40(3): 26–29. [Preprint] DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4333415>
- [11] Mohammed P. S., Watson N. 2019. Towards Inclusive Education in the Age of Artificial Intelligence: Perspectives, Challenges, and Opportunities. W: Gallagher M., Knox J., Wang Y. (red.) *Artificial Intelligence and Inclusive Education. Perspectives on Rethinking and Reforming Education*. Springer, Singapore. I:17–37. DOI: 10.1007/978-981-13-8161-4_2
- [12] Shidiq M. 2023. The use of artificial intelligence-based chatgpt and its challenges for the world of education; from the viewpoint of the development of creative writing skills. *Proceeding Of International Conference On Education, Society and Humanity*, 1(1):353–357 <https://ejournal.unuja.ac.id/index.php/icesh/article/view/5614>
- [13] Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. 2024. Zasady wykorzystania sztucznej inteligencji przy przygotowywaniu prac pisemnych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Pobrano z: <https://bap.sgh.waw.pl/d/8351/5/> (dostęp: 04.04.2024)
- [14] The Oxford Dictionary of Phrase and Fable. Pobrano z: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095426960> (dostęp: 04.04.2024)
- [15] Uniwersytet Warszawski. 2023. Uchwała w sprawie wytycznych dotyczących korzystania z narzędzi sztucznej inteligencji w procesie kształcenia. Pobrano z: https://urk.uw.edu.pl/wytyczne_sztuczna_inteligencja/ (dostęp: 04.04.2024)
- [16] Wang W., Wen J. 2023. The future of Chat GPT in academic research and publishing: A commentary for clinical and translational medicine. *Clinical and Translational Medicine*. DOI: 10.1002/ctm2.1207
- [17] Zhai X. 2023. Chat GPT for next generation science learning. *XRDS*, 29(3):42–46. DOI: 10.1145/3589649

Damian Simionkowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów

170922@student.uwm.edu.pl

Opiekun: dr Karol Wojtowicz

REKLAMA DŹWIGNIĄ HANDLU, CZYLI JAK KONKURENCJA BUDUJE SPRZEDAŻ

Wprowadzenie

W dzisiejszym dynamicznym świecie handlu, gdzie firmy nieustannie walczą o uwagę konsumentów, reklama staje się nieodzownym narzędziem budowania przewagi konkurencyjnej. Niczym dźwignia potrafi ona wywindować sprzedaż na wyższy poziom, napędzając jednocześnie innowacje i rozwój całej branży. Konkurencyjne firmy zmuszone są do ciągłego doskonalenia swoich produktów i usług, poszukiwania nowych rozwiązań technologicznych i obniżania kosztów produkcji. W ten sposób rywalizacja staje się katalizatorem rozwoju dla firm. W obliczu konkurencji firmy nie mogą pozwolić sobie na oferowanie niskiej jakości produktów. Konsumentom mają coraz większe oczekiwania i wybierają firmy, które oferują im najlepsze produkty i usługi. To zmusza firmy do ciągłego ulepszania swojej oferty, wprowadzania nowych rozwiązań i innowacji. Rywalizacja między firmami prowadzi do obniżania cen. Firmy chcą zaoferować swoim klientom najlepszy stosunek ceny do jakości, dlatego starają się obniżyć koszty produkcji i dystrybucji. To z kolei korzystnie wpływa na budżety konsumentów, którzy mogą kupować więcej za mniej. Firmy chcą wyprzedzić swoich konkurentów i zaoferować klientom coś nowego i lepszego. To prowadzi do rozwoju nowych technologii, produktów i usług, które korzystnie wpływają na cały rynek. Jednym z narzędzi rywalizacji dla firm jest marketing, który przy wszechobecnym szumie informacyjnym jest bardzo skuteczny. Ważnym aspektem jest również etyczne zachowanie w trakcie walk marketingowych, ponieważ jak twierdzą Claire Gauzente i Ashok Ranchhod w swojej pracy „Ethical Marketing for Competitive Advantage on the Internet”: „Firmy, które stosują etyczne podejście do marketingu, prawdopodobnie będą miały w przyszłości

przewagę konkurencyjną.¹ Marketing konkurencyjny obejmuje szereg strategii i działań, których celem jest porównywanie produktów lub usług firmy z produktami lub usługami konkurentów, aby podkreślić ich zalety i zachęcić konsumentów do wyboru danej marki. Marketing tradycyjny, który skupia się na reklamie w telewizji, radiu czy gazecie. Bezpośredni, czyli taki, który kładzie nacisk na bezpośrednią komunikację z potencjalnym klientem na przykład poprzez media społecznościowe czy reklamę SMS. Niekonwencjonalny, znany też jako guerilla marketing, który polega na wykorzystaniu niecodziennych form reklamy. Wymaga kreatywnego planowania, ale łączy się on również z wysokimi wynikami oraz niskimi kosztami. Każdy z tych typów marketingu jest wykorzystywany przez firmy w dzisiejszych czasach² [10]

Z każdej strony bombardują nas reklamy, banery, billboardy i inne formy przekazu marketingowego. Firmy, aby przebić się przez ten hałas i zwrócić uwagę konsumentów, muszą stosować coraz bardziej wyrafinowane strategie marketingowe. Jedną z nich jest „walka marketingowa”, czyli bezpośrednia rywalizacja między konkurentami, która toczy się na różnych platformach i polega na stosowaniu różnorodnych taktyk, mających na celu zdominowanie rynku i zwrócenie na siebie uwagi klientów konkurencji. Jest to nieustanna gra w kotka i myszkę między konkurentami. Polega na ciągłym prześcigananiu się w kwestii innowacyjnych kampanii reklamowych, wprowadzaniu nowych produktów i oferowaniu atrakcyjnych promocji. Metod takiej walki reklamowej jest mnóstwo, ponieważ z biegiem lat, a co za tym idzie, wraz z rozwojem mediów i technologii, metody te ewoluowały lub powstawały nowe.

Cel pracy i metody badawcze

Celem niniejszego artykułu jest szczegółowa ocena wpływu konkurencji na poziom innowacyjności i kreatywności w kampaniach reklamowych oraz analiza zarówno pozytywnych, jak i negatywnych aspektów rywalizacji marketingowej. W artykule podkreślono, że „walka marketingowa” nie zawsze oznacza negatywną rywalizację. Często obie strony mogą czerpać korzyści z wzajemnej konkurencji, co może prowadzić do większej innowacyjności, lepszego zrozumienia potrzeb klientów i wzrostu jakości oferowanych produktów i usług. Ocena wpływu konkurencji na innowacyjność i kreatywność: Analiza, w jaki sposób rywalizacja między firmami wpływa na rozwój nowych pomysłów i kreatywnych rozwiązań w kampaniach reklamowych oraz przykłady kampanii firm, takich jak Pepsi i Coca-Cola, McDonald’s i Burger King, oraz Lidl i Bie-

¹ Gauzente.C,Ranchhod.A, Ethical Marketing for Competitive Advantage on the Internet. Pobrane z: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f57ff8e71da3effe253a708acd2688225e9bef58>

² Zielińska.K, 2023, Marketing - czym jest? Definicja oraz rodzaje marketingu. Pobrane z: <https://1stplace.pl/blog/marketing-czym-jest-definicja-oraz-rodzaje-marketingu/>

dronka, pokażą, jak rywalizacja może stymulować innowacyjność. Pozytywne aspekty rywalizacji marketingowej: Zbadanie przypadków, w których konkurencja prowadzi do wzajemnych korzyści, takich jak wzrost jakości produktów, lepsze dopasowanie ofert do potrzeb konsumentów oraz rozwój nowych technologii reklamowych. Wzajemne korzyści z konkurencji: Podkreślenie, że zdrowa konkurencja może prowadzić do pozytywnych wyników dla obu stron, takich jak zwiększona innowacyjność, lepsze zrozumienie potrzeb klientów i wyższa jakość produktów.

Metodą badawczą zastosowaną w artykule była metoda analizy porównawczej. Pozwoliła ona na zestawienie i porównanie różnych kampanii reklamowych oraz strategii marketingowych, co umożliwiło dokładne zrozumienie wpływu konkurencji na ich innowacyjność i kreatywność. Materiały do badań zostały zaczerpnięte z różnych renomowanych portali internetowych, w tym Fakt.pl, oraz innych źródeł, które dostarczają aktualnych informacji na temat kampanii reklamowych i strategii marketingowych stosowanych przez firmy. Dzięki temu możliwe było uzyskanie rzetelnych i aktualnych danych, które posłużyły do wszechstronnej analizy.

Wyniki badań

McDonald's vs Burger King

Jedną z pierwszych metod walki reklamowej były billboardy. W dobie, gdy królowały one na ulicach miast, walka o najlepsze lokalizacje i najbardziej przyciągające wzrok reklamy stawała się prawdziwym polem bitwy dla firm. Strategia „walki na billboardy” była prosta, ale zaskakująco skuteczna. Zasada była banalna – umieść swój billboard w pobliżu billboardu konkurenta, a automatycznie przyciągniesz uwagę potencjalnych klientów. Firmy walczyły o najbardziej ruchliwe miejsca, takie jak skrzyżowania ulic, główne arterie miasta czy okolice centrów handlowych. Istniało kilka taktyk na tego typu walkę. Jedną z nich to „rozmiar” – większy billboard bardziej zwracał uwagę potencjalnego klienta, dla którego w trakcie jazdy łatwiej zauważalna była większa reklama, przez co ignorował tę mniejszą. Kolejną taktyką jest „prowokacja” – dla przykładu w 2016 roku we Francji McDonald na jednej z tras wyjazdowych z miasta Brioude postawił wszystkim nam znany znak informujący o ich najbliższej restauracji znajdującej się 5 km dalej. Nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, iż obok tego znaku postawiono drugi znak informujący o najbliższej restauracji Burger King znajdującej się 258 km od reklamy (Rys. 1).³

³ Frączyk.J, 2016, McDonald's śmieje się z Burger Kinga. Zbudowali im „reklamę”. Pobrane z: <https://finanse.wp.pl/mcdonald-s-smieje-sie-z-burger-kinga-zbudowali-im-reklame-6114857668343425a>

Rys. 1. Zdjęcie z kampani McDonalds

Źródło: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/mcdonald-s-z-ogromnym-drogowskazem-kpi-z-burger-kinga-video>

McDonald's wykorzystał te billboardy w swojej reklamie, na co Burger King nie pozostał obojętny. Kilka dni później umieścił własne billboardy w pobliżu restauracji McDonald's. W reklamie odpowiadającej rywalowi Burger Kinga przedstawiono podróżnych zatrzymujących się w McDonaldzie na kawę. Hasłem tej reklamy było: „Potrzebujesz energii, żeby dojechać do najbliższego Burger Kinga?”. Reklama telewizyjna Burger Kinga, która nawiązywała do billboardów McDonald's była też chętnie udostępniana w mediach społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter i Instagram. Internauci dzielili się spotem, komentując go i żartując z McDonald's. Dzięki temu reklama dotarła do szerokiego grona odbiorców, wykraczając poza tradycyjne kanały reklamowe i okazała się ogromnym sukcesem. Spot nie tylko rozbawił i zaangażował internautów, ale również znacząco wzmocnił wizerunek marki i przyczynił się do wzrostu jej rozpoznawalności. Co ciekawe, obie firmy prowadzą intensywne kampanie marketingowe, często zawierające żarty i zaczepki wymierzone w siebie nawzajem. Jednak w grudniu 2021 roku doszło do zaskakującego wydarzenia, ponieważ Burger King zachęcił swoich klientów do jedzenia w McDonald's. Akcja „W tę sobotę kup frytki z Maka. Pomóż nam pomóc” została uruchomiona w mediach społeczno-

ciowych Burger Kinga. Post z takim komunikatem przedstawiał mężczyznę jedzącego Whoopera, ale z „ocenzurowanymi” frytkami z McDonald’s (Rys. 2). Intrygująca akcja okazała się mieć charytatywny cel. W dniach 11–12 grudnia klienci Burger Kinga mogli przynieść do restauracji frytki z McDonald’s wraz z paragonem.⁴[5] W zamian otrzymywali darmowego Whoopera Juniora. Współpracę McDonald’s i Burger Kinga w akcji „W tę sobotę kup frytki z Maka. Pomóż nam pomóc” należy rozpatrywać w kontekście historycznej rywalizacji obu firm. Obie sieci restauracji fast food od lat prowadzą intensywne kampanie marketingowe, często wymierzając w siebie nawzajem żarty i zaczepki. W przeszłości zdarzały się również przypadki bezpośrednich porównań produktów i usług obu firm. Oprócz wspomnianych wcześniej korzyści, akcja „W tę sobotę kup frytki z Maka. Pomóż nam pomóc” miała również pozytywny wpływ na sprzedaż frytek w McDonald’s. Zachęcenie klientów Burger Kinga do zakupu frytek w McDonald’s i przyniesienia ich do restauracji Burger Kinga w celu otrzymania darmowego Whoopera Juniora, wygenerowało dodatkowy ruch w lokalach McDonald’s.

Należy jednak zaznaczyć, że dokładny wpływ akcji na sprzedaż frytek w McDonald’s jest trudny do oszacowania. Brakuje szczegółowych danych na temat liczby klientów Burger Kinga, którzy wzięli udział w akcji, a także informacji o ich zakupach w McDonald’s. Akcja „W tę sobotę kup frytki z Maka. Pomóż nam pomóc” stano-

Rys. 2. Post z instagrama burgerkingpolska

Źródło: <https://www.instagram.com/burgerkingpolska/>

⁴ Gorzelnik.N, 2021, Takiej kampanii nikt się nie spodziewał. Burger King zachęca do zakupu... frytek z McDonald’s. Pobrane z: <https://innpoland.pl/173678,darmowy-whooper-za-frytki-z-maka>

wi interesujący przykład współpracy między dwoma gigantami fast foodu. Pokazuje ona, że nawet w obliczu silnej konkurencji możliwe jest współdziałanie dla osiągania wspólnych celów, takich jak zbieranie funduszy na cele charytatywne. Akcja ta pokazuje również, że konsumenci doceniają firmy, które angażują się w działania społeczne i wspierają szczytne cele. Kampania „W tę sobotę kup frytki z Maka. Pomóż nam pomóc” była szeroko komentowana w mediach i wśród konsumentów. Spotkała się ona z pozytywnym odbiorem, co świadczy o tym, że tego typu projekty są dobrze odbierane przez społeczeństwo. W tym przypadku wszyscy zyskali – McDonald’s mógł sprzedać więcej frytek, Burger King zyskał nowych klientów i pozytywny wizerunek, a fundacja dzięki pomocy obu restauracji zebrała więcej pieniędzy.

Biedronka vs Lidl

Jedną z głównych pułapek „walki marketingowej” jest ryzyko pozwu ze strony konkurenta. Przykładem może być głośna sprawa z 2024 roku, kiedy to Lidl pozwał Biedronkę za hasło na billboardach „Od 2002 roku Biedronka codziennie niskie ceny tańsza niż Lidl”. Sąd uznał, że hasło to było nieprawdziwe i wprowadzało konsumentów w błąd, co naruszało przepisy o uczciwej konkurencji. W efekcie Biedronka została zobowiązana do zaprzestania używania tego hasła i wypłaty odszkodowania na rzecz Lidla.⁵[6] Zaczynijmy jednak od początku tej rywalizacji, która zaczęła się w lutym 2024 roku. Na początku miesiąca uczestnicy programu „Moja Biedronka” otrzymali tego typu wiadomości SMS: „W poniedziałek 5.02 w Biedronce jajko 20 g Kinder niespodzianka 2+2 gratis z kartą MB (limit 12 szt, 6 gratis) a w Lidlu jajko 20 g Kinder niespodzianka 2+1 gratis z aplikacją (limit 9 szt, 3 gratis). Oferta Lidl z gazetki. Do tego w Biedronce 20 zł rabatu od razu, jak wydasz min. 299 zł z kartą MB. Tylko 5.02”. Wywołany do tablicy Lidl nie pozostał dłużny i odpowiedział na akcję sieci sklepów z czerwonym owadem. Już kolejnego dnia redakcja Interii otrzymała komentarz przedstawicielki Lidla, Aleksandry Robaszekiewicz, która w sieciówce zajmuje pozycję Head of Corporate Communications and CSR, który brzmiał następująco: „Pragniemy zaznaczyć, że rozpowszechniane informacje o cenach wybranych produktów w sieci Lidl Polska są nieprawdziwe i wprowadzają konsumentów w błąd. W poniedziałek od samego rana w naszych sklepach ceny dla klientów używających aplikacji Lidl Plus wynosiły odpowiednio: bukiet tulipanów (15 szt.) – 11,99 zł, masło Pilos gold extra 83% – 2,85 zł za 200 gram, a kilogram mandarynek – 3,39 zł”⁶[8] Jednak to nie wszystko, niemie-

⁵ KUC, 2024, Biedronka przegrała w sądzie. Musi zapłacić monstrualną karę. Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/biznes/biedronka-przegrala-w-sadzie-musi-zaplatc-monstrualna-kare/rrly5q>

⁶ Terlecki.P, 2024, Lidl odpowiada Biedronce na akcję SMS. W sieci pojawiły się wymowne obrazki. Pobrane z: <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-lidl-odpowiada-biedronce-na-akcje-sms-w->

cka sieć sklepów postanowiła również odpowiedzieć pstryczkiem w nos Biedronce. Dzięki badaniu „Faktu”, które stwierdziło, że to sieć sklepów Lidl jest „tańsza”, mogli oni opublikować taką grafikę (Rys. 3).

Rys. 3. Reklama Lidla na podstawie badania Fakt.pl

Źródło: <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-lidl-odpowiada-biedronce-na-akcje-sms-w-sieci-pojawily-sie-w,nId,7315137>

Równocześnie Lidl na swojego Facebooka wrzucił prześmiewczy wpis uderzający w działania swojego rywala (Rys. 4).

Tak o to walka o miano najtańszego supermarketu na polskim rynku w 2024 roku stała się prawdziwym spektaklem medialnym. Biedronka, wykorzystując SMS-y, docie-

Rys. 4. Post z Facebooka Lidla

Źródło: <https://spidersweb.pl/2024/02/lidl-biedronka-tiktok.html>

rała do klientów z informacjami o promocjach, natomiast Lidl, idąc z duchem czasu, wykorzystywał do tego popularny TikTok. Obie strategie przyniosły pożądany efekt – klienci mogli cieszyć się niższymi cenami na szeroką gamę produktów.

Chociaż wojna cenowa może budzić obawy ze względu na presję na obniżanie kosztów i potencjalne pogorszenie warunków pracy, dla konsumentów oznacza ona wymierne korzyści. Niższe ceny, szerszy wybór i większa dostępność produktów to tylko niektóre z nich. Potyczka ta stała się również swoistym katalizatorem dla innych sieci handlowych, które również były zmuszone do obniżania cen, aby nie stracić klientów.

Według badania serwisu Fakt.pl opublikowanego dnia 10 lutego 2024 roku w trakcie medialnego pojedynku Lidla z Biedronką ceny uległy drastycznej zmianie ku uciesze klientów. Jak sami w nim napisali: ” We wtorek wybraliśmy się do Biedronki, Lidla, Dino i jednego ze sklepów Lewiatana. Wyobraź sobie koszyk, w którym jest 25 produktów spożywczych typu pieczywo, mięso na obiad, nabiał, owoce i warzywa, olej i mąka. Dwa tygodnie temu najważniejsze sprawunki kosztowały 184 zł. A teraz? Koszyk „Faktu” jest wart średnio 171 zł 54 gr.”⁷ [2] Z tego badania wynika, że żywność

TE CENY ZASKAKUJĄ				
Produkt	Biedronka	Lidl	Lewiatan	Dino
Chleb 500 g	2,08 zł	1,99 zł	4,99 zł	2,55 zł
Bułki 4 szt.	1,32 zł	1,32 zł	3,96 zł	1,44 zł
Banany 1 kg	6,99 zł	6,99 zł	7,99 zł	6,99 zł
Jabłka 1 kg	1,99 zł	2,99 zł	2,69 zł	3,49 zł
Marchew 1 kg	3,99 zł	4,99 zł	4,99 zł	4,49 zł
Pomidory 1 kg	8,99 zł	7,99 zł	11,99 zł	4,99 zł
Filet z piersi kurczaka 1 kg	9,90 zł	9,90 zł	19,99 zł	15,99 zł
Ziemniaki 1 kg	2,48 zł	2,99 zł	2,99 zł	2,99 zł
Parówki Berlinki 1 kg	10,50 zł	10,96 zł	30,36 zł	23,12 zł
Schab bez kości 1 kg	22,99 zł	10,49 zł	18,49 zł	22,99 zł
Ser gouda 150 g	1,69 zł	1,79 zł	4,99 zł	4,75 zł
Serek wiejski	0,99 zł	0,99 zł	2,79 zł	1,79 zł
Masło 200 g (82 proc.)	4,49 zł	4,49 zł	6,49 zł	4,99 zł
Mleko 2 proc.	1,69 zł	1,79 zł	3,59 zł	3,75 zł
Olej Kujawski litr	5,99 zł	5,99 zł	9,49 zł	7,99 zł
Jajka M	4,99 zł	4,99 zł	9,99 zł	9,99 zł
Mąka 1 kg	2,18 zł	1,49 zł	2,49 zł	2,37 zł
Ryż biały 1 kg	1,99 zł	1,99 zł	4,79 zł	3,99 zł
Kawa Nescafe 200 g	10,99 zł	10,99 zł	26,99 zł	28,99 zł
Cukier 1 kg	3,79 zł	3,79 zł	5,49 zł	4,99 zł
Czekolada Wedel	1,79 zł	1,99 zł	5,99 zł	4,49 zł
Piwo Tatra puszka	1,89 zł	1,89 zł	4,29 zł	3,49 zł
Sok jabłkowy 1l	1,49 zł	1,69 zł	3,69 zł	2,94 zł
Herbata 100 szt.	1,49 zł	1,49 zł	7,99 zł	3,99 zł
Wódka 0,5 l	14,49 zł	14,99 zł	26,99 zł	21,99 zł
Suma	131,17 zł	120,96 zł	234,49 zł	199,54 zł

Koszyk Faktu jest formą tematu dziennikarskim, polegającym na badaniu rzeczywistych cen produktów oferowanych przez sklepy w danym dniu. Zawiera ceny porównawczych produktów, które w danym dniu zrealizowały na półkach. Ceny badamy w koszyku wybranych produktów sprzedawanych pod różnymi markami.

Rys. 5. Porównanie cen w sklepach przez Fakt.pl

Źródło: <https://www.fakt.pl/pieniadze/szalenstwo-takich-cen-od-dawna-nie-widzielismy-koszyk-faktu/esx4v68>

⁷ Fakt, 2024, Szalenstwo! Takich cen od dawna nie widzieliśmy [Koszyk „Faktu”]. Pobrane z: <https://www.fakt.pl/pieniadze/szalenstwo-takich-cen-od-dawna-nie-widzielismy-koszyk-faktu/esx4v68>

w trakcie cenowej walki dwóch gigantów na rynku spożywczym potaniała aż o 7%. W porównaniu z innymi sieciami sklepów, koszyk podstawowych zakupów był znacznie tańszy w Lidlu i Biedronce. Odwołując się ponownie do badania Faktu, analiza łącznego kosztu 25 podstawowych produktów w poszczególnych marketach wykazała, że najtańszy koszyk można było kupić w Lidlu (120 zł 96 gr), a najdroższy w Lewiatanie (234 zł 49 gr). Biedronka uplasowała się na drugim miejscu pod względem niskich cen (131 zł 17 gr), a Dino na trzecim (199 zł 54 gr) (Rys. 5). Różnice w cenach między poszczególnymi sieciami były znaczące. W niektórych przypadkach ceny tego samego produktu były o kilkadziesiąt procent wyższe w jednej sieci, niż w drugiej. Na przykład, bochenek chleba kosztował 1,99 zł w Lidlu i 4,99 zł w Lewiatanie. Spadek cen żywności i diametralna różnica w cenach między poszczególnymi sieciami handlowymi spowodowały wzmożony ruch klientów w Lidlu i Biedronce. Klienci innych sieci tłumnie odwiedzali te sklepy, aby skorzystać z atrakcyjnych ofert.

Media nagłośniły medialny spór między tymi dwoma gigantami, co dodatkowo przyczyniło się do wzrostu zainteresowania ich ofertami. Nagłówki w gazetach i doniesienia w wiadomościach telewizyjnych sprawiły, że więcej osób dowiedziało się o niskich cenach w Lidlu i Biedronce.

Pepsi vs Coca Cola

Kolejny przykład rywalizacji marketingowej ma za sobą długą historię. Rywalizacja Pepsi i Coca-Coli to klasyk gatunku „walki marketingowej” w telewizji. Te dwie firmy rywalizują ze sobą już od początku XX wieku o miano króla orzeźwiających napojów, wykorzystując do tego celu różnorodne kampanie reklamowe. Wczesne reklamy telewizyjne Pepsi i Coca-Coli skupiały się głównie na prezentowaniu smaku i właściwości orzeźwiających napojów. Często wykorzystywano w nich motywy wakacyjne i sportowe, aby kojarzyć produkty z pozytywnymi emocjami i aktywnym stylem życia. Z czasem reklamy stawały się coraz bardziej kreatywne i humorystyczne. Obie firmy wykorzystywały popularne gwiazdy do promowania swoich produktów, a także tworzyły chwytliwe slogany i piosenki reklamowe, które na trwałe zapadały w pamięć widzów. W latach 50. XX wieku Pepsi-Cola zmagala się z dominacją Coca-Coli na rynku napojów gazowanych. Aby zwiększyć swój udział w rynku, firma postanowiła przeprowadzić kampanię marketingową, która bezpośrednio porównałaby smak Pepsi z Coca-Colą. Pepsi Challenge polegała na zorganizowaniu „ślepych” degustacji, w których konsumenci próbowali dwóch nieoznakowanych napojów gazowanych i wybierali preferowany.⁸[7]. Początkowo degustacje odbywały się na ulicach, w cen-

⁸ Stanek.A, 2018, Coca-Cola vs. Pepsi. Najstarsza wojna biznesowa trwa w najlepsze od 120 lat. Pobrane z: <https://finanse.wp.pl/coca-cola-vs-pepsi-najstarsza-wojna-biznesowa-trwa-w-najlepsze-od-120-lat-6250923405908097g>

trach handlowych i na imprezach sportowych. Ku zaskoczeniu wielu, Pepsi wygrywała większość degustacji. Badania wykazały, że w „ślepych” teście konsumenci częściej preferowali smak Pepsi niż Coca-Coli. Coca-Cola początkowo zbagatelizowała wyniki Pepsi Challenge. Jednakże gdy Pepsi zaczęła wykorzystywać wyniki kampanii w reklamach, Coca-Cola musiała zareagować. W 1985 roku firma zmieniła recepturę swojej Coca-Coli, wprowadzając „New Coke”. Zmiana receptury okazała się katastrofą. Konsumenci nie zaakceptowali nowego smaku Coca-Coli, a Pepsi wykorzystwała tę sytuację w swojej kampanii marketingowej. W 1985 roku Coca-Cola zmuszona była wycofać „New Coke” i przywrócić oryginalną recepturę. Chociaż Pepsi Challenge nie doprowadziła do natychmiastowego przejęcia rynku przez Pepsi, kampania ta z pewnością miała znaczący wpływ na rywalizację między obiema firmami. Pepsi udowodniła, że może stanowić poważną konkurencję dla Coca-Coli, a kampania stała się ikoną w historii marketingu, która jest cały czas stosowana w reklamach przez aktualnie PepsiCo.

W 2019 roku Pepsi Challenge powróciło jako Pepsi Max Taste Challenge przy promocji pepsimax, która to miała konkurować z Coca-Colą Zero. Pepsi Challenge przybrała różne formy, wykraczając poza tradycyjne degustacje uliczne. Kampania wykorzystywała potęgę mediów społecznościowych. Udostępniono dedykowane hashtagi, zachęcając uczestników do dzielenia się wynikami swoich testów i dyskusji na temat smaku. To rozpaliło debatę wśród fanów obu napojów, zwiększając zasięg kampanii i angażując potencjalnych klientów.⁹ [1] Wyniki Pepsi Max Taste Challenge nie zostały oficjalnie ujawnione przez firmę. Jednakże kampania z pewnością osiągnęła swoje cele. Przyciągnęła uwagę konsumentów, wywołała dyskusje o smaku obu napojów i ugruntowała wizerunek Pepsi Max jako godnego konkurenta Coca-Coli Zero.

Rok 2013 obfitował w kreatywne kampanie halloweenowe, a dwie z nich szczególnie przykuły uwagę: kampania Pepsi z puszką przebraną za Coca-Colę oraz fanowska modyfikacja tej reklamy na rzecz Coca-Coli. Obie kampanie wzbudziły ogromne zainteresowanie i pozytywny odbiór w mediach społecznościowych, stając się przykładem skutecznego marketingu opartego na humorze i rywalizacji. Agencja reklamowa Buzz In A Box, odpowiedzialna za kampanię Pepsi, wpadła na pomysł wykorzystania motywu halloweenowego do żartobliwego uderzenia w konkurenta. Puszka Pepsi przebrana za Coca-Colę, umieszczona w mrocznej jaskini, stanowiła humorystyczny obraz, grający na kontrastach i wzbudzający zainteresowanie odbiorców. Slogan „Życzymy Ci straszego Halloween” dodatkowo podsycił żartobliwy charakter kampanii, pozycjonując Pepsi jako „dobrego faceta” w halloweenowym świecie.¹⁰[9] Kampania Pepsi okazała się ogromnym sukcesem w mediach społecznościowych. Zdobyła ponad

⁹ Britvic, 2022, Pepsi MAX Taste Challenge returns after a two-year hiatus. Pobrane z: <https://www.britvic.com/our-news/performance/pepsi-max-taste-challenge-returns-after-a-two-year-hiatus/>

¹⁰ WD, 2023, The Time When Pepsi Tried To Humiliate Cola Coca — Marketing Examples. Pobrane z: <https://medium.com/@marketingoal/the-time-when-pepsi-tried-to-humiliate-cola-coca-marketing-examples-be67125502a0>

Rys. 6. Post stworzony przez użytkownika reddit

Źródło: <https://medium.com/@marketingoal/the-time-when-pepsi-tried-to-humiliate-cola-coca-marketing-examples-be67125502a0>

24 000 udostępnień w ciągu tygodnia i dotarła do 65 milionów osób. Humor i sprytnie nawiązanie do konkurenta trafiły do szerokiego grona odbiorców, generując pozytywne reakcje i budując świadomość marki Pepsi. Nieoczekiwany zwrot akcji nastąpił, gdy fan Coca-Coli dostrzegł reklamę Pepsi i postanowił ją zmodyfikować. Zmienił slogan na „Wszyscy chcą być bohaterami”, a logo Coca-Coli przywrócił do pierwotnej pozycji (Rys. 6). Ta modyfikacja dodała nowy wymiar kampanii, podkreślając pozytywny wizerunek Coca-Coli i wprowadzając element rywalizacji na tle halloweenowego motywu. Modyfikacja fana również stała się hitem w mediach społecznościowych, co doprowadziło do jeszcze większego rozgłosu dla obu marek. Kampania Pepsi zyskała dodatkowy kontekst i wymiar, a Coca-Cola zyskała na fanowskiej kreatywności i zaangażowaniu. Kampanie Pepsi i Coca-Coli z Halloween 2013 roku pokazują siłę humoru, gryzienia konkurenta i kreatywności użytkowników w marketingu. Obie firmy zyskały na pozytywnym odbiorze w mediach społecznościowych, wzroście świadomości marki i zaangażowaniu użytkowników. Kampanie te stanowią przykład udanego wykorzystania rywalizacji i humoru w budowaniu pozytywnego wizerunku marki. Chociaż niektóre z tych kampanii mogą być zaczepne i wymierzone w konkurenta, paradoksalnie przynoszą one korzyści obu firmom.

Tego typu „bitwy marketingowe” generują ogromny rozgłos i przyciągają uwagę szerokiego grona odbiorców, wykraczając poza standardowe kampanie reklamowe.

W rezultacie Pepsi i Coca-Cola nieustannie poszerzają swój zasięg i zmuszają się do ciągłego ulepszania swoich produktów i ofert. Ta zdrowa konkurencja prowadzi do innowacji i rozwoju całej branży napojów gazowanych, oferując konsumentom coraz lepsze produkty i doświadczenia.

Dyskusja i wnioski

W artykule zbadano wpływ konkurencji na strategię marketingowe i wielkość sprzedaży firm. Analiza przypadków Pepsi i Coca-Coli, McDonald's i Burger Kinga oraz Lidla i Biedronki pokazuje, jak rywalizacja może stymulować innowacje, budować pozytywny wizerunek firmy i zwiększać sprzedaż. Warto jednak pogłębić dyskusję o tych aspektach, uwzględniając również wyniki innych badań, które przeprowadziły podobne analizy. Badania pokazują, że konkurencja zmusza firmy do ciągłego doskonalenia swoich produktów i usług. Na przykładzie Coca-Coli i Pepsi widzimy, że firmy te nieustannie wprowadzają nowe produkty i technologie, aby przyciągnąć klientów i zwiększyć swoją przewagę rynkową. Podobne wyniki uzyskano w badaniach nad rynkiem technologicznym, gdzie firmy, takie jak Apple i Samsung, prowadzą intensywną rywalizację, co skutkuje szybkim rozwojem nowych technologii. Rywalizacja może również budować pozytywny wizerunek firm. Przykłady McDonald's i Burger Kinga pokazują, że firmy angażujące się w zdrową konkurencję, mogą budować lojalność klientów poprzez innowacyjne kampanie marketingowe i działania społeczne. Badania nad marketingiem sportowym wykazały, że firmy sponsorujące wydarzenia sportowe często zyskują pozytywny wizerunek w oczach konsumentów, co przekłada się na wzrost sprzedaży. Konkurencja jest korzystna dla konsumentów, którzy mają dostęp do szerszej oferty produktów i usług o niższych cenach i wyższej jakości. Przykład Lidla i Biedronki pokazuje, że rywalizacja cenowa w sektorze detalicznym prowadzi do obniżania cen i podnoszenia jakości usług. Podobne wnioski płyną z badań nad rynkiem telekomunikacyjnym, gdzie konkurencja między operatorami przyczynia się do spadku cen i poprawy jakości usług dla konsumentów.

Podsumowując, rywalizacja odgrywa ważną rolę w gospodarce. Może stymulować innowacje, budować pozytywny wizerunek firm i zwiększać sprzedaż. Przykłady z rynku spożywczego, fast foodów i detalicznego pokazują, że zdrowa konkurencja przynosi korzyści zarówno firmom, jak i konsumentom. Ważne jest jednak, by dbać o to, aby konkurencja była uczciwa i transparentna. Konieczne jest także dalsze badanie tego zjawiska w różnych kontekstach rynkowych, aby lepiej zrozumieć jego wpływ na różne sektory gospodarki.

Bibliografia

- [1] Britvic. 2022. Pepsi MAX Taste Challenge returns after a two-year hiatus. Pobrane z: <https://www.britvic.com/our-news/performance/pepsi-max-taste-challenge-returns-after-a-two-year-hiatus/> [dostęp 10.08.2022]
- [2] Fakt. 2024. Szaleństwo! Takich cen od dawna nie widzieliśmy [Koszyk „Faktu”]. Pobrane z: <https://www.fakt.pl/pieniadze/szalenstwo-takich-cen-od-dawna-nie-widzieliśmy-koszyk-faktu/esx4v68> [dostęp 10.02.2024]
- [3] Frączyk.J. 2016. McDonald’s śmieje się z Burger Kinga. Zbudowali im „reklamę”. Pobrane z: <https://finanse.wp.pl/mcdonald-s-smieje-sie-z-burger-kinga-zbudowali-im-reklame-6114857668343425a> [dostęp 27.02.2024]
- [4] Gauzente.C, Ranchhod.A. 2001. Ethical Marketing for Competitive Advantage on the Internet. Pobrane z: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f57ff8e71da3effe253a708acd2688225e9bef58>
- [5] Gorzelnik.N. 2021. Takiej kampanii nikt się nie spodziewał. Burger King zachęca do zakupu... frytek z McDonald’s. Pobrane z: <https://innpoland.pl/173678,darmowy-whooper-za-frytki-z-maka> [dostęp 09.12.2021]
- [6] KUC. 2024. Biedronka przegrała w sądzie. Musi zapłacić monstrialną karę. Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/biznes/biedronka-przegrala-w-sadzie-musi-zaplacic-monstrialna-kare/rrlly5q> [dostęp 30.03.2024]
- [7] Stanek.A, 2018, Coca-Cola vs. Pepsi. Najstarsza wojna biznesowa trwa w najlepsze od 120 lat. Pobrane z: <https://finanse.wp.pl/coca-cola-vs-pepsi-najstarsza-wojna-biznesowa-trwa-w-najlepsze-od-120-lat-6250923405908097g> [dostęp 12.05.2018]
- [8] Terlecki.P. 2024. Lidl odpowiada Biedronce na akcję SMS. W sieci pojawiły się wymowne obrazki. Pobrane z: <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-lidl-odpowiada-biedronce-na-akcje-sms-w-sieci-pojawily-sie-w,nId,7315137> [dostęp 06.02.2024]
- [9] WD. 2023. The Time When Pepsi Tried To Humiliate Cola Coca — Marketing Examples. Pobrane z: <https://medium.com/@marketingoal/the-time-when-pepsi-tried-to-humiliate-cola-coca-marketing-examples-be67125502a0> [dostęp 28.01.2023]
- [10] Zielińska.K. 2023. Marketing - czym jest? Definicja oraz rodzaje marketingu. Pobrane z: <https://1stplace.pl/blog/marketing-czym-jest-definicja-oraz-rodzaje-marketingu/> [dostęp 22.09.2023]

Anna Skibowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów

170914@student.uwm.edu.pl

opiekun: dr Karol Wojtowicz

CZYNNIKI MOTYWUJĄCE KONSUMENTÓW DO ZAKUPU NAPOJÓW ENERGETYCZNYCH

Wstęp

Napoje energetyczne stały się wszechobecnym elementem współczesnego życia, oferującym szybką poprawę samopoczucia, pozwalającym nam działać dalej, gdy potrzebujemy dodatkowej energii i koncentracji. Spożywane są przez ludzi w każdym wieku i o różnych stylach życia, choć głównymi konsumentami pozostają osoby młode, coraz więcej starszych osób sięga po napoje energetyczne, aby sprostać napiętym harmonogramom dnia. Unikalny smak i pobudzające działanie tych napojów zyskały sobie miliony konsumentów na całym świecie. Rynek napojów energetycznych jest jednym z najszybciej rozwijających się segmentów przemysłu spożywczego, a jego wartość szacuje się na ponad 50 miliardów dolarów. Oczekuje się, że rynek ten będzie nadal rósł w najbliższych latach, napędzany przez czynniki, takie jak zmieniające się preferencje konsumentów, rosnąca świadomość zdrowotną i wzrastający popyt na wygodne i przenośne źródła energii.

Konsumenci sięgają po napoje energetyczne w różnych celach. Na przykład niektóre osoby robią to, aby poprawić swoją wydolność fizyczną podczas treningów lub zajęć sportowych. Inni spożywają napoje energetyczne, aby poprawić koncentrację i skupienie, szczególnie podczas długich godzin pracy lub nauki. Dodatkowo niektórzy wybierają napoje energetyczne jako szybki zastrzyk energii, gdy czują się zmęczeni lub senni. Przy podejmowaniu decyzji o zakupie konsumenci kierują się kilkoma czynnikami, w tym reputacją marki, ceną, smakiem i składnikami. Wielu konsumentów preferuje napoje energetyczne z naturalnych składników i niższą zawartością cukru, co odzwierciedla rosnący trend ku zdrowszym i bardziej zrównoważonym produktom.

Celem artykułu jest zidentyfikowanie i analiza czynników motywujących konsumentów do zakupu napojów energetycznych. Rozważania te są niezbędne do zrozu-

mienia, dlatego napoje energetyczne stały się tak popularne i jakie czynniki skłaniają różne grupy demograficzne do ich regularnego spożywania.

Geneza napojów energetycznych

Napoje energetyczne to napoje funkcjonalne, które mają na celu zwiększenie poziomu energii, czujności i wydolności psychofizycznej konsumenta. Zawierają one składniki, takie jak kofeina, tauryna, witaminy z grupy B, cukry oraz inne substancje mające na celu poprawę koncentracji i wytrzymałości. W przeciwieństwie do napojów izotonicznych, które służą do nawadniania i dostarczania elektrolitów podczas wysiłku fizycznego, napoje energetyczne są przeznaczone głównie do krótkotrwałego pobudzenia.

Historia napojów energetycznych sięga lat 60. XX wieku, kiedy to w Japonii pojawił się napój o nazwie Lipovitan D, wprowadzony na rynek przez firmę Taisho. Produkt ten był pierwotnie przeznaczony dla pracowników przemysłowych i studentów, którzy potrzebowali dodatkowego zastrzyku energii. W latach 80. koncepcja napojów energetycznych przeniknęła do Europy i Stanów Zjednoczonych. Tutaj kluczową rolę odegrała marka Red Bull. Wprowadzony na rynek w Austrii w 1987 roku szturmem podbił serca konsumentów, a marketing, wiążący produkt ze sportami ekstremalnymi i stylem życia młodych ludzi, okazał się strzałem w dziesiątkę.

Wraz z rosnącą popularnością, rynek napojów energetycznych zaczął dynamicznie się rozwijać. Pojawiło się wiele nowych marek, oferujących produkty o zróżnicowanych smakach i składach. Obok klasycznych napojów z kofeiną i tauryną pojawiły się warianty bez cukru, z dodatkiem guarany, yerba mate czy kreatyny. Rynek dostosował się do potrzeb różnych grup konsumentów, oferując produkty dla sportowców, osób uczących się, zmęczonych kierowców czy imprezowiczów.

Obecnie rynek napojów energetycznych to jeden z najszybciej rozwijających się segmentów przemysłu napojowego. Według raportu Allied Market Research¹ globalny rynek napojów energetycznych w 2020 roku był wyceniany na 53 miliardy USD, a prognozy wskazują, że do 2026 roku jego wartość może osiągnąć 86 miliardów USD. Wzrost ten jest napędzany przez rosnącą świadomość konsumentów dotyczącą korzyści płynących z suplementacji energii, a także przez intensywne działania marketingowe. W miarę jak społeczeństwa stają się bardziej dynamiczne i wymagające, napoje energetyczne zyskują na popularności jako rozwiązanie na codzienne zmęczenie i brak koncentracji.

Konsumentami napojów energetycznych są głównie młodzi dorośli, studenci, sportowcy oraz osoby pracujące w warunkach wymagających wysokiego poziomu kon-

---

¹ Allied Market Research z 2023r. Energy Drinks Market Size, Share, Competitive Landscape and Trend Analysis Report by Type, by End User. Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2022–2031. Pobrane z: <https://www.alliedmarketresearch.com/energy-drink-market>

centracji i wydajności. Młodzi ludzie, szczególnie w przedziale wiekowym 18–34 lat, stanowią największą grupę docelową. Studenci korzystają z napojów energetycznych, aby poprawić swoją wydajność podczas nauki i przygotowań do egzaminów. Sportowcy i osoby aktywne fizycznie używają ich jako dodatkowego źródła energii przed treningiem czy zawodami. Pracownicy biurowi i osoby wykonujące zawody wymagające dużej koncentracji oraz długich godzin pracy również regularnie sięgają po napoje energetyczne, aby zwiększyć swoją efektywność i czujność.

Napoje te są popularne nie tylko jako szybki sposób na pobudzenie, ale również jako element stylu życia, co jest podkreślane w kampaniach reklamowych. Producenci napojów energetycznych inwestują znaczne środki w marketing, sponsorując wydarzenia sportowe, koncerty oraz inne imprezy masowe, aby kojarzyć swoje produkty z aktywnym, dynamicznym i pełnym energii stylem życia. Reklamy często przedstawiają napoje energetyczne jako nieodzowny element nowoczesnej, ambitnej i pełnej wyzwań codzienności.

Jednakże spożywanie napojów energetycznych budzi również kontrowersje ze względu na potencjalne skutki uboczne związane z nadmiernym spożyciem kofeiny i cukrów. Kofeina, będąca głównym składnikiem aktywnym w napojach energetycznych, może powodować różne problemy zdrowotne, takie jak zaburzenia snu, nadmierna pobudliwość, lęki oraz problemy z układem sercowo-naczyniowym. Wysoka zawartość cukru w wielu napojach energetycznych przyczynia się do ryzyka otyłości, cukrzycy typu 2 oraz innych chorób metabolicznych. Długotrwałe spożywanie dużych ilości napojów energetycznych może prowadzić do uzależnienia od kofeiny oraz innych substancji stymulujących.

Istnieją również obawy dotyczące wpływu tych napojów na zdrowie młodych ludzi, szczególnie nastolatków, którzy mogą być bardziej podatni na negatywne skutki zdrowotne wynikające z ich spożycia. W odpowiedzi na te obawy niektóre kraje wprowadziły regulacje dotyczące sprzedaży i reklamy napojów energetycznych, szczególnie w odniesieniu do młodzieży. Na przykład w wielu krajach europejskich wprowadzono ograniczenia dotyczące sprzedaży napojów energetycznych osobom poniżej 16 lub 18 roku życia. W niektórych regionach reklamy napojów energetycznych muszą zawierać ostrzeżenia dotyczące zdrowia, a kampanie marketingowe są surowo monitorowane pod kątem ich wpływu na młode pokolenia.

W odpowiedzi na te obawy w lipcu 2023 r. po konsultacjach z ekspertami również w Polsce wprowadzono przepis zakazujący sprzedaży napojów z dodatkiem tauryny i kofeiny osobom poniżej 18. roku życia.² Przepis ten wszedł w życie z początkiem 2024 roku. Według raportu Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego — Państwowego Instytutu Badawczego, 2,1% dzieci w Polsce w wieku od 3 do 9 lat regularnie konsu-

---

² Ustawa z dnia 17 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy o zdrowiu publicznym oraz niektórych innych ustaw. Pobrane z: https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/3258_u.htm#_ftn1 (dostęp: 18.05.2024 r.).

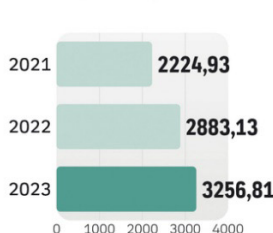
mowało napoje energetyczne. W grupie młodzieży (10–17 lat) odsetki te były znacznie wyższe, wynosząc 35,7% wśród chłopców i 27,4% wśród dziewcząt. Wprowadzenie zakazu sprzedaży napojów energetycznych dla niepełnoletnich stanowi próbę ograniczenia dostępu młodzieży do tych produktów i tym samym ochrony ich zdrowia.

Rynek napojów energetycznych w Polsce

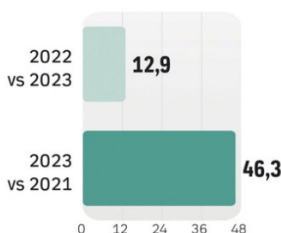
Rynek napojów energetycznych w Polsce wykazuje systematyczny wzrost od kilku lat. W 2016 roku wartość tego rynku dopiero przekraczała barierę 1 miliarda złotych. Jednakże w okresie pandemii COVID-19 sprzedaż napojów energetycznych znacząco wzrosła, zwiększając wartość rynku o kolejne 1 miliard złotych.

Według analizy Euromonitora, przeprowadzonej w połowie 2023 roku i przedstawionej w „Rzeczpospolitej”³, wartość rynku napojów energetycznych jeszcze dwa lata wcześniej wynosiła 2,22 miliarda złotych. Przewidywano, że w 2023 roku wartość ta

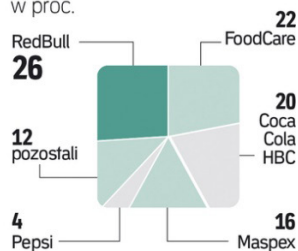
Energetyki zalewają rynek,
wartość sprzedaży, w mln zł

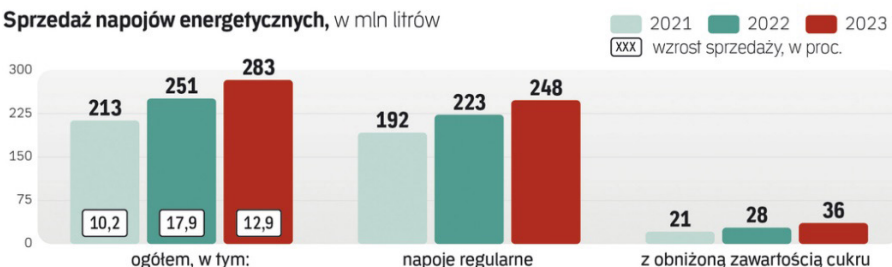
Wzrost wartości rynku
w proc.

Wielka piątka, udziały w 2022
w proc.

Sprzedaż napojów energetycznych, w mln litrów

Rysunek 1: Dane dotyczące rynku napojów energetycznych zebrane przez Euromonitor

Źródło: <https://www.rp.pl/biznes/art38895561-napoje-energetyczne-to-hit-pandemii-zakaz-sprzedazy-dzieciom-nie-podoba>

³ Ptak-Iglewska A. 2023. Energetyki w ostatnich latach zaczęły się rozpedzać. Ich sprzedaż w czasie pandemii wzrosła aż o miliard złotych. Zakaz sprzedaży dzieciom nie podoba się handlowi. Pobrane z: <https://www.rp.pl/biznes/art38895561-napoje-energetyczne-to-hit-pandemii-zakaz-sprzedazy-dzieciom-nie-podoba> (dostęp: 15.05.2024 r.).

osiągnie poziom niemal 3,26 miliarda złotych, co oznacza wzrost o ponad 46% w okresie od 2021 do 2023 roku.

Mimo rosnącej inflacji, która mogła wpływać na ceny produktów, wzrost wartości rynku napojów energetycznych wynikał głównie ze zwiększonej ilości sprzedawanych napojów. W okresie tym ilość sprzedanych napojów energetycznych wzrosła o jedną trzecią, wynosząc 283 milionów litrów. Tendencji wzrostowej nie zmienił także podatek cukrowy. Co więcej, napoje energetyczne oraz kawa mrożona to jedyne kategorie napojów bezalkoholowych, które odnotowują wzrost ilości sprzedaży, co dodatkowo świadczy o sukcesie tego rynku.

Na rynku napojów energetycznych dominuje kilka kluczowych graczy, którzy dzięki skutecznym strategiom marketingowym oraz innowacyjnym produktom osiągnęli znaczące udziały rynkowe. W Polsce są to głównie: RedBull, Maspex (Tiger Energy Drink), FoodCare (Black Energy Drink), Monster Beverage oraz Coca Cola (Burn).

Analiza badań własnych

Badania zostały przeprowadzone w maju 2024 r. w formie anonimowej ankiety, którą wypełniano elektronicznie przez Internet. Pierwsza część ankiety obejmowała pytania ogólne dotyczące płci, wieku, wykształcenia, sytuacji zawodowej, miejsce zamieszkania, styl życia oraz sposobu odżywiania. Drugą część ankiety stanowiły pytania dotyczące, m.in. częstotliwości spożywania, preferowanych marek, miejsca zakupu, wpływu, jaki mają na nich napoje energetyczne oraz poziomu ich wiedzy na temat składu oraz potencjalnych negatywnych efektów ich spożywania. Ostatnia część zawierała pytania

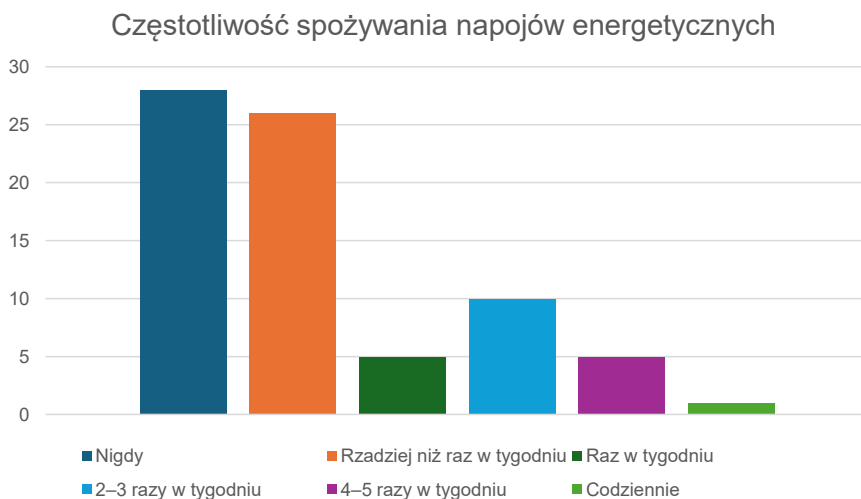
Tabela 1. Metryczka

Płeć	Kobieta			Mężczyzna		
	53			21		
Wiek	Poniżej 18	18–25	26–35	36–45	46–65	Powyżej 65
	3	43	8	9	11	1
Wykształcenie	Podstawowe/Zasadnicze zawodowe		Średnie		Wyższe	
	4		50		21	
Status społeczny	Uczeń/Uczennica	Student/ Studentka	Osoba pracująca	Osoba bezrobotna	Emeryt/Rencista	
	6	33	37	5	1	
Miejsce zamieszkania	Miasto			Wieś		
	49			26		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

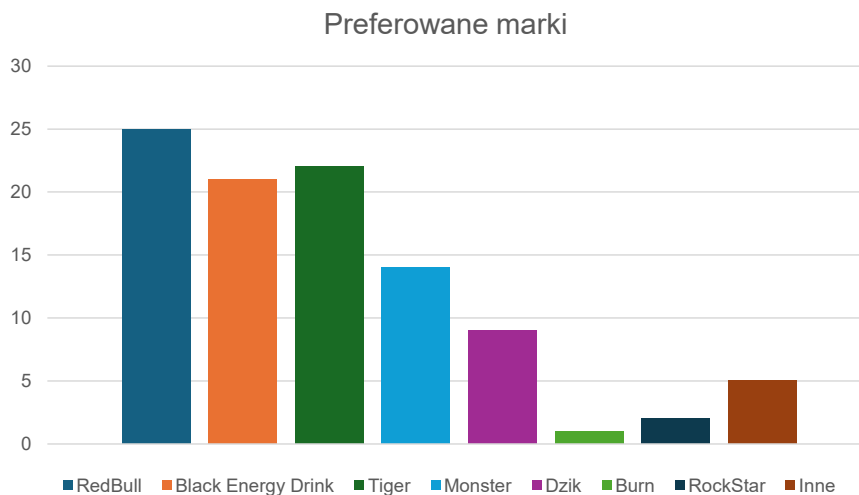
o kryteria brane pod uwagę podczas zakupu oraz czynniki motywujące, jak również zniechęcające do spożywania napojów energetycznych.

Ankiętę wypełniło 75 respondentów, z czego większość stanowiły kobiety. Najliczniejszą grupą wiekową były osoby w przedziale 18–25 lat. Wśród ankietowanych do-

Rysunek 2. Częstotliwość spożywania napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 3. Preferowane marki napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

minowały osoby pracujące oraz studenci, przy czym 7 z nich zadeklarowało, że łączą pracę ze studiami. Szczegółowe dane przedstawiono w formie tabeli (Tab. 1). Dodatkowo ankietowani zostali zapytani o styl życia – 52% oświadczyło, iż prowadzą umiarkowany tryb życia, 22,7% prowadzi aktywny tryb życia, natomiast 25,3% większość czasu spędza w pozycji siedzącej.

Większość respondentów (44%) najczęściej kupuje napoje energetyczne w marketach i supermarketach. Znacznie mniej osób wybiera sklepy osiedlowe (13%) i stacje benzynowe (5%). Nieliczni (4%) wskazali inne miejsca zakupu.

Świadomość składu napojów energetycznych wśród uczestników ankiety jest zróżnicowana. Pełną znajomość składu zadeklarowało 19% respondentów, natomiast 20% zna tylko najważniejsze składniki. Aż 15% osób nie zna składu, a 9% stwierdziło, że skład napojów ich nie interesuje.

Znaczna część respondentów (29%) jest świadoma potencjalnych zagrożeń związanych ze spożywaniem napojów energetycznych, a 25% zna tylko niektóre negatywne skutki. Jedynie 5% badanych nie jest świadoma takich zagrożeń, a 3% deklaruje brak zainteresowania tym tematem.

Jeśli chodzi o wpływ napojów energetycznych na samopoczucie, 13% respondentów zauważa wyraźne różnice po ich spożyciu, a 35% deklaruje, że czasami odczuwa zmiany w samopoczuciu. Mniejsza część badanych (8%) stwierdza, że raczej nie zauważa różnicy, a 7% w ogóle nie odczuwa żadnych efektów.

Znajomość składu

Rysunek 4. Znajomość konsumentów na temat składu napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Znajomość potencjalnych zagrożeń

Rysunek 5. Świadomość konsumentów dotycząca potencjalnych negatywnych skutków spożywania napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

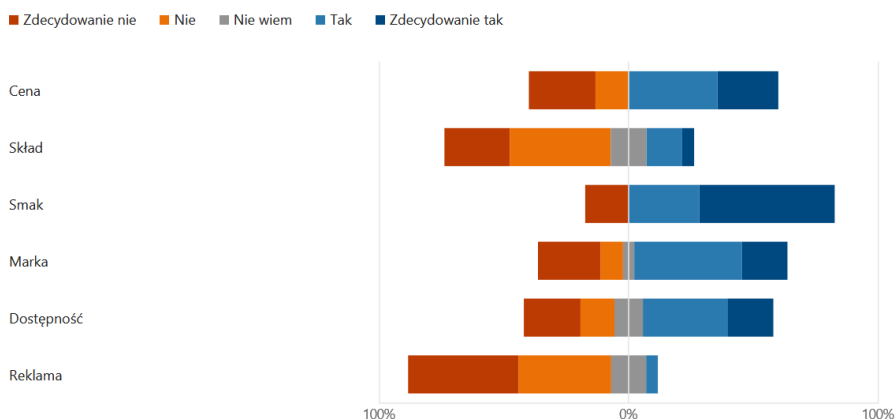
Respondenci ankiety mieli możliwość zaznaczenia wielu odpowiedzi przy wskazywaniu swoich reakcji na spożycie napojów energetycznych. Odnotowywali oni różnorodne efekty, zarówno pozytywne, jak i negatywne. Najczęściej zgłaszanym efektem jest zwiększenie poziomu energii, co deklaruje 28 osób. Kolejnymi często wymienianymi efektami są poprawa koncentracji (15 osób) oraz zwiększenie wydolności fizycznej (12 osób). Zwiększenie czujności i zwiększenie pobudliwości zostały zgłoszone przez 11 respondentów każde.

Poprawę nastroju odnotowuje 9 osób, podobnie jak drżenie rąk, które również dotknęło 9 respondentów. Poprawę pamięci zgłosiła 1 osoba, a bezsenność – 5 osób. Inne zgłaszane negatywne efekty to: lęk lub niepokój (3 osoby), zmniejszenie stresu (4 osoby), bóle głowy (1 osoba), problemy z trawieniem (1 osoba) oraz arytmia serca (4 osoby). Cztery osoby zgłosiły inne, niewymienione w ankiecie efekty.

Dane te pokazują, że napoje energetyczne są popularne przede wszystkim ze względu na ich zdolność do zwiększania energii, koncentracji i czujności. Niemniej jednak nie są pozbawione potencjalnych skutków ubocznych, takich jak drżenie rąk, bezsenność, oraz poważniejsze problemy zdrowotne, jak arytmia serca. Wyniki te podkreślają potrzebę świadomego i umiarkowanego spożycia napojów energetycznych oraz dalszych badań nad ich długoterminowym wpływem na zdrowie.

Na decyzje zakupowe konsumentów w największym stopniu wpływ miał smak dostępnych napojów energetycznych. W mniejszym, ale nadal znaczącym stopniu, bo u ponad połowy ankietowanych, na zakup wpływała cena, marka oraz dostępność. Zdecydowanie mniejsza ilość respondentów oświadczyła, że podczas zakupów kierują się składem, a jeszcze mniejsze znaczenie miała dla nich reklama.

Wyniki ankiety sugerują, że napoje energetyczne są spożywane z różnych powodów. Najczęstsze motywy to potrzeba pobudzenia i zwiększenie koncentracji, znaczna

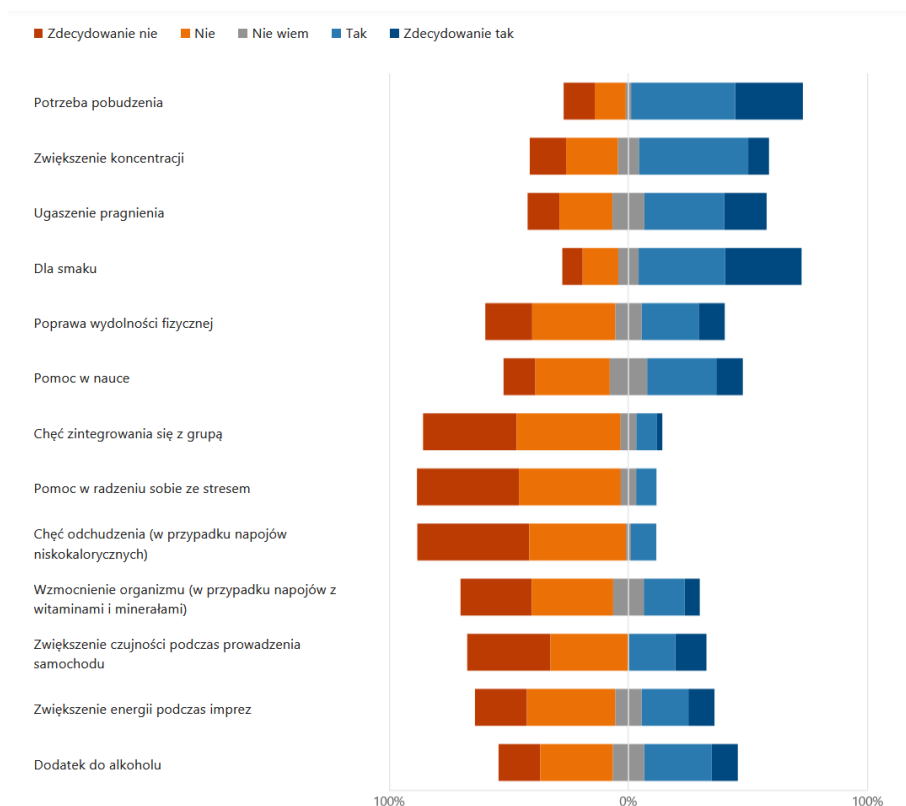

Rysunek 6. Czynniki wpływające na decyzje zakupowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

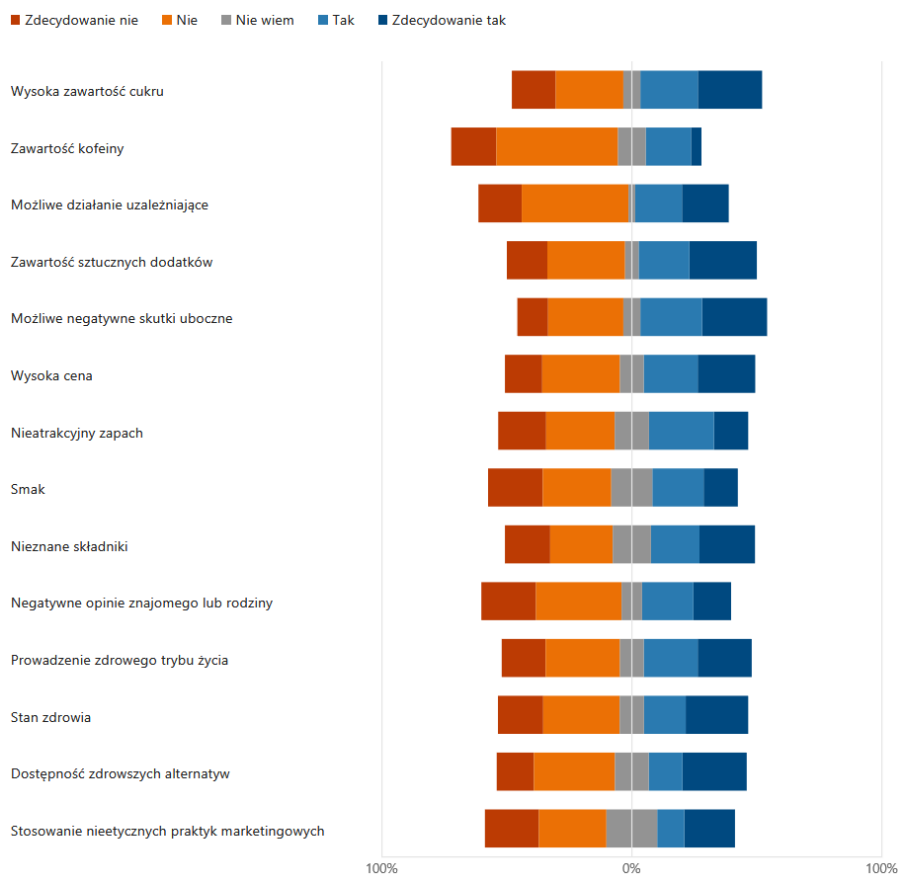
część ankietowanych pije je jednak ze względu na ich smak i aby ugasić pragnienie. Przeważająca większość studentów odpowiedziała, że używa ich jako pomocy w nauce. Mniej popularne motywy to poprawa wydolności fizycznej, wzmocnienie organizmu, zwiększenie czujności podczas prowadzenia samochodu, zwiększenie energii podczas imprez oraz wykorzystywanie ich jako dodatku do alkoholu. Niewielka część respondentów spożywa je w celu zintegrowania się z grupą, poradzenia sobie ze stresem lub ze względu na chęć odchudzenia.

Odpowiedzi dotyczące czynników zniechęcających do spożywania napojów energetycznych są dość jednolite, w większości badanych czynników ankietowani dzielili się na dwie grupy o zbliżonej liczebności, gdzie jedna połowa wskazywała na istotny wpływ danego czynnika, natomiast druga połowa twierdziła, że nie ma on wpływu na ich spożywanie napojów energetycznych. Spośród wymienionych czynników wskazać można jednak, że największa część respondentów zniechęcona była przez dużą zawartość cukru, natomiast najmniejszą istotność miała zawartość kofeiny.

Rysunek 7. Czynniki motywujące do spożywania napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 8. Czynniki zniechęcające konsumentów do spożywania napojów energetycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Podsumowanie

Rynek napojów energetycznych ciągle się rozwija, zyskując nowych konsumentów, którzy sięgają po nie z wielu różnych powodów. Oprócz tradycyjnych motywów, takich jak potrzeba pobudzenia i koncentracji, coraz częściej zauważyć jednak można, zwłaszcza w przypadku osób młodych, że sięga się po nie ze względu na ich smak oraz pewnego rodzaju modę na tego typu napoje. Nie bez przyczyny odnotowuje się również wzrost sprzedaży w okresach sesji zimowych oraz letnich, kiedy to studenci potrzebują dodatkowego źródła energii podczas nauki do egzaminów. Należy jednak pamiętać, aby spożywać je z rozważą i z umiarkowaniem. Nie należy traktować ich jako uniwersalnego rozwiązania na problemy z koncentracją czy zmęczeniem, pamiętając o negatywnych skutkach, jakie mogą one mieć na organizm.

Bibliografia

- [1] Allied Market Research 2023. Energy Drinks Market Size, Share, Competitive Landscape and Trend Analysis Report by Type, by End User, : Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2022–2031. Pobrane z: <https://www.alliedmarketresearch.com/energy-drink-market> (dostęp: 17.05.2024r.).
- [2] IMARC Group 2024. Energy Drinks Market Report by Type (Alcoholic, Non-Alcoholic), End User (Kids, Adults, Teenagers), Distribution Channel (Supermarkets and Hypermarkets, Specialty Stores, Convenience Stores, Online Stores, and Others), and Region 2024–2032. Pobrane z: <https://www.researchandmarkets.com/report/energy-drink#tag-pos-1> (dostęp: 18.05.2024r.).
- [3] Majewska E., Kowalska J., Sikorska I. 2011. Preferencje konsumentów na rynku napojów energetycznych. *Zeszyty naukowe* 2011. Pobrane z: <https://bazekon.uek.krakow.pl/zeszyty/171211411> (dostęp: 17.05.2024r.).
- [4] MR. 2024. Energetyki tylko na dowód. To może uszczuplić rynek warty miliardy złotych. *Business Insider Polska*. Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/biznes/energetyki-tylko-na-dowod-to-moze-uszczuplic-rynek-warty-miliardy-zlotych/4s9vprz> (dostęp: 15.05.2024r.).
- [5] Ptak-Iglewska A. 2023. Energetyki w ostatnich latach zaczęły się rozpędzać. Ich sprzedaż w czasie pandemii wzrosła aż o miliard złotych. Zakaz sprzedaży dzieciom nie podoba się handlowi. Pobrane z: <https://www.rp.pl/biznes/art38895561-napoje-energetyczne-to-hit-pandemii-zakaz-sprzedazy-dzieciom-nie-podoba> (dostęp: 15.05.2024r.).
- [6] Ustawa z dnia 17 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy o zdrowiu publicznym oraz niektórych innych ustaw. Pobrane z: https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/3258_u.htm#_ftn1 (dostęp: 18.05.2024r.).
- [7] Autor nieznan. 2024. Na rynku napojów energetyzujących pojawia się coraz więcej nisz. *Wiadomości Handlowe*. Pobrane z: <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/raporty-i-analazy-rynkowe/na-rynku-napojow-energetyzujacych-pojawia-sie-coraz-wiecej-nisz-2426434> (dostęp: 15.05.2024r.).

Wojciech Sordyl

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koło Naukowe Inwestorów

170913@student.uwm.edu.pl

Opiekun: dr Karol Wojtowicz

ŚWIADOMOŚĆ SPOŁECZEŃSTWA NA TEMAT KREDYTÓW BANKOWYCH

Wstęp

Jednym z elementów wykorzystywanych przez społeczeństwo umożliwiających rozwój gospodarczy są kredyty bankowe. W obecnych czasach, w których mamy do czynienia z dynamicznym postępowaniem technologicznym i złożonością mechanizmów gospodarki finansowej ułatwiają one funkcjonowanie jednostkom i firmom. Kredyty bankowe pełnią istotną rolę w gospodarce w krajach takich jak Polska, ponieważ służą jako źródło finansowania różnorodnych potrzeb. Począwszy od wydatków niezbędnych do życia (kredyt konsumpcyjny), inwestycji indywidualnych (kredyt hipoteczny), aż po finansowanie działalności gospodarczej w tych przypadkach korzystnym źródłem finansowania mogą okazać się kredyty bankowe. Korzystanie z produktów bankowych niesie ze sobą wiele korzyści, jednakże należy podkreślić także ryzyka, jakie wiążą się z tym procesem, aby je zminimalizować, należy nieustannie zwiększać poziom świadomości społeczeństwa w tym zakresie.

Cel pracy

Celem artykułu jest zbadanie poziomu świadomości społeczeństwa na temat kredytów bankowych oraz identyfikacja kluczowych czynników wpływających na nią. W artykule omówiono różne rodzaje kredytów bankowych, proces oceny zdolności kredytowej, a także różnice między kredytem a pożyczką. Skupiono się również na identyfikacji potencjalnych korzyści, wad i zagrożeń związanych z korzystaniem z kredytów bankowych. Na koniec dokonano analizy wyników badań dotyczących poziomu świadomości społeczeństwa na temat kredytów bankowych w Polsce. Przedstawiono również metodologię badań oraz wnioski z nich płynące.

Kredyty, ich podział i rodzaje

Przed dokonaniem szczegółowej analizy różnych typów kredytów i zidentyfikowaniem ich charakterystycznych cech warto przywołać definicję kredytu, jaką przedstawia Główny Urząd Statystyczny (GUS). Kredyt jest tu rozumiany jako rodzaj transakcji, w której jedna ze stron (wierzyciel lub kredytodawca) udziela drugiej stronie środków pieniężnych, dóbr materialnych lub innych świadczeń. W zamian druga strona (dłużnik lub kredytobiorca) zobowiązuje się do zwrotu równowartości tych środków w ustalonych terminach, wraz z dodatkowym wynagrodzeniem, stanowiącym odsetki od kwoty udzielonego kredytu.¹ To podejście definiuje kredyt jako umowę finansową, w ramach której dłużnik zobowiązuje się do zwrotu pożyczonych środków wraz z dodatkowym wynagrodzeniem dla kredytodawcy, co jest istotnym i charakterystycznym aspektem tego rodzaju instrumentów finansowych.

Tabela 1. Podział kredytów

Czynnik	Rodzaj	Charakterystyka
Czas	Krótkoterminowe	Do 1 roku
	Średnioterminowe	Od 1 roku do 3 lat
	Długoterminowe	Powyżej 3 lat
Waluta	Krajowa	Polski Złoty
	Obca	Euro
Zabezpieczenie	Osobowe	Żyrant (osoba fizyczna/prawna)
	Rzeczowe	Hipoteczne (np. nieruchomości)
		Lombardowe (przedmiot)
Komu	Osobie fizycznej	Konsumpcyjne
		Hipoteczne
	Firmie	Obrotowe
		Inwestycyjne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej, Kredyt – krwiobieg gospodarki. Pobrane z: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D13fkj8ib> [dostęp: 05.05.2024].

Jednym z możliwych sposobów kategoryzacji kredytów oferowanych przez banki w Polsce jest uwzględnienie i podział na cztery główne elementy, jak to zaprezentowano w tabeli (Tab. 1). Wymienione aspekty obejmują wymiar czasowy, rodzaj waluty (w jakiej wypłacane są środki w ramach kredytu), formę zabezpieczenia oraz odbiorcę (osobę/instytucję), której oferowany jest kredyt. Jest to podstawowa klasyfikacja,

¹ Główny Urząd Statystyczny, słownik pojęć. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1584,pojcie.html> [dostęp 05.05.2024].

jednak pozwala ona na dokładniejsze zrozumienie różnorodności propozycji kredytowych dostępnych na rynku.

Biuro Informacji Kredytowej (BIK) twierdzi, iż społeczeństwo pomimo wyjątkowo bogatej oferty kredytów bankowych, decyduje się najczęściej na jeden z pięciu wyróżnionych rodzajów kredytów:

- Kredyt konsumpcyjny
- Kredyt hipoteczny
- Kredyt inwestycyjny
- Karta kredytowa
- Kredyt konsolidacyjny²

Tabela 2. Definicje wybranych kredytów

Rodzaj kredytu	Definicja
Konsumpcyjny (konsumencki)	Służy do finansowania zakupów towarów przeznaczonych do użytku osobistego, przedmiotów gospodarstwa domowego trwałego użytku, jak również pojazdów samochodowych. ³
Hipoteczny	Definicja kredytu hipotecznego obejmuje zarówno aspekt zabezpieczenia poprzez ustanowienie hipoteki, jak i cel jego przeznaczenia związany z finansowaniem nieruchomości, uwzględniając charakterystyczne cechy, takie jak długoterminowość i wysoka wartość finansowania. ⁴
Inwestycyjny	Kredyty inwestycyjne są przeznaczona na pokrycie wydatków związanych z inwestycjami mającymi na celu tworzenie nowego lub zwiększanie już istniejącego majątku trwałego. Może to np. być zakup akcji lub obligacji. ⁵
Karta kredytowa	Karta kredytowa stanowi formę udzielonego przez bank kredytu, który jest dostępny w postaci karty płatniczej. Posiadacz karty ma możliwość dokonywania płatności za pomocą karty, która nie jest powiązana bezpośrednio z rachunkiem bankowym. Każda transakcja kartą zmniejsza dostępny limit kredytowy, nie zaś środki zgromadzone na koncie bankowym. Bank cyklicznie przesyła posiadaczowi karty zestawienie transakcji wraz z informacjami dotyczącymi spłaty zadłużenia. Ważne jest jednak, aby pamiętać, że wszelkie zobowiązania zaciągnięte za pomocą karty kredytowej muszą zostać uregulowane w określonym terminie, który został ustalony w umowie, w przeciwnym razie naliczane są odsetki. ⁶

² Biuro Informacji Kredytowej (BIK), Poradnik BIK, Rodzaje Kredytów. Pobrano z: <https://www.bik.pl/poradnik-bik/rodzaje-kredytow> [dostęp: 05.05.2024].

³ Dorota S., Małgorzata G. Komisja Nadzoru Finansowego, 2018. Przewodnik po kredycie konsumenckim. Pobrano z: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Przewodnik+po+kredycie+konsumenckim+2018_64304.pdf [dostęp: 05.05.2024]

⁴ Reksa Ł., Zaleska Z. 2012. Prosta droga do kredytu na własne „M”, s. 12 - 15.

⁵ Heropolitańska I., Nierodka A., Zdziarski T. 2020. Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe. Wyd. Wolters Kluwer.

⁶ Wójcicka K. Komisja Nadzoru Finansowego, 2015. Karty płatnicze w Polsce. Wyd. Cedur. Pobrano z: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Wojcicka_Karty_platnicze_w_Polsce.pdf

Rodzaj kredytu	Definicja
Konsolidacyjny	Kredyt konsolidacyjny jest udzielany w celu uregulowania obecnych zobowiązań finansowych, takich jak kredyt gotówkowy, kredyt hipoteczny, zadłużenie na karcie kredytowej oraz kredyt na zakup sprzętu AGD. Jego celem jest zmniejszenie miesięcznych płatności poprzez przedłużenie terminu spłaty. ⁷

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione powyżej w tabeli (Tab. 2) najpopularniejsze rodzaje kredytów bankowych i ich definicje umożliwiają pełniejsze zrozumienie specyfikacji oraz powody ich popularności. Dzięki różnorodności rynku i bogatej ofercie banków klienci są w stanie wybrać kredyt, który najlepiej odpowiada ich indywidualnym potrzebom w zależności od sytuacji.

Ocena zdolności kredytowej

Banki od początków swojego istnienia używały różnych metod oceny zdolności kredytowej i prawdopodobieństwa zwrotu środków finansowych. W ogólnym rozrachunku techniki wykorzystywane przez banki eliminowały potrzebę interwencji ze strony państwa, okazując się tym samym skuteczne. Dowodem na to są analizy przeprowadzone od początku XX wieku, które wykazały rzadkość podejmowania „błędnych” decyzji kredytowych przez banki. Opracowanie i wdrożenie metod umożliwiających precyzyjne oszacowanie zdolności kredytowej klientów i ocenę ryzyka minimalizuje ryzyko ich niewypłacalności.⁸ Aż po dzisiejszy dzień banki analizują i oceniają zdolność kredytową potencjalnych kredytobiorców. Jak wynika z art. 70 ustawy Prawo bankowe zdolność kredytowa to umiejętność spłaty pożyczonej kwoty wraz z odsetkami zgodnie z warunkami określonymi w umowie. Kredytobiorca musi dostarczyć bankowi wszelkie wymagane dokumenty i informacje potrzebne do oceny tej zdolności. Ponadto osobie fizycznej, prawnej lub jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, ale posiadającej zdolność prawną, kredyt może zostać udzielony przez bank mimo braku zdolności kredytowej, pod warunkiem:

- Ustanowienia specjalnego sposobu zabezpieczenia spłaty kredytu.
- Przedstawienia planu, który według oceny banku, w określonym czasie zapewni uzyskanie zdolności kredytowej.

⁷ Główny Urząd Statystyczny, słownik pojęć. Pobrano z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1615,pojecie.html> [dostęp 05.05.2024].

⁸ Kotlarz, M. (2022). Cywilnoprawne konsekwencje wpływu postanowień umowy kredytowej na zdolność kredytową. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 84(1).

- Umożliwienia przez kredytobiorcę podejmowania przez bank działań związanych z oceną jego sytuacji finansowej i gospodarczej, a także kontrolę wykorzystania i spłaty kredytu.⁹

Podsumowując, banki badają zdolność kredytową swoich potencjalnych klientów, aby sprawdzić, czy przy obecnych zarobkach, wydatkach i innych zobowiązaniach finansowych, będą zdolni do terminowego spłacania rat. Mimo, iż metody oceny zdolności kredytowej są ciągle udoskonalane i modyfikowane o kolejne parametry, nie gwarantują one spłaty zadłużenia przez kredytobiorcę.

Biorąc pod uwagę klienta detalicznego, można wyróżnić dwa główne obszary, w ramach których bank przeprowadza ocenę zdolności kredytowej klienta (Tab. 3).

Tabela 3 Rodzaje analizy klienta detalicznego

Rodzaj	Charakterystyka	Analizowane aspekty
Analiza jakościowa	Bada główne cechy potencjalnego kredytobiorcy, które są kluczowe w aspekcie terminowego spłacania kredytu.	Rachunki bankowe, historia kredytowa.
		Staż pracy, rodzaj zatrudnienia, wiek, wykonywany zawód, wykształcenie.
		Wielkość gospodarstwa domowego, ilość utrzymywanych osób.
Analiza ilościowa	Skupia się na sprecyzowaniu i ustaleniu wysokości i stabilności źródeł dochodów, z których kredyt ma zostać spłacony.	Dochody i wydatki.
		Zobowiązania finansowe na dzień ubiegania się o kredyt.
		Miesięczne „stałe” koszty utrzymania.

Źródło: opracowanie własne

Biuro Informacji Kredytowej w swoim poradniku BIK również podkreśla mnogość aspektów branych pod uwagę w procesie analizy zdolności kredytowej, najważniejszymi i mającymi największy wpływ są m.in.:

- wysokość kwoty kredytu,
- okres spłaty zadłużenia,
- koszty związane z korzystaniem kredytu,
- wysokość wkładu własnego,
- źródło oraz wysokość dochodu, a także forma zatrudnienia,
- sposób spłat rat (stałe lub malejące),
- koszty miesięcznych wydatków domowych,

⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U.2023.0.2488 t.j.) Stan prawny aktualny na dzień: 05.05.2024.

- obecne zobowiązania finansowe (kredyty i pożyczki),
- limity kart kredytowych oraz linii debetowych,
- brak negatywnych wpisów w rejestrach Biur Informacji Gospodarczej,
- historia kredytowa w Biurze Informacji Kredytowej (BIK).¹⁰

Nie są to jednak wszystkie aspekty, którymi banki oceniają ryzyko. Co więcej, to kredytodawca ostatecznie decyduje o udzieleniu kredytu kredytobiorcy. Okazuje się, że zdolność kredytowa może się różnić w przypadku poszczególnych banków i instytucji udzielających kredyty (SKOK-i). Oznacza to, że przy podaniu dokładnie tych samych informacji bank X może udzielić nam kredytu, a bank Y nie. Wynika to z faktu, iż każdy bank ma swój unikatowy proces badania zdolności kredytowej i tolerancji ryzyka, a także korzysta z różnego rodzaju informacji i baz danych na temat klienta, zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych.¹¹

Różnice pomiędzy kredytem a pożyczką

Na polskim rynku istnieje wiele instrumentów finansowych, które umożliwiają finansowanie rzeczy lub działalności, jaka nas interesuje kapitałem obcym. Postęp technologiczny i dynamiczny rozwój tego obszaru rynku zmusza instytucje udzielające finansowania do dostosowania swoich produktów najbardziej jak to możliwe do po-

Tabela 4 Główne różnice pomiędzy kredytem a pożyczką

Określenie	Kredyt	Pożyczka
Podstawa prawna	Prawo bankowe	Kodeks cywilny
Przedmiot	Wyłącznie środki pieniężne (gotówkowo lub bezgotówkowo)	Środki pieniężne, rzeczy
Źródło środków	Banki i SKOK-i	Banki, instytucje finansowe, osoby fizyczne posiadające odpowiednie środki
Cel finansowania	Dokładnie określony w umowie	Dowolny
Umowa	Forma pisemna	Ustna lub pisemna (powyżej 1000zł wyłącznie pisemna)
Koszt zadłużenia	Odsetki, prowizje, koszty zapisane w umowie	Odpłatna lub nieodpłatna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Karolina W. Komisja Nadzoru Finansowego, 2015. Kredyt bankowy i pożyczka – czy znaczą to samo? Wyd. Cedur.

¹⁰ Biuro Informacji Kredytowej (BIK), Poradnik BIK, Zdolność Kredytowa. Pobrane z: <https://www.bik.pl/poradnik-bik/jak-sprawdzic-zdolnosc-kredytowa-i-szanse-na-kredyt-hipoteczny> [dostęp: 05.05.2024].

¹¹ Olejarsz J. 2023. Zdolność kredytowa i jej wpływ na zawarcie i wykonanie zobowiązań z umowy kredytu. UŚ Rozprawa doktorska Wydział Prawa i Administracji.

trzeb swoich klientów. W powstałym zawirowaniu coraz częstszym staje się fakt zamiennego stosowania słów kredyt i pożyczka, jako określenia na zadłużenie. Jednak, czy rzeczywiście wyrazy te znaczą to samo? W poniższej tabeli, przedstawione zostały główne różnice pomiędzy tymi dwoma instrumentami finansowymi (Tab. 4).

Jedną z głównych różnic pomiędzy kredytem a pożyczką jest ich podstawa prawna. Kredyt regulowany jest prawem bankowym (Dz.U. z 1997 r. nr 140, poz. 939), a pożyczka podlega regulacjom kodeksu cywilnego (Dz.U.2023.0.1610 t.j. - Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.) Na szczególną uwagę zasługuje również fakt, iż pożyczki może udzielić każda osoba fizyczna lub instytucja finansowa, która posiada odpowiednie środki lub przedmiot przeznaczony do pożyczania. W przeciwieństwie do kredytu, który udzielany jest wyłącznie przez banki i spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK-i), pożyczka może zostać przeznaczona na dowolny cel i nie musi on zostać sprecyzowany w umowie. Z kolei kredyt wymaga, aby cel finansowania był ściśle określony i zawarty w umowie kredytowej.

Wyszczególnione kluczowe różnice pomiędzy kredytem a pożyczką wynikają zarówno z odmiennych regulacji prawnych, jak i charakteru instytucji uprawnionych do ich udzielania. Kredyt wydawać może się bardziej restrykcyjny w porównaniu z pożyczką, która dzięki swojej elastyczności i możliwości udzielania przez wiele podmiotów, staje się bardziej dostępną dla przeciętnego konsumenta.

Wady i zalety kredytów

Kredyty, podobnie jak inne produkty bankowe, zostały stworzone w celu zaspokojenia różnorodnych potrzeb klientów poprzez udostępnienie kapitału za ustaloną opłatą. Przedsiębiorstwa jak i osoby fizyczne mogą czerpać wiele korzyści, jak i narazić

Tabela 5. Wady, zalety i ryzyko wynikające z korzystania z kredytów bankowych

Źródło finansowania	Wady	Zalety	Ryzyko
Kredyt bankowy	Odsetki i opłaty (koszty)	Dostęp do dodatkowych środków finansowych	Ryzyko nadmiernego zadłużenia
	Czasochłonność procesu (w porównaniu do pożyczek)	Tworzenie historii kredytowej	Ryzyko windykacji lub utrata zabezpieczenia
	Długoterminowe zobowiązanie	Elastyczność w wyborze i zasadach kredytów	Ryzyko niewypłacalności
		Szansa na rozwój	Ryzyko zmiany oprocentowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury

się na liczne zagrożenia wynikające z finansowania kapitałem obcym. Wybrane wady i zalety, które niosą ze sobą kredyty bankowe zostały przedstawione i omówione w tabeli 5 (Tab. 5).

Mocną stroną kredytów bankowych jest dostęp do kapitału obcego, który może stanowić niezbędną pomoc finansową w realizacji różnych celów. Istotne jest, aby przed podjęciem decyzji dokładnie przeanalizować różne rodzaje i opcje kredytu, które są dostępne na rynku. Wybór instrumentów finansowych oferowanych przez banki jest szeroki, a interesujący klienta produkt może zostać dostosowany do jego wymagań. Nie ulega wątpliwości, iż zaciągając kredyt, klient jest długoterminowo zobowiązany do zwrotu środków finansowych w ustalonym czasie wraz z dodatkowymi kosztami, jakimi są m.in. odsetki. Świadomość finansowa jest kluczowa, ponieważ kredyty wiążą się z ryzykiem nadmiernego zadłużenia. W przypadku zaległości i nieterminowego spłacania rat banki mogą nałożyć na kredytobiorcę różnego rodzaju sankcje, które w najgorszych przypadkach prowadzą do windykacji i utraty zabezpieczenia.

Metodyka badań

W badaniu uczestniczyło 60 osób. Dane zostały zebrane przy użyciu kwestionariusza w formie papierowej. Charakterystykę respondentów przedstawia poniższa tabela (Tab. 6).

Struktura wieku i płci respondentów była zróżnicowana, z przewagą kobiet w porównaniu do mężczyzn. Rozkład wieku uczestników przedstawiał się następująco: poniżej 25 lat - 23%, w przedziale 25- 35 lat - 22%, w przedziale 36- 45 lat - 25%, w prze-

Tabela 6. Metryczka

Płeć	Kobieta			Mężczyzna		
	55%			45%		
Wiek	Poniżej 25	25- 35	36- 45	46- 55	Powyżej 55	Powyżej 65
	23%	22%	25%	27%	3%	1
Wykształcenie	Podstawowe/Zasadnicze zawodowe		Średnie		Wyższe	
	0%		40%		60%	
Miejsce zamieszkania	Miasto			Wieś		
	50%			50%		
Średnie miesięczne wynagrodzenie (netto, w zł)	Poniżej 4000		4000- 6000		6001- 8000	
	35%		57%		8%	

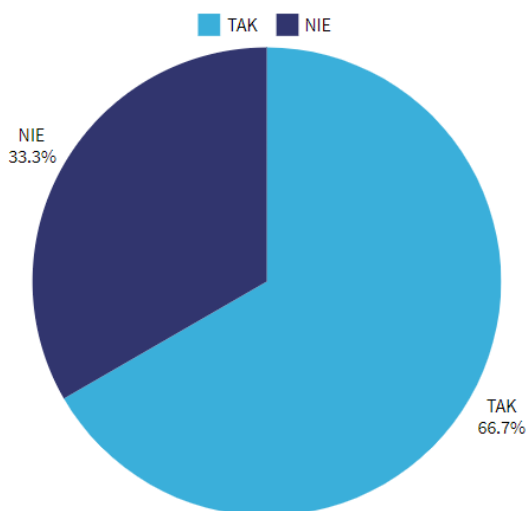
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

dziale 46- 55 lat - 27% oraz powyżej 55 lat - 3%. Większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (60%), a 40% miało wykształcenie średnie. Żaden z uczestników nie posiadał wykształcenia podstawowego. Pod względem miejsca zamieszkania grupa badawcza była równo podzielona pomiędzy mieszkańców wsi i miast. Średnie miesięczne wynagrodzenie netto wynosiło: poniżej 4000 zł - 35%, w przedziale 4000-6000 zł - 57% oraz w przedziale 6001- 8000 zł - 8%.

Próba badawcza została dobrana celowo, aby zapewnić zróżnicowanie pod względem wieku, płci, wykształcenia oraz miejsca zamieszkania. Kryteria włączenia obejmowały osoby w wieku 18 lat i więcej, zamieszkujące zarówno w miastach, jak i na wsi. Dodatkowym kryterium było posiadanie co najmniej wykształcenia średniego. Wykluczono osoby, które nie wyraziły zgody na udział w badaniu.

Wyniki badań

W przeprowadzonym badaniu wzięło udział 60 osób, z których 40 (67%) deklarowało posiadanie obecnie lub w przeszłości zobowiązań kredytowych w banku. Najczęściej wybieranymi rodzajami kredytów były kredyty konsumpcyjne oraz karty kredytowe, z których skorzystało 20 osób spośród 40 mających doświadczenie z kredytami bankowymi (50%). Kredyty hipoteczne były drugim najczęściej wybieranym rodzajem zobowiązań, wskazanym przez 16 respondentów (40%). Kredyty konsolidacyjne oraz inwestycyjne były najmniej popularne; kredyt konsolidacyjny wybrały 3 osoby

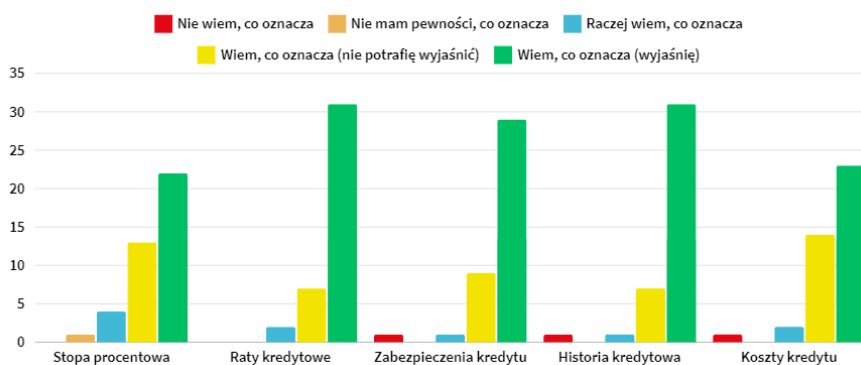

Rysunek 1. Czy kiedykolwiek korzystałeś z kredytu bankowego?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

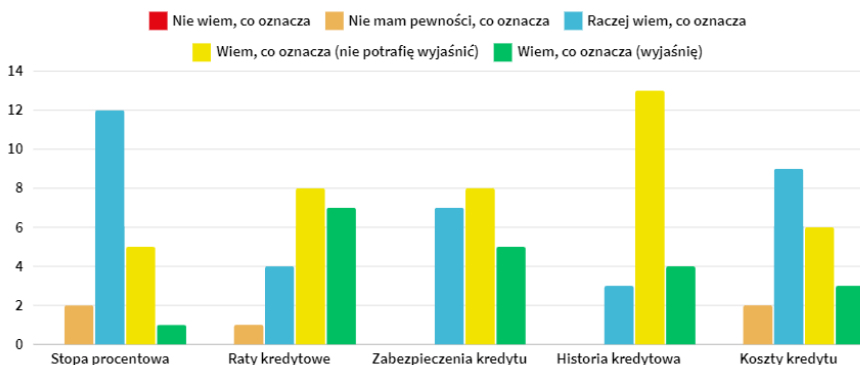
(7,5%), a kredyt inwestycyjny tylko 1 osoba (2,5%). Ponadto 5 osób (12,5%) korzystało z innych rodzajów kredytów bankowych, które nie zostały wymienione w ankiecie. Czas trwania zobowiązania kredytowego respondentów był zróżnicowany, blisko 38% ankietowanych (15 osób) korzystało z kredytu przez okres od 1 do 3 lat. Natomiast 43% pytanym osób (17 osób) miało zobowiązania kredytowe trwające ponad 5 lat. Pozostałe 15% ankietowanych (6 osób) korzystało z kredytu przez okres od 3 do 5 lat.

Z przeprowadzonych badań wynika, że świadomość osób posiadających w przeszłości lub aktualnie korzystających z długoterminowych zobowiązań kredytowych w banku jest wysoka. Aż 88% respondentów znało znaczenie pojęcia stopy procentowej. Ponadto 95% ankietowanych było świadomych terminów związanych z ratami

Rysunek 2. Ocena znajomości terminów przez osoby deklarujące posiadanie zobowiązań kredytowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Rysunek 3. Ocena znajomości terminów przez osoby deklarujące brak posiadania zobowiązań kredytowych

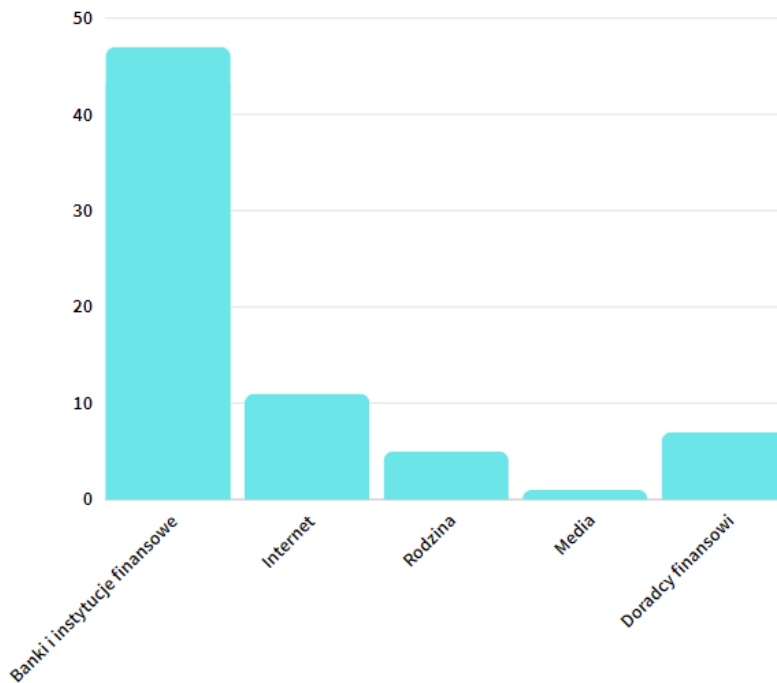
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

kredytowymi, zabezpieczeniem kredytu oraz historią kredytową. Równie wysoki odsetek, wynoszący 93%, wiedział, czym są koszty kredytu.

W przypadku osób, które nigdy nie posiadały zobowiązań kredytowych, świadomość tych samych pojęć była znacznie niższa w porównaniu z grupą deklarującą posiadanie zobowiązań. Blisko 70% respondentów nie знаło lub nie było pewnych znaczenia terminu „stopa procentowa”. Ponadto 55% ankietowanych nie wiedziało i nie potrafiło wyjaśnić, czym są koszty kredytu. Lepsze wyniki odnotowano w przypadku świadomości dotyczącej rat kredytowych, gdzie 75% respondentów znało ich znaczenie, zabezpieczenia kredytu (65%), oraz historii kredytowej, która była najlepiej rozpoznawanym pojęciem (85%) w tej grupie.

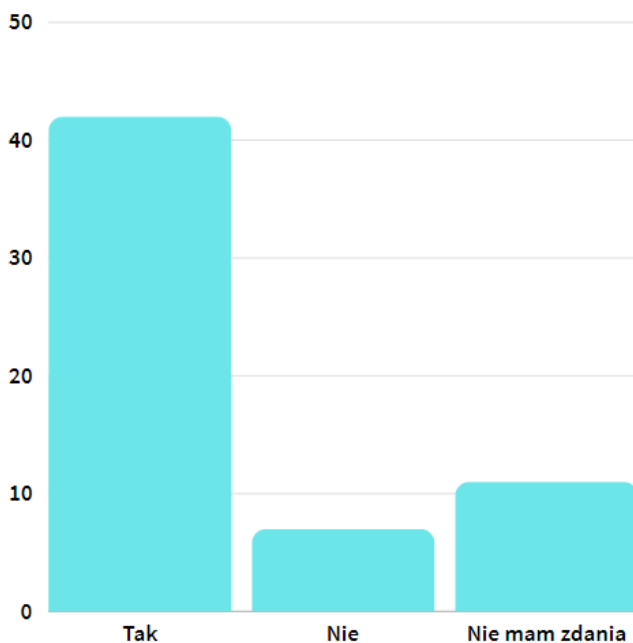
Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że głównym źródłem informacji dotyczących kredytów dla ankietowanych są banki i instytucje finansowe, z których korzysta 78% respondentów. Kolejnymi źródłami informacji są: internet, z którego korzysta 18% badanych, oraz doradcy finansowi, wskazani przez 12% respondentów. Niecałe 8% osób czerpie informacje na temat kredytów od rodziny.

Na pytanie: „Co zrobiłbyś w przypadku trudności ze spłatą kredytu?”, ponad 52% ankietowanych odpowiedziało, że skonsultowałoby się z bankiem w celu znalezienia

Rysunek 4. Skąd czerpiesz informacje na temat kredytów?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Rysunek 5. Czy uważasz, że edukacja finansowa (dotycząca kredytów) powinna być częścią programu nauczania w szkołach?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

rozwiązania. Kolejne 21% respondentów zadeklarowało, że poprosiłoby o wsparcie finansowe rodzinę lub przyjaciół. Równa 14% badanych szukałoby pomocy u doradcy finansowego lub poszukiwałoby alternatywnych źródeł finansowania.

Z analizy uzyskanych danych wynika, że 42 respondentów uważa, iż edukacja finansowa dotycząca kredytów powinna być integralną częścią programu nauczania w szkołach. Przeciwnie zdanie wyraziło 7 osób, natomiast 11 respondentów nie miało sprecyzowanego stanowiska w tej kwestii. Warto również podkreślić, że na pytanie: „Czy uważasz, że kredyty finansowe mogą być ryzykowne dla osób nieposiadających wystarczającej wiedzy na ich temat?” wszyscy ankietowani (100%) odpowiedzieli twierdząco.

Wnioski i dyskusja

Kredyty bankowe stanowią fundamentalny element w gospodarce finansowej, wpływając nie tylko na życie jednostek, ale również na funkcjonowanie społeczeństwa i finansowanie przedsiębiorstw. Celem artykułu było zbadanie poziomu świadomości

społecznej dotyczącej kredytów bankowych oraz identyfikacja kluczowych czynników ją kształtujących. Analiza przeprowadzonych badań wykazuje, że banki i instytucje finansowe odgrywają istotną rolę w edukowaniu społeczności na temat kredytów bankowych. Wyniki udowadniają, że świadomość społeczeństwa w zakresie pojęć związanych z kredytami jest wysoka, szczególnie wśród osób, które kiedyś miały lub obecnie mają zobowiązania kredytowe. Obserwacja ta nasuwa wniosek, że posiadanie kredytów kształtuje bardziej wyrafinowaną świadomość finansową w zakresie kredytów bankowych. Jednakże, nawet wobec względnie wysokiego poziomu świadomości, istnieje ciągle potrzeba kontynuowania edukacji finansowej społeczeństwa, aby zminimalizować ryzyko związane z niewłaściwym korzystaniem z kredytów. Warto zauważyć, że w przypadku wystąpienia trudności ze spłatą kredytu, większość respondentów wyraziła gotowość do konsultacji z bankiem, co może świadczyć o zaufaniu społecznym do instytucji finansowych. Fakt ten pokazuje to, jak wielka społeczna odpowiedzialność spoczywa na bankach i instytucjach finansowych udzielających kredytów. Kredytobiorcy i społeczeństwo wymaga ciągłej dbałości o edukację oraz aktualizowanie ich wiedzy w tym zakresie. Wnioskiem z niniejszego artykułu jest więc konieczność kontynuacji działań mających na celu zwiększanie świadomości społecznej w zakresie kredytów bankowych przez banki i instytucje finansowe, co przyczyni się do stabilności i rozwoju gospodarczego społeczeństwa.

Bibliografia

- [1] Biuro Informacji Kredytowej (BIK), Poradnik BIK, Rodzaje Kredytów. Pobrano z: <https://www.bik.pl/poradnik-bik/rodzaje-kredytow> [dostęp: 05.05.2024].
- [2] Biuro Informacji Kredytowej (BIK), Poradnik BIK, Zdolność Kredytowa. Pobrano z: <https://www.bik.pl/poradnik-bik/jak-sprawdzic-zdolnosc-kredytowa-i-szanse-na-kredyt-hipoteczny> [dostęp: 05.05.2024]
- [3] Dorota S., Małgorzata G. Komisja Nadzoru Finansowego, 2018. Przewodnik po kredycie konsumenckim. Pobrano z: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Przewodnik+po+kredycie+konsumenckim+2018_64304.pdf [dostęp: 05.05.2024]
- [4] Główny Urząd Statystyczny, słownik pojęć. Pobrano z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1584,pojecie.html> [dostęp 05.05.2024].
- [5] Główny Urząd Statystyczny, słownik pojęć. Pobrano z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1615,pojecie.html> [dostęp 05.05.2024].
- [6] Heropolitańska I., Nierodka A., Zdziarski T. 2020. Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe. Wyd. Wolters Kluwer.
- [7] Karolina W. Komisja Nadzoru Finansowego, 2015. Kredyt bankowy i pożyczka – czy znaczą to samo? Wyd. Cedur.
- [8] Kotlarz, M. 2022. Cywilnoprawne konsekwencje wpływu postanowień umowy kredytowej na zdolność kredytową. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 84(1).

-
- [9] Olejarz J. 2023. Zdolność kredytowa i jej wpływ na zawarcie i wykonanie zobowiązań z umowy kredytu. UŚ Rozprawa doktorska, Wydział Prawa i Administracji.
- [10] Reksa Ł., Zaleska Z. 2012. Prosta droga do kredytu na własne „M”, s. 12- 15.
- [11] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U.2023.0.2488 t.j.) Stan prawny aktualny na dzień: 05.05.2024.
- [12] Wójcicka K. Komisja Nadzoru Finansowego, 2015. Karty płatnicze w Polsce. Wyd. Cedur. Pobrane z: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Wojcicka_Karty_platnicze_w_Polsce.pdf
- [13] Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej, Kredyt – krwio-
bieg gospodarki. Pobrane z: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D13fkj8ib> [dostęp: 05.05.2024]

Natalia Watras

Uniwersytet Rzeszowski

Kolegium Nauk Społecznych Instytut Ekonomii i Finansów

Studenckie Koło Naukowe Interkreator

Opiekun: dr hab. Anna Barwińska-Małajowicz, prof. UR

ŚWIADOMOŚĆ GENERACJI Z NA TEMAT SPÓŁDZIELNI ENERGETYCZNYCH

Wprowadzenie i metodyka

Spółdzielnie energetyczne to podmioty non-profit, które umożliwiają członkom wspólną produkcję, dystrybucję i obrót energią ze źródeł odnawialnych na zasadach non-profit. Ich celem jest zwiększenie lokalnego bezpieczeństwa energetycznego oraz promowanie rozwoju OZE, budowa nowych lub łączenie ze sobą już istniejących instalacji odnawialnych źródeł energii, wykorzystujących lokalne dostępne zasoby. Podmioty te umożliwiają także rozłożenie kosztów inwestycyjnych na większą liczbę podmiotów i tym samym dają możliwość wybudowania wydajniejszych instalacji, zaopatrujących w energię więcej odbiorców.

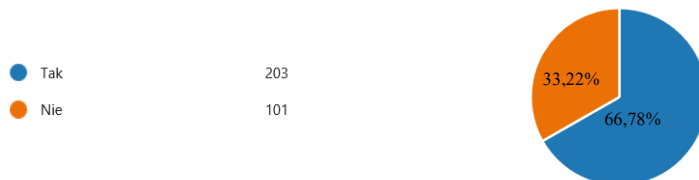
Spółdzielnie energetyczne są uprawnione do wykonywania działalności w zakresie wytwarzania energii elektrycznej, biogazu lub ciepła w instalacjach odnawialnego źródła energii oraz równoważenia ich zapotrzebowania wyłącznie na potrzeby własne spółdzielni energetycznej i jej członków.

Aby zbadać poziom świadomości generacji Z na temat spółdzielni energetycznych przeprowadziliśmy badanie ankietowe wśród reprezentatywnej grupy osób urodzonych po 1995 roku.

Wyniki badań i dyskusji

Pytanie 1. Czy wiesz, czym jest spółdzielnia energetyczna?

Łącznie 304 osoby wzięły udział w badaniu, odpowiadając na pytanie o znajomość spółdzielni energetycznych.

Pośród ankietowanych 66,78% odpowiedziało, że wie, czym jest spółdzielnia energetyczna, natomiast 33,22% nie miało tej wiedzy.

Wyniki te sugerują, że spółdzielnie energetyczne mogą być nadal mało znane lub zrozumiane przez dużą część społeczeństwa. Może to wiązać się z niedostateczną promocją tego rodzaju inicjatywy lub brakiem edukacji na temat ich funkcjonowania i wynikających z niego korzyści.

Pytanie 2. Jak myślisz, ile obecnie w Polsce istnieje spółdzielni energetycznych?

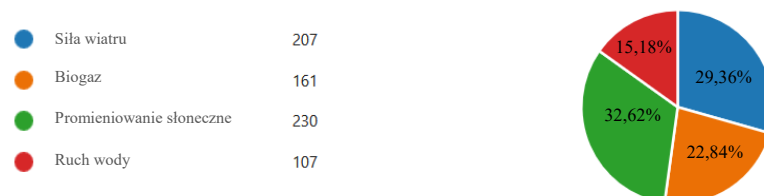

Łącznie 304 osoby wzięły udział w badaniu, odpowiadając na pytanie dotyczące szacunkowej liczby spółdzielni energetycznych w Polsce.

Najwięcej respondentów uważa, że w Polsce istnieje od 11 do 20 spółdzielni energetycznych.

Znacząca różnorodność w odpowiedziach wskazuje na brak dokładnej wiedzy lub dostępnych informacji na temat rzeczywistej liczby spółdzielni energetycznych w Polsce.

Pytanie 3. Czy wiesz, z jakich czynników pozyskuje się energię odnawialną w Polsce?

304 osoby odpowiedziały na pytanie dotyczące źródeł energii odnawialnej w Polsce.

Wyniki wskazują, że większość respondentów jest świadoma dwóch najczęściej wykorzystywanych źródeł energii odnawialnej w Polsce – promieniowania słonecznego i siły wiatru.

Wyniki sugerują, że istnieje potrzeba lepszego informowania społeczeństwa o pełnym spektrum źródeł energii odnawialnej dostępnych w Polsce, zwłaszcza tych mniej znanych, takich jak biogaz i ruch wody.

Pytanie 4. Czy uważasz, że wspieranie zrównoważonego rozwoju jest szansą czy zagrożeniem?

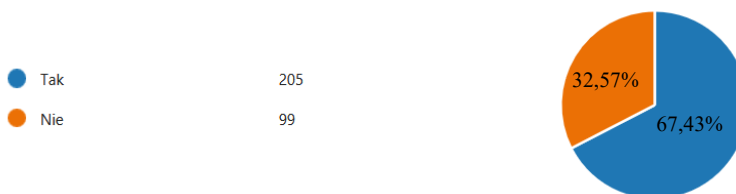

304 osoby odpowiedziały na pytanie dotyczące postrzegania zrównoważonego rozwoju.

Zdecydowana większość respondentów postrzega wspieranie zrównoważonego rozwoju jako szansę. To sugeruje, że istnieje silne przekonanie o korzyściach płynących z działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, takich jak ochrona środowiska, efektywność energetyczna czy rozwój technologii odnawialnych.

Bardzo mała liczba respondentów ocenia zrównoważony rozwój jako zagrożenie, co może wynikać z obaw związanych z kosztami wdrażania takich działań, potencjalnym wpływem na gospodarkę lub utratą miejsc pracy w tradycyjnych sektorach.

Pytanie 5. Czy ktoś z twojej rodziny korzystał z pomocy finansowej w zakresie odnawialnych źródeł energii?

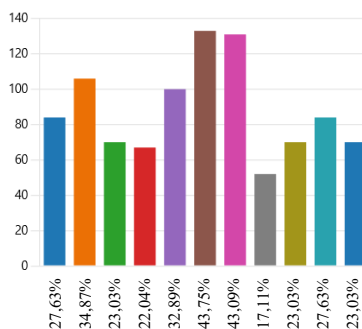
304 osoby odpowiedziały na pytanie dotyczące korzystania z pomocy finansowej w zakresie odnawialnych źródeł energii.

Większość respondentów ma w rodzinie kogoś, kto korzystał z pomocy finansowej na rzecz odnawialnych źródeł energii. To sugeruje, że programy wsparcia finansowego są dość powszechnie wykorzystywane i mają szerokie zastosowanie w społeczeństwie.

Mniejsza część respondentów wskazało, że ich rodziny nie korzystały z takiej pomocy, co może wynikać z różnych powodów, takich jak brak wiedzy o dostępnych programach, brak potrzeby czy bariery związane z procesem aplikacyjnym.

Pytanie 6. Jakie twoim zdaniem korzyści wynikają z założenia spółdzielni energetycznych?

● Ekonomiczne	84
● Finansowe	106
● Społeczne	70
● Polityczne	67
● Niezależność energetyczna	100
● Ekologiczna	133
● Niższe koszty energii	131
● Przewidywalność	52
● Bezpieczeństwo energetyczne	70
● Dostęp do energii z własnych źr...	84
● Pozytywny wpływ na środowisko	70

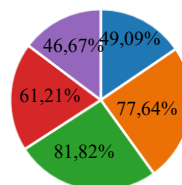
Liczba respondentów: 304 osoby

Najczęściej wskazywane korzyści związane są z ekologią, co sugeruje dużą świadomość ekologiczną.

Istnieje potrzeba dalszego informowania i edukowania społeczeństwa o wszystkich potencjalnych korzyściach, aby zwiększyć zainteresowanie i wsparcie dla tych inicjatyw.

Pytanie 7. Jakie według Ciebie mogą występować trudności w utworzeniu lub dołączeniu do spółdzielni energetycznej?

● Ograniczenie w produkcji żywno...	81
● Wysokie koszty energii	128
● Niekorzystne przepisy prawne	135
● Wzmoczone kontrole	101
● Uzależnienie od samorządów lo...	77

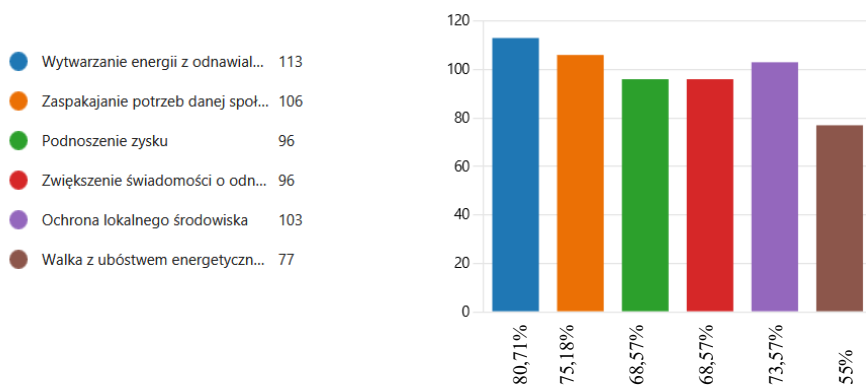
Liczba respondentów: 304 osoby

Najczęściej wskazywany problem dotyczy niekorzystnych przepisów prawnych, co sugeruje, że respondenci postrzegają ramy prawne jako główną barierę w tworzeniu lub dołączaniu do spółdzielni energetycznych.

Wyniki sugerują, że poprawa ram prawnych mogłaby znacznie ułatwić tworzenie i funkcjonowanie spółdzielni energetycznych. Zmniejszenie obciążeń administracyj-

nych i uproszczenie procedur kontrolnych mogłoby zachęcić więcej osób do tworzenia spółdzielni energetycznych i dołączania do nich.

Pytanie 8. Jakie według Ciebie mogą być cele utworzenia spółdzielni energetycznej?

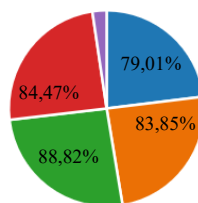
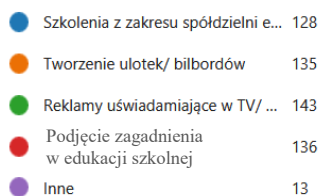

Liczba respondentów: 304 osoby

Najczęściej wskazywanym celem jest wytwarzanie energii z odnawialnych źródeł, co sugeruje, że respondenci postrzegają spółdzielnie energetyczne głównie jako narzędzie do produkcji zielonej energii.

Wyniki sugerują, że cele związane z produkcją odnawialnej energii, zaspokajaniem lokalnych potrzeb i ochroną środowiska są kluczowe i powinny być priorytetem dla spółdzielni energetycznych.

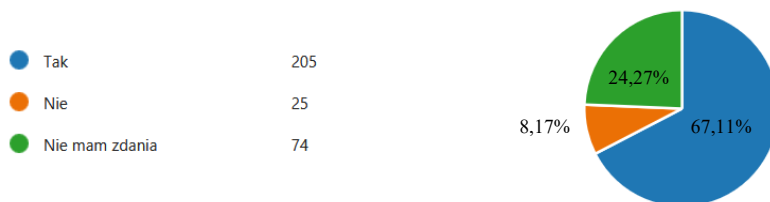
Pytanie 9. Co Twoim zdaniem należy zrobić, aby zwiększyć świadomość ludzi na temat lokalnych spółdzielni energetycznych?

Liczba respondentów: 304 osoby

Najczęściej wskazywane działania to reklamy w TV i radiu, co sugeruje, że respondenci widzą te kanały jako skuteczne w dotarciu do szerokiej publiczności.

Wprowadzenie tematów związanych z odnawialnymi źródłami energii i spółdzielniami energetycznymi do programów nauczania może pomóc w kształtowaniu ekologicznej świadomości od najmłodszych lat.

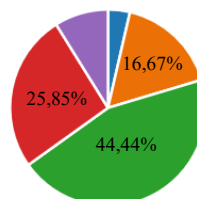
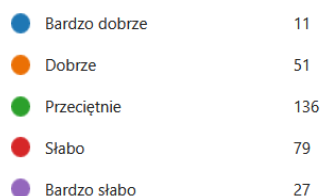
Pytanie 10. Czy jesteś za tym, żeby spółdzielnie energetyczne powstawały?

Liczba respondentów: 304 osoby

Znaczna większość respondentów jest za tworzeniem spółdzielni energetycznych, co wskazuje na pozytywne nastawienie do tej formy organizacji.

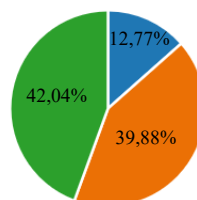
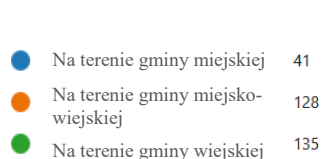
Wysoki poziom poparcia dla spółdzielni energetycznych sugeruje, że istnieje potencjał do ich rozwoju i akceptacji społecznej.

Duży odsetek osób niezdecydowanych wskazuje na potrzebę zwiększenia świadomości i edukacji na temat spółdzielni energetycznych, aby pomóc ludziom w wyrobieniu sobie opinii na ten temat.

Pytanie 11. Jak myślisz, jak Polska wypada na tle Europy w temacie świadomości spółdzielni energetycznych?

Liczba respondentów: 304 osoby

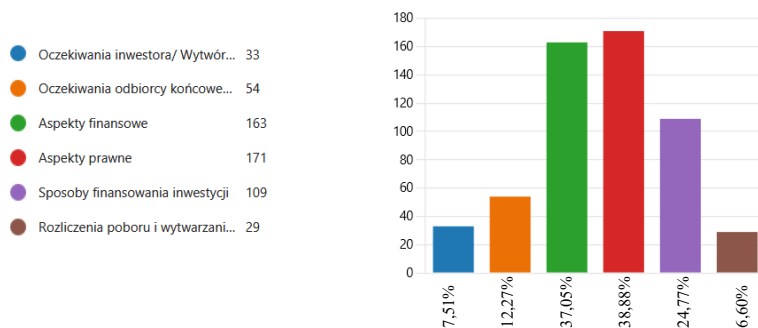
Większość respondentów ocenia Polskę przeciętnie lub poniżej średniej w porównaniu do innych krajów europejskich pod względem świadomości spółdzielni energetycznych. Istnieje potrzeba podjęcia działań mających na celu poprawę świadomości i rozwoju spółdzielni energetycznych w Polsce, aby polepszyć jej postrzeganie na tle europejskim.

Pytanie 12. Gdzie według Ciebie można tworzyć spółdzielnie energetyczne?

Liczba respondentów: 304 osoby

Większość respondentów uważa, że spółdzielnie energetyczne mogą być tworzone na terenach miejsko-wiejskich lub wiejskich, co sugeruje, że są one postrzegane jako odpowiednie dla obszarów mieszkalnych i wiejskich.

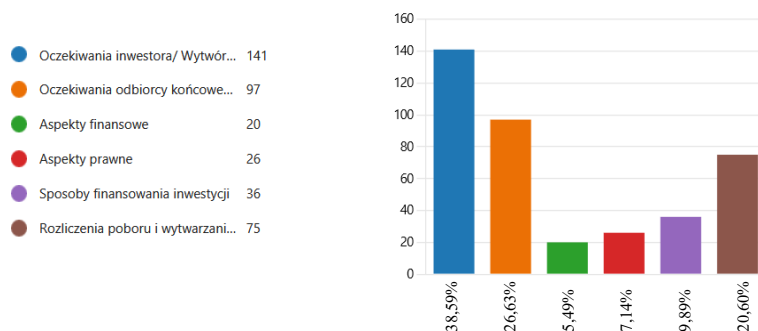
Pytanie 13. Które z niżej wymienionych wyzwań według Ciebie są najcięższe do przezwyciężenia?

Liczba respondentów: 304 osoby

Respondenci wskazali najczęściej na aspekty prawne i aspekty finansowe jako najtrudniejsze do przezwyciężenia z wyzwań związanych z tworzeniem spółdzielni energetycznych.

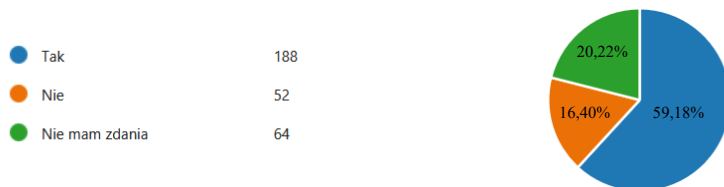
Pytanie 14. Które z niżej wymienionych wyzwań według Ciebie mogą być najłatwiejsze do przezwyciężenia?

Liczba respondentów: 304 osoby

Zdecydowana większość respondentów uważa, że oczekiwania inwestorów są najłatwiejszym wyzwaniem do przezwyciężenia. Może to sugerować, że inwestorzy są otwarci na innowacyjne podejścia lub mają realistyczne oczekiwania.

Pytanie 15. Jak myślisz, czy utworzenie takiej spółdzielni to duży wydatek?

Liczba respondentów: 304 osoby

Większość respondentów uważa, że utworzenie spółdzielni energetycznej wiąże się z dużym wydatkiem. Może to sugerować, że koszty inwestycyjne i operacyjne są postrzegane jako istotny czynnik ograniczający.

Pytanie 16. Mając w przyszłości dom, dołączyłabyś/ dołączyłbyś do spółdzielni energetycznych?

Liczba respondentów: 304 osoby

Większość respondentów byłaby skłonna dołączyć do spółdzielni energetycznej, mając w przyszłości dom. Może to sugerować pozytywne nastawienie do uczestnictwa w takich inicjatywach ze względu na potencjalne korzyści ekonomiczne, ekologiczne i społeczne.

Pytanie 17. Płeć

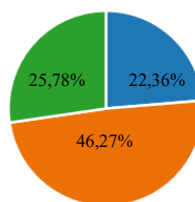

Liczba respondentów: 304 osoby

Badanie obejmuje podobny udział kobiet i mężczyzn, co sugeruje, że próba jest zrównoważona pod względem płci.

Pytanie 18. Wiek

● Poniżej 18 lat	72
● 19 – 25 lat	149
● 26 – 30 lat	83

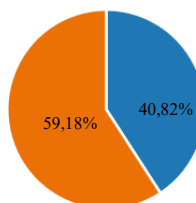

Liczba respondentów: 304 osoby

Największa grupa respondentów mieści się w przedziale wiekowym 19–25 lat, co może odzwierciedlać wysoką świadomość i zaangażowanie młodych osób w kwestie energetyki oraz zrównoważonego rozwoju.

Pytanie 19. Miejsce zamieszkania

● Wieś	124
● Miasto	180

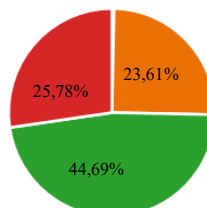

Liczba respondentów: 304 osoby

Większość respondentów mieszka w mieście, co może wpływać na ich postrzeganie i doświadczenia związane z tematem energetyki i spółdzielni energetycznych, takie jak dostęp do usług energetycznych, świadomość ekologiczna itp.

Pytanie 20. Wykształcenie

● Brak	1
● Podstawowe	76
● Średnie	144
● Wyższe	83

Liczba respondentów: 304 osoby

Większość respondentów posiada średnie wykształcenie, co może wpływać na ich poziom świadomości i zrozumienie tematów związanych z energetyką i spółdzielniami energetycznymi.

Źródło: Opracowanie własne w programie forms

Wnioski

Badanie ankietowe pozwoliło ocenić obecny poziom świadomości młodego pokolenia oraz zidentyfikować ewentualne luki w wiedzy, które należałoby wypełnić poprzez kampanie edukacyjne i promocyjne dotyczące spółdzielni energetycznych.

Wynik badania ankietowanego pokazuje, że istnieje różnorodność poziomów wiedzy na temat spółdzielni energetycznych. Warto kontynuować działania edukacyjne, aby zwiększyć świadomość społeczną na temat korzyści z ich istnienia i funkcjonowania.

Znaczna liczba respondentów wyraziła chęć dołączenia do spółdzielni energetycznych (Pytanie 16). To sugeruje, że istnieje potencjał rozwoju i wzrostu dla takich inicjatyw, szczególnie wśród młodszych osób.

Respondenci zarówno z miast, jak i wsi wykazali zainteresowanie tematyką spółdzielni energetycznych. Działania edukacyjne powinny uwzględniać specyficzne potrzeby i warunki lokalne.

Wyniki podkreślają istnienie różnych wyzwań, takich jak wysokie koszty, przepisy prawne czy oczekiwania inwestorów. Konieczne jest podejmowanie działań na rzecz eliminacji lub redukcji tych barier.

Istnieje potrzeba dalszych działań edukacyjnych i informacyjnych na temat korzyści, funkcjonowania i możliwości uczestnictwa w spółdzielniach energetycznych, zwłaszcza wśród osób o niższym poziomie wykształcenia.

Wyniki pokazują różnorodność wiekową i edukacyjną respondentów. Wnioski powinny uwzględniać różne perspektywy i potrzeby poszczególnych grup społecznych.

Analiza wyników pytań ukazuje zarówno potencjał, jak i wyzwania związane z rozwojem spółdzielni energetycznych. Kluczowe jest kontynuowanie działań edukacyjnych, eliminowanie barier oraz wsparcie finansowe, aby wspierać rozwój tych innowacyjnych form organizacyjnych w sektorze energetycznym.

Bibliografia

- [1] Grabowska E., Żmijewski G. (2018). Spółdzielnie energetyczne w Polsce: bariery i szanse rozwoju. Warszawa: Politechnika Warszawska
- [2] <https://magazynbiomasa.pl/spoldzielnia-energetyczna-krok-po-kroku-podrecznik-kowr/>
- [3] <http://bomiasto.pl/wp-content/uploads/2023/01/Spoldzielnie-energetyczne-w-Polsce.pdf>
- [4] Jaworski J. (2019). Energetyka prosumencka. Spółdzielnie energetyczne w Polsce. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- [5] Michalska A. (2021). Odnawialne źródła energii i spółdzielnie energetyczne w polityce energetycznej Polski. Warszawa: Difin
- [6] Polakowski M. (2020). Spółdzielnie energetyczne w świetle przepisów prawa polskiego i unijnego. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- [7] Robakiewicz M. (2022). Audyty energetyczne. Warszawa: Polcen.

- [8] Spółdzielnie energetyczne. Pobrane z: gov.pl (2022).
- [9] Tyszkiewicz M. (2016). Spółdzielnie energetyczne w Polsce. Perspektywy rozwoju energetyki obywatelskiej. Warszawa: Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju.

Ewa Zahor

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

Studenckie Koło Naukowe „Progress”

e-mail: zahor21816@stud.akademiabialska.pl

Opiekun: mgr Grzegorz Czapski

ROZWÓJ KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W SEKTORZE BUDOWLANYM NA PODSTAWIE ANALIZY WYBRANYCH PRZEDSIĘBIORSTW W POLSCE

Wstęp

We współczesnym świecie o sukcesie organizacji coraz częściej przesądzają czynniki niematerialne wykorzystywane przez przedsiębiorstwo a nie posiadany majątek czy finanse. Czynniki niematerialne, takie jak: pracownicy i ich kompetencje, sposób organizacji przedsiębiorstwa, jakość relacji z klientami, procedury, know-how itd. określa się mianem kapitału intelektualnego.

Kapitał intelektualny stanowi niezwykle istotny zasób dla organizacji, wpływając na jego konkurencyjność, innowacyjność i zdolność do tworzenia wartości dodanej. Badanie kapitału intelektualnego w branży budowlanej pozwoli lepiej zrozumieć, jakie czynniki i składniki wpływają na rozwój i konkurencyjność firm w tym sektorze.

Definicje kapitału intelektualnego

Obecnie istnieje wiele definicji kapitału intelektualnego, a na jego temat wypowiedali się liczni autorzy. W literaturze przedmiotu nie znajdziemy jednej powszechnie akceptowalnej teorii czy definicji. Jest to przede wszystkim spowodowane tym, że kapitał intelektualny składa się z niemierzalnych komponentów, co w dużej mierze utrudnia jego opisywanie.

Przegląd literatury przedmiotu pozwala dostrzec, że kapitał intelektualny to majątek oparty na wiedzy. Obejmuje on zgromadzoną wiedzę, doświadczenie i umiejętno-

ści zawodowe, które dostarczają przedsiębiorstwu przewagę konkurencyjną na rynku. Ponadto kapitał intelektualny obejmuje technologię organizacyjną oraz relacje z klientami. Jest to zasób wiedzy, który można przekładać na konkretną wartość dla firmy.

Kapitał intelektualny, często określany jako „zasoby niematerialne przedsiębiorstwa,” to elementy, które nie mają fizycznej ani finansowej postaci. Mimo to, znajdują się one pod nadzorem organizacji i przynoszą jej dodatkowe zyski. Najczęściej stosowana definicja kapitału intelektualnego opisuje go jako kapitał niematerialny mający istotny wpływ na potencjał przedsiębiorstwa. Może być również nazywany „aktywami wiedzy” lub „aktywami intelektualnymi.” Kapitał intelektualny odzwierciedla niefinansowy zasób, który ujawnia ukrytą różnicę między wartością rynkową a księgową firmy. Składa się on z wiedzy, doświadczenia, relacji z klientami i umiejętności. Wartość kapitału intelektualnego w nowoczesnych przedsiębiorstwach często kilkukrotnie przewyższa ich wartość księgową.

Według Międzynarodowego Stowarzyszenia Księgowych kapitał intelektualny to całkowity kapitał firmy związany z wiedzą, jaką posiada. Obejmuje on wiedzę i doświadczenie pracowników, markę, zaufanie klientów, umowy, patenty, systemy informacyjne, procedury administracyjne, znaki handlowe oraz efektywność procesów.

Inni badacze definiują kapitał intelektualny, odnosząc go do zasobów ludzkich, organizacyjnych, skodyfikowanych, procesowych oraz związanych z produktem. Oprócz tych zasobów, istnieją także cechy jednostki, takie jak rozum, umysł, inteligencja i doświadczenie, które stanowią fundament jej intelektu i mogą być wykorzystane w kontekście prowadzenia działalności gospodarczej.

Pomimo nieustannego postępu cywilizacyjnego i technologicznego, człowiek pozostaje niezastąpiony jako kluczowy element napędzający intensywny rozwój społeczeństwa. Aby ten rozwój mógł trwać, ludzie tworzą różnorodne organizacje, które pozwalają przezwyciężyć indywidualne ograniczenia i czerpać korzyści z pracy zespołowej. Wkład człowieka jest zatem nieodzowny dla osiągnięcia przez firmę wyznaczonych celów, kształtowania jej wizerunku, zdobywania konkurencyjnych umiejętności oraz zapewnienia wysokiej jakości produktów i usług, co w efekcie przyczynia się do całościowego rozwoju przedsiębiorstwa.

Geneza kapitału intelektualnego

Termin „kapitał intelektualny” został po raz pierwszy użyty w 1958 roku. Rok później ekonomistka E. Penrose zdefiniowała funkcję ekonomiczną przedsiębiorstwa jako „zarządzanie zasobami”, dzieląc je na zasoby materialne i ludzkie. W tym samym okresie P. Drucker opisał przedsiębiorstwo jako organizację gromadzącą wysoko wykwalifikowanych specjalistów posiadających głęboką wiedzę, podkreślając rosnące znaczenie wiedzy w organizacjach. Natomiast inni badacze uważają, że pojęcie „kapitał intelektualny” zostało po raz pierwszy użyte w 1969 roku przez K. Galbraitha, który w liście do

M. Kaleckiego napisał: „Jestem ciekaw, czy zdaje Pan sobie sprawę, jak wiele zawdzięczamy Pańskiemu kapitałowi intelektualnemu w ostatnich dekadach...”. W 1980 roku H. Itami podzielił zasoby na fizyczne, ludzkie i pieniężne, jednocześnie wprowadzając termin „niewidzialne zasoby”. Zasoby te obejmują informacje, takie jak kompetencje menedżerskie, technologie, zaufanie klientów oraz kulturę organizacyjną. W 1989 roku specjalista D.S. Aaker głosił, że zasoby i umiejętności stanowią fundament konkurencyjności. W tym samym okresie w Stanach Zjednoczonych narodziła się inicjatywa zarządzania zasobami wiedzy. R. Hall również w tym czasie wprowadził koncepcję niematerialnych zasobów intelektualnych, uznając je za kluczowe dla sukcesu. W swoich badaniach wskazał, że firmy powinny uwzględniać zasoby intelektualne w procesie strategicznego myślenia. W 1989 roku w pracach siedmiu szwedzkich naukowców, znanych jako „Raport Konrada”, ukazała się koncepcja sprawozdania finansowego uwzględniającego zasoby ludzkie. W raporcie przedstawiono dwufazowy podział kapitału na tradycyjny kapitał finansowy, odnoszący się do środków pieniężnych, nieruchomości i innych aktywów materialnych oraz kapitał know-how, później nazwany kapitałem intelektualnym. Firmy tradycyjne skupiają się na kwestiach finansowych, firmy usługowe na kapitale strukturalnym, a firmy oparte na wiedzy na kapitale ludzkim. W roku 1991 T.A. Stewart przedstawił tezę, że każde przedsiębiorstwo gromadzi wiedzę w postaci umiejętności zarządzania, technologii, procesów, patentów, informacji o klientach i dostawcach oraz doświadczenia. W roku 1997 koncepcję kapitału intelektualnego rozwinęto, wyróżniając trzy główne składniki: kapitał ludzki, kapitał strukturalny i kapitał klienta. W 1993 roku W.J. Hudson opisał kapitał intelektualny jako zasób jednostki, który wynika z genetyki, doświadczeń, edukacji, postaw życiowych i biznesowych. Kapitał ludzki obejmuje zdolności psychologiczne, wiedzę i postawy nabyte w procesie edukacji. W latach 1996-1997 L. Edvinson określił kapitał intelektualny jako sumę kapitału ludzkiego i strukturalnego, podejmując próbę oszacowania wartości poszczególnych składników. K.E. Sveiby zidentyfikował trzy główne składniki kapitału intelektualnego: wewnętrzny kapitał strukturalny, zewnętrzny kapitał strukturalny i kapitał ludzki. Wewnętrzny kapitał obejmuje patenty, koncepcje, modele systemów oraz kulturę organizacyjną. Zewnętrzny kapitał to relacje z klientami i dostawcami, znaki towarowe oraz wizerunek firmy. Natomiast kapitał ludzki dotyczy wiedzy, umiejętności i pasji pracowników. W 1997 roku J. Roos i G. Roos wprowadzili pojęcie kapitału intelektualnego, definiując go jako sumę ukrytych aktywów, które nie są uwzględniane w sprawozdaniach finansowych. W 2003 roku L. Gratton i S. Ghoshal zaproponowali koncepcję indywidualnego „kapitału ludzkiego” we współczesnych przedsiębiorstwach. Z kolei w 2006 roku M. Litschka, A. Markom i S. Schunder, definiując kapitał intelektualny, odnosili się do trzech rodzajów zasobów: zasobów ludzkich, zasobów organizacyjnych oraz zasobów skodyfikowanych, do których należą między innymi prawa ochrony własności intelektualnej, zasoby procesowe oraz zasoby związane z produktem.

Powyższy chronologiczny zarys powstawania definicji pokazuje w sposób syntetyczny ewolucję pojęcia kapitału intelektualnego.

Tradycyjne sposoby pomiaru kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa

Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa jest złożonym procesem, który polega na określeniu wartości niematerialnych aktywów, które przyczyniają się do osiągnięcia korzyści biznesowych. Tradycyjne wskaźniki pomiaru kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa opierają się na pomiarze wartości rynkowej firmy oraz jej aktywów, a także na pomiarze wydajności i wyników finansowych. Tradycyjne metody pomiaru, które zostaną bardziej szczegółowo przedstawione w dalszej części pracy, takie jak stopa zwrotu z aktywów (ROA), stopa zwrotu z kapitału własnego (ROE), stopa zwrotu z inwestycji (ROI) czy cena akcji do wartości księgowej, nie uwzględniają efektywności tworzenia kapitału intelektualnego, czyli przyszłego wzrostu jego wartości. Powyższe wskaźniki są powszechnie stosowane w rachunkowości finansowej. Zgodnie z pierwotnym zamierzeniem ich celem nie jest pomiar kapitału intelektualnego, lecz zmierzenie zwrotu z inwestycji lub określenie stopy zwrotu z kapitału własnego. Alternatywą dla wyżej wymienionych wskaźników miał być wskaźnik „q” J. Tobina określający prognozy decyzji inwestycyjnych, mierzone w odniesieniu do wartości rynkowej przedsiębiorstwa po kosztach odtworzenia jego majątku. Jeżeli koszty budowania majątku spółki są niższe niż wartość rynkowa badanej spółki, możliwy jest większy niż zwykle zwrot inwestycyjny. Granicą tego wskaźnika jest jego wrażliwość na czynniki zewnętrzne, które często obniżają cenę rynkową przedsiębiorstwa.

Aby określić, jak skutecznie działa przedsiębiorstwo na rynku, najczęściej stosuje się tradycyjne kryteria efektywności, które obejmują ocenę jego struktury finansowej i majątkowej oraz kondycji finansowej. Analiza finansowa ma na celu ocenę opłacalności przedsiębiorstwa i jego zdolności do wypełniania zobowiązań, a także skuteczność zarządzania. Najczęściej stosowane mierniki księgowe to wskaźniki:

- 1) zwrotu z aktywów,
- 2) siły zarobkowej aktywów,
- 3) zwrotu z kapitału własnego brutto,
- 4) zwrotu z kapitału własnego brutto,
- 5) zysk na jedną akcję,
- 6) ceny akcji do zysku na jedną akcję,
- 7) stopy zyskowności akcji.

Wskaźnik zwrotu z aktywów ROA (Return on Assets) jest jednym z najważniejszych wskaźników finansowych służących do oceny efektywności gospodarowania aktywami przez przedsiębiorstwo. Oblicza się go, dzieląc zysk netto przedsiębiorstwa przez średnią wartość jego aktywów. Wskaźnik ROA informuje, jak wiele zysku udało się wygenerować na każdej złotówce zaangażowanej w przedsiębiorstwo, co pozwala ocenić efektywność zarządzania aktywami przez przedsiębiorstwo.

Wskaźnik ROA jest ważny dla kredytodawców, ponieważ informuje on o zdolności przedsiębiorstwa do generowania dochodów, które służą do spłaty kredytów i od-

setek. Banki oczekują, że wskaźnik ROA będzie wynosił od 2 do 6%, przy czym małe przedsiębiorstwa powinny osiągać wyższy poziom. Niski poziom ROA w porównaniu z innymi firmami z tej samej branży zazwyczaj oznacza, że firma nie wykorzystuje w pełni swoich zdolności produkcyjnych. Wskaźnik ROA oblicza się poprzez podzielenie wartości bilansowej aktywów na koniec roku przez wypracowany w tym samym okresie zysk netto. Im wyższa wartość ROA, tym lepsza zyskowość posiadanych przez firmę aktywów. Wzrost wartości wskaźnika ROA oznacza, że firma lepiej wykorzystuje posiadane aktywa, co prowadzi do zwiększenia zyskowości. Jednakże wartości ROA nie mogą być porównywane między firmami z różnych branż, ponieważ różne branże wymagają różnych poziomów kapitału. Wzrost wskaźnika ROA wynika z racjonalizacji kosztów, poprawy efektywności obrotu oraz z inwestycji. Niski poziom wskaźnika może oznaczać, że firma posiada zbyt dużą ilość aktywów w stosunku do generowanych z nich zysków. Stopień efektywności wskaźnika ROA zależy od specyfiki danej firmy i jej zaangażowania w posiadany majątek, dlatego może ulec zmianie w czasie.

Wskaźnik siły zarobkowej aktywów ROI (Return on Investment) jest obliczany podobnie jak ROA, ale zamiast zysku netto uwzględnia zysk operacyjny przed odsetkami i opodatkowaniem (EBIT).

W odróżnieniu od wskaźnika ROA, wskaźnik ROI nie uwzględnia kosztów i przychodów finansowych, co lepiej odzwierciedla rzeczywistość i skłonność do zaangażowania majątku. Wskaźnik ROI pokazuje, jakie są maksymalne koszty długu, przy których opłaca się z niego korzystać, zakładając, że siła zarobkowa aktywów nie ulegnie zmianie. Zaciąganie kredytów o wyższym oprocentowaniu skutkuje koniecznością płacenia większej kwoty odsetek, co zmniejsza zyski z zakupionych aktywów. Poziom wskaźnika ROI zależy od koniunktury branżowej oraz od sposobu wykorzystania jej przez zarząd. Informacja uzyskana dzięki obliczeniu wskaźnika ROI jest użyteczna do oceny efektywności działania przedsiębiorstwa, ale również do podejmowania decyzji inwestycyjnych. Warto jednak pamiętać, że inwestycje rozpoczęte i niezakończone nie przyczyniają się do wypracowania zysków, co może wpłynąć na poziom efektywności działania przedsiębiorstwa. Ten wskaźnik mierzy, jak dobrze przedsiębiorstwo wykorzystuje swoje inwestycje w celu generowania zysków. ROI jest szczególnie przydatny do porównywania efektywności inwestycji między różnymi projektami lub przedsiębiorstwami. Wysoki poziom ROI wskazuje na to, że przedsiębiorstwo jest w stanie generować zyski z inwestycji, co jest ważne dla jego dalszego rozwoju. Jednakże, podobnie jak w przypadku ROA, należy pamiętać, że wartości ROI nie powinno się porównywać pomiędzy firmami działającymi w różnych branżach, ponieważ niektóre branże są bardziej kapitałochłonne niż inne.

Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego ROE (Return on Equity) mierzy, jak efektywnie przedsiębiorstwo wykorzystuje kapitał własny do generowania zysków.

To oznacza, że pokazuje, ile zysku firma osiąga na każdy złoty zaangażowany przez właścicieli. Wyższy poziom ROE wskazuje na lepszą wydajność kapitału własnego i jest dobrym sygnałem dla inwestorów, którzy chcą wiedzieć, czy warto zainwesto-

wać w firmę. Wysokie ROE może też sugerować, że firma ma zdolność do wypłacania większych dywidend, co jest atrakcyjne dla akcjonariuszy. Jednakże należy pamiętać, że wysoki ROE może być wynikiem agresywnej polityki finansowej, która wiąże się z wyższym poziomem ryzyka dla właścicieli firmy. Dlatego też inwestorzy powinni dokładnie przeanalizować, jakie działania doprowadziły do wysokiego ROE, zanim podejmą decyzję o inwestycji w daną firmę. Wskaźnik ROE, który mierzy zyskowność kapitału własnego przedsiębiorstwa, jest często porównywany z bankową stopą oprocentowania długoterminowych depozytów. Jeśli poziom ROE jest niższy od stopy procentowej, to inwestowanie w takie przedsiębiorstwo jest mniej opłacalne niż lokowanie pieniędzy w banku. Dlatego ważne jest, aby poziom ROE przewyższał oprocentowanie depozytów bankowych. Wysokość ROE zależy od różnych czynników, takich jak efektywność operacyjna wyrażana przez zyskowność sprzedaży, wykorzystanie aktywów oraz wykorzystanie kapitału obcego, co może zwiększyć zyski przypadające na jednostkę kapitału własnego.

Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego (ROEnetto) to miara, która informuje nas o efektywności wykorzystania kapitału, który został zainwestowany w firmę.

Pokazuje, jak dużo zysku firma generuje na podstawie zaangażowanego kapitału własnego. Typowa wartość ROE wynosi zazwyczaj między 15 a 20%. Jednak ta wartość może się zmieniać ze względu na obciążenia podatkowe, które mogą ulec zmianie w wyniku ulg lub zwolnień podatkowych. Wielkość ROE zależy od zysków generowanych przez firmę oraz od źródeł finansowania jej majątku. Firma dąży do ciągłego zwiększania rentowności kapitału własnego. Oznacza to, że firma stara się zwiększyć udział kapitału obcego w swojej strukturze finansowania. Im większy udział kapitału obcego, tym wyższa jest rentowność kapitału własnego. Rentowność firmy rośnie, jeśli zyski generowane dzięki zwiększeniu zaangażowania kapitału obcego przewyższają koszty jego obsługi. Ważne jest, aby średnia rentowność całego kapitału była wyższa niż odsetki zapłacone za pożyczenie kapitału. Konieczne jest utrzymanie odpowiedniej struktury kapitału, ponieważ zbyt duży udział kapitału obcego może prowadzić do wzrostu kosztów firmy. Jest to istotny wskaźnik, który pozwala ocenić stan finansowy przedsiębiorstwa zarówno z perspektywy akcjonariuszy, kadry zarządzającej, jak i instytucji finansowych.

Wskaźnik zysku na jedną akcję (EPS–Earnings Per Share) jest powszechnie stosowanym miernikiem rynkowym, który dostarcza informacji o kondycji spółki na giełdzie. Jest wykorzystywany do oceny potencjalnych korzyści, takich jak dywidendy i wzrost wartości akcji na rynku.

Poziom EPS jest zależny od różnych czynników, takich jak liczba akcji, zyski i straty oraz obciążenia finansowe. Ważne jest porównywanie wartości wskaźnika w różnych okresach oraz analiza czynników wpływających na jego kształtowanie.

Zastosowanie tradycyjnych wskaźników do oceny skuteczności funkcjonowania firmy, zarówno pod względem finansowym, jak i operacyjnym, staje się coraz trudniejsze z powodu rosnącej roli niematerialnych zasobów w budowaniu konkurencyjnej pozy-

cji na rynku. Efektywność przedsiębiorstwa dotyczy sposobu wykorzystania zarówno materialnych, jak i niematerialnych zasobów, które są trudniejsze do zmierzenia lub nie podlegają pomiarowi ze względu na brak standardów pomiaru. Trudno również jednoznacznie określić, jakie czynniki i zasoby powinny być uwzględniane oraz w jaki sposób firma może wpływać na zwiększenie skuteczności ich wykorzystania. W związku z tym konieczne jest opracowanie wiarygodnej metody oceny skuteczności wykorzystania zasobów, która odzwierciedli rzeczywistą kondycję firmy. To również wymaga uwzględnienia potrzeb informacyjnych interesariuszy, identyfikacji słabych obszarów działalności firmy oraz zrozumienia przyczyn niskiej skuteczności tych obszarów.

Metodyka badań własnych

Celem badawczym niniejszego artykułu jest zbadanie wartości kapitału intelektualnego w branży budowlanej na przykładzie wybranych przedsiębiorstw w Polsce. Artykuł ma na celu zidentyfikowanie, analizę i ocenę różnych aspektów kapitału intelektualnego, które mają wpływ na efektywność i konkurencyjność przedsiębiorstw budowlanych. Analiza ma na celu udzielenie odpowiedzi na główne pytanie badawcze: Jakie znaczenie i wartość ma kapitał intelektualny dla wybranych przedsiębiorstw działających w polskiej branży budowlanej. Przyjęta hipoteza główna zakłada, że kapitał intelektualny ma istotne znaczenie i pozytywny wpływ na wartość i konkurencyjność wybranych przedsiębiorstw działających w polskiej branży budowlanej.

W celu osiągnięcia głównego celu badania ustalono następujące cele szczegółowe:

- zidentyfikowanie kluczowych składników kapitału intelektualnego w badanych przedsiębiorstwach,
- analiza metod pomiaru wartości kapitału intelektualnego w kontekście przedsiębiorstw budowlanych,
- ocena wartości kapitału intelektualnego dla wybranych przedsiębiorstw budowlanych w Polsce,
- porównanie wartości kapitału intelektualnego między różnymi przedsiębiorstwami branży budowlanej.

W ramach znalezienia odpowiedzi na problem główny identyfikuje się następujące problemy badawcze szczegółowe:

- jakie są główne składniki kapitału intelektualnego w branży budowlanej i jak można je zdefiniować i mierzyć?
- jakie metody i wskaźniki można zastosować do pomiaru wartości kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwach budowlanych?
- jakie są różnice w wartości kapitału intelektualnego między wybranymi przedsiębiorstwami branży budowlanej w Polsce?

W ramach niniejszej artykułu zastosowano metodę badawczą opartą na analizie porównawczej danych i wskaźników dotyczących kapitału intelektualnego w różnych

przedsiębiorstwach branży budowlanej. Do przeprowadzenia badań wykorzystano różne techniki, w tym analizę rocznych raportów finansowych oraz badania ilościowe, które umożliwiły wycenę kapitału intelektualnego na podstawie dostępnych danych publikowanych w corocznych sprawozdaniach finansowych. Jako narzędzia badawcze wykorzystano metody matematyczne i statystyczne, korzystano również z dostępnych sprawozdań i raportów finansowych publikowanych w internecie.

Badaną zbiorowością były przedsiębiorstwa działające w branży budowlanej, z których pozyskano niezbędne informacje. Jednostką badawczą była pojedyncza firma z wybranej branży. Badanie miało charakter niewyczerpujący ze względu na przeprowadzenie analizy porównawczej kilku przedsiębiorstw z tej samej branży. Metoda doboru próby oparta była na doborze nielosowym celowym, co oznaczało wybór konkretnych jednostek z branży budowlanej.

Charakterystyka badanych przedsiębiorstw sektora budowlanego

Sektor budowlany pełni niezwykle ważną rolę w rozwoju gospodarki, stanowiąc fundament dla wielu dziedzin, począwszy od tworzenia infrastruktury miejskiej, aż po budownictwo mieszkaniowe. Przedsiębiorstwa działające w tym sektorze nie tylko kształtują krajobraz naszych miast, ale także mają kluczowy wpływ na tworzenie miejsc pracy i generowanie wartości ekonomicznej. W niniejszej analizie skoncentrujemy się na dokładniejszej charakterystyce wybranych przedsiębiorstw sektora budowlanego. Do głównych badanych przedsiębiorstw należą: Budimex S.A. i Mirbud S.A.

Budimex S.A. jest jedną z największych firm budowlanych w Polsce, oferującą szeroki zakres usług w sektorach infrastruktury, budownictwa kubaturowego, energetyki, przemysłu i ekologii. Firma działa głównie jako generalny wykonawca i rozwija się w sektorze facility management oraz gospodarki odpadami. Budimex posiada inwestora strategicznego, firmę Ferrovial z Hiszpanii. Misją firmy jest realizowanie inwestycji w sposób zrównoważony, dbając o środowisko, etykę, satysfakcję klientów i komfort użytkowników. Model biznesowy obejmuje usługi budowlano-montażowe, produkcję, gospodarkę odpadami, utrzymanie dróg oraz obsługę techniczną budynków. Budimex prowadził działalność deweloperską do maja 2021 roku. Spółki Budimex SA, Budimex Kolejnictwo SA i Budimex Budownictwo Sp. z o.o. realizują projekty w różnych segmentach rynku, w tym drogi, koleje, hydrotechnikę, budownictwo mieszkaniowe, energetyczne i przemysłowe. Budimex Bau GmbH rozpoczął działalność w Niemczech, a Budimex Construction Prague s.r.o. i Budimex Slovakia s.r.o. rozwijają działalność w Czechach i na Słowacji.

Kapitał intelektualny firmy Budimex S.A. to wypracowywane latami, unikalne rozwiązania techniczne, będące wynikiem prac badawczo-rozwojowych. Zawierają się w nim także wiedza i kompetencje pracowników Grupy Budimex, którzy tworzą efektywne rozwiązania, umożliwiające m.in. zapewnienie bezpieczeństwa odbiorcom

przedsięwzięć Grupy oraz środowisku naturalnemu. W 2022 roku nastąpiło zwiększenie potencjału innowacyjnego firmy dzięki współpracy ze startupami. Identyfikowano innowacje dzięki wykorzystaniu mechanizmu Ulgi B+R. Funkcjonowała również Strefa Innowacji – platforma dla pracowników, która umożliwia zgłaszanie, ocenę oraz wdrażanie pomysłów na usprawnienia i innowacje. Firma posiadała także 21 jednostek laboratoryjnych, sprawujących bieżącą kontrolę jakości prac oraz wyrobów budowlanych na wszystkich etapach realizacji projektu.

Kolejną analizowaną firmą jest MirBud S.A. Powstała w 1995 roku i działa głównie jako generalny wykonawca w sektorze budowlanym w Polsce. Firma oferuje usługi w czterech obszarach: nieruchomości mieszkalne, budynki użyteczności publicznej, obiekty produkcyjne, usługowe i komercyjne oraz prace inżynierskie i budowa dróg. MirBud świadczy również usługi transportu i wynajmu sprzętu budowlanego. Misją firmy jest realizacja inwestycji z poszanowaniem środowiska i zasad etyki. MirBud angażuje się w projekty budowy obiektów użyteczności publicznej, centrów logistycznych i handlowych oraz budownictwa mieszkaniowego. W 2008 roku MirBud przejął JHM Development S.A., rozszerzając działalność o zarządzanie centrami handlowymi, wynajem powierzchni komercyjnych oraz produkcję mas bitumicznych. Grupa kapitałowa MirBud zarządza również centrum kongresowo-wystawienniczym Expo Mazury S.A.

Kapitał intelektualny firmy Mirbud S.A. w latach 2020–2022 również dynamicznie się rozwijał. Firma zainwestowała w rozwój kapitału ludzkiego poprzez programy szkoleniowe i certyfikacyjne, co zwiększyło kompetencje pracowników. Zwiększona liczba projektów oraz ich złożoność wymagały innowacyjnych rozwiązań technologicznych, co wpłynęło na wzrost kapitału strukturalnego. Relacje z partnerami biznesowymi i klientami były strategicznie rozwijane, co skutkowało wzrostem kapitału relacyjnego.

Wyżej wymienione firmy pełnią kluczową rolę w sektorze budowlanym w Polsce, angażując się w innowacyjne projekty, dostarczając usługi na najwyższym poziomie jakości i przyczyniając się do wzrostu gospodarczego kraju. Dzięki ich zaangażowaniu i profesjonalizmowi, branża budowlana w Polsce rozwija się dynamicznie, wspierając infrastrukturę, sektor mieszkaniowy i różnorodne projekty przemysłowe.

Wycena wybranych przedsiębiorstw sektora budowlanego za pomocą tradycyjnych wskaźników pomiaru kapitału intelektualnego

W tabeli przedstawiono wycenę przedsiębiorstwa Budimex S.A. przy użyciu prostych wskaźników wyceny kapitału intelektualnego w kontekście sektora budowlanego w latach 2020–2022.

Wskaźnik zwrotu z aktywów (ROA) dla przedsiębiorstwa BUDIMEX SA wynosił odpowiednio 6,2% w 2020 roku, 14,2% w 2021 roku i 7,2% w 2022 roku. Wartości

Tabela 1. Wycena przedsiębiorstwa BUDIMEX SA za pomocą prostych wskaźników wyceny kapitału intelektualnego sektora budowlanego w latach 2020–2022

BUDIMEX SA (BDX)	2020	2021	2022
Wskaźnik zwrotu z aktywów (ROA)	6,2%	14,2%	7,2%
Zwrot z inwestycji (ROI)	8,6%	8,6%	7,6%
Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego (ROE)	37,2%	42%	51,6%
Zwrot z kapitału własnego netto (ROE netto)	40%	73,6%	42,5%
Zysk na akcję (EPS)	18%	38,1%	20,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów finansowych: <https://www.bankier.pl> (dostęp 20.05.2024 r.)

wskaźnika wskazują na zdolność przedsiębiorstwa BUDIMEX SA do generowania zysków z zainwestowanych aktywów. Wzrost ROA między 2020 a 2021 rokiem jest znaczący, co sugeruje poprawę efektywności wykorzystania aktywów w generowaniu zysków. Jednakże w 2022 roku następuje spadek ROA, co może wskazywać na zmniejszoną rentowność aktywów w porównaniu do poprzedniego roku.

Wskaźnik zwrotu z inwestycji (ROI) dla BUDIMEX SA wynosił odpowiednio 6% w 2020 roku, 8,6% w 2021 roku i 7,6% w 2022 roku. ROI mierzy efektywność inwestycji w przedsiębiorstwie w stosunku do zainwestowanego kapitału. Wartości wskaźnika ROI wskazują, że BUDIMEX SA generuje dodatnie zwroty z inwestycji, ale ich efektywność nie jest bardzo wysoka. Pomimo wzrostu wartości ROI między 2020 a 2021 rokiem, wskaźnik ten pozostaje na relatywnie stabilnym poziomie w 2022 roku.

Wskaźnik zwrotu z kapitału (ROE) dla BUDIMEX SA wynosił odpowiednio 37,2% w 2020 roku, 42% w 2021 roku i 42,5% w 2022 roku. ROE mierzy zysk netto generowany przez przedsiębiorstwo w stosunku do kapitału własnego. Wartości ROE wskazują, że BUDIMEX SA osiąga znaczne zyski netto w porównaniu do zainwestowanego kapitału własnego. Stabilny poziom ROE między 2021 a 2022 rokiem sugeruje utrzymanie skuteczności w wykorzystaniu kapitału własnego w generowaniu zysków netto.

Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego netto (ROE netto) dla BUDIMEX SA wynosił odpowiednio 40% w 2020 roku, 73,7% w 2021 roku i 42,5% w 2022 roku.

ROE netto mierzy zysk netto w stosunku do kapitału własnego netto, dając informację o efektywności wykorzystania kapitału własnego w generowaniu zysków. Wysoka wartość wskaźnika ROE netto w 2021 roku wskazuje na znaczący wzrost efektywności wykorzystania kapitału własnego, co oznacza, że przedsiębiorstwo BUDIMEX SA osiągnęło wysoki zwrot z zainwestowanego kapitału netto. Jednak w 2022 roku nastąpił spadek wskaźnika, co może sugerować mniejszą rentowność kapitału własnego netto.

Wskaźnik zysku na akcję (EPS) dla przedsiębiorstwa BUDIMEX SA wynosił odpowiednio 18% w 2020 roku, 38% w 2021 roku i 21% w 2022 roku. EPS mierzy zysk netto przypadający na jedną akcję, co daje informację o dochodowości akcji dla inwestorów.

Wzrost wskaźnika EPS między 2020 a 2021 rokiem wskazuje na zwiększenie dochodowości akcji, co może być wynikiem wzrostu zysków netto przedsiębiorstwa. Jed-

nak w 2022 roku następuje spadek wskaźnika EPS, co może wskazywać na mniejszą rentowność akcji w porównaniu do poprzedniego roku.

Tabela 2. Wycena przedsiębiorstwa MIRBUD SA za pomocą prostych wskaźników wyceny kapitału intelektualnego sektora budowlanego w latach 2020–2022

MIRBUD SA (MRB)	2020	2021	2022
Zwrot z aktywów (ROA)	3,8%	6,3%	5,3%
Zwrot z inwestycji (ROI)	5,5%	8,6%	7,9%
Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego (ROE)	15,2%	26,8%	22,2%
Zwrot z kapitału własnego netto (ROE netto):	12,6%	22%	17,5%
Zysk na akcję (EPS):	63%	139,5%	129,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów finansowych: <https://www.bankier.pl> (dostęp 20.05.2024 r.)

Wskaźnik zwrotu z aktywów (ROA) dla przedsiębiorstwa MIRBUD SA wyniósł odpowiednio 3,8% w 2020 roku, 6,3% w 2021 roku i 5,3% w 2022 roku. Wartości wskaźnika ROA zwiększają się stopniowo w badanych latach, co sugeruje poprawę efektywności wykorzystania aktywów przez przedsiębiorstwo MIRBUD SA. Jednak rentowność aktywów pozostaje na umiarkowanym poziomie.

Wskaźnik zwrotu z inwestycji (ROI) dla przedsiębiorstwa MIRBUD SA wyniósł odpowiednio 5,5% w 2020 roku, 8,6% w 2021 roku i 7,9% w 2022 roku. Wskaźnik ROI zwiększa się na przestrzeni lat, co wskazuje na poprawę efektywności inwestycji w spółce. Przedsiębiorstwo osiąga dodatni zwrot z inwestycji, choć wartości ROI pozostają na umiarkowanym poziomie.

Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego (ROE) dla przedsiębiorstwa MIRBUD SA wyniósł odpowiednio 12,6% w 2020 roku, 22% w 2021 roku i 17,5% w 2022 roku. Wskaźnik ROE rośnie na przestrzeni lat, co wskazuje na poprawę efektywności generowania zysków przez przedsiębiorstwo w stosunku do kapitału własnego. Wartości ROE są umiarkowane, ale wykazują tendencję wzrostową.

Wskaźnik zwrotu z kapitału własnego netto (ROE netto) dla przedsiębiorstwa MIRBUD SA wyniósł odpowiednio 15,2% w 2020 roku, 26,8% w 2021 roku i 22,2% w 2022 roku. Wskaźnik ROE netto zanotował wzrost z roku na rok, osiągając najwyższą wartość w 2021 roku. Jednak w 2022 roku nastąpił spadek rentowności kapitału własnego netto. Wartości ROE netto na ogół są umiarkowane, co oznacza, że przedsiębiorstwo MIRBUD SA osiąga średnią rentowność kapitału własnego netto na przestrzeni badanych lat.

Wskaźnik zysku na akcję (EPS) dla przedsiębiorstwa MIRBUD SA wyniósł odpowiednio 63% w 2020 roku, 139,5% w 2021 roku i 129,9% w 2022 roku. Wskaźnik EPS wykazuje tendencję wzrostową na przestrzeni lat, co oznacza, że zysk netto przedsiębiorstwa na akcję znacznie wzrósł. Wartości EPS wskazują na dobrą wydajność fi-

nansów przedsiębiorstwa, ponieważ zysk netto przypadający na jedną akcję znacząco wzrósł w badanych latach.

W poniższej tabeli przedstawiono średnie wyniki kluczowych wskaźników pomiaru kapitału intelektualnego dla firm z branży budowlanej w okresie od 2020 do 2022 roku.

Tabela 3. Średnie wyniki wskaźników pomiaru kapitału intelektualnego w branży budowlanej z lat 2020–2022

	BUDIMEX SA	MIRBUD SA
ROA	9,2	5,13
ROI	7,4	16,73
ROE	40,6	17,37
ROE netto	52,1	21,4
EPS	254,67	110,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportów finansowych: <https://www.bankier.pl> (dostęp 20.05.2024 r.)

Wnioski i podsumowanie

Analizując średnie wyniki finansowe i wskaźniki kapitału intelektualnego dla przedsiębiorstwa Budimex SA, Mirbud SA, można wyciągnąć następujące wnioski:

Budimex SA:

- Budimex SA osiągnął wysokie wyniki w większości badanych wskaźników, wskazujących na efektywność i rentowność działalności przedsiębiorstwa.
- Wskaźniki rentowności, takie jak ROA, ROI, ROE i ROE netto, są na wysokim poziomie, co oznacza skuteczne wykorzystanie zasobów i generowanie zysków.
- Wskaźnik EPS jest znacznie wyższy niż w przypadku innych firm, co sugeruje korzystne wyniki finansowe na poziomie dochodowym.

Mirbud SA:

- Mirbud SA osiągnął dobre wyniki w większości wskaźników, co wskazuje na zadowalającą efektywność i rentowność działalności.
- Wskaźniki rentowności, takie jak ROA, ROI, ROE i ROE netto, są na akceptowalnym poziomie, chociaż nieco niższym niż w przypadku Budimex SA.
- Warto zauważyć, że wskaźnik EPS w Mirbud SA jest również stosunkowo wysoki, co sugeruje pozytywne wyniki finansowe na poziomie dochodowym.

Reasumując, przedsiębiorstwo Budimex SA odnotowało najbardziej imponujące wyniki w analizowanych wskaźnikach, co świadczy o ich wysokiej efektywności, rentowności i kapitale intelektualnym. Przedsiębiorstwo Mirbud SA osiągnęło dobre wyniki, chociaż nieco niższe niż Budimex SA.

Zakończenie

W niniejszym artykule głównym celem badawczym było zbadanie wartości kapitału intelektualnego w branży budowlanej na przykładzie przedsiębiorstwa Budimex S.A. oraz MirBud S.A. Przeanalizowano różne aspekty kapitału intelektualnego, które mają istotny wpływ na efektywność i konkurencyjność przedsiębiorstw budowlanych. Przeprowadzone badania miały na celu odpowiedzenie na pytanie, jakie znaczenie i wartość ma kapitał intelektualny dla badanych przedsiębiorstw w polskiej branży budowlanej.

Przyjęta w artykule hipoteza główna zakładała, że kapitał intelektualny ma istotne znaczenie i pozytywny wpływ na wartość i konkurencyjność przedsiębiorstw budowlanych w Polsce. Na podstawie przeprowadzonych analiz i ocen składników kapitału intelektualnego można stwierdzić, że hipoteza ta została potwierdzona. Zidentyfikowano kluczowe składniki kapitału intelektualnego w branży budowlanej, takie jak wiedza i doświadczenie pracowników, relacje z klientami i dostawcami oraz marka i reputacja przedsiębiorstwa. Te składniki zostały zdefiniowane i zmierzone przy użyciu odpowiednich wskaźników i metod pomiaru.

Badanie wykazało, że istnieje różnorodność metod i wskaźników, które mogą być stosowane do pomiaru wartości kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwach budowlanych. Przykładowe metody obejmują podejście bilansowe, dochodowe oraz rynkowe, a wskaźniki mogą obejmować zarówno wskaźniki finansowe, jak i wskaźniki jakości czy innowacyjności. Przedsiębiorstwa o bardziej rozwiniętym i wartościowym kapitale intelektualnym wykazują większą konkurencyjność i efektywność działania. Warto podkreślić, że inwestycje w rozwój pracowników miały pozytywny wpływ na wzrost wartości kapitału intelektualnego. Przedsiębiorstwa, które inwestują w szkolenia, rozwój umiejętności i podnoszenie poziomu kwalifikacji swoich pracowników, osiągają wyższą wartość kapitału intelektualnego poprzez poszerzanie wiedzy zespołu. Warto również kontynuować badania w obszarze kapitału intelektualnego w branży budowlanej, aby pogłębić analizę poszczególnych składników kapitału intelektualnego, zidentyfikować nowe obszary rozwoju i doskonalić metody pomiaru.

Bibliografia

- [1] Dolińska M., (2010). *Innowacje w gospodarce opartej na wiedzy*, Warszawa: PWE.
- [2] Janusz T. D. S., (2007). Wybrane aspekty wyceny aktywów innowacyjnych jako przedmiotu aportu. W: W. M. Czerwińska (red.). *Zarządzanie kapitałem intelektualnym. Istota, pomiar i instrumenty wdrażania*. Gdańsk: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego.
- [3] Jarugowa A. Fijałkowska J., (2002). *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym*. Gdańsk: ODiDK.
- [4] Juszczak S. A. N., (2018). *Zwrot z aktywów w rolnych ujęciach teoretycznych na przykładzie spółek spożywczych notowanych na GPW w Warszawie. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*. Roczniki naukowe, tom XII, zeszyt 3.

- [5] Macek M., (2007). Trends. W: K.Jelčić, *Intellectual Capital. Handbook of IC Management Companies, Intellectual Capital Center Croatia*, Zagreb.
- [6] Mroziewski M., (2008). *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa*. Warszawa: Difin.
- [7] Nowak E.(2008). *Analiza sprawozdań finansowych*. Warszawa: PWE.
- [8] Nowak M., (1998). *Praktyczna ocena kondycji finansowej przedsiębiorstwa: metody i ograniczenia*. Warszawa.
- [9] Ostrowska E. (2007). *Rynek kapitałowy*. Warszawa: PWE.
- [10] Penrose E., (1959). *The theory of the growth of the firm*. 3rd ed, New York: Oxford University Press.
- [11] Sanchez R., (1997). *Preparing for an uncertain future, Managing organizations for strategic flexibility*, „International Studies of Management and Organization” (Tom vol. 27 nr 2), New York.
- [12] Skrodzka I., (2021). *Kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie- Koncepcja i pomiar. Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku*.
- [13] Strojny M., (1999). *Zarządzanie wiedzą i kapitałem intelektualnym jako nowe źródła przewagi konkurencyjnej*. „Problemy jakości”, nr 12.
- [14] Szurgot B., (2006). *Geneza teorii kapitału intelektualnego*. Roczniki wydziału nauk prawnych i ekonomicznych, KUL, tom II (zeszyt 2).
- [15] Ujwary-Gil A., (2009). *Kapitał intelektualny a wartość rynkowa przedsiębiorstwa*. Warszawa: C.H. Beck.
- [16] Ujwary-Gil A., (2012). *Intellectual Capital Statement (ICS) as a Method of Measurement and Management of Knowledge Assets*. W: *ECKM*, ed. *Juan Gabriel Cegarra*, Universidad Politécnica de Cartagena, Spain.
- [17] Wasilewska M., (2015). *Wycena i raportowanie kapitału intelektualnego w spółkach giełdowych*. Wrocław.
- [18] Zabawa J., (2014). *Rentowność aktywów i kapitału własnego banków społecznie odpowiedzialnych*. *Studia Ekonomiczne Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*” nr 186, cz. 1, Katowice.

Źródła internetowe

- [19] <https://www.gpw.pl/spolka?isin=PLBUDMX00013>, [dostęp: 20.05.2024],
- [20] <https://www.gpw.pl/spolka?isin=PLMRBUD00015>, [dostęp: 20.05.2024],
- [21] <https://www.bankier.pl>, [dostęp 20.05.2024].

**SEKCJA NAUK
POLITYCZNO-PRAWNYCH**

Alicja Cendrowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Studenckie Forum Prawa Administracyjnego „Ad vocem”

Opiekun Koła Naukowego dr Monika Ziniewicz

E-KSIĄŻECZKA STANU CYWILNEGO

Wstęp

Stan cywilny człowieka oznacza jego sytuację prawną. W polskim ustawodawstwie wyróżnia się kilka jego rodzajów, m.in. panna, kawaler, rozwiedziony czy wdowiec. Poza tym, że ma on wpływ na życie osobiste danej osoby fizycznej, to przede wszystkim przekłada się na niezwykle duże oddziaływanie w sferze prawnej. Oczywiście podstawowe znaczenie odgrywa przy np. zawieraniu związku małżeńskiego bądź przy narodzinach dziecka. Jednakże równie istotną rolę pełni przy sprawach spadkowych, emerytalnych, alimentacyjnych, rozwodowych czy kredytowych.

Ciekawe jest, że w Europie obecnie wyróżnia się trzy podstawowe systemy prowadzenia i rejestracji aktów stanu cywilnego. Pierwszy z nich, najpopularniejszy – system świecki. W takim przypadku, rejestracja stanu cywilnego leży w gestii administracji publicznej. Kolejno mówi się o systemie kościelnym, gdzie obowiązki z zakresu stanu cywilnego pełnili duchowni, co w Polsce funkcjonowało przez wiele stuleci. Ostatnim z systemów jest system mieszany. Należy zgodzić się z K. Tomaszewską, która podkreśla, że właśnie taki system wynika z obecnie obowiązującego polskiego porządku prawnego. Istnienie systemu mieszanego w polskim prawodawstwie zapoczątkował Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dn. 28 lipca 1993 roku¹. Na mocy tejże umowy duchowny uprawniony jest występować w roli urzędnika państwowego, udzielając sakramentu ślubu, który jednocześnie odnosi jednakowe skutki prawne w prawodawstwie RP, jak i na gruncie prawa kościelnego. Co prawda można stwierdzić, że jest to wyjątek od reguły w świeckiej rejestracji stanu cywilnego. Jednakże K. Tomaszewska zdecydowała się podnieść ten aspekt ze względu na dużą popularność wśród społeczeństwa tego rozwiązania².

---

¹ (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

² K. Tomaszewska, *Ocena procesu informatyzacji aktów stanu cywilnego na podstawie nowej ustawy – prawo o aktach stanu cywilnego*, 2014, Metryka, nr 2, LEX/el.

Najczęściej załatwianymi sprawami w Urzędach Stanu Cywilnego, zwanymi dalej USC, jest pobieranie odpisów aktów stanu cywilnego, które poświadczają stan cywilny danej osoby. To właśnie na podstawie odpisów załatwia się wyżej wymienione sprawy. Analizując dane statystyczne przedstawione przez USC w Krakowie, stwierdza się, że w 2023 roku wydano 159 811 odpisów aktów stanu cywilnego³.

W czasach powszechnej informatyzacji stale unowocześniane są usługi publiczne świadczone przez polskie urzędy. Systemy informatyczne nie ominęły także USC, bowiem od 1 marca 2015 roku, na mocy ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, zwanej dalej p.a.s.c.⁴, polski ustawodawca wprowadził elektroniczny rejestr stanu cywilnego. Był to przełomowy moment w historii rejestracji stanu cywilnego, ponieważ wcześniej wpisów dokonywano ręcznie czy też maszynowo w księgach. Dzięki rejestrowi prowadzonemu w systemie teleinformatycznym obywatele oraz urzędnicy doznali wielu wcześniej nieznanymi udogodnień. Mianowicie od tej chwili nastąpiła możliwość uzyskania odpisu aktu stanu cywilnego w każdym USC na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Nie było już konieczności zwracania się, np. po odpis aktu urodzenia do urzędu, w którym znajdowała się księga z tymże wpisem. Powszechnie nazywa się to odmiejscowieniem. Jak to wygląda w praktyce? Wszelkie zdarzenia cywilne zaistniałe po dniu 1 marca 2015 roku są dokumentowane wyłącznie w elektronicznym rejestrze stanu cywilnego, a te zaistniałe przed wyżej wskazanym dniem (zawarte w księgach) są „migrowane”, czyli przenoszone do zinformatyзованego rejestru. Temat e-usług, które świadczą USC, zostanie szeroko omówiony w dalszej części pracy.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie propozycji wprowadzenia e-książeczki stanu cywilnego. Znajdowałyby się ona w katalogu usług dostępnych w aplikacji mobilnej mObywatel⁵. Według wstępnego zarysu zawierałaby ona odpisy aktów stanu cywilnego danej osoby fizycznej w formie elektronicznej, na wzór e-dowodu osobistego. Największą zaletą proponowanego rozwiązania jest stały dostęp do odpisów aktów stanu cywilnego oraz ich przystępna, nowoczesna forma.

Stan cywilny – zarys zagadnienia

Pojęcie stanu cywilnego jest częścią polskiego ustawodawstwa od ok. 200 lat. Jednakże do 2014 roku opierano się na doktrynie, gdzie wyszczególniano stan cywilny sensu stricto oraz sensu largo. W obecnym porządku prawnym stan cywilny został zdefinio-

³ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/445584/karta> (dostęp: 01.05.2024).

⁴ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1378).

⁵ mObywatel jest oficjalną rządową aplikacją na smartfony. Warto podkreślić, że jej instalacja nie wiąże się z kosztami. Aplikacja umożliwia sprawny dostęp do elektronicznych dokumentów tj. mDowód czy mPrawo Jazdy.

wany w ustawie p.a.s.c.⁶. Zgodnie z art. 2 wspomnianego aktu prawnego zagadnienie to należy rozumieć jako sytuację prawną osoby, wyrażoną przez indywidualizujące ją cechy. W tym miejscu należy postawić pytanie, czymże są te indywidualizujące cechy człowieka w odniesieniu do jego stanu cywilnego? Zgodnie z myślą ustawodawczą oraz doktrynalną takimi cechami są:

- zdarzenia naturalne, np. urodzenie dziecka, śmierć małżonka;
- czynności prawne, np. rozwód, uznanie ojcostwa;
- orzeczenia sądowe, np. sądowe ustalenie ojcostwa, orzeczenie o rozwodzie, orzeczenie o zaprzeczeniu macierzyństwa;
- decyzje administracyjne, dotyczące jedynie zmiany imienia i nazwiska⁷.

Te indywidualizujące cechy, jak sama nazwa wskazuje, są unikatowe dla osoby fizycznej i pozwalają na jej identyfikację. Zdarza się, że powielają jedna/dwie czy nawet trzy cechy u kilku osób fizycznych, bowiem nie ma przypadków, gdy cały ich szereg jest jednakowy dla kilku osób. W tym miejscu należy przytoczyć przykład. Mianowicie może się zdarzyć, że w systemie figurują dwie osoby, które nazywają się Anna Nowak i zostały urodzone 17 sierpnia 1998 roku w Warszawie, ale jednej ojciec ma na imię Krzysztof, a drugiej Grzegorz. W tym przypadku sytuacja jest jasna, dzięki zebraniu szeregu danych szczegółowych, jakimi w tym przypadku jest imię ojca, stan cywilny obu pań staje się unikatowy dla każdej z nich. Przytoczona sytuacja jest kwintesencją niepowtarzalności stanu cywilnego. Ponadto należy podkreślić, że każda osoba fizyczna może posiadać wyłącznie jeden stan cywilny we wszystkich stosunkach prawnych⁸. Według Jerzego Strzebińczyka powyższe oznacza zasadę niepodzielności stanu cywilnego. Wyjątek od tejże zasady stanowi instytucja przysposobienia⁹.

Przechodząc do dalszych rozważań niniejszej pracy, należy poddać analizie art. 3 p.a.s.c. Artykuł ten nie jest *novum* w polskim systemie prawnym, bowiem nawiązuje do art. 25 dekretu z 8 czerwca 1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego¹⁰, który stanowi odzwierciedlenie art. 4 p.a.s.c. z 1986 r.¹¹. Akta stanu cywilnego, jak zaznaczono w art. 2 p.a.s.c., stanowią wyłączne miejsce rejestracji zdarzeń cywilnych. W związku z powyższym art. 3 nakłada na nie tzw. szczególną rangę dowodową. Oznacza to, że stanowią one wyłączny dowód zdarzeń, które w nich stwierdzono, a obalenie tegoż dowodu jest możliwe jedynie orzeczeniem sądowym. Co istotne, zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego z dnia 21 sierpnia 1958 roku o sygnaturze CR 193/54 OSPiUA

⁶ P. Kasprzyk [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. P. Mostowik, Warszawa 2022, s. 191 i n.

⁷ J. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo Rodzinne*, Warszawa 2021, s. 39.

⁸ A. Kurzawa [w:] B. Kotowicz, B. Opaliński, A. Kurzawa, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 2, LEX/el.

⁹ J. Strzebińczyk, *Prawo Rodzinne*, Warszawa 2012, s. 35.

¹⁰ Dekret z 8 czerwca 1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 25, poz. 151 z późn. zm.).

¹¹ Ustawa z dnia 29 września 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 z późn. zm.).

1960, poz. C3 ta szczególna moc dowodowa przyznana aktom stanu cywilnego nie ma ograniczenia czasowego. Oznacza to, że korzystają z niej wszystkie akta stanu cywilnego funkcjonujące w obrocie prawnym, bez znaczenia na czas, w którym je wydano¹².

Stosownie do art. 5 p.a.s.c. akta stanu cywilnego są wprowadzane do rejestru stanu cywilnego, który prowadzi się w systemie teleinformatycznym. Rejestr stanu cywilnego jest prowadzony przez ministra ds. informatyzacji. Z kolei wpisów w rejestrze dokonują kierownicy USC czy też ich zastępcy, którzy należą do struktury pracowników samorządowych. W związku z powyższym należy stwierdzić, że rejestrowanie stanu cywilnego jest zadaniem zleconym przez administrację rządową organom administracji samorządowej, a konkretniej samorządowi gminnemu. W tym miejscu należy podkreślić, że wspomniany rejestr był pierwszym krokiem polskiego ustawodawcy w informatyzacji USC.

Odpisy aktów stanu cywilnego

W tej części pracy tematem rozważań będą dokumenty wydawane z rejestru stanu cywilnego, a konkretniej odpisy aktów stanu cywilnego. Polskie prawodawstwo wyróżnia odpisy zupełne lub skrócone aktów stanu cywilnego oraz zaświadczenia¹³. Niniejsze zagadnienie także zostało uregulowane przez ustawę p.a.s.c. Tak jak zaznaczono na wstępie, najczęściej załatwianymi sprawami w USC jest pobieranie odpisów aktów stanu cywilnego, ponieważ na jego podstawie załatwia się wiele spraw urzędowych czy sądowych.

Na początku należy nakreślić, czym jest odpis aktu stanu cywilnego. Zgodnie z informacjami zawartymi na portalu gov.pl opracowanymi na podstawie p.a.s.c. odpis stanu cywilnego jest dokumentem potwierdzającym zdarzenie, które zarejestrowano w USC¹⁴. Uszczegóławiając przedstawione przez rząd informacje, chodzi o zdarzenia mające wpływ na stan cywilny człowieka, czyli np. narodziny czy zaślubiny. Ponadto przez zwrot „zarejestrowane w USC”, należy rozumieć, że ustawodawca ma na myśli zdarzenia cywilne, które zostały ujęte w rejestrze stanu cywilnego czy też w księgach stanu cywilnego, te drugie odnoszą się do zdarzeń powstałych przed dniem 1 marca 2015 roku.

Polski ustawodawca w art. 44 p.a.s.c. wyróżnia dwa rodzaje odpisów aktów stanu cywilnego, mianowicie odpis skrócony oraz odpis zupełny. Skrócony odpis aktu stanu cywilnego zawiera w sobie treść aktu stanu cywilnego, ale bez uwzględnienia wzmia-

¹² A. Czajkowska [w:] I. Basior, D. Sorbian, A. Czajkowska, *Prawo o aktach stanu cywilnego z komentarzem. Przepisy wykonawcze i związkowe oraz wzory dokumentów*, Warszawa 2015, art. 3, LEX/el.

¹³ E. Ura, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2022, s. 388 i n.

¹⁴ <https://www.gov.pl/web/gov/odpis-aktu-stanu-cywilnego-informacje-ogolne> (dostęp: 01.05.2024).

nek dodatkowych. Ponadto w przypadku skróconego aktu stanu cywilnego, ukazuje się aktualną treść aktu. Oznacza to, że widoczny jest stan po uwzględnieniu zmian, jednakże nie pokazuje on zmian, jakie nastąpiły. Przykładowo Anna Nowak zmieniła imię w trybie ustawy o zmianie imienia i nazwiska¹⁵, wcześniej nazywała się Katarzyna Nowak, w skróconym odpisie stanu cywilnego będzie widniało jedynie obecne imię, czyli Anna. Kolejnym podstawowym rodzajem odpisu aktu stanu cywilnego jest odpis zupełny. Jak wskazuje prawodawca jest to wierne powtórzenie całości treści aktu stanu cywilnego oraz dołączonych do niego wzmianek dodatkowych. Podstawową różnicą między skróconym a zupełnym odpisem aktu stanu cywilnego jest to, że zupełny odpis ukazuje pierwotny akt ze wszystkimi naniesionymi później zmianami oraz dołączonymi wzmiankami dodatkowymi. W zupełnym odpisie aktu stanu cywilnego będą widoczne takie zmiany jak zmiana imienia bądź nazwiska, wzmianka o sądowym uznaniu ojcostwa czy przysposobieniu. W praktyce osoby, które zostały przysposobione, a szukają swojej biologicznej matki czy też biologicznego ojca często zwracają się do USC z wnioskiem o wydanie zupełnego odpisu aktu urodzenia.

Odpis aktu stanu cywilnego wydaje się w USC co do zasady na wniosek. Odpis aktu stanu cywilnego z urzędu przysługuje jedynie po zarejestrowaniu zdarzenia cywilnego tj. urodzenia, małżeństwa lub zgonu. Warto pokreślić, że w opisanym przypadku odpis wydawany jest bezpłatnie. Śmiało można wywnioskować, że zdecydowana większość odpisów jest wydawana w trybie wnioskowym. Tenże wniosek można złożyć w każdym USC na terenie Polski, bez względu na to, w jakim mieście zarejestrowano zdarzenie cywilne. We wniosku podaje się imię i nazwisko wnioskodawcy, adres do korespondencji oraz opcjonalnie numer telefonu do kontaktu. Następnie wskazuje się wnioskowany rodzaj odpisu, czyli skrócony, zupełny lub wielojęzyczny. Kolejno należy określić, o wydanie jakiego aktu składa się wniosek. Można wnioskować o odpis aktu urodzenia (tu należy podać imię i nazwisko rodowe, datę i miejsce urodzenia oraz numer PESEL), odpis aktu małżeństwa (tu należy wskazać imiona i nazwiska rodowe małżonków, datę i miejsce zawarcia związku małżeńskiego oraz ich numery PESEL), a także odpis aktu zgonu (tu należy podać imię i nazwisko osoby zmarłej, datę i miejsce zgonu oraz numer PESEL). W tym miejscu warto nadmienić, że dane, których wyszczególnienia urząd wymaga, są wyżej opisywanymi cechami indywidualizującymi osobę fizyczną. W kolejnej części wniosku należy wskazać, do załatwienia jakiej sprawy potrzebny jest odpis aktu stanu cywilnego. Oczywiście nie chodzi tu o docieklivość organów państwowych, odpisy w wyszczególnionych sprawach są zwolnione od opłaty skarbowej. Ostatnia część wniosku wymaga wskazania, kim dla osoby wnioskującej jest osoba, której odpis chce ona uzyskać, oraz podpisu wnioskodawcy. Odpis aktu stanu cywilnego co do zasady podlega opłacie skarbowej, która wy-

¹⁵ Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1988).

nosi 22 zł w przypadku odpisu skróconego oraz 33 zł w przypadku odpisu zupełnego. Dodatkową opłatę w kwocie 17 zł uiszcza się za pełnomocnictwo¹⁶.

Urzędy Stanu Cywilnego – zagadnienia budżetowe

Podstawowy problem niniejszego fragmentu pracy sprowadza się do próby dokonania analizy budżetu USC. Należy stwierdzić, że budżet opierający się na dochodach, wydatkach, przychodach oraz rozchodach jest podstawą gospodarki finansowej każdej jednostki. Z tego względu pełni on niezwykle istotną rolę w funkcjonowaniu jednostki, dając jej ku temu podstawę.

W pierwszej części niniejszej pracy podkreślono, że zadania nałożone na USC są zadaniami zleconymi przez organy administracji rządowej. W tym miejscu należy zgodzić się z M. Augustyniak i T. Moll, którzy podnoszą, że istotą zadań zleconych jest wykonywanie przez jednostkę samorządu terytorialnego zadań z zakresu administracji rządowej w imieniu i na rzecz zlecającego¹⁷. Istotne jest, że budżet państwa oraz budżet jednostki samorządu terytorialnego (w tym przypadku samorządu gminnego) stanowią dwa osobne byty. W związku z powyższym na realizację zadań zleconych przysługują dotacje celowe udzielane z budżetu państwa.

Ten fragment pracy zostanie poświęcony wyżej opisywanym dotacjom celowym. Warto podkreślić fakt, że ich wysokość nie jest konkretnie znana jednostkom na etapie planowania budżetu, czyli przed dniem 15 listopada roku poprzedzającego nowy rok budżetowy. Należy podnieść, że dotacja celowa nie jest świadczeniem pieniężnym mającym powszechny charakter, a opiera się na uznaniowości. Uznaniowy charakter przejawia się np. na etapie ustalania wysokości kwoty dotacji¹⁸. Ten fakt znacząco wpływa na sprawy finansowe jednostki, bowiem w trakcie trwania roku budżetowego dokonuje się licznych zmian w związku z przyznaniem wyższej lub niższej kwoty dotacji. Środki w budżecie są grupowane według reguł klasyfikacji budżetowej. I tak właśnie środki, które USC otrzymało w formie dotacji celowej, są wykazywane w dziale 750 (administracja publiczna), rozdziale 75011 (Urzędy Wojewódzkie)¹⁹. Jednakże w tym miejscu trzeba podkreślić, że we wskazanej podziałce widnieją środki, które

¹⁶ <https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-odpis-aktu-stanu-cywilnego-urodzenia-malzenstwa-zgonu> (dostęp: 02.05.2024).

¹⁷ P. Dobosz [w:], *Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz*, red. P. Chmielnicki, Warszawa 2022, s. 252.

¹⁸ W. Miemiec, M. Miemiec, K. Sawicka, *Prawo finansów publicznych sektora samorządowego*, Warszawa 2013, s. 122.

¹⁹ Środki są klasyfikowane w rozdziale dotyczącym Urzędów Wojewódzkich, ponieważ jest organem administracji rządowej w terenie. To właśnie Wojewoda występuje o przyznanie dotacji celowej jednostce samorządu terytorialnego. Warto podkreślić, że obowiązek sprawozdawczy ciąży na samorządzie.

urząd otrzymał na realizację zadań zleconych we wszystkich jego wydziałach, nie jedynie w USC. Przykładowo są to także pieniądze, które urząd otrzymuje na realizację zadań z zakresu spraw obywatelskich. Analizując sprawozdanie roczne Urzędu Miasta Olsztyna za rok 2022, można zaobserwować, że planowane kwoty dotacji celowej z budżetu państwa na dzień 1 stycznia 2022 wynosiły 1 801 904,00 zł. Plan w trakcie roku ulegał zmianom, 31 grudnia 2022 roku wynosił 2 622 553,00 zł. Jak wskazuje urząd, plan wykonano w 98,61% i wydatkowano kwotę 2 586 114,95 zł²⁰. Z kolei w tym samym roku dochody miasta stołecznego Warszawy na realizację zadań z zakresu administracji rządowej wynosiły ok. 1 393 mld zł i zostały zrealizowane w 99,6%, czyli wydatkowano 1 387 mld zł²¹. Przyglądając się budżetowi miasta Krakowa, można zauważyć, że plan dotacji na zadania zlecone na dzień 31 grudnia 2023 roku wynosił 284 924 545,02 zł, wykonano 99,63% planu, czyli wydatkowano 283 878 998,55 zł²². Ponadto w sprawozdaniu z wykonania budżetu miasta Olsztyna za 2022 roku wyszczególniono dochody generowane przez USC. Zostały one sklasyfikowane w rozdziale 75618 i dotyczą pobieranej przez USC opłaty dodatkowej za przyjęcie oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński poza urzędem. Wykazana kwota to 29 000 zł. Niestety żadne z analizowanych sprawozdań z wykonania budżetu nie wskazuje kwoty dochodów, jaką osiąga jednostka w związku z wydawaniem odpisów aktów stanu cywilnego. W związku z powyższym, autor dokonał samodzielnej analizy, która ma na celu zobrazowanie tejże sumy. Na podstawie danych statystycznych publikowanych przez USC w Krakowie można stwierdzić, że ten urząd wydał w 2023 roku 159 811 odpisów z aktów stanu cywilnego²³. Nie wyszczególniono liczby odpisów skróconych ani pełnych. Na potrzeby pracy można założyć, że ok. 30% z nich było odpisami pełnymi. W tym miejscu należy przypomnieć, że koszt odpisu skróconego wynosi 22 zł, a pełnego 33 zł. Reasumując powyższe założenia, należy stwierdzić, że według wskazanych przypuszczeń kwota dochodu z tytułu wydawania odpisów aktów stanu cywilnego wynosi ok. 4 043 215 zł. Jest to kwota orientacyjna, ponieważ tak jak wyżej opisano, nieznana jest liczba wydanych odpisów w podziale na ich rodzaje oraz nie wskazuje się liczby odpisów wydanych nieodpłatnie. Rzeczą jasną jest, że nie ma dochodu bez wydatków. W związku z tym przeanalizowano sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Krakowa w 2023 roku w zakresie wydatków na USC. Wyszczególniono wydatki poniesione na koordynację i obsługę administracyjną oraz obsługę obywateli w zakresie stanu cywilnego, rejestru PESEL i zmiany imienia i nazwiska. Plan wydatków na dzień 31 grudnia 2023 roku wyglądał następująco: wydatki rzeczowe:

²⁰ https://www.bankier.pl/static/att/emitent/2023-06/Sprawozdanie-roczne-z-opinia-RIO-za-2022-r-_202306291118057393.pdf (dostęp: 05.05.2024).

²¹ https://bip.warszawa.pl/dokumenty/budzet_finanse/wykonanie/Komp_2022_cz_I_SR.pdf (dostęp: 05.05.2024).

²² <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/469333/karta> (dostęp: 05.05.2024).

²³ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/445584/karta> (dostęp: 05.05.2024).

216 038 zł, wydatki na utrzymanie miejsca pracy: 10 965 033,57 zł. Planowane wydatki zrealizowano na poziomie 99,48%, czyli wydatkowano 10 385 449,32 zł²⁴.

Na zakończenie powyższej części pracy podda się analizie wystąpienie pokontrolne Najwyższej Izby Kontroli Delegatury w Olsztynie z dnia 16 marca 2016 roku. Celem wszczętej przez NIK kontroli była ocena planowania oraz wykorzystania przez Gminę Miejską Nowe Miasto Lubawskie w 2015 roku wybranych dotacji budżetu państwa, m.in. sklasyfikowanych w dziale 750, rozdziale 75011. W badanym wystąpieniu wskazano, że dotacja celowa z budżetu państwa sklasyfikowana w wyżej wymienionej podziałce wynosiła 180 600 zł, z czego 1200 zł Gmina otrzymała na renowację ksiąg stanu cywilnego²⁵.

Książeczka Stanu Cywilnego. Relikt lat 40. XX w. czy nowoczesne rozwiązanie?

Po zakończeniu II Wojny Światowej na terenach RP podejmowano próby budowy jednolitego systemu prawnego. W związku z powyższym, prawodawca często skupiał się na wydawaniu dekretów, na podstawie których w późniejszych latach wydawano ustawy. Wspomniane regulacje nie były obce prawu o aktach stanu cywilnego. W tej części pracy rozważania zostaną skupione wokół Dekretu z dnia 25 września 1945 roku Prawo o aktach stanu cywilnego²⁶ oraz Rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 24 listopada 1945 roku w sprawie wykonania prawa o aktach stanu cywilnego oraz przepisów wprowadzających to prawo²⁷.

W niniejszych aktach prawnych uregulowano kwestie dotyczące stanu cywilnego, a także ujednociono w tym zakresie ustawodawstwo na terenie całego kraju. W art. 1 i art. 2 wprowadzono rejestrację stanu cywilnego w księgach stanu cywilnego i to właśnie na ich podstawie stwierdzało się stan cywilny osób fizycznych²⁸. Ciekawe rozwiązanie prawne wprowadzono art. 19, gdzie polski ustawodawca wprowadził obowiązek sporządzania akt stanu cywilnego równocześnie w dwóch księgach, a mianowicie księdze miejscowej i księdze wtóropisów. Ta druga po upływie roku i zamknięciu księgi winna być odesłana na przechowanie do „archiwum władzy”²⁹. Stanowiła ona kopię zabezpieczającą akta stanu cywilnego przed ich utratą poprzez np.

²⁴ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/469333/karta> (dostęp: 10.05.2024).

²⁵ https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki/kontrolnik/pobierz,lol~p_16_001_201601151035431452854143~id5~01,typ,kj.pdf (dostęp: 10.05.2024).

²⁶ Dekret z dnia 25 września 1945 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 48, poz. 272 z późn. zm.).

²⁷ (Dz. U. Nr 54, poz. 304 z późn. zm.).

²⁸ Dekret z dnia 25 września 1945 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 48, poz. 272 z późn. zm.).

²⁹ Ibidem.

zniszczenie pierwszej księgi, jej utratę czy też zaginięcie. Należy wziąć pod uwagę, że były to regulacje funkcjonujące już w latach 40. XX w., gdzie znana dzisiaj technologia praktycznie nie istniała.

Rozdział V wspomnianego dekretu stanowi o wypisach z ksiąg stanu cywilnego. Należy przez to rozumieć wyciągi (aktu urodzenia, aktu małżeństwa oraz aktu zejścia), skrócone i zupełne odpisy aktu stanu cywilnego, książeczki stanu cywilnego i zaświadczenia o braku wpisu w księgach stanu cywilnego. Można zauważyć, że w dzisiejszych czasach nie funkcjonują już wyciągi, zaświadczenia przybrały inną formę, a książeczki stanu cywilnego odeszły w zapomnienie. Na pytania odnoszące się do książeczek stanu cywilnego odpowiedzi udziela wyżej wspomniane rozporządzenie wykonawcze. Książeczki stanu cywilnego zgodnie z par. 67 i 68 (przypisy rozporządzenie) były wydawane na żądanie osobom wstępującym w związek małżeński oraz małżonkom. Dokument ten zawierał odpis zupełny aktu małżeństwa, rubryki przeznaczone na wpis odpisu aktu skróconego aktu urodzenia dzieci pochodzących z małżeństwa, dzieci przysposobionych, a ponadto znajdowało się miejsce na wpisy odnoszące się do zejścia małżonka czy dzieci. Ponadto zarezerwowano miejsce na jedną wzmiankę dodatkową oraz przypiski pod każdym z odpisów. Warto podkreślić, że ustawodawca przewidział możliwość wpisania w książeczkę odpisów zupełnych. Ponadto legitymację do uzyskania książeczki stanu cywilnego przyznano dzieciom oraz wstępnym małżonków³⁰. Należy wskazać, że było to bardzo praktyczne i innowacyjne rozwiązanie na miarę ówczesnej rzeczywistości. Było to spore ułatwienie z punktu widzenia obywatela, którego przykładowo akt małżeństwa i akt urodzenia dziecka był zawarty w kompaktowej i poręcznej książeczce. W związku z powyższym w razie potrzeby okazania odpisu któregoś z wymienionych aktów obywatel nie miał obowiązku stawiania się w USC, aby uzyskać odpis.

Proces informatyzacji USC

Jak podkreślono w powyższej części pracy, proces informatyzacji nie ominął USC. Wprowadzono m.in.: elektroniczny rejestr stanu cywilnego, e-usługę urodzenia dziecka czy możliwość złożenia wniosku o odpis stanu cywilnego przez Internet. Z perspektywy niniejszej pracy należy skupić uwagę wokół odpisów aktu stanu cywilnego w kontekście oferowanej e-usługi. Powyżej opisana usługa została w pełni rozwinięta w 2020 roku, bowiem wcześniej nie oferowano usługi e-odpisu aktu stanu cywilnego. Wprowadzone rozwiązanie publicznie skomentował Marek Zagórski, ówczesny Minister Cyfryzacji. W swojej wypowiedzi podkreślił, że działania te podejmuje się w celu

³⁰ (Dz. U. Nr 54, poz. 304 z późn. zm.).

przyspieszenia obsługi obywateli, ale także w celu odciążenia urzędników³¹. Należy się zgodzić ze stanowiskiem Ministra Cyfryzacji, bowiem z dotychczasowych rozważań oraz przedstawionych badań wynika, że pobranie odpisu aktu stanu cywilnego jest najczęściej załatwianą sprawą w USC. Można przypuszczać, że dzięki temu rozwiązaniu na przestrzeni lat uszczupli się stanowiska pracy związane ze „stacjonarną” obsługą odpisów aktów stanu cywilnego. Koncentrując się na dalszej części wypowiedzi Ministra Cyfryzacji, należy podkreślić, że Polska jako pierwsza z krajów europejskich udostępniła usługę e-odpisu aktu stanu cywilnego³².

Przechodząc do aspektów praktycznych, na wstępie warto przedstawić rodzaje odpisów aktów stanu cywilnego, o które można wnioskować za pośrednictwem oferowanej e-usługi. Mianowicie polski prawodawca dopuszcza możliwość złożenia wniosku o skrócony bądź zupełny odpis aktu stanu cywilnego. Rzeczą jasną jest, że złożenie wniosku wymaga zachowania odpowiednich procedur. Dlatego też złożenie powyższego wniosku jest możliwe za pośrednictwem profilu zaufanego lub e-dowodu wraz z czytnikiem i potwierdzonym profilem zaufanym. Oba rozwiązania gwarantują należyte uwierzytelnienie użytkownika. Kolejną ciekawą kwestią jest kompatybilność ePUAP-u z rejestrem stanu cywilnego. W sytuacji, gdy akt znajduje się w rejestrze stanu cywilnego (zarejestrowane zdarzenie cywilne miało miejsce po 2014 roku bądź zostało *zmgigrowane*), jego odpis może zostać automatycznie wygenerowany przez system. Co oznacza, że obywatel otrzymuje go natychmiastowo. W takiej sytuacji w miejscu podpisu urzędnika widnieje pieczęć Ministra Cyfryzacji, która jest równoważna podpisowi kwalifikowanemu.

Większość odpisów aktów stanu cywilnego wydanych w formie papierowej oraz elektronicznej podlega opłacie skarbowej. Ustawodawca wychodząc naprzeciw nowoczesnym rozwiązaniom, wprowadził możliwość dokonania należytej opłaty skarbowej poprzez płatność on-line oraz za pośrednictwem przelewu bankowego. Składając wniosek internetowy, odpis aktu stanu cywilnego może być wydany zarówno w formie papierowej, jak i elektronicznej. Interesujące jest, że ten drugi wysyła się na skrzynkę Gov (ePUAP). Oczywiście jest, że w dobie powszechnej informatyzacji polski ustawodawca przewidział możliwość podpisania dokumentów w sposób elektroniczny. Tak właśnie dzieje się w przypadku e-odpisu aktu stanu cywilnego. W tym przypadku na dokumencie widnieje kwalifikowany podpis elektroniczny³³. Wprowadzone rozwiązanie zyskało aprobatę obywateli, którzy coraz chętniej korzystają z oferowanych przez administrację publiczną e-usług.

³¹ <https://samorzad.pap.pl/kategoria/aktualnosci/ministerstwo-cyfryzacji-odpis-akt-stanu-cywilnego-mozna-otrzymac-online> (dostęp: 14.05.2024).

³² Ibidem.

³³ <https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-odpis-aktu-stanu-cywilnego-urodzenia-malzenstwa-zgonu> (dostęp: 14.05.2024).

E-książeczka stanu cywilnego

E-książeczka stanu cywilnego wzorowana na funkcjonującej w Polsce w latach 40. i 50. XX w. książeczce stanu cywilnego byłaby kolejnym etapem informatyzacji USC. W tym miejscu warto podkreślić, że książeczka stanu cywilnego byłaby jedynie pierwowzorem, który uległby licznym modyfikacjom. Bowiem byłaby ona wydawana na wniosek osobom fizycznym, które osiągnęły pełnoletność. Takie osoby niejednokrotnie potrzebują np. odpisu aktu urodzenia chociażby w celu załatwienia spraw ubezpieczeniowych. Każdy kolejny odpis aktu stanu cywilnego byłby z urzędu dołączony do e-książeczki stanu cywilnego. E-książeczka zawierałaby w sobie odpis aktu urodzenia osoby, której dotyczy, odpis aktu małżeństwa, odpisy aktów urodzenia dzieci (w tym dzieci przysposobionych czy uznanych), odpis aktu zgonu małżonka bądź dzieci. Jeżeli chodzi o ulokowanie książeczki, byłaby ona dostępna z poziomu aplikacji mobilnej mObywatel. Stanowiłoby to rozszerzenie usług i dokumentów dostępnych z poziomu wspomnianej aplikacji, która już dziś zajmuje podium i jest jednym z najbardziej rozwiniętych narzędzi w Europie w zakresie portfeli tożsamości cyfrowej³⁴.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że w polskim porządku prawnym funkcjonują odpisy aktów stanu cywilnego podlegające opłacie skarbowej oraz z niej zwolnione. Powyższe kwestie z pewnością mają istotny wpływ na funkcjonowanie e-książeczki stanu cywilnego. Gdyby widniejące tam odpisy były całkowicie zwolnione z opłaty skarbowej, stanowiłoby to znaczne uszczuplenie dotychczas generowanych z tego tytułu dochodów. Z tego powodu autor proponuje wprowadzenie obowiązku oświadczenia przez obywatela, w jakim celu zostanie użyty odpis. W celu sprawnego funkcjonowania proponowanego rozwiązania w momencie złożenia oświadczenia automatycznie będzie wyświetlana lista wcześniej opisanych celów. Przykładowe pozycje znajdujące się na liście: sprawa alimentacyjna, sprawa spadkowa, sprawy z zakresu ubezpieczenia społecznego lub ubezpieczenia zdrowotnego czy sprawa z zakresu przyznania opieki. System automatycznie zweryfikuje, czy w danej sprawie należy uiścić opłatę skarbową, czy też odpis będzie wydany nieodpłatnie. Aby zapobiec sytuacjom unikania dokonania opłaty, honorowany będzie jedynie odpis, który w prawym górnym rogu będzie zawierał informację, w jakim celu go wygenerowano. Według autora w przypadku posiadania e-książeczki stanu cywilnego kwota opłaty skarbowej powinna ulec obniżeniu. Bowiem dokument jest generowany automatycznie przez system, w tym przypadku nie istnieje potrzeba pośrednictwa urzędnika. To z pewnością znacząco obniża koszt usługi. Z tego względu proponuje się obniżenie ceny o ok. 40%. Odpłatny odpis aktu stanu cywilnego pojawi się w aplikacji mobilnej po uiszczeniu opłaty, czyli w przypadku płatności kartą przez Internet praktycznie natychmiastowo.

³⁴ A. Łukaszyk [w:], *Prawo administracyjne w służbie jednostki i wspólnoty*, red. M. Karcz-Kaczmarek, P. Wilczyński, Z. Duniewska, Warszawa 2022, s. 153.

Zaprezentowana propozycja wprowadzenia do katalogu usług e-książeczki stanu cywilnego wiąże się z szeregiem zalet odczuwalnych na wielu płaszczyznach. Pierwszą z poruszanych kwestii jest udogodnienie dla obywatela. Przede wszystkim należy wskazać zwolnienie z obowiązku złożenia stosownego wniosku w celu uzyskania odpisu aktu stanu cywilnego. Będzie on jedynie obowiązany do wypełnienia oświadczenia, w jakim celu pobiera się wspomniany odpis z poziomu generowanej automatycznie listy. W praktyce będzie to stanowiło jedno „kliknięcie”. Stanowi to niezwykle praktyczne rozwiązanie przybierające kompaktową formę. Kolejnym ogromnym atutem będzie obniżona stawka opłaty skarbowej, co sprawi, że chociażby ze względów finansowych obywatele częściej będą korzystać z e-książeczki. W tym miejscu warto podkreślić, że e-książeczka stanu cywilnego będzie również atrakcyjna dla administracji publicznej. Po pierwsze, przyczyni się do o wiele mniejszych kolejek w USC na terenie RP oraz odciąży urzędników. Prognozuje się, że nastąpi możliwość pracy zdalnej, co z kolei przełoży się na niższe wydatki jednostek samorządu terytorialnego. Oczywiście jest, że mniejsza liczba stanowisk spowoduje niższe opłaty eksploatacyjne (tj. prąd, woda, wynajem mniejszego lokum), które ponosi urząd.

Zakończenie

Głównym problemem niniejszej pracy było przedstawienie propozycji wprowadzenia nowej e-usługi, czyli szeroko opisanej e-książeczki stanu cywilnego. Jako pierwotny wzór służy rozwiązanie funkcjonujące na ziemiach polskich w latach 40. i 50. XX w. Oczywiście wspomniana idea została zaprezentowana na miarę dzisiejszych czasów i możliwości, co sprowadziło się do wprowadzenia szeregu modyfikacji w stosunku do pierwotnego kształtu książeczki stanu cywilnego.

Z zebranego w toku badań materiału i dokonanych analiz wynika, że w Polsce dynamicznie rozwijają się e-usługi, co stanowi solidny fundament do dalszej rozbudowy ich katalogu. Wprowadzenie elektronicznych odpisów aktów stanu cywilnego czy e-usługi urodzenia dziecka wyraźnie udowodniło, że klienci USC chętnie korzystają z cyfrowych rozwiązań. W związku z powyższym wprowadzenie e-książeczki stanu cywilnego stanowiłoby maksymalne wykorzystanie dostępnych już systemów funkcjonujących w systemie teleinformatycznym.

Na podstawie dotychczasowych obserwacji można stwierdzić, że opisywana propozycja przyniesie szereg korzyści na wielu płaszczyznach. Przede wszystkim będzie ona stanowiła udogodnienie dla obywateli. Warto podkreślić, że oprócz łatwej dostępności uzyskania odpisów aktów stanu cywilnego oraz częściowego odformalizowania procedury, z pewnością ulegnie zmianie spojrzenie obywateli na szeroko rozumianą administrację. Przybierze ona kształt przyjazny obywatelowi, wolny od panującej biurokracji. Ponadto udowodniono, że niejednokrotnie budżety gmin są niewystarczające, mimo otrzymywanych z budżetu państwa dotacji celowych. Wprowadzenie nowej

e-usługi nadal przynosiłoby dochody, a jednocześnie zmniejszałoby wydatki budżetowe m.in. na wynagrodzenia pracowników czy opłaty eksploatacyjne.

Kończąc rozważania podjęte w niniejszej pracy, należy podkreślić, że Rzeczpospolita Polska jest liderem w zakresie e-usług świadczonych przez administrację publiczną na arenie europejskiej. W związku z powyższym, należy poświęcić więcej uwagi innowacyjnym cyfrowym rozwiązaniom i wykorzystać zgromadzony potencjał.

Bibliografia

Akty Prawne

- [1] Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1988).
- [2] Ustawa z dnia 29 września 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 z późn. zm.).
- [3] Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1378).
- [4] Dekret z dnia 25 września 1945 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 48, poz. 272 z późn. zm.).
- [5] Dekret z 8 czerwca 1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 25, poz. 151 z późn. zm.).
- [6] Rozporządzenie Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 24 listopada 1945 roku w sprawie wykonania prawa o aktach stanu cywilnego oraz przepisów wprowadzających to prawo (Dz. U. Nr 54, poz. 304 z późn. zm.).
- [7] Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dn. 28 lipca 1993 roku (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

Literatura

- [8] Czajkowska A. [w:] Basior I., Sorbian D., Czajkowska A., *Prawo o aktach stanu cywilnego z komentarzem. Przepisy wykonawcze i związkowe oraz wzory dokumentów*, Warszawa 2015, art. 3, LEX/el.
- [9] Dobosz P. [w:] *Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz*, red. Chmielnicki P., Warszawa 2022.
- [10] Kasprzyk P. [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne. Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja*, red. Mostowik P., Warszawa 2022.
- [11] Kurzawa A. [w:] Kotowicz B., Opaliński B., Kurzawa A., *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 2, LEX/el.
- [12] Łukasiewicz J., Łukasiewicz R., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2021.
- [13] Łukaszyk A. [w:], *Prawo administracyjne w służbie jednostki i wspólnoty*, red. Karcz-Kaczmarek M., Wilczyński P., Duniewska Z., Warszawa 2022.
- [14] Miemieć W., Miemieć M., Sawicka K., *Prawo finansów publicznych sektora samorządowego*, Warszawa 2013.
- [15] Strzebińczyk J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2012.

- [16] Tomaszewska K., *Ocena procesu informatyzacji aktów stanu cywilnego na podstawie nowej ustawy – prawo o aktach stanu cywilnego*, 2014, „Metryka” nr 2.
- [17] Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2022.

Netografia

- [18] <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/445584/karta>
- [19] <https://www.gov.pl/web/gov/odpis-aktu-stanu-cywilnego-informacje-ogolne>
- [20] <https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-odpis-aktu-stanu-cywilnego-urodzenia-malzenstwa-zgonu>
- [21] https://www.bankier.pl/static/att/emitent/2023-06/Sprawozdanie-roczne-z-opinia-RIO-za-2022-r._202306291118057393.pdf
- [22] https://bip.warszawa.pl/dokumenty/budzet_finanse/wykonanie/Komp_2022_cz_I_SR.pdf
- [23] <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/469333/karta>
- [24] <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/445584/karta>
- [25] https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontrol-inik/pobierz,lol~p_16_001_201601151035431452854143~id5~01,typ,kj.pdf
- [26] <https://samorzad.pap.pl/kategoria/aktualnosci/ministerstwo-cyfryzacji-odpis-akt-stanu-cywilnego-mozna-otrzymac-online>

Mateusz Dąbrowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „CASUS”
mateusz.dabrowski.7@student.uwm.edu.pl
opiekun: dr Monika Giżyńska i dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

KONSTYTUCJA II REPUBLIKI – CZYLI KONSTYTUCJA FRANCUSKA Z 4 LISTOPADA 1848 R.

Wstęp

Słowo republika oparte jest na łacińskim wyrażeniu *res publica*. Jest to państwo, w którym władza polityczna spoczywa na społeczeństwie za pośrednictwem jego przedstawicieli – w przeciwieństwie do monarchii. Sam ów termin *res publica* pochodzi od łacińskiego tłumaczeniu greckiego słowa *politeia*. Ciceron, jak również inni pisarze łacińscy przetłumaczyli *politeia* jako *res publica*, co z kolei zostało przetłumaczone przez badaczy renesansu jako republika¹. Swoje współczesne znaczenie nabrała w odniesieniu do ustroju starożytnej Republiki Rzymskiej, która trwała od obalenia królów w 509 r. p.n.e. do powstania Cesarstwa w 27 r. p.n.e. Ustrój charakteryzował Senat złożony z zamożnych arystokratów posiadających znaczące wpływy, kilka zgromadzeń ludowych wszystkich wolnych obywateli, posiadających władzę wybierania sędziów spośród ludności i stanowienia prawa oraz szereg sędziów dysponujących różnymi rodzajami władzy cywilnej i politycznej. Warto wspomnieć, że po długich latach monarchii absolutnej panującej we Francji dopiero 22 września 1792 roku zniesiona została we Francji monarchia, a proklamowana republika. W związku z tym Konwent² wprowadził nowy kalendarz rewolucyjny, którego rok I rozpoczął się w 1792 roku w pierwszym roku I Republiki Francuskiej. Natomiast II Republika Francuska to ustrój republikań-

---

¹ Merriam – Webster, Republic <https://www.merriam-webster.com/dictionary/republic> [dostęp: 29.02.2024].

² W sierpniu 1792 roku król Ludwik XVI został aresztowany i formalnie zawieszony w czynnościach, a Zgromadzenie Ustawodawcze przejęło władzę. Następnie Zgromadzenie ustąpiło miejsca nowemu kolegium pod nazwą Konwent.

ski we Francji od 24 lutego 1848 roku, daty proklamowania Republiki w Paryżu, do proklamowania Napoleona III cesarzem 2 grudnia 1851 roku³.

Koniec Monarchii Lipcowej i nadejście II Republiki

Francja od 1814 roku, nie licząc tzw. 100 dni Napoleona, była pod rządami Burbonów starszej linii i nadanej przez nich karty konstytucyjnej z 1814 roku. Stan ten trwał, aż do rewolucji lipcowej z 1830 roku, która wprowadziła na tron Ludwika Filipa, który był reprezentantem młodszej linii Burbonów (tzw. linii orleańskiej). Karta konstytucyjna z 14 sierpnia 1830 roku była powtórzeniem karty konstytucyjnej Ludwika XVIII. Wprowadzała w stosunku do swojej poprzedniczki jedynie pewne zmiany w składzie izby wyższej oraz deputowanych. Izba wyższa pod nazwą senatu składała się wyłącznie z nominowanych przez króla dożywotnich senatorów. Cenzus majątkowy do izby deputowanych został nieco obniżony, jednakże należy zauważyć, iż pozostawał on na bardzo wysokim poziomie, że historia osiemnastu lat panowania Ludwika Filipa to w znaczącym stopniu domaganie się stronnictw lewicowych rozszerzenia prawa wyborczego, co również przyczyniło się do wydarzeń z 1848 roku.

Kresem Monarchii Lipcowej była rewolucja francuska z 1848 roku, zwana również w doktrynie Rewolucją Lutową. Jest to trzecia rewolucja po rewolucji z 1789 roku i rewolucji z 1830 roku. Rewolucja Lutowa odbyła się w Paryżu w dniach 22–25 lutego 1848 roku. W związku z burzami i naporem liberałów i republikanów część mieszkańców miasta ponownie się zbuntowała i przejęła kontrolę nad stolicą Francji. Z wyżej wymienionych powodów dnia 24 lutego 1848 roku król Ludwik Filip I⁴, zmuszony, abdykuje na rzecz swojego wnuka Filipa Orleańskiego. Również tegoż samego dnia proklamowano II Republikę. Natomiast rankiem 25 lutego powołano rząd tymczasowy, który daje kres Monarchii Lipcowej. Alexis de Tocqueville spacerując 25 lutego 1848 roku, idealnie opisuje prawdziwe nastroje społeczne po wyżej wspomnianych wydarzeniach: „Uderzyły mnie przede wszystkim dwie rzeczy: pierwszą był charakter, nie powiem, że przede wszystkim, ale tylko i wyłącznie popularny, rewolucji, która właśnie się dokonała. Siła, jaką dawała ludziom właściwym, to znaczący klasom, które pracują własnymi rękami, ponad wszystkimi innymi. Drugą była drobna nienawiść, a nawet, prawdę mówiąc, wszelkie żywe namiętności, jakie w pierwszej chwili okazywali zwykli ludzie, którzy nagle stali się jedynymi panami Paryża. (...) W ciągu tego dnia nie widziałem w Paryżu ani jednego z byłych agentów siły publicznej, ani żołnierza, ani

³ *La Deuxième République (1848-1851) - Histoire - Histoire de l'Assemblée nationale - Assemblée nationale*, <https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/histoire-de-l-assemblee-nationale/la-deuxieme-republique-1848-1851> [dostęp: 09.03.2024].

⁴ V. de Novvion, *Histoire du règne de Louis-Philippe Ier: roi des Français, 1830-1848*, vol. 1, Paris 1861, s. 455.

żandarma, ani policjanta; Gwardia Narodowa zniknęła. Tylko lud nosił broń, strzegł miejsc publicznych, pilnował, rozkazywał, karał; (...) Już 25 lutego [1848 r.] tysiąc dziwnych systemów wyrosło z impetu z umysłów innowatorów i rozprzestrzeniło się w niespokojnych umysłach tłumów. Wszystko jeszcze stało, z wyjątkiem władzy królewskiej i parlamentu i zdawało się, że z powodu szoku rewolucji samo społeczeństwo obróciło się w proch, a nowa forma, jaką miał nadać gmach, który miał być wzniesiony na jego miejscu, została wystawiona na konkurencję; każdy zaproponował swój plan; ten ostatni opublikował go w gazetach; ten w szafkach, które wkrótce pokryły ściany; drugi na wietrze przez słowo. Jedna usiłowała zmniejszyć nierówność losu, druga nierówność oświecenia, trzecia podjęła się zniwelowania najstarszej z nierówności, nierówności mężczyzny i kobiety. Wskazano konkretne środki walki z ubóstwem i środki zaradcze na to zło pracy, które dręczy ludzkość od samego początku. Teorie te bardzo się od siebie różniły, często były sprzeczne, czasem wrogie, ale wszystkie one, dążąc niżej niż rząd i dążąc do dotarcia do samego społeczeństwa, które służy za jego podstawę, przyjęły potoczną nazwę socjalizmu”⁵.

Rząd tymczasowy i społeczeństwo

Rząd tymczasowy był samozwańczym rządem o tendencjach republikańskich, który został arbitralnie utworzony po Rewolucji Lutowej. Miał na celu tymczasowe zarządzanie państwem francuskim do czasu wyboru nowego zgromadzenia narodowego z władzą konstytucyjną, które ustanowiłoby nowy ustrój republikański we Francji. Rząd łączył tendencje demokratyczne i liberalne. Przeważali liberałowie niesocjalistyczni, reprezentowani przez deputowanych: Dupont de l’Eure, Alphonse de Lamartine, Adolphe Crémieux, François Arago, Alexandre-Auguste Ledru-Rollin, Louis-Antoine Pagès, Alphonse de Lamartine, jak również Armand Marrast z gazety „Le National”. Demokraci rozpoznają siebie w Ledru-Rollinie, a także we Ferdinand Flocon z gazety „La Reform”, proszą o większą reprezentację swoich idei w rządzie. Do tego dołączyli Louis Blanc i Alexandre Martin, znani jako „robotnik Albert”. Rząd był zdeterminowany, by upomnieć się o dziedzictwo rewolucji, ale nie terroru. Przedstawiciele II Republiki, zwłaszcza Lamartine pragnęli pojednania klas, poprawy warunków pracy i odrzucili czerwoną flagę, którą tłum chciał zastąpić na rzecz trójkolorowej flagi już przyjętej⁶. 25 lutego 1848 roku ustanowiono powszechne prawo wyborcze dla mężczyzn. Zniesiono karę śmierci z powodów politycznych, jako odrzucenie terroru⁷. Warto również przytoczyć dekret z 27 kwietnia 1848 roku, który położył kres niewolnictwu we francuskich koloniach, motywuując to faktem, iż Rząd Tymczasowy jest częścią Rewolucji

⁵ A. de Tocqueville, *Souvenirs*, Paris 1893, 128–129.

⁶ F. Démier, *La France du XIX siècle, 1814-1914*, Seuil, Paris 2000, s. 216.

⁷ P. Vigier, *La Seconde République*, Paris 1992, s. 10.

francuskiej i chcieli, aby ludzie mogli swobodnie decydować o swoim losie i chcieli, aby II Republika wspierała m.in. Polaków czy Włochów z Mediolanu i Sycylii, którzy buntowali się przeciwko swoim władcom.

Można zatem stwierdzić, iż nowa republika nie czerpała idei z wszystkich rewolucji i wyrzekła się wojen podboju, które były charakterystyczne dla I Republiki⁸. Ważne z społecznego punktu widzenia było stworzenie 27 lutego 1848 roku warsztatów narodowych fr. *Ateliers Nationaux*. Warsztaty miały na celu zapewnienie pracy bezrobotnym paryżanom po Rewolucji Lutowej, całe przedsięwzięcie było pod kontrolą państwa, które dostarczało, organizowało i płaciło za pracę. Miało to znaczące zalety, ponieważ zmniejszało bezrobocie i trzymało robotników z dala od ewentualnych buntów⁹.

Prace nad Konstytucją II Republiki

11 maja 1848 roku Narodowe Zgromadzenie Konstytucyjne¹⁰ jednogłośnie podjęło decyzję o powołaniu spośród swoich członków Komisji Konstytucyjnej, specjalnej komisji odpowiedzialnej za przygotowanie projektu konstytucji. Sam projekt został wysłany do komisji Zgromadzenia pod koniec maja, ale dyskusję rozpoczęto dopiero po czerwcu. Dyskusja była ożywiona i pozwoliła Komisji Konstytucyjnej na wprowadzenie poprawek do projektu, który został poddany pod ogólną dyskusję w dniu 31 sierpnia 1848 roku. Rozpatrywanie poszczególnych punktów odbywało się od 4 września do 27 października.

Tekst został ponownie przesyłany do Komisji Konstytucyjnej w dniach 27 października – 1 listopada. Ostateczna dyskusja odbyła się w dniach 2–4 listopada 1848 roku. Ostatecznie konstytucja została uchwalona 4 listopada 1848 roku przez Narodowe Zgromadzenie Konstytucyjne.

Postanowienia Konstytucji II Republiki

Sama konstytucja była bardzo demokratyczna. W pewnym stopniu była wzorowana na konstytucji amerykańskiej, z zasadniczą różnicą, iż ustrój amerykański jest federalny, zaś Francja pozostała państwem scentralizowanym i jednolitym. Preambuła

---

⁸ M. Agulhon, *1848 ou l'apprentissage de la République (1848-1852)*, Paris 1973, Éditions du Seuil, coll. Histoire / Nouvelle histoire de la France contemporaine, s. 42.

⁹ M. Agulhon, op.cit., s. 44.

¹⁰ Fr. *Deuxième République Assemblée nationale constituante de 1848* – było zgromadzeniem konstytucyjnym powstałym w wyniku wyborów z 23 kwietnia 1848 roku (pierwszych powszechnych wyborów mężczyzn od 1792 roku). Obradował od 4 maja 1848 roku do 26 maja 1849 roku. Wyposażony w uprawnienia konstytucyjne, opracował i przegłosował tekst Konstytucji II Republiki.

Konstytucji głosiła „W obecności Boga i w imieniu narodu francuskiego”¹¹. Konstytucja zawierała Deklarację Praw i Obowiązków. Ustawa zasadnicza była rezultatem gruntownej rewizji pierwszego projektu konstytucji.

Po Dniach Czerwcowych¹², kiedy młodej Republice groziło powstanie, Zgromadzenie Konstytucyjne powróciło do niektórych głównych zasad pierwotnie zawartych w projekcie. Preambuła nie zawierała już żadnych odniesień do prawa do pracy lub prawa do pomocy, praw socjalnych i socjalistycznych¹³. Władza ustawodawcza składała się z jednoizbowego zgromadzenia prawodawczego, które składało się z 750 parlamentarzystów wybieranych w powszechnym, równym i bezpośrednim głosowaniu na 3 letnią kadencję. Wyborcą mógł być każdy Francuz płci męskiej, który ukończył 21 lat. Bierne prawo wyborcze było od ukończenia 25 lat. Władza wykonawcza została powierzona prezydentowi republiki, który wybierany był w powszechnym, równym i bezpośrednim głosowaniu raz na cztery lata. W przypadku jeżeli żaden z kandydatów przy wyborze na prezydenta nie otrzymał bezwzględnej większości głosów, ciało prawodawcze wybierało prezydenta spośród pięciu kandydatów, którzy otrzymali największą liczbę głosów. Każdy akt prezydenta wymagał kontrasygnaty ministrów, chociaż prezydent na równi z ministrami ponosił odpowiedzialność konstytucyjną. Ministrowie mieli prawo wstępu do ciała prawodawczego i przemawiania w nim. Również należy wskazać, iż żaden z przepisów Konstytucji II Republiki nie zakazywał nominacji na ministrów osób z ciała prawodawczego. Przepisy konstytucji dały pole do samowolnego rozwoju wypadków i wzajemnego ustosunkowania się sił faktycznych, czy prezydent opierając się na fakcie otrzymania władzy bezpośrednio od ludu sprawować będzie rządu osobiście, czy zostaną wprowadzone rządy parlamentarne. Prezydent nie miał możliwości rozwiązania ciała prawodawczego, a w stosunku do niego miał *veto* o bardzo małym zakresie, ponieważ mógł jedynie zażądać ponownych obrad nad danym projektem ustawy. Warto podkreślić, że jeżeli projekt został ponownie uchwalony zwykłą większością głosów, stawał się ustawą bez względu na prezydenta. Konstytucja wprowadziła wiceprezydenta, który wybierany był przez ciało prawodawcze spośród trzech kandydatów przedstawionych przez prezydenta. Wiceprezydent zastępował prezydenta w razie niemożności pełnienia przez niego obowiązków oraz pełnił funkcję przewodniczącego rady stanu. Na podstawie przedmiotowej Konsty-

¹¹ Constitution de 1848, IIe République, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique>. [dostęp: 03.03.2024].

¹² Powstanie robotnicze w Paryżu w dniach 22-26 czerwca 1848 roku. Po rewolucji lutowej polityka Rządu Tymczasowego wywołała powszechne społeczne rozczarowanie. Zwłaszcza robotnicy byli zdania, że rząd nie stara się rozwiązywać ich problemów, chociaż to oni odegrali wiodącą rolę w rewolucji w lutym 1848 roku. Rządowy brak zdecydowania zbiegł się z poważnym kryzysem ekonomicznym, rosła liczba bezrobotnych, praca w Warsztatach Narodowych była ciężka i słabo płatna.

¹³ P. Rolland, „*De l'art du préambule*”, w: *La Constitution de 1848*, Éditions universitaires de Bourgogne, Paris 2000. [dostęp: 03.03.2024].

tucji II Republiki wybory prezydenckie, które wyłoniły prezydenta Drugiej Republiki Francuskiej odbyły się w dniach 10 i 11 grudnia 1848 roku i zakończyły się miażdżącym zwycięstwem bratanka i spadkobiercy Napoleona Bonaparte I, czyli Ludwika Napoleona Bonaparte, który został wybrany w pierwszej turze na czteroletnią kadencję. Były to pierwsze wybory prezydenckie w historii Francji. Sam wybór prezydenta republiki w wyborach bezpośrednich przez wszystkich wyborców pozostał wyjątkowym eksperymentem demokratycznym, aż do 1965 roku.

Dziedzictwo II Republiki

II Republika Francuska była krótkim okresem w historii Francji. Trwała od 2 lutego 1848 roku do 2 grudnia 1852 roku¹⁴ (4 lata, 9 miesięcy, 8 dni). Można pokusić się o stwierdzenie, że sama republika była eksperymentem w praktyce republikańskiej. Victor Hugo w swoim dziele *Napoléon le Petit* słusznie twierdzi, iż idea II Republiki nie była związana z ideą terroru, ponieważ reżim nie żył we krwi¹⁵. Koniec II Republiki i zamach stanu Ludwika Napoleona Bonaparte wpłynął znacząco na życie polityczne Francji. „Dryf reżimu ujawnił potrzebę edukowania ludzi, aby umożliwić im głosowanie: edukacja mas będzie kwestią Trzeciej Republiki”¹⁶.

Warto więc stwierdzić, iż wybór Ludwika Napoleona Bonaparte w 1848 roku dowiódł, że powszechne prawo wyborcze może stać się zagrożeniem dla demokracji, gdy zostanie wykorzystane dla poparcia słynnego nazwiska, które budzi sprzeczne i różnorodne nadzieje¹⁷. Wybór prezydenta republiki w wyborach powszechnych zostaje więc definitywnie odrzucony. W trakcie uchwalania Ustaw Konstytucyjnych¹⁸ w 1875 roku radykałowie posunęli się nawet do tego, że wzywali do zniesienia urzędu prezydenckiego, a jego wybór stał się wyborem ciał ustawodawczych¹⁹. Podobna sytuacja była na początku IV Republiki, kiedy pamięć o Napoleonie III zmieszała się z nowszą dla tamtych czasów pamięcią o Philippe Pétainie doprowadziła do odrzucenia powszechnego prawa wyborczego w wyborach prezydenckich.

Taki stan trwał, aż do 1965 roku, kiedy to w grudniu 1965 roku przeprowadzono wybory prezydenckie i w którym to prezydent był wybierany w wyborach bezpośrednich. Źródłem takiego staniun rzeczy było referendum konstytucyjne w sprawie wy-

¹⁴ *De facto* istniała do 2 grudnia 1851 roku tj. zamach stanu Napoleona III.

¹⁵ V. Hugo, *Napoléon le Petit*, Bruxelles 1852, https://www.centremultimedia.be/IMG/pdf/hugo_napoleon_le_petit.pdf [dostęp: 09.03.2024].

¹⁶ M. Agulhon, *op.cit.*, s. 235.

¹⁷ M. Winock, *L'élections présidentielle en France*, Paris 2008, s. 12.

¹⁸ Ustawy konstytucyjne z 1875 r. to trzy ustawy o charakterze konstytucyjnym uchwalone we Francji przez Zgromadzenie Narodowe między lutym a lipcem 1875 r., które definitywnie ustanowiły Trzecią Republikę.

¹⁹ M. Winock, *op.cit.*, s.13.

boru prezydenta Republiki Francuskiej²⁰ w powszechnych wyborach bezpośrednich, które odbyło się 28 października 1962. Skończyło się to dużym zwycięstwem głosów na „tak”. Wybory te odbywają się w kontrowersyjnym kontekście i mają istotne konsekwencje dla francuskiego życia politycznego.

Podsumowanie

Republika została obalona w wyniku zamachu stanu, przeprowadzonego przez Ludwika Napoleona Bonaparte 2 grudnia 1851 roku. Warto jednak podkreślić, iż proklamowanie Drugiego Cesarstwa nastąpiło 2 grudnia 1852 roku i wtedy też Ludwik Napoleon Bonaparte, pierwszy prezydent Republiki Francuskiej został suwerennym Napoleonem III, cesarzem Francuzów. Podsumowując, należy stwierdzić, iż konstytucja ta „przez długi czas stanowiła kamień milowy tego, co we Francji jest rozumiane przez instytucje republikańskie. To w właśnie w jej imieniu republikanie zaprotestowali 13 czerwca 1849 roku przeciwko Ekspedycji Rzymskiej²¹ postanowionej przez Ludwika Napoleona Bonaparte w celu przywrócenia doczesnej władzy papieża, dając rządowi pretekst do masowych represji wobec ruchu republikańskiego i jeszcze bardziej restrykcyjnego ustawodawstwa dotyczącego stowarzyszeń i prasy. To również w imieniu republiki 2 grudnia 1851 roku zorganizowano opór przeciwko zamachowi stanu, który był szczególnie ożywiony w departamentach. Wreszcie, to właśnie tę konstytucję republikanie pamiętają w 1870 roku, kiedy to wojskowa porażka Bonaparte’go, który został Napoleonem III, pozwoliła sporej liczbie byłych czterdziestu ośmiu posłów powrócić do władzy”²².

²⁰ Artykuł 6 pierwotnego tekstu konstytucji francuskiej z dnia 4 października 1958 r. przewidywał wybór prezydenta Republiki Francuskiej przez kolegium elektorskie składające się z około 81 764 wyborców (członków parlamentu, radnych ogólnych, przedstawicieli gmin). Zasada ta była zgodna z francuską tradycją Trzeciej i IV Republiki, gdzie Prezydent Republiki był wybierany przez parlament. W ten sposób Charles de Gaulle został pierwszym prezydentem V Republiki w 1958 roku. Zgromadzenie Narodowe było więc jedynym organem narodowym wybieranym w powszechnych wyborach bezpośrednich, silnym źródłem legitymizacji, aby zrównoważyć rozszerzone uprawnienia, jakimi cieszył się Prezydent Republiki w nowej konstytucji.

²¹ Nowa Republika Rzymska przetrwała tylko pięć miesięcy, od 9 lutego 1849 r. do 4 lipca 1849 r. i zakończyła się po francuskiej ekspedycji przegłosowanej przez francuskie Zgromadzenie Narodowe i przy poparciu Ludwika Napoleona, ówczesnego prezydenta Drugiej Republiki Francuskiej. Epizod ten znany jest we Francji jako „Ekspedycja Rzymska”. Republika Rzymska, otoczona ze wszystkich stron, musiała przeciwstawić się Hiszpanom, Neapolitańczykom i Austrii, która wzmocniona zwycięstwem nad Sardyńczykami najechała Republikę Rzymską. Po zajętych walkach, które trwały miesiąc, papież został przywrócony do prerogatyw przez Francję.

²² S. Hayat, *When the Republic Was Revolutionary: Citizenship and Representation in 1848*, Seuil, Paris 2014, s. 405.

Bibliografia

- [1] Agulhon M., *1848 ou l'apprentissage de la République (1848-1852)*, Paris 1973, Éditions du Seuil, coll. Histoire / Nouvelle histoire de la France contemporaine.
- [2] Constitution de 1848, IIe République, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique>. [dostęp: 03.03.2024].
- [3] Démier F., *La France du XIX siècle, 1814-1914*, Seuil, Paris 2000.
- [4] Hayat S., *When the Republic Was Revolutionary: Citizenship and Representation in 1848*, Seuil, Paris 2014.
- [5] Hugo V., *Napoléon le Petit*, Bruxelles 1852, https://www.centremultimedia.be/IMG/pdf/hugo_napoleon_le_petit.pdf [dostęp: 09.03.2024].
- [6] La Deuxième République (1848-1851) - Histoire - Histoire de l'Assemblée nationale - Assemblée nationale, <https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/histoire-de-l-assemblee-nationale/la-deuxieme-republique-1848-1851> [dostęp: 09.03.2024].
- [7] Merriam – Webster, Republic <https://www.merriam-webster.com/dictionary/republic> [dostęp: 09.03.2024].
- [8] Nouvion de V., *Histoire du règne de Louis-Philippe Ier: roi des Français, 1830-1848*, vol. 1, Paris 1861.
- [9] Rolland P., “De l'art du préambule”, w: *La Constitution de 1848*, Éditions universitaires de Bourgogne, Paris 2000. [dostęp: 03.03.2024].
- [10] Tocqueville de A., *Souvenirs*, Paris 1893.
- [11] Vigier P., *La Seconde République*, Paris 1992.
- [12] Winock M., *L'élection présidentielle en France*, Paris 2008.

Julia Dzierżęga

Uniwersytet Warmińsko- Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Koło Naukowe Suicydologii

169627@student.uwm.edu.pl

Opiekun: dr Andrzej Gawliński

HEJT I MOWA NIENAWIŚCI W INTERNECIE A SAMOBÓJSTWO – ZAGROŻENIA I MOŻLIWOŚCI PREWENCJI

Wstęp

W erze cyfrowej, w której Internet stał się znaczącą częścią naszego życia, zjawisko hejtu i mowy nienawiści zyskało na znaczeniu i skali. Poczucie anonimowości oraz łatwość dostępu do mediów społecznościowych sprawiły, że obraźliwe komentarze, groźby i nękanie stały się codziennością dla wielu użytkowników. Zjawiska te opierają się głównie na propagowaniu hejtu i mowy nienawiści do obcych sobie osób. Te negatywne zachowania w sieci mogą mieć katastrofalne konsekwencje, prowadząc nie tylko do poważnych problemów emocjonalnych, chorób psychicznych, ale w skrajnych przypadkach nawet do samobójstw. Artykuł ten ma na celu przyjrzenie się, jak hejt i mowa nienawiści w Internecie wpływają na zdrowie psychiczne jednostek, jakie są mechanizmy działania sprawców oraz w jaki sposób możemy podjąć działania prewencyjne, aby zmniejszyć te zagrożenia i chronić najbardziej narażone osoby. W obliczu rosnącego problemu, zrozumienie i walka z cyberprzemocą stają się nie tylko wyzwaniem, ale i koniecznością dla współczesnego społeczeństwa. Mowa nienawiści i hejt to dwa różne zjawiska, które choć często używane zamiennie, mają odrębnie znaczenia. Według Adama Olczyka mowa nienawiści skierowana jest w pewną grupę. Mimo że możemy mieć wrażenie agresji w stronę konkretnej osoby, to w rzeczywistości atakowana jest cała zbiorowość, którą ta osoba reprezentuje. Mogą to być takie cechy jak płeć, orientacja seksualna, pochodzenie, wyznanie czy też narodowość[29].

Hejt jest zjawiskiem nowym w społeczeństwie, które pojawiło się wraz z rozwojem cyfryzacji i mediów społecznościowych. Przybiera on formę wypowiedzi negującej treść publikacji lub samą osobę publikującą. Hejt jest terminem ogólnym odnoszą-

cym się do wszelkiego rodzaju agresywnych, negatywnych i obraźliwych komentarzy w Internecie, ale również może objawiać się w postaci memów, postów, filmików czy też wiadomości. Uznawany za łagodniejszą formę mowy nienawiści [29]. Hejter nie widząc reakcji swojej ofiary, nie odczuwa empatii czy współczucia [7]. Hejtowcać potocznie oznacza wypowiadać się w sposób wrogi i krzywdzący na jakiś temat lub o jakiejś osobie [32]. Najczęściej wypowiedź ta pozbawiona jest rzeczowej argumentacji i uzasadnienia [22]. Osoba, która skutecznie hejt nazywana jest „hejterem”, co odpowiada angielskiemu słowu *hater*. Hejt jest to „zamieszczona w komentarzu internetowym nienawistna wypowiedź krytykująca jakieś zdarzenie, czyjąś postawę lub jakąś osobę” [19].

Mowa nienawiści odnosi się do wszelkich wypowiedzi, które atakują, poniżają lub dyskryminują osoby lub grupy na podstawie cech takich, jak rasa, religia, orientacja seksualna, płeć, narodowość czy pochodzenie etniczne. Warto zwrócić uwagę, że są to cechy, na które nie mamy wpływu czy możliwości dokonania wyboru [29]. Jest to pojęcie prawne, często regulowane przez przepisy prawa karnego w różnych krajach. Mowa nienawiści ma na celu szerzenie nienawiści i podżeganie do przemocy lub dyskryminacji, co może prowadzić do realnych zagrożeń i szkód społecznych. Przykładem mowy nienawiści mogą być rasistowskie obelgi lub nawoływanie do przemocy wobec grupy etnicznej. W wielu przypadkach dochodzi także do związanych z nią tak zwanych przestępstw z nienawiści, czyli z artykułów 212, 216, 256 oraz 257 kodeksu karnego. Według Komendy Powiatowej Policji w Mrągowie grupy, których najczęściej dosięga mowa nienawiści, to mniejszości nieheteronormatywne, mniejszość romska, osoby czarnoskóre, mniejszość żydowska, muzułmanie, a także aktualnie mniejszość ukraińska [5].

Jakie mechanizmy wpływają na powszechność hejtu i mowy nienawiści?

Poczucie anonimowości: Sprawcy hejtu poprzez działanie w Internecie myślą, iż nie spotkają ich konsekwencje, ponieważ działanie pod pseudonimami lub podszywanie pod inne osoby zapewnia im pozorną anonimowość i bezkarność. Często nie zdają sobie sprawy z możliwości znalezienia ich, nawet jeżeli nie podają swoich danych [9].

Popularność: Zazwyczaj negatywne treści szybko rozpowszechniają się w Internecie. Docierają do szerokiego grona odbiorców, które niejednokrotnie wspiera ich w popularyzowaniu wrogich treści, w szczególności na forach, które popierają wartości podobne jak hejter. W niektórych społecznościach hejt i mowa nienawiści mogą stać się normą, szczególnie w momencie, kiedy użytkownicy regularnie spotykają się z agresywnymi komentarzami [29].

Zaspokojenie potrzeb nadawców: Przykładem może być chęć władowania frustracji z powodu niezaspokojenia własnych potrzeb finansowych, niższy status społeczny

od osoby atakowanej, a także wiele innych niepowodzeń nadawcy. Agresja kierowana w stronę adresatów daje usprawiedliwienie porażek, które poniósł hejter [29].

Brak reakcji świadków: Większość użytkowników mediów społecznościowych jest świadkami hejtu, ale niektórzy nie reagują, czasami myśląc, że jest wiele innych osób, które zgłoszą problem, lecz również niesłusznie uważają, iż przez komentarze nikomu nie stanie się krzywda. Zdarzy się również, że świadkowie zamiast zareagować, odpowiadają również hejtem, w szczególności gdy są emocjonalnie zaangażowani w tematykę. Jest to na tyle szerokie zjawisko, że każdy post niesie za sobą ryzyko stania się ofiarą hejtingu [14].

Efekt stada: Polega na wybraniu jednej osoby, która staje się ofiarą i wszyscy zaczynają ją atakować. Hejt narasta, gdy sprawcy widzą reakcję ofiary. Gdy osoba, na którą kierowane są ataki, okazuje swoje cierpienie, napastnicy stają się jeszcze bardziej agresywni. Widok cierpienia i reakcji ofiary działa jak paliwo, które podsyca nienawiść i eskalację ataków [3].

Świadomość tego, jak działa efekt stada i jak hejt się nasila, jest kluczowa dla opracowywania strategii, które mogą pomóc chronić potencjalne ofiary i ograniczyć rozprzestrzenianie się mowy nienawiści w sieci [8].

Chęć odreagowania: Osoby propagujące i rozpowszechniające hejt oraz mowę nienawiści często w ten sposób starają się odreagowywać własne niepowodzenia, stres czy agresję. W ten sposób starają się zrekompensować sobie własne potknięcia. Hejterom takie zachowanie pozwala na podniesienie własnej samooceny [29].

Dewiacja hejtu oraz mowy nienawiści

Dewiacja według słownika języka polskiego PWN to:

- silne odchylenie od normy w zachowaniu, postępowaniu lub myśleniu,
- znaczne naruszenie równowagi jakiejś struktury lub systemu.

Hejt znacznie odbiega od norm społecznych, mimo iż obszar jego działalności wskazujemy na Internet, skutki przejawiają się również w świecie rzeczywistym. Hejterzy zapytani w twarz o powód swoich komentarzy nie potrafią odpowiedzieć na zadane pytanie.

Ostatnimi czasy popularność zdobywa program znanego polskiego influencera Karola Friza Wiśniewskiego zatytułowany *Friz vs 100 Hejterów* [8] oraz *100 hejterów vs Fausti!* [1]. Odcinki wygenerowały następującą oglądalność: 1,8 mln w okresie 3 miesięcy oraz 1,3 mln w okresie 2 tygodni. Program ten ma na celu spotkanie hejterów z ofiarami, sprawcy zadają pytania, zaś influencer ma na celu obronienie własnych racji. Młodzi widzowie często postrzegają twórców internetowych jako wzory do naśladowania. W mojej opinii program ten popularyzuje dewiację, jaką jest hejt. Promocja tego typu zachowań w sieci jest zachowaniem nieodpowiedzialnym. Filmy takie popierają i rozpowszechniają to zjawisko, szczególnie wśród młodszej widowni. Oglądanie

tego typu materiałów może zachęcać do zniesławiających ofiarę wypowiedzi, widząc promocję hejtu przez ich idola, może prowadzić do poczucia przez widownię przyzwolenia na takie zachowanie [23].

Powszechność zjawiska hejtu

Jak wynika z badań IRCenter, bezpośredniego hejtu doświadczyło 37% wszystkich badanych. Najwięcej ofiar hejtu przypada w grupie wiekowej 18–24 lata, ponieważ aż 60% osób badanych spotkało się z tym zjawiskiem. Tylko 10% mniej osób w wieku 25–34 lata. Wynika to między innymi z aktywności danych grup wiekowych w sieci [11]. Widać zatem wyraźną korelację między częstotliwością korzystania z Internetu a narażeniem na hejt. Młodsze grupy wiekowe najczęściej bardziej zaangażowane w życie online od osób dorosłych, są bardziej podatne na tego typu negatywne zachowania.

Badanie zjawiska mowy nienawiści

Jak wskazują badania wykonane przez Centrum Badania Opinii Społecznej, na pytanie *Czym jest Pana(i) zdaniem mowa nienawiści?* blisko 22% badanych wskazuje, że mowa nienawiści przejawia się: brakiem szacunku, pogardą, umniejszeniem wartości, naruszeniem godności, szkalowaniem, poniżaniem lub wyrządzaniem krzywdy słowami. Kolejną pod względem popularności odpowiedzią było: obrażanie, agresja słowna; wyzwiska obelgi oraz przekleństwa. Pojawiały się także odpowiedzi związane z polityką, sumarycznie wynosiły one 11,3%. Skąd się bierze oraz co za nią stoi? Najczęściej (8,7%) ankietowani wskazują: nienawiść (hejt), niechęć, antypatię, wrogość oraz złość. 0,8% badanych zaznacza, że mowa nienawiści jest próbą cenzury, wymuszenia poprawności politycznej lub nie ma czegoś takiego. Większość, bo aż 65%, najczęściej spotyka się z tym zjawiskiem w Internecie, niewiele mniej, bo 57% w telewizji. W odpowiedziach pojawiały się również miejsca publiczne, gazety, miejsce pracy i nauki czy ulotki i transparenty. Według badań w 64% mowa nienawiści dotyczyła orientacji seksualnej, kolejnymi odpowiedziami były: kolor skóry, rasa religia oraz narodowość i pochodzenie etniczne. Najczęściej mowę nienawiści stosowali użytkownicy Internetu, politycy, ludzie w miejscach publicznych, uczestnicy marszów, protestów oraz demonstracji, najrzadziej wymieniane są zaś osoby ze świata nauki. Na pytanie o istnienie przyzwolenia na obrażanie innych, odpowiedzi podzielono na dwie części. Pierwsza dotyczyła: wieku, płci, niepełnosprawności, wyznania lub jego braku, narodowości rasy, koloru skóry i orientacji seksualnej. W tej części 50% uważało, że istnieje przyzwolenie (brane pod uwagę są łącznie odpowiedzi zdecydowanie tak oraz raczej tak). Drugą grupą było przyzwolenie ze względu na przekonania i poglądy polityczne, w tej grupie 56% badanych stwierdzało istnienie przyzwolenia. 13% bada-

nych Polaków deklaruje, że zdarzyło im się obrażać osobę lub grupę ludzi w związku z pierwszą grupą. W związku z przekonaniem i poglądami politycznymi zdarzyło się to 20% uczestnikom ankiety. W porównaniu badań z 2007 roku z badaniami w roku 2019 świadomość społeczeństwa na temat karalności czynów związanych z mową nienawiści wzrosła o 18% [7].

Przykład mowy nienawiści

Polski kierowca zginął w zamachu terrorystycznym w Berlinie 19 grudnia 2016 r. Pod jednym z jego zdjęć na portalu społecznościowym pojawił się następujący komentarz: „Nie jestem rasistką, ale krew mi już buzuje jak słyszę co wyprawiają. Zginęło 12 osób zabić 12-tu muzułmanów niech wiedza że poniosą takie same żniwo swoich czynów!!!!!!” [2]. Przykład ten jest jednym z wielu przykładów mowy nienawiści w sieci.

Przypadek Dominika z Bieżunia

Uczeń gimnazjum w małym miasteczku Bieżun, był ofiarą długotrwałej mowy nienawiści ze strony uczniów tej szkoły. Sposób ubioru, a także jego zainteresowania artystyczne oraz wrażliwość stały się powodem wykluczenia wśród rówieśników. Ataki w jego stronę nasilały się pomimo starań rodziców i prób interwencji w szkole. Był on regularnie wyśmiewany, poniżany i zastraszany. Mowa nienawiści, z którą się zmagał, obejmowała wyzwiska szykany i groźby, w późniejszym czasie dochodziło nawet do obrzucania kamieniami [26]. Brak reakcji szkoły pomimo wielu zgłoszeń skutkowało poczuciem bezradności i osamotnienia u Dominika. Rówieśnicy wyzywali go od „pedziów”, nazywany był także „pędzlem” ze względu na sposób, w jaki układał włosy, dbał o siebie i nosił rurki. Na początku lipca 2015 roku w wieku 14 lat zdecydował się on na ostateczny krok, powiesił się w domu na swoich sznurówkach. Znalazła go matka po powrocie do domu, odcięła i położyła na wersalkę. Pozostawił po sobie list pożegnalny, w którym przeprosił matkę i zapewnił, że jest zerem. W liście wskazał nazwiska, dzieląc je na trzy grupy: koledzy, przyjaciele i wrogowie. Po śmierci Dominika w Internecie pojawiło się wiele stron takich jak „Dominik Szymański dobrze, że zdechl” czy „Sznurufki Dominika xd”.

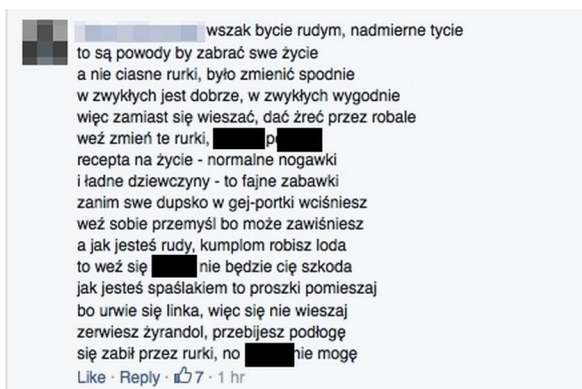
Na wyżej wskazanych fanpagach oraz wielu innych stronach w social mediach pojawiało się wiele obraźliwych postów oraz komentarzy, które nie pochodziły tylko ze strony rówieśników, ale także osób dorosłych. Można było natknąć się również na nasilające się groźby.

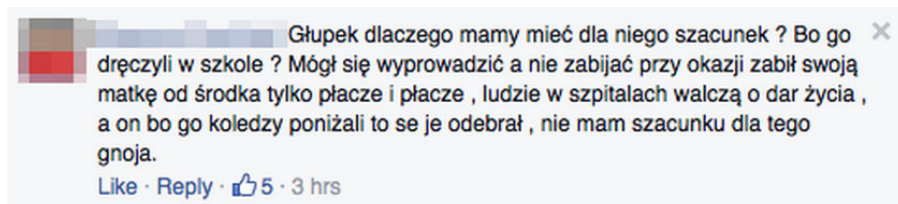
Źródło: <https://natemat.pl/147509,szkola-grozy-smierc-dominika-bezlitosnie-obnaza-beznadzieje-polskiej-szkoly-i-calego-spoleczenstwa> [dostęp 18.04.2024].

Źródło: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/tak-wysmiewaja-sie-ze-smierci-14-letniego-dominika-mf6kqm0> [dostęp 28.04.2024].

Źródło: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/tak-wysmiewaja-sie-ze-smierci-14-letniego-dominika-mf6kqm0> [dostęp: 28.04.2024].

Źródło: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/tak-wysmiewaja-sie-ze-smierci-14-letniego-dominika/mf6kqm0> [dostęp: 28.04.2024].

Źródło: <https://hejterzypolscy.files.wordpress.com/2015/07/hejty-z-biec5bcunia.png> [dostęp: 28.04.2024].

Konsekwencje hejtu i mowy nienawiści

Ofiary tych zjawisk często zmagają się z izolacją społeczną, która wynika z wykluczenia z grup społecznych oraz nękania. Pogłębia ona poczucie osamotnienia i bezradności, ponieważ ofiary hejtu i mowy nienawiści często uważają, iż ich problemy będą niezrozumiane lub zbagatelizowane, brak wsparcia ze strony najbliższych pogłębia to uczucie. Kolejnym następstwem jest obniżenie samooceny, ze względu na obelgi, wyśmiewanie czy krytykowanie. Następnym przykładem skutków, do których prowadzi hejt, jest depresja, która nie wynika bezpośrednio z wyżej wymienionych zjawisk, lecz pozostałych konsekwencji, pozostawiania w stanie parlamentarnego niepokoju oraz stresu przed kolejnymi atakami. Z badań biura RPO i biura ODIHR/OBWE wynika, iż ciemna liczba przestępstw w Polsce jest wysoka. Tylko ok. 5% zgłaszana jest na policję [22].

Konsekwencje prawne wynikające z mowy nienawiści

Pierwszym omawianym artykułem jest art. 212 kodeksu karnego, czyli przestępstwo zniesławienia. Sprawca podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności, jeżeli sprawca dopuszcza się czynu z pomocą środków masowego przekazu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Kolejnym przestępstwem jest zniewaga określona w art. 216 kodeksu karnego, za którą grozi również grzywna lub kara ograniczenia wolności, w przypadku popełnienia przestępstwa za pomocą środków masowego komunikowania sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Następnym z artykułów regulującym przestępstwa propagowania nazizmu, komunizmu, faszystów lub innego ustroju totalitarnego jest art. 256 kodeksu karnego. Gdzie przewidywana jest kara pozbawienia wolności do lat 3. Kolejny z artykułów regulujących mowę nienawiści to art. 257 kodeksu karnego – za napaść z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej, w tym wypadku sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Zaś sam hejt nie spełnia znamion czynu zabronionego. Katalog ofiar ww. przestępstw jest katalogiem zamkniętym, przez co w wielu przypadkach sprawy zgłoszone zostają umorzone. W art. 119 kodeksu karnego spotkamy się z przestępstwem groźby z powodu dyskryminacji, czyn ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jako ostatni czyn zabroniony pod groźbą kary omówimy art. 190a kodeksu karnego w typie podstawowym zagrożony karą od 6 miesięcy do lat 8, oraz w typie kwalifikowanym na okres od 2 lat do 15.

Możliwości prewencji

Edukacja i świadomość społeczna

Programy edukacyjne: Wprowadzenie programów edukacyjnych w szkołach i na uczelniach, które pozwolą zapoznać się młodzieży z wiedzą o zagrożeniach związanych z hejtem i mową nienawiści oraz w jaki sposób reagować na tego typu sytuacje. Takie programy posiada już chociażby Fundacja UNIQA. Program o nazwie „Szkoda życia na hejt” skierowany jest do uczniów szkół podstawowych, ich rodziców i nauczycieli. Ma on na celu wspieranie w radzeniu sobie z hejtem [34].

Kampanie społeczne: Organizowanie kampanii społecznych, które zwiększają świadomość na temat negatywnych skutków hejtu i mowy nienawiści oraz promują kulturę szacunku i tolerancji w sieci. Przykładami takich kampanii mogą być: „Komiks 3 Z zobacz, zrozum, zareaguj”. Pokazuje on w ilustracyjny sposób historie ludzi, którzy stali się ofiarami mowy nienawiści” [30].

Warsztaty i szkolenia: Organizowanie warsztatów i szkoleń z zakresu radzenia sobie ze stresem i technik samopomocy, które mogą pomóc ofiarom wzmocnić swoją odporność psychiczną. Warsztaty takie mogą pomóc zapobiegać wiktyimizacji.

Promowanie szacunku oraz kultury w świecie wirtualnym, a także w świecie rzeczywistym. Szczególnie ważne w tym aspekcie jest edukowanie dzieci przez rodziców, a także w szkole.

Ingerencja sztucznej inteligencji: eksperyment dotyczący przeciwdziałania cyberprzemocy przez AI, który przeprowadził Michał Bilewicz, tworząc bota, który podawał się za użytkownika mediów społecznościowych. Wobec postów czy komentarzy agresywnych stosowane były trzy metody reakcji: dezaprobatą, normatywna i empatyczna. Autor badania zauważył, iż reakcje normatywna i empatyczna wpływają na ograniczenie przemocy w Internecie. Przeprowadzone badania dają optymistyczną wizję przyszłego ograniczenia agresji w sieci dzięki sztucznej inteligencji [27].

Wsparcie dla ofiar

Linie wsparcia i poradnie: Udostępnienie linii wsparcia, gdzie ofiary hejtu mogą uzyskać pomoc psychologiczną i prawną. Wsparcie telefoniczne dla osób potrzebujących pomocy. Aktualnie istnieje kilka linii pomocowych, dla osób w kryzysie zdrowia psychicznego. Są one skierowane zarówno do dzieci, młodzieży, ale także osób dorosłych.

- 116 111 – bezpłatny Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży.
- 116 123 – bezpłatny Kryzysowy Telefon Zaufania dla Dorosłych.
- 22 484 88 01 – antydepresyjny telefon zaufania.
- 22 230 22 07 – linia wsparcia psychologicznego prowadzona przez Polski Czerwony Krzyż.

- 222 99 04 31 – linia Wsparcia Mokotowskiego Centrum Zdrowia Psychicznego prowadzona przez Instytut Psychiatrii i Neurologii.

- 800 100 100 – telefon dla rodziców i nauczycieli w sprawie bezpieczeństwa dzieci. Wiele miast tworzy aktualnie własne linie dla mieszkańców w kryzysie, które można znaleźć na stronach związanych z miastem.

Grupy wsparcia: Tworzenie grup wsparcia, zarówno offline, jak i online, gdzie ofiary mogą dzielić się swoimi doświadczeniami i uzyskiwać wsparcie od innych, którzy przeżyli podobne sytuacje [10].

Dostęp do terapii: Zapewnienie dostępu do terapii dla osób, które doświadczyły hejtu i mowy nienawiści jest kluczowym elementem zadbania o ich zdrowie psychiczne oraz możliwie jak największe ograniczenie konsekwencji wywołanych zjawiskiem hejtu. Takie miejsce powstało w lutym tego roku w Rzeszowie. Działania zainicjowała Fundacja Oksymoron – Instytut Badań Społecznych [25].

Regulacje prawne

Prawo: Wzmocnienie przepisów prawnych dotyczących mowy nienawiści i cyberprzemocy, aby zapewnić, że sprawcy ponoszą odpowiedzialność za swoje czyny. W wielu krajach istnieją już przepisy penalizujące mowę nienawiści, lecz warto je nadal rozwijać lub stworzyć katalog otwarty, gdyż w tym momencie wiele czynów, które znacznie wpływają na zdrowie psychiczne oraz poczucie bezpieczeństwa ofiar, nie spełniają znamion czynu zabronionego.

Współpraca międzynarodowa: Ponieważ Internet nie zna granic, współpraca międzynarodowa w egzekwowaniu przepisów przeciwko mowie nienawiści i hejtu jest kluczowa. Organizacje takie jak Interpol mogą odgrywać znaczącą rolę w tej współpracy. Wielokrotnie można zauważyć, że hejt nie zamyka się tylko na dany kraj. W obecnych czasach Internet pozwala na komunikowanie z każdym zakątkiem świata, co także daje możliwości hejtu osób pochodzących z innych krajów [18].

Technologia i moderacja

Algorytmy wykrywające mowę nienawiści: Platformy społecznościowe mogą używać zaawansowanych algorytmów do wykrywania i usuwania treści zawierających mowę nienawiści i hejt. A także edukacja ludzi na temat istotności zgłaszania postów oraz komentarzy szkodliwych w celu zapobiegania i jak najszybszego reagowania w momencie wystąpienia zjawiska.

Moderacja treści: Zatrudnienie większej liczby moderatorów, którzy będą monitorować treści i szybko reagować na zgłoszenia dotyczące mowy nienawiści i hejtu. A także osoby odpowiedzialne za samodzielne sprawdzanie portali internetowych pod kątem hejtu i mowy nienawiści [25].

Podsumowanie

Hejt i mowa nienawiści w Internecie stanowią poważne zagrożenie dla zdrowia psychicznego i bezpieczeństwa osób, których zjawiska te dotyczą. Skuteczne przeciwdziałanie tym zjawiskom wymaga zintegrowanego podejścia, które obejmuje edukację, wsparcie psychologiczne, regulacje prawne, zaawansowane technologie moderacji treści oraz zaangażowanie społeczności i mediów. Tylko poprzez wspólne działania możemy stworzyć bezpieczniejszą przestrzeń wirtualną, w której szacunek i empatia staną się normą, a ofiary hejtu i mowy nienawiści otrzymają niezbędne wsparcie i ochronę.

Bibliografia

- [1] *100 Hejterów vs Fausti!* <https://www.youtube.com/watch?v=AbzpqKxXnkg> [dostęp: 16.05.2024].
- [2] *30 przykładów mowy nienawiści w których działania* prokuratury <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/30-przykladow-mowy-nienawisci-w-ktorych-dzialania-prokuratury-budza-watpliwosci-RPO> [dostęp: 10.04.2024].
- [3] *Błędy poznawcze*, <https://spokojwglowie.pl/bledy-poznawcze/> [dostęp: 10.04.2024].
- [4] CBOS Komunikat z badań, *Mowa nienawiści*, nr 139/2019.
- [5] *Czym jest mowa nienawiści* <https://uprzedzuprzedzenia.org/czym-mowa-nienawisci/> [dostęp: 01.05.2024].
- [6] Ellul J., *Propaganda*, Random House, New York.
- [7] Frącz A. 2019 *Hejting – przejawy mowy nienawiści w Sieci*, *Parezja 2/2019* DOI:10.15290.
- [8] *Friz vs 100 Hejterów* <https://www.youtube.com/watch?v=pW-MxKJ7sS4> [dostęp: 16.05.2024].
- [9] Gawenda A. 2018 *Hejt jako przejaw patologicznych zachowań i konsekwencja rozwoju technologicznego*, *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia*, 2018/9/10.
- [10] Hejt. <https://mlodeglowy.pl/kompendium/jestem-rodzicem/hejt/> [dostęp: 25.04.2024].
- [11] *Hejtu w internecie doświadczyło 37 procent Polaków*, <https://raportcsr.pl/hejtu-w-internecie-doswiadczylo-37-proc-polakow/>.
- [12] <https://natemat.pl/147509,skola-grozy-smierc-dominika-bezlitosnie-obnaza-beznadzieje-polskiej-szkoly-i-calego-spoleczenstwa> [dostęp: 18.04.2024].
- [13] <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/tak-wysmiewaja-sie-ze-smierci-14-letniego-dominika/mf6kqm0> [dostęp: 28.04.2024].
- [14] *Kampania Nie hejtuję – reaguję* <http://media.fdds.pl/81332-kampania-nie-hejtuje-reaguje-o-rol-i-swiadkow-hejtu> [dostęp: 03.05.2024].
- [15] *Komiks kampanii 3Z: zobacz, zrozum, zareaguj*, <https://www.mowanienawisci.info/post/komiks-kampanii-3z-zobacz-zrozum-zareaguj/> [dostęp: 02.05.2024].
- [16] Leszczuk- Fiedziukiewicz A. *Czy hejt i mowa nienawiści staną się normą? Społeczne uwarunkowania zachowań dewiacyjnych w Internecie*.
- [17] Leszczuk- Fiedziukiewicz A. 2019, *Czy hejt i mowa nienawiści staną się normą? Społeczne uwarunkowania zachowań dewiacyjnych w Internecie*, *Media- Culture- Social Communication*, 3(14), DOI:10.31648.
- [18] *Mowa nienawiści w przekazie internetowym a wolność słowa* <https://cbpe.pl/2023/12/14/mowa-nienawisci-w-przekazie-internetowym-a-wolnosc-slowa/> [dostęp: 02.05.2024].
- [19] Niepytalska-Osiecka, *O fejkju, lajku i hejcie w polszczyźnie internetowej*, *Język Polski* 2014.

- [20] Ostrowski M. 2016, *Studia o mediach, kulturze i komunikacji*, Łódź 2016.
- [21] Pałuszyńska E. 2016, *Łamanie tabu w dyskursie publicznym, Tabu w procesie globalizacji kultury*, Lublin.
- [22] Pazderska A. *Tolerancja zachowań związanych z szerzeniem nienawiści w internecie w grupie młodych dorosłych: analiza empiryczna*, *Polityka i Społeczeństwo*, 1(21)/2023 DOI:10.15584.
- [23] Pereira S., Moura P., Fillol J., 2018, *The Youtubers phenomenon: what makes youtube stars so popular for young people?*, *Fonseca, Journal of Communication*, nr 17(2018), DOI:10.14201.
- [24] Piotrowski M. 2018, *Sieć 2.0 i Kultura 2.0 – specyfikacja nowego podejścia do komunikacji w Internecie, Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń 2018.
- [25] *Powstało miejsce dla ofiar dezinformacji i hejtu. Problem dotyczy głównie młodych osób.* <https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,30727932,powstalo-miejsce-dla-ofiar-dezinformacji-i-hejtu-na-jaka-pomoc.html> [dostęp: 25.04.2024].
- [26] *Samobójstwo w Bieżuniu: 14-letni Dominik popełnił samobójstwo. Zostawił list.* <https://dziennikzachodni.pl/samobojstwo-w-biezuniu-14letni-dominik-popenil-samobojstwo-zostawil-list-wideo/ar/3920243> [dostęp:30.04.2024].
- [27] Siemieniecka D., Majewska K. 2022 *Hejt i mowa nienawiści w Internecie- praktyczne wskazania dla służb mundurowych i ich rodzin*, *The Prison Systems Review*, nr 117, Warszawa 2022, DOI: 10.52694.
- [28] Słownik języka polskiego PWN <https://sjp.pwn.pl> [dostęp: 16.05.2024].
- [29] Sobczak B. 2020 *Komu służy hejt? O roli hejtu w komunikacji medialnej. Przemoc w mediach*. Tom drugi wyd. UMCS.
- [30] Sokołowski M. 2013, *Nowe media: konwergencja technologiczna i rozszerzenie praktyk komunikacyjnych*, w: *Nowe media i wyzwania współczesności*, red. M. Sokołowski, Toruń 2013.
- [31] Stasiewicz S. *Hejt – zło odwieczne czy kulturowy nowotwór?*
- [32] Wielki Słownik Języka Polskiego <https://wsjp.pl> [dostęp: 16.05.2024].
- [33] *Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy z 1997 roku*
- [34] *Zastopuj hejt- ekurs* <https://uprzedzuprzedzenia.org/e-kursy-lista/zastopuj-hejt-ekurs/> [dostęp:03.05.2024].

Małgorzata Kasiak

Dawid Sutkowski

Koło Naukowe Prawa Administracyjnego AD VOCEM

Opiekun Koła Naukowego dr Monika Ziniewicz

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

WTÓRNE PRZETWARZANIE DANYCH OSOBOWYCH

Wstęp

Wtórne wykorzystywanie danych osobowych to szybszy konwenans udostępnienia danych administratorowi lub potencjalne ponowne użycie ich przez administratora, któremu dane osobowe zostały już przez dany podmiot udostępnione. Posiadanie danych osobowych musi być zgodne z prawem, czyli administrator jest zobligowany postępować zgodnie z prawem w zakresie przetwarzania danych osobowych. Przedmiotem interpelacji jest wtórne przetwarzanie danych osobowych, które w dobie Internetu z łatwością mogą zostać skradzione. Prawo do prywatności i jego ewolucja pozostaje pod silnym wpływem postępu technicznego. Dzieje się tak choćby dlatego, iż korzystanie z otwartej sieci komputerowej, jaką jest Internet, wiąże się z pozostawianiem po sobie dużych ilości cyfrowych śladów, np. adresów IP urządzeń wykorzystywanych do łączenia się z siecią czy też logów. Coraz częściej użytkownicy cyberprzestrzeni są przedmiotem inwigilacji i monitorowania ich aktywności¹.

---

¹ Dominika Rogalińska. 2022. Wtórne wykorzystanie danych administracyjnych w statystyce publicznej – obecnie i w przyszłości. Wyd. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Ekspertyza opracowana na zlecenie Polskiej Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, marzec 2022 r., s. 13.

Portale społecznościowe a przetwarzanie danych osobowych

Internet staje się nieodłączną częścią nas, co za tym idzie naszego życia. Facebook, Instagram, Snapchat czy TikTok to platformy, które są dobrze znane nawet już wśród najmłodszych pokoleń. Ryzyko niebezpieczeństwa, jakim jest kradzież danych osobowych, jest zjawiskiem występującym powszechnie. Dane osobowe przetwarzamy chociażby poprzez funkcję „zaloguj przez” np. Facebooka, aby bez uzupełniania danych mieć konto na innej platformie. W ten oto sposób wszystkie dane znajdujące się na Facebooku oraz potrzebne w rejestracji konta na innej platformie automatycznie są udostępniane administratorowi tej drugiej platformy. Osoba, której dane dotyczą, ma prawo żądania od administratora niezwłocznego usunięcia dotyczących jej danych osobowych, a administrator ma obowiązek bez zbędnej zwłoki usunąć dane osobowe, jeżeli zachodzi jedna z następujących okoliczności:

- dane osobowe nie są już niezbędne do celów, w których zostały zebrane lub w inny sposób przetwarzane;
- osoba, której dane dotyczą, cofnęła zgodę, na której opiera się przetwarzanie zgodnie z art. 6 ust. 1 lit. a) lub art. 9 ust. 2 lit. a), i nie ma innej podstawy prawnej przetwarzania;
- osoba, której dane dotyczą, wnosi sprzeciw na mocy art. 21 ust. 1 wobec przetwarzania i nie występują nadrzędne prawnie uzasadnione podstawy przetwarzania lub osoba, której dane dotyczą, wnosi sprzeciw na mocy art. 21 ust. 2 wobec przetwarzania;
- dane osobowe były przetwarzane niezgodnie z prawem;
- dane osobowe muszą zostać usunięte w celu wywiązania się z obowiązku prawnego przewidzianego w prawie Unii lub prawie państwa członkowskiego, któremu podlega administrator;
- dane osobowe zostały zebrane w związku z oferowaniem usług społeczeństwa informacyjnego, o których mowa w art. 8 ust. 1².

Świadomość gubi się również, gdy musimy zaakceptować pliki cookies, wchodząc na stronę, nie jest poświęcany wymagany czas na chociażby przeczytanie, na co się zgadzamy. Pliki cookies są to małe pliki przechowywane na urządzeniach, które pomagają stronie internetowej poprawnie funkcjonować i personalizują witryny internetowe. Pliki cookies mogą wpływać na prywatność użytkowników, ponieważ występuje możliwość gromadzenia informacji o działaniach w Internecie. Jednakże ryzyko śledzenia użytkowników istnieje. Sprawdzenie, jakie pliki cookies są używane i jak są wykorzystywane, zapobiega przyszłemu udostępnieniu danych niepożądanemu ad-

---

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.).

ministratorowi. Jedną z platform, która otrzymała ogromną karę za nieodpowiednie przetwarzanie danych osobowych osób nieletnich, jest TikTok. Irlandzka Komisja Ochrony Danych nałożyła na chińską korporację ByteDance, czyli właściciela serwisu TikTok, karę 345 mln euro (ok. 1,6 mld zł). Według ustaleń komisji właściciel TikToka miał domyślnie ustawić konta osób niepełnoletnich jako publiczne, dzięki czemu inni użytkownicy mogli przeglądać ich profile i się z nimi kontaktować. Nieprawidłowości dotyczyły również kont rodzinnych, ponieważ chińska firma w żaden sposób nie potwierdzała, czy opiekun podawany przy rejestracji faktycznie nim jest³.

Ochrona danych w kontekście współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych

Konwencja Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych („konwencja nr 108”) jest jedyną prawnie wiążącą umową wielostronną w dziedzinie ochrony danych osobowych. Celem konwencji jest ochrona prawa do prywatności, uznanego w art. 8 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Prawa do prywatności i ochrony danych zostały również zapisane w art. 7 i 8 Karty Praw podstawowych Unii Europejskiej oraz w art. 16 TFUE.

Konwencja nr 108 zobowiązuje strony do wprowadzenia do ich krajowych systemów prawnych środków niezbędnych do zapewnienia poszanowania praw wszystkich osób w zakresie przetwarzania danych osobowych. Było to jedno z głównych źródeł inspiracji dla rozwoju dorobku prawnego UE w dziedzinie ochrony danych. Zgodnie z motywem 11 dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. W sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych celem tej dyrektywy jest utrwalanie i umacnianie zasad i praw wyrażonych w konwencji nr 108⁴.

Istotną w kontekście komunikacji elektronicznej kwestią jest ingerencja organów publicznych w prawa do prywatności i ochrony danych. Środki nadzoru lub przechwytywania komunikacji, na przykład urządzenia podsłuchowe, są dopuszczalne wyłącznie wówczas, gdy przewidują to przepisy i gdy jest to środek konieczny w demokratycznym społeczeństwie, podejmowany w interesie:

- ochrony bezpieczeństwa narodowego;
- bezpieczeństwa publicznego;

³ Artykuł z Business Insider PRus „TikTok otrzymał gigantyczną karę od Unii Europejskiej. Za łamanie RODO” – 17 września 2023, <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/tiktok-otrzymal-gigantyczna-kare-od-unii-europejskiej-za-lamanie-rod0/2ed68k8> (dostęp: 20.05.2024).

⁴ Konwencja Nr 108 Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych, sporządzona w Strasburgu dnia 28 stycznia 1981 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 3, poz. 25 z późn. zm.).

- ochrony interesów finansowych państwa;
- zwalczania przestępczości;
- ochrony osoby, której dane dotyczą, oraz praw i wolności innych osób.

Międzynarodowe przekazywanie lub ujawnianie danych powinno ograniczać się do zagranicznych organów policyjnych i opierać się na specjalnych przepisach prawnych, ewentualnie umowach międzynarodowych, chyba że jest ono niezbędne dla zapobieżenia poważnemu i bezpośredniemu niebezpieczeństwu. Przetwarzanie danych przez policję musi podlegać niezależnemu nadzorowi w celu zapewnienia zgodności z krajowym prawem o ochronie danych. Osoby, których dane dotyczą, muszą dysponować wszystkimi prawami dostępu zapisanymi w zaktualizowanej konwencji nr 108. W przypadku gdy prawa dostępu osób, których dane dotyczą, zostały ograniczone zgodnie z art. 9 konwencji nr 108 w interesie skuteczności dochodzenia policyjnego i wykonywania sankcji karnych, osobie, której dane dotyczą, musi na mocy prawa krajowego przysługiwać prawo do odwołania się do krajowego organu nadzorczego ds. ochrony danych lub do innego niezależnego organu⁵. Gromadzenie danych osobowych przez organy publiczne musi mieć podstawy prawne, a na mocy prawa krajowego osobie, której dane dotyczą, przysługuje prawo do odwołania się do krajowego organu nadzorczego ds. ochrony danych. Tak stanowi dyrektywa (UE) 2016/680 w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych (dyrektywa o ochronie danych osobowych przez policję i organy wymiaru sprawiedliwości)⁶.

Aby zapewnić jednakowy stopień ochrony osób fizycznych poprzez prawnie wykonalne prawa obowiązujące w całej Unii oraz aby zapobiec różnicom utrudniającym wymianę danych osobowych między właściwymi organami, niniejsza dyrektywa powinna przewidywać zharmonizowane zasady ochrony i swobodnego przepływu danych osobowych przetwarzanych do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym do celów ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom. Zbliżenie przepisów państw członkowskich nie powinno skutkować osłabieniem gwarantowanej przez nie ochrony danych osobowych, a wręcz przeciwnie – powinno służyć zapewnieniu wysokiego stopnia ochrony

⁵ Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych wydanie z 2018 r., Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2020, s. 316.

⁶ Dyrektywa (UE) 2016/680 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzją ramową Rady 2008/977/WSiSW, Dz.U. L 119 z 4.5.2016, s. 89 (dyrektywa o ochronie danych osobowych przez policję i organy wymiaru sprawiedliwości).

w całej Unii. Państwa członkowskie powinny także móc ustanawiać gwarancje wyższe od przewidzianych w niniejszej dyrektywie dla ochrony praw i wolności osoby, której dane dotyczą, w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy⁷.

Znaczenie zgody użytkownika

Żeby mówić o wtórnym przetwarzaniu danych osobowych, trzeba podjąć temat zgody. Zgodnie z art. 4 pkt 11 Rozporządzenia o Ochronie Danych Osobowych (RODO), zgoda to dobrowolne, konkretnie określone, świadome oraz wyraźne wyrażenie woli przez osobę, której dane dotyczą, za pomocą oświadczenia lub wyraźnego działania, potwierdzającego zgodę na przetwarzanie jej danych osobowych. Cechy takiego działania są następujące:

- Zgoda musi być udzielona dobrowolnie, bez żadnego przymusu, wymuszenia czy nadmiernej presji. Osoba, której dane dotyczą, powinna mieć prawdziwy wybór i możliwość odmowy udzielenia zgody bez negatywnych konsekwencji.
- Osoba udzielająca zgody musi być w pełni świadoma tego, na co się zgadza. To oznacza, że musi zrozumieć, jakie dane będą przetwarzane, w jakim celu, przez kogo i przez jaki czas.
- Informacyjność: Zgoda musi być poprzedzona udostępnieniem pełnych i zrozumiałych informacji o przetwarzaniu danych. Informacje te powinny być łatwo dostępne i napisane jasnym, prostym językiem.
- Musi być wyrażona w odniesieniu do konkretnych celów przetwarzania danych. Każdy cel przetwarzania musi być jasno określony.
- Zgoda musi być wyraźnie wyrażona przez oświadczenie lub jednoznaczną czynność potwierdzającą, na przykład zaznaczenie pola na formularzu internetowym. Milczenie, domniemane zgody czy nieaktywność nie są wystarczające.
- Osoba, która udzieliła zgody, ma prawo ją w każdej chwili łatwo wycofać. Proces wycofania zgody powinien być tak samo prosty jak jej udzielenie⁸.

Nie ma natomiast jednoznacznej formy zgody. Zatem odformalizowanie tego procesu stanowi o przechyleniu ciężaru dowodu na administratora. „Podkreśla to pra-

---

⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 89 z późn. zm.).

⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.).

wodawca unijny w motywie 42, zaznaczając, że jeżeli przetwarzanie odbywa się na podstawie zgody osoby, której dane dotyczą, administrator powinien być w stanie wykazać, że osoba, której dane dotyczą, wyraziła zgodę na operację przetwarzania. W szczególności w przypadku pisemnego oświadczenia składanego w innej sprawie powinny istnieć gwarancje, że osoba, której dane dotyczą, jest świadoma wyrażenia zgody oraz jej zakresu”⁹.

Wycofanie samej zgody polega na usunięciu danych przez administratora, o ile nie występują inne cele uzasadniające ich dalsze przechowywanie, które są prowadzone na innej podstawie prawnej.

Obowiązek przeprowadzania oceny skutków dla ochrony danych

Wtórne przetwarzanie danych osobowych, czyli ich ponowne wykorzystanie do celów różnych od tych, dla których dane zostały pierwotnie zgromadzone, niesie za sobą wiele ryzyka i wyzwań. Pierwszym z nich jest potencjalne naruszenie prywatności, ponieważ przetwarzanie danych w nowych kontekstach może ujawnić więcej informacji niż zamierzano. Ponadto, wszelkie działania muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami o ochronie danych, takimi jak RODO, co obejmuje uzyskanie odpowiedniej podstawy prawnej, informowanie osób o sposobie i celu przetwarzania ich danych oraz zapewnienie możliwości sprzeciwu. Innym ryzykiem jest możliwość pojawienia się błędów i nieścisłości, co może wynikać z używania nieaktualnych lub niekompletnych danych, prowadząc do błędnych analiz lub decyzji. Takie sytuacje mogą nie tylko szkodzić osobom, których dane dotyczą, ale również szkodzić reputacji organizacji przetwarzającej dane. Utrata zaufania jest kolejnym poważnym zagrożeniem, gdyż osoby, których dane dotyczą, mogą poczuć, że ich prywatność jest naruszana przez nieautoryzowane użycie ich informacji. Wykładnia techniczna ochrony tych danych również stanowi wyzwanie, zwłaszcza gdy dane są przesyłane między systemami lub przechowywane w różnych formatach. Problemy mogą również pojawić się w związku z profilowaniem i potencjalną dyskryminacją, kiedy to na podstawie przetworzonych danych tworzone są profile osobowe, które mogą być używane w sposób dyskryminujący. Każde dodatkowe przetwarzanie danych osobowych zwiększa także ryzyko wycieku informacji, nieautoryzowanego dostępu i innych naruszeń bezpieczeństwa. Wtórne przetwarzanie danych osobowych jest również obarczone etycznymi dylematami, szczególnie w kontekście kontrowersyjnych zastosowań, takich jak monitoring pracowników czy profilowanie kredytowe. Wszystkie te aspekty wymagają szczególnej uwagi, aby zapewnić, że przetwarzanie jest przeprowadzane zgodnie z prawem, etycznie i nie narusza praw

⁹ D. Lubasz, Warunki wyrażania zgody jako przesłanki legalizującej przetwarzanie danych osobowych, GSP 2021, nr 4, s. 62–79.

ani prywatności osób, których dane dotyczą. Żeby lepiej to zobrazować trzeba byłoby przywołać konkretne artykuły RODO m.in.:

- Art. 5 wymienia zasadę celowości, zgodnie z którą dane osobowe muszą być zbierane w wyraźnie określonych, wyraźnych i legalnych celach i nie mogą być dalej przetwarzane w sposób niezgodny z tymi celami.
- Art. 6 RODO określa prawnie dopuszczalne podstawy przetwarzania danych osobowych, takie jak zgoda, niezbędność przetwarzania dla wykonania umowy, obowiązki prawne itp.
- Art. 13 i 14 RODO nakazują informować osoby, których dane dotyczą, o celach przetwarzania ich danych, co jest szczególnie ważne przy wtórnym przetwarzaniu.

Idealnym przykładem ryzyka związanego z łatwym dostępem do wtórnego przetwarzania danych jest orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) w sprawie C-131/12, czyli sprawa Mario Costeja González przeciwko Google Spain i Google Inc., znacząco wpłynęło na prawa do prywatności w kontekście Internetu¹⁰. W 2014 roku TSUE uznał, że Google, jako operator, pełni rolę administratora danych osobowych, które pojawiają się w wynikach wyszukiwania i jest odpowiedzialny za ich przetwarzanie. Kluczowym wynikiem sprawy było „prawo do bycia zapomnianym”. Oznacza to, że osoby mogą zażądać od wyszukiwarek internetowych usunięcia linków do stron zawierających ich dane osobowe, jeśli są one nieaktualne lub nieistotne. Orzeczenie podkreśliło, że wyszukiwarki internetowe umożliwiają łatwe łączenie rozproszonych informacji, co może naruszać prywatność osób. To orzeczenie zmusiło wyszukiwarki do wprowadzenia zmian umożliwiających realizację prawa do bycia zapomnianym, balansując między ochroną prywatności a dostępem do informacji.

Podsumowanie

Wtórne przetwarzanie danych osobowych to wykorzystywanie danych osobowych, które zostały zebrane pierwotnie do jednego celu, do realizacji innych, nowych celów. Wykorzystane przykłady ilustrują, jak istotną kwestią jest ochrona prywatności osób, których dane są przetwarzane. Zgodność z obowiązującymi przepisami prawa to kluczowy aspekt prawidłowego przetwarzania danych. Przetwarzanie danych w celu zidentyfikowania potencjalnych zagrożeń dla prywatności i bezpieczeństwa danych oraz podjęcie odpowiednich środków zaradczych to *clue* ochrony danych osobowych oraz odpowiedniego ich zabezpieczenia. Osoby, których dane są przetwarzane, powinny być odpowiednio informowane o celach przetwarzania danych osobowych ich dotyczących, co zapewnia zgodność z zasadami przejrzystości oraz prawidłowe bezpie-

¹⁰ Wyrok TS z 13.05.2014 r., C-131/12, GOOGLE SPAIN SL I GOOGLE INC. v. AGENCIA DE PROTECCIÓN DE DATOS (AEPD) I MARIO COSTEJA GONZÁLEZ, ZOTSiS 2014, nr 5, poz. I-317.

czeństwo danych. Wszelkie działania związane z przetwarzaniem danych osobowych powinny być dokładnie dokumentowane i podlegać regularnej ocenie pod kątem zgodności z RODO oraz innymi obowiązującymi przepisami prawa. Dzięki temu możliwe jest minimalizowanie ryzyka naruszeń oraz zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa danych osobowych.

Bibliografia

- [1] Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Organy i agencje UE), Europejski Inspektor Ochrony Danych; Europejski Trybunał Praw Człowieka., Rada Europy. 2018r. Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych.
- [2] Artykuł z Business Insider PRus. 17 września 2023. TikTok otrzymał gigantyczną karę od Unii Europejskiej. Za łamanie RODO, <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/tiktok-otrzymal-gigantyczna-kare-od-unii-europejskiej-za-lamanie-rod0/2ed68k8> (dostęp: 20.05.2024).
- [3] Dominika Rogalińska. 2022. Wtórne wykorzystanie danych administracyjnych w statystyce publicznej - obecnie i w przyszłości. Wyd. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Ekspertyza opracowana na zlecenie Polskiej Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, marzec 2022 r.
- [4] Dyrektywa (UE) 2016/680 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW, Dz.U. L 119 z 4.5.2016.
- [5] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 89 z późn. zm.).
- [6] Konwencja Nr 108 Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych, sporządzona w Strasburgu dnia 28 stycznia 1981 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 3, poz. 25 z późn. zm.).
- [7] Lubasz D., Warunki wyrażania zgody jako przesłanki legalizującej przetwarzanie danych osobowych, GSP 2021, nr 4.
- [8] Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych wydanie z 2018 r., Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2020.
- [9] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE. ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.
- [10] Wyrok TS z 13.05.2014 r., C-131/12, GOOGLE SPAIN SL I GOOGLE INC. v. AGENCIA DE PROTECCIÓN DE DATOS (AEPD) I MARIO COSTEJA GONZÁLEZ, ZOTSIS 2014, nr 5, poz. I-317.

Mikołaj Orfin

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Koło Naukowe Suicydologii

ORCID: 0009-0004-5370-0585

mikolaj.orfin@student.uwm.edu.pl

Opiekun koła: dr Andrzej Gawliński

SAMOBÓJSTWO POAGRESYJNE A SAMOBÓJSTWO ROZSZERZONE

Wstęp

W Polsce w latach 2017–2023 według statystyk Komendy Głównej Policji odnotowano łącznie 36 420 (średnio na rok 5202,86)¹ zamachów samobójczych zakończonych zgonem. Sposoby oraz przyczyny takowych czynów są niezliczone oraz bardzo indywidualne. W mediach szerokim echem odbijają się przypadki tzw. „samobójstw poagresyjnych”, „samobójstw rozszerzonych”, m.in. za sprawą 32-letniego żołnierza Formozy² lub 31-letniego Mikołaja B. z Poznania³. Zgłębiając się w owe przypadki (oraz inne im podobne), można zauważyć, że ww. pojęcia są stosowane naprzemiennie i to nie tylko w przekazach medialnych, ale również w literaturze naukowej. Najczęściej są wykorzystywane, aby opisać zjawisko, gdzie sprawca zabójstwa zaraz po jego dokonaniu (ewentualnie usiłowaniu) lub w krótkim odstępie czasowym odbiera sobie życie (tak jak miało to miejsce w wymienionych powyżej kazusach). Mimo iż takie zdarzenia

---

¹ Zamachy samobójcze od 2017 roku, *Zamachy samobójcze zakończone zgonem – grupa wiekowa, dzień tygodnia – 2017-2023*, statystyka.policja.pl [źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>] (dostęp: 03.03.2024).

² Zob.: *Komandos Formozy zamordował córkę, a potem popełnił samobójstwo. Ustalenia prokuratury*, Polska Agencja Prasowa, [źródło: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1603237%2Ckomandos-formozy-zamordowal-corke-potem-popolnil-samobojstwo-ustalenia>] (dostęp: 03.03.2024).

³ *Morderstwo w centrum Poznania. Mamy nieoficjalne informacje o motywie*, WP Wiadomości, [źródło: <https://wiadomosci.wp.pl/morderstwo-na-ulicach-poznania-zabojca-mial-pozwolenie-na-bron-6920529205115840a>] (dostęp: 03.03.2024).

są opisywane przez specjalistów i prasę od dziesiątek lat, to w dalszym ciągu w Polsce pojęcia „samobójstwo poagresyjne” oraz „samobójstwo rozszerzone” nie zostały usystematyzowane i nie stosuje się ich jednoznacznie, choć podejmowano już próby, aby uporządkować owe terminy⁴. Jest to o tyle istotne, ponieważ te pojęcia mają różne znaczenia, co zostanie zaprezentowane w dalszej części pracy.

Terminologia

Podstawową kwestią, którą trzeba wyjaśnić przed rozpoczęciem rozważań nad znaczeniem tytułowych pojęć, jest definicja samobójstwa. Sir Thomas Brown w 1642 roku oraz Walter Charleston w 1651 roku jako pierwsi użyli słowa *suicide*. Wywodzi się ono z łacińskiego *suicidium*, które oznacza „zabić siebie”⁵. Słownik języka polskiego PWN podaje definicję słowa „samobójstwo” jako „celowe odebranie sobie życia” oraz „działanie na własną szkodę”⁶. Jak więc można zauważyć, w samobójstwie chodzi o skrzywdzenie tylko i wyłącznie własnej osoby⁷. Ma to kluczowe znaczenie z perspektywy omawianego tematu.

Już w drugiej połowie XIX wieku w teorii prawa cywilnego stanu Illinois⁸ użyto zwrotu *homicide, followed by suicide*⁹, co oznacza zabójstwo, po którym nastąpiło samobójstwo. Paul Näcke w 1908 roku opisał przypadek, w którym rodzice po wcześniejszym morderstwie swoich dzieci, odebrali sobie życie. Użył on wtedy określenia *extended suicide* co w tłumaczeniu na język polski oznacza „samobójstwo rozszerzone”¹⁰. W 1928

⁴ Zob.: J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone i poagresyjne – próba uporządkowania pojęć*, Problemy Kryminalistyki, nr 301 (3)/2018, s. 35–43., J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne – problematyka kryminalistyczno-procesowa*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Nr 3/2002, s. 177–185.

⁵ R.W. Maris, *Suicidology. A Comprehensive Biopsychosocial Perspective*, New York-London 2019, s. 303 cit. per: B. Hołyst, *Suicydologia*. Wydanie 3, Warszawa 2024, s. 80.

⁶ Słownik języka polskiego PWN, definicja słowa „samobójstwo” [źródło: <https://sjp.pwn.pl/sjp/samobojstwo;2519017.html>] (dostęp: 29.02.2024).

⁷ Mowa tu o krzywdzie fizycznej, a nie psychicznej, której doświadcza najbliższe otoczenie osoby, która zdecydowała się odebrać sobie życie. „Śmierć samobójcza jest jak kamień wrzucony do wody, który tworzy kolejne kręgi. Silnie dotyka średnio kilka osób z najbliższej rodziny i kolejnych kilkadziesiątu spośród dalszego otoczenia”. Zob.: M. Łuba, J. Palma, H. Witkowska, *Interwencje po śmierci samobójczej – o znaczeniu i potrzebie działań prewencyjnych w szkole*, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, 2022, s. 12.

⁸ J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 36.

⁹ E.J. Hill, *The Chancery, Jurisdiction and Practice According to Statutes and Decisions in the State of Illinois, from the Earliest Period to 1873*, Chicago: E.B. Myers and Company 1873, s. 597.

¹⁰ T. Shackelford, V. Weekes-Shackelford, *The Oxford Handbook of Evolutionary Perspectives on Violence, Homicide, and War*. New York: Oxford University Press, Inc 2012, s. 122 cit. per: E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone w aspekcie prawa karnego materialnego*, „Zeszyty Programu Top 15 t. 9, nr 1, 2017, s. 133–148., tu: s. 135.

roku Provent¹¹ zasugerował pojęcie „samobójstwo poagresyjne”, aby opisywać takie sytuacje¹², natomiast Alan Berman w 1979 roku użył określenia *dyadic death*, które oznacza „podwójną, diadyczną śmierć”¹³. W piśmiennictwie anglojęzycznym używa się również zwrotów: *homicide-suicide* („zabójstwo-samobójstwo”), *murder-suicide* („morderstwo-samobójstwo”)¹⁴, *postaggressional suicide*¹⁵ („poagresyjne samobójstwo”). Powstały również określenia bardziej szczegółowo opisujące zdarzenia: *filicide-suicide* („dzieciobójstwo-samobójstwo”), *familicide-suicide* („samobójstwo poprzedzone morderstwem członków rodziny”), *extrafamilial homicide-suicide* („morderstwo-samobójstwo osoby niebędącej członkiem rodziny”)¹⁶.

W polskiej literaturze przedmiotu spotykamy się z próbami rozróżnienia między samobójstwem poagresyjnym a rozszerzonym. Paweł Kaliszczak (prokurator¹⁷), Jerzy Kunz (lekarz sądowy) oraz Filip Bolechała (lekarz sądowy) w swojej pracy pt. „Samobójstwa poagresyjne – problematyka kryminalistyczno-procesowa”¹⁸ doszli do wniosku, iż „samobójstwem rozszerzonym” są samobójstwa wspólne, grupowe i masowe¹⁹, „w których nie występuje w ogóle element zabójstwa, a tylko sytuacja grupowej auto-agresji powodowanej innego rodzaju motywacją np. w sektach na tle religijnym. Jest to bowiem grupowe przyzwolenie na jednoczesne pozbawienie się życia bez udziału jakiegokolwiek elementu wykonawczego”²⁰. Natomiast stwierdzili, że „samobójstwo poagresyjne” to zjawisko, gdzie sprawcy zabijają swoją ofiarę, a następnie popełnia samobójstwo, ale pod warunkiem, iż:

- „istnieje związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy samobójstwem sprawcy uprzednio dokonanego zabójstwa;

¹¹ J.P. Santoro, A.W. Dawood, G. Ayril, *The murder- suicide. A study of the postaggressional suicide*, Am. J. Forensic Med. Pathol. 1985, 6, 3, 222–225 cit. per.: J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Sądowo-lekarska problematyka zabójstwa z samobójstwem sprawcy („dyadic death”)*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Nr 3/2002, s. 164.

¹² J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Sądowo-lekarska problematyka...*, op. cit. s. 164.

¹³ K. Gluch, A. Gawliński, *Kto jest ofiarą? Czyli o fenomenie samobójstw poagresyjnych*, „Przegląd Prawniczy Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland” 1/2013, s. 84–99, tu: s. 84.

¹⁴ K. Brian, M.D. Cooke, *Extended Suicide With a Pet*, „Jam Acad Psychiatry Law” 2013, 41: s. 437–443, cit. per.: E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 135.

¹⁵ K. Gluch, A. Gawliński, *Kto jest ofiarą? Czyli o fenomenie...*, op. cit. s. 84.

¹⁶ C. Liem, F. Koenraadt, *Homicide-suicide in the Netherlands: A study of newspaper reports, 1992–2005*, „The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology” 18(4), 2007, s. 482–493, cit. per.: E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 135.

¹⁷ Podając nazwę profesji, chciałbym zwrócić uwagę na interdyscyplinarne podejście do danego zjawiska.

¹⁸ J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne...* op. cit. 177–185.

¹⁹ A. Grass, *Samobójstwa wspólne*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* Nr 3-4/1990, s. 183–189, cit. per.: J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne...* op. cit. 180.

²⁰ J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne...* op. cit. 180.

- w chwili powzięcia zamiaru popełnienia samobójstwa istnieje zamiar dokonania zabójstwa; zamiar ukierunkowany jest na samobójstwo jako zamiar główny;
- istnieje związek emocjonalny pomiędzy ofiarą i sprawcą dokonanego zabójstwa;
- związek ten ma charakter ściśle personalny i określony jest co do osoby;
- brak jest zgody po stronie ofiar na ich osobach aktu przemocy (brak zgody na bycie ofiarą)²¹.

W pracy „Użyteczność konstruktów opisujących zabójstwo-samobójstwo w psychiatrii sądowej”²² Przemysław Cynkier (psychiatra sądowy) przedstawił na podstawie publikacji Jarosława Stukana i Alfreda Staszaka²³, zasadnicze różnice pomiędzy „samobójstwem poagresyjnym” (nazywanym przez autora także „podwójną śmiercią”), a „samobójstwem rozszerzonym”. Autor poprzez te terminy rozumie zdarzenia, w których dochodzi do zabójstwa, a następnie samobójstwa.

Tabela 1. Zasadnicze odmienności „podwójnej śmierci” i „samobójstwa rozszerzonego”

Kryteria	Podwójna śmierć	Samobójstwo rozszerzone
Zaburzenia psychiczne u sprawcy w czasie czynu.	Zaburzenia psychotyczne, zaburzenia osobowości, uzależnienia.	Ciężkie depresje psychotyczne, reakcje psychotyczne, zaburzenia schizoaфекtywne.
Inne czynniki sprawcze.	Mogą mieć istotne znaczenie (zazdrość, frustracje intymnych relacji, litość, zemsta, trudności finansowe, rodzinne, społeczne).	Na ogół mają niewielkie znaczenie (ciężkie choroby somatyczne, rozpad rodziny, problemy finansowe).
Konflikty z ofiarą (w tym agresja poprzedzająca zabójstwo).	Zwykle obecne.	Zwykle nieobecne.
Relacja uczuciowa sprawcy z ofiarą.	Ambiwalentna/negatywna.	Pozytywna.
Planowanie działań.	Na ogół zachowanie impulsywne/reaktywne.	Na ogół zachowanie planowane.
Chęć uchronienia bliskich przed zagrożeniem (realnym i nierealnym).	Zwykle nieobecna.	Zwykle obecna.
Pierwszoplanowy cel sprawcy.	Dokonanie zabójstwa.	Dokonanie samobójstwa.
Trzeźwość sprawcy.	Zwykle nietrzeźwy.	Zwykle trzeźwy.

²¹ Ibidem., s. 184–185.

²² P. Cynkier, *Użyteczność konstruktów opisujących zabójstwo-samobójstwo w psychiatrii sądowej*, „Psychiatria Polska” 2022, 56(3), s. 591–602.

²³ J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 35–43.

Metoda zabójstwa.	Bez liczenia się z cierpienia- mi ofiary.	Minimalizująca cierpienia ofiary.
-------------------	--	--------------------------------------

Źródło: P. Cynkier, *Użyteczność konstruktów opisujących zabójstwo-samobójstwo w psychiatrii sądowej*, „Psychiatria Polska” 2022, 56(3), s. 591–602, tu: s. 594.

W publikacji J. Stukana (psycholog sądowy) i A. Staszaka (prokurator) pt. „Samobójstwo rozszerzone i poagresyjne – próba uporządkowania pojęć”²⁴, autorzy przyjmują, „iż samobójstwo rozszerzone jest rzadkim rodzajem samobójstwa poagresyjnego”²⁵. W swojej pracy J. Stukan i A. Staszak przedstawiają w różnicę między „samobójstwem rozszerzonym” a „poagresyjnym”²⁶. Opisane przez nich kryteria są obszerniejsze od wymienionych przez P. Cynkiera. Autorzy wymienili w nich również: „wtórne korzyści”, „zgoda ofiary na działanie sprawcy”, „narzędzie zbrodni”, „rozszerzony” charakter czynu²⁷. Adam Czabański (socjolog) w artykule „Społeczna charakterystyka samobójstw rozszerzonych”²⁸ również stosuje zjawisko samobójstwa rozszerzonego w rozumieniu, iż jest to samobójstwo po wcześniejszym dokonaniu zabójstwa. Co ciekawe, autor użył także określenia „samobójstwo poszerzone”²⁹.

Jak można zauważyć, w większości przypadków pojęcia „samobójstwo poagresyjne” i „samobójstwo rozszerzone” rozróżniane są *sensu largo* od strony psychologicznej, m.in. ujęty jest tam zamiar sprawcy i motywacja tj. czy samobójstwo było planowane przed dokonaniem zabójstwa i miało z nim ścisły związek (np. motywacja pozornie altruistyczna – zabójstwo własnych dzieci, aby zabrać je z tego świata, żeby nie cierpiały ze względu np. na choroby, brak środków do życia).

Biorąc pod uwagę zdania ekspertów z różnych dyscyplin, a przede wszystkim, słownikowe znaczenie „samobójstwa”, należy zadać sobie pytanie – co powinniśmy rozumieć pod znaczeniem pojęć „samobójstwo poagresyjne” i „samobójstwo rozszerzone”? Jak już wcześniej zostało wspomniane, pierwotnym, a także obecnym znaczeniem słowa „samobójstwo” jest odebranie sobie życia. W takim wypadku nazwanie sytuacji, w której dokonano zabójstwa, a następnie samobójstwa – „samobójstwem rozszerzonym”, jest sprzeczne z logiką, ponieważ ofiara nie zgadza się na zabicie jej, nie odbiera sobie sama życia, dochodzi tam do zabójstwa, więc nie można nazywać śmierci ofiary samobójstwem, a taką interpretację narzuca ww. pojęcie. Słowo „rozszerzone” jest ściśle związane z poprzedzającym go słowem „samobójstwo”. Takie sformułowanie określa to zdarzenie jako jeden czyn samobójczy, co w konsekwencji opisuje tylko

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem., s. 39.

²⁶ Ibidem., s. 40.

²⁷ Ibidem.

²⁸ A. Czabański, *Społeczna charakterystyka samobójstw rozszerzonych*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne” XVI, Poznań 2011, s. 19–24.

²⁹ Ibidem., s. 21.

dobrowolne odebranie sobie życia, nie biorąc pod uwagę zabójstwa lub jego usiłowania. Śmierć ofiary (lub jej krzywda) z rąk sprawcy ma kluczowe znaczenie dla całego zdarzenia i jest nierozłączna, a używanie terminu „samobójstwo rozszerzone” jest pozbawione sensu i spójności. Tłumaczenie tej terminologii aspektami psychologicznymi tj. zamiarem, gdzie samobójstwo ma charakter nadrzędny, motywacją sprawcy etc.³⁰ nie ma sensu, ponieważ już na samym początku pozostaje sprzeczne z definicją „samobójstwa”. Znaczenie roli ofiary jest również istotne w tej dyskusji. Jak wiadomo, zostaje ona pozbawiona życia z rąk przyszłego suicydenta, sama go sobie nie odbiera. W związku z omawianym wątkiem można wspomnieć o seryjnych zabójstwach, gdzie sprawców nagminnie stawia się na piedestale. Media masowego przekazu skupiają się przede wszystkim na ich postaci (produkowane są również dokumenty, seriale, filmy etc.), spychając na dalszy plan ofiary, a to one i ich rodziny są najbardziej poszkodowane. Można to porównać do terminu „samobójstwo rozszerzone”, lecz również zjawiska *sensu stricto* (zabójstwo-samobójstwo), gdzie główną rolę odgrywa sprawca³¹, a ofierze nie poświęca się już tyle uwagi. Poprzez takie, a nie inne nazewnictwo tego zdarzenia, naznacza się ją i sugeruje, jakoby również jej wolą była utrata własnego życia lub nawet, w skrajnym wypadku interpretacji tego określenia, była współwinna zaistniałej sytuacji.

Po omówieniu sprzeczności związanych z nazewnictwem i roli ofiary w tym procederze należy przyjąć, iż „samobójstwem rozszerzonym” są zjawiska, w których osoby pozbawiające się życia robią to wspólnie i z własnej woli. Do takich przypadków należy zaliczyć samobójstwa wspólne, grupowe, masowe, pakt samobójczy (ang. *suicide pact*)³². Biorąc to pod uwagę „samobójstwem poagresyjnym” należy określać sytuacje, w których dochodzi do zabójstwa (także usiłowania) jednej lub więcej ofiar, a następnie samobójstwa sprawcy (przy próbie samobójczej niezakończony zgonem należałoby mówić „próba samobójstwa poagresyjnego”) w bliżej nieokreślonym przedziale czasowym (pod warunkiem, iż samobójstwo ma ścisły, bezpośredni związek z dokonanym aktem agresji), bez względu na motywację sprawcy, podrzędność lub nadrzędność samobójstwa, związek przyczynowo-skutkowy etc.³³.

³⁰ Zob.: P. Cynkier, *Użyteczność konstruktów opisujących...*, *op. cit.* s. 594., J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, *op. cit.* s. 40.

³¹ Sprawca po części również jest pokrzywdzonym w tej całej sytuacji, ponieważ każda osoba, która pozbawia się życia, staje się ofiarą.

³² J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Sądowo-lekarska problematyka...*, *op. cit.* s. 164., F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne (rozszerzone) i kombinowane*, [w:] *Medycyna Sądowa – Tom 1. Tanatologia i traumatologia sądowa*, (red.) Grzegorz Teresiński, Warszawa 2019, s. 412.

³³ Chodzi tutaj o wszystkie różnice między „samobójstwem poagresyjnym” i „samobójstwem rozszerzonym” zob.: P. Cynkier, *Użyteczność konstruktów opisujących...*, *op. cit.* s. 594., J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, *op. cit.* s. 40., oraz zależności, które muszą zachodzić, aby dane zdarzenie określić mianem „samobójstwa poagresyjnego” zob.: J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne...* *op. cit.* 184–185.

Samobójstwo poagresyjne

Zdaniem autora tej publikacji, samobójstwo poagresyjne można podzielić na dwa podstawowe podtypy:

- zabójstwo suicydalne – pierwotnym zamiarem, nadrzędną intencją jest samobójstwo (np. rodzic chce ocalić siebie oraz swoje dzieci przed realnym bądź wymagowanym zagrożeniem lub w akcie zemsty na byłym małżonku zabija swoje dzieci i siebie, planując samobójstwo od razu, a nie dokonując je pod wpływem emocji);
- samobójstwo w afekcie – sytuacja, w której sprawca zabójstwa (bądź usiłowania) pod silnym wpływem emocji (np. poczucie winy, nieporadzenie sobie z sytuacją, zbyt duży ciężar psychiczny), uświadomienia sobie konsekwencji swojego czynu lub innych motywacji związanych z dokonaniem wcześniej aktu agresji, odbiera sobie życie (w tym przypadku akt agresji odgrywa nadrzędną rolę, natomiast zabójstwo bądź usiłowanie nie muszą być planowane np. sprawca mógł nieintencjonalnie wjechać w pieszego na pasach, powodując tym jego śmierć i w związku z silnym wpływem emocji, poczuciem winy, sprawca odbiera sobie życie).

Polska policja nie prowadzi odrębnych statystyk dotyczących *sensu stricto* samobójstw poagresyjnych, natomiast wśród ogólnie dostępnych statystyk zamachów samobójczych zakończonych zgonem można znaleźć kilkanaście komórek dotyczących powodów ich popełnienia. Do tych, które mogą mieć związek z samobójstwami poagresyjnymi, można zaliczyć:

- „choroba psychiczna/zaburzenia psychiczne” – 7323 w latach 2017-2023;
- „nieporozumienia rodzinne/przemoc w rodzinie” – 1689 w latach 2017-2023;
- „nagła utrata źródła utrzymania” – 274 w latach 2017-2023;
- „złe warunki ekonomiczne/długi” – 1079 w latach 2017-2023;
- „dokonanie przestępstwa lub wykroczenia” – 182 w latach 2017-2023³⁴.

Niestety jeszcze do tej pory nie zostały przeprowadzone żadne dokładniejsze badania w Polsce oraz na świecie. Cała wiedza zebrana na ten temat oparta jest w większości na analizie pojedynczych studiów przypadków. Problemami, które utrudniają kompleksowe przeprowadzenie badań przypadków samobójstw poagresyjnych, są m.in. kwestia terminologiczna, podejście organów ścigania do kwalifikacji tych zdarzeń, a także ich znikoma ilość w skali światowej. W ubiegłym wieku w Stanach Zjednoczonych ich liczba wynosiła 1,5% spośród wszystkich zabójstw w tym państwie³⁵. Analiza

³⁴ Zamachy samobójcze od 2017 roku, *Zamachy samobójcze zakończone zgonem – sposób popełnienia, powód popełnienia – 2017-2023*, statystyka.policja.pl, [źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>] (dostęp: 02.04.2024).

³⁵ A.L. Berman. *Dyadic death: Homicide suicide*, „Suicide And Life Threatening Behaviour” 9(1), s. 15–23, 1979., cit. per.: J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 37.

Barraclough i Clare Harris wykazała 1% współczynnik w Wielkiej Brytanii³⁶. Nowsze badania wykazały, iż samobójstwa poagresyjne w Stanach Zjednoczonych oraz Holandii wynosiły 4% wszystkich zabójstw, a w Szwajcarii prawie trzy razy więcej, aż 11%³⁷. W 64 państwach (również w tych, w których jest największy i zostały użyte w innych analizach) odsetek wyniósł 0,43% na 100 000 mieszkańców. Dzięki analizie przypadków z lat 1990-2005, Liem i Oberwittler wykazali, iż Finlandia cechuje się najwyższym wskaźnikiem na 100 000 mieszkańców, spośród siedmiu przebadanych państw europejskich, który wyniósł 0,163. W Niemczech było to 0,093, a w Polsce 0,044³⁸.

Badania na temat samobójstw poagresyjnych nie ukazują jednakowo płci sprawców-samobójców. C.M. Milroy w swojej pracy *Reasons for homicide and suicide in episodes of dyadic death in Yorkshire and Humberside*³⁹ opisuje typowego sprawcę-samobójcę jako żonatego mężczyznę w wieku ok. 50 lat zabijającego swoje dzieci oraz żonę⁴⁰. Wyniki badań J. Kunza, F. Bolechały i P. Kaliszczaka ukazują, iż typowym sprawcą zabójstwa-samobójstwa jest 49 letni mężczyzna, który pozbawia życia swoje dzieci, żonę oraz konkubinę. Zdaniem S. Stacka i S. Eliasona jest to mężczyzna w przedziale wiekowym 40-50 lat, który jest starszy od swojej ofiary⁴¹. W przypadkach gdy dochodzi do zabójstwa dzieci, to płęć żeńska dokonuje tego częściej⁴².

Samobójstwo rozszerzone

Samobójstwa rozszerzone powinno podzielić się na sytuacje, które zaproponowali we wcześniej wspomnianej pracy P. Kaliszczak, J. Kunz oraz F. Bolechała⁴³. Są to:

³⁶ B.M. Barraclough, E. Clare Harris, *Suicide preceded by murder: The epidemiology of homicide suicide in England and Wales 1988-92*, „Psychological Medicine” 32(4), 2002, s. 577–584., cit. per.: J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 37.

³⁷ M. Liem, C. Barber, N. Markwalder, *Homicide-suicide and other violent deaths: An international comparison*, „Forensic Science International” 207(1–3), 2011, s. 70–76., cit. per.: J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 37.

³⁸ M. Liem, D. Oberwittler, *Homicide followed by suicide in Europe*, [w:] Liem M., Pridemore W. A., (red.), *Handbook of European Homicide Research*, New York: Springer, 2011, s. 197–215., cit. per.: J. Stukan, A. Staszak, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 37.

³⁹ C. M. Milroy, *Reasons for homicide and suicide in episodes of dyadic death in Yorkshire and Humberside*, „Med. Sci. Law” 1995, 35(3), s. 213–217.

⁴⁰ C. M. Milroy, *Reasons for homicide and suicide...*, op. cit., cit. per.: J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Sądowo-lekarska problematyka...*, op. cit. s. 174.

⁴¹ S. Stack, *Homicide followed by suicide: Analysis of Chicago data*, *Criminology* 1997, 35(3), s. 435–453., S. Eliason, *Murder-suicide. A review of the recent literature*, „American Academy of Psychiatry and the Law” 2009, 37(3), s. 371–376., cit. per.: E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 137.

⁴² K. Wormer, *The dynamics of murder-suicide in domestic situations*, „Oxford University Press: Brief Treatment and Crisis Intervention” 2008, 8(3), s. 274–282. cit. per.: E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone...*, op. cit. s. 137.

⁴³ J. Kunz, F. Bolechała, P. Kaliszczak, *Samobójstwa poagresyjne...* op. cit. s.180.

- samobójstwa wspólne (zwane również paktami samobójczymi) – powinno się je rozumieć jako zdarzenia, w których dochodzi do wcześniejszego porozumienia oraz zaplanowania samobójstwa między dwiema osobami. Pakt samobójczy występuje zarówno w sytuacji, w której przyszli suycydenci się już znają, ustalają miejsce ich samobójstwa, a następnie popełniają je w tym samym miejscu, czasie, a także często przy użyciu tej samej metody. Występuje on również (w dobie Internetu jest to coraz częściej spotykane) w sytuacji, gdzie dwójka nieznanym osobom kontaktuje się ze sobą np. poprzez media społecznościowe, różnego typu portale. Następnie jak w ww. przypadku planują swoje samobójstwa, lecz nie spotykają się twarzą w twarz, tylko odbierają sobie życie jednocześnie będąc w stanie obserwować drugą osobę np. przy użyciu kamerki internetowej⁴⁴. Może wystąpić także taka sytuacja, w której dwójka nieznanym ludzi poznaje się przez Internet, ale popełniają samobójstwo będąc obok siebie (tak jak ma to miejsce w pierwszym przypadku), oraz taka, gdzie osoby znające się dłużej decydują się odebrać sobie życie, będąc w trakcie rozmowy wideo (tak jak ma to miejsce w drugim przypadku);
- samobójstwa grupowe – można rozumieć jako sytuacje, w których niewielka grupa ludzi (nie mniej niż 3 osoby) decydują się wspólnie odebrać sobie życie (kontaktują się ze sobą, planują, w jakim miejscu to zrobią etc.). Dochodzi wówczas do „zbiegu pojedynczych aktów samobójczych w tym samym miejscu i czasie”⁴⁵. Poprzez użycie słowa „grupowe” można wnioskować, iż chodzi o niewielką liczbę osób;
- samobójstwa masowe – jest to sytuacja niemalże identyczna jak w przypadku „samobójstwa grupowego”. Zastosowanie słowa „masowe” oznacza jednak, iż mamy do czynienia ze zdarzeniem, w którym występuje duża liczba ludzi⁴⁶, ⁴⁷. Najczęściej na owe określenie można natrafić przy okazji tematu sekt religijnych. To właśnie ich destrukcyjna działalność z drugiej połowy ubiegłego wieku jest nierozłącznie kojarzona z samobójstwami masowymi. Pierwszym tego typu zdarzeniem przychodzącym na myśl jest masakra, która miała miejsce w dniu z 18 na 19 listopada 1978 roku w Jonestown. Przywódca sekty „Świątynia Ludu” Jim Jones zarządził samobójstwo masowe, w którym życie oficjalnie straciło 914 osób⁴⁸.

W polskiej literaturze przedmiotu występuje również określenie „samobójstwo zbiorowe”. Stosuje się je naprzemiennie z „samobójstwem masowym”, choć równie dobrze mogłoby być używane przy opisie samobójstwa „grupowego” ze względu na to,

⁴⁴ M. Czakiert, K. Kurek, A. Kołcz i in., *Media społecznościowe jako nowy, psychospołeczny czynnik ryzyka zachowań suicydalnych*, [w:] *Drozdzie do brzegu życia T.17: praca zbiorowa*, E. Krajewska-Kułak (red.), 2019, s. 537.

⁴⁵ E. Jędrzejowska, *Samobójstwo rozszerzone...*, *op. cit.* s. 140.

⁴⁶ Słownik języka polskiego PWN, definicja słowa „masowe”, [źródło: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/masowe.html>] (dostęp: 07.05.2024).

⁴⁷ Przedstawione różnice oraz co się składa na podane podgrupy samobójstw rozszerzonych, są to przemyślenia i konkluzje autora tej pracy.

⁴⁸ B. Hołyst, *Suicydologia...*, *op. cit.* s. 740.

iz określenie „zbiorowe” pasuje zarówno do opisu małej i dużej grupy ludzi. W słowniku języka polskiego słowo zbiorowy oznacza „odnoszący się do pewnej grupy ludzi lub zbioru rzeczy”.

Pakty samobójcze to zaledwie od 0,6% do 4% ogółu samobójstw. Znacząca ich część popełniana jest przez małżeństwa osób starszych⁴⁹, w wieku powyżej lat 50. Średni wiek osób popełniających samobójstwa wspólne jest większy niż osób odbierających sobie życie w samotności. Mężczyźni popełniają samobójstwa wspólne równie często jak kobiety, stosunek ten wynosi 1:1. Jest to dość oczywiste, patrząc na to, że większość paktów samobójczych popełniają pary. Status społeczno-ekonomiczny ofiar jest wysoki. Badania w Japonii oraz w Indiach wykazały, iż wiek osób odbierających wspólne życie jest niższy niż w Europie Zachodniej czy Stanach Zjednoczonych⁵⁰.

Podsumowanie

Powyższa praca przedstawia, jak w anglojęzycznej literaturze przedmiotu określa się zjawiska zabójstwa-samobójstwa oraz co motywuje polskich naukowców do stosowania pojęć „samobójstwo poagresyjne” i „samobójstwo rozszerzone”, przy opisie ww. zjawiska. Na podstawie analizy prac naukowych specjalistów, słownikowego znaczeniu słów, jak również ich etymologii (w szczególności słowa „samobójstwo”) można wysunąć następujące wnioski:

- terminy „samobójstwo poagresyjne” i „samobójstwo rozszerzone” określają dwie zupełnie inne sytuacje;
- określenie „samobójstwo poagresyjne” powinno być używane do opisu zjawiska „zabójstwa-samobójstwa”, bez względu na wcześniejszy zamiar sprawcy;
- pojęcie „samobójstwo rozszerzone” powinno się używać tylko i wyłącznie, aby opisać zdarzenia, gdzie dochodzi do samobójstw co najmniej dwóch osób, z ich własnej nieprzymuszonej woli;
- samobójstwa poagresyjne można podzielić ze względu na wcześniejszy zamiar sprawcy na zabójstwa suicydalne i samobójstwa w afekcie;
- do samobójstw rozszerzonych powinno się zaliczać pakty samobójcze, samobójstwa grupowe i samobójstwa masowe (grupowe i masowe można również określać mianem zbiorowych).

Niestety tytułowe pojęcia są w dalszym ciągu używane naprzemiennie, co może powodować niemałe zamieszanie ze względu na to, iż nie każdy stosuje ich do opisu jednakowych przypadków. Należałoby zacząć stosować je w sposób poprawny i ujed-

⁴⁹ C. Hocaoglu, *Double suicide attempt*, „Singapore Medical Journal” 2009, 50(2), 81–84. cit. per.: M. Czakiert, K. Kurek, A. Kolcz i in., *Media społecznościowe jako...*, op. cit. s. 537.

⁵⁰ S. Prat, C. Rerolle, P. Saint-Martin, *Suicide Pacts: Six cases and Literature Review*, *Jurnal Of Forensic Sciences* 58/4, 2013, s. 1092.

nolicony, aby nie dochodziło już do posługiwania się nimi w sposób niejasny. Usystematyzowanie terminów „samobójstwo poagresyjne” i „samobójstwo rozszerzone” w doktrynie kryminologii, suicydologii oraz innych pokrewnych im nauk znacznie ułatwiłoby dalsze prace nad zjawiskiem „zabójstwa-samobójstwa”.

Bibliografia

- [1] Barraclough B.M., Clare Harris E., *Suicide preceded by murder: The epidemiology of homicide suicide in England and Wales 1988-92*, „Psychological Medicine” 32(4), 2002, s. 577–584.
- [2] Berman A.L., *Dyadic death: Homicide suicide*. „Suicide And Life Threatening Behaviour” 9(1), s. 15–23.
- [3] Bolechała F., Kaliszczak P., *Samobójstwa poagresyjne (rozszerzone) i kombinowane*, [w:] *Medycyna Sądowa – Tom 1. Tanatologia i traumatologia sądowa*, (red.) Grzegorz Teresiński, Warszawa 2019, s. 412–416.
- [4] Brian K., Cooke M.D., *Extended Suicide With a Pet*, „Jam Acad Psychiatry Law” 2013, 41: s. 437–443.
- [5] Cynkier P., *Użyteczność konstruktów opisujących zabójstwo-samobójstwo w psychiatrii sądowej*, „Psychiatria Polska” 2022, 56(3), s. 591–602.
- [6] Czabański A., *Spoleczna charakterystyka samobójstw rozszerzonych*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne” XVI, Poznań 2011, s. 19–24.
- [7] Czakiert M., Kurek K., Kołcz A. i in., *Media społecznościowe jako nowy, psychospołeczny czynnik ryzyka zachowań suicydalnych*, [w:] *Drodze do brzegu życia T.17: praca zbiorowa*, E. Krajewska-Kulak (red.), 2019, s. 531–543.
- [8] Eliason S., *Murder-suicide. A review of the recent literature*, „American Academy of Psychiatry and the Law” 2009, 37(3), s. 371–376.
- [9] Głuch K., Gawliński A., *Kto jest ofiarą? Czyli o fenomenie samobójstw poagresyjnych*, „Przeгляд Prawniczy Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland” 1/2013, s. 84–99.
- [10] Hill E.J., *The Chancery, Jurisdiction and Practice According to Statutes and Decisions in the State of Illinois, from the Earliest Period to 1873*, Chicago: E.B. Myers and Company 1873.
- [11] C. Hocaoglu, *Double suicide attempt*, „Singapore Medical Journal” 2009, 50(2), 81–84.
- [12] Hołyst B., *Suicydologia*. Wydanie 3, Warszawa 2024.
- [13] Jędrzejowska E., *Samobójstwo rozszerzone w aspekcie prawa karnego materialnego*, „Zeszyty Programu Top 15”, t. 9, nr 1, 2017, s. 133–148.
- [14] Kunz J., Bolechała F., Kaliszczak P., *Sądowo-lekarska problematyka zabójstwa z samobójstwem sprawcy („dyadic – death”)*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* Nr 3/2002, s. 163–176.
- [15] Kunz J., Bolechała F., Kaliszczak P., *Samobójstwa poagresyjne – problematyka kryminalistyczno-procesowa*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* Nr 3/2002, s. 177–185.
- [16] Liem M., Barber C., Markwalder N., *Homicide-suicide and other violent deaths: An international comparison*, *Forensic Science International*, 207(1-3), 2011, s. 70–76.
- [17] Liem M., Koenraadt, F., *Homicide-suicide in the Netherlands: A study of newspaper reports, 1992–2005*, *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 18(4), 2007, s. 482–493.
- [18] Liem M., Oberwittler D., *Homicide followed by suicide in Europe*, [w:] Liem M., Pride-more W.A., (red.), *Handbook of European Homicide Research*, New York: Springer, 2011, s. 197–215.

- [19] Maris R.W., *Suicidology. A Comprehensive Biopsychosocial Perspective*, New York-London 2019.
- [20] Milroy C. M., *Reasons for homicide and suicide in episodes of dyadic death in Yorkshire and Humberside*, *Med. Sci. Law* 1995, 35(3), s. 213–217.
- [21] Prat S., Rerolle C., Saint-Martin P., *Suicide Pacts: Six cases and Literature Review*, *Jurnal Of Forensic Sciences* 58(4), 2013, s. 1092–1098.
- [22] Santoro J.P., Dawood A. W., Ayril G. *The murder- suicide. A study of the postaggression suicide*, *Am. J. Forensic Med. Pathol.* 1985, 6, 3, 222–225.
- [23] Shackelford T., Weekes-Shackelford V., *The Oxford Handbook of Evolutionary Perspectives on Violence, Homicide, and War*. New York: Oxford University Press, Inc. 2012.
- [24] Stack S., *Homicide followed by suicide: Analysis of Chicago data*, *Criminology* 1997 35(3), s. 435–453.
- [25] Stukan J., Staszak A., *Samobójstwo rozszerzone i poagresyjne – próba uporządkowania pojęć*, *Problemy Kryminalistyki*. nr 301 (3)/2018, s. 35–43.
- [26] Wormer K., *The dynamics of murder-suicide in domestic situations*, Oxford University Press: Brief Treatment and Crisis Intervention 2008, 8(3), s. 274–282.

Źródła internetowe

- [27] *Komandos Formozy zamordował córkę, a potem popełnił samobójstwo. Ustalenia prokuratury*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1603237%2Ckomandos-formozy-zamordowal-corke-potem-popelnil-samobojstwo-ustalenia>.
- [28] *Morderstwo w centrum Poznania. Mamy nieoficjalne informacje o motywie*, WP Wiadomości, <https://wiadomosci.wp.pl/morderstwo-na-ulicach-poznania-zabojca-mial-pozwolenie-na-bron-6920529205115840a>.
- [29] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl>.
- [30] *Zamachy samobójcze od 2017 roku, Zamachy samobójcze zakończone zgonem – grupa wiekowa, dzień tygodnia – 2017-2023*, statystyka.policja.pl, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>.
- [31] *Zamachy samobójcze od 2017 roku, Zamachy samobójcze zakończone zgonem – sposób popełnienia, powód popełnienia – 2017-2023*, statystyka.policja.pl, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>.

Igor Jacek Rapicki

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

169765@student.uwm.edu.pl

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych "Casus"

Opiekun: dr Monika Giżyńska i dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

ANALIZA PORÓWNAWCZA WŁOSKIEGO FASZYZMU I NIEMIECKIEGO NAZIZMU

Wstęp

Jednym z najbardziej znanych cytatów włoskiego polityka i dziennikarza, a według niektórych opinii nawet dyktatora Włoch Benita Mussoliniego jest słynne: „Wszystko w Państwie, nic poza Państwem. Wszystko dla Państwa, nic przeciw Państwu”¹, które bywa przedstawiane jako uniwersalne objaśnienie ideologii faszystowskiej, w powszechnym mniemaniu skupiającej w swoim spektrum ruchu tak odmienne od siebie jak nazizm niemiecki albo ruchy prawicowe w Hiszpanii doby generała Francisco Franco².

Praca skupia się na ukazaniu sedna źródeł nazizmu niemieckiego oraz faszyzmu włoskiego za pomocą zestawienia pochodzenia społecznego tych światopoglądów, opierając się na metodzie ukazywania różnic pomiędzy nimi jako głównych punktów pozwalających obydwu zrozumieć. Abstrahując całkowicie od przesłania światopoglądowego książki Milтона Friedmana *Kapitalizm i wolność*, przytoczyć można jego stwierdzenie, że „Stanem wyjściowym dla ludzkości jest tyrania, poddaństwo i cierpienie. Wiek XIX i XX w krajach Zachodu stanowią wyłom w historycznym trendzie rozwoju świata”³. Dlatego zrozumienie pochodzenia tych dwóch ideologii, które próbowały zaprzeczyć modelowi demokratycznego państwa prawa, powinno przyczynić się do lepszej prewencji zjawisk mogących skłaniać do podobnych idei społeczeństwo. Materiał merytoryczny pracy oparty jest na analizach historyków oraz socjologów specjalizujących się w tematyce społecznej nadbudowy obydwu zbrodniczych systemów. Stosunek obydwu reżimów do kwestii rasowych został pominięty, nie dlatego,

---

¹ ZPE, *Faszyzm*, <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DXHO2wjpb> [dostęp: 20.04.2024].

² Zob.: T. Zubiński, *General Franco. Biografia niepoprawna politycznie*, Warszawa 2017.

³ M. Friedman, *Kapitalizm i wolność*, s. 41, Gliwice 2002.

że autor uważa je za nieistotne, tylko dlatego, że uznał je za drugorzędne w kwestii ich korzeni socjologicznych. Autor zaznacza także, że wiele wniosków na temat natury omawianych systemów jest opartych na jego osobistych przemyśleniach wysuniętych na podstawie przytoczonych źródeł.

Wspólny korzeń

Mimo tego, że obydwie z omawianych ideologii mają wyraźnie różne podłoża społeczne, o tyle nie jest celem pracy zaprzeczanie oczywistym elementom wspólnym. Poprzedzający I wojnę światową, stanowiącą z kolei kanwę środowisk, w których narodziły się oba ruchy, wiek XIX był w kategoriach materialnych najbardziej dynamicznym w dotychczasowej historii ludzkości⁴. Nigdy wcześniej populacja ani bogactwo świata nie wzrastało w tak szybkim tempie, co było oczywiste dla każdego obserwującego z pierwszej ręki systematyczne postępy rewolucji przemysłowej. Nawet najwięksi krytycy ówczesnego ładu światowego, tacy jak Karol Marks, byli mimo wszystkich swoich obiekcji co do XIX-wiecznego kapitalizmu zachwyceni⁵ rozmachem jego innowacyjności, stopniowo burzącego ład postfeudalny i zastępujący „idiotyzm życia wiejskiego”⁶ mieszczańskim światem.

Każda wielka zmiana zawsze ma jednak swoją cenę, a ceną rewolucji przemysłowej było zastąpienie patologii gospodarki feudalno-rolnej patologiami moresu pracy fabrycznej⁷ i życia w brudnych, przeludnionych i zadymionych miastach. Dla przedstawicieli klas niższych zyski z postępu ekonomicznego i technologicznego często nie były tak oczywiste, jak się nam dzisiaj wydaje. W pierwszym okresie rewolucji przemysłowej nastąpił zauważalny wzrost obciążenia pracą fizyczną robotnika, pomimo wynalezienia silnika parowego. *Położenie klasy robotniczej w Anglii*⁸ Fryderyka Engelsa, w której autor przywołując w całej książce dokładne dane statystyczne, udowodnił niezbicie, że w badanym okresie standard życia angielskiego robotnika nie poprawił się pomimo znacznego postępu technologicznego, stanowi zapis z epoki, w której kotłujące się niepokoje społeczne nie budziły wiary w lepszą przyszłość. Mało przywoływany w Polsce, a kluczowy termin ery progresywnej⁹ stanowi bazę do zrozumienia życia intelektualnego epoki poprzedzającej i warunkującej filozofię zarówno nazizmu, faszy-

⁴ J. Osterhammel, *Przeobrażenie świata. Historia XIX wieku*, Poznań 2020, s. 163–302, s. 849–938.

⁵ K. Pobłocki, *Kapitalizm. Historia krótkiego trwania*, Warszawa 2017, s.113.

⁶ Cytat autorstwa K. Marksa, dz.cyt. za J. Sowa, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, Kraków 2011, s. 2012.

⁷ G. Clark, *Pożegnanie z jałmużną. Krótka historia gospodarcza świata*, Poznań 2007, s. 250–280.

⁸ Zob.: F. Engels, *Położenie klasy robotniczej w Anglii*, Warszawa 1952.

⁹ Termin zazwyczaj używany tylko do tzw. ruchu progresywnego w Ameryce lat 1900-1920, na własne potrzeby przyjąłem go także dla określenia całokształtu popularnych w omawianym okresie idei progresji społecznych.

zmu, jak i komunizmu. Era progresywna była uniwersalnym dla właściwie wszystkich ówczesnych ruchów politycznych i ideowych zbiorem postulatów, jak ukroić patologie obowiązującego systemu, w swoim spektrum rozciągając się od skrajnych postulatów komunistów dążących do zniszczenia kapitalizmu, przez umiarkowanych francuskich radykałów¹⁰ chcących ewolucyjnie stworzyć państwo opiekuńcze, po narodowe i ludowe formy sprzeciwu wobec reakcyjnych monarchii. Co należy bezwzględnie podkreślić, nacjonalizm w tamtych czasach nie był jeszcze wykrystalizowany jako ideologia reakcyjno-konserwatywna, ale często bywał rewolucyjny i socjalistyczny w opozycji do nastawionych antynarodowo archaicznych monarchii władających „z bożej łaski”¹¹. Idee narodowe, których skrajne odmiany miały być kojarzone z faszyzmem i nazizmem, nie miały pierwotnie prawicowych konotacji. Sojusz nacjonalizmu z prawicą można datować najwcześniej w drugiej połowie XIX wieku, a w wielu przypadkach nawet kilka dekad później.

Wiele osiągnięć socjalnych ery progresywnej stanowi dzisiaj normę stosunków społecznych w krajach rozwiniętych, takie jak minimalna stawka godzinowa za pracę, regulaminy BHP, obowiązkowe ubezpieczenia chorobowe i emerytalne etc. Wtedy jednak były to, przez wielu uznawane za nieosiągalne i utopijne, postulaty progresywnie nastawionych ugrupowań, które spotykały się ze zdecydowanym sprzeciwem obrońców zastanego stanu rzeczy. Konflikt między tymi nastawieniami co do postępu społecznego był niezwykle krwawy: tłumienie Komuny Paryskiej, która była typowym przykładem mariażu idei narodowych z progresywizmem społecznym było niezwykle krwawe, a wojska Gastona Gallifet’a wsławiły się wydlubowaniem oczu pojmanym komunardom na pamiętkę¹². Opinie o długości trwania tego okresu są różne, jednak pewien sentyment do idei socjalistycznych nawet na samym szczycie światowych organizacji gospodarczych można dostrzec jeszcze w latach 60.¹³.

Potrzebę zmian społecznych mimo oporu stronnictw konserwatywnych odczuwali jednak prawie wszyscy istotni myśliciele, jedynie różniąc się co do tego, w jaki sposób los szarego człowieka ma zostać poprawiony. George Orwell, ostatni chyba człowiek, którego można posądzać o sprzyjanie jakiegokolwiek tyranii, opisywał takie nastroje jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym: „Tamtej nocy wyruszyłem do Hiszpanii. Powolny pociąg pełen był Czechów, Francuzów, wszystkich połączonych

¹⁰ Określenie ruchów republikańskich we Francji od czasów II Cesarstwa, zob.: M. Ślufińska, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w dwudziestym wieku*, Kraków 2012.

¹¹ P. Kasprowski dla Salon24: *Skąd się wzięła idea państwa narodowego?* 2021 <https://www.salon24.pl/u/historiakolemsietoczy/1133370,skad-sie-wziela-idea-panstwa-narodowego> [dostęp: 16.03.2024].

¹² M. Gielzak w wywiadzie dla programu Ryslaw, opowiadając o upadku Komuny Paryskiej <https://www.youtube.com/watch?v=Ugrj4YJnSU0&t=7356s> [dostęp: 16.03.2024].

¹³ Jest to główna teza, na której oparte są analizy polityk gospodarczych w wykonaniu Adama Leszczyńskiego w jego książce *Skok w nowoczesność. Polityka wzrostu w krajach peryferyjnych 1943-1980*, Warszawa 2013.

tym samym celem. [...] Rano, gdy toczyliśmy się przez południową Francję, każdy chłop pracujący w polu odwracał się, stawał uroczyście na baczność i posyłał nam [...] pozdrowienie. Byli niczym gwardia honorowa, witali pociąg mila za milą. [...] Chłopi z południowo-zachodniej Francji oraz, jak miał się przekonać, pracownicy fizyczni i rolni z Katalonii byli gotowi stawić opór – choćby tylko gestem – [...] politycznemu konserwatyzmowi¹⁴. Zauważmy, że stronnicy Franco są bez chwili wahania określani jako faszyci, co w kontekście wydarzeń jasno wskazuje utożsamianie faszyzmu przez Orwella z siłami reakcji, co w dalszej części pracy będzie miało duże znaczenie.

Tło socjologiczne faszyzmu włoskiego

Alessandro Manzoni był żyjącym w XVIII i XIX wieku mediolańskim pisarzem, autorem arcydzieła literatury włoskiej – powieści romantyczno-historycznej *Narzeczeni*¹⁵, osadzonej w XVII-wiecznej Lombardii pod okupacją hiszpańską. Książka opowiada kończącą się szczęśliwie historię dwojga zakochanych, młodych ludzi, których miłość chce zniweczyć pożądaną dziewczyny lokalny ziemianin. Dla zrozumienia korzeni ideologiczno-socjologicznych faszyzmu jest to wbrew wszelkim pozorom pozycja niezwykle ważna, ponieważ w decydującej mierze ta jedna tylko książka stanowiła podstawę opracowania urzędowego języka¹⁶ Włoch po zjednoczeniu rozbitego politycznie półwyspu w 1861 r.¹⁷. Książka ta stała się bazą kształcenia szkolnego dzieci w całym kraju, w którym w zależności od regionu mówiono na co dzień nie tylko w różnych, często wzajemnie niezrozumiałych dialektach włoskiego, ale także w języku greckim, weneckim czy nawet arabskim. Pierwszym językiem użytkowym dynastii królewskiej nowo zjednoczonego kraju był nie włoski, tylko francuski. Królowi Wiktorowi Emanuelowi II, koronowanemu na pierwszego króla zjednoczonych Włoch musiano fonicznie zapisać na kartce przemówienie otwierające obrady parlamentu¹⁸, ponieważ nie znał włoskiego. Z kolei pierwszym językiem premiera Camillo Cavour'a, jednego z czterech włoskich Ojców Ojczyzny był piemoncki¹⁹, bliżej spokrewniony z językiem francuskim lub oksytańskim niż mową Manzoni'ego. Identyczna sytuacja występuje nawet dzisiaj w posiadającej dumne tradycje Wenecji, której język venexian bliższy jest hiszpańskiemu. Kiedy w mieście świętego Marka przeprowadzono w 2014 r. niefor-

¹⁴ R. Bradford, *Orwell. Człowiek naszych czasów*, Kraków 2022, s. 181.

¹⁵ Zob.: A. Manzoni, *Narzeczeni*, Warszawa 1953.

¹⁶ G. Hagg, *Mussolini. Butny faszysta*, Warszawa 2015, s.18.

¹⁷ M. Żywczyński, *Historia powszechna 1789-1870*, Warszawa 2006, s. 452.

¹⁸ M. Gielzak w wywiadzie dla kanału P. Napierały, *Lewica, Liberalizm, Francja*, <https://www.youtube.com/watch?v=HeSa6OqtPSA> [dostęp: 16.03.2024].

¹⁹ Język piemoncki w porównaniu z włoskim i francuskim https://www.xn--meb.pisz.pl/J%C4%99zyk_piemoncki_w_por%C3%B3wnaniu_z_w%C5%82oskim_i_francuskim [dostęp: 15.04.2023].

malne referendum, 89%²⁰ populacji regionu nie uważało się za Włochów i głosowało za proklamowaniem niepodległej Republiki Weneckiej. Narodowość włoska nigdy do końca się nie ukształtowała i pomimo 150 lat od zjednoczenia włoskość nadal jest do pewnego stopnia tworem syntetycznym. Zrozumienie tego fundamentalnego faktu socjologicznego jest w przeświadczeniu autora dużo ważniejsze dla zrozumienia korzeni faszyzmu niż zgłębianie zawilości myśli i pism ideologicznych autorów inspirujących wysoko postawionych funkcjonariuszy Narodowej Partii Faszystowskiej. Pomimo tego, że PNF²¹ oficjalnie deklarowała się jako partia o profilu prawicowym, to przesłanie historii światopoglądu sztandarowej postaci ruchu faszystowskiego, jakim był Benito Mussolini, pozwala ujawnić jego zupełnie inne oblicze. Historia jego osobistej drogi do faszyzmu służyć może jako wzór rozwoju idei faszystowskiej.

Przyszły przywódca ruchu faszystowskiego urodził się w 1883 r.²² Imiona, jakie nadali mu rodzice, otrzymał na cześć trzech sławnych rewolucjonistów, a więc Benito Andrea Amilicara. Były to więc lata nieformalnego początku ery progresywnej, w którym nastroje rewolucyjne były powszechne pośród klas niższych, a w całej Europie poglądy socjalistyczne znajdowały posłuch także pośród najwyższych warstw społecznych. Gwałtowne przekształcenia społeczne i technologiczne związane z postępującą rewolucją przemysłową spowodowały nie tylko niespotykany wcześniej poziom wydajności gospodarczej, ale również gigantyczne wyzwania społeczne²³. Dziadek i ojciec Benito byli represjonowani za poglądy antyklerykalne i antyarystokratyczne. W pierwszych latach swojego życia Benito wraz z bratem Arnoldo spał na podłodze w kuchni rodzinnego domu. Nie dziwi więc, że młody Mussolini już od najmłodszych lat zaczął przejawiać wrogość do zastanego, postfeudalnego ustroju społecznego i wiarę w lepsze, socjalistyczne jutro. W późniejszych latach życia miał napisać quasi-pornograficzną powieść o zabarwieniu antyklerykalnym *Kochanka kardynała*²⁴. Wyraźnie pokazuje to lewicowe, antyklerykalne i socjalistyczne ciągoty ojca ruchu faszystowskiego. Przed I wojną światową mimo wielu perypetii udało mu się zdobyć stanowisko redaktora naczelnego dziennika „Avanti!”, głównego pisma socjalistów. Początkowo negatywnie nastawiony do perspektywy przyłączenia się Włoch do wojny po stronie Ententy, w kilka tygodni z żarliwego apostoła pacyfizmu i neutralności Włoch zamienił się w równie szczerego zwolennika włączenia się do wojny przeciwko Państwu Centralnym, usprawiedliwiając wojnę prześladowaniem mniejszości włoskiej w Tyrolu Południowym przez Austriaków. Wyrzucony przez socjalistów, założył własny dzien-

²⁰ Wprost, *Wenecja proklamuje niepodległość. 89 proc. za odłączeniem*, <https://www.wprost.pl/swiat/441014/wenecja-proklamuje-niepodleglosc-89-proc-za-odlaczeniem.html> [dostęp: 6.03.2024].

²¹ Tzn. Narodowa Partia Faszystowska, skrót włoski.

²² Warhist.pl, *Biografia Benito Mussoliniego*, <https://warhist.pl/biografie/benito-mussolini/> [dostęp: 20.04.2024].

²³ E. Hobsbawn, *Wiek imperium 1975-1914*, Warszawa 2015, s. 196–198.

²⁴ Zob.: B. Mussolini, *Kochanka kardynała*, Gliwice 1930.

nik "Il popolo d'Italia"²⁵ za pieniądze kilku firm zainteresowanych perspektywami biznesowymi nadchodzącego konfliktu. W wyniku wojny jednak Włochy miały ponieść ogromne ofiary, w efekcie na mocy traktatu wersalskiego²⁶ otrzymując tyle samo ziemi co nieuczestnicząca w walkach Dania. Marzenia o Nowym Imperium Romanum rozbiły się o doktrynę samostanowienia narodów Woodrowa Willsona oraz kiepskie zdolności bojowe włoskiej armii²⁷. Na nic poszły łzy, pot i krew setek tysięcy włoskich żołnierzy. Ruchy kombatanckie, które w powojennych Niemczech przyjęły nazwę Freikorps, a w Rosji rad robotniczo-żołnierskich, zawiąły także do Włoszech. To one miały się dla wielu weteranów wojny stać jedynym miejscem socjalizacji w społeczeństwie, które w ich przekonaniu nie doceniało poświęcenia ardytów, weteranów najcięższych walk frontu włoskiego. Ideologia socjalistyczno-resentymalna nie wchodziła jednak w żadnym momencie w sprzeczność z głębokim oddaniem idei wielkich Włoch: "Benito Mussolini przygotowywał [...] poszerzenie własnej bazy ideologicznej. Siebie samego nadal uważał za rewolucjonistę. Ciągłe jeszcze kierowały nim takie uczucia jak nienawiść do kleru i ateizm. Swojemu drugiemu synowi [...] dał na imię Bruno, na pamiątkę słynnego wroga Kościoła, spalonego na stosie filozofa i mistyka, Giordana Bruno. Jego gazeta – "Il Popolo d'Italia" – zmieniła 1 sierpnia podtytuł z "Dziennika socjalistycznego" na "Dziennik walczących i produkujących". [...] wyjaśnił, że socjalizm to przestarzałe pojęcie [...] Chwalił robotników, ale tylko tych prawdziwych, którzy walczą i popierają wojnę. Twierdził, że naród ma wartość samą w sobie"²⁸. Sama nazwa ruchu faszystowskiego pochodzi od łacińskiego *fasces*²⁹, gałązek niesionych przed zasłużonymi wojownikami w starożytnym Rzymie.

Późniejsza samoidentyfikacja faszystów jako prawicowców odczytywana być powinna raczej jako element cynicznej gry politycznej w sytuacji, kiedy po Marszu na Rzym³⁰ niektórzy z członków sfer rządzących we Włoszech, zgodzili się zawrzeć układ z puczystami, mimo że panujący Wiktor Emanuel III zauważalnie brzydził się faszyzmem³¹. Wobec przytoczonych powyżej przyczyn, dlaczego arystokratyczne dogłęb-

²⁵ Biblioteka Kongresu, *Il popolo d'Italia*, <https://www.loc.gov/item/sn96059057/> <https://www.loc.gov/item/sn96059057/> [dostęp: 20.04.2024].

²⁶ B. Borkowski opowiadający o przebiegu niekorzystnym dla Włoch negocjowaniu traktatu wersalskiego dla radia internetowego Oblicza XX wieku, <https://www.youtube.com/watch?v=cRUPFB-41uM> [dostęp: 20.04.2024].

²⁷ I. Dorota, *Front włoski z czasów Wielkiej Wojny w zapiskach autobiograficznych Karola Bergera i Jerzego Alfreda Tomasza Kossowskiego*, Mediolan 2016, file:///C:/Users/pc/Downloads/2312-18335-1-PB%20(1).pdf [dostęp: 20.04.2024].

²⁸ G. Hagg, *Mussolini. Butny faszysta*, s. 87.

²⁹ ANPI, *Od włoskiego bojownika fasci do reżimu faszystowskiego*, <https://www.anpi.it/libri/dai-fasci-italiani-di-combattimento-al-regime-fascista> [dostęp: 21.04.2024].

³⁰ S. Bielański w wywiadzie dla Nowego Ładu, *Sto lat od Marszu na Rzym. Czym był faszyzm? Jak Mussolini zdobył władzę?* <https://www.youtube.com/watch?v=Me0Mbk5BfWg> [dostęp: 20.04.2024].

³¹ Warhist.pl, *Wiktor Emanuel III-Mała Szabla Mussoliniego?* <https://warhist.pl/arttykul/wiktor-emanuel-iii-mala-szabla-mussoliniego/> [dostęp: 21.04.2024].

nie Włochy królewskie były gotowe zaakceptować reżim faszystowski, dochodziło nieoczywiste z dzisiejszego punktu widzenia współczesnych widmo zalewu świata komunizmem ZSRR, które wtedy uchodziło za przykład udanej realizacji dyktatury proletariatu³². System faszystowski powstał więc poprzez świadome dopuszczenie do władzy takich ludzi jak Mussolini, ale bez naruszania uprzywilejowania elit. Należy też stanowczo zaznaczyć, że o reżimie faszystów w żadnym momencie jego istnienia nie możemy mówić jako o totalitarnym, ponieważ w przeciwieństwie do reżimu nazijskiego w Niemczech nigdy nie udało mu się do tego stopnia skumulować władzy, czego dowodem była działalność takich ludzi opozycji liberalnej jak Benedetto Croce. Pomimo noszenia dumnie brzmiącego tytułu *duce*, czyli wódz tak naprawdę wódz faszystów pełnił jedynie funkcję premiera państwa, które w zasadzie pozostało monarchią konstytucyjną³³. Według niektórych opinii, tak naprawdę o dyktaturze sensu stricto faszystów we Włoszech można mówić dopiero od podpisania traktatów laterańskich, będących szczytowym dowodem zachowywania się faszystwu jak kameleona ideologicznego, zdolnego do walki o swoje ideały zarówno pod sztandarami ruchów o zabarwieniu konserwatywnym, jak i progresywnym. ”Po ceremonii Mussolini i Gasparii wyszli razem z Pałacu Laterańskiego. Na zewnątrz czekał już [...] tłum. Mimo ulewnej deszczu panowała radosna atmosfera. Księża i seminarzyści odmawiali chórem ”Niech żyje król! Niech żyje Pius, nasz papież!”, inni z kolei wołali ”Viva Mussolini! Viva Italia!” lub wznosili faszystowski okrzyk bojowy [...] Mussolini [...] odniósł właśnie swój największy tryumf, lecz nigdy nie czuł się komfortowo w towarzystwie księży. [...] wszystkie włoskie rządy dążyły do demokratycznego, świeckiego państwa. Watykan jednak nigdy nie przestał wierzyć, że w kraju uda się przywrócić hierarchiczny, autorytarny ustrój [...] Z biegiem lat owa wiara stała się mrzonką, aż wreszcie faszyzm tchnął w nią nowego ducha [...] Watykan opowiedział się jasno po stronie Mussoliniego. [...] Za przewodnictwem papieża w nadchodzących latach biskupi, księża i świeccy katolicy tysiące razy określili Mussoliniego ”Mężem Opatrznościowym”. Prasa w całej Italii [...] powtarzała, że ten historyczny dzień nigdy by nie nadszedł, gdyby w kraju wciąż panował ustrój demokratyczny. Ugoda stała się możliwa wyłącznie dzięki Mussolinemu i faszyzmowi. [...] traktaty to prawdziwy triumf Mussoliniego. Rozwiązał wszystkie sporne kwestie i zapewnił swojemu rządowi wsparcie duchowieństwa. [...] Ludzie, którzy zdobyli władzę, organizując zamach stanu, potrzebują Watykanu, by zyskać legitymację[...] Siła i ranga faszystwu wzrosły niewspółmiernie”³⁴. Doskonałym symbolem tego mariażu było rzeczywiste małżeństwo pochodzącego z arystokratycznej rodziny hrabiego Galeazzo Ciano, syna admirała z córką Mussoliniego Eddą, potomkinią spiskowców i socjalistów.

³² V. Sebesyien, *Lenin. Dyktator*, Warszawa 2018, s. 533–534.

³³ A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia powszechna 1939-1997*, Poznań 2003, s. 127–131.

³⁴ D. Kertzer, *Papież i Mussolini, Nieznana historia Piusa XI i triumfu faszystwu w Europie*, Wołowiec 2016, s. 118–120.

Faszyzm w stylu włoskim jest więc tak właściwie nieściśle biorąc ideologią, co postulatem zorganizowania całego życia społecznego w stylu wojskowym. To quasi-ideologia żołnierskości, oddająca uczucia żołnierzy z powszechnego poboru, nauczonych często włoskiego jako dopiero drugiego języka, którzy w czasie wojny pierwszy raz zostali poddani socjalizacji na szczeblu narodowym. Rozgoryczeni szarą rzeczywistością, która za nic miała ich poświęcenie, zwrócili się ku kultowi siły. Ze względu na ten nieskonkretyzowany ideologicznie charakter faszyzmu włoskiego nie można przypisać jednoznacznie ani do szeroko rozumianej prawicy, ani lewicy politycznej. Wojskowa forma organizacji państwa może w tym samym czasie odwoływać się do wartości kojarzonych z konserwatyzmem takimi jak szacunek do hierarchii, kult siły czy męskość, jak i do zabarwionej wojennymi barwami progresji społecznej; w faszystowskich Włoszech równocześnie podpisywano traktaty laterańskie, oddające Kościółowi Rzymskokatolickiemu Watykan, jak i realizowano masowe programy, tzw. włoskie batalie gospodarcze, wprowadzające elementy państwa opiekuńczego, takie jak polityka prorodzinna czy prorolnicza, czerpane prosto z programów partii socjalistycznych. Do faszystowskich przedsięwzięć w tym zakresie wprost odwoływały się reżimy już strictly lewicowe, jak np. Juan Peron w Argentynie³⁵.

Tło socjologiczne nazizmu w Niemczech

Mimo że nazizm bardzo często bywa przedstawiany jako niemiecka odmiana faszyzmu, co argumentowane jest faktem historycznym pewnej młodszości w pierwszych latach walki o władzę oraz istnienia dyktatury NSDAP³⁶ w Niemczech względem reżimu faszystów we Włoszech, to po porównaniu przedstawionego powyżej funkcjonowania Królestwa Włoch z III Rzeszą ujawniają się znaczące różnice w naturze obydwu systemów. Mylenie ideologii faszystowskiej z nazistowską w literaturze przedmiotu było często celowym zabiegiem propagandowym w ramach bloku wschodniego, dla którego niewygodnym faktem było, że oficjalną ideologią państwa zawartą w nazwie partii dyktatorskiej, które rozpętało największą wojnę w dziejach świata i zabiło około 27 mln mieszkańców Kraju Rad był narodowy socjalizm.

Pomimo że zjednoczenie Niemiec przez Prusy nastąpiło 10 lat po zjednoczeniu Włoch³⁷ i okupione było dwiema wojnami z mocarstwami europejskimi, to jednak poziom świadomości narodowej przeciętnego Niemca był nieporównywalnie wyż-

³⁵ M. Lisińska, *Kraj srebrnej rzeki. Argentyna od spotkania światów do czasów współczesnych*, Kraków 2022, s. 228.

³⁶ M. Zimmerman dla portalu Ciekawostki historyczne, *Dlaczego Hitler podziwiał Mussoliniego?* <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2016/10/03/dlaczego-hitler-podziwial-mussoliniego/> [dostęp: 20.04.2024].

³⁷ M. Żywczyński, dz.cyt. s. 536–537.

szy. Z powodu tej stosunkowo dużej spistości narodowej Niemiec przedstawianie dokładnie w mojej opinii biografii światopoglądowej Adolfa Hitlera³⁸ mija się z celem, natomiast wykazanie spektrum wysoko postawionych nazistów ukazuje ideologię ściąającą do siebie rozgoryczonych upokorzeniami narodowymi, jak i wykluczeniem ekonomicznym ludzi z warstw ludowych. Właściwie żaden wysoko postawiony przedstawiciel reżimu nazistów nie miał wiele wspólnego ze sferami decydującymi o kształcie Niemiec przed ich dyktaturą. W pewnym sensie nawet tacy ludzie jak Józef Stalin wydawali się nie rozumieć³⁹, że rozmawiając z nazistami, wcale nie rozmawiają z wielowiekową elitą Niemiec, ale nuworzysami zajmującymi się często jeszcze kilkanaście lat wcześniej hodowlą kurczaków⁴⁰.

Zdarzające się czasami utożsamianie starych, arystokratycznych tradycji Prus, zarówno liberalnej⁴¹ Fryderyka II Wielkiego, jak i nacjonalistycznej Wilhelma II⁴² z poglądami ludzi takimi jak Adolf Hitler, pozbawionego wyższego wykształcenia i pozycji społecznej, w pewnych momentach życia zepchniętego do życia żebraka i lumpenproletariusza, jest tworzeniem ciągłości historycznej tam, gdzie jej nie ma. Poparcie pewnej części warstw bogatej burżuazji i arystokracji dawnych junkrów dla reżimu nazistowskiego było zazwyczaj motywowane doraźnymi interesami biznesowymi lub wyrachowaniem politycznym, w szczególności obawa przed „twardym” socjalizmem komunistów, popierających masową nacjonalizację i egzekucję dawnych właścicieli. Powtarzające się twierdzenia o domniemanym zakorzenieniu nazizmu w pruskim duchu w opinii autora wynikają z nadużywania myślenia kategoriami „długiego trwania” wprowadzonymi przez Fernanda Braudela⁴³ i szkołę *Annales*, które zostało skrytykowane między innymi przez Kacpra Poblöckiego⁴⁴.

Wobec pokrewnego twierdzenia o pochodzeniu nazizmu od włoskiego faszystwu można także postawić jeden podstawowy zarzut: wzorem tworzenia ustroju politycznego i administracyjnego III Rzeszy wcale nie było Królestwo Włoch, tylko Związek Radziecki⁴⁵. Podziw narodowych socjalistów do swoich ideowych kuzynów ze wschodu najbardziej chyba otwarcie wyraził Joseph Goebbels⁴⁶, minister propagandy i oświecenia publicznego w składzie reżimu nazistowskiego. Jako jeden z nielicznych wysoko postawionych towarzyszy broni Hitlera posiadał klasyczne, wyższe wykształcenie

³⁸ Zob.: J. Tolland, *Hitler. Reportaż biograficzny*, Warszawa 2014.

³⁹ S. Montefiore, *Stalin. Dwór Czerwonego Cara*, Kraków 2021, s. 297.

⁴⁰ A. Weale, *SS Historia pisana na nowo*, Wrocław 2012, s. 48.

⁴¹ Zob.: P. Napierała, *Fryderyk II Wielki jako władca liberalny*, Poznań 2019.

⁴² M. Maciejewski, *Rola wojennych idei roku 1914 w rozwoju niemieckiego nacjonalizmu*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* <https://journals.umcs.pl/g/article/view/8186/6690> [dostęp: 21.04.2023].

⁴³ Polskie Radio, <https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/2794149,fernand-braudel-nikt-wczesniej-tak-nie-pisal-o-historii>, [dostęp: 17.05.2024].

⁴⁴ K. Poblöcki, dz.cyt. s. 33–40 i 429–430.

⁴⁵ R. Pipes, *Rosja bolszewików*, Warszawa 2010, s. 258–281.

⁴⁶ Zob.: P. Longerich, *Goebbels. Apostoł diabła*, Warszawa 2014.

i prowadził godne burżuazyjnego erudyty życie intelektualne, co w mojej opinii spowodowało, że bardziej świadomie wyrażał pewne kwestie: "Linie niemieckiego socjalizmu są ostre, a nasza droga jest jasna. Jesteśmy przeciwko burżuazji politycznej i za prawdziwym nacjonalizmem! Jesteśmy przeciwko marksizmowi, ale za prawdziwym socjalizmem! Jesteśmy za pierwszym niemieckim państwem narodowym o charakterze socjalistycznym! Jesteśmy za Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partią Robotniczą!"⁴⁷. Przyszły najbliższy towarzysz Hitlera tak jak szereg innych ważnych w partii person nie wywodził się z klas dobrze usytuowanych. Jego ojciec pracował umysłowo w fabryce knutów, a matka jako robotnica rolna⁴⁸. Po zawodzie odrzucenia przez wojsko oraz porażce w robieniu kariery pisarza, zwrócił się do narodowego socjalizmu jako rozwiązaniu zarówno przemocy klasowej, jak i sposobowi przywrócenia Niemcom należnego im miejsca na arenie światowej polityki. Marszałek Rzeszy Herman Goering⁴⁹ wydawać by się mogło, że ze względu na swój pompacyjny styl życia byłby najbardziej stereotypowo junkierski spośród akolitów Hitlera, ale pozory mylą. Goering był człowiekiem do głębi zraniony traumą dzieciństwa spędzonego w niedostatku i upokorzeń na tym tle, a jego główną motywacją pięcia się w górę narodowosocjalistycznej hierarchii była chęć odegrania się na niesprawiedliwym systemie społecznym. Mimo że jego ojciec był urzędnikiem kolonialnym zaangażowanym między innymi w ludobójstwo w Namibii⁵⁰, to w następnych latach podupadł finansowo, a cała rodzina została zmuszona do zamieszkania u kochanka jego matki, bez którego wsparcia jej mąż nie miałby się z czego utrzymać. Kiedy naziści już święcili triumfy, Goering bez cienia wahania mówił: "Przeżywamy narodowo-socjalistyczną rewolucję. Podkreślamy termin „socjalistyczna”, ponieważ wielu mówi tylko o rewolucji „narodowej”. Wątpliwe, ale i błędne. Nie tylko nacjonalizm doprowadził do przełomu. Jesteśmy dumni, że triumfował także niemiecki socjalizm. Niestety, są dziś jeszcze wśród nas ludzie, którzy zbyt mocno akcentują słowo „narodowa” i nie chcą nic wiedzieć o drugiej części naszego światopoglądu, co świadczy o tym, że nie zrozumieli także części pierwszej. Kto nie chce uznać niemieckiego socjalizmu, nie ma prawa nazywać się narodowym"⁵¹. Nawet najbardziej okultystycznie nastawiony z tego grona dowódca Waffen SS Heinrich Himmler⁵², bezpośrednio odpowiedzialny za przeprowadzenie Holocaustu po bliższym przyjrzeniu

⁴⁷ J. Zgierski, cyt. za J. Goebbels, *Dlaczego jesteśmy socjalistami?*, Berlin 1933, 5 cytatów potwierdzających że narodowy socjalizm to jednak... socjalizm! <https://lacinska.pl/2021/04/07/5-cytatow-potwierdzajacych-ze-narodowy-socjalizm-to-jednak-socjalizm/> [dostęp: 20.04.2024].

⁴⁸ P. Longerich, *Goebbels. Apostoł diabła*, s. 17–48.

⁴⁹ D. Irving, *Wojna Goeringa. Biografia Marszałka Rzeszy 1893-1946*, Warszawa 2001, s. 17–39.

⁵⁰ PPR, *Ludobójstwo Herero i Nama – zlekceważona przepowiednia*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1487461,Ludobojstwo-Herero-i-Nama-zlekcewazona-przepowiednia> [dostęp: 21.04.2023].

⁵¹ J. Zgierski, dz.cyt. H. Goring, *Nacjonalizm i Socjalizm*, Berlin 1933, 5 cytatów potwierdzających, że narodowy socjalizm to jednak... socjalizm!

⁵² Zob.: P. Longerich, *Himmler. Buchalter śmierci*, Warszawa 2014.

okazuje się raczej człowiekiem, który gdyby urodził się w innych czasach, bliżej byłoby mu do pasjonującego się książkami fantastycznymi księgowego niż ludobójcy.

Generał i polityk doby Republiki Weimarskiej Hans von Seeckt⁵³ głosił pogląd, że stan armii jest odwzorowaniem stanu społeczeństwa. Idąc tropem tego stylu myślenia, holenderski historyk Martin van Creveld w swojej książce *Wehrmacht kontra US Army 1939-1945*⁵⁴ ukazał różnicę obydwu systemów, zestawiając całokształt funkcjonowania armii największej demokracji kapitalistycznej na świecie z armią państwa, które przeprowadziło Holocaust. Wnioski płynące z przedstawionej w niej analizy są jednoznaczne: armia niemiecka, pomimo że przeprowadziła jedno z największych ludobójstw w historii ludzkości i tego, że walczyła za państwo zaprzeczające wszystkim ideałom demokratycznego państwa prawa, była pod każdym niemal względem zorganizowana bardziej egalitarnie niż armia amerykańska. "W systemie awansów również kładziono nacisk na równość"⁵⁵, "z racji świadomego wyboru armia niemiecka nie stosowała mechanicznych metod zarządzania zasobami ludzkimi [...] uregulowanie urlopów, urlopów, zarządzanie sprawami dyscyplinarnymi oraz wymiana personelu pomiędzy jednostkami – krótko mówiąc, wszystko, co dotyczyło kluczowych kwestii związanych z pojedynczym żołnierzem i jego osobowością, pozostawiono w rękach dowódcy jego jednostki [...] System taki zakładał wzajemne zaufanie i jednocześnie pomagał w jego tworzeniu"⁵⁶. Nawet tak drobne kwestie organizacyjne armii jak nadawanie medali czy obchodzenie się z rekrutem podczas rozmów z psychologiem były zauważalnie bardziej ludzkie w armii niemieckiej niż amerykańskiej; o ile w Trzeciej Rzeszy medale przewidziane były dla szeregowych żołnierzy, którzy odznaczyli się heroicznymi wyczynami na polu bitwy, o tyle w amerykańskim wojsku utrzymywano twarde rozdział między szeregowcami a oficerami, dla których co do zasady zarezerwowane były odznaczenia. "Panowało przekonanie, że na wojnie od żołnierza wymaga się głównie określonych cech moralnych [...] oddania, posłuszeństwa, lojalności i samodzielności [...] testy przeprowadzane [...] były nie tyle pod kątem ustalenia pewnych mechanicznych zdolności, ile by określić całą osobowość badanego", "Nawet podczas wstępnego badania kondycji fizycznej lekarz wraz z szefem komisji poborowej [...] prowadził rozmowę z rekrutem. W taki sposób można było odsiać ludzi z wyraźnie dostrzegalnymi ułomnościami psychicznymi, stworzyć ogólny obraz kondycji umysłowej rekruta i wziąć pod uwagę jego życzenia"⁵⁷. Pośrednio krytykując armię amerykańską w jej sztywności, historyk stwierdza: "Żadne niedoświadczenie nie może bowiem wyjaśnić funkcjonowania okrutnego systemu uzupełnień, w ramach którego pojedynczy żoł-

⁵³ R. Lewis, *Rommel as military commander*, s. 41 Nowy Jork 1998, commander, <https://archive.org/details/rommelasmilitary0000lewi> [dostęp: 20.04.2024] .

⁵⁴ M. Creveld, *Wehrmacht kontra US Army 1939-1945*, Warszawa 2011.

⁵⁵ Tamże, s. 44 i 96.

⁵⁶ Tamże, s. 96.

⁵⁷ Tamże, s. 103.

nierze zmuszani byli podróżować bez towarzyszy czy dowódców, z jednego ośrodka do drugiego, a następnie wkraczali do walki, chociaż otaczający ich ludzie nie znali nawet ich imion. Żadne niedoświadczenie nie usprawiedliwia systemu, w którym najszybciej awansowali ci oficerowie, których życie było najmniej zagrożone. Żadne niedoświadczenie nie wyjaśnia, [biorąc pod uwagę pierwszorzędne doświadczenia z I wojny światowej] sposobu, w jaki radzono sobie z całym zagadnieniem ofiar psychicznych. [...] to nie brak doświadczenia, ale czysta nieefektywność biurokracji może wyjaśnić powolny przebieg procesu przyznawania odznaczeń⁵⁸.

Wnioski

Aleksander Solżenicyn, jeden z największych pisarzy oraz wrogów Związku Radzieckiego, powiedział kiedyś, że "Świat cywilizowany – osłupiały wobec nacisku nagle szczerzącego zęby barbarzyństwa – nie potrafi przeciwstawić mu nic innego, prócz ustępstw i uśmiechów"⁵⁹. Bliżej naszych czasów Marcin Giełzak stwierdził, że "Faszystowskie miejsce dla każdego i każdy na swoim miejscu było próbą odtworzenia feudalizmu w nowych warunkach. Próbą nieudaną, ale na pewno nie ostatnią"⁶⁰.

Korzeniem wspólnym obydwu zbrodniczych ruchów, które próbowały zaprzeczyć ideałom demokratycznego państwa prawa w pierwszej połowie XX wieku był gniew i rozgoryczenie zepsuciem ówczesnego systemu społecznego, co może stanowić cenną lekcję na przyszłość w dzisiejszych czasach, w których powoli acz niepokojąco zaczynamy się miejscami zbliżać do poziomów nierówności majątkowych i dochodowych, które wcześniej udało nam się w dużej mierze zwalczyć⁶¹. Nie zrozumiemy, jak ludzie tacy jak Mussolini i Hitler porwali za sobą miliony, jeżeli nie weźmiemy pod uwagę poziomu nienawiści rodzącej się z urażonej dumy narodowej i resentymentu klasowego. Niemiecki nazizm pochodną faszyzmu włoskiego nie był, pomimo wspólnego, socjalistycznego pochodzenia obydwu ruchów. Punktem, w którym jednak faszyzm różnicuje się od nazizmu, jest moment zdefiniowania, w jaką formę cały ten żal zostaje przelany. Faszyzm poprzez skupienie się na aspekcie próby zorganizowania całego życia społecznego w formie wojskowej może w ogóle podejmować rozmowę z zastaną rzeczywistością, czego przejawem było porozumienie najpierw z monarchią, a potem z papieżem, mimo progresywnego nastawienia Mussoliniego. Dlatego faszyzm paradoksalnie autor nazywałby "skrajnym centryzmem". Nazizm być może z powodu

⁵⁸ Tamże, s. 243.

⁵⁹ A. Solżenicyn, *Nobel Lecture in Literature*, 1, [w:] red. T. Frangsmyr, S. Allen *Literature 1968-1980: Nobel Lectures Including Presentation Speeches and Laureate's Biographies*, Singapore 1970, s. 42.

⁶⁰ M. Giełzak, *Wieczna lewica. Myśli i aforyzmy*, Poznań 2023, s. 96.

⁶¹ Zob.: T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, Warszawa 2015.

dużo wyższego poziomu spójności narodowej Niemiec nie napotyka potrzeby takowego negocjowania z zastanym porządkiem. Nazizm jest w dużej mierze ideologią, która wyrosła na nienawiści do tego, czym Niemcy były i czym według romantyczno-mistycznych urojeń ludzi pokroju Hitlera mają się stać. Z tego powodu nazizm musi zniszczyć to, co napotkał, aby móc zbudować w swoim mniemaniu lepsze, narodowo-socjalistyczne jutro. To czyni go w oczach autora ideologią ściśle lewicową w rozumieniu lewicy jako siły dążącej do zmiany reguł porządku społecznego.

Bibliografia

Książki

- [1] Bradford R., *Orwell. Człowiek naszych czasów*, Kraków 2022.
- [2] Clark G., *Pożegnanie z jałmużną. Krótka historia gospodarcza świata*, Poznań 2007.
- [3] Creveld M., *Wehrmacht kontra US Army 1939-1945*, Warszawa 2011.
- [4] Czubiński A., Olszewski W., *Historia powszechna 1939-1997*, Poznań 2003.
- [5] Engels F., *Położenie klasy robotniczej w Anglii*, Warszawa 1952.
- [6] Friedman M., *Kapitalizm i wolność*, Gliwice 2002.
- [7] Gielzak M., *Wieczna lewica. Myśli i aforyzmy*, Poznań 2023.
- [8] Hagg G., *Mussolini. Butny faszysta*, Warszawa 2015.
- [9] Hobsbawen E., *Wiek imperium 1975-1914*, Warszawa 2015.
- [10] Irving D., *Wojna Goeringa. Biografia Marszałka Rzeszy 1893-1946*, Warszawa 2001.
- [11] Kertzer D., *Papież i Mussolini, Nieznana historia Piusa XI i triumfu faszystwu w Europie*, Wołowiec 2016.
- [12] Leszczyński A., *Skok w nowoczesność. Polityka wzrostu w krajach peryferyjnych 1943-1980*, Warszawa 2013.
- [13] Lisińska M., *Kraj srebrnej rzeki. Argentyna od spotkania światów do czasów współczesnych*, Kraków 2022.
- [14] Longerich P., *Goebbels. Apostoł diabła*, Warszawa 2014.
- [15] Longerich P., *Himmler. Buchalter śmierci*, Warszawa 2014.
- [16] Manzoni A., *Narzeczeni*, Warszawa 1953.
- [17] Montefiore S., *Stalin. Dwór Czerwonego Cara*, Kraków 2021.
- [18] Mussolini B., *Kochanka kardynała*, Gliwice 1930.
- [19] Napierała P., *Fryderyk II Wielki jako władca liberalny*, Poznań 2019.
- [20] Osterhammel J., *Przeobrażenie świata. Historia XIX wieku*, Poznań 2020.
- [21] Piketty P., *Kapitał w XXI wieku*, Warszawa 2015.
- [22] Pipes R., *Rosja bolszewików*, Warszawa 2010.
- [23] Sebesyzen V., *Lenin. Dyktator*, Warszawa 2018.
- [24] Solženicyń A., *Nobel Lecture in Literature*, 1, [w:] red. T. Frangsmyr, S. Allen, *Literature 1968-1980: Nobel Lectures Including Presentation Speeches and Laureate's Biographies*, Singapore 1970.
- [25] Ślufińska M., *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w dwudziestym wieku*, Kraków 2012.
- [26] Zubiński T., *Generał Franco. Biografia niepoprawna politycznie*, Warszawa 2017.

Źródła internetowe

- [27] <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DXHO2wjpb>
- [28] <https://www.salon24.pl/u/historiakolemsietoczy/1133370,skad-sie-wziela-idea-panstwa-narodowego>
- [29] <https://www.youtube.com/watch?v=Ugrj4YJnSU0&t=7356s>
- [30] <https://www.youtube.com/watch?v=HeSa6OqtPSA>
- [31] https://www.xn--meb.pisz.pl/J%C4%99zyk_piemoncki_w_por%C3%B3wnaniu_z_w%C5%82oskim_i_francuskim
- [32] <https://www.wprost.pl/swiat/441014/wenecja-proklamuje-niepodleglosc-89-proc-za-odlaczeniem.html>
- [33] <https://warhist.pl/biografie/benito-mussolini/>
- [34] <https://www.loc.gov/item/sn96059057/>
- [35] <https://www.youtube.com/watch?v=cRUpFB-41uM>
- [36] [file:///C:/Users/pc/Downloads/2312-18335-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/2312-18335-1-PB%20(1).pdf)
- [37] <https://www.anpi.it/libri/dai-fasci-italiani-di-combattimento-al-regime-fascista>
- [38] <https://warhist.pl/artykul/wiktor-emanuel-iii-mala-szabla-mussoliniego/>
- [39] <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2016/10/03/dlaczego-hitler-podziwial-mussoliniego/>
- [40] <https://journals.umcs.pl/g/article/view/8186/6690>
- [41] [fernand-braudel-nikt-wczesniej-tak-nie-pisal-o-historii](https://lacinska.pl/2021/04/07/5-cytatow-potwierdzajacych-ze-narodowy-socjalizm-to-jednak-socjalizm/)
- [42] <https://lacinska.pl/2021/04/07/5-cytatow-potwierdzajacych-ze-narodowy-socjalizm-to-jednak-socjalizm/>
- [43] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1487461,Ludobojstwo-Herero-i-Nama-zlekcwowazona-przepowiednia>
- [44] <https://archive.org/details/rommelasmilitary0000lewi>

Jan Marian Romanowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „CASUS”

Opiekun: dr Monika Giżyńska i dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

ANALIZA USTROJÓW POLITYCZNYCH WYBRANYCH MIKROPAŃSTW EUROPEJSKICH

Wstęp

Tak zwane mikropaństwa, to państwa o niewielkiej wielkości nieprzekraczającej nawet 1 km², mikropaństwa z reguły posiadają znacznie mniejszą liczbę mieszkańców, która nie przekracza 500 tys.¹. Obecnie w Europie znajduje się 6 mikropaństw są to: Republika Malty, Księstwo Monako, Księstwo Andory, Księstwo Liechtenstein, Republika San Marino i najmniejsze ze wszystkich państw – państwo Watykan. Ostatnie trzy z wymienionych oraz ich wyjątkowe ustroje polityczne są przedmiotem tej pracy. Jako pierwszemu z omawianych mikropaństw chciałbym przyjrzeć się Republice San Marino znanej również jako Najjaśniejsza Republika.

San Marino

San Marino to stanowiące enklawę na obszarze Włoch państwo, którego historia sięga IV wieku naszej ery, kiedy to według legendy święty Maryn założył wspólnotę religijną na szczycie *Monte Titano*², gdzie miał skryć się przed prześladowaniem chrześcijan. Data śmierci świętego, czyli 3 września jest dniem, w którym obchodzone jest Święto Niepodległości San Marino, gdyż już w chwili jego śmierci państwo miało być niezależne zarówno od cesarza rzymskiego, jak i od papieża. Za pierwsze źródło historyczne

---

¹ Stępnicki S.T. 2010. San Marino w stosunkach międzynarodowych, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. 7–20.

² Czornyj M.D. 2016, Państwowość Republiki San Marino: geneza i ewolucja, Historia i Polityka nr 15 (22), s.102.

wspominające o San Marino uznaje się dokument o nazwie *Placito Feretrano*³ będący kopią dokumentu z 885 roku opisującego spór między biskupem Rimini a opatem klasztoru znajdującego się na *Monte Titano*. Pod koniec IX wieku zaczął się też kształtować ustrój polityczny San Marino, miasto stając się tak zwaną komuną miejską, posiadało własny samorząd o charakterze demokratycznym i republikańskim. W roku 1000 zostało zwołane Arengo będące zgromadzeniem obywateli, w którym uczestniczyła głowa każdej rodziny mieszkającej w San Marino, zgromadzenie to można uznać za jeden z pierwszych republikańskich organów kształtującego się państwa. Pierwsze zachowane do dzisiaj statuty republiki San Marino pochodzą z 1295 roku, a kolejną wzmianką mogącą świadczyć o niezależności San Marino jest dokument z roku 1296 związany z procesem o nieplacenie przez republikę podatków. W dokumencie tym możemy znaleźć wzmiankę mówiącą: „Nie płacą, bo nigdy nie płacili. Kraj ich świętego pozostaje wolnym”⁴.

Obecnie San Marino to państwo o powierzchni 61,2 km² i populacji wynoszącej 34 735, jego ustrój opiera się m.in. na statucie z 8 października 1600 roku o nazwie *Statuta Dec Reta ac Ordinamenta illustris Reipublicae ac Perpetuae Libertatis Terrae Sanctii Marina* autorstwa Camillo Boneliego. Statut przez niektórych uważany jest za najstarszą konstytucję na świecie (za którą powszechnie uważa się konstytucję Stanów Zjednoczonych), jednak z powodu szerokiej regulacji wykraczającej poza prawo ustrojowe trudno statut ten nazwać konstytucją w dzisiejszym znaczeniu tego słowa. Statut zawiera 6 ksiąg spisanych w języku łacińskim, pierwsza z nich zawiera 62 artykuły opisujące zadania i działania najważniejszych organów państwa, druga zwana księgą *Civilium Causarum* liczy sobie 75 artykułów dotyczących prawa cywilnego, trzecia zwana *Maleficiorum* zawiera 74 artykuły obejmujące prawo karne materialne, czwarta księga nazywana *De Appellationibus* liczy 15 artykułów dotyczących sędziów i wykonywanej przez nich pracy, piąta nazywana *Extraordinarium* posiada 46 artykułów dotyczących różnych kwestii od dróg po przepisy sanitarne, natomiast ostatnia szósta księga składa się 42 artykułów dotyczących procedur odszkodowawczych za szkody wyrządzone w związku z wykonywaniem działalności prywatnych. Ustrój polityczny San Marino jest ustrojem unikameralnym, czyli zakładającym jednoizbowość parlamentu, władza ustawodawcza sprawowana jest przez wybieraną w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję Wielką Radę Generalną złożoną z 60 członków. Wielka Rada Generalna wybiera na 6-miesięczną kadencję dwóch kapitanów regentów pełniących funkcję przedstawicieli państwa, sprawować można ją raz na 3 lata, od 1 kwietnia 2024 funkcję tę pełni Alessandro Rossi i Milena Gasperoni. Co warto zauważyć, dzięki wyjątkowemu systemowi San Marino jest państwem, w którym najwięcej razy na świecie rolę głowy państwa pełniła kobieta. Większość, czyli 35 mandatów przydzielana jest w San Marino koalicji partii, która w wyborach osiągnie w pierwszej lub w drugiej tu-

³ Tamże, s.103.

⁴ Tamże, s.103.

rze wyborów absolutną większość głosów, reszta mandatów przydzielana jest partiom zgodnie z metodą D'Hondta. Dodatkowo w San Marino funkcjonuje próg wyborczy dla partii politycznych wynoszący 3,5%. Rząd San Marino będący władzą wykonawczą państwa składa się z 12 członków. Jest to 2 kapitanów regentów oraz 10 ministrów. Wszelkie decyzje podejmowane przez rząd muszą być jednogłose, ponieważ każdy z członków posiada prawo weta unieważniające moc ustaleń rządowych. Najwyższą władzę sądowniczą w kraju pełni rada dwunastu złożona z wybranych przez parlament sędziów oraz dwóch inspektorów rządowych, których kadencja kończy się wraz z kadencją parlamentu, który o wyborze sędziów zdecydował. Podział administracyjny San Marino zakłada istnienie 9 miast zwanych *castelliami*, na których czele stoją wybierani na dwuletnią kadencję kapitan i rada pomocnicza. Obszary dziewięciu miast odpowiadają dawnemu podziałowi na okręgi parafialne. Zamki, czyli miasta San Marino, to: Acquaviva, Borgo Maggiore, Chiesanuova, Domagano, Fajtano, Fiorentino, Montegiardino, Serravalle i sam zamek San Marino pełniący funkcję stolicy państwa. Mimo swoich niewielkich rozmiarów Najjaśniejsza Republika San Marino bierze aktywny udział w polityce międzynarodowej. Obecnie jest członkiem ośmiu organizacji międzynarodowych w tym ONZ, Rady Europy i Międzynarodowego trybunału sprawiedliwości, co warto zaznaczyć San Marino nie jest członkiem Unii Europejskiej, jednak posiada swojego przedstawiciela w radzie Europy oraz używa europejskiej waluty euro. San Marino posiada 70 ambasad oraz konsulatów na całym świecie, konsulat San Marino znajduje się również w Polsce. San Marino posiada jednak na swoim terytorium jedynie 3 stałe ambasady, po jednej należącej do Włoch, Watykanu i Zakonu Maltańskiego. Szczególną uwagę w omawianiu relacji międzynarodowych Republiki San Marino należy zwrócić na jej więź z państwem włoskim. Kraje te od roku 1862 są związane traktatem o przyjaźni, a od roku 1954 znajdują się również w tej samej unii celnej. Dodatkowo San Marino, choć formalnie posiada siły zbrojne złożone z 80 ochotników tworzących Korpus Kuszniców, swoją obronność opiera na wojskach Republiki Włoskiej. Gospodarka San Marino opiera się głównie na turystyce stanowiącej 60% wszystkich dochodów państwa, PKB per capita w sile nabywczej pieniądza wynosi 72 tys. USD, co plasuje San Marino na 10. miejscu w rankingu państw według ww. wskaźnika. Najjaśniejsza Republika prowadzi również handel zagraniczny, a jej głównymi towarami eksportowymi są: wina, zboża, przetwory mleczne oraz znaczki pocztowe. San Marino jest przykładem długowiecznej tradycji republikańskiej w Europie, jego ustroj sprawia, że obywatele czują duży wpływ na decyzje państwa i mogą identyfikować się z jego decyzjami. Mimo niewielkiej liczby obywateli, w systemie politycznym Najjaśniejszej Republiki funkcjonuje wiele różniących się od siebie partii.

Księstwo Lichtenstein

Państwem znacznie większym niż San Marino jednak nadal kwalifikującym się do miana mikropaństwa jest Księstwo Liechtenstein, czyli państwo o wielkości 160,5 km², położone między Szwajcarią i Austrią, i choć w sporej części zależne od tego pierwszego to w pełni niepodległe i suwerenne państwo o bardzo ciekawej strukturze ustrojowej. Historia księstwa jest ściśle powiązana z samą rodziną Lichtensteinów, czyli pochodzącego z Austrii rodu. Pierwsze wzmianki o rodzinie pochodzą z połowy XII wieku i mówią o założycielu rodu, za którego uznawany jest Hugo von Liechtenstein (co oznacza z niemieckiego „jasna skała” i odnosi się do zamku Liechtenstein wybudowanego na skale wapiennej)⁵. Rodzina przez długi czas nie posiadała we władaniu żadnych terenów poza zamkiem, jednak na przełomie XVII i XVIII wieku nadarzyła się okazja na zakup Schellberga oraz Vaduz, z której skorzystał książę Jan Adam Liechtenstein, następnie w roku 1719 cesarz Karol VI zjednoczył te terytoria i nadał im nazwę od nazwiska rodu Lichtensteinów. Przez wiele lat Lichtensteinowie rządili swoimi ziemiami ze swojego zamku z okolic Wiednia, jednak w roku 1842 na stałe przenieśli się na tereny dzisiejszego księstwa. Księstwo to od praktycznie samych początków funkcjonuje jako monarchia konstytucyjna. Jego pierwsza konstytucja zawierająca zaledwie 17 artykułów została okrojowana (nadana) przez Jana I Lichtensteina w roku 1818⁶. Zanim została wprowadzona, w państwie odbyły się liczne zmiany w duchu absolutyzmu oświeceniowego. Uzyskanie suwerenności przez kraj datuje się na 12 lipca 1806 roku, kiedy to podczas pertraktacji Napoleona Bonapartego z Janem I, wówczas pełnomocnikiem Franciszka II Habsburga, księstwo włączone zostało w nowo powstający Związek Reński. Ustawa zasadnicza suwerennego księstwa Liechtenstein za suwerena uznawała księcia, a władzę ustawodawczą sprawował Landtag, czyli parlament, w którego skład wchodziłi przedstawiciele szlachty oraz duchowieństwa. Władza księcia nie była mocno ograniczona przez Landtag, parlament wyłączony był między innymi z obrad w sprawach dotyczących osoby oraz majątku księcia, wyniki posiedzenia parlamentu miały charakter doradczy oraz symboliczny, ponieważ żadna uchwała nie wchodziła w życie bez zgody księcia.

Kształtowanie się ustroju księstwa w duchu absolutyzmu oświeceniowego miało ogromny wpływ na obecną sytuację monarchy oraz na jego możliwości wynikające z konstytucji. Podstawę dzisiejszego ustroju państwa stanowi konstytucja z 1921 roku złożona z 12 rozdziałów i 115 artykułów. Księstwo Liechtenstein mimo wielu kontrowersji związanych z działaniami księcia i jego regenta, nadal uznawane jest za demokratyczne państwo prawa. Obecnie rządzący Książę Jan Adam II pełni funkcję głowy

⁵ Bazak M. 2019, *Pozycja ustrojowa księcia Liechtensteinu* E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, s.25.

⁶ Tamże, s.26.

państwa oraz tak jak Landtag i obywatele posiada prawo inicjatywy ustawodawczej, i podobnie jak w XIX wieku każda ustawa przechodzi przez jego ręce, a monarcha może ją przyjąć lub odrzucić. Monarcha ma prawo do wydawania rozporządzeń za pośrednictwem rządu, Landtag nie bierze żadnego udziału w tym procesie, książęce rozporządzenia są wydawane przy kontrasygnacie premiera. Poza zwykłymi rozporządzeniami istnieją również rozporządzenia nadzwyczajne, które nie mogą obowiązywać dłużej niż 6 miesięcy. Przedmiotem rozporządzenia może być wszystko poza wyjątkami wymienionymi w ustawie, takimi jak: uchylanie konstytucji, zakaz niewolnictwa oraz ograniczanie prawa do życia. Realną władzę posiada obecnie przedstawiciel księcia, czyli jego syn Alojzy, pełniący funkcję regenta⁷. Dzięki swojej wyjątkowej pozycji monarcha ma praktycznie nieograniczoną władzę. Występowały sytuacje, w których próbowano ją ograniczyć, jednak monarcha groził wówczas abdykacją i opuszczeniem wraz z majątkiem swojego księstwa. Tak było w przypadku referendum dotyczącego prawa aborcyjnego w kraju, które zawetować planował książę. W odpowiedzi obywatele postanowili zorganizować referendum w sprawie ograniczenia prawa weta księcia, książę odpowiedział wtedy groźbą abdykacji, co przyniosło skutek w postaci wyniku 76% poparcia dla utrzymania obecnego prawa weta. Władza ustawodawcza w kraju sprawowana jest przez parlament zwany Landtagiem. Jest to podobnie jak w San Marino parlament unikameralny, na który składa się 25 deputowanych w tym 10 z Unterlandu i 15 z Oberlandu, czyli północnej i południowej części kraju. Przewodniczącym i przedstawicielem Landtagu jest Präsident, jego zadaniem jest zwoływanie, kierowanie i zamykanie posiedzeń parlamentu⁸. Wybory odbywają się w sposób powszechny, tajny, bezpośredni i proporcjonalny, a przedstawiciele wybierani są na okres czterech lat, próg wyborczy wynosi 8%, a prawo głosu posiadają wszyscy obywatele, którzy ukończyli 18 lat. Obecnie w Liechtensteinie funkcjonuje 5 partii politycznych, z czego jedna jest poza parlamentem. Do największych partii należą Postępowa Partia Obywatelska (Fortschrittliche Bürgerpartei) oraz Unia Patriotyczna (Vaterländische Union) posiadające po 10 deputowanych. Władzę wykonawczą w kraju sprawuje rząd złożony z premiera oraz czterech radców rządowych, członkowie rządu powoływani są przez księcia na wniosek Landtagu, a ich kadencja trwa cztery lata. Konstytucja Księstwa Liechtenstein zakłada, że w sytuacji, w której rząd utraci zaufanie księcia i Landtagu, zostaje rozwiązany i następuje wybór rządu tymczasowego. Konstytucja nie precyzuje jednak sytuacji, w których to zaufanie byłoby utracone. Władza sądownicza w kraju pełniona jest w imieniu księcia i narodu przez niezależne sądy dzielące się na sądy powszechne: (książęcy Sąd Krajowy, Sąd Wyższy i Sąd Najwyższy), sąd administracyjny oraz trybunał stanu, który reprezentuje sądownictwo konstytucyjne. Sędziowie wybierani są przez komisję złożoną z członków parlamentu oraz przewodniczącą im

⁷ Koźbiał K. Stankowski W. 2011. Konstytucja Księstwa Lichtensteinu Naród-Państwo-Polityka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s.21.

⁸ Tamże, s.25.

księcia na posiedzeniach tajnych. Kiedy komisja wyznaczy swojego kandydata, jego kandydatura głosowana jest przez parlament, jeśli zostanie odrzucona komisja oraz Landtag mają 4 tygodnie na osiągnięcie porozumienia, w przeciwnym wypadku parlament wyznacza nowego kandydata, a jego kandydatura rozważana jest w drodze referendum. Księżę jako najwyższa władza w państwie ma prawo do zmiany wyroków poprzez: zmianę kary, złagodzenie albo zastosowanie prawa łaski⁹.

Liechtenstein utrzymuje stosunki międzynarodowe z wieloma państwami, jednak za najważniejsze można uznać umowy między Księstwem a Szwajcarią, ponieważ już od lat 20 XIX wieku państwa te znajdują się w jednej unii walutowej oraz celnej, co zwiększa ich możliwości współpracy. Szwajcaria pełni również niektóre zadania należące do księstwa, takie jak zabezpieczanie granic przez straż graniczną, czy udzielanie pomocy na podstawie umowy o wzajemnej pomocy w przypadku katastrof lub poważnych wypadków, pomoc ta udzielona może być jedynie na wniosek Liechtensteinu. Choć nie ma jasnych wytycznych co do postępowania w przypadku wojny, wysoce prawdopodobne jest, że Szwajcaria wspomogłaby księstwo, powołując się na wyżej wspomniane porozumienie. Oprócz stosunków ze Szwajcarią Liechtenstein utrzymuje stosunki konsularne z około 40 państwami, gdzie w ramach samego Liechtensteinu obowiązują ich około 30, natomiast pozostałe 10 to funkcjonujące w Szwajcarii konsulaty, obejmujące swoimi okręgami konsularnymi również Księstwo Liechtenstein¹⁰. Gospodarka kraju opiera się na rolnictwie, winiarstwie oraz na funkcjonowaniu jako raj podatkowy, w ramach którego około 80 000 przedsiębiorstw zarejestrowanych jest na terenie księstwa. Obywatele Liechtensteinu są jednymi z najbogatszych na świecie. Księstwo Liechtenstein to państwo o bardzo nietypowej na tle europejskim strukturze ustrojowej, jest jednym z niewielu państw z trwającą monarchią i jedynym, w którym monarcha odgrywa tak istotną rolę. Choć spora część władzy należy do księcia, państwo posiada trójpodział władzy, a jego obywatele mają wpływ na politykę swojego państwa.

Państwo Watykańskie

Państwem, w którym jeszcze większa, a praktycznie nawet cała władza skupiona jest w rękach jednej osoby, jest Watykan zwany również Państwem Watykańskim, będący tak samo jak wcześniej omawiane San Marino enklawą na terenie Włoch. Jest to też najmniejsze państwo na świecie, ponieważ jego powierzchnia wynosi zaledwie 0,49 km²,

⁹ Bazak M. 2019, *Pozycja ustrojowa księcia Liechtensteinu* E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, s.34.

¹⁰ Koźbial K. 2014, *Stosunki konsularne mikropaństw na przykładzie Księstwa Liechtensteinu*. Wybrane zagadnienia współczesnego prawa konsularnego (z perspektywy prawa i praktyki międzynarodowej oraz polskiej), s.158–159.

a populacja to około 800 osób. Państwo Watykańskie znane wcześniej jako Państwo Kościelne zostało utworzone w VIII w przez króla Franków i darowane ówczesnemu papieżowi Stefanowi II. O Państwie Watykańskim można przeczytać również w dokumencie *Donatio Constantini*, z którego dowiadujemy się, że rzekomo Konstantyn Wielki przekazał miasto Rzym i jego okolice papieżowi już w IV wieku. Dokument budził wiele kontrowersji i uznany jest za fałszywy, a jego prawdziwą datą powstania są okolice VIII i IX wieku. Państwo Watykan, zwane wcześniej jako Państwo Kościelne, przez większość swojej historii było państwem znacznie większym, obejmowało swoim obszarem dużą część środkowych Włoch. Zmieniło się to jednak w roku 1870, kiedy to przy okazji tzw. *risorgimento* zostało włączone w nowo powstające królestwo Włoch¹¹. Państwo Watykańskie powróciło dopiero w XX wieku na podstawie zawartej w lutym 1929 roku między Stolicą Apostolską a rządem włoskim, pod przewodnictwem Benito Mussoliniego, umowy nazwanej Traktatami laterańskimi gwarantującymi istnienie Państwa Watykańskiego w obrębie pałacu oraz ogrodów watykańskich¹². Spotkało się to wtedy z dużą krytyką między innymi ze strony niemieckiej prasy, która w jednym z pism ukazała karykaturę podpisaną: „Co dał papież w zamian za miliony Mussoliniego? Oddał miliony katolików, którzy odtąd bez szemrania mają godzić się z faszyzmem”.

Państwo, które wtedy powstało jest bardzo zbliżone do tego, co obserwujemy dzisiaj, zarówno pod względem obszarowym, jak i ustrojowym. Państwo Watykan posiada obecnie ustawę zasadniczą z 2023 roku niebędącą konstytucją, jednak pełniącą jej rolę¹³. Ustawa składa się z zaledwie 24 artykułów, a na jej podstawie Watykan uznać można za monarchię absolutną, teokratyczną i elekcyjną, w której głową państwa jest papież, i to do niego należy władza zwierzchnia (w przeciwieństwie do wielu dzisiejszych państw, gdzie władza zwierzchnia należy do narodu). Mimo panującej władzy absolutnej, ustawa zasadnicza przewiduje zasadę podziału władzy objawiającej się w postaci organów sprawujących władzę w imię papieża, władzę ustawodawczą sprawuje papież ze wspomagającą go Komisją Papieską, władzę wykonawczą sprawuje przewodniczący Komisji Papieskiej, natomiast władza sądownicza sprawowana jest w imieniu papieża przez organy ustanowione przez prawo kościelne, są to pojedynczy sędziowie, trybunał, sąd apelacyjny oraz sąd kasacyjny. Wybory na papieża odbywają się podczas konklawe zebranego nie wcześniej niż po 15 i nie później niż po 20 dniach po zaistnieniu wakat (braku obsadzenia) na stanowisku papieża. Wybory odbywają się w sposób tajny i z pełną swobodą wyboru, prawo głosu posiadają mianowani przez papieża kardynałowie-elektorzy (nie są to wszyscy kardynałowie świata) obecni na konklawe. Do wyboru nowego papieża potrzebne jest uzyskanie 2/3 gło-

¹¹ Solarczyk M. 2004, 75-lecie państwa miasta watykańskiego, *Warszawskie Studia Teologiczne*, XVII, s.234.

¹² Longchamps de Bérier F., Zubik M. 2008. Ustawa zasadnicza państwa miasto Watykan oraz inne akty ustrojowe. Wydawnictwo Sejmowe, s.12.

¹³ Tamże, s.14–15.

sów¹⁴ na danego kandydata, kandydaci nie zgłaszają się sami, więc każdy z elektorów jest potencjalnym przyszłym papieżem. W pierwszym dniu konklawe odbywa się jedno głosowanie, następnie w dniu 2. i 3. odbywają się po dwa głosowania, jeśli papież nie zostałby wybrany w tym czasie, następuje dzień przerwy, po którym odbywa się 7 głosowań. W przypadku nierozstrzygnięcia następuje kolejna przerwa oraz kolejne 7 głosowań, w przypadku dalszego nierozstrzygnięcia 2 kandydatów, którzy uzyskali najwięcej głosów, przechodzi do „drugiej tury”, w której pozbawia się prawa głosu kandydatów. Aby zwyciężyć nadal potrzebne jest uzyskanie 2/3 głosów. Funkcję papieża sprawuje się zwykle dożywotnio, choć nie zawsze, co pokazuje sytuacja z roku 2013, kiedy doszło do rezygnacji ze stanowiska przez papieża Benedykta XVI i w efekcie wyboru nowego podczas życia poprzednika. W całej historii papieżstwa zazwyczaj papieżami zostawali kardynałowie włoscy, jednak na liście papieży znajdują się również kardynałowie pochodzenia francuskiego, greckiego, niemieckiego, polskiego oraz kilku innych państw, co ważne od czasu wyboru papieża Jana Pawła II na tronie papieskim nie zasiadł żaden Włoch, a obecny papież stanowi ewenement, gdyż przed papieżem Franciszkiem żaden papież nie pochodził jeszcze z kontynentu amerykańskiego. Obywatelstwo Watykanu posiadają wszyscy kardynałowie mieszkający na jego obszarze bądź w Rzymie, personel dyplomatyczny Stolicy Apostolskiej oraz każdy, kogo upoważniałby do tego urząd lub stanowisko. Odpowiedzialni za wybór papieża nie są więc wszyscy obywatele, a jedynie kardynałowie elektorzy, którzy sami nie posiadają często stałego obywatelstwa Państwa Watykan.

Stolica Apostolska utrzymuje relacje dyplomatyczne oraz posiada umowy międzynarodowe z wieloma państwami na świecie. Najważniejszą umową międzynarodową Watykanu jest z pewnością ta, która reguluje jego relację z państwem Włoskim, gdyż zasadniczo państwo papieskie nie poradziłoby sobie bez wsparcia ze strony włoskiej. Traktat między Stolicą Apostolską i Włochami reguluje wiele kwestii, takich jak zapewnienie dopływu wody do Watykanu czy nienakładanie podatku na towary, których miejscem docelowym jest Watykan. Państwa te są też stronami w porozumieniu między Stolicą Apostolską a Włochami wprowadzające zmiany do traktatu laterańskiego z 1985 roku. Oprócz szczególnej umowy pomiędzy Stolicą Apostolską a Włochami, Watykan jest stroną w umowach nazywanych konkordatami¹⁵. Regulują one pozycję prawną Kościołów w państwach zawierających umowę. Obecnie funkcjonuje 46 konkordatów, konkordat z Polską funkcjonuje od roku 1993. Poza konkordatami funkcjonują inne umowy międzynarodowe, takie jak układ monetarny między UE a Państwem Watykańskim ustanawiający walutę euro obowiązującą na terenie całego państwa. Stolica Apostolska posiada również swojego obserwatora przy ONZ¹⁶.

¹⁴ Tamże, s. 24.

¹⁵ Świst G. 2017, Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego, Gdańskie Studia Prawnicze, Tom XXXVIII, s.709.

¹⁶ Tamże, s.707.

Przy państwie watykańskim znajduje się też około 90 ambasadorów z krajów całego świata, na co warto jednak zwrócić uwagę, żadna z ambasad nie znajduje się na terenie Watykanu, wszystkie ze względów niewielkiego rozmiaru państwa znajdują się na terenie Włoch. Ze względu na swoją zadeklarowaną neutralność¹⁷ państwo watykańskie brało udział w licznych mediacjach w sporach międzynarodowych, a osoby pełniące funkcję papieża niejednokrotnie wzywały do zaprzestania konfliktów, jak na przykład w wojnie o Falklandy czy trwających obecnie konfliktach w Ukrainie oraz w Strefie Gazy¹⁸. Watykan co prawda posiada własne siły zbrojne w postaci około 130 osób składających się na gwardię szwajcarską, jednak w rzeczywistości pełnią oni raczej funkcję symboliczną, a w razie poważnego konfliktu jego obronność opierałaby się na armii włoskiej. Watykan nie posiada rozbudowanej gospodarki, główną część jego dochodów stanowią pielgrzymki, muzea oraz emisja znaczków pocztowych, państwo utrzymuje się również ze swoich posiadłości, inwestycji oraz datków składanych przez Kościół katolicki z całego świata.

Państwo watykańskie oprócz funkcji typowo politycznej pełni przede wszystkim funkcję religijną. Papież jako głowa Kościoła katolickiego decyduje o najważniejszych aspektach wiary katolickiej, wypowiada się na tematy sporne oraz sprawuje władzę zwierzchnią nad Kościołami katolickimi w poszczególnych państwach. Dzięki wcześniej wspomnianym konkordatom reguluje też stosunki poszczególnych państw z Kościołem katolickim. Jego wypowiedzi są również ważne z perspektywy wiernych Kościoła katolickiego, a wiele osób wierzących udaje się na pielgrzymki do Watykanu w celach nie tylko turystycznych, ale również duchowych. Państwo watykańskie na swoim terytorium posiada również Papieski Uniwersytet Laterański, na którym nauki odbywają księża z krajów całego świata, aby pogłębiać swoją wiedzę i aby w przyszłości przysłużyć się Kościołowi katolickiemu w Watykanie oraz poza nim. Watykan to państwo, w którym całkowita władza należy do papieża, jednak z powodu wielu obowiązków zarówno politycznych, jak i duchowych, papież posiada organy, które pomagają mu w sprawowaniu swojej władzy, gdyż mimo że sam Watykan nie posiada wielu obywateli, to jednak struktury Kościoła katolickiego i jego wierni wymagają rozbudowanej administracji duchowo-państwowej.

Podsumowanie

Mimo iż wiele krajów europejskich stosuje względnie jednolity system sprawowania władzy, na starym kontynencie nadal można znaleźć wiele nietypowych systemów politycznych, które kształtowały się na przestrzeni wieków. Wszystkie wymienione w tej

¹⁷ Tamże, s.712.

¹⁸ Tamże, s.710–711.

pracy mikropaństwa, ze względu na swoją unikalną historię, ukształtowały się jako suwerenne podmioty posiadające wyjątkowe systemy polityczne, wyróżniające się na tle innych państw. Analiza tych mikropaństw nie tylko poszerza naszą wiedzę o różnych ustrojach politycznych, ale również ukazuje, jak specyficzne warunki historyczne i kulturowe wpływają na kształtowanie się odmiennych form rządów. Dzięki temu badanie tych mikropaństw może dostarczyć cennych wniosków dotyczących zróżnicowania politycznego w Europie oraz dynamiki ewolucji ustrojów politycznych na świecie.

Bibliografia

- [1] Bazak M. 2019, *Pozycja ustrojowa księcia Liechtensteinu* E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, s.25–36.
- [2] Czornyj M.D. 2016, *Państwowość Republiki San Marino: geneza i ewolucja*, *Historia i Polityka* nr 15 (22), s.101–110.
- [3] Koźbiał K. 2014, *Stosunki konsularne mikropaństw na przykładzie Księstwa Lichtensteinu. Wybrane zagadnienia współczesnego prawa konsularnego (z perspektywy prawa i praktyki międzynarodowej oraz polskiej)*, s.150–160.
- [4] Koźbiał K., Stankowski W. 2011. *Konstytucja Księstwa Lichtensteinu Naród-Państwo-Polityka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s.7–118.
- [5] Longchamps de Bérier F., Zubik M. 2008. *Ustawa zasadnicza państwa miasto Watykan oraz inne akty ustrojowe*. Wydawnictwo Sejmowe, s.3–109.
- [6] Stępnicki S.T. 2010. *San Marino w stosunkach międzynarodowych*, *Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*, s.7–20.
- [7] Solarczyk M. 2004, *75-lecie państwa miasta watykańskiego*, *Warszawskie Studia Teologiczne*, XVII, s.233–252.
- [8] Świst G. 2017, *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, *Gdańskie Studia Prawnicze*, Tom XXXVIII, s.700–712.

Małgorzata Ryfa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Koło Naukowe Prawa Karnego Materialnego „Themis”

Opiekun: dr Arkadiusz Tomczyk

OD ZAKŁADU PENITENCJARNEGO WPROST DO OŚRODKA TERAPEUTYCZNEGO. PRÓBA POPRAWY STANU ZDROWIA CZY ODBYWANIE KARY PO KARZE – „USTAWA O BESTIACH”

Celem tego artykułu jest porównanie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym z zakładem karnym na podstawie obowiązujących przepisów. Autor dokonuje także wykładni ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku dotyczącej postępowania wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób z innymi aktami prawnymi w celu analizy, czy ta ustawa na tle innych aktów normatywnych posiada bardziej rygorystyczne przepisy dotyczące osób z zaburzeniami osobowości. Autor odpowiada na pytanie: Czy sprawcy, którzy spełniają przesłanki o skierowaniu do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym po odbyciu kary pozbawienia wolności, odbywają karę po karze? Ustawa o bestiach, czyli ustawa z dnia 22 listopada 2013 o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób obowiązuje od 22 stycznia 2014 roku¹. Ustawa powstała w celu usunięcia negatywnych skutków amnestii z 1989 roku, która usuwała karę śmierci obowiązującą w polskim kodeksie karnym z 1969 roku i zamieniała ją na karę pozbawienia wolności w wymiarze 25 lat. Celem wprowadzenia owej regulacji prawnej było wyjście naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa względem humanitarnego traktowania więźniów. Zmiana kary śmierci na karę pozbawienia wolności na okres 25 lat spowodowała, iż ustawodawca niedługo przed wyjściem jednego z osa-

---

¹ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

dzonych, któremu udało się uniknąć kary śmierci, zaczął się zastanawiać, co stanie się w momencie wyjścia na wolność osób, które popełniły szczególnie ciężkie przestępstwa. Mowa tutaj oczywiście na przykład o Mariuszu Trynkiewiczzu – seryjnym mordercy oraz przestępcy na tle seksualnym. Był on pierwszym z osadzonych, który miał opuścić zakład karny po odbyciu kary 25 lat pozbawienia wolności w zamian za karę śmierci. Ustawa miała rozwiązać problem powrotu sprawców skazanych na karę śmierci do życia w społeczeństwie. Mimo negatywnej opinii ekspertów: jednoznacznego sprzeciwu Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, Polskiego Towarzystwa Psychologicznego ustawa została uchwalona². Wielokrotnie poddawano też w wątpliwość zgodność owej ustawy z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej czy też Kodeksem Karnym³. Do Trybunału Konstytucyjnego został skierowany wniosek o zbadanie zgodności ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia zdrowia lub wolności seksualnej. Warto pochylić się nad rządowym uzasadnieniem projektu ustawy:

„Sprawcy [...] uzyskają szanse, aby poddać się terapii i powrócić do życia w społeczeństwie w sposób, który nie będzie stwarzał zagrożenia dla innych osób. Należy ponadto zauważyć, że istotnym skutkiem projektowanych regulacji może być zmiana stosunku społeczeństwa do takich sprawców. W chwili obecnej są oni, po opuszczeniu zakładu karnego, narażeni na silnie negatywne, niekontrolowane reakcje innych osób. Społeczeństwo ma mocne poczucie zagrożenia z ich strony, wywołuje to odpowiedź w postaci agresji wobec nich, mogącej prowadzić nie tylko do zagrożenia ich poczucia bezpieczeństwa, ale nawet do zagrożenia ich własnego życia i zdrowia. Po wejściu w życie projektowanych rozwiązań stosunek do tych sprawców powinien ulegać stopniowej zmianie, a ich stygmatyzacja społeczna powinna maleć, gdyż wykształci się społeczna świadomość, że powracając do społeczeństwa po odbyciu terapii, sprawcy tacy nie będą już stanowić zagrożenia”⁴.

Samo uzasadnienie powstania owego aktu prawnego wskazuje, iż ustawa powstała dlatego, że władza nie do końca wiedziała, co zrobić po wyjściu z więzienia sprawców, którzy popełnili przestępstwa, za które mieli być skazani na karę śmierci. Twórcy ustawy odwołują się do zagrożenia ze strony społeczeństwa w stosunku do sprawców. Jednak czy stworzenie ośrodka, który zamyka osoby, które popełniły okrutne przestępstwa, rozwiązuje problem samosądów ze strony reszty społeczeństwa? Sprawa Mariusza T. była bardzo medialną sprawą. Nie ulega wątpliwości, iż czyny, których się dopuścił, były okrutne. Aczkolwiek Mariusz Trynkiewicz odbył karę, na którą został skazany.

² J. Gierowski, L. Paprzycki, „Palestra” 9/2014.

³ J. Gierowski, L. Paprzycki, „Palestra” 9/2014.

⁴ Uzasadnienie celu powstania Ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

Twórcy ustawy sami kreują to, w jaki sposób przestępcy po odbyciu kary są postrzegani przez społeczeństwo. W jaki sposób stosunek społeczeństwa ma ulec zmianie po wyjściu sprawców owych przestępstw z ośrodka, jeśli w dalszym ciągu społeczeństwo będzie na nich patrzeć jako na osoby przebywające w zamkniętym zakładzie. Już nie zakładzie penitencjarnym, ale zakładzie terapeutycznym, nie spełniającym przesłanek zakładu terapeutycznego. W rządowym uzasadnieniu projektu występuje odniesienie do „(...) powrotu do społeczeństwa po odbyciu terapii (...)”⁵. Jednak warto w tym miejscu zaznaczyć, że sprawcy trafiający do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym nie mają wyznaczonego terminu zakończenia leczenia.

Celem umieszczania osoby skazanej prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności w zakładzie penitencjarnym jest resocjalizacja i głębokie przekonanie, że po odbyciu kary osoba nie popełni przestępstwa po raz drugi. Do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym zgodnie z ustawą z 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁶ mają trafiać osoby stwarzające zagrożenie, które spełniają następujące przesłanki:

- Odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym;
- W trakcie postępowania wykonawczego występowały u nich zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych;
- Stwierdzone u nich zaburzenia mają taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźby jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Osoby spełniające powyższe przesłanki w ustawie zostały określone mianem „osób stwarzających zagrożenie”. Zgodnie z artykułem trzecim owej ustawy względem „osób stwarzających zagrożenie można zastosować nadzór prewencyjny albo umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym. Wniosek do sądu o ewentualne skierowanie odbywającego karę do ośrodka składa dyrektor zakładu karnego w momencie, gdy ma uzasadnione podejrzenie, iż osoba kończąca odbywanie kary może stanowić zagrożenie dla społeczeństwa. Dyrektor więzienia, w którym przebywa dany osadzony ma prawo posiadać uzasadnione podejrzenie względem danego osadzonego, iż będzie on w stanie ponownie popełnić dany czyn zabroniony. Ma on realny pogląd na to, ile razy na więźnia została nałożona kara dyscyplinarna oraz z jakiego powodu; czy dostał nagrodę oraz ogólny pogląd na jego sprawowanie podczas całego procesu resocjalizacji. Zdaniem autora, zastanawiający jest fakt, jak dwóch

⁵ Druk sejmowy nr 1577.

⁶ (Dz.U. 2014 poz. 24).

biegłych będących lekarzami z dziedziny psychiatrii jest w stanie ocenić, czy u danego osadzonego zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, czy może jednak prawdopodobieństwo popełnienia takiego przestępstwa jest bardzo wysokie. Użycie przez ustawodawcę pojęć nieostrych powoduje, iż biegłemu lekarzowi psychiatrii trudno jest zakwalifikować danego osadzonego czy też potencjalnego pacjenta do danej kategorii. Brak wymienienia jakichkolwiek przesłanek, które dana osoba musi spełniać, żeby stwarzać wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego czy też bardzo wysokie prawdopodobieństwo powoduje powstanie wielu nieścisłości w kwestii określenia, w jaki sposób należy zakwalifikować danego sprawcę. Nadzór prewencyjny ustanawia sąd w momencie stwierdzenia przez biegłych wysokiego prawdopodobieństwa ponownego popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy lub pod groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej. Jego celem jest właśnie ograniczenie zagrożenia zdrowia, życia bądź wolności seksualnej przez osobę, która nie została umieszczona w ośrodku. Polega to na tym, iż osoba, która znalazła się pod takim nadzorem ma obowiązek informowania komendanta policji sprawującego nadzór prewencyjny o zmianie miejsca stałego pobytu, miejsca zatrudnienia, imienia lub nazwiska. Policjant może także żądać informacji o miejscach aktualnego i zamierzonego pobytu oraz o terminach i miejscach wyjazdów. Z kolei umieszczenie w ośrodku w związku ze stwierdzeniem bardzo wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego wiąże się z objęciem osoby odpowiednim postępowaniem terapeutycznym, które ma na celu poprawę jej stanu zdrowia i zachowań w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niezagrażający życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej innych osób. Dla każdej osoby przebywającej w ośrodku sporządzany jest indywidualny plan terapii⁷. Warto zaznaczyć, że zarówno nadzór prewencyjny, jak i skierowanie do ośrodka jest bezterminowe. Nadzór prewencyjny zgodnie z ustawą można zastosować nie tylko w momencie, gdy dana osoba stwarzająca zagrożenie dopuszcza się zamachu na życie lub zdrowie własne lub innej osoby, ale także w momencie, gdy próbuje samowolnie opuścić ośrodek.

Zgodnie z ustawą z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego⁸ wyróżnia się następujące formy przymusu bezpośredniego: przytrzymanie, przymusowe podanie leków, unieruchomienie lub izolacja. Natomiast w ustawie o bestiach możemy dodatkowo zauważyć kolejną formę przymusu bezpośredniego, jaką jest użycie: kajdanek, pałki służbowej lub ręcznego miotacza substancji obeszczadniających. Warto się zastanowić, dlaczego w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego, która ma zasto-

⁷ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24) – Art. 25.

⁸ Dz. U. 1994 Nr 111 poz. 535.

sowanie w takich ośrodkach jak szpitale psychiatryczne czy ośrodki terapeutyczne, nie ma mowy o użyciu kajdanek, pałki służbowej czy ręcznego miotacza substancji obezwładniającej. Zgodnie z polskim kodeksem karnym wykonawczym zastosowanie przez policję kajdanek jest możliwe tylko w momencie doprowadzania sprawcy przez policję do zakładu zamkniętego. Natomiast w ustawie, która również ma regulować funkcjonowanie ośrodka terapeutycznego, zostają one wymienione. W akcie prawnym z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego⁹ zaznaczone jest, iż poddanie się leczeniu jest dobrowolne. Jeśli lekarz zauważa uzasadnione przesłanki do umieszczenia danego pacjenta w zakładzie psychiatrycznym, po odpowiednim przebadaniu wystawia skierowanie, które jest ważne 14 dni. W ciągu tych 14 dni pacjent ma prawo stawić się w ośrodku i wnioskować o jego przyjęcie. Natomiast jest to jego prawo i przywilej w jednym. Warto zaznaczyć, że w przypadku skierowania pacjenta do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym pacjent w przypadku braku stawienia się do ośrodka w wyznaczonym terminie jest tam doprowadzany z pomocą policji. Nawet jeśli lekarz, który specjalizuje się w psychiatrii, stwierdzi konieczność leczenia w zakładzie zamkniętym dla osób chorych psychicznie, pacjent nie jest doprowadzany na miejsce przez służby. Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym zdecydowanie nie jest zakładem psychiatrycznym, jednak ma pełnić funkcje terapeutyczne. Skoro w przypadku szpitala psychiatrycznego konieczna jest owa zgoda, dlaczego w przypadku ośrodka w Gostyninie już nie? Gdyż zgodnie z ustawą osoba chora nie może zostać zmuszona do podjęcia leczenia. Tylko w przypadku wystąpienia następujących okoliczności pacjent nie ma możliwości podjęcia samodzielnie decyzji odnośnie do skierowania się na leczenie do ośrodka zamkniętego. Jest to tylko i wyłącznie wtedy, gdy jego dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, iż z powodu choroby zagraża bezpośrednio własnemu życiu lub zdrowiu innych osób. O takim przyjęciu postanawia lekarz po przeprowadzeniu badania oraz w miarę możliwości skonsultowania to z drugim lekarzem psychiatrii. W przypadku przyjęcia danego pacjenta bez jego pisemnej zgody, a w przypadku wystąpienia wątpliwości czy jest ona chora psychicznie może ona być przyjęta do szpitala, jednak na okres nie dłuższy niż 10 dni w celu wyjaśnienia tych wątpliwości. W przypadku osób trafiających z zakładu karnego wprost do ośrodka decyzje o tym, czy dany sprawca trafi na czas określony do ośrodka w celu weryfikacji, czy dana osoba wykazuje jakiegokolwiek zaburzenia, podejmuje sąd w postępowaniu nieprocesowym. Nie chodzi tutaj oczywiście o podważanie autorytetu biegłych, którzy podczas postępowania sądowego stwierdzają wysokie bądź też bardzo wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zakazanego przemocą lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej innych osób. Jednak możliwość terminowego umieszczenia osób w ośrodku daje możliwość szerszego spojrzenia na daną osobę w celu stwierdzenia, czy faktycznie

⁹ Dz. U. 1994 Nr 111 poz. 535.

występuje wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego, obserwacja jej zachowana w środowisku innym niż środowisko więzienne czy też sam stan zdrowia psychicznego. W przypadku ustawy o ochronie zdrowia psychicznego osoba chora ma prawo złożyć wniosek o wypisanie jej ze szpitala. W przypadku ustawy o bestiach osoba przebywająca w ośrodku ma prawo złożyć wniosek do sądu o ponowne rozpatrzenie zasadności jej dalszego przebywania w ośrodku. W dalszym ciągu jednak prawo do wniesienia wniosku o nakazanie wypisania, a złożenie wniosku do sądu o zasadność jej dalszego przebywania w KOZZD¹⁰ to zdecydowanie okrojone prawo do decydowania o swoim zdrowiu i leczeniu. Kolejną możliwością jest odwołanie się do sądu, jeśli ordynator odmówi wypisania danej osoby z zakładu psychiatrycznego – w dalszym ciągu z tym samym wnioskiem o nakazie wypisania. W akcie prawnym z 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego¹¹ istnieje także możliwość uzyskania zgody ordynatora na czasowe przebywanie osoby z zaburzeniami psychicznymi poza zakładem psychiatrycznym. W przypadku ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹² nie ma takiej możliwości. Porównaniu warto również poddać artykuł 13 ustawy z 1994 roku, który mówi: „osoba z zaburzeniami psychicznymi przebywająca w szpitalu psychiatrycznym lub w domu pomocy społecznej ma prawo do porozumiewania się bez ograniczeń z rodziną i innymi osobami; korespondencja nie podlega kontroli”. Bardzo podobny przepis znajdziemy w akcie prawnym z 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych¹³. Mianowicie artykuł 29, który stanowi, iż osoba stwarzająca zagrożenie przebywająca w ośrodku ma prawo do kontaktu: „(...) wyłącznie za zgodą kierownika ośrodka (...)”¹⁴. Czy KOZZD można w takim razie nazwać ośrodkiem, skoro zgodnie z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego pacjent ma prawo nieograniczonego kontaktu z rodziną i innymi osobami, a w przypadku placówki w Gostyninie tylko za zgodą kierownika ośrodka? Warto zaznaczyć, że ustawa z 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego jest podstawowym aktem prawnym regulującym przymusową hospitalizację osób z zaburzeniami psychicznymi. W większości przypadków osoby trafiające do Gostynina nie mają stwierdzonej niepoczytalności czy też choroby psychicznej, a jedynie zaburzenia osobowości. Dlatego więc w przypadku osób, które wykazują

¹⁰ Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym zgodnie z definicją zawartą w Ustawie z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

¹¹ Dz. U. 1994 Nr 111 poz. 535.

¹² Dz.U. 2014 poz. 24.

¹³ Dz.U. 2014 poz. 24.

¹⁴ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

objawy chorób psychicznych, poddanie się leczeniu (z wyłączeniem wyjątków zawartych w ustawie) jest dobrowolne, a w przypadku KOZZD już nie?

Definicja legalna ośrodka terapeutycznego nie występuje w polskich aktach prawnych. Zgodnie z definicją podaną przez Główny Urząd Statystyczny ośrodek terapeutyczny jest to: „zakład leczniczy prowadzący oddziały leczenia i terapii uzależnień, zarówno w trybie całodobowym, jak i dziennym i/lub hostelowym, w którym większość osób leczonych jest z powodu uzależnienia od alkoholu”¹⁵. W aktach prawnych takich jak ustawa o ochronie zdrowia psychicznego czy też ustawa o pomocy społecznej, czy przeciwdziałaniu narkomanii osoby przebywające w ośrodkach są nazywani „pacjentem”. W ustawie o ochronie zdrowia psychicznego słowo pacjent występuje 16 razy. Dla porównania w ustawie o bestiach tylko raz – w odniesieniu do Rzecznika Praw Pacjenta, który jest obecny w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym.

Eksperci z dziedzin psychiatrii podczas wypowiedzania się na temat ustawy podkreślali, iż zaburzenia osobowości występujące u osób, u których według ustawodawcy występuje wysokie lub bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego lub groźby jego popełnienia przeciwko życiu, zdrowiu bądź wolności seksualnej nie podlegają leczeniu farmakologicznemu¹⁶. Poprzez zaburzenia osobowości rozumiemy zatem obecność trwałych cech charakterologicznych danej osoby i utrwalonych wzorców postępowania, zachowania, relacji z innymi ludźmi i funkcjonowania w społeczności. Dotyczy to również przeżywania siebie i innych oraz stosunku do samego siebie i otoczenia¹⁷. Dodatkowo warto pochylić się nad kolejnym rodzajem zaburzenia osobowości, jakim jest psychopatia. Nie jest ona chorobą psychiczną zgodnie z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego. Zgodnie z tym aktem normatywnym oraz przepisami polskiego prawa karnego władze nie mają prawa izolować w szpitalach psychiatrycznych osób z tego rodzaju zaburzeniami. Wspominana już wielokrotnie ustawa o ochronie zdrowia psychicznego wprowadza legalną definicję zaburzeń psychicznych, do których zaliczamy: upośledzenie umysłowe, chorobę psychiczną oraz inne zakłócenia czynności psychicznych, które zalicza się do zaburzeń psychicznych. Zaburzenia osobowości nie zostały w niej wymienione. Co jednoznacznie wskazuje na to, że ów akt normatywny nie kwalifikuje psychopatii jako zaburzenia psychicznego. Tutaj warto też wspomnieć o definicji zawartej w 31 artykule k.k.¹⁸, który definiuje wyłączenie odpowiedzialności karnej ze względu na niepoczytalność. Mianowicie: „nie popełnia przestępstwa, kto z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowe-

¹⁵ <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/4529,pojecie.html>.

¹⁶ B. Kmieciak, *Wprowadzenie tzw. specustawy dotyczącej kierowania groźnych przestępców do ośrodków terapii osobowości – kontekst społeczno-prawny*.

¹⁷ dr n. med. Sławomir Murawiec, lek. Paweł Brudkiewicz, *Zaburzenia osobowości*.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

go lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swym postępowaniem”. Poprzez porównanie artykułu 31 k.k. i ustawy o ochronie zdrowia psychicznego możemy jasno wywnioskować, iż nowe rozwiązania zawarte w ustawie o bestiach nie mają odniesienia do osób chorych psychicznie. Jak już zostało wspomniane, w ustawie z 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych mowa jest o osobach z zaburzeniami osobowościowymi¹⁹. Co zgodnie z ustawą z 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego nie stanowi podstaw do hospitalizacji pacjenta²⁰. W ośrodku mają być podejmowane różnego rodzaju formy terapii mające na celu odbudowę zaburzonej osobowości. Jednakże często osoby, które mają trafić lub już trafiły do KOZZD²¹ były w stanie z niesamowitą precyzją dokonać opisu czynów, które popełniły. Co jednoznacznie wyklucza możliwość zakwalifikowania ich zgodnie z kodeksem karnym do osób popełniających czyn zabroniony w stanie niepoczytalności. Dodatkowo należy także wykluczyć perspektywę cywilną²², która mówi o ograniczonym rozeznaniu sytuacji z powodów doświadczanych objawów psychotycznych trwałych lub stanu upośledzenia. Także z perspektywy cywilnej jest to nieuzasadnione.

Środki zastosowane w ustawie w celu zmniejszenia ryzyka popełnienia przez osoby skazane ponownie czynu zabronionego można porównać do stosowania środka zastępczego w postaci środków zabezpieczających przewidzianych w Kodeksie karnym. Zgodnie z artykułem 93a k.k.²³ należą do nich: elektroniczna kontrola miejsca pobytu, terapie, terapie uzależnień, pobyt w zakładzie psychiatrycznym. Są one orzekane w celu zapobiegania ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej szkodliwości społecznej. W tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że postępowanie w sprawie zastosowania wobec skazanego nadzoru prewencyjnego czy umieszczenia w ośrodku jest postępowaniem cywilnym, nie karnym. Odbywa się w sądzie okręgowym. Porównanie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, kodeksu karnego wykonawczego, kodeksu karnego oraz treści aktów wykonawczych dotyczących zakresu internacji wynika, iż ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób posiada kilka elementów, które świadczą o jej punitywnym charakterze. Mimo tego, iż ustawa sama w sobie nie zawiera formy karnej, to spełnia podobną funkcję. Po analizie treści ustawy można wziąć pod rozwagę, czy przyjmuje ona wydzźwięk realiów wypracowanych w praktyce resocjalizacyjnej czy terapeutycznej. Stosowanie przymu-

¹⁹ Dz.U. 2014 poz. 24.

²⁰ Dz. U. 1994 Nr 111 poz. 535.

²¹ Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym zgodnie z definicją zawartą w Ustawie z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

²² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93).

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

su bezpośredniego w postaci kajdanek, brak możliwości podjęcia decyzji o stawieniu się bądź nie w ośrodku i powzięciu terapii, kontakt z najbliższymi tylko za zgodą dyrektora ośrodka czy też bezterminowe zamknięcie w ośrodku zdecydowanie wykazuje większe podobieństwo Krajowego Ośrodka Zapobieganiu Zachowaniom Dyssocjalnym do zakładu penitencjarnego niż do ośrodka terapeutycznego.

Podsumowując, ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, potocznie nazywaną „ustawą o bestiach”, budzi szereg istotnych kontrowersji i wątpliwości co do swojej skuteczności i zgodności z przepisami Kodeksu karnego, Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeksu karnego wykonawczego oraz z zasadami etyki. Po pierwsze, ustawa została wprowadzona w celu uregulowania sytuacji osób skazanych na karę pozbawienia wolności, które zostały uznane za niebezpieczne dla społeczeństwa z powodu swoich zaburzeń psychicznych. Jednakże jej zastosowanie wydaje się mieć charakter bardziej punitarny niż terapeutyczny, co stoi w sprzeczności z Kodeksem karnym, Konstytucją i innymi aktami prawnymi. Po drugie, istnieją wątpliwości co do procedury i kryteriów stosowanych przy decydowaniu o umieszczeniu danej osoby w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym (KOZZD). Brak jasnych kryteriów diagnozy oraz możliwości subiektywnego oceniania przez biegłych psychiatrów prowadzi do niepewności co do rzeczywistego zagrożenia, jakie mogą stanowić osoby trafiające do tego ośrodka. Po trzecie, porównanie przepisów ustawy o bestiach z innymi aktami prawnymi, takimi jak ustawa o ochronie zdrowia psychicznego czy Kodeks karny wykonawczy, wskazuje na to, że funkcjonowanie KOZZD przypomina bardziej zakład penitencjarny niż ośrodek terapeutyczny. Świadczy o tym m.in. stosowanie przymusu bezpośredniego, brak możliwości decydowania o podjęciu terapii przez samego pacjenta oraz ograniczenie kontaktu z najbliższymi. Jest on możliwy tylko za zgodą kierownictwa ośrodka. Konieczne wydaje się przeprowadzenie gruntownej oceny i nowelizacji ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej, aby zagwarantować, że stosowane procedury są zgodnie z aktami prawnymi obowiązującymi w polskim prawie, zasadami humanitaryzmu oraz sprawiedliwości.

Bibliografia

- [1] Daśko N., „Ustawa o bestiach” jako przykład populizmu penalnego, Toruń 2014.
- [2] Dziergawka A., Negatywne skutki ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, „Probacja” 1/2022.
- [3] Gierowski J., Paprzycki L., „Palestra” 9/2014.
- [4] Herbowski P., Słapczyńska D., Monitorowanie zachowań osób skazanych za przestępstwa na tle seksualnym. Wrocław 2020.

- [5] Kmiecik B., Wprowadzenie tzw. specustawy dotyczącej kierowania groźnych przestępców do ośrodków terapii osobowości – kontekst społeczno-prawny, Łódź 2013.
- [6] Kukliński P., Praktyka funkcjonowania Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23 listopada 2016 roku w sprawie K 6/14 — część I i II. Warszawa 2021.
- [7] Murawiec S., Brudkiewicz P., Zaburzenia osobowości, https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/zaburzenia_osobowosci/69913,zaburzenia-osobowosci.
- [8] Piech K., Prawa człowieka a instytucja izolacji postpenalnej – analiza wybranych przepisów ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. Wrocław 2016. Płatek M., Kreowanie groźnych, niebezpiecznych i złych. „Archiwum Kryminologii” 2019.
- [9] Reizes-Dzieduszycka O., Bezpieczeństwo społeczne a wolność jednostki w kontekście regulacji postpenalnych w polskiej polityce kryminalnej (tzw. „ustawa o bestiach”), Częstochowa 2015.
- [10] Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).
- [11] Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. 1994 Nr 111 poz. 535).
- [12] Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. 2010 Nr 79 poz. 523).
- [13] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- [14] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy. (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557).
- [15] Wojtczak S., Co zrobić z bestią? Metafora jako narzędzie kategoryzacji niektórych ludzi na przykładzie ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 1/2016.
- [16] Zieliński W., Detencja „terapeutyczna” – wątpliwości konstytucyjne i polityczno – kryminalne w kontekście ustawy o „bestiach”, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018.

Gabriela Weronika Tybuś

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS, 165313@student.uwm.edu.pl

Opiekun: dr Monika Giżyńska, dr Dobrochna Ossowska-Salamanowicz

KORUPCJA I DZIAŁANIA ANTYKORUPCYJNE W POLSCE LUDOWEJ I III RP

1. Przestępstwo korupcji w dobie Rzeczypospolitej Ludowej

1.1. Rozumienie przestępstwa korupcji na kanwie kodeksu Andrejewa

Omawiane w tym rozdziale regulacje znalazły się w kodeksie karnym, pochodzącym z 1969 roku, obowiązującym zaś w latach 1970–1998. Twórcy kodeksu, przestępstwo korupcji uregulowali w artykułach 239–244 rozdziału XXXII o następującym tytule: Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych, zawierając artykuły mówiące wprost o odpowiedzialności za korupcję czynną i bierną¹.

Korupcja bierna, zwana także sprzedajnością, polega na przyjęciu korzyści majątkowej bądź osobistej w związku z pełnieniem funkcji publicznej, o czym stanowi artykuł 239 § 1 wspomnianego kodeksu. Rozszerzeniem tego przepisu są jego dwa kolejne paragrafy, w których zaznaczono, iż odpowiedzialność karną ponosi się także wówczas, gdy w związku z pełnieniem funkcji publicznej uzależnia się wykonanie czynności służbowej od otrzymania korzyści czy nawet samej obietnicy ich otrzymania, a także, gdy się je przyjmuje w związku z wykonaniem czynności, która stanowi naruszenie prawa. Czynny przejaw korupcji, polegającej na aktywnym działaniu w postaci udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej unormował natomiast artykuł 241 §1.

Artykuł 239 § 1 z uwagi na swoją treść, stanowi przestępstwo indywidualne – jego sprawcami są wyłącznie osoby o ściśle określonych indywidualnych cechach. W tym przypadku, indywidualną cechą będzie sprawowanie funkcji publicznej, której definicję legalną zamieszczono w art.120 § 11, przez wskazanie enumeratywnego katalo-

---

¹ Retrospekcje. Korupcja PRL i kodeks karny 1969 roku. <https://antykorupcja.gov.pl/ak/retrospekcje/retro/6329,Korupcja-PRL-i-kodeks-karny-1969-roku.html>. [dostęp: 07.04.2024].

gu osób będących funkcjonariuszami publicznymi w rozumieniu rozważanego aktu prawnego. Część tych podmiotów wskazana została wprost, poprzez użycie ich nazwy, jak na przykład: sędzia, ławnik ludowy czy prokurator. Informację o kolejnych zaliczanych do tej grupy podmiotach uzyskać można poprzez zapoznanie się z treścią innych przepisów szczególnych, na mocy których pewne osoby korzystają z ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych. Są to m.in.: sołtysi, członkowie straży pożarnych, w tym ochotniczych, członkowie Straży Ochrony Przyrody, opiekunowie społeczni, nauczyciele i nauczyciele akademicy, członkowie kolegiów do spraw wykroczeń, strażnicy łowieccy czy pracownicy państwowego przedsiębiorstwa „Poczta Polska, Telegraf i Telefon”. Ostatnia już grupa to: wszyscy pracownicy administracji państwowej z wyjątkiem tych, którzy pełnią wyłącznie czynności usługowe, jak np. maszynistki, sprzątaczkę, kierowcy. Poza administracją państwową są to tylko niektórzy pracownicy w państwowych jednostkach organizacyjnych, np. w przedsiębiorstwach państwowych, w organizacjach spółdzielczych lub innych, np. PCK, a mianowicie ci, którzy zajmują kierownicze stanowiska, np. główni księgowi. Są to także osoby szczególnie odpowiedzialne za ochronę porządku lub bezpieczeństwa publicznego, np. funkcjonariusze Policji, Służby Ochrony Kolei, konduktorzy autobusów PKS oraz osoby szczególnie odpowiedzialne za ochronę mienia społecznego².

1.2. Usankcjonowanie przestępstwa korupcji przez kodeks karny

Za korupcję bierną, uregulowaną w art. 239 § 1, ustawodawca przewidział karę pozbawienia wolności w wymiarze od 6 miesięcy do lat 5. W razie uzależnienia czynności służbowej od otrzymania takiej korzyści przez osobę pełniącą funkcję publiczną bądź jeśli takiej korzyści żąda, taka osoba podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10, o czym stanowi §2 wspomnianego przepisu. Taką samą odpowiedzialność ponosi także ten, kto przyjmuje korzyści lub ich obietnice za dokonanie czynności, która sama w sobie stanowi naruszenie przepisu prawa. Identycznej karalności jak sprawca podlegają także podżegacz oraz pomocnik. Artykuł 240 stanowi rozszerzenie do art. 239, podając enumeratywne, szczególne przypadki, w których ustawodawca przewiduje minimalną karę pozbawienia wolności wynoszącą 3 lata. Należą do nich: przyjęcie korzyści majątkowej w wielkich rozmiarach, a nawet jej obietnicę oraz w związku z pełnieniem funkcji publicznej, z którą wiąże się szczególną odpowiedzialność³. Jeżeli dana osoba udziela lub obiecuje udzielić korzyść majątkową lub osobistą, podlega ona karze pozbawienia wolności w takim samym wymiarze, jak osoba pełniąca

² Sądowa wykładnia znamienia „funkcjonariusz publiczny” na tle obowiązującego kodeksu karnego, (Plywaczewski E.W., Guzik-Makaruk, 2012, s.728). https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/14023/1/E_W_Plywaczewski_E_M_Guzik_Makaruk_Sadowa_wykladnia_znamienia.pdf. [dostęp: 08.04.2024].

³ Kodeks karny z dnia 19 kwietnia 1969r, Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94, s. 18. [dostęp:08.04.2024].

funkcję publiczną, która takie korzyści przyjmuje. Jednak, zgodnie z art.241 § 2, jeśli chodzi o wypadki mniejszej wagi, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do roku bądź karze jej ograniczenia lub grzywnie, zatem odpowiedzialność przy korupcji czynnej może zostać złagodzona⁴.

W obu poruszonych przypadkach, ustawodawca postanowił dopuścić nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpienie od jej wymiaru, lecz warunkiem sine qua non jest zawiadomienie organu ścigania przez sprawcę o fakcie popełnienia przestępstwa oraz okolicznościach temu towarzyszących oraz zanim wspomniany organ powziął o tym informację⁵.

1.3. Pozakodeksowe próby przeciwdziałania korupcji

W przeszłości brak było tak wyspecjalizowanych organów w zakresie przeciwdziałania korupcji, jakie znamy obecnie. Większość tych działań podejmowana była przez Milicję Obywatelską oraz wytworzone na potrzeby jej wspomagania struktury. Wykrywaniem, ściganiem oraz zapobieganiem przestępstwom gospodarczym zajmowało się także Biuro Śledcze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, wchodzące w skład Pionu Śledczego. Wspomniany Pion funkcjonował na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 00123/65 z 30 listopada 1965 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Biura Śledczego MSW oraz decyzji nr 07/76 z 16 listopada 1976 r. o rozszerzeniu zakresów działania niektórych jednostek MSW w części dotyczącej dyrektora Biura Śledczego, a uregulowania te zmieniło zarządzenie nr 0034/78 ministra spraw wewnętrznych z 26 września 1978 r.⁶. Przytoczone zarządzenie spowodowało „przerzucenie” odpowiedzialności w zakresie realizacji zadań Służby Bezpieczeństwa dotyczących przestępstw przeciwko interesom społecznym i gospodarczym PRL. Co więcej, miały one prowadzić postępowania karne na podstawie przepisów przewidzianych w kodeksie karnym oraz przepisów szczególnych, odnoszących się do Służby Bezpieczeństwa.

Na podstawie aktów wydawanych przez tego samego ministra, do końca lat 80. funkcjonowało Biuro ds. Przestępczości Gospodarczej w Komendzie Głównej Milicji Obywatelskiej⁷. Oprócz kierownictwa i kancelarii w skład BPG wchodziło siedem wydziałów odpowiedzialnych za realizację zadań w poszczególnych sferach życia go-

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Służby Bezpieczeństwa 1975-1990, (P. Piotrowski, 2003, s.79). [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)-s51-107/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)-s51-107.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)-s51-107/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)-s51-107.pdf). [dostęp: 09.05.2024].

⁷ Kwestia Likwidacji Biura do walki z Przestępstwami Gospodarczymi Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej w okresie 1989-1990 Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989, (P. Borysiuk, 2022, s.5). <https://open.icm.edu.pl/items/f58d19b0-c8f7-48af-bd67-22750acc8879>. [dostęp: 09.05.2023].

spodarczego: I (budownictwo), II (handel i usługi niematerialne), III (przemysł), IV (rolnictwo), V (transport i łączność) i VII (dewizowy) oraz wydział VI (taktyki i analiz)⁸. Działalność biura nie różniła się od działalności wspomnianego Pionu Śledczego.

W okresie PRL powołano także ustawy szczególne, które także znajdowały zastosowanie w odniesieniu do przejawów korupcji. Jedną z nich jest ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa. Już w pierwszym artykule wskazuje ona na zakres jej zastosowania. Odnosi się ona mianowicie do wszelkich przestępstw przewidzianych kodeksem karnym.

1.4. Korupcja w praktyce na podstawie wybranych afer z okresu PRL

Afera mięsna

Zdecydowanie jedna z najgłośniejszych afer łapówkarskich w okresie PRL. Anonimowy donos z 1964 roku przyczynił się do wykrycia przez milicję w zakładzie w Szczecinie trwający od kilku lat proceder fałszowania faktur, zamiany towarów na gorszej jakości i w końcu – wręczanie łapówek. Jednak największe żniwo zebrały kontrole i przeszukiwania przeprowadzone w Warszawie, a dokładniej w przedsiębiorstwie Miejski Handel Mięsem w Warszawie. Do więzienia trafiło ponad 400 osób, w tym blisko 30 kierowników sklepów mięsnych. Najcięższe zarzuty postawiono dziesięciu osobom, a głównym oskarżonym był 44-letni Stanisław Wawrzecki, szef przedsiębiorstwa Warszawa Praga w Miejskim Handlu Mięsem, wobec którego orzeczono karę śmierci⁹. Trzy dni po aresztowaniu przyznał się, do przyjmowania łapówek od 120 kierowników sklepów, których łączna wartość sięgnęła 3,5 mln zł. Były to ogromne pieniądze – Wawrzecki zarabiał oficjalnie ok. 4 tys. złotych¹⁰. Straty poniesione przez Skarb Państwa szacowano wówczas na kwotę 27 milionów złotych¹¹.

Centrogal

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych, pracownikom Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Hurtu Galanteryjnego udowodniono branie łapówek. Głównym aferzystą był Tadeusz Kęsik, który będąc dyrektorem handlowym przedsiębiorstwa, wymuszał łapówki przy

⁸ Ibidem, s.6.

⁹ Najsłynniejsze afery gospodarcze PRL-u, (J. Ślęzak, A. Dziadzio, 2017). <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2017/11/28/najsłynniejsze-afery-gospodarcze-prl-u/>. [dostęp: 16.04.2024].

¹⁰ Za łapówki kara śmierci, (M. Kaczmarczyk, 2018). <https://www.newsweek.pl/historia/za-lapowki-kara-smierci/hvg6vbk>. [dostęp: 16.04.2024].

¹¹ Droga na szubienicę, (K. Madej, 2002, s.6). https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2-s263-274/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2-s263-274.pdf bazhum.muzhp.pl [dostęp: 16.04.2024].

udzielaniu prywatnych zamówień, przyjmując pod zastaw wartościowe rzeczy, które były następnie zwracane po otrzymaniu zastrzeżonej korzyści. Nie oznacza to jednak, iż działo się to na najwyższym szczeblu władz przedsiębiorstwa – łapówkarstwo udowodniono także pracownikom magazynów. Wszyscy pracownicy, na niższych niż dyrekcja stanowiskach byli przez nią instruowani, w jaki sposób owe łapówki przyjmować, a także jak uniknąć za to konsekwencji przewidzianych przez prawo. O skali tej afery świadczyć może fakt, iż mimo krótkiego prowadzenia działalności przez wspomniane miejsce pracy, zdołano udowodnić pobieranie łapówek o łącznej wartości około 20 tysięcy złotych – przy czym ówczesna średnia krajowa wynosiła około 1 tysiąca złotych¹².

2. Postrzeganie korupcji po transformacji ustrojowej w Rzeczypospolitej Polskiej

2.1. Regulacje przyjęte przez kodeks karny z 1997 roku

Analizowane normy ujęte zostały w kodeksie karnym z 1997 roku, który obowiązuje od 1998 roku aż po dziś, jednocześnie uchylił on rozważaną wcześniej ustawę. Ustawodawca przestępstwa poddane analizie w tej części artykułu zdecydował się uregulować w rozdziale XXIX, zatytułowanym następująco: Przeszypstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego.

Należy zwrócić uwagę na pojawienie się regulacji dotyczącej korzyści majątkowej oraz osobistej, które pojawiły się w słowniczku wyrażen ustawowych, a dokładniej art.115 § 4: „Korzyścią majątkową lub osobistą jest korzyść zarówno dla siebie, jak i dla kogo innego”. Definicja ta nie jest jednak wyczerpująca, ponieważ wskazuje jedynie beneficjentów tej korzyści, a nie jej elementy, umożliwiające jej rozpoznanie. Korzyścią majątkową według Profesora Daniluka jest to, co ma zdolność do zaspokojenia potrzeby człowieka i co można przeliczyć na pieniądze, a tym samym określić w pieniądzu. Z kolei korzyścią osobistą jest to, co ma zdolność do zaspokojenia potrzeby człowieka i co jest niemierzalne za pomocą środków pieniężnych¹³. Tytułem przykładu można podnieść, że w zakres pojęcia korzyści osobistej będzie wchodziło: uzyskanie prestiżowego, aczkolwiek niepłatnego stanowiska w ciele nie realizującym zadań komercyjnych (np. prezesa towarzystwa naukowego); wydanie książki, za jaką

¹² Afery i nadużycia gospodarcze. Przyczynek do badań nad przestępczością w PRL, (M. Romański, 2013, s.3–4). file:///C:/Users/48504/Downloads/9-123_135-Roma%20ski%20(1).pdf. [dostęp: 16.04.2024].

¹³ D. Daniluk, w.: Kodeks Karny. Komentarz, wyd.6. Komentarz do art.115, red. Stefański, Warszawa, 2023, teza 6. <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3danbrhwytomboobqxlrwgm3tmobrgqzq&refSource=guide1>. [dostęp: 16.04.3024].

autor nie otrzymuje wynagrodzenia, co jednak spełnia jego ambicje; otrzymanie odznaczenia, co nie wiąże się z żadną gratyfikacją finansową¹⁴.

W §13 wspomnianego przepisu, swoją definicję legalną znalazło pojęcie funkcjonariusza publicznego. Jest to katalog z pewnością znacznie bardziej rozbudowany niż w poprzednio obowiązującej ustawie. Jako funkcjonariusza publicznego rozumie się m.in.: posła do Parlamentu Europejskiego, osobę będącą pracownikiem administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, a także inną osobę w zakresie, w którym uprawniona jest do wydawania decyzji administracyjnych, osobę będącą pracownikiem organu kontroli państwowej lub organu kontroli samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, pracownik międzynarodowego trybunału karnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe¹⁵. Spowodowane jest między innymi faktem przystąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz potrzebą reprezentacji jej interesów w organach UE, a także przemianami ustrojowymi w państwach, z którymi wiązało się pojawienie nowych instytucji.

W obu omawianych przypadkach (sprzedajność i łapownictwo), zamieszczono te same typy kwalifikowane – korzyści o znacznej oraz wielkiej wartości (których rozumienie zostanie wyjaśnione w dalszej części rozważań), a także typ uprzywilejowany odnoszący się do wypadku mniejszej wagi, za które grożą tożsame konsekwencje. Znaleźć można regulacje, które są jednak zastrzeżone tylko dla jednego z rozważanych przejawów bezprawia. W przypadku sprzedajności, kolejnym typem kwalifikowanym będzie przyjęcie korzyści bądź jej obietnicy w zamian za zachowanie, które stanowi naruszenie przepisów prawa. W kwestii łapownictwa, taką regulacją będzie działanie zmierzające do skłonienia do dokonania naruszeń prawa oraz zawarta w ostatnim paragrafie tego artykułu klauzula niekaralności.

2.2. Zagrożenie ustawowe przewidziane przez aktualny kodeks karny

Typ podstawowy sprzedajności w odróżnieniu do wcześniejszego kodeksu karnego przewiduje surowszą górną granicę karalności – nastąpiło zwiększenie kary pozbawienia wolności z maksymalnie 5 lat do lat 8. Co więcej, wysokość kary uzależniona od wielkości przyjmowanej korzyści oraz wagi danego wypadku.

Dodano także regulacje gwarantujące karalność na takich samych zasadach w przypadku przekupstwa czy sprzedajności wobec osób pełniących funkcje publiczne w obcym państwie lub organizacjach międzynarodowych.

¹⁴ D. Daniluk, w.: Kodeks Karny. Komentarz, wyd.6. Komentarz do art.115kk, red. Stefański, Warszawa, 2023, teza 9. <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3danrhaytomboobqxlwgm3tmobrgqzq&refSource=guide1>. [dostęp:16.04.2024].

¹⁵ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997, Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94, komentarz do art.115. [dostęp:08.04.2024].

Konsekwencje prawne dotyczące przekupstwa w typie podstawowym, zostały zwiększone, identycznie jak w przypadku sprzedajności. Nowością w stosunku do ustawy wcześniej obowiązującej jest dodanie regulacji odnoszącej się do karalności czynu zmierzającego do samego skłonienia osoby pełniącej funkcję publiczną do naruszenia przepisów prawa. Jest to typ kwalifikowany, zatem przewidziana kara pozbawienia wolności wynosi od roku do lat 10. Na wzór kodeksu karnego z 1969, w art.229 §6 przewidziano klauzulę niekaralności.

Wyróżnione zostały korzyści znacznej oraz wielkiej wartości, które znajdują swoje definicje ustawowe w art.115§ 5. Jako mienie, a w przypadku omawianych przestępstw korzyści, mające znaczną wartość, uważa się: wartość przekraczająca w chwili popełnienia przestępstwa 200 000 złotych, zaś jeśli chodzi o wielką wartość jest nią wartość przekraczająca 1 000 000 złotych. Brak jest natomiast definicji legalnej pojęcia „mniejszej wagi”. Zdaniem Doktora Rafała Łyżwy, uznanie przestępstwa przekupstwa czy sprzedajności za wypadek mniejszej wagi powinno być uzasadnione zarówno rangą, jak i rodzajem pełnionej przez sprawcę funkcji publicznej, rodzajem i zakresem czynności, jakie podjął sprawca, rodzajem korzyści osobistej oraz wysokością przyjętej korzyści majątkowej¹⁶.

2.3. Przeciwdziałanie korupcji w dobie III RP

Nieodzowną podstawą we współczesnych działaniach zmierzających do zwalczania korupcji w Polsce jest Centralne Biuro Antykorupcyjne, działające na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2006 roku o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Zgodnie z art.1 wspomnianej ustawy, do głównych zadań CBA należą: zwalczanie korupcji w życiu publicznym i gospodarczym, w szczególności w instytucjach państwowych i samorządowych, a także zwalczanie działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa. Przejawem tych funkcji są przede wszystkim działania zmierzające do rozpoznania i wykrycia przestępstwa – często wspomagając sąd oraz prokuraturę, sprawowanie kontroli w zakresie decyzji gospodarczych oraz oświadczeń majątkowych, a także prewencja, przejawem której są działania edukacyjne oraz profilaktyczne. Innymi organami, które wspomagają proces walki z korupcją, są np.: ABW, NIK, Policja czy Straż Graniczna. Co więcej, sporządzane i realizowane są rządowe programy przeciwdziałania korupcji.

Działania te nie są sprawowane tylko przez organy czy instytucje państwowe – obecnie widoczne jest zaangażowanie organizacji pozarządowych. Doskonałym tego przykładem jest działalność fundacji, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego czy Centrum

---

¹⁶ R. Łyżwa, w.: Kodeks Karny. Komentarz, wyd.1. Komentarz do art.229, red. Banaś-Grabek, Gądecki, Karnat 2020, teza 5. <https://sip.legalis.pl/document/view/seam?documentId=mjxw62zogi3damrvguytonroobqxalrvga4tomjsheya&refSource=guide1>. [dostęp:16.04.2024].

Edukacji Obywatelskiej (CEO). Jednym z programów operacyjnych Fundacji im. Stefana Batorego jest program „Odpowiedzialne Państwo” (dawniej „Przeciw Korupcji”). W 2013 roku ciężar działań podejmowanych w ramach programu przesunięty został z przeciwdziałania korupcji i zwiększania przejrzystości w życiu publicznym na monitorowanie upowszechnianie zasad dobrego rządzenia i podnoszenia rzetelności życia publicznego¹⁷. Jeśli chodzi o CEO, prowadzony jest program „Młodzi przeciw korupcji” – w jego ramach fundacja opracowuje scenariusze lekcji, przygotowuje nauczycieli do prowadzenia zajęć o korupcji oraz sposobach jej zwalczania. Zachęca uczniów do podjęcia własnych działań antykorupcyjnych. Program powstał jako część polsko-amerykańskiego rządowego programu zapobiegania i zwalczania przestępczości¹⁸.

Wzmianki wymaga także instytucja sygnalisty. Określenie te odnosi się do osoby zgłaszającej nieprawidłowości i wytworzone zostało przez wspomnianą wyżej Fundację im. Stefana Batorego. Sygnalistą, jak podkreśla Transparency International, może być nie tylko pracownik etatowy, ale także każda osoba dysponująca wewnętrzną wiedzą na temat funkcjonowania instytucji – konsultant, współpracownik związany stosunkiem cywilnoprawnym, stażysta, wolontariusz czy były pracownik¹⁹. W związku z tym, trafne będzie spostrzeżenie, iż sygnalista to osoba mająca styczność nie tylko z instytucją państwową, lecz także z prywatnymi firmami czy organizacjach pożytku publicznego. Zazwyczaj informacje o wszelkich nadużyciach dokonywanych przez pracodawców czy ich pracowników, trafiają do ich najbliższego otoczenia – są nim pozostali pracownicy. Zgłoszenie wykrytych nieprawidłowości należy skierować do organu publicznego, w praktyce jednak najczęściej poprzedza to zgłoszenie do pracodawcy.

2.4. Obraz korupcji we współczesnej Polsce

Afera Rywina

Afera ujrzała światło dzienne w wyniku publikacji artykułu zatytułowanego „Ustawa za łapówkę, czyli przychodzi Rywin do Michnika” autorstwa Pawła Smoleńskiego²⁰. Podłoże afery stanowiła propozycja przyjęcia nowej ustawy o radiofonii i telewizji, uniemożliwiającej posiadanie przez gazety o zasięgu ogólnopolskim części lub całości udziałów w programach telewizyjnych o takim samym zasięgu. W latach 2002–2004

¹⁷ Fundacja im. Stefana Batorego. <https://www.antykorupcja.gov.pl/ak/instytucje-antykorupcy/organizacje-pozarządow/w-polsce/1715,Fundacja-im-Stefana-Batorego.html>. [dostęp:24.04.2024].

¹⁸ Centrum Edukacji Obywatelskiej. <https://www.antykorupcja.gov.pl/ak/instytucje-antykorupcy/organizacje-pozarządow/w-polsce/1709,Centrum-Edukacji-Obywatelskiej-CEO.html>. [dostęp:24.04.2024].

¹⁹ Sygnaliści – ludzie, którzy nie potrafią milczeć, (A. Kobylińska, M. Folta,2015, s.8). <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/sygnalisci-ludzie-ktorzy-nie-potrafią-milczec>. [dostęp:14.05.2024].

²⁰ Ustawa za łapówkę, czyli przychodzi Rywin do Michnika, (P. Smoleński,2002). <https://wyborcza.pl/7,75398,1237212.html>. [dostęp:24.04.2024].

takie podmioty stanowiły kanał Polsatu oraz spółka o nazwie Agora, która we wspomniany kanał chciała zainwestować. Dnia 22 lipca 2002 roku, do redaktora naczelnego „Gazety Wyborczej”, Adama Michnika udaje się Lew Rywin. Przedstawia się jako osoba reprezentująca „grupę trzymającą władzę”. Jednocześnie składa mu propozycję modyfikacji ww. ustawy tak, aby umożliwiła ona planowaną inwestycję Agory. Jednak aby miało do tego dojść, miały zostać spełnione następujące warunki: „Gazeta Wyborcza” miała wydawać artykuły sprzyjające Premierowi Leszkowi Millerowi, sam Rywin miał uzyskać stanowisko prezesa Polsatu po przejściu stacji przez Agorę i wreszcie – za zapewnienie zmiany w ustawie sprzyjającej Agorze, Rywin miał otrzymać łapówkę w wysokości 17,5 miliona dolarów, która stanowiła procent od transakcji przejścia. Cała rozmowa została nagrana i stanowiła główny dowód w sprawie prowadzonej przed sejmową komisją śledczą oraz w postępowaniu karnym. Ustalenia komisji przyczyniły się do skazania Rywina na 2 lata pozbawienia wolności za płatną protekcję. Drugą osobą skazaną w związku z aferą była Janina Sokołowska, była szefowa Departamentu Prawnego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, skazana za sfalszowanie projektu ustawy o Radiofonii i Telewizji. Skazana została na rok więzienia w zawieszeniu na trzy lata i 3-letni zakaz pełnienia funkcji związanych z tworzeniem prawa²¹.

Grupa Nowaka

Afera w roli głównej z byłym ministrem transportu, budownictwa i gospodarki morskiej. Sprawa znajduje się w toku od 2020 roku, jednak jej geneza sięga 2017 roku. Sławomir Nowak w 2016 roku został prezesem Ukrawtodoru, odpowiednika polskiego Inspektoratu Dróg Państwowych. Już 2 lata później Ukraińska Narodowa Agencja ds. Zapobiegania Korupcji poinformowała o skierowaniu do sądu sprawy w związku ze stwierdzeniem złożenia przez Nowaka nieprawdziwego oświadczenia majątkowego za 2017, zarzucając, że polityk zaniżył wartość posiadanego samochodu oraz zataił środki posiadane na rachunkach bankowych²². Dzięki współpracy polsko-ukraińskiej w śledztwie, przy pomocy funkcjonariuszy CBA, udało się postawić byłemu ministrowi następujące zarzuty: według prokuratury, w czasie sprawowania funkcji szefa Państwowej Służby Dróg Samochodowych Ukrawtodor, Nowak miał żądać i przyjmować korzyści majątkowe oraz obietnice takich korzyści w kwocie ponad 6,1 miliona złotych. W zamian miał wspierać określone podmioty w postępowaniach o udzielenie i realizację zamówień publicznych związanych z remontem dróg w Ukrainie. Według śledczych polityk w czasie sprawowania funkcji szefa gabinetu Donalda Tuska miał przyjąć co najmniej 320 tys. zł łapówek w zamian za pomoc w uzyskaniu korzystnych stanowisk i kontraktów w państwowych spółkach. Jest też oskarżony o przyjęcie 760 tys. złotych

²¹ Afera Rywina. https://pl.wikipedia.org/wiki/Afera_Rywina. [dostęp: 26.04.2024].

²² Sławomir Nowak. [https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82awomir_Nowak_\(polityk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82awomir_Nowak_(polityk)). [dostęp: 24.04.2024].

łapówki za zorganizowanie spotkania przedstawicieli spółki deweloperskiej z władzami miasta Gdańska²³.

3. Podsumowanie. Próba zrozumienia wpływu poszczególnych ustrojów na regulację i postrzeganie rozważanych przejawów korupcji

Poddając analizie rozważane ustawy, błędem byłby brak wzmianki o sposobie rozmieszczenia przepisów. W aktualnie obowiązującej ustawie, przestępstwo łapówkarstwa oraz sprzedajności uregulowane zostało w oddzielnych przepisach. Niewątpliwie zwiększa to przejrzystość oraz zrozumienie rozważanych przepisów.

Mimo zwiększenia zagrożenia ustawowego za ww. przestępstwa w kodeksie karnym z 1997 roku, należy zwrócić uwagę na regulacje szczególne w kodeksie Andrejewa w kontekście prewencji ogólnej. Dzieli się ona na pozytywną oraz negatywną: negatywna opiera się na odstrasżających celach kary, natomiast pozytywna wskazuje na potrzebę przekonywania społeczeństwa o nieuchronności kary, sprawiedliwej reakcji sądów oraz na umacnianiu postaw poszanowania prawa²⁴. Nie ulega wątpliwości, iż w okresie PRL ustawodawca stawiał na prewencję negatywną, mimo iż z dosłownego brzmienia przepisu art. 50 § 1 wydawać by się mogło przeciwnie²⁵. Doskonałym tego przykładem jest art. 240 pkt 2, gdzie zastrzeżona jest kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata²⁶. Już z samego brzmienia przepisu wywnioskować można, iż brak górnej granicy zagrożenia ustawowego z pewnością odstraszał swoją surowością oraz brakiem pewności co do maksymalnego wymiaru kary. Aktualnie, w polskim prawie karnym, stawia się na szerzenie świadomości prawnej społeczeństwa oraz poszanowanie prawa, przez co de facto, między innymi, rozumie się prewencję pozytywną. Szerzeniu wspomnianej świadomości sprzyja także realizacja programów przez fundacje, stowarzyszenia czy organy państwowe. Określenie przez ustawodawcę zakresu karalności sprzyja też pewność prawa.

W wyniku zestawienia omówionych we wcześniejszych częściach pracy przykładach afer korupcyjnych, ale także z lektury tych, które nie zostały tutaj przytoczone, nasuwa się kolejny wniosek, mianowicie: różnice ustrojowe nie miały wpływu na środowiska, w których występowały przestępstwa sprzedajności i przekupstwa. Wydawać by się mogło, iż w związku z niskim standardem życia w okresie PRL, większość

²³ Sprawa Sławomira Nowaka. Dwie grupy zarzutów zostały rozdzielone do odrębnych procesów, (PAP,2023). <https://tvn24.pl/polska/slawomir-nowak-sad-podzielil-sprawe-i-wylaczyl-niej-tak-zwane-polskie-watki-st7349149>. [dostęp: 24.04.2024].

²⁴ Z. Sienkiewicz, w.: Kodeks karny, Komentarz, Tom 1 red. O. Górniok, Gdańsk 2005, s. 522.

²⁵ Kodeks karny z dnia 19 kwietnia 1969r, Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94, s.4. [dostęp: 02.05.2024].

²⁶ Ibidem, s.18.

takich przestępstw miała miejsce w środowiskach pracowniczych, w zakładach pracy. Nic bardziej mylnego, bowiem we wspomnianym okresie, takich samych przestępstw dopuszczali się także politycy czy osoby na publicznych stanowiskach, jednak jak powszechnie wiadomo, było to skutecznie ukrywane przed opinią publiczną bądź wyszło na jaw w późniejszym czasie. Przykładem może być afera z udziałem FOZZ, który powołano w 1989 roku, ale skupowanie długu miało się odbywać już w latach 1986–1988²⁷.

Nie jest tajemnicą fakt upolitycznienia organów rangi państwowej w okresie poprzedniego ustroju. Ze względu na istotne znaczenie Milicji Obywatelskiej dla KC PZPR takie upolitycznienie przeprowadzano począwszy od najniższych szczebli MO. W 1965 r. członkami partii było 46 507 funkcjonariuszy MO (czyli 77,7% ogółu), współczynnik „upartyjnienia” kadry oficerskiej był oczywiście odpowiednio wyższy i w 1965 r. wyniósł 96,8 % – czyli 10 081 osób²⁸. Niewątpliwie ułatwiało to realizację celów Komitetu Centralnego oraz założeń ustroju panującego w tamtym okresie.

Swoisty kult pracy szerzony kilkadziesiąt lat temu przyczynił się do powstania siatki organów zajmujących się wykrywaniem, ściganiem i zapobieganiem korupcji, o czym wspomniane było w podrozdziale dotyczącym pozakodeksowych prób przeciwdziałania korupcji. Powstanie poszczególnych wydziałów zostało uzależnione od branży, którą miały one kontrolować, nie zaś od zadań służby jak obecnie (np. Departament Analiz Departament Operacyjno-Śledczy, Biuro Prawne).

Skuteczność prowadzonej polityki karnej w zależności od ustroju dobrze obrazują także statystyki. Stwierdzone przestępstwa o charakterze łapowniczym karane z art. 290 kodeksu karnego były stosunkowo nieliczne: w 1958 r. – 1712, w 1959 r. – 2009 i w 1960 r. – 289 814. Dane dotyczące przestępstw korupcyjnych są oczywiście niedoszacowane ze względu na ich niską wykrywalność, wynikającą z solidarności między biorącym a dającym²⁹. Aktualnie, statystyka udostępniona przez Policję swoim zasięgiem obejmuje okres od 1999 roku do 2020. W przypadku łapownictwa czynnego tendencja nie jest równomierna. Największa ilość przestępstw została stwierdzona w 2007 roku – 3178, najmniej w roku 1999 – 474, natomiast w 2020 roku było to 1521. W odniesieniu do sprzedajności, statystyka stwierdzonych przestępstw prezentuje się następująco: największa liczba odnotowana została w 2018 roku – 7151, zaś najmniejsza w 1999 – 290. Ponownie nie jest widoczna tendencja rosnąca bądź malejąca.

Nie ulega wątpliwości, iż polityka karna prowadzona w okresie PRL była nieproporcjonalna do popełnionych przestępstw wpisujących się w korupcję i miała na celu zastraszenie społeczeństwa (kara śmierci w aferze mięsnej). Nie wyeliminowało to

²⁷ Najsłynniejsze afery gospodarcze PRL-u, (J. Ślęzak, A. Dziadzio, 2017). <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2017/11/28/najsłynniejsze-afery-gospodarcze-prl-u/>. [dostęp: 04.05. 2024].

²⁸ Milicja Obywatelska wobec przestępczości gospodarczej (1956-1970). Ewolucja struktur i jej uwarunkowania, (K. Madej, 2007, s.11). file:///C:/Users/48504/OneDrive/Pulpit/Przegląd_Historyczny-r2007-t98-n1-s49-70.pdf. [dostęp: 12.05.2024].

²⁹ Ibidem, s.51.

jednak omawianej przestępczości. Upolitycznienie struktur organów przed 1989 oraz niedokładny obraz statystyk, spowodowany często niską wykrywalnością czy zwyczajnym zaniżaniem przez władze nie czyni aktualnego ustroju nieskazitelnym. Wywierania wpływów politycznych obecnie także nie można wykluczyć – w mniejszej bądź większej mierze. Rozważając wpływ różnych czynników na przestępców korupcyjnych można dojść do pobieżnego wniosku, że ówczesnie byli oni zmuszeni do popełniania tych przestępstw w związku z niekorzystną sytuacją finansową, a przede wszystkim gospodarczą (co jest często kojarzone z tym okresem). Mimo rozwoju prawa, techniki, poprawy standardów życiowych obywateli oraz powołania do życia wyspecjalizowanej w tym zakresie instytucji, jaką jest Centralne Biuro Antykorupcyjne, nie przyczyniło się to do znacznego zmniejszenia przestępczości. W związku z tym, zdaje się, iż refleksja ustawodawcy w tym zakresie jest niezbędną.

Bibliografia

- [1] Afera Rywina, https://pl.wikipedia.org/wiki/Afera_Rywina wikipedia.org [dostęp: 24.04.2024].
- [2] Borysik P., Kwestia Likwidacji Biura do walki z Przestępstwami Gospodarczymi Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej w okresie 1989-1990 Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989 (2022). <https://open.icm.edu.pl/items/f58d19b0-c8f7-48af-bd67-22750acc8879> open.icm.edu.pl [dostęp: 09.05.2023].
- [3] Centrum Edukacji Obywatelskiej <https://www.antykorupcja.gov.pl/ak/instytucje-antykorupcy/organizacje-pozarządow/w-polsce/1709,Centrum-Edukacji-Obywatelskiej-CEO.html> antykorupcja.gov.pl [dostęp: 24.04.2024].
- [4] Daniluk D., w.: Kodeks Karny. Komentarz, wyd.6. Komentarz do art.115, red. Stefański, Warszawa (2023). <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3danbrhaytomboobqxalrwgm3tmobrgzqz&refSource=guide1>. sip.legalis.pl [dostęp: 16.04.2024].
- [5] Fundacja im. Stefana Batorego <https://www.antykorupcja.gov.pl/ak/instytucje-antykorupcy/organizacje-pozarządow/w-polsce/1715,Fundacja-im-Stefana-Batorego.html> antykorupcja.gov.pl [dostęp: 24.04.2024].
- [6] Kaczmarczyk M., Za łapówki kara śmierci (2018) <https://www.newsweek.pl/historia/za-lapowki-kara-smierci/hvg6vbknewsweek.pl> [dostęp: 16.04.2024].
- [7] Kobylińska A., Folta M., Sygnaliści -- ludzie, którzy nie potrafią milczeć (2015) <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/sygnalisci-ludzie-ktorzy-nie-potrafią-milczec> isp.org.pl [dostęp: 14.05.2024].
- [8] Łyżwa R., w.: Kodeks Karny. Komentarz, wyd.1. Komentarz do art.229, red. Banaś-Grabek, Gądecki, Karnat 2020, teza 5. <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrvguytonroobqxalrvga4tomjsheya&refSource=guide1> sip.legalis.pl [dostęp: 16.04.2024].
- [9] Madej K., Droga na szubienicę (2002) https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2-s263-274/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2002-t1-n2-s263-274.pdf bazhum.muzhp.pl [16.04.2024].

- [10] Madej K., *Milicja Obywatelska wobec przestępczości gospodarczej (1956-1970). Ewolucja struktur i jej uwarunkowania.* (2007) file:///C:/Users/48504/OneDrive/Pulpit/Przegląd_Historyczny-r2007-t98-n1-s49-70.pdf bazhum.muzhp.pl [dostęp: 12.05.2024].
- [11] PAP. Sprawa Sławomira Nowaka. Dwie grupy zarzutów zostały rozdzielone do odrębnych procesów(2023) <https://tvn24.pl/polska/slawomir-nowak-sad-podzielil-iwylaczylz-niej-tak-zwane-polskie-watki-st7314949tvn24.pl> [dostęp: 24.04.2024].
- [12] Piotrowski P., *Służby Bezpieczeństwa 1975-1990* (2003) [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)-s51-107/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_\(3\)-s51-107.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamiec_i_Sprawiedliwosc/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)-s51-107/Pamiec_i_Sprawiedliwosc-r2003-t2-n1_(3)-s51-107.pdf) bazhum.muzhp.pl [dostęp: 09.05.2024].
- [13] Plywaczewski E.W., Guzik-Makaruk E., *Sądowa wykładnia znamienia „funkcjonariusz publiczny” na tle obowiązującego kodeksu karnego* (2012) https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/14023/1/E_W_Plywaczewski_E_M_Guzik_Makaruk_Sadowa_wykladnia_znamienia.pdf repozytorium.uwb.edu.pl [dostęp: 08.04.2024].
- [14] *Retrospekcje. Korupcja PRL i kodeks karny 1969 roku* <https://antykorrupcja.gov.pl/ak-retrospekcje/retro/6329,Korupcja-PRL-i-kodeks-karny-1969-roku.html> antykorrupcja.gov.pl [dostęp: 07.04.2024].
- [15] Romański M., *Afery i nadużycia gospodarcze. Przyczynek do badań nad przestępczością w PRL* (2013) file:///C:/Users/48504/Downloads/9-123_135-Roma%20ski%20(1).pdf bazhum.muzhp.pl [dostęp: 16.04.2024].
- [16] Sienkiewicz Z., 2005 w.: *Kodeks karny, Komentarz*, red. O. Górniok, Tom 1, s. 522.
- [17] Sławomir Nowak, [https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82awomir_Nowak_\(polityk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82awomir_Nowak_(polityk)) wikipedia.org [dostęp: 24.04.2024].
- [18] Smoliński P., *Ustawa za łapówkę, czyli przychodzi Rywin do Michnika* (2002) <https://wyborcza.pl/7,75398,1237212.html> wyborcza.pl [dostęp: 24.04.2024].
- [19] Ślęzak J., Dziadzio A., (2017) *Najsłynniejsze afery gospodarcze PRL-u* <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2017/11/28/najslynniejsze-afery-gospodarcze-prl-u/> ciekawostkihistoryczne.pl [dostęp: 16.04.2024].
- [20] *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku. Kodeks karny.* Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94
- [21] *Ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa.* Dz.U. 1958 nr 4 poz. 11.
- [22] *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny* Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

Katarzyna Wasilewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „Casus”

ORCID ID: 0000-0002-1383-9185

Opiekun koła: dr Monika Giżyńska i dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

CZY ZMIANA KONSTYTUCJI JEST NIEUNIKNIONA?

Wstęp

W ostatnich latach dyskusja na temat potrzeby zmiany konstytucji w Polsce nabiera na sile. Zwolennicy i przeciwnicy tego kroku przedstawiają różnorodne argumenty, często oparte na głębokich przekonaniach ideologicznych oraz ocenach aktualnej sytuacji politycznej i społecznej. Czy zmiana konstytucji jest rzeczywiście konieczna? To pytanie, które wymaga dogłębnej analizy zarówno samego dokumentu, jak i kontekstu, w jakim funkcjonuje współczesne państwo polskie. Obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalona 2 kwietnia 1997 roku, jest jednym z najważniejszych aktów prawnych w kraju. Dokument ten reguluje podstawowe zasady funkcjonowania państwa, definiuje prawa i wolności obywateli oraz określa strukturę i kompetencje organów władzy publicznej. Przez lata konstytucja była fundamentem polskiego systemu prawnego, a jej przepisy odgrywały kluczową rolę w stabilizacji i rozwoju demokratycznego państwa prawa. Jednak od momentu jej uchwalenia minęło ponad dwadzieścia lat, a Polska – podobnie jak cały świat – przeszła przez liczne zmiany polityczne, gospodarcze i społeczne. Wzrost znaczenia nowych technologii, zmieniające się realia międzynarodowe, rosnące wyzwania związane z ochroną środowiska oraz dynamiczny rozwój społeczeństwa obywatelskiego to tylko niektóre z czynników, które wpływają na współczesne życie publiczne. W tym kontekście pojawia się pytanie, czy obecna konstytucja nadal odpowiada na potrzeby i wyzwania XXI wieku.

Zwolennicy zmiany konstytucji argumentują, że wiele z jej zapisów jest przestarzałych i nieadekwatnych do obecnych realiów. Podnoszą, że konieczne jest wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych, które lepiej odpowiadałyby na współczesne wyzwania. Na przykład, niektórzy proponują wzmocnienie mechanizmów ochrony praw obywatelskich, zwiększenie roli społeczeństwa obywatelskiego w procesie legislacyjnym czy

dostosowanie przepisów do wymogów Unii Europejskiej. Z drugiej strony, przeciwnicy zmiany konstytucji podkreślają, że jest ona aktem stabilizującym państwo i jej zmiana mogłaby prowadzić do destabilizacji systemu prawnego. Ostrzegają przed ryzykiem manipulacji konstytucją dla celów politycznych oraz przed wprowadzaniem zbyt wielu zmian w zbyt krótkim czasie, co mogłoby osłabić zaufanie obywateli do państwa i jego instytucji. Wskazują również, że wiele problemów można rozwiązać w ramach istniejących przepisów, poprzez odpowiednią interpretację prawa i skuteczne działanie instytucji publicznych.

Debata na temat zmiany konstytucji w Polsce jest niezwykle złożona i wielowymiarowa. Dotyczy nie tylko kwestii prawnych, ale również politycznych, społecznych i gospodarczych. Odpowiedź na pytanie, czy zmiana konstytucji jest konieczna, wymaga uwzględnienia wielu różnych perspektyw i głębokiej refleksji nad przyszłością państwa polskiego. W kolejnych częściach tego artykułu przyjrzymy się szczegółowo argumentom obu stron, analizując możliwe scenariusze i ich potencjalne konsekwencje dla Polski i jej obywateli.

Historyczny kontekst zmian konstytucyjnych w Polsce

Pierwsza polska konstytucja, która została uchwalona 3 maja 1791 roku, była jednym z pierwszych tego typu dokumentów w Europie. Miała na celu wzmocnienie władzy centralnej oraz modernizację państwa. Konstytucja ta wprowadziła trójpodział władzy oraz zniosła liberum veto, co miało zapobiec paraliżowi legislacyjnemu. Niestety, zmiany te zostały szybko zniweczone przez rozbiory Polski, które nastąpiły niedługo po jej uchwaleniu.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, Polska uchwaliła kilka konstytucji. Pierwszą z nich była Konstytucja marcowa z 1921 roku, która ustanowiła system parlamentarny i wprowadziła wiele demokratycznych zasad. Jednakże, niestabilność polityczna i problemy gospodarcze doprowadziły do jej zmiany.

W 1935 roku wprowadzono Konstytucję kwietniową, która znacznie zwiększyła uprawnienia prezydenta kosztem parlamentu. Był to krok w kierunku autorytaryzmu, co odzwierciedlało ówczesne tendencje polityczne w Europie. Konstytucja ta obowiązywała aż do wybuchu II wojny światowej.

Po II wojnie światowej, Polska znalazła się pod wpływem Związku Radzieckiego, co zaowocowało uchwaleniem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w 1952 roku. Była to konstytucja oparta na wzorach radzieckich, która wprowadziła system jednopartyjny oraz centralne planowanie gospodarcze. Konstytucja PRL była wielokrotnie nowelizowana, zwłaszcza w latach 70. i 80., jednak jej podstawowe założenia pozostały niezmienione do końca istnienia systemu komunistycznego w Polsce.

Upadek komunizmu w 1989 roku otworzył nowy rozdział w historii Polski. Proces transformacji ustrojowej zaowocował uchwaleniem nowej Konstytucji 2 kwietnia

1997 roku. Konstytucja ta, obowiązująca do dziś, wprowadziła system demokratyczny oparty na zasadzie trójpodziału władzy, niezależności sądownictwa oraz szerokich praw i wolności obywatelskich.

Od czasu uchwalenia Konstytucji z 1997 roku, była ona nowelizowana kilkakrotnie. Najważniejsze zmiany obejmują:

- Nowelizacja z 2006 roku – dotyczyła przede wszystkim wprowadzenia zapisu o obowiązku szkolnym oraz zmian w systemie edukacji. Nowelizacja ta miała na celu dostosowanie polskiego systemu edukacyjnego do standardów Unii Europejskiej.
- Nowelizacja z 2009 roku – wprowadziła zmiany dotyczące praw i wolności obywatelskich, zwłaszcza w kontekście ochrony danych osobowych oraz prawa do prywatności. Miała na celu wzmocnienie ochrony praw jednostki w erze cyfrowej.
- Nowelizacja z 2018 roku – dotyczyła zmian w systemie wymiaru sprawiedliwości, w tym reformy Krajowej Rady Sądownictwa oraz Trybunału Konstytucyjnego. Zmiany te były przedmiotem licznych kontrowersji i krytyki, zarówno w kraju, jak i za granicą, w kontekście niezależności sądownictwa.

Historia zmian konstytucyjnych w Polsce jest bogata i złożona. Od pierwszej konstytucji z 3 maja 1791 roku, przez konstytucje międzywojenne, aż po ustawę zasadniczą PRL z 1952 roku, każda z nich odzwierciedlała specyficzne warunki polityczne i społeczne swoich czasów. Konstytucja z 1997 roku była wynikiem transformacji ustrojowej i miała na celu zapewnienie stabilności demokratycznego państwa prawa.

Zmiany wprowadzone w 1997 roku miały na celu umocnienie demokracji i ochronę praw człowieka. Jednakże, dynamiczne zmiany w polityce i społeczeństwie na przestrzeni ostatnich dwóch dekad rodzą pytania o potrzebę jej aktualizacji. Jak podkreślają eksperci, każda konstytucja, nawet najbardziej doskonała, wymaga czasem dostosowania do nowych wyzwań i oczekiwań społecznych.

Procedura zmiany Konstytucji i aktualny krajobraz polityczny

Zaczynając niniejsze rozważania, należy wspomnieć o samej procedurze ewentualnej zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Procedurę tę określa artykuł 235 Konstytucji. Zgodnie z jego postanowieniami, inicjatywę ustawodawczą w zakresie zmiany Konstytucji może podjąć co najmniej jedna piąta ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Zmiana Konstytucji dokonuje się w drodze ustawy uchwalonej w jednakowym brzmieniu przez Sejm oraz, w terminie nie dłuższym niż 60 dni, przez Senat. Pierwsze czytanie projektu ustawy o zmianie Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż trzydziestego dnia od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy.

Istotne jest, iż ustawę o zmianie Konstytucji Sejm uchwała większością co najmniej dwóch trzecich głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, natomiast Senat przyjmuje ją bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej

połowy ustawowej liczby senatorów. Następnie Marszałek Sejmu przedstawia uchwaloną ustawę Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej do podpisu. Prezydent ma 21 dni od dnia przedstawienia ustawy na jej podpisanie oraz zarządzenie jej ogłoszenia w Dzienniku Ustaw.

Obecna scena polityczna w Polsce jest zdominowana przez dyskusje na temat konieczności zmiany Konstytucji. Partie polityczne, zarówno te rządzące, jak i opozycyjne, przedstawiają różne wizje przyszłości ustawy zasadniczej. Na przykład, partia Prawo i Sprawiedliwość (PiS) wielokrotnie deklarowała potrzebę reformy konstytucyjnej w celu wzmocnienia władzy wykonawczej i dostosowania systemu prawnego do współczesnych wymagań¹.

Z drugiej strony, opozycja obawia się, że zmiany te mogą zagrozić niezależności sądownictwa i ograniczyć prawa obywatelskie. Debata ta odzwierciedla głębsze podziały polityczne i ideologiczne w kraju, które z jednej strony napędzają dążenia do reform, a z drugiej budzą obawy przed nadmierną koncentracją władzy².

W Polsce od lat obserwuje się dynamiczne zmiany na scenie politycznej. Rządy różnych partii politycznych, mające odmienne wizje i cele, prowadzą do częstych sporów na temat kształtu systemu prawnego i konstytucyjnego. W 2023 roku doszło do znaczących zmian politycznych, które zintensyfikowały debatę na temat ewentualnych reform.

Jednym z najważniejszych powodów dyskusji o zmianie Konstytucji jest kontrowersyjna reforma sądownictwa, która rozpoczęła się kilka lat temu. Zmiany wprowadzone przez rządzącą partię Prawo i Sprawiedliwość (PiS) spotkały się z ostrą krytyką zarówno wewnątrz kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Krytycy twierdzą, że reformy te zagrażają niezależności sądownictwa i praworządności w Polsce.

Konstytucja z 1997 roku, choć stanowi solidny fundament prawny, nie odpowiada w pełni na współczesne wyzwania. Szybki rozwój technologii, zmiany społeczne i gospodarcze oraz nowe zagrożenia (np. cyberbezpieczeństwo) wymagają aktualizacji przepisów konstytucyjnych, aby lepiej chronić prawa obywateli i zapewnić efektywne funkcjonowanie państwa.

Ponadto członkostwo Polski w Unii Europejskiej wiąże się z koniecznością dostosowania krajowego prawa do standardów unijnych. W ostatnich latach pojawiły się napięcia między Polską a instytucjami UE dotyczące kwestii praworządności. Zmiana Konstytucji może być postrzegana jako sposób na rozwiązanie tych konfliktów i zapewnienie zgodności polskiego prawa z normami europejskimi.

¹ Program polityczny PiS. Prawo i Sprawiedliwość, 2021, <https://pis.org.pl/dokumenty>, (dostęp: 18.05.24).

² P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji RP*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 2019.

Argumenty za i przeciw wprowadzeniu zmian Konstytucji

Proponenci zmian w Konstytucji RP argumentują, że obecna ustawa zasadnicza nie odpowiada już w pełni na wyzwania XXI wieku. Wskazują na kilka kluczowych obszarów wymagających reform, w tym wzmocnienie władzy wykonawczej. Zdaniem zwolenników zmian, konieczne jest zwiększenie kompetencji Prezydenta i Rady Ministrów, aby mogli skuteczniej reagować na kryzysy i dynamiczne zmiany międzynarodowe³.

Kolejną proponowaną zmianą jest reforma sądownictwa. Część polityków i ekspertów uważa, że system sądownictwa wymaga głębokiej reformy, aby poprawić jego efektywność i niezależność. Obecne przepisy konstytucyjne są postrzegane jako niewystarczające do zapewnienia sprawiedliwości i skuteczności wymiaru sprawiedliwości⁴.

Ponadto, niektórzy wskazują na konieczność wprowadzenia bardziej szczegółowych zapisów dotyczących praw socjalnych, które lepiej odpowiadałyby współczesnym wyzwaniom społecznym, takim jak starzenie się społeczeństwa czy rosnąca potrzeba ochrony zdrowia⁵.

Przeciwnicy zmian konstytucyjnych obawiają się, że mogą one prowadzić do destabilizacji systemu prawnego i politycznego. Podkreślają kilka kluczowych argumentów:

- Zagrożenie dla demokracji – istnieje obawa, że zmiany mogą być wykorzystane do umocnienia władzy jednej partii politycznej, co może prowadzić do osłabienia mechanizmów kontrolnych i równowagi władzy⁶.
- Niezależność sądownictwa – przeciwnicy zmian obawiają się, że reformy mogą zagrazić niezależności sądownictwa, co jest fundamentem demokracji i praworządności. Wskazują na przykłady z innych krajów, gdzie podobne zmiany doprowadziły do erozji praworządności⁷.
- Koszty i ryzyko – proces zmiany Konstytucji jest skomplikowany i kosztowny. Istnieje ryzyko, że zmiany te mogą nie przynieść oczekiwanych rezultatów, a jednocześnie wywołać chaos prawny i polityczny⁸.

Opinia publiczna i społeczeństwo obywatelskie

Przyglądając się międzynarodowym przykładom, można zauważyć, że zmiany konstytucyjne są częstym elementem życia politycznego w wielu krajach. Na przykład, w Stanach Zjednoczonych zmiana Konstytucji jest procesem niezwykle trudnym, co

³ J. Kowalski, *Reforma władzy wykonawczej w Polsce*, „Rzeczpospolita”, Warszawa 2020.

⁴ *Raport o stanie sądownictwa w Polsce*, Warszawa 2021.

⁵ A. Nowak, *Prawa socjalne w Konstytucji RP*, „Gazeta Wyborcza”, Warszawa 2021.

⁶ *Obawy przed zmianą Konstytucji*, „Dziennik Gazeta Prawna”, Warszawa 2021.

⁷ S. Horonziak, *Organy wyborcze i sądownicze a niezależność wyborów w Polsce*, Warszawa 2023.

⁸ *Koszty zmian konstytucyjnych*, Warszawa 2021.

zapewnia jej stabilność, ale jednocześnie może utrudniać adaptację do nowych wyzwań⁹. Z kolei Niemcy wprowadziły szereg zmian w swojej ustawie zasadniczej od czasu jej uchwalenia w 1949 roku, co pozwala na bardziej elastyczne reagowanie na zmieniające się warunki¹⁰.

Badania opinii publicznej w Polsce pokazują zróżnicowane stanowiska Polaków wobec zmiany Konstytucji. Z jednej strony, część społeczeństwa dostrzega potrzebę reform, zwłaszcza w kontekście poprawy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i zwiększenia efektywności władzy wykonawczej. Z drugiej strony, wielu obywateli obawia się, że zmiany mogą prowadzić do nadmiernej koncentracji władzy i ograniczenia praw obywatelskich¹¹.

Według CBOS połowa badanych (50 proc.) uważa, że obecnie nie ma potrzeby zmiany konstytucji, a za jej zmianą opowiada się (24 proc.), przy czym większość z nich (18 proc.) to umiarkowani zwolennicy zmian, a tylko 6 proc. popiera je zdecydowanie. Znaczna część ankietowanych (27 proc.) nie ma w tej kwestii zdania. Z sondażu wynika, że obecnie – w porównaniu z wcześniejszymi badaniami – poparcie dla zmiany konstytucji zmalało (od lipca 2018 roku spadek o 7 punktów procentowych), przybyło natomiast osób unikających zajęcia stanowiska w tej kwestii (od lipca 2018 roku wzrost o 9 punktów procentowych). Największe poparcie (45 proc.) w tym zakresie odnotowano w październiku 2004 roku. CBOS podkreśla też, że badani najczęściej wyrażają się krytycznie o przestrzeganiu konstytucji w dzisiejszej Polsce. Połowa respondentów (50 proc.) twierdzi, że jej zapisy nie są respektowane, a przeciwnego zdania jest (35 proc.) badanych¹².

Rola społeczeństwa obywatelskiego w debacie konstytucyjnej jest nie do przecenienia. Organizacje pozarządowe i środowiska akademickie aktywnie uczestniczą w dyskusjach, przedstawiając różne punkty widzenia i angażując obywateli w proces decyzyjny. Ich głos jest ważny dla zapewnienia, że ewentualne zmiany będą przeprowadzone w sposób transparentny i demokratyczny¹³.

Analizując możliwe scenariusze przyszłych zmian konstytucyjnych, można wyróżnić kilka potencjalnych ścieżek:

- Stopniowa reforma – wprowadzenie stopniowych, przemyślanych zmian, które będą konsultowane z ekspertami i społeczeństwem, może przynieść pozytywne rezultaty bez ryzyka destabilizacji¹⁴.

⁹ *Constitutional Amendments in the US*, Harvard Law Review, Cambridge, MA, USA 2019.

¹⁰ *German Basic Law and its Amendments*, "Deutsche Welle", Bonn, Niemcy 2020.

¹¹ *Sondaż opinii publicznej na temat zmian w Konstytucji RP*, CBOS, Warszawa 2021.

¹² *Sondaż CBOS: połowa Polaków nie chce zmiany Konstytucji*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-04-01/sondaz-cbos-polowa-polakow-nie-chce-zmiany-konstytucji/>, (dostęp: 15.05.2024).

¹³ *Rola społeczeństwa obywatelskiego*, Warszawa 2021.

¹⁴ *Scenariusze zmian konstytucyjnych*, Warszawa 2021.

- Kompleksowa reforma – przeprowadzenie szerokiej reformy konstytucyjnej, obejmującej wiele obszarów, wiąże się z większym ryzykiem, ale może pozwolić na kompleksowe dostosowanie systemu prawnego do współczesnych wyzwań¹⁵.
- Brak zmian – trzymanie status quo może prowadzić do dalszych napięć i problemów wynikających z niedostosowania przepisów do aktualnych realiów, ale zapewnia stabilność systemu prawnego¹⁶.

Złożone projekty i opinie ekspertów

W dniu 4 marca 2024 roku w Sejmie uroczyście przedstawiono pakiet czterech projektów, które mają uzdrowić sytuację w Trybunale Konstytucyjnym. Projekt zakłada między innymi zmianę artykułu 193 Konstytucji RP. Obecnie, zgodnie z jego treścią, każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne dotyczące zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeśli od odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem. Po proponowanych zmianach artykuł ten miałby brzmieć następująco: „Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne dotyczące zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeśli od odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem, a bezpośrednie zastosowanie Konstytucji, o którym mowa w art. 8 ust. 2, jest dla uzyskania tego rozstrzygnięcia niewystarczające”.

Proponowana zmiana ma na celu wskazanie, że sędziowie mogą i powinni stosować rozproszoną kontrolę konstytucyjności przepisów. Wielu sędziów korzystało z tej możliwości w ostatnich latach, szczególnie w kontekście pogłębiającego się kryzysu w Trybunale Konstytucyjnym.

Kolejna zmiana dotyczy artykułu 194 Konstytucji. Obecnie artykuł ten stanowi, że Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów wybieranych indywidualnie przez Sejm na dziewięcioletnią kadencję spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą, przy czym ponowny wybór do składu Trybunału jest niedopuszczalny. Prezes i wiceprezes Trybunału Konstytucyjnego są powoływani przez prezydenta Rzeczypospolitej spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

Zgodnie z propozycjami, do artykułu 194 Konstytucji miałyby zostać dodane, że osoba, która sprawowała mandat posła, senatora, posła do Parlamentu Europejskiego lub była członkiem Rady Ministrów, może zostać wybrana na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego, jeśli od wygaśnięcia mandatu lub zakończenia pełnie-

¹⁵ *Kompleksowe reformy konstytucyjne*, Freedom House, Waszyngton, USA 2020.

¹⁶ *Status quo w polskiej polityce*, „Gazeta Wyborcza”, Warszawa 2021.

nia funkcji w Radzie Ministrów upłynęły co najmniej cztery lata. Ponadto, prezydent miałby powoływać prezesa i wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego na trzyletnią kadencję spośród dwóch kandydatów przedstawionych na każde z tych stanowisk przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego, z możliwością ponownego powołania jedynie raz.

Ustawa zmieniająca Konstytucję ma również uregulować kwestię wyboru pierwszego „nowego” składu Trybunału Konstytucyjnego. Sejm miałby w terminie 14 dni od wejścia w życie ustawy wybrać większością trzech piątych głosów 15 sędziów Trybunału Konstytucyjnego. Jeśli nie udałoby się dokonać tego wyboru, Sejm w terminie dwóch miesięcy od wejścia w życie ustawy dokonałby wyboru 15 sędziów Trybunału Konstytucyjnego bezwzględną większością głosów.

Nowy skład Trybunału Konstytucyjnego miałby się składać z:

- 5 sędziów wybranych indywidualnie na 3 lata,
- 5 sędziów wybranych indywidualnie na 6 lat,
- 5 sędziów wybranych indywidualnie na 9 lat.

Prezydent miałby przyjąć ślubowanie od sędziów Trybunału Konstytucyjnego wybranych na podstawie ust. 1, nie później niż w terminie 7 dni od dnia ich wyboru przez Sejm.

Jeśli chodzi o obecnych sędziów Trybunału Konstytucyjnego, ich kadencja wygasłaby z dniem wejścia w życie ustawy zmieniającej Konstytucję. Pełniliby swoje funkcje do czasu wyboru następców i mieliby prawo do przejścia w stan spoczynku po zakończeniu pełnienia funkcji. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego, którzy zostali wybrani przez Sejm w dniu 8 października 2015 r. i nie złożyli ślubowania wobec prezydenta, mieliby prawo do przejścia w stan spoczynku z dniem wejścia w życie ustawy.

Profesor dr hab. Marcin Matczak z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego podkreśla, że zespół ekspertów Fundacji Batorego, będący autorem projektu ustawy dotyczącej Trybunału Konstytucyjnego, nie jest autorem propozycji zmiany Konstytucji. Zaznacza jednak, że nie oznacza to, iż eksperci odcinają się od tej propozycji lub uważają ją za niewłaściwą. Głównym celem proponowanych zmian jest odpolitycznienie Trybunału Konstytucyjnego, który, aby mógł skutecznie funkcjonować, musi odzyskać autorytet. Według profesora M. Matczaka, jest to niemożliwe, jeśli Trybunał będzie tak upolityczniony, jak obecnie. Jednym z elementów odpolitycznienia ma być kadencyjność prezesa TK. Częstsze zmiany na tym stanowisku mają zapobiegać zdominowaniu prac Trybunału przez jedną osobę, jak to miało miejsce w przypadku Julii Przyłębskiej. Jej bliskie relacje z Jarosławem Kaczyńskim oraz długotrwała i, jak twierdzi M. Matczak, nielegalna prezesura, były jednym z głównych czynników polityzujących Trybunał Konstytucyjny. Profesor Matczak podkreśla konieczność wyciągnięcia wniosków z tych doświadczeń na przyszłość¹⁷.

¹⁷ Z dużej chmury mały deszcz - zmiany w Konstytucji niepewne i kosmetyczne, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/propozycje-zmian-w-konstytucji-zbyt-kosmetyczne-by-naprawic-tk,525788.html>, (dostęp: 15.05.2024).

Dr Kamil Stępnia, konstytucjonalista z Uniwersytetu Warszawskiego, wyraża sceptycyzm wobec pakietu projektów aktów normatywnych mających na celu uzdrowienie sytuacji w Trybunale Konstytucyjnym. Określa je jako „niestety utopijne”. K. Stępnia podkreśla, że w obecnej sytuacji politycznej Sejm raczej nie uzyska większości niezbędnej do uchwalenia zmiany Konstytucji. Ponadto wyraża zastrzeżenia wobec samego projektu ustawy o zmianie Konstytucji, szczególnie w kontekście wprowadzenia tzw. mieszanego modelu kontroli konstytucyjności. Według K. Stępnia, sędziowie mogą bezpośrednio stosować Konstytucję na podstawie art. 8 ust. 2, co w połączeniu z zarzutami wobec tzw. „neo-sędziów” może prowadzić do jeszcze większego chaosu prawnego. K. Stępnia również krytykuje zmiany dotyczące wyboru sędziów TK. Zwraca uwagę na to, że wymóg większości 3/5 w parlamencie dla powołania sędziego TK jest fasadowy, ponieważ w przypadku niezalezienia odpowiedniej większości, sędziego wybiera się większością bezwzględną. Krytykuje także fakt, że ten mechanizm jest wprowadzany tylko w ramach tzw. „resetu TK”, a nie na stałe¹⁸.

Profesor Grzegorz Wierczyński z Uniwersytetu Gdańskiego wyraża wątpliwości co do celowości inicjatywy zmian w Konstytucji, wskazując, że nie ma ona szans na zdobycie wymaganej większości. Krytykuje podejście polegające na ciągłym zaczynaniu od nowa, zamiast doskonalenia istniejących rozwiązań. G. Wierczyński podkreśla, że przywrócenie praworządnie działającego TK wymaga wieloletniej pracy, a obecnie realnym działaniem jest zatrzymanie wchodzenia w życie wyroków wydanych z udziałem osób nieuprawnionych. Zmiany ustawodawcze i konstytucyjne będą możliwe dopiero, gdy ich wprowadzenie stanie się realne¹⁹.

Podsumowanie

Analiza proponowanych zmian w Konstytucji RP ujawnia liczne kontrowersje i wyzwania związane z ich realizacją. Chociaż cel odpolitycznienia Trybunału Konstytucyjnego jest powszechnie uznawany za słuszny, skuteczność proponowanych rozwiązań budzi wątpliwości wśród ekspertów. Niezależność sądownictwa, problem polityzacji procesu wyboru sędziów oraz potrzeba szerokiej dyskusji na temat zmian konstytucyjnych to kluczowe kwestie wymagające dalszej analizy i refleksji. Debata na temat konieczności zmiany Konstytucji RP jest złożona i wielowymiarowa. Istnieją silne argumenty zarówno za, jak i przeciw reformie. Kluczowe jest, aby ewentualne zmiany były wprowadzane w sposób przemyślany, z poszanowaniem zasad demokratycznych i praworządności. Wymaga to szerokiej debaty publicznej, konsultacji z ekspertami oraz uwzględnienia głosu społeczeństwa obywatelskiego. Tylko wtedy

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

można mieć pewność, że zmiany te będą służyć dobru wspólnemu i zapewnią stabilny rozwój państwa polskiego.

Argumenty za koniecznością zmiany Konstytucji RP w najbliższym czasie są mocne i wieloaspektowe. Po pierwsze, obecna konstytucja, uchwalona w 1997 roku, może nie w pełni odpowiadać na wyzwania współczesnego świata, który dynamicznie się zmienia. Wzrost znaczenia nowych technologii, globalizacja, zmiany klimatyczne i rosnące oczekiwania obywateli wobec państwa wymagają nowoczesnych rozwiązań prawnych, które będą adekwatne do obecnych realiów. Jednym z kluczowych argumentów za zmianą konstytucji jest potrzeba wzmocnienia niezależności sądownictwa i odpolitycznienia Trybunału Konstytucyjnego. Obecna sytuacja, w której proces wyboru sędziów jest silnie upolityczniony, budzi poważne obawy o bezstronność i niezawisłość wymiaru sprawiedliwości. Proponowane zmiany mają na celu wprowadzenie mechanizmów, które zapewnią większą transparentność i obiektywizm w procesie nominacji sędziów, co jest niezbędne dla utrzymania zaufania obywateli do instytucji publicznych.

Kolejnym istotnym aspektem jest potrzeba dostosowania konstytucji do wymogów wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Integracja europejska przynosi nowe wyzwania i obowiązki, które powinny być uwzględnione w najwyższym akcie prawnym państwa. Chodzi tutaj zarówno o kwestie związane z ochroną praw człowieka, jak i o regulacje dotyczące rynku wewnętrznego oraz współpracy międzynarodowej. Zmiany konstytucyjne mogą również przyczynić się do wzmocnienia roli społeczeństwa obywatelskiego. Wprowadzenie mechanizmów partycypacji obywatelskiej, takich jak referenda czy inicjatywy ustawodawcze, może zwiększyć zaangażowanie obywateli w proces podejmowania decyzji i wzmocnić demokratyczne fundamenty państwa. Współczesne społeczeństwo jest bardziej świadome swoich praw i bardziej wymagające wobec władzy, co stawia przed konstytucją nowe wyzwania.

Jednakże, wprowadzanie zmian w konstytucji musi odbywać się z najwyższą starannością i rozważą. Konieczne jest przeprowadzenie szerokiej debaty publicznej, w której udział wezmą przedstawiciele różnych środowisk – politycznych, akademickich, społecznych. Ważne jest również, aby zmiany były konsultowane z ekspertami z zakresu prawa konstytucyjnego, którzy mogą dostarczyć cennych wskazówek i analiz. Konkludując, konieczność zmiany Konstytucji RP w najbliższym czasie wydaje się uzasadniona i nieunikniona z wielu powodów. Kluczowe jest jednak, aby proces ten był przeprowadzony w sposób transparentny, demokratyczny i z poszanowaniem zasad praworządności. Tylko wtedy można mieć pewność, że zmiany te będą służyć dobru wspólnemu i przyczynią się do stabilnego rozwoju państwa polskiego.

Bibliografia

- [1] *Constitutional Amendments in the US*, „Harvard Law Review”, USA 2019.
- [2] *German Basic Law and its Amendments*, „Deutsche Welle”, Niemcy 2020.

- [3] Horonziak S., *Organy wyborcze i sędownicze a niezależność wyborów w Polsce*, Warszawa 2023.
- [4] *Koszty zmian konstytucyjnych*, Warszawa 2021.
- [5] *Kompleksowe reformy konstytucyjne*, USA 2020.
- [6] Kowalski J., *Reforma władzy wykonawczej w Polsce*, „Rzeczpospolita”, Warszawa 2020.
- [7] Nowak A., *Prawa socjalne w Konstytucji RP*, „Gazeta Wyborcza”, Warszawa 2021.
- [8] *Obawy przed zmianą Konstytucji*, „Dziennik Gazeta Prawna”, Warszawa 2021.
- [9] *Raport o stanie sądownictwa w Polsce*, Warszawa 2021.
- [10] *Rola społeczeństwa obywatelskiego*, Warszawa 2021.
- [11] *Scenariusze zmian konstytucyjnych*, Warszawa 2021.
- [12] *Sondaż opinii publicznej na temat zmian w Konstytucji RP*, Warszawa 2021.
- [13] *Status quo w polskiej polityce*, „Gazeta Wyborcza”, Warszawa 2021.
- [14] Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji RP*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 2019.
- [15] Wywiad z prof. Markiem Chmajem, „Rzeczpospolita”, Warszawa 2021.
- [16] Wywiad z prof. Piotrem Winczorkiem, „Dziennik Gazeta Prawna”, Warszawa 2020.

Netografia

- [17] Program polityczny PiS. Prawo i Sprawiedliwość, 2021, <https://pis.org.pl/dokumenty>.
- [18] Sondaż CBOS: połowa Polaków nie chce zmiany Konstytucji, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-04-01/sondaz-cbos-polowa-polakow-nie-chce-zmiany-konstytucji/>.
- [19] Z dużej chmury mały deszcz - zmiany w Konstytucji niepewne i kosmetyczne, [https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/propozycje-zmian-w-konstytucji-zbyt-kosmetyczne-by-naprawic tk,525788.html](https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/propozycje-zmian-w-konstytucji-zbyt-kosmetyczne-by-naprawic-tk,525788.html).

Paulina Waszelewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Koło Naukowe Suicydologii

Opiekun: dr Andrzej Gawliński

WYKORZYSTANIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI DO PREWENCJI SAMOBÓJSTW

Wstęp

Zdaniem WHO, samobójstwem określa się „akt o skutku śmiertelnym, który zmarły ze świadomością i oczekiwaniem takiego skutku sam zaplanował i wykonał w celu spowodowania zmian przez siebie pożądaných (upragnionych)” [8]. Według statystyk policyjnych w roku 2023 dokonano 5 233 zamachy samobójcze ze skutkiem śmiertelnym, tym samym o 125 więcej niż w roku ubiegłym. Jednocześnie można zauważyć, iż w latach 2017–2023 to niepożądane społecznie zjawisko plasowało się na podobnym poziomie, co stanowi widoczną różnicę do zaobserwowanej w latach 2015–2018 tendencji malejącej. Co więcej, dane za rok 2023 wskazują, iż ilość zgonów suicydalnych jest zbliżona do ilości zabójstw (przestępstw stwierdzonych – 6967, a wykrytych – 5625) [13], ale przewyższa drastycznie zgony w wyniku wypadków drogowych – 1 893 [12]. Analizując powyższe można dojść do niepokojących wniosków, iż osiągnięcia w redukcji zachowań suicydalnych zakończonych zgonem w Polsce w latach 2015–2018 (spadek z 6165 na 5182, czyli o niemal tysiąc w przeciągu 4 lat) [14], nie znajdują kontynuacji w latach następnych, sygnalizując jednocześnie, iż aktualnie wykorzystywane metody zapobiegania przestają być wystarczające. Z kolei analizując statystyki zamachów samobójczych ogółem, możemy zaobserwować, iż tendencja malejąca miała miejsce jedynie w latach 2015–2016 (spadek z 10 207 na 9861), natomiast lata 2017–2023 wykazują diametralną różnicę, plasując się ostatecznie na liczbie 15 133 [14]. Ponadto biorąc pod uwagę m.in.: konsekwencje postpandemiczne, sytuację na granicy, oczekiwaną inflację itp. dodatkowe czynniki, które mogą negatywnie wpłynąć na samopoczucie i pogorszyć sytuację materialną obywateli – przyszłe statystyki wizualizują się wysoce pesymistycznie.

Cel pracy

Praca ma charakter *stricte* przeglądowny i stanowi rozważania autorki na temat zaobserwowanego zjawiska, tj. tendencji wzrostowej zamachów suicydalnych, a potencjalnych możliwości wykorzystania technologii AI w jego redukcji. Osiągnięcia redukcyjne z lat ubiegłych uległy zanikowi, co podkreśla znaczenie sięgnięcia po nowoczesne metody i rozwiązania. Opracowane wnioski mają ponadto akcentować potrzebę stałego monitorowania postępów w dziedzinie sztucznej inteligencji oraz adaptacji metod i narzędzi nowych możliwości technologicznych w celu skuteczniejszej prewencji samobójstw, a także zidentyfikować potencjalne korzyści wynikające z inwestycji w rozwój technologii opartych na sztucznej inteligencji w obszarze prewencji samobójstw dla jednostek dotkniętych problemem oraz dla społeczeństwa jako całości.

Samobójstwo jako aktualny problem psychiatrii

W potocznym rozumieniu samobójstwo (łac. *suicidium*) oznacza nic innego jak odebranie sobie życia – rzeczywistość wygląda jednak zgoła inaczej. Omawiane zjawisko nie jest pojedynczym zdarzeniem, lecz ma charakter kilkietapowy, któremu towarzyszy wysoki stopień skomplikowania. Najprzystępniej ujmując, można przyjąć, iż akt suicydalny jest wypadkową wielu czynników m.in.: biologicznych, psychologicznych czy społecznych. Niestety nawet tak ujęta problematyka pozostawia wiele niedopowiedzeń i muska jedynie wierzchołek góry lodowej, jakim jest problematyka zachowań suicydalnych – wszak nie bez powodu Edwin Shneidman odpowiadając na pytanie o istotę samobójstwa, wskazał, iż „jest ono zagadką” [21].

Według *Słownika języka polskiego* PWN „samobójstwem” jest celowe odebranie sobie życia, działanie na własną szkodę [17]. W literaturze przyjmuje się jednak, że pierwszą definicję samobójstwa skonstruował w 1897 r. Émile Durkheim, określając tym mianem „każdy przypadek śmierci będący bezpośrednim lub pośrednim wynikiem działania lub zaniechania przejawionego przez ofiarę zdającą sobie sprawę ze skutków swego zachowania”. Wyróżniał on 4 typy samobójstw: egoistyczne, altruistyczne, anomiczne i fatalistyczne – w oparciu głównie o relacje jednostki ze społeczeństwem. Z kolei Profesor Zenomena Płużek dokonała podziału samobójstw na: prawdziwe, rzekome i demonstracyjne – w oparciu o przeżycia wewnętrzne towarzyszące jednostce i cel, jaki targnięcie się na życie ma spełnić [18].

Już zestawienie dwóch wcześniej wymienionych typologii wskazuje na etiologiczną złożoność i szeroki zakres pojęciowy omawianego zjawiska. Z tego też powodu, w literaturze nie występuje jedna właściwa i akceptowalna definicja samobójstwa. Przegląd piśmiennictwa wskazuje na różne podejścia autorów, w zależności od reprezentowanej dziedziny nauki i aspektów, które akcentują [10].

W ujęciu psychiatrycznym samobójstwo jest pewnego rodzaju patologią, związaną zazwyczaj z zaburzeniami psychicznymi. R. O'Connor i N. Sheehy wytypowali trzy rodzaje czynników wpływających na zachowania samobójcze (kliniczne, społeczne i osobiste), podnosząc, iż „badanie wyłącznie klinicznych korelatorów zachowań samobójczych nie jest skuteczne z punktu widzenia profilaktyki” [20]. Czynniki kliniczne można ogólnie określić jako wszelkie choroby i zaburzenia badane przez psychiatrów, w zakres których jednak najczęściej wchodzi: uzależnienia, depresja, schizofrenia, zaburzenia osobowości czy traumy. Czynniki społeczne z kolei obejmują zagadnienia z obszaru socjologii. Natomiast do osobistych zalicza się zmienne, uwzględniane w modelach biomedycznych i biopsychospołecznych, oraz osobnicze skłonności do zachowań suicydalnych [20]. Akt samobójstwa jest wypadkową wielu różnych czynników, dla każdej jednostki kulminacyjne może być co innego. Jednakże nie można zapomnieć, że jednocześnie samobójstwo jest też pewnym procesem, a jako taki składa się z cech stałych (elementów procesu) i zmiennych (determinantów).

Profesor Piotr Gałecki na zadane pytanie „Jak powstają skłonności samobójcze?” odpowiedział, iż to nie jest ulica jednokierunkowa: albo się je ma albo nie. Na początku pojawia się tzw. życzenie śmierci (pogodzenie się z nią). Następnie osoba dopuszcza do siebie luźne rozważania o samobójstwie (określane często jako ruminacje suicydalne). Do tego momentu jeszcze nie padają bezpośrednio słowa: „Chcę się zabić”, lecz można zaobserwować myśli samobójcze, charakterystyczne zachowania, jak szukanie szczegółowych informacji czy pewne realne tendencje – do samego aktu dochodzi dopiero po zaplanowaniu samobójstwa, a wtedy na reakcje i pomoc jest już za późno. Paradoksalnie jednak często dochodzi do aktów samobójczych nie w ciężkim epizodzie depresji (jak logicznie mogłoby się wydawać), ale na pierwszym etapie leczenia, kiedy stan psychiczny chorego się poprawia. Dlaczego? Ponieważ leki przeciwdepresyjne działają początkowo przeciwnie – w efekcie mamy osobę, która nie boi się samobójstwa, a będąc dalej w delikatnym psychicznie stanie je popełnia [11].

Nie ulega wątpliwości, że żaden lekarz nie jest w stanie monitorować każdego ze swoich pacjentów przez 24 godziny na dobę. Jednak rozwój sztucznej inteligencji oraz jej możliwości techniczne, w tym zastosowanie zaawansowanych algorytmów, otwiera nowe perspektywy. Teoretycznie możliwe jest opracowanie systemu do katalogowania danych pacjentów, który mógłby identyfikować osoby o podwyższonym ryzyku samobójczym, nie ograniczając się jedynie do pacjentów poddanych leczeniu klinicznemu.

Wykorzystywane w tym celu narzędzia można podzielić na dwie kategorie:

- 1) Medyczne narzędzia do przewidywania samobójstw – bazując na danych z elektronicznej dokumentacji medycznej, dokumentacji szpitalnej itp. potencjalnych rządowych źródłach danych lekarze, za pomocą określonych technik sztucznej inteligencji mogą określić wzorce informacji i zachowań wskazujących na ryzyko samobójstwa, co stanowić ma swego rodzaju „wsparcie w podejmowaniu decyzji”;
- 2) Społeczne narzędzia przewidywania samobójstw – w tym przypadku dane są pozyskiwane z mediów społecznościowych, nawyków przeglądania itp. otwar-

tych źródeł w celu ustalenia, którzy użytkownicy są zagrożeni samobójstwem, co pozwala na wdrożenie odpowiednich interwencji, np. bezpłatnych usług informacyjnych, doradczych czy konsultacyjnych [6].

Identyfikacja osób i czynników zwiększonego ryzyka

Akt suicydalny oczywiście nie jest żadnym *novum*, jednak pomimo różnych strategii zwiększania świadomości i leczenia wskaźniki z biegiem czasu ulegają stagnacji, a wcześniejsze efekty – zanikowi [2]. Tak jak w poprzedniej części wskazano – etiologia samobójstw jest niezwykle złożona, a sam akt suicydalny nie jest determinowany jedną przyczyną, lecz wiąże się z niezwykle złożonością procesów oraz czynników – co w efekcie istotnie utrudnia możliwość jego przewidywania [16]. Naturalnie całkowite wyeliminowanie samobójstw nie jest możliwe, jednakże powinna istnieć możliwość poprawy przewidywania i zapobiegania za pomocą lepszych narzędzi – zwróćmy uwagę, iż poza znanymi już suicydologii wcześniej wymienionymi trudnościami, osoby umierające w wyniku samobójstwa często nie ujawniają bezpośrednio swoich myśli samobójczych.

Przeprowadzona przez Franklina i in. metaanaliza 50 lat badań (do 2017 r.) wykazała, iż zdolność przewidywania lekarzy nie uległa znaczącej poprawie. Z kolei inne badanie (z 2014 r.) wykazało, że 83% osób, które popełniły samobójstwo, miało kontakt ze służbą zdrowia w ciągu roku poprzedzającego ich śmierć, a 45% w ciągu miesiąca [6]. W tym kontekście kluczową rolę może odegrać rozwój technologiczny, w tym zaawansowanych narzędzi analitycznych. Warto wspomnieć, iż to właśnie dzięki AI, a dokładniej na podstawie analiz eksploracyjnych wyróżniono dwie dominujące grupy ryzyka samobójczego:

- ryzyko kliniczne, które obejmuje czynniki diagnostyczne i lecznicze, takie jak np.: nagła zmiana nastroju, samoookaleczenia, choroby psychiczne, wcześniejsze hospitalizacje;
- ryzyko poznawcze, dotyczące obszaru postrzegania celu, (nie)odczuwania satysfakcji z życia, poczucia beznadziejności, własnej wartości i kompetencji [9].

Truizmem pozostaje, że nawet najbardziej wykwalifikowany i doświadczony w swej dziedzinie specjalista napotka trudności w dokonaniu oceny ryzyka samobójczego na podstawie raptem tylko kilku informacji zwrotnych, czy to od osoby pacjenta, czy historii leczenia.

Dlatego też pogląd, iż technologie AI mogą diametralnie odmienić jeden z największych problemów ówczesnej psychiatrii (tj. samobójstwa) jest jak najbardziej trafny i podążając za przysłowiowym „ciosem” należałoby się zastanowić nad wykorzystaniem możliwości jakie niesie przyszłość [9]. Celem sztucznej inteligencji jest opracowanie metod analitycznych na wzór ludzkiej inteligencji, jak planowanie, rozumowanie, rozpoznawanie wzorów czy rozwiązywanie problemów. Gwoli wyjaśnie-

nia podstawowych zależności – technologia AI w dużej mierze opiera się na uczeniu maszynowym (ML), które umożliwia komputerowe uczenie się zaawansowanych klasyfikatorów, mogących poprawić dokładność prognozowania przy użyciu dużych zbiorów danych.

Zastosowanie uczenia maszynowego w nowoczesnej informatyce klinicznej w celu przyspieszenia prognozowania ryzyka obejmuje także elektroniczną dokumentację medyczną (EMR). W połączeniu z innymi źródłami danych, analiza może zapewnić kompleksowy obraz stanu biologicznego, społecznego i psychicznego danej osoby w danym momencie [6]. W oparciu o tak zebrane dane opracowano już modele ryzyka, które przewidują zachorowalność wcześniaków, wczesne objawy ostrzegawcze posocznicy oraz ryzyko rzadkich powikłań – i to na poziomie ponad 90% dokładności [2].

Badania przeprowadzone w 2018 r., wykorzystujące dane dotyczące EMR i dane szpitalne pacjentów z okresu 5 lat przed śmiercią samobójczą wykazały, iż model z ponad 73% dokładnością dopasował pacjentów z grupy kontrolnej ze stwierdzeniem, czy popełnili samobójstwo czy nie [6].

W innym badaniu udowodniono, że zastosowanie algorytmów ML do oceny wzorców pisania pacjentów pozwala na przewidzenie próby samobójczej z nawet 2-miesięcznym wyprzedzeniem, o dokładności oscylującej na poziomie 80%. Uczenie maszynowe zostało rozszerzone o przetwarzanie języka naturalnego (NLP), zyskując możliwość manipulowania, interpretowania i reagowania na język ludzki w formach pisemnej i mówionej. Pozwoliło to na zaprogramowanie algorytmów wykrywających emocję w notatkach samobójczych oraz wspomagających klasyfikowanie treści wypowiedzi do określonych podgrup tematycznych [9].

Sztuczna inteligencja a prewencja zachowań suicydalnych

Dla rozwoju nowoczesnych narzędzi prewencyjnych w nauce suicydologii niezbędna jest analiza ryzyka krótkoterminowego (w okresie poprzedzającym na tydzień, dni, godziny), dlatego tak istotne jest wykorzystanie nowych metod do uchwycenia dynamicznych danych. Nie można zaprzeczyć, że użytkownicy platform internetowych, korzystając z pozornej anonimowości, są bardziej otwarci w wyrażaniu swoich myśli i uczuć, co sprawia, że częściej ujawniają skłonności samobójcze.

Na uwagę zasługuje fakt, iż w wielu miejscach dostęp do usług w zakresie zdrowia psychicznego jest niedostępny lub niedofinansowany, a samo korzystanie z pomocy dalej pejoratywnie nacechowane. Jednakże wykorzystując podejście obliczeniowe, które wymaga jedynie cyfrowej zgody pacjentów na udostępnienia ich historii w mediach społecznościowych, można otworzyć możliwości dotychczas trudne czy wręcz niemożliwe do zapewnienia [15].

Masowe korzystanie z mediów społecznościowych umożliwiło badaczom rozwój zautomatyzowanych metod analizy języka, co pozwala na lepsze zrozumienie myśli, za-

chowań oraz osobowości użytkowników. W efekcie wyłoniły się nowe dziedziny nauki, które wykorzystują social media do skutecznego zrozumienia i monitorowania zjawisk, w tym samobójstw. Coraz większa liczba badaczy i firm technologicznych wykorzystuje technologię AI do monitorowania ryzyka samobójstwa poprzez aktywność online.

Wykorzystanie technik ML wykazało, że tradycyjne podejścia ograniczają dokładność predykcyjną. Możliwości ML pozwalają na jednoczesne testowanie wielu czynników i wszystkich ich możliwych relacji, w celu zwiększenia dokładności algorytmu. Zalety te potencjalnie mogą znacząco usprawnić zapobieganie samobójstwom i interwencje [5]. Ograniczenia klinicznych metod oraz częstotliwość nieujawniania myśli samobójczych wpływa na fakt, iż w 60–70% przypadków samobójstw lekarze podstawowej opieki zdrowotnej nie wiedzą nawet, że dana osoba jest w grupie ryzyka [1].

Powszechne zainteresowanie wykorzystaniem AI do oceny ryzyka suicydalnego widoczne jest już na samym etapie dokonywania przeglądu literatury poruszającej dane zagadnienie. Na dzień 11.05.2024 w wyniku zastosowania w „Google Scholar” następującego ciągu wyszukiwania: „artificial intelligence AND social network AND social networks AND suicide” odnaleźć można było ok. 80 900 pozycji. Dla porównania, wpisując analogicznie ciąg: „sztuczna inteligencja AND media społecznościowe AND samobójstwo” uzyskało się ich raptem 565. Przy czym warto nadmienić, iż większość z literatury polskiej zawierała jedynie wzmianki o poszukiwanych informacjach, w przeciwieństwie do pozycji anglojęzycznych, które w dużej mierze koncentrowały się na najróżniejszych badaniach.

W 2016 roku udostępniono badania Mechanical Turk (MTurk), wykazujące, iż osoby o wysokim ryzyku samobójczym można łatwo odróżnić od osób niezagrażonych, wykorzystując algorytmy uczenia maszynowego – i to w 92% przypadków [4]. Autorzy badań podnieśli potrzebę identyfikacji użytkowników zagrożonych samobójstwem, podkreślając, iż ich wpisy zawierają swego rodzaju żargon techniczny wskazujący na ryzyko samobójstwa.

Według innych badań, metody uczenia maszynowego osiągały wynik ponad 98% w przewidywaniu myśli samobójczych, poprawiając tym samym (o ponad 35%) czułość i (o 65%) precyzję konwencjonalnych ocen klinicznych [6].

Interesującymi narzędziami opieki w zakresie zdrowia psychicznego stają się również aplikacje mobilne. W 2022 roku przeanalizowano opinie blisko 5000 użytkowników dotyczące prawie 200 aplikacji. Negatywne opinie dotyczyły głównie braku spójnych standardów moderacji, nieprzejrzystości oraz braku wsparcia psychicznego. Natomiast pozytywnie oceniano prostotę nawigacji poprzez techniki terapii, nieskomplikowane i funkcjonalne ćwiczenia, aspekty wizualizacyjne, niższe koszty subskrypcji w porównaniu z alternatywnymi opcjami, wygodę, brak poczucia bycia ocenianym przez chatboty oraz ich dostępność 24/7 [7].

Rozwój technologii AI stworzył nowe możliwości, jednakże nie można zaprzeczyć, iż w dalszym ciągu brakuje kompleksowych badań i spójnych regulacji, m.in.: poruszających kwestie etyczne, wytyczne projektowania czy bezpieczeństwa prywatności.

Wsparcie terapii tradycyjnych narzędziami mobilnymi bezsprzecznie jest obiecujące, ale tylko w sytuacji, kiedy są one skoncentrowane na określonym problemie użytkownika i odpowiednio do niego dopasowane.

Podsumowanie

Wbrew powszechnej świadomości, uczenie maszynowe jest obecne wszędzie i ma znaczący wpływ na życie codzienne: od kategoryzowania wiadomości w skrzynce e-mailowej, poprzez spersonalizowane reklamy online, po rekomendacje na platformach takich jak Netflix. Przykładów można by wymieniać wiele. Ponadto, technologie uczenia maszynowego zostały już wielokrotnie docenione w różnych dziedzinach nauki, prowadząc do niezwykłych postępów.

Tradycyjne metody statystyczne są niezwykle ograniczone i nacechowane dużą dozą subiektywności przy ocenie ryzyka popełnienia samobójstwa, ponieważ opierają się na wiedzy pracowników służby zdrowia. Jednak obawa przed stygmatyzacją, a nawet autostygmatyzacją, wpływa na minimalną chęć kontaktu jednostek obciążonych ryzykiem suicydalnym ze społeczeństwem, a nawet z własnym lekarzem. Dlatego tak istotne jest poszukiwanie nowych rozwiązań i rozszerzenie badań na obszary, które mogą dostarczyć jak najbardziej rzetelnych informacji o stanie psychicznym zagrożonych osób oraz umożliwić odbieranie wysyłanych przez nie sygnałów ostrzegawczych.

Algorytmy uczenia maszynowego charakteryzują się zdolnością uwzględniania dużej liczby czynników oraz modelowania relacji między nimi. Tak złożone kombinacje są mało prawdopodobne do uzyskania przy użyciu tradycyjnych metod statystycznych, dlatego więc nie skorzystać z tej możliwości? Przywołane w literaturze badania wskazują na szerokie pole do opracowywania nowoczesnych narzędzi, korzystnych dla zdrowia psychicznego. Jednak nadal brakuje fachowych opinii, spójnych regulacji oraz współpracy w tej dziedzinie. W efekcie dotychczasowe wyniki, na przykład wpływu aplikacji mobilnych (jak Woebot [3] czy Happify [19]), w opinii użytkowników oczekujących konkretnych efektów, pozostają niezadowolające.

Bibliografia

- [1] Barua P.D., Vicnesh J., Lih O.S., Palmer E.E., Yamakawa T., Kobayashi M., Acharya U.R. Artificial intelligence assisted tools for the detection of anxiety and depression leading to suicidal ideation in adolescents: a review. *Cogn. Neurodyn.* 18, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11571-022-09904-0> (dostęp: 11.05.2024).
- [2] Bernert R.A., Hilberg A.M., Melia R., Kim J.P., Shah N.H., Abnoui F. 2020. Artificial Intelligence and Suicide Prevention: A Systematic Review of Machine Learning Investigations. *Int. J. Environ Res Public Health.* 17(16):5929. DOI: 10.3390/ijerph17165929 (dostęp: 10.05.2024).

- [3] Bradley S. 2023. I Tried the Woebot AI Therapy App to See if It Would Help My Anxiety and OCD. I don't think AI will be replacing therapists' jobs anytime soon. Verywell Mind. <https://www.verywellmind.com/i-tried-woebot-ai-therapy-app-review-7569025> (dostęp: 11.05.2024).
- [4] Braithwaite S.R., Giraud-Carrier Ch., West J., Barnes M.D., Hanson C.L. 2016. Validating Machine Learning Algorithms for Twitter Data Against Established Measures of Suicidality. *JMIR Ment Health* 3(2):e21. DOI: 10.2196/mental.4822 (dostęp: 09.05.2024).
- [5] Burke T. A., Ammerman B. A., Jacobucci R. 2019. The use of machine learning in the study of suicidal and non-suicidal self-injurious thoughts and behaviors: A systematic review. *Journ. Affect. Disord.* 245:869-884. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.11.073> (dostęp: 11.05.2024).
- [6] D'Hotman D., Loh E. 2020. AI. enabled suicide prediction tools: a qualitative narrative review. *BMJ Health & Care Informatics.* 27(3): e100175. DOI: 10.1136/bmjhci-2020-100175 (dostęp: 10.05.2024).
- [7] Haque M.R., Rubya S. 2022. For an App Supposed to Make Its Users Feel Better, It Sure is a Joke – An Analysis of User Reviews of Mobile Mental Health Applications. *Proc. ACM. Hum.-Comput. Interact.* 6, CSCW2, 421:1-29. DOI: <https://doi.org/10.1145/3555146> (dostęp: 11.05.2024).
- [8] Hołyst B. 2002. *Suicydologia*. Wyd. LexisNexis, Warszawa.
- [9] Kister K., Laskowski J., Makarewicz A., Tarkowski J. 2023. Application of artificial intelligence tools in diagnosis and treatment of mental disorders. *Curr. Probl. Psychiatry.* 24(2023): 1-18. DOI: 10.12923/2353-8627/2023-0001 (dostęp: 10.05.2024).
- [10] Laskowska K. 2023. Pojęcie zachowania suicydalnego, zachowania samobójczego, samobójstwa i próby samobójczej. W: Guzik-Makaruk E. M., Sołtyszewski I. *Suicydologia dla prawników i śledczych.* 2/I: 23-26.
- [11] O samobójcze zamiary pytamy wprost. 2016. <https://podyplomie.pl/medical-tribune/22684,o-zamiary-samobojcze-pytajmy-wprost> (dostęp: 09.05.2024).
- [12] Portal polskiej Policji. Statystyka. Wypadki drogowe. <https://statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy/76562,Wypadki-drogowe-raporty-roczne.html> (dostęp: 24.04.2024).
- [13] Portal polskiej Policji. Statystyka. Zabójstwo. <http://bip.ksp.policja.gov.pl/ksp/statystyki/27839,Zabojstwo.html> (dostęp: 24.04.2024).
- [14] Portal polskiej Policji. Statystyka. Zamachy Samobójcze. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> (dostęp 24.04.2024).
- [15] Reece A. G., Danforth C. M. 2017. Instagram photos reveal predictive markers of depression. *EPJ Data Sci.* 6, 15(2017). DOI: <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-017-0110-z> (dostęp: 10.05.2024).
- [16] Sinyor M., Tse R., Pirkis J. 2017. Global trends in suicide epidemiology. *Curr. Opin. Psychiatry.* 30(1): 1-6. DOI: 10.1097/YCO.0000000000000296 (dostęp: 10.05.2024).
- [17] Słownik języka polskiego PWN. Samobójstwo. <https://sjp.pwn.pl/sjp/samobojstwo;2519017.html> (dostęp: 08.05.2024).
- [18] Szewczyk A. 2022. Samobójstwo problemem współczesnego świata. W: Dajnowicz-Pie siecka D., Jurgielewicz-Delegacz E., Pływaczewski W. *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI wieku.* 2/II: 674-687.
- [19] Wilson E., 2023, I Tried the Happify App When Life Was Overwhelming—But It Didn't Make Me Happier. I was hoping it would help me combat my stress and negative thoughts. Verywell Mind. <https://www.verywellmind.com/i-tried-the-happify-app-review-7734816> (dostęp: 11.05.2024).
- [20] Witkowska H. 2021. Samobójstwa w kulturze dzisiejszej. Listy samobójców jako gatunek wypowiedzi i fakt kulturowy. Wyd. WUW, Warszawa.
- [21] Zwoliński A. 2013. *Samobójstwo jako problem osobisty*. Wyd. WAM, Kraków.

Ewelina Wittkowska

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Studenckie Koło Naukowe Ustrojów

Politycznych „Causus”

Opiekun koła: dr Monika Giżyńska

i dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

KONSTITUCYJNE GWARANCJE WOLNOŚCI PRASY. ZAGROŻENIA I WYZWANIA W ERZE DEZINFORMACJI

I. Wstęp

Wolność słowa oraz prawo do swobodnej wypowiedzi są fundamentem ustroju demokratycznego¹. L. Jaworski zauważa, że wolność słowa nie jest nadrzędna wobec innych wolności, jednak brak możliwości jej faktycznego wykorzystania podważa realne funkcjonowanie innych wolności². Jak wskazuje J. Sobczak, wolność prasy wynika z wolności myśli, która prowadzi do wolności przekonań. Istotą wolności słowa jest prawo do wyrażania poglądów zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej. Autor dodaje, że wolność prasy jest możliwa tylko przy zagwarantowanej wolności słowa i wypowiedzi. Pełna wolność prasy jest osiągalna jedynie wtedy, gdy istnieje rzeczywista wolność myśli, przekonań, wypowiedzi, mowy, informacji oraz publikacji³. Celem pracy jest ukazanie konstytucyjnych gwarancji wolności prasy oraz odpowiedź na pytanie, z jakimi zagrożeniami oraz wyzwaniem należy się zmierzyć w erze dezinformacji.

W kontekście polskim istotne znaczenie mają przepisy konstytucji z 1997 roku. Art. 14 rozdziału I Konstytucji RP stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego komunikowania. Art. 54 gwarantuje każ-

---

¹ *Leksykon wiedzy politologicznej*, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018, s. 544.

² L. Jaworski, *Wolność wyrażania poglądów a wolność środków społecznego przekazu w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo prasowe między wymogami prawa, nakazami etyki a oczekiwaniami rynku*, red. J. Sobczak, K. Chałubińska-Jentkiewicz, Toruń 2016, s. 34.

³ J. Sobczak, *U podstaw doktrynalnych liberalnej koncepcji wolności prasy*, [w:] *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010, s. 36.

demu wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. W Polsce zakazana jest cenzura prewencyjna środków masowego przekazu oraz koncesjonowanie prasy, z wyjątkiem koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej, które może być udzielone na podstawie ustawy⁴.

Przepisy ustawy Prawo prasowe podkreślają, że prasa, zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, ma prawo do wolności wypowiedzi i realizuje prawo obywateli do rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej⁵. Artykuł 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka również odnosi się do prawa do wolności wypowiedzi, obejmującego wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych, niezależnie od granic państwowych. Przepis ten nie uniemożliwia jednak państwom wymagania koncesjonowania przedsiębiorstw nadawczych, telewizyjnych lub kinematograficznych⁶.

II. Rozwiązania prawne wpływające na praktykę dziennikarską

Jak podkreślają badacze, funkcjonowanie wolnej prasy jest jednym z mechanizmów zabezpieczających system rządów prawa. Niemniej jednak, wartości takie jak wolność słowa i prasy często konkurują z ochroną dóbr osobistych⁷. W Polsce przepisem długo krytykowanym przez środowisko dziennikarskie jest art. 212 Kodeksu karnego, zwanego dalej również „k.k.”. § 1 tego artykułu stanowi, że kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 2 dodaje, że jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Przesłanki określone w § 1 i § 2 ścigane są z oskarżenia prywatnego⁸. Art. 213 § 2 k.k. przewiduje, że nie popełnia przestępstwa określonego w art. 212 § 1 lub 2⁹, kto w obronie uzasadnionego interesu społecznego

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

⁵ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U.2018.1914).

⁶ Europejska Konwencja Praw Człowieka, <https://fra.europa.eu/pl/law-reference/european-convention-human-rights-article-10>, (dostęp: 12.05.2024).

⁷ M. Łoszevska-Ołowska, *Wolność słowa i prasy a ochrona dóbr osobistych w Polsce – konflikt, czy konieczny kompromis?*, [w:] *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010, s. 111; J. Marszałek-Kawa, *Realizacja funkcji kontrolnej przez parlamenty narodowe*, „Cywilizacja i Polityka” 2003, Nr. 1, s. 95–112.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17).

⁹ *Ibidem*.

podnosi lub rozpowszechnia prawdziwy zarzut dotyczący postępowania osoby pełniącej funkcję publiczną.

Art. 212 k.k., który przewiduje możliwość zastosowania sankcji karnej w przypadku naruszenia dóbr osobistych przez media, jest najczęstszym i najdotkliwszym środkiem represji wobec mediów¹⁰. A. Bodnar twierdzi, że utrzymywanie przepisu prawa karnego przewidującego odpowiedzialność karną za zniesławienie jest sprzeczne z gwarancjami wolności słowa. W szczególności dotyczy to sytuacji, w której dziennikarze mogliby odpowiadać za swoją działalność zawodową w procesach cywilnych dotyczących ochrony dóbr osobistych¹¹. Ekspertci zauważają również, że większość spraw o zniesławienie kończy się nie sankcjami karnymi, ale karą finansową, jak w sprawach cywilnych. Istotna jest świadomość dziennikarzy, że mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej, oskarżeni w postępowaniu karnym oraz że mogą być zastosowane wobec nich środki zapobiegawcze w związku z toczącymi się postępowaniami¹². Ponadto, sprawy karne prowadzone na podstawie art. 212 k.k. często dotyczą opinii, ocen i innych wypowiedzi oceniających, które nie podlegają kryterium prawdy i fałszu, a tym samym nie mogą być udowodnione ani poddane dowodowi prawdy¹³.

III. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

Artykuł 212 k.k. był przedmiotem orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w 2006 roku. Przedmiotem kontroli Trybunału były znamiona zniesławienia i znieważenia za pomocą środków masowego komunikowania. Inicjatorem postępowania był Sąd Okręgowy w Gdańsku, a wyrok wydano 30 października 2006 roku. Sprawa była rozpatrywana w kontekście wolności prasy, zasady proporcjonalności oraz wolności słowa¹⁴. Sąd Okręgowy powołał się na orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, wskazując, że represja karna w sprawach dotyczących wolności słowa i prasy jest zbędna i nieproporcjonalna w demokratycznym państwie prawnym. Te same efekty można osiągnąć, korzystając z możliwości, jakie daje prawo prasowe (sprostowanie lub odpowiedź) oraz cywilne środki ochrony dóbr osobistych¹⁵.

¹⁰ D. Sześciło, *Paragraf 212. Karanie dziennikarzy za zniesławienie w polskiej praktyce*, Warszawa 2009, s. 7.

¹¹ *Ibidem*, s. 5.

¹² *Ibidem*.

¹³ M. Domagański, *Art. 212 Kodeksu karnego to relikty poprzedniej epoki*, rozmowa z Dariuszem Plutą, adwokatem, specjalistą i praktykiem do spraw mediów, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art10541071-art-212-kodeksu-karnego-to-relikty-poprzedniej-epoki> (dostęp: 13.05.2024).

¹⁴ Wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt P 10/06 (Dz. U. Nr 202, poz. 1492).

¹⁵ *Ibidem*.

Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 212 k.k. w § 1 i § 2 jest zgodny z Konstytucją. W uzasadnieniu wyroku Trybunał stwierdził, że wolność prasy, będąca elementem wolności słowa, ma status zasady ustrojowej. Nie oznacza to jednak, że wolność słowa jest absolutna i nie może być ograniczana. Konstytucja nie wskazuje, że wolność słowa ma pierwszeństwo ochrony przed innymi wolnościami i prawami, w tym takimi jak prawo do ochrony czci i dobrego imienia. Sędziowie Trybunału uznali, że ochrona dobrego imienia w postępowaniu cywilnym nie jest tak skuteczna jak „kryminalizacja zniesławienia”. Związek czci i dobrego imienia z godnością człowieka przemawia za objęciem tych kwestii przepisami prawa karnego. Trybunał zauważył, że skutki zniesławienia są „zasadniczo nieodwracalne” i nie mogą być niwelowane apelacjami czy przeprosinami. Szczególnie zniesławienie dokonane za pośrednictwem mediów powoduje większe szkody. Jednocześnie Trybunał przyznał, że możliwość skazania za zniesławienie może hamować kształt debaty publicznej, co jest niepożądane. Jednak fakt, że postępowanie o zniesławienie na gruncie Kodeksu karnego wszczynane jest z oskarżenia prywatnego, oraz praktyka stosowania tych regulacji sprawiają, że trudno mówić o nadmiernej represji. Nie można również uznać, że przepisy te są nieproporcjonalną ingerencją w wolność słowa¹⁶.

Ponadto, w uzasadnieniu ww. wyroku Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że „brak jednoznacznych podstaw do przyjęcia, że ochrona dóbr osobistych na gruncie prawa cywilnego w obecnych warunkach funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości może być uznana za równie skuteczną ochronę czci i dobrego imienia, jak kryminalizacja zniesławienia”, przy równoczesnym zaakcentowaniu, iż: „zniesławienie należy do takich działań, których skutki są w znacznym stopniu nieodwracalne. Możliwe jest wynagrodzenie (naprawienie) szkody majątkowej przez przywrócenie stanu poprzedniego lub zapłatę odszkodowania pieniężnego, ale nie jest w pełni możliwa kompensacja wszystkich negatywnych psychicznych oraz życiowych konsekwencji zniesławienia”¹⁷.

W 2012 r. Rzecznik Praw Obywatelskich, prof. Irena Lipowicz, zaskarżyła do Trybunału Konstytucyjnego karę pozbawienia wolności do roku za zniesławienie. Wniosek opierał się na przekonaniu, że nie kwestionując potrzeby karania za zniesławienie, kara pozbawienia wolności jest nieproporcjonalna i narusza przepisy Konstytucji oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁸. Niestety Trybunał Konstytucyjny oddalił sprawę w 2013 r., powołując się na orzeczenie z 2006 r.

Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że od stycznia do czerwca 2021 roku w sądach I instancji skazano 184 dorosłe osoby za zniesławienie (art. 212 par. 1-2 kodeksu karnego), a 195 – za znieważenie (art. 216 par. 1-3 kk). W analogicz-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. Wójcik, *Knebel dla mediów. Zwłaszcza lokalnych. Artykuł 212 na straży interesów polityków i innych prezesów*, <https://archiwumosiatsynskiego.pl/wpis-w-debacie/knebel-d-la-mediow-zwlaszcza-lokalnych-art-212-na-strazy-interesow-politykow-i-innych-prezesow> (dostęp: 16.05.2024).

nym okresie 2020 roku było ich zdecydowanie mniej, odpowiednio – 97 i 101. Z kolei w pierwszym półroczu 2019 roku odnotowano takich przypadków 188 oraz 172. Według danych z resortu, najczęściej stosowaną karą w tego typu sprawach jest grzywna samoistna. W pierwszych sześciu miesiącach br. orzeczono ją w 328 przypadkach (158 – zniesławienie, 170 – zniewaga). Natomiast od stycznia do czerwca ub.r. zastosowano ją wobec 163 osób (81 – zniesławienie, 82 – zniewaga), a w analogicznym okresie 2019 roku – 301 (odpowiednio 157 i 144)¹⁹.

IV. Przepisy prawa a praktyka dziennikarska

Omawiane przepisy prawa od dawna budzą kontrowersje w środowisku dziennikarskim. Przepis Kodeksu karnego, przewidujący karę pozbawienia wolności za treść wypowiedzi, został nazwany przez przedstawicieli Izby Wydawców Prasy „plamą na polskim systemie prawnym”²⁰. Krytycy odpowiedzialności karnej za zniesławienie twierdzą, że konsekwencją takich rozwiązań prawnych jest tzw. efekt mrozący, czyli obawa dziennikarzy i innych obywateli przed publicznym podejmowaniem określonych tematów. Inne konsekwencje obejmują konieczność uczestniczenia w długotrwałych procesach oraz, w przypadku skazania, wpis do rejestru karnego, co może negatywnie wpłynąć na przyszłą karierę zawodową²¹.

W 2011 r. Stowarzyszenie Gazet Lokalnych, Helsińska Fundacja Praw Człowieka oraz Izba Wydawców Prasy przeprowadziły kampanię społeczną na rzecz wykreślenia przepisu przewidującego sankcje karne za zniesławienie z kodeksu karnego. Twórcy kampanii argumentowali, że cały art. 212 powinien zostać wykreślony z kodeksu karnego, a sprawy dotyczące zniesławienia powinny być rozpatrywane na gruncie prawa cywilnego, co pozwoliłoby na uzyskanie bardziej satysfakcjonującego zadośćuczynienia bez negatywnych konsekwencji sankcji karnej²².

W 2019 r. Rzecznik Praw Obywatelskich zorganizował dyskusję, w której postawiono tezę, że spór o rozwiązania prawne z art. 212 k.k. jest w istocie rozstrzygnięciem sporu o dobre imię i wolność, przy czym wolność jest ważniejsza od dobrego imienia²³. Postulat rozstrzygnięcia spraw o zniesławienie wyłącznie na gruncie prawa cywilnego budził jednak wątpliwości w środowisku dziennikarskim. Argumentowano, że

¹⁹ Polacy zniesławiają i znieważają na potęgę - rośnie liczba skazań, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/znieslawienie-i-zniewazenie-statystyki-ms-za-2020-r,512187.html> (dostęp: 20.05.2024).

²⁰ D. Sześciło, *Paragraf... op.cit.*, s. 6.

²¹ D. Bychawska-Siniarska, *Wykreśl 212 kk. Czy odpowiedzialność za zniesławienie powinna zniknąć?*, http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,10205965,Wykresl_212_KK__Czy_odpowiedzialnosc_za_znieslawienie.html, (dostęp: 20.05.2024).

²² <http://gazetylokalne.pl/nasze-dzialania>, (dostęp: 20.05.2024).

²³ *Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmienimy. Debata u Rzecznika*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie>, (dostęp: 20.05.2024).

może to prowadzić do wzrostu liczby pozwów i wysokości zasądzonych odszkodowań, co mogłoby wywołać „efekt mrozący” dla dziennikarzy i wydawców. Przedstawiciele środowiska prawniczego wskazywali, że likwidacja przepisów art. 212 k.k. i przeniesienie spraw o zniesławienie wyłącznie na grunt prawa cywilnego może skutkować koniecznością ubezpieczania się przez dziennikarzy od odpowiedzialności cywilnej, analogicznie jak przedstawiciele innych zawodów, np. lekarze²⁴.

V. Zagrożenia i wyzwania w erze dezinformacji

Współczesne media i środki masowego przekazu stoją przed nowymi wyzwaniami związanymi z problemem dezinformacji. Dezinformacja, rozumiana jako celowe rozpowszechnianie fałszywych informacji w celu wprowadzenia odbiorców w błąd, stanowi poważne zagrożenie dla demokracji, praw człowieka oraz rzetelności dziennikarskiej. W erze cyfrowej, gdzie informacje są szybko rozpowszechniane za pośrednictwem mediów społecznościowych i innych platform internetowych, skala i tempo rozprzestrzeniania dezinformacji są bezprecedensowe.

Dezinformacja podważa fundamenty wolności słowa i prasy, wpływając negatywnie na zaufanie społeczeństwa do mediów. W sytuacji, gdy fałszywe informacje mogą osiągnąć tak szeroką publiczność, pojawia się potrzeba wzmocnienia mechanizmów weryfikacji faktów oraz edukacji medialnej obywateli. Wolność prasy, której celem jest rzetelne informowanie społeczeństwa, staje się trudna do utrzymania w środowisku nasyconym fałszywymi narracjami. Z tego powodu konieczne jest rozwijanie strategii mających na celu wykrywanie i zwalczanie dezinformacji, a także promowanie transparentności w działalności medialnej.

W odpowiedzi na zagrożenie dezinformacją, różne państwa wprowadzają regulacje prawne mające na celu ograniczenie rozpowszechniania fałszywych informacji. Przykładem może być ustawa o przeciwdziałaniu dezinformacji, która nakłada obowiązki na platformy internetowe do szybkiego usuwania treści uznanych za fałszywe. Jednak wprowadzanie takich regulacji budzi kontrowersje związane z potencjalnym naruszeniem wolności słowa i cenzurą. Balansowanie pomiędzy zwalczaniem dezinformacji a ochroną wolności wypowiedzi stanowi istotne wyzwanie dla ustawodawców i organów regulacyjnych²⁵.

Technologie cyfrowe, które umożliwiają szybkie rozprzestrzenianie informacji, mogą również odegrać kluczową rolę w walce z dezinformacją. Algorytmy sztucz-

²⁴ K. Sobczak, „Wykreśl 212 kk” – ruszyła kampania przeciwko więzieniu za słowa, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wykreśl-212-kk-ruszyła-kampania-przeciwko-wiezieniu-za-slowa,40627.html>, (dostęp: 20.05.2024).

²⁵ M. Głowacki, *Dezinformacja w mediach cyfrowych: Technologie i wyzwania*. [w:] *Media i Społeczeństwo: Teorie i Praktyki*, red. J. Kowalski, Warszawa 2020, s. 112–130.

nej inteligencji i uczenia maszynowego mogą być wykorzystywane do wykrywania i oznaczania fałszywych treści. Platformy społecznościowe, takie jak Facebook, Twitter czy YouTube, wprowadzają narzędzia do weryfikacji faktów oraz współpracują z organizacjami fact-checkingowymi w celu poprawy jakości informacji dostępnych dla użytkowników. Mimo to, skuteczność tych narzędzi zależy od ich transparentności i współpracy z zewnętrznymi ekspertami²⁶.

Dziennikarze muszą mierzyć się z wyzwaniami związanymi z dezinformacją, w tym z koniecznością szybkiego reagowania na fałszywe informacje oraz edukowania odbiorców na temat wiarygodnych źródeł. Wymaga to zwiększonej staranności w weryfikacji faktów, a także rozwijania umiejętności korzystania z narzędzi cyfrowych do monitorowania i analizowania informacji. Ponadto, dziennikarze powinni promować kulturę medialną, która wspiera krytyczne myślenie i umiejętność rozróżniania między faktami a opiniami. Kluczowym elementem w walce z dezinformacją jest edukacja medialna społeczeństwa. Wprowadzenie programów edukacyjnych, które uczą obywateli, jak rozpoznawać i unikać fałszywych informacji, jest niezbędne dla budowania odporności społecznej na dezinformację. Edukacja ta powinna obejmować zarówno młodzież, jak i dorosłych, i być realizowana przez szkoły, organizacje pozarządowe oraz media²⁷.

VI. Wnioski

Jak wskazano w artykule, wolność prasy i ochrona dóbr osobistych są wartościami konkurencyjnymi. Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzecznictwie, także w sprawach dotyczących Polski, wskazywał, że przestępstwo zniesławienia może stanowić nadmierną ingerencję w prawo do wyrażania opinii oraz ograniczać wypowiedzi polityczne i debatę publiczną. Problemem jest nadmierna surowość kary, która może obejmować karę pozbawienia wolności. Z punktu widzenia praktyki dziennikarskiej, możliwość stosowania sankcji karnych za zniesławienie może mieć największy wpływ na media lokalne, które nie dysponują takim wsparciem finansowym, organizacyjnym i prawnym jak duże redakcje. W konsekwencji są one bardziej podatne na „efekt mrozący” wynikający z przepisów prawa. Trybunał Konstytucyjny w Polsce uznał za zgodne z Konstytucją przepisy dopuszczające sankcje karne za zniesławienie. Decyzja o ewentualnej zmianie przepisów karnych, budząca zastrzeżenia w środowisku dziennikarskim, będzie miała charakter polityczny i należy do kompetencji organów ustawodawczych. Z kolei dezinformacja stanowi poważne wyzwanie dla wolności słowa i prasy, wymagając kompleksowych działań zarówno ze strony legislatorów, jak i sa-

²⁶ R. Kozielski, *Wykrywanie fałszywych informacji w mediach społecznościowych: Metody i narzędzia*. „Studia Medioznawcze”, nr 4, 2019, s. 45–63.

²⁷ J. Sobczak, *Rola dziennikarza w przeciwdziałaniu dezinformacji*. „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 2, 2020, s. 75–89.

mych mediów. Balansowanie między ochroną wolności wypowiedzi a przeciwdziałaniem fałszywym informacjom wymaga precyzyjnych regulacji oraz nowoczesnych narzędzi technologicznych. Edukacja medialna i zwiększenie transparentności w działalności medialnej są kluczowymi elementami w budowaniu zaufania społecznego i efektywnej walki z dezinformacją.

Bibliografia

- [1] Głowacki, M., *Dezinformacja w mediach cyfrowych: Technologie i wyzwania*. [w:] *Media i Społeczeństwo: Teorie i Praktyki*, red. J. Kowalski, Warszawa 2020.
- [2] Jaworski, L., *Wolność wyrażania poglądów, a wolność środków społecznego przekazu w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. [w:] *Prawo prasowe między wymogami prawa, nakazami etyki a oczekiwaniami rynku*, red. J. Sobczak, K. Chałubińska-Jentkiewicz, Toruń 2016.
- [3] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- [4] Kozielski, R., *Wykrywanie fałszywych informacji w mediach społecznościowych: Metody i narzędzia*, „Studia Medioznawcze”, nr 4, 2019.
- [5] *Leksykon wiedzy politologicznej*, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018.
- [6] Łoszevska-Ołowska, M., *Wolność słowa i prasy a ochrona dóbr osobistych w Polsce – konflikt, czy konieczny kompromis?*, [w:] *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010.
- [7] Marszałek-Kawa, J., *Realizacja funkcji kontrolnej przez parlamenty narodowe*, „Cywilizacja i Polityka” 2003, Nr 1.
- [8] Sobczak, J., *Rola dziennikarza w przeciwdziałaniu dezinformacji*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 2, 2020.
- [9] Sobczak, J., *U podstaw doktrynalnych liberalnej koncepcji wolności prasy*, [w:] *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010.
- [10] Sześciło, D., *Paragraf 212. Karanie dziennikarzy za zniesławienie w polskiej praktyce*, Warszawa 2009.
- [11] Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U.2018.1914).
- [12] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17).
- [13] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt P 10/06 (Dz. U. Nr 202, poz. 1492).

Netografia

- [14] *Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmienimy. Debata u Rzecznika*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie>, (dostęp: 20.05.2024).
- [15] Bychawska-Siniarska D., *Wykreśl 212 kk. Czy odpowiedzialność za zniesławienie powinna zniknąć?*, http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,10205965,Wykresl_212_KK_Czy_odpowiedzialnosc_za_znieslawienie.html.
- [16] Domagalski, M., *Art. 212 Kodeksu karnego to relikat poprzedniej epoki, rozmowa z Dariuszem Plutą, adwokatem, specjalistą i praktykiem do spraw mediów*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art10541071-art-212-kodekus-karnego-to-relikat-poprzedniej-epoki> (dostęp: 13.05.2024).

- [17] Europejska Konwencja Praw Człowieka, <https://fra.europa.eu/pl/law-reference/european-convention-human-rights-article-10>, (dostęp: 12.05.2024).
- [18] Domagalski, M., *Art. 212 Kodeksu karnego to relikwiny poprzedniej epoki, rozmowa z Dariuszem Plutą, adwokatem, specjalistą i praktykiem do spraw mediów*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art10541071-art-212-kodekus-karnego-to-relikwiny-poprzedniej-epoki> (dostęp: 13.05.2024).
- [19] *Polacy zniesławiają i znieważają na potęgę - rośnie liczba skazań*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/znieslawienie-i-zniewazenie-statystyki-ms-za-2020-r,512187.html> (dostęp: 20.05.2024).
- [20] Wójcik, A., *Knebel dla mediów. Zwłaszcza lokalnych. Artykuł 212 na straży interesów polityków i innych prezesów*, <https://archiwumosiatskiego.pl/wpis-w-debacie/knebel-dla-mediow-zwlaszcza-lokalnych-art-212-na-strazy-interesow-politykow-i-innych-prezesow> (dostęp: 16.05.2024).
- [21] Sobczak, K., *„Wykreśl 212 kk” – ruszyła kampania przeciwko więzieniu za słowa*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wykresl-212-kk-ruszyla-kampania-przeciwko-wiezieniu-za-slowa,40627.html>, (dostęp: 20.05.2024).
- [22] <http://gazetylokalne.pl/nasze-dzialania>, (dostęp: 20.05.2024).

Alicja Ziemińska

Akademia Leona Koźmińskiego

Next.Gen.PM Kozminski Club

52189@kozminski.edu.pl

Opiekun: mgr Marek Gmerski, mgr Marcin Opas

DELAY FACTORS' ANALYSIS AND ITS RELATED SANCTIONING PRACTICE IN CONSTRUCTION PROJECTS GOVERNED BY POLISH LAW

Introduction

The construction industry is developing rapidly, among other things, due to the use of new, increasingly advanced technologies, (including software or innovative use of new materials), which directly improves the productivity and management of construction projects. However, the phenomenon of untimely execution of works is still common, among general contractors both domestic and foreign. [9, 8]. This is important not only from the point of view of the Contracting Authority, for whom the untimeliness may involve the inability to obtain the benefits of the investment in the expected time, but also the Contractor, for whom such a situation will mean the emergence of a claim for payment of liquidated damages for delay or default, as provided for in the construction contract. Given the multiplicity of causes of delays, the serious consequences if they occur, and the prevalence of untimely construction projects, attempts have been made to define the factors of delay and to group them accordingly. [1, 10] Early identification of the factors of delay, investigation of vulnerability to their occurrence, and development and implementation of strategies to reduce or eliminate the potential causes of untimely completion of already completed construction projects can significantly contribute to the smooth and timely completion of construction works, which translates into avoidance of incurring consequences in the form of contractual penalties for delay and default. [1]

Purpose of the work

The purpose of this work is to analyze contractual sanctions for contractual penalties delay and default also to graphically present the results of a survey conducted among,

among others. contracting authorities, contract engineers, supervising inspectors, designers and contractors, grouping the factors of delay thus identified based on the available results of the work, and analyzing the most significant causes of untimeliness in the implementation of a construction project in the context of their potential to cause the effect of delay or default during the implementation of a construction project carried out under the Design - Bid - Build system and under the Design & Build system.

Material and methods

In terms of the analysis of contractual penalties for delay and default, the theoretical and legal method was applied, based on the case law of Polish common court and legal acts, and the review method in terms of the analysis of the results of a survey defining the factors of delay that can result in delay and default. Factors are presented in a distinction between those that threaten the timeliness of execution of the project carried out on the basis of the Design - Bid - Build system and the Design & Build system, in the form of a table listing the various factors with their increasing hierarchy. This was based on an anonymous survey conducted in 2017, implemented using the CAWI/CAII (Computer-Assisted Web/Internet Interviewing) research technique. The purpose of this survey was to identify the causes of delays in construction projects carried out under Design - Bid - Build and Design & Build systems. As part of the study, a survey questionnaire supervised by a computer system was developed, and a link to the questionnaire was distributed via e-mail to contracting authorities, contract engineers, supervisors, designers, contractors and others involved in the construction process, and a 20% return rate was received. The survey was divided into two parts: the first part included three questions to determine the respondent's role in the construction process, his experience in the profession and the extent of the company in which the respondent worked. The second part of the questionnaire survey contained the researchers' proposed factors for delays in the two systems of investment execution, and the respondents numerically rated the importance of each factor on a five-point scale, where 1 - unimportant factor; 5 - very important factor.

Contractual penalties

Contractual penalties, defined in the Act Of 23 April 1964 Civil Code (Journal of Laws of 2023 item 1610) [10] (hereinafter: Civil Code Act) in Article 483, are an additional contractual provision commonly used in construction contracts. Their introduction into the contract and the wording of the reservations are up to the contracting parties. Contractual penalties provide security for the entitled party in the situation of non-performance or proper performance of a non-monetary obligation, by giving rise

to a claim for payment of an amount based on provisions previously included in the contract. The necessary elements that should be included in a valid contractual penalty clause are: the definition of the obligation to which the contractor is obligated, the non-performance or improper performance of which will result in an obligation to pay a certain sum of money, and the definition of this sum of money, the payment of which will be intended to compensate for the damage resulting from the non-performance or improper performance incumbent on the contractor. It is necessary that the former contractual stipulations be formulated as precisely, objectively and unambiguously as possible, and whether they are calculated in gross or net amount. The amount of money constituting contractual penalties may be specified in the amount of a certain sum of money in a given currency or as a percentage, as indicated by the Supreme Court resolution of December 9, 2021 (Case No. III CZP 16/2), which indicates that, „*It is permissible to reserve a contractual penalty for delay in performance in the form of a certain percentage of the agreed contractual remuneration for each day of delay, even if no end date for the calculation of the contractual penalty or its maximum amount is specified.*” [9]. In the practice of the construction industry, contractual penalties are reserved for many circumstances, and the contractual penalties reserved for the circumstance of untimely performance will be analyzed in the article. It may apply to the failure to perform the entire obligation on time or to achieve the established construction milestones on time. Discussed in the following section, delay and default differ in the degree of fault. Contractual penalties are subject to negotiation, in preparation for which both the contractor and the contracting authority shall determine the priority of penalties for delay and default and the corresponding amount. In order to negotiate effectively, it is important for both parties to the contract to have knowledge of the circumstances the occurrence of which may result in a delay or default and, as a result, the need to pay contractual penalties.

Delay and default

Under the Civil Code Act [10], delay occurs in a situation in which the debtor (in the scope analyzed by this article - the contractor), does not fulfill the obligation by a predetermined date for reasons for which he is not responsible, such as the occurrence of weather conditions that make it impossible to perform construction work (i. e. low temperatures, heavy rain, gusty winds) or power outages. Delay (also known as qualified delay), on the other hand, under the Civil Code Act [10], occurs when the debtor (the Contractor), fails to meet the performance by a predetermined date, for reasons for which he is responsible. The default is not always the fault of the contractor. It may also be due to the sole fault of the contractor's employees, the fault of the contractor's subcontractors or other reasons for which the contractor is responsible. Based on Article 656 §1 of the Civil Code Act: [10]. „*To the effects of delay by the contractor with the*

commencement of works or the finishing of the object or the execution by the contractor of works in a defective or conflicting manner, to the warranty for the defects of the executed object, as well as to the investor's authority to to withdraw from the contract prior to the completion of the facility the provisions on the contract of work shall apply accordingly." in addition to the claim for payment of contractual penalties, it is also possible for the contracting authority to withdraw from the contract of work, even before the expiration of the deadline set for its execution, in the event that the contractor commits such a significant delay that it is unlikely to be able to complete the construction project within the planned time. This right of the contracting authority shall apply in the event of delay, regardless of the fault of the contractor and regardless of whether such a clause is included in the contract. In a situation where the contractor commits a delay (is liable for this fact), the contracting authority under the Civil Code Act: [10] has the right to claim in court that the contractor fulfill the performance and repair the damage resulting from the delay committed by the contractor. If the construction contract stipulates contractual penalties for a given circumstance, then the right to claim damages in excess of these penalties is only available if the parties have introduced such a stipulation in the contract. For this reason, it is also important to indicate which party (the contractor or the contracting authority) bears the burden of proving fault, and thus proving whether there is delay or default. Based on the Civil Code Act: [10], the contracting authority is only required to prove that there was a situation in which the investment (or an established part of it) was not completed on time, which gives the contracting authority the right to demand payment of liquidated damages by the contractor, while the contractor has the right to provide evidence that the untimeliness occurred for reasons for which he is not responsible (delay). It follows from the above that the rights of the contracting authority in a situation where the contractor falls into default or delay are different, and it is important to determine the fault conditioning the occurrence of delay. It is therefore important to take into account the factors that are likely to contribute to the occurrence of delay or default, and consequently result in the contractor having to pay contractual penalties. The analyzed factors of delay vary depending on the implementation of a construction project using one of two systems (Design - Bid - Build and Design & Build).

Design - Bid - Build system

The Design - Bid - Build system implies the separation of the design and construction stages. In practice, this means concluding two separate contracts - a contract for the execution of design documentation and a contract for the execution of construction works [2]. In the case of investments to which the ACT of September 11, 2019 Public Procurement Law (Journal of Laws of 2023 item 1605) [11] (hereinafter: Public Pro-

curement Act), this involves conducting two separate public procurement procedures and selecting the two contractors who submitted the most favorable bids (it is possible in this system to entrust both the design and execution of construction works to a single contractor, but it is necessary to apply Article 85 of the Public Procurement Act, which imposes an obligation on the contracting authority to ensure fair competition with other contractors, in connection with the bidding of a contractor previously involved in the project).

Table 1. Hierarchy of importance of factors generating delays during construction project in Design - Bid - Build system

Average scores	Name of delay factor
4.35	Incorrect estimation of contractors offer
4.31	Lack of sufficiently competent or staffed workforce
4.28	Lack of contractors experience
4.24	Discrepancy of the project with the actual state of affairs, and ad hoc project changes
4.15	Lack, or incorrect organization of construction works
4.15	Lack of correct cooperation with the contract engineer
4.13	Different physical conditions of the construction site (e.g. geological conditions, etc.)
4.00	Incorrect or lacking monitoring of the construction works progression
3.97	Approving substitute solutions while preparing the offer, which is then rejected by contracting authority/ contract engineer
3.92	Lack of subcontractors
3.86	Financial difficulties of the contractor
3.77	Need to perform construction work during winter
3.73	Natural disasters (i.e. flood)
3.73	Necessity to change the technologies used while performing the construction works)
3.70	Longer than expected timeframe for approval of documents required for the investments realization
3.69	Contracting authorities delays in payments
3.63	Occurrence of bad weather during projects realization (i. e. rain, snow, wind)
3.58	Delay of partial acceptance by the contracting authority/ contract engineer/supervision inspector
3.49	Changes regarding the materials used
3.48	Environmental protests
3.46	Local communities protesting the project
3.39	Issues regarding supply chain

Source: compiled from [1][5].

A survey [1, 3] defined 22 factors of delay occurring in the construction project process, conducted using the Design - Bid - Build system. The respondents assessed the value of each factor by choosing a relevant number on a five-point scale: 1 - unimportant; 2 - of little importance; 3 - of average importance; 4 - important; 5 - very important. Then, for each factor, an average evaluation was calculated. The hierarchy of factors obtained by averaging the ratings of degree of importance by those participating in the study is presented in Table 1

The most important factors delaying implementation in the Design - Bid - Build system

The five most significant factors causing untimeliness of construction projects in this system, in the opinion of respondents, as of the time of the survey, were: poor bid calculation by the contractor; lack of sufficient and competent staff employed by the contractor; lack of experience of the contractor; discrepancy of the project with the actual state of affairs and changes to the project resulting during implementation; and lack of or inadequate organization of construction work. Respondents also suggested their own factors: including the lack of a sufficient number of subcontractors in the market, lack of cooperation among the contractor's management, organizational changes within the contractor's structures, or lack of supervision representing the contracting authority at the construction site.[1] The vast majority of the listed factors for delays lie with the contractor.

Design & Build System

The Design & Build system, although widely and globally regarded as more efficient than the Design - Bid - Build system, and thus effectively used in many countries. [8], in Polish construction practice, especially when applied to investments carried out on the grounds of the Public Procurement Act, it is used less frequently than the Design - Bid - Build system. [5, 8]

In a survey [1, 3], 29 factors of delays occurring in the process of realization of a construction investment, carried out using the Design - Bid - Build system, were defined. The respondents assessed the value of each factor by choosing a relevant number on a five-point scale: 1 - unimportant; 2 - of little importance; 3 - of average importance; 4 - important; 5 - very important. Then, for each factor, an average evaluation was calculated. The hierarchy of factors obtained by averaging the ratings of degree of importance by those participating in the study is presented in Table 2.

Table 2. Hierarchy of importance of factors generating delays during construction project in Design & Build system

Average scores	Name of delay factor
4.34	Failure to meet contractual deadlines for the preparation of project documentation
4.30	Lack of reliable inter-industry coordination
4.24	Lack of decisiveness/delay in decision-making by the contracting authority regarding approval of the design concept
4.22	Short time required by the contracting authority to develop project documentation
4.13	Errors in the calculation of the contractor's bid
4.12	Lack of proper planning at the design stage
4.08	Misdefinition of risks that may occur in the project
4.03	Contractor's financial problems
4.02	Long time to issue administrative decisions
4.02	Extended procedures and agreements period
4.02	Lack of full development of functional-utility program
4.0	Lack of communication between the contracting authorities and the contractor
3.99	Clerical delays in the process of issuing administrative decisions
3.99	Failure to issue agreements within established timeframes
3.99	Errors or inconsistencies in the Functional-Utility Program
3.98	Failure to issue administrative decisions within the statutory period
3.95	Lack of adequate personnel resources of the contractor
3.94	Errors or deficiencies in construction permit applications submitted by the contractor
3.93	Lack of contractor experience in Design-Bid-Build system
3.91	Frequent changes made by the contracting authority to the design concept
3.88	Poor quality of projects documentation
3.88	Not enough resources to prepare the project
3.83	Mistaken approvals and decisions required for the project to be realized
3.77	The risk of delays related to the limitations resulting from the arrangements
3.76	Inconsistencies within the projects which impact the decision making process
3.69	Approval requests supplied by the contractor incomplete
3.66	Suboptimal use of the resources critical to creating projects documentation
3.56	The contractor prepares a concept, which does not address investors requirements correctly
3.51	Unexpected increase in cost related to creating projects documentation

Source: compiled from [1][3].

The most important factors delaying implementation in the Design & Build system

The five most important factors causing untimely execution of construction projects in this system, in the opinion of the respondents, as of the time of the survey, were: failure to meet contractual deadlines for preparation of design documentation; lack of reliable inter-branch coordination; lack of decisiveness/delay in decision-making by the contracting authority regarding acceptance of the design concept; short required time by the contracting authority to develop design documentation; and errors in calculation of the contractor's bid. In addition, factors identified by the interviewees include internal procedures at both the contracting authority and the contractor; lack of continuous substantive cooperation between the designer and the contractor; lack of staff decision-making; lack of awareness by the contracting authority of the complexity of the investment process; the contracting authority requirements often incompatible with the selection of the best solution. A significant part of the identified factors relates to the stage of design and development of design documentation, and the results of the study indicate the need for effective cooperation between the contracting authority and the contractor to reduce or eliminate the factors that threaten the completion of the investment on schedule, which is also confirmed by the ratio in the distribution of factors between those of the contracting authority and of the contractor.

Summary

The pace of development and the market situation of the construction industry depend on many factors, some of which can affect the creation of delay factors. Due to the high degree of complexity, construction projects are subject to high risk. Although general contractors often develop a Risk Control Plan in their own structure, however, research on a larger scale, focused on anonymous acquisition of results based on the experience of key representatives of the construction industry, is necessary. It is a fact that both contracting authorities and contractors carry out activities aimed at eliminating individual factors that can cause untimely execution of construction projects and minimizing vulnerability to those that cannot be completely eliminated at all, however, due to the fact, that the enumerative catalog of factors of delays occurring during the implementation of construction investments carried out in both systems is variable, it is important to conduct systematic research both in terms of collective definition of the most relevant current factors of delays and the development of effective strategies to minimize susceptibility to the occurrence of these factors. The above also updates the need for research methods to group the factors into those arising from

delay and delay, which will have direct practical application at the stage of negotiating contractual reservations in the form of contractual penalties for non-performance or due performance. [10, 11]

References

- [1] Jastrzębski J., (2014). Nietypowe kary umowne – swoboda sankcji kontraktowych i ochrona dłużnika, *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 6:11–22.
- [2] Kozik R., Leśniak A., Plebankiewicz E., Zima K., (2015) Dokumentacja przetargowa i kosztowa w budowlanym procesie inwestycyjnym, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [3] Leśniak A., Piskorz G., (2018). Czynniki opóźniające realizację przedsięwzięć budowlanych w systemie zaprojektuj i wybuduj, „Acta Sci. Pol. Architectura” 17 (4): 113–124.
- [4] Leśniak A., Piskorz G. (2019). Faktory opóźnień. *Builder*, 259 (2): 26–28. doi:10.5604/01.3001.0013.3441.
- [5] Leśniak A., Juszczyk M., Piskorz G., (2018). Grupowanie czynników opóźnienia realizacji przedsięwzięcia budowlanego z wykorzystaniem analizy skupień, „Materiały Budowlane” 10/2018: 62–65.
- [6] Leśniak A., Piskorz G. (2017). Potential reasons for works delays resulting from the provisions of the agreement, “Technical Transactions”, Vol. 6: 135–143.
- [7] Leśniak A. (2010). Skąd się biorą opóźnienia, „Builder”, 1: 24–25.
- [8] Leśniak A., Zima K., (2012). Realizacja przedsięwzięć budowlanych w systemie zaprojektuj i buduj, „Przegląd budowlany”, 7–8: 67–70.
- [9] Supreme Court resolution of 9 December 2021 (Case No. III CZP 16/21).
- [10] Skorupka D., (2008). Identification and Initial Risk Assessment of Construction Projects in Poland, [w:] “Journal of Management in Engineering”, Volume 24, Number 3, American Society of Civil Engineers, s. 120–127.
- [11] Skorupka D., (2005). The method of identification and quantification of construction projects risk, [w:] “Archives of Civil Engineering”, LI, 4: s. 647–662.
- [12] Szruba M. (2021). Nowoczesne technologie i innowacje zmieniają budownictwo; *Nowoczesne Budownictwo Inżynieryjne*, 3 (3): 36–52.
- [13] Toor, S-U-R, Ogunlana, S. (2008). Problems causing delays in major construction projects in Thailand. *Construction Management and Economics*, 26 (4), 395-408. doi:10.1080/01446190801905406.
- [14] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 z późn. zm.).
- [15] Ustawa z dnia 11 września 2019 r. – Prawo zamówień publicznych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1605 z późn. zm.).

Łukasz Żółciński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

Koło Naukowe Ustrojów Politycznych Casus

Opiekunowie koła: dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, dr Monika Giżyńska

CZY W XX WIEKU MONARCHIA ZNAJDUJE UZASADNIENIE?

Od upadku Imperium Rzymskiego aż po XX wiek monarchia była najbardziej powszechnym ustrojem w Europie. I wojna światowa przyniosła upadek 3 wielkich europejskich monarchii¹ – Habsburgów, Romanowów i Hohenzollernów. Obecnie w Europie pozostało 11 monarchii (nie licząc Watykanu). Monarchowie panują w: Belgii, Holandii, Luksemburgu, Danii, Szwecji, Norwegii, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Monako, Liechtensteinie i Andorze. Warto też nadmienić, że monarchie, które pozostały w Europie, oczywiście zmuszone były przekształcać się na przestrzeni wieków, aby utrzymać się do czasów obecnych. To, w jaki sposób monarchia funkcjonuje obecnie, będzie jednym z głównych przedmiotów tego artykułu.

W obecnych czasach w sposób szczególny daje się zauważyć rolę monarchy jako państwowego symbolu. Na pierwszy rzut oka funkcja ta zdaje się być dość prozaiczna i nieistotna, a przez to również niepotrzebna, ale prawdopodobnie właśnie symbolika, jaką ma w sobie korona, zapewnia jej wielu zwolenników ponad politycznymi podziałami. W kwestii „uosabiania wartości” monarcha, a przede wszystkim korona powinna zapewniać stały i ponadczasowy kontrapunkt dla różnorodności i przemian współczesności. Powinna wychodzić naprzeciw oczekiwaniom, które te przemiany ze sobą niosą, co na przestrzeni ostatnich dekad było osiągalne dla europejskich monarchii mimo oczywistych kryzysów.

Monarcha stanowi personifikację jedności narodowej i jest stałym symbolem, który mimo kadencyjnej zmiany władz, w szczególny i trwały sposób reprezentuje na-

---

¹ M. Hajzer, *Nadgryzieni zębem czasu? Ewolucja roli i funkcji monarchii na przełomie wieków: przykład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, „Pisma Humanistyczne”, 2014.

ród. Trzeba jednak pamiętać, że choć najbardziej widoczną rolą monarchy jest właśnie bycie reprezentacyjnym symbolem, to pełni on również rolę władzy wykonawczej, choć w sposób zgoła odmienny niż prezydent w republikach. Jasne jest, że monarcha jest organem mniej sprawczym od prezydenta i jest to problematyka, na którą warto w szczególności sposób zwrócić uwagę, biorąc pod uwagę wady i zalety braku widocznej sprawczości monarchy.

Tę kwestię rozważać będziemy, badając przykład monarchii brytyjskiej. Zatem podążając za tym przykładem i skupiając się na roli monarchy w systemie władzy, warto wskazać, że ta kwestia została opisana prawnie, choć przepisy te mogą wydawać się przestarzałe i potrzebujące reform. Trzeba jednak wskazać, że pomimo istniejących przepisów, rola monarchy w Wielkiej Brytanii jest głównie kreowana przez wpływający na nią w istotnej mierze zwyczaj. Brytyjcy konstytucjonaliści ustalili katalog prerogatyw, jakie według przepisów przysługują monarsze. Posiada on uprawnienia dotyczące kadencji parlamentu, ponieważ król zwołuje, odracza i rozwiązuje parlament. W ramach polityki zagranicznej, sporządza umowy, wypowiada wojnę, zawiera pokój, stoi na czele sił zbrojnych. Monarcha mianuje ministrów, sędziów i innych przedstawicieli urzędów publicznych, nadaje order i odznaczenia². Oczywiście w większości są to prerogatywy, które są wykonywane w sposób symboliczny i automatyczny i pozostają pod kontrolą lub wpływem rządu, takie jak np. wypowiedzanie wojny, ponieważ oczywistą rzeczą jest, że monarcha nie może tego zrobić samodzielnie. Kompetencje, które bez wątplenia przysługują monarsze, to możliwość wpływu na rząd poprzez konsultację z premierem, doradzania, zachęcania i ostrzegania³. Ważne, by zaznaczyć, że powinien on wszystkie te czynności wykonywać w sposób, który nie jest nacechowany opiniami politycznymi. Jednak z upływem czasu stał się widoczny konflikt pomiędzy niektórymi prerogatywami monarchy oraz rządu. Pomimo wymienionego powyżej katalogu prerogatyw rola monarchy nie jest określona w sposób szczegółowy i jasny, zapewne przez to, że jak już zostało powiedziane, dużą rolę w wydzieleniu tych kompetencji pełni zwyczaj, który może zostać podważony.

Niedawna historia pokazuje, że szczególnie w czasach kryzysów od monarchy oczekuje się więcej, oczekuje się czynnego udziału w życiu politycznym. W tym miejscu należy postawić pytanie, czy monarcha może więcej niż przypisuje mu się na co dzień. Czy może czynnie się zaangażować, wyrazić publicznie opinię i jaki koszt za to ponosi? Aby odpowiedzieć na te pytania, warto przytoczyć przykład kryzysu, który został wywołany w trakcie Brexitu. Otóż w 2016 roku, w referendum blisko 52% Brytyjczyków zdecydowało się by opuścić Unię Europejską, po czym brytyjski rząd zapowiedział rozpoczęcie przygotowań do opuszczenia Unii Europejskiej⁴. Jednakże w związku z tym pojawiły się pytania, czy rząd może samodzielnie taką decyzję podjąć. Sąd Najwyższy

² Ibidem.

³ W. Bagehot, *The English Constitution*, Collins/Fontana 1971.

⁴ Ibidem.

stwierdził, że rząd może notyfikować UE wolę jej opuszczenia przez Wielką Brytanię tylko wtedy, gdy zostanie do tego upoważniony ustawą parlamentu, pozbawiając tym samym rząd samodzielności w kierowaniu tą kwestią. Pierwsze procesy legislacyjne przebiegły pomyślnie i w 2017 roku rozpoczął się proces opuszczania Unii przez Wielką Brytanię, miał on trwać przez kolejne dwa lata. Jednakże w trakcie tego procesu zaszły pewne komplikacje, o których głośno było w całej Europie. Po burzliwych negocjacjach między stroną brytyjską a unijną stworzono projekt porozumienia, który został zaakceptowany przez państwa członkowskie UE. Nie został on jednak zatwierdzony przez Izbę Gmin, pomimo kilkukrotnego podjęcia głosowań nad projektem. Zachwiało to również pozycją rządu Teresy May. W debacie politycznej pojawiały się pomysły ponownego przeprowadzenia referendum lub rezygnacji opuszczenia UE. Rząd tracił kontrolę nad sytuacją oraz nad przebiegiem prac w parlamencie. Nastąpił kryzys, przez który zaczęto rozważać próbę odwołania się do prerogatyw królewskich (co wiele razy miało miejsce w brytyjskiej historii), jednak w tym momencie proponowano, aby użyć królewskich prerogatyw po to, by zablokować działania parlamentarzystów.

W „The Times” dwóch konstytucjonalistów stwierdziło, że jeżeli doszłoby wbrew woli rządu do przegłosowania innego niż rządowy projektu ustawy, Teresa May powinna jako premier zwrócić się do królowej z propozycją odmowy nadania takiemu projektowi sankcji ustawodawczej⁵. Propozycja ta spotkała się z dużą krytyką innych brytyjskich konstytucjonalistów. Uważam, że słusznie, ponieważ wciągnęłoby to monarchę do gry politycznej, co mogłoby poważnie zaszkodzić instytucji monarchii. Monarcha powinien działać za radą rządu, ale jeśli projekt zostałby przegłosowany przez obie izby parlamentu to odmowa nadania sankcji takiej ustawie byłaby niekonstytucyjna i antydemokratyczna. Warto również nadmienić, że część brytyjskich profesorów prawa wskazała, że nadanie przez monarchę sankcji ustawodawczej jest prerogatywą, która wykonywana jest w sposób automatyczny. W związku z tym monarcha nie ma „prawa weta” tak jak prezydent. Rozważania o tym, jakie działania przeciw zwyczajowi byłyby szkodliwe dla samej monarchii, będą prowadzone w dalszej części artykułu, ponieważ nie była to jedyna radykalna propozycja odwołania się do królewskich prerogatyw. Jeszcze przed tym, zanim Boris Johnson został nowym premierem, wypłynęły informacje, że kandydat na nowego szefa rządu zamierza zwrócić się do królowej o prorogację parlamentu. Prorogacja oznacza zakończenie sesji parlamentu i przerwę w jego obradach, która może trwać do kilkunastu dni. Zarządzenie prorogacji oznaczałoby skuteczne sparaliżowanie prac parlamentu i dałoby swobodę w działaniach rządu⁶. Pogłoski o zamiarze Johnsona okazały się prawdziwe i gdy objął on urząd premiera, zwrócił się do królowej o prorogację parlamentu. Królowa udzieliła zgody i ogłosiła prorogację od 9 września do 14 października. Reakcja polityków i społeczeństwa była natychmiastowa. Sąd Najwyższy orzekł, że prośba premiera do królowej była „bez-

⁵ R. Ekins, S. Laws, *Stop this power grab by MPs or chaos governs*, „The Times” 31.03.2019.

⁶ Ibidem.

prawna, nieważna i bezskuteczna”⁷. Dzięki orzeczeniu Sądu Najwyższego parlamentarzyści wznowili obrady, a proces legislacyjny ruszył dalej.

W tym momencie należy wrócić do omawianej na początku kwestii prerogatyw królewskich i do pytania, czy są one wyłącznie symboliczne lub czy może część z nich uległa zatarciu. Przypadek Wielkiej Brytanii jest skomplikowany przez to, że tak jak wspomniałem, wiele kwestii prawnych dotyczących monarchii zostało utrwalone przez zwyczaj.

Choć instytucja prorogacji może zostać uznana za relikw dawnych czasów i choć nie używana od wieków, nigdy nie została wykreślona z brytyjskiego prawa i żaden sąd nie mógłby odebrać królowej tego prawa (na płaszczyźnie czysto normatywnej). Jednak warto zastanowić się nad tym, czy tylko z tego powodu królowa nie mogła posłużyć się prorogacją, a jeśli jednak mogłaby, to jakie wywołałoby to konsekwencje? Jasne jest, że czasy, w których monarchowie blokowali prace parlamentu, dawno już minęły i choć królowa działała za radą premiera, sądzę, zgadzając się z dużą częścią brytyjskich konstytucjonalistów, że królowa działając w taki sposób, popełniła błąd.

Podstawą obecnego postrzegania roli monarchy oraz jego prerogatyw jest dzieło Waltera Bagehota „The English Constitution” z 1867 roku⁸. Książka, która w czasach jej wydania była krytykowana przez królową Wiktorię i Edwarda VII, stała się czynnikiem, który pomógł brytyjskiej monarchii przetrwać do dzisiaj. W tej książce właśnie zostały wskazane trzy podstawowe prerogatywy monarchy, czyli wspomniane wcześniej – konsultacja, zachęcanie, ostrzeżenie. Patrząc przez pryzmat dzieła Bagehota na przywoływany przykład kryzysu związanego z Brexitem należy wskazać, jaka powinna być rola monarchy w XXI wieku, jeśli przyjmiemy, że monarchia nadal może znaleźć uzasadnienie. Warto wskazać, że brytyjska konstytucjonalistka prof. Anne Twomey wskazała, że rady Bagehota mogły przyczynić się do przetrwania monarchii brytyjskiej, gdy monarchie na kontynencie europejskim kolejno upadały⁹. Monarcha pełniąc swoją polityczną rolę, stoi na straży konstytucji i jest to jego naczelne zadanie. Realizując je, monarcha nie może angażować się czynnie w polityczny spór, powinien być ponad nim, bo to, być może paradoksalnie, daje mu przewagę. Należy podkreślić, że postawa monarchy nie ma oznaczać bierności, lecz premier nie ponosi odpowiedzialności przed monarchą, lecz przed parlamentem, jest to istotą demokracji, monarcha zaś w myśl starej zasady, ma panować, a nie rządzić. W istotny sposób poruszana dotąd polityczna rola monarchy spleta się z jego rolą symboliczną. Politycy chwilową jednoczą wokół siebie część społeczeństwa, a zadaniem monarchy jest jednoczyć to społeczeństwo przez cały okres swojego panowania. Jedynym sposobem, by to zro-

⁷ B. Perrigo, *U.K. Supreme Court Rules Boris Johnson's Suspension of Parliament Was Unlawful*, „Time” 24.09.2019.

⁸ Ibidem.

⁹ A. Twomey, *From Bagehot to Brexit: The Monarch's right to be Consulted, to Encourage and to Warn*, „The Round Table” 2018, vol. 107, nr 4, s. 419.

bić, zwłaszcza w obecnych czasach, gdy rola monarchii jest podważana (choć głównie w państwach o ustroju republikańskim), jest zachowywanie publicznej neutralności.

Dzięki takiej postawie monarcha jednoczy różne części społeczeństwa, które mogą się ze sobą nie zgadzać co do rządu, który sprawuje władzę, ale za to monarcha jest tą instytucją polityczną, która w widoczny sposób jednoczy wokół siebie obywateli. Zatem rola symboliczna, jak i rola strażnika konstytucji, polegają na tym, by nie tylko konsultować się, radzić i ostrzegać, ale również pozwalać rządowi i parlamentowi sprawować władzę i ponosić w związku z tym odpowiedzialność przed obywatelami. Powyżej nadmienione zostało, iż monarcha jako symbol jednoczy wokół siebie społeczeństwo. Warto poszukać odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się dzieje, jakie czynniki na to wpływają i dlaczego monarchom bardziej udaje się jednoczyć społeczeństwa niż politykom, zwłaszcza że monarchowie nie są wybierani przez obywateli, co w istotnej mierze mogłoby wpływać na kruchość instytucji monarchii. Szukając odpowiedzi na powyższe pytania, należy skupić się na kilku monarchiach, aby zobaczyć, co w istotnej mierze wpływa na popularność omawianej instytucji. Przeanalizować należy czynniki historyczne (w związku z tradycyjną rolą monarchii), społeczne (jakie grupy społeczne najbardziej i najmniej sprzyjają monarchom) oraz ekonomiczne (jak finansowanie monarchii wpływa na jej popularność). Warto również poddać analizie kwestie dotyczące tego, czy monarchia spełnia i czy będzie spełniać nadal społeczne oczekiwania i czego mogą one dotyczyć?

Zaczynając od monarchii, o której dużo już zostało tu powiedziane, czyli od monarchii brytyjskiej, należy wskazać, że cieszy się ona 62% poparciem w brytyjskim społeczeństwie. Największy odsetek jest wśród osób powyżej 65. roku życia, ponieważ jest to aż 80%, natomiast w grupie pomiędzy 18. a 24. rokiem życia jest to zaledwie 37%¹⁰, choć według części ekspertów, młodzi ludzie zmieniają później swoje nastawienie, choć nie ma gwarancji, że tak się stanie. Monarchia więc musi (tak jak zostało już to poprzednio podkreślone) wychodzić naprzeciw oczekiwaniom obywateli.

Kwestią, która bez wątpienia wpływa na poziom popularności omawianej instytucji, jest sposób jej finansowania. W przypadku brytyjskiej monarchii, koszty utrzymania są głównie pokrywane ze środków publicznych. Pomimo paru reform finansowania dworu, koszty te wzrastają. W 2012 roku roczne utrzymanie rodziny królewskiej wynosiło 32 mln funtów, jednakże 10 lat później koszty te wzrosły do blisko 100 mln. Tym, co w pewien sposób rekompensuje te wydatki, jest bez wątpienia medialność brytyjskiej rodziny królewskiej, która jest rozpoznawalna na całym świecie i która przyciąga rzesze turystów.

Według danych zebranych przez Brytyjską Agencję Turystyki, Rodzina Królewska corocznie generuje dla brytyjskiej gospodarki zysk rządu 500 mln funtów. Aż 12,5% atrakcji turystycznych na Wyspach Brytyjskich ma bezpośredni związek z instytucją

¹⁰ Brytyjski dwór na własnym garnuszku?, <http://www.wprost.pl/ar/251563/Brytyjski-dwor-na-wlasnym-garnuszku/>, [dostęp: 9.12.2014].

monarchii lub generuje silne skojarzenia z rodziną królewską. Szczególne źródło dochodu zapewniają również uroczystości związane z członkami dynastii panującej¹¹. Ślub księcia Williama z obecną księżną Walii wygenerował przychód około 100 mln funtów, a narodziny księcia Jerzego przyniosły państwu kolejne 230 mln. Oczywiście można uznać, że w pewien sposób to, że rodzina królewska przynosi państwu dochód dzięki swojej rozpoznawalności i turystyce, godzi w majestat, który rodzina ta powinna reprezentować. Warto jednak pamiętać, że brytyjska rodzin królewska mimo pewnych reform generuje dość znaczne koszty, więc dochód, który przynosi dzięki swojej rozpoznawalności jest pewnego rodzaju rekompensatą, a także istotnym czynnikiem, który dodaje rodzinie królewskiej cech użyteczności dla Wielkiej Brytanii. Rodzina królewska zdaje się rozumieć potrzeby „popkulturowego świata” i od dekad wychodzi oczekiwaniom naprzeciw, pojawiając się coraz częściej w telewizji i mediach społecznościowych¹². Niegdyś to brak dostępu do monarchy i pewien „czar”, który spowijał dworski ceremoniał, zdawały się być tymi czynnikami, które sprzyjały utrzymaniu monarchii. Obecny świat, który jest pełen mediów, sprawił, że jest na odwrót i to właśnie dostęp do rodziny królewskiej przez wszelkiego rodzaju media jest tym, co wspomaga monarchię i co może być istotnym czynnikiem wpływającym na popularność tej instytucji wśród młodych ludzi.

Teraz warto przytoczyć przykład monarchii, która nie jest znana na świecie tak dobrze jak monarchia brytyjska, ale która zdaje się być najbardziej nowoczesną monarchią. Mowa tu o monarchii duńskiej, która cieszy się największą popularnością w swoim kraju spośród wszystkich innych europejskich monarchii. Osobą, która w głównej mierze odpowiada za ten sukces, jest królowa Małgorzata II, która na początku tego roku abdykowała. Warto porównać, w jaki sposób omawiana instytucja funkcjonuje w Danii, porównując ją do opisywanej wcześniej monarchii brytyjskiej. Co w sposób szczególny wyróżnia sposób podtrzymywania duńskiej korony?

Wspomniana królowa Małgorzata II jest szczególnym przypadkiem, ponieważ jej wybór na bycie następczynią tronu został ustanowiony przez referendum, więc to niejako duńskie społeczeństwo powierzyło jej koronę. W dużej części to osobowość byłej monarchini była tym, co dodało monarchii popularności, ale przyczyniły się do tego również jej działania społeczne i charytatywne na rzecz ubogich i doświadczonych społeczności w Afryce, Azji i Europie. Wkład ten został dostrzeżony na arenie międzynarodowej, ponieważ królowej przyznano wiele odznaczeń poza granicami Danii. Królowa została uhonorowana dwoma polskimi odznaczeniami – Orderem Orła Białego w 1995 roku za wybitne zasługi w rozwijaniu współpracy polsko-duńskiej oraz Krzyżem Wielkim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej w 1993 roku za zaangażowanie

¹¹ M. Hajzer, *Nadgryzieni zębem czasu? Ewolucja roli i funkcji monarchii na przełomie wieków: przykład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, „Pisma Humanistyczne”, 2014.

¹² Ibidem.

zowanie w poszerzaniu wzajemnej kooperacji na polu międzynarodowym. Królowa pełniła czysto reprezentacyjne funkcje, nie ujawniając swoich poglądów politycznych, co jest istotne dla monarchii, o czym było wspomniane wcześniej. Stała ponad podziałami partyjnymi i jednoczyła duńskie społeczeństwo¹³. Teraz wszystkie te zadania zostały przejęte przez jej następcę – Fryderyka X. W czasie panowania Małgorzaty II, popularność monarchii w duńskim społeczeństwie sięgnęła blisko 80%¹⁴, a takim wynikiem nie może się pochwalić żadna inna monarchia w Europie. Z pewnością istotnym czynnikiem, który składa się na poziom tej popularności, jest sposób finansowania dworu, który jest o wiele skromniejszy niż w przypadku Wielkiej Brytanii. Dla przypomnienia, w Anglii koszty utrzymania dworu wynoszą około 109 mln dolarów rocznie. W Danii koszty te są 8 razy mniejsze i wynoszą 13 mln dolarów. Skromne utrzymanie królewskiego dworu z pewnością jest tym, co sprzyja popularności monarchii.

Istotną i oczywistą kwestią, szczególnie w przypadku kruchości omawianego systemu, jest unikanie skandali. W świecie, który jest zdominowany przez media, członkowie rodzin królewskich w pewien sposób pełnią rolę celebrytów. Spadek popularności związany ze skandalami i kontrowersjami jest widoczny w przypadku norweskiej rodziny królewskiej, wobec której odnotowywano wyraźny spadek popularności. Przykładowo w 2012 blisko 74% norweskich obywateli sprzyjało monarchii, ale dwa lata później wartość ta spadła prawie o 10%¹⁵.

Tendencje spadkowe daje się zauważyć wobec księcia koronnego Haakona Magnusa. Prawdopodobnie w dużej mierze odpowiadają za to kontrowersje związane z wybranką księcia na żonę. Mette Marit związana była (przed małżeństwem z księciem) z mężczyzną, który miał konflikty z prawem, ponieważ zajmował się handlem narkotykami. Gdy Mette wyszła za mąż za księcia koronnego, uwikłała się w skandal, ponieważ nie ujawniając swoich danych osobowych, udała się w podróż do Indii, aby w jednym z tamtejszych szpitali odebrać noworodki, urodzone z matki surogatki, która została wynajęta przez homoseksualną parę przyjaciół księżnej. W hinduskiej klinice mężczyznom nie wydaje się dzieci, można natomiast wydać je kobietom, dlatego księżna mogła oddać tę przysługę. Postępowanie Mette Marit wzbudziło kontrowersje, nie całe społeczeństwo duńskie było jej nieprzychylnie, jednak jej działania w istotnej mierze wpłynęły na postrzeganie następcy tronu¹⁶. Rodziny królewskie oczywiście nie mogą unikać skandali, zwłaszcza że działania członków tychże rodzin są widoczne dzięki mediom, lecz dbanie o wizerunek ma istotne znaczenie, by monarchia miała szanse na przetrwanie.

¹³ M. Banaś, *Współczesne monarchie skandynawskie – trwałość i zmienność*, 2016.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ C. Gonsholt Ighanian, VG måling: Kongehuset mister tilhengere, <http://www.vg.no/rampelys/1814-2014/kongehuset-mister-tilhengere/a/10123294/> [dostęp: 2.12.2014].

¹⁶ Ibidem.

Podsumowując i odpowiadając na pytanie, czy w XXI wieku monarchia może nadal znaleźć uzasadnienie, należy wskazać, że rodziny królewskie potrafią przystosowywać się do zmieniających czasów i zyskiwać przychylność obywateli. Tak długo, jak ta sympatia będzie istniała i co istotne, będzie większa niż wobec jakiegokolwiek polityka, monarchia będzie mogła znaleźć uzasadnienie, bo będzie odpowiadała społecznym oczekiwaniom. Monarchowie nie są wybierani w wyborach powszechnych, lecz w demokratycznych społeczeństwach to od obywateli zależy, w jakim ustroju przyjdzie im funkcjonować. Jaka za tym powinna być rola monarchów i w jaki sposób powinni wychodzić naprzeciw społecznym oczekiwaniom? Tak jak już zostało wskazane, monarcha powinien być reprezentacyjnym symbolem, który dzięki swojej bezstronności i apolityczności jednoczy społeczeństwo. By sprostać wymaganiom współczesności, monarchowie muszą przystosowywać się do medialnych okoliczności, które stwarzają z członków rodzin królewskich swego rodzaju celebrytów, lecz jednocześnie dają poczucie przystępności wobec obywateli. To, czy monarchii uda się trwać poprzez kolejne dekady i wieki, zależy od samych monarchów i obywateli.

Bibliografia

- [1] Bagehot W., *The English Constitution*, Collins/Fontana 1971.
- [2] Banaś M., *Współczesne monarchie skandynawskie – trwałość i zmienność*, 2016.
- [3] Brytyjski dwór na własnym garnuszku?, <http://www.wprost.pl/ar/251563/Brytyjski-dwor-na-wlasnym-garnuszku/>, [dostęp: 9.12.2014].
- [4] Ekins R., Laws S., *Stop this power grab by MPs or chaos governs*, „The Times” 31.03.2019.
- [5] Gonsholt Ighanian C., VG måling: Kongehuset mister tilhengere, <http://www.vg.no/rampepels/1814-2014/kongehuset-mister-tilhengere/a/10123294/> [dostęp: 2.12.2014].
- [6] Hajzer M., *Nadgryzieni zębem czasu? Ewolucja roli i funkcji monarchii na przełomie wieków: przykład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, „Pisma Humanistyczne”, 2014.
- [7] Perrigo B., *U.K. Supreme Court Rules Boris Johnson’s Suspension of Parliament Was Unlawful*, „Time” 24.09.2019.
- [8] Twomey A., *From Bagehot to Brexit: The Monarch’s right to be Consulted, to Encourage and to Warn*, „The Round Table”, 2018, vol. 107, nr 4, s. 419.